MARCI FABII

QVINTILIANI

ET

CALPVRNII FLACCI

DECLAMATIONVM.

M. FABII
QVINTILIANI
DECLAMATIONES
MAIORES ET MINORES

ITEM

CALPVRNII FLACCI

EX RECENSIONE

PETRI BVRMANNI

TOMVS SEXTVS.

AVGVSTAE TAVRINORVM
EX TYPIS IOSEPHI POMBA
ANNO MDCCCXXV.

M. FABII QVINTILIANI

DECLAMATIONES

QVAE EX CCCLXXXVIII

SVPERSVNT CXLV

EX VETERI EXEMPLARI RESTITVTAE

EX BIBLIOTHECA P. PITHOEI, AERODII, GRONOVII, SCHVLTINGII

ET ALIORVM NOTIS.

M. FABII QVINTILIANI

DECLAMATIONES.

* * * *

... manifestum est, et in hac tamen civitate extra controversiam praecipue ... positum ... eos qui a se homines occisos esse fateantur, teneri lege, qui distingues igit ... sa ... ere. Occidisti adulteros. Quis igitur dubitat hoc in civitate a legibus permissum? Adulterum, inquit, cum adultera liceat occidere. Quid aliud feci? sed non licuit occidere tibi: et in hoc omnem calumniam suam contrahit ... negat mihi licuisse occidere:

In hac editione veteris exemplaris fidem sequuti sumus: nihil adeo coniecturis datum est, aut alienis, aut nostris: quibus hic suum potius locum assignavimus, simul et emendationibus errorum quorundam ex his, qui inter relegendum occurrerunt, praecipue vero ex distinctionibus, quas in huiusmodi argutiis apte et convenienter notare non cuiusvis est hominis, ut facila operis eam culpam ignoscam, in qua, ut verum fatear, ne mihi quidem ipse satisfeci: omnia notare nec animus, nec otium fuit. Dabunt veniam aequi lectores, immo et gratiam de beneficio habebunt: ceteros nihil moramur. Illud vero admonere visum est, in veteris exemplaris initio unam tantum, aut alteram paginam desideratam, quod et quaternionum signa et declamationum ad finem adscriptus numerus satis arguunt. Novem tamen nondum hactenus editarum nova accessio de reliquis, quas intercidisse dolemus, spem fortassis non vanam cupidis earum dabit. PITH.

Manifestum) Argumentum forte habuerit: Imprudentis caedis damnatus quinquennium exsulet. Adulterum cum adultera liceat occidere. Qui imprudentis caedis damnatus erat, in essilio audivit uxorem suam adulterari: domum reversus deprehensos occidit: reus est caedis. SCHVLT.

Qui distingues) Forte, *qui distingues igitur*, *qui fatere occidisse adulteros*. SCHVLT.

Liceat occidere) Forte, *licet*: haec a parte altera. SCHVLT.

primum, quod ius civis non habuerim eo tempore, quo exsul eram, nec ad me iura pertinuisse, quod exsulo. Si in perpetuum exsilium missus essem, forsitan posset de hoc quaeri, an ad leges pertinuerim, quum illud ex lege fieret, quod exsularem. Quinquennale vero exsilium dubium est, quin ...... processerit absente me, neque erat causa, propter quam vis inferretur ei, qui imprudens occidisset ... non damnabatur animo, aut sceleris ea poena erat: sed ut pertinuerit, inquit, ad te lex ..... tamen tibi non licuit, quum ad occidendum venire non licuerit. Lex enim quinquennio te iubet exsulare ... puta me contra ius rediisse ... in praesentia ... tanquam contra ius rediissem... Non tamen mihi obiicere debes quod occiderim, sed quod ... tingente fecisse contra leges ... contra illam tamen legi feci ... ad iudicium pertinet ... sic etiam redire mihi licuisse .... hoc rerum ..... occidere licere.... Ergo lex qu .... significat omnia .... quae adversus adulteros scripta est, ut contra alias leges ..... ab exsilio, nec homines occidere licuit: sed quemadmodum homine ...... erant ita rever ....

SERMO

Locus patens, quomodo, quantum liceat adversus adulteros: sed in hac controversia facere oportet in communibus fere, ut quoties communem dixerimus locum, ad proprium revertamur. Communis est locus adversus adulteros omnes: proprius, adversum hos adulteros.

DECLAMATIO

Itane mulier impune peccassit, quae calamitatem

Damnabatur animo) Malim, *animus*: et paulo post, *ius rediisse*. Si. Pith.

In communibus) Lege, *ut in communibus*. Schvlt.

viri sui pro occasione habuit ... bus erat, cui quinquennium brevi videbatur: aequale enim illud fuit adult. ... narrabatur cuius opinio ..... dum frequens, sed paene continuum ac perpetuum fuit. Ne quis autem existimet cum adult ..... unius tantum vindicandum ... ad exemplum totius civitatis.

CCXLV.

QVI DEPOSITVM INFICIATVS FVERIT, QVADRVPLVM SOLVAT. Qui filium luxuriosum relinquebat, pecuniam apud unicum deposuit, et mandavit ut redderet emendato. Petit adolescens pecuniam: ille quadruplum petit.

SERMO

... videtur hic adolescens ..... tamen asper exactor ... quoniam persona nobis proponitur amici, et amici, hoc ipso de quo agitur, probati. Nam ita facilius ostendemus omnia eum fecisse adolescentis istius causa, si ne reus quidem usquam ad odium compellitur.

DECLAMATIO

DEPOSITVM QVI INFICIATVS FVERIT, QVADRVPLVM SOLVAT. Inficiari, est depositum nolle solvere. Itaque ne actio quidem haec dari potest, nisi adversus eum, qui dam-

Existimet cum adult. ...) *Existimet nunc adulterium unius t. v. pertinet ad ex.* SCHVLT.

Pecuniam apud unicum deposuit) Scribe: *apud amicum.* Mox: *persona nobis proponitur amici.* GRONOV. Ita et Schultingius coniecerat.

Petit adolescens pecuniam) Scribe: *Reddit adolescenti pecuniam. Ille quadruplum petit.* GRONOV. Lege, *petit adolescens pecuniam; ille a negante quadruplum petit.* SCHVLT. Forte, *petit adolescens pecuniam: inficiatur, ille quadruplum petit.*

Si ne reus) Forte, *et sic ne reus* SCHVLT.

natus fuerit. Eo enim tempore quaeratur necesse est, an habeat pecuniam, et an inficietur: neque omnino quadruplum solvere debet, nisi simul convictus: quare si hanc tantum negasset aliquando, et postea obtulisset, non tamen poterat videri quadruplo obligatus, quum hoc ipsum quadruplum cum ea summa habuerit, quae negatur. Quid si et absolutus est hoc iudicio, quum in quadruplum damnari poterat? neque enim ideo debet quadruplum solvere, quia potuit ne simplum quidem solvere, si ipsam pecuniam, quae a patre tuo apud amicum ..... velles, non liceret tamen tibi rem iudicatam retractare. Hoc ergo fieri potest, ut rem non potueris repetere, poenam rei petas?

SERMO

Haec circa ius, illa circa aequitatem. Qui quadruplum ab inficiatore petit, illa dicere solet: Oportet poenam esse avaritiae, et affici supplicio cupiditates: neque enim aliter fides constare potuerit apud omnes, nisi metu contineatur. Depositum hoc eo magis vindicandum, quod fere secreta sunt citra probationem: non potest omnino in hoc arguere avaritiam.

DECLAMATIO

Depositum, quo tempore petisti luxuriosus adhuc, si noluisses confiteri, haberes pecuniam: nondum tamen debebatur. Non est in depositis simplex conditio: depo-

Solvere, si ipsam) *Solvere si ipsam p.* PITH.

Apud amicum) Forte, *apud amicum deposita fuerat, petere velles.* BVRM.

Vt rem non potueris) Malebat Cl. Almeloveenius, *cum*, vel *si rem n. p.*

Rei petas) An, potius, *repetas?* PITH.

Potuerit) Lege, *poterit.* FRANC.

Contineatur) *Teneatur.* PITH. Forte, *contineantur*: scilicet *omnes*, vel *teneantur*, ut Flor. IV, 2: *et quoniam mutuo metu tenebantur.* BVRM.

Luxuriosus adhuc) Forte, *adhuc eras.* SCHVLT.

Si noluisses) Lege, *si voluissem confiteri habere me pecuniam.* SCHVLT.

nitur aliquid, quod quandocumque repetitur, reddendum est: deponitur aliquid in tempus. Hoc quomodo depositum erat? ut acciperes, quum luxuriari desisses. Quo tempore repetebas, adhuc luxuriabaris: non debebatur ergo, nec potest videri inficiatum, quod eo tempore negavit, quo illi extorqueri non posset vel confitenti. Quare tamen negare maluit, quam hoc iure uti? quoniam te luxuriosum spes adhuc pecuniae faciebat. Annon hoc est, quod te fecerit frugi? Didicisti tibi pecuniam .... et labore servandam. At mehercule vereor, ne cito obtulerit. Sine dubio te discussam luxuriam vis probare avaritia, et haec ipsa accipiendae pecuniae fames alias videretur prodere cupiditates. Satis erat homini frugi, quod accepisti. Itaque et alias quoque conditiones frugalitati tuae ponit amicus paternus, si vixeris, quomodo videris fecisse, si tenendi potius patrimonii, quam auferendi habueris curam, est adhuc quod tibi possit tribuere patrimonium paternum: sed adhuc habet suum.

Tibi pecuniam) Forte, *tibi pecuniam quaerendam labore et servandam.* Burm.

Sine dubio te discussam) Lege: *Sine dubio te decussisse luxuriam vis probare avaritia.* Imitatur M. Coelium ad Ciceronem ep. 13: *Cetera porro, quibus adhuc ille sibi parum utilis fuit, et aetate iam sunt decussa et consuetudine.* Ita legerem, vel absque scripto esset Palatino. *Decursa* ineptum. Gronov. Lege, *tibi discussam*, pro *a te.* Schult. *A te discussam*, Obrecht.

Et haec ipsa) Malim, *At haec*, et paulo post, *tribuere, pat. paternum: sed.* Pith.

Habet suum) Suspecta haec sunt Schultingio. Forte *habes tuum*, nimirum, quod labore quaesivisti, nam et hoc patrimonium dici docuit Munk. ad Hygin. fab. 194.

CCXLVI.

SOPORATVS FORTIS PRIVIGNVS.

Qui fortiter fecerat, bello imminente soporem ab noverca subiectum bibit. Causam dixit tanquam desertor: absolutus accusat novercam veneficii.

DECLAMATIO

Etiamsi, iudices, eventus proximae causae satis videri potest etiam in hanc quoque pronuntiasse, primum tamen doloris mei professionem dissimulare non possum, quod novercam ante accusare non potui. Debeo quidem sententiis iudicum omnia: homo tamen gravissimam iniuriam passus, adhuc tantum absolutus sum. Verum me quamvis praecipue in hoc iudicium agat ultio talis, illud quidem periculum fallit: hodie constituetis, an merito absolutus sim. Inter summa discrimina reip. non fuit venenum . . . .

. . . . ego deserui: si quis autem ad hanc praeteritorum indignationem adiicere etiam formam ipsam iudicii potest, illud certe est, quod nulla possit tolerare patientia, quod se mihi contendit noverca beneficium dedisse: vos aestimabitis, quid de persona hac sentiatis: non fecisset hoc mater: certe quod mihi satis est, pater non fecit.

SERMO

Quoties finiendum erit, primum intueri debebitis, quid utraque pars velit: deinde, id quod vult, quam brevissime complecti. Quare negat venenum esse qui pro reo dicit? quia non occiderit, neque sit mortiferum. Quare dicit venenum esse qui

Soporem) Ita Nepotem in Dione cap. 2, *soporem dare* dixisse notavit Cl. Schultingius, et plura adduxit Broukhusius ad Tibull. IV, 4, 9; vide ad decl. 15, ubi *odium dare et accipere*, pro potionem odii dare etc. ponitur. BVRM.

Qui pro reo) Lege, *pro rea*. GRON.

accusat? quoniam medicamentum sit, et efficiat aliquid contra naturam. Ergo non est satis id modo videri venenum quod occidat: sed haec omnia venena sunt: ad tuam quidem finitionem etiam mortiferum istud erit. Nam quum id ageres, ut desererem, desertorem poena sequatur, etiam id quod deesse huic medicamento videbatur, adiiceres.

DECLAMATIO

Veneficii accuso. Veneficam dico, quae soporem dedit. Vnde tibi in hos usus venena? notiora sunt quaedam pernicie, et experimento deprehenduntur, adeo ut aliqua publice dentur. Hoc quid est, quod tu vis vocari in tempus venenum, quo mens aufertur, quo corpus gravatur, quo membra solvuntur? Saepe in scelere virtutis est nosse veneni modum, eo magis quod videmus copia constare, quod temperamento quodam, ut stetur citra mortem. Si quis accusare te veneficii voluisset illo tempore, quo sane non vacabat, si protulisset corpus meum, quod non solum motu corporis, familiae conclamatione excitari non potuit, sed belli tumultu, et

Videri venenum) Lege, *videre an sit venenum, q. o. sed et hoc an omnino venenum sit.* Schvlt.

Adiiceres) Lege, *adiecisti*, vel *adiici vides*, intelligit autem mortem. Schvlt.

Vnde tibi) An, *Empta tibi*, unde postea, *veneficium scientia docui.* Schvlt.

Notiora sunt quaedam) Forte, *mortifera sane quaedam.* Schvlt.

Hoc quid est, quod tu vis vocari in tempus) Distingue et scribe: *Hoc quid est? quid tu vis vocari?* Respondet dein ipse sibi: *in tempus venenum.* Gronov. Lege, *hoc quid est, quod tu non vis vocari venenum? in tempus venenum est.* Schvlt.

Quo membra solvuntur) Et postea, *Potionem ist. cui dedisti.* Pith.

Virtutisest) *Virtutes est nosse veneni et modum*, Obr.

Vt stetur citra mortem) Forte, *gustetur.* Latinivs. *Vt detur citra*, Obrecht. Ludov. d'Orleans ad Tacit. lib. XII Ann., p. 525 legit, *ut stet via citra mortem*, sed omnes credo frustra: sensus est: Vt eius vis subsistat citra mortem, soporet quidem, sed non occidat, vide ad decl. 3, 13. Ita contra dixit Flor. II, 7: *Vulnera ultra mortem patebant;* vid. ad Albinov. Eleg. in Drusum V, 50. Bvrm.

Quo sane non vacabat) *Quo somno vacabat*, Obr. et in emendationibus habet *vacabam.*

Familiae) *Et familiae*, Obr.

fragore signorum, et trepidatione totius civitatis, victurum promitteres? Veneficium scientia docui, veneficium periculo docui: volo dicere et de animo. Potionem istam cui dedisti, quo tempore dedisti? privigno dedisti: si alio tempore dedisses, deceptam te putarem, nunc excogitasti potionem, quae me lege occiderit. Equidem si me interroges, vixisse me illo tempore non arbitror: quid enim, pro dii immortales! aut in qua parte naturae locavit me noverca? Bellum mihi nuntiatum est, et hominem, quem non peregrinatio detinuit, non absentia ulla a periculo civitatis relegavit, quid acti sit, manente me intra muros, commilitones mei narraverunt: dicitur ingens fuisse proelium, commissa utrinque acies, dubia saepe victoria, et huc atque illuc spes inclinata, cum interim miles, in quo plurimum fiduciae, in quo maximum momentum videbatur, in nulla parte visus auditur. Quid plus contingere potuit hosti, si perissem? non alio modo audivi bella, quam avorum proavorumque temporibus. At si mihi detur emendatio praeteritorum, utinam noverca illud statim venenum dedisset, quo vita anferretur! illa potione consumptum tota civitas ad rogum tulisset, celebrasset laudes; etiam tem-

Lege occiderit) Qua puniuntur desertores. SCHVLT. *Occideret* Francius malebat.

Et hominem, quem non peregrinatio) Lege: *Bellum mihi nuntiatum est, et homini, quem non peregrinatio detinuit, non absentia ulla a periculo civitatis relegavit, quid actum sit, manenti intra muros commilitones narraverunt.* GRONOV.

Hominem, quem) Malim, *homini.* Pith. Nihil temere mutarem, nam et *hominem* posuit, ut saepe alii, referens ad *detinuit*, ita ut Ter. Eun. IV, 3: *Eunuchum quem dedisti, nobis quas turbas dedit*, ubi vid. Donat. Cicer. IV ad fin. 1: *Rem vides quo modo se habeat*, ubi Manut. et ita millies optimi quique; vide Lamb. ad Horat. IV, od. 4; Muncker. ad Hygin. fab. 34, 249 et 274, et alios. BVRM.

Quid acti) Vt Ovid. II Art. am., 637: *Quid tuti superest, ubi nominis exstet adulter.*

Commilitones mei) Francius dubitabat, an *mihi*.

Momentum videbatur) *Momentum victoriae, in nulla*, Francius coniiciebat.

poris discrimen multum attulisset admirationis: illa dicerent homines, non tulissemus haec, si vixisset. Ego, inquit, tantum animo bono feci. Erubescite matres, quae amplexae armatos iam liberos, impiae tamen iam estis mei exemplo: inventa est tota civitate magis amaret una quae parceret noverca. Non dico de his adhuc, quae sequuta sunt: non illam iudicii contumeliam. Interim tamen, quid mihi potuit gravius accidere? quam ego, dii deaeque! perdidi occasionem? Obtulerat deus tempus merita geminandi: venerat dies approbandi, quod fortiter feceram, id non fortunam fuisse. Felices commilitones mei, hostium terga vidistis, calcastis cadavera, victoriam publicam clamore laeti retulistis: at ego, quando pugnandum est, interrogavi; longamque illam novercae noctem tandem emensus non mente, non gradu constiti, ac mihi vicisse cives meos accusator indicavit. Videor ex magna parte, etiam approbasse causam proximo iudicio: quo enim modo absolutus sum, nisi illa accusatori dicerem, Vis tenuit, et devicta mens?

Non tulissemus haec) Scilicet dubia bella, iniurias hostium, si vixisset ille egregius miles.

Ego, inquit, tantum) Malim, *tamen*, et postea lego, *Inventa est, tota civitate una quae magis amaret, una.* Pith. *Tamen et una quae*, ex MSS. Latiuius etiam profert.

Iam estis) An, *iam fuistis mei exemplo*, quae scilicet liberos vestros dimittitis in proelium. Schvlt.

Tota civitate amaret) Scribe: *Inventa est tota civitate, magis matre, una, quae parceret, noverca*; hoc est, una noverca, quae magis matre parceret. Gronov. *Quae magis amaret una, quae parceret*, Obr.

At ego) Lege, *at ego* (scil. *experrectus*) *quando pugnandum est? interrogavi.* Schvlt.

Nisi illa) Lege, *nisi quod.* Schvlt.

Vis tenuit et devicta mens) Lege, *devincta.* Gron. *Devincta* etiam Scultingius coniecerat.

CCXLVII.

RAPTORIS DIVITIS BONA MARITI VXOR ACCIPIAT. Adolescens locuples rapuit, priusquam optaret puella, misit ad eam propinquos rogatum, ut nuptias haberet. Auditis illa precibus, tacuit et flevit. Percussit se adolescens: prius quam exspiraret, optavit illa nuptias, petunt bona propinqui et uxor.

SERMO

Demonstranda vobis est via. Videte quid utraque pars velit, quid utraque pars dicat, et illud quam fieri poteat brevissime et aignificantissime comprehendite. Vt puto, dicit baec puella, uxor sum: nuptias enim optavi: optando atatim maritum habere illum coepi: necesse enim erat illi marito esse, ai viveret: nec tempore ut matrimonium, sed iure. Haec certo comprehendenda sunt finitionibus. Dicit pars diversa, Non fuisti uxor: non nupsisti cum illo: optione tradita quidem illi, sed statim quidem discesait post vocem: hoc finitione comprehendendum eat. Vxor est, quae femina viro nuptiis

Nec tempore ut patr.) Hic locus sic fortasse restituendus est: *nec tempore ut patrimonium, fit matrimonium, sed iure: haec certo comprehendenda sunt finitionibus. Dicit pars diversa, non fuisti uxor, nupsisti cum illo*; et paolo post: *Tu non es tradita.* Patrimonium fit tempore, quod usu capitur. Atque et usu fit uxor: quod alibi et pluribus tractavimus. Sed haec rhetorice dicuntur, non iuridice. PITH. Pithoeus perperam: *nec tempore, ut patrimonium, fit matrimonium.* Patrimonium tempore fieri ait, quod usu capitur. Hic obiectat sibi: Atqui et usu fit uxor. Respoudet haec rhetorice dici, non iuridice. Immo patrimonium uon usucapitur, sed statim est filii, simulatque decessit pater. Sic Curioui post patris mortem Cicero patrimonium gratulatur. Praeterea inutilis hic mentio *patrimonii*, et insolens inculcare vocabola praeter uecessitatem. Scribe: *nec tempore fit matrimonium, sed iure.* His verbis uon obstat matrimoniom usu. Loquitur euim de illo geuere matrimoniorum, in quibos usus et tempus uou habet locum. GRONOV. *Tempore fit*, etiam Latinius et Schultingius, qui etiam *nititur* coniiciebat, *tempore coit*, Obr.

Haec certo) Fraucius volebat *haec certis.*

Non fuisti uxor: non subsisti cum illo) Lego *non coiisti eum illo.* GRON. *Nupsisti cum illo*, ex MSS. Latinius, et Obr. et Schultingius, vel *fuisti: non nupsisti enim illi.* Barth. ad Claud. Epith. Honor. pag. 763; Lips. ad Tacit. XI Ann., 27: *Non subisti cum illo.* Francius, *non substitisti.*

collocata in societatem vitae venit: tum non est tradita. Illa quid dicit? uxor est, cuius cum viro matrimonium factum est. Pars diversa hoc dicit; finitio interim dicitur falsa, interim parum plena. Nos neque falsam possumus dicere partis adversae finitionem, neque parum plenam: nec tam in subvertenda ea morari debemus, quam in confirmanda nostra. Sit ergo, ut non infirmandum finitionis genus, ita ad convincendum nimis plenum. Non possumus enim dicere. Ea, quae viro per nuptias tradita in societatem vitae venit, sed non tantum haec uxor, sicut non negaremus uxorem, si ita finiremus. Vxor est, quae per nuptias a parentibus in matrimonium tradita in societate multis annis fuit. Illud, *a parentibus tradita*, non necessarium in finitione uxoris sit. Ista falsa quidem non sunt, sed plerisque detractis, erit adhuc uxor. Fingamus enim factas esse nuptias, consequutam statim alterius mortem: erit profecto uxor, etiam te confitente, tradita, si in societate vitae non fuerit. Quomodo ergo ista *societas vitae* adiecta non quidem mentitur, sed afficit necessarium: ita illud quoque, *nuptiis collocata*, efficit uxorem: sed non hoc solummodo erit. Fingamus enim nuptias quidem fecisse nullas, coisse autem liberorum creandorum gratia: non tamen uxor non erit, quamvis nuptiis non sit collocata. Videamus igitur, si ista supervacua et circumfusa sunt; finitio huic nomini sufficit: neque enim hoc intueri debetis, quid desit, sed quid satis est.

DECLAMATIO

Dixi uxorem esse, cuius cum viro matrimonium fa-

Tum non est tradita) *Tu non es tradita*, ex MS. Latinius.

Vxor est, cuius viro matrimonium factum) Lego *pactum est*. GRONOV.

Hoc dicit) Lego *contradicit*. SCHVLT.

Non infirmandum) Francius volebat, *ut non ad infirmandum*.

Non possumus) *Nos* legendum, aut *hoc*. SCHVLT.

Ita finiremus) *Ita finiretur*. SCHVLT.

Etiam te confitente) *Etiam te conficiente* (id est secundum tuam finitionem et syllogismum) *non tradita, etsi in societate* etc. SCHVLT.

Si in societate) Francius corrigebat, *etsi*.

Sed afficit) *Sed adiicit*, Ed. Pith, *sed nec adiicit*, Schultingius. Francius, *sed efficit*.

Dixi) Illustrat haec Cl Schult. ad Senec. contiov. V, p. 105, et multa emendat.

ctum est. Quid amplius? nam sicut coitus atque congressus citra ius non efficeret uxorem, ita uxor etiam citra haec manet. Id ex quotidianis et in frontem incurrentibus approbari potest. Nam ut ab ipsis incipiam: comprehendo uxorem duxisse dici; hoc ante noctem, hoc ante congressum, hoc primo statim iure, et fortasse in aliis possit videri necessarium exspectare: haec de nuptiis convicimus. Est quidem ius patrimonii explendum, tamen exspecto et circuitum, et quod id peto, matrimonium iungendum, haec in eiusmodi conditione non sunt exspectanda, quia antecesserint. Raptor si non occiditur, iam maritus est: id sic quoque accipitur: qui maritus erit, non est caelebs, quae uxor, non vidua,

Citra haec) Praecesserunt duo masculini generis, *coitus atque congressus*. Nihil tamen moveo: ita enim et Fabius VI Inst., 3: *Oratori minime convenit distortus vultus, gestusque, quae in mimis videri solent*; sic apud Sueton. Claud. II ex MS. Memmiano: *Aviae Liviae divinos honores, et Circensi pompa currum elephantorum Augustino similem, decernenda curavit.* BVRM.

Nam ut ab ipsis incipiam) Forte: *ut a confessis incipiam*. GRONOV. *Nam ut ab ipsis his incipiam. Deprehendo uxorem duxisse, duci hunc ante noctem, hunc ante congressum, hunc primo statim iure; et fortasse ea in aliis possit videri necessarium exspectare, his de nuptiis contradicimus*. SCHVLT. Francius, *unm ut ab illis*.

Nuptiis convicimus) Lego *Communibus*. Communes nuptias vocat, quae fiunt iure communi, non illo singulari ex lege raptarum. PITH.

Haec de nuptiis convicimus) Pithoeus *communibus*, quae scilicet fiant iure communi. Non placent *communes nuptiae*. Neque hac tantum parte laborat locus; corrige: *hoc primo statim iure. Et fortasse in aliis possit videri necessarium exspectari haec. De nuptiis convenimus. Est quidem ius matrimonii expletum: tamen exspecto et coitum et id, quod peto, patrimonium iungendum. Haec in eiusmodi conditione non sunt exspectanda, quum antecesserint*, vel *quia antecesserunt. Exspectari haec*, quae dixerat, *noctem, congressum* et cohabitationem. Vt, inquit, exempli gratia, pactae sunt nuptiae, tum quidem ius matrimonii etc. Multis haec probare poteramus: sed festinamus: et sapienti satis. GRONOV.

Est quidem ius) Lege, *est quidem ius patri matrique explendum, eorum exspectandus consensus, eo quod id peto ut matr. iungendum. Haec* etc. vel *eorum exspectato consensu, id quod petes* etc. SCHVLT. *Ius matrimonii, explendum tamen exspecto et concubitu, et coitu* (*mecum* in emendat.) *id peto, matrimonium iungendum*, Obrecht. et mox, *quum antecesserint*. Cl. Schult. Consentiendo enim ne filia optet mortem, consentiunt in vitam, ac proinde nuptias, quae necessario sunt coniuncta.

aut virgo. De utraque vos persona ergo volo interrogare. Putemus statim optione finita quaeri de adolescente: diceresne illum esse caelibem? at si diceres, ille occurret. Dic igitur caelibem: uxorem potest aliam ducere? virginem hanc, aut viduam, non diceres. At de altera quaeri supervacuum est: si viduam, interrogo, an esset aliquis, cuius nuptiarum habitura esset ius puella: crederem igitur neque illam virginem esse constare, et illum non esse caelibem, si haec uxor, et ille maritus. Nunc quaero, cuius ille maritus, cuius haec uxor: nuptias tamen in domo. Nuptiae in aliis sint sane necessariae: quamquam ne id quidem utique ius exigit, causam tamen in domo hanc habeto ostendendae voluntatis, filiam tibi, aut eam ipsam coniungi, quae sui habet potestatem. Hoc quod nuptiae efficiunt, optio fecit: videamus an etiam fortius atque vehementius: quippe illic voluntas, hic etiam necessitas quaeritur. Ausim dicere utique in hoc genere litis, nullas esse digniores, quae retineant maritorum hereditates, quam eas, quae uxores ex raptu esse coeperunt: quoniam post raptum nulla uxor est, nisi beneficio suo: ac forsitan inde etiam lex ista descendit. Ad illa libet pervenire, ad quae pars diversa vocat. An haec digna sit, quae uxoris nomen accipiat: si hoc tantum dicerem, meruit hereditatem pro

Ille occurret) Forte, *illa occurreret.* SCHVLT.

Uxorem potest) Forte, *uxorem posse*, vel *uxoremne potest?* SCHVLT.

An esset aliquis) Anne, *sit alius, cuius nuptiarum habuerit ista ius puella.* SCHVLT.

Nunc quaero etc.) Lege, *nunc quaerunt cur, quum ille maritus, haec uxor sit, sine nuptiis tamen in domo sit*, poterat enim plus quam statuitur requiri ad matrimonium, nempe domum ductio etc. huic respondet: *Nuptiae in aliis* etc. *causam tamen cur in domo sit, hanc habeto, ostendendum voluntatis fuisse illam: sibi ut enim ipsam et coniungeret, et quae sui habebat potestatem.* Nempe consensus parentum non refragabatur, immo antecesserat. SCHVLT.

Hanc habeto) *Hanc habet.* LATINIVS.

Coniugi) *Eam ipsam coniungi*, et postea, *vocat, An h. d. s. q. u. n. accipiat.* St. PITH.

iniuria; posset tamen videri hereditas ista genus quoddam satisfactionis: amata est ab adolescente: debet quoque hoc valere in portione litis huiusce; nihil ille maluit, quam ista bona, etiamsi viveret, esse communia. Ille fecit his bonis hanc legem: speravit de ea adolescens: ideo rogare ausus est: nuptias petiit puella: non dico nunc de iure: cogitate quantum beneficium dare voluerit: immo quod ad ipsam pertinet, dederit: remisit iniuriam raptae virginitatis ea, cui lex et mortem vindicare permisit. Sed sero hoc dedit. Etiam si huius tarditate factum esset, non illius festinatione, noli tamen mirari pudicam, si castitas non statim irae suae imperare potuit: satis praestat rapta, quae non cito optat. At enim iam vulnerato optavit, quoniam moriturum sciebat: captavit hereditatem. Num igitur animum puellae a primis temporibus raptor ignoravit? Magnum clementiae argumentum. Cui potestas adeundi magistratus statim, emissa continuo vox, qua se et iniuriam suam ulcisceretur, finiret onera pudoris sui, audit rogantes diu: primum hoc praeiudicium eius est, quae exorari possit. Rogari velle, pro rogato est: hoc tantum non satis erat, iudices, si dicerem, non negavit. Atqui dolor

Ruptae virginitatis) *Raptae* Latinius et Schult. Obr.

Cui lex et mortem vindicare permisit) Lege, *morte vindicari*, vel *vindicare*, scilicet illam iniuriam. Gron. *Morte* Schult. et Obr.

Moriturum sciebat) *Moriturum fidebat*, legebat Francius.

Continua) Lege, *continuo*. Pith. Schulting. *cui emissa c. vox* etc. *finierat*. Mallem *permissa continuo vox*. Cui statim licebat optare mortem, qua voce et iniuriam suam ulcisceretur, et finiret onera pudoris. Burm.

Pro rogato) An, *pro exoratione est*. Schult.

Tantum non) Leg. *tantumnon*, uno vocabulo, quod etiam pluribus auctorum veterum locis ignoratione corruptum est, non modo apud Valerium Maximum, sed et apud Senecam, Asconium et Suetonium Tranquillum, qui et eadem forma *tantumquod* dixit, pro vixdum, ut Marcellinus, *modonon*, quod pluribus hic persequi non est instituti nostri. Pith. Sed cur non divisis vocibus? ut toties iam in declamationibus prioribus vidimus.

Atqui dolor) Lege, *Et quidem dolorem non erumpit, nec tanquam ira fuerit. Silentio continetur*. Schult.

erumpit, et nunquam ira fere silentio continetur. Miseret me adolescentis optimi alioqui et nimis verecundi, quod sic animum eius interpretamini: satius erat dicere, non negavit: audeo dicere, illud promisit, neque unum promittendi genus est. Voluntas hominum non tantum voce signata est. An vero si manu promisisset, an vultu annuisset, dedisse fidem et confirmasse spem puella videretur, quae facie affectum, quae totis oculis misericordiam prodidit? flevit: idem fecit quod illi, qui rogabant; ad mentionem periculi, ad mentionem carnificis, uberes lacrymas profudit; certe non video affectum, qui occidat. Sed tacuit: alioqui hoc vos exigebatis ab ea, quae modo virgo fuerat, quae hoc nomen paulo ante perdiderat, ut de nuptiis loqueretur, nisi ubi necesse erat? Ea post vulnus optavit. Ecce maiorem misericordiam: suscepit raptoris sui misera curationem: queritur quippe de fortuna, quod beneficium perdidit: neque enim divellere poterat tam alte exactam manum: misera existimabat hoc eum fecisse causa miserationis:

Animum eius) Sc. puellae, vel lege *huius*. SCHVLT.

Satius erat) Forte, *satius fuerat*. SCHVLT.

Neque unum) *Neque enim unum*. SCHVLT.

An vultu) Leg. *aut vultu*, vel, *an si vultu*, *a. d. f. e. c. s. p. videretur, Quae facie a. q. t. o. m. prodidit, flevit, idem fecit*. PITH. Video quid Pithoeus: sed hic demum excidisse verba censeo, quae sic auctori restituenda sunt: *An vero si manu promisisset, aut vultu annuisset, dedisse fidem et confirmasse spem puella videretur, non videbitur, quae facie affectum, quae totis oculis misericordiam prodidit? Flevit, idem fecit, quod illi, qui rogabant*. GRONOV. Lege, *An vero s. m. p. aut vultu a* etc. *videretur, cum facie a. q. t. o. m. prodiderit, quum fleverit non videbitur*. Idem etc. SCHVLT.

Quae modo virgo fuerat) Cl. Bestius de ration. Emend. Leg. c. 14, §. 8, ita legit et distinguit: *Ab en, (modo virgo fuerat, atque hoc nomen paullo ante perdiderat), ut de nuptiis loqueretur n. u. n. erat. An ea post v. o.*

Vt de nuptiis loqueretur) Lege, *quam ut ne de nuptiis*, vel, *quam ne de nuptiis loqueretur*. SCHVLT.

Ea post vulnus) *Sed post vulnus*, Obr.

Neque enim divellere) Scribe: *neque enim divinare poterat tam alte exactam manum*. GRONOV. *Neque enim diu videre*. SCHVLT.

Causa miserationis) Gell. III, 2: *Causa matrimonii apud virum fuisse*.

pervenit tamen aliqua ad illum laetitia datae salutis: etiamsi brevis, tamen grata est voluptas. At voce eius audita certe oculos sustulit: si nihil aliud, hoc certe solatii tulit, non mori se tanquam damnatum: non illum, quamvis semianimem atque palpitantem invasit carnifex, vulneratum cruentumque per ora populi traxit; non illud caput, vel exanime, lege recisum est: pro immitis! qui de summa clementia tam triste fecit exemplum.

CCXLVIII.

OCTO ANNI DVPLICIS IMPRVDENTIAE.

IMPRVDENTIS CAEDIS DAMNATVS QVINQVENNIO EXSVLET; EXSVLEM INTRA FINES LICEAT OCCIDERE. Qui caedem per imprudentiam commiserat, abiit in exsilium: ibi tertio anno exsilii aliam caedem similiter commisit: explevit tempus quinquennii ex eo tempore, quo iterum occiderat. Redeuntem illum post octavum annum occidit quidam intra fines. Reus est caedis.

DECLAMATIO

Non continuo occisus homo ad crimen et ad damnationem pertinet, quum hoc interim legibus facere liceat. Quoties autem licet, etiam oportet. Exsulem occidere intra fines licet: id ius dupliciter efficitur. Aut enim redit, cui omnino licet, aut non redit, nisi licet:

SCHVLT. Vide Pincier. Parerg. otii Marp. II, 29.

At voce) Bestius, *ad vocem eius auditam.*

Vulneratum) Lege, *non vulneratum.* SCHVLT.

Pro immitis!) Lege, *pro immites l. q. d. s. c. t. t. fecisti exemplum*, intelligit propinquos raptoris, qui male interpretati erant et detulerant verba puellae. SCHVLT.

Duplicis imprudentiae) Vet. *dulcis*· PITH.

Licet, etiam) Lege, *licet, non etiam oportet.* Cicer. *est ubi quid, quod liceat, non oporteat.* Vide Grot. de Iur. Bel. et Pac. III, 4, §. 2. SCHVLT.

Aut enim redit, cui omnino) Vi-

nescio an ex iis duobus etiam iustius videatur occidi, quum redit contra leges, qui aliquando iure rediturus sit. Illum enim sane cupiditas patriae et ultima desperatio cogat aliquando furtum facere iuri. Praeterea quum aut ita revertantur exsules, tanquam in hoc fallant, aut ita tanquam his facere liceat, aliquando magis ii occidendi sunt, qui palam contra ius revertuntur: illis enim remissum furtum non utique nocet in exemplum, neque is, qui se agnoscit contra ius reverti, diu intra fines mansurus est. Is vero, qui contra legem sciens redit, tentat iura vincere, et in impudentia sua perseveraturus est. Videamus nunc, an sicut quum decessisset, occisus est, reverti tempore illo liceat. IMPRVDENTIS CAEDIS DAMNATVS QVINQVENNIO EXSVLET. Vtrum hoc intelligimus, singulis caedibus quinquennium esse constitutum? an interest aliquid, quoties quisque peccaverit, nulla invenietur ratio, qua duae caedes octo annis exsulatum efficiant: nam si imprudentis caedis damnatum quinquennio exsulare oportet, nihil intererit quot quisque occiderit. Ego igitur hoc dico, quoties commissa sit caedes, toties quinquennium esse ponendum, et hoc satis firme tueri alienarum rerum exem-

detur legendum, *cui non licet.* Non est nova horum verborum permutatio in veteribus libris. PITH. Forte, *aut enim redire ei omnino non licet; aut non redit, nisi quum licet.* GRONOV. Lege, *aut enim redit, cui omnino non licet, aut nunc redit, cui dein licebit.* SCHVLT.

Aliquando magis) Lego, *aliquanto.* PITH.

An sicut quum decessisset) Coniicio: *Videamus nunc, an huic, qui, quum redisset, occisus est, reverti illo tempore licuerit.* GRONOV. *An huic, qui quum reversus esset etc. licuerit.* SCHVLT. *An si, quum decessisset*, Latinius.

Octo annis exsulatum) *O. a. exsulandum efficiunt. Num si.* SCHVLT. Francius volebat, *octo annorum.*

Nihil intererit) An, *tamen excidit, nihil tamen?* vel an legendum, *multum intererit.* SCHVLT.

Alienarum) Emenda *aliarum.* GRONOV. Minime mutarem; nam saepe *aliena* vocantur, quae sunt diversa a re, vel causa, quam tractamus: et ita *alienus* opponitur *meo, tuo, suo*, ut eleganter ostendit Cl. Schulting. ad Senec. contr. V, p. 106. Sic Flor. III, 6 sub *alieni belli tumultu grassantur*, quod opponitur suo, quod ipsi inſtituerant et gerebant, bello; ita *alienas*

plo possumus. Fingamus talem legem, ut qui furtum fecerit, solvat quadruplum: ponamus quamlibet poenam ei, qui iniuriarum fuerit damnatus: num dubium est, quin quoties iniuriam commiserit, toties passurus sit et poenam? ergo si animadversio contra singula delicta constituta est, hic bis deliquit, bis puniri debuit: decem annis exsilium implere debuit. Sed ex eo, inquit, tempore, quo sequentem caedem commisit, quinquennium explevit. Nihil mea refert, utrum sequenti caedi non reddiderit tempus, quod debebat etiam priori: nam si quinquennium ex triennio numeras, illud prius non est satis plenum: si assignas priori caedi suum tempus, non coepit exsulare sequenti caedi, nisi post quinquennium: explica enim mihi medium illud biennium. An hoc dicis, nihil interest? dic mihi, quo modo magis exsulaverit, quam si unum occidisset. Quod est istud contra leges compendium, ut idem illud biennium prioris poenae ultimum sit, sequentis primum? Libet interrogare tanquam praesentem: illo medio tempore utri exsulasti? cuius hoc morti lex praestitit? Fingamus enim duos statim occisos, ut duos, ita etiam plures, et ad quemcumque numerum: nulla differentia est, inter eum, qui in uno lapsus est, et eum, qui satisfactionem pluribus debet? IMPRVDENTIS CAEDIS DAMNATVS QVINQVENNIO EXSVLET. Ista ratione statim poterat post quinquennium redire, siquidem hoc dicere satis est, Caedem imprudens commisit, quinquennium exsulavit. Videamus nunc, quam rationem sequuta sit lex constituendae eiusmodi poenae,

opes, de egente, qui ipse non habet. Nepos in Regib. 3, et Hamil. 1, et Suet. Aug. 45: *Corollaria et praemia alienis quoque muneribus ac ludis et crebra et grandia de suo offerebat*, id est, aliorum, non suis ludis. Et ita *alienus* pro *alio* saepe in iure poni docuit Gothofr. ad L. III, ff. de rei vindic. BVRM.

Non reddiderit) Lege, *suum reddiderit t., hoc debebat e. pr.* SCHVLT.

Medium illud) An, *reliquum*; quod desideratur ut integrum sit quinquennium. SCHVLT.

quam mehercule videtur mihi priore clementia, quam iustitia constituisse pro morte hominis innocentis, pro vita quinquennio denique constituit absentiam. Ego quidem impudentiam illius vel in hoc mirari satis non possum, quod festinavit tam cito in patriam reverti. Est enim, ut sibi aliquis unum casum remittat, et semel lapsus errore se humanae necessitatis excuset: hic vero, qui commisit iterum idem, quo exsilium meruit, computatis diebus atque horis legem tantummodo inspexit, non etiam crimina sua numeravit, nihil verecundiae suae adiecit, nihil pudori. Quis autem indignari potest eum interfectum, qui occiderit duos? nam si ulla hoc loco miseratio est, debet esse pro illis: haec dicerem tanquam de eo, ad quem lex pertineret, quae caedem imprudentem damnaret: lex quomodo constituit? IMPRVDENTIS CAEDIS DAMNATVS QVINQVENNIO EXSVLET. Nihil mea interest, an imprudens occiderit: non enim iustitia constitutum est, ut qui imprudens occiderit, quinquennio exsulet: sed qui caedis damnatus imprudentis sit, quinquennio exsulet. Hominem occidi in exsilio fortasse imprudens; constitui tamen oportuit ab imprudente esse

Priore clementia, quam iustitia) Lege, *maiore*. GRONOV. *Priore clementiae quam iustitiae cura const.* SCHVLT. Forte, *peiore*, ut commutata illa vocabula fuere etiam lib. VIII Iustit., 2. Francius malebat, *potiore*.

Prae morte) Lego, *constituisse pro morte hominis innocentis, pro vita denique? quinquennii const.* PITH. Excidit vox *nocentis*, hoc modo: *Pro morte hominis innocentis, nocentis pro vita quinquennii constituit absentiam.* GRONOV.

Est enim, ut) Ad Graecorum morem, qui ita ἔςιν ὅπως utuntur; vide ad Petron. cap. 126.

Non enim iustitio) Lege, *non enim ita constitutum est.* GRONOV. *Non enim iure ita c.* SCHVLT. Ego mallem cum Obrechto, *non enim ius ita constitutum:* ita enim passim ICti.; vid. leg. 9, ff. de Instit. et iur. et alibi. Cicer. pro Caecin. 14: *Videte, quod ius nobis, quam conditionem vobismet ipsis, quam denique civitati legem constituere velitis;* et ita ille saepius; infr. decl. 254: *Non iure novo, sed vetere atque olim constituto reversus est;* et decl. 258: *Sane ita sit constituta lex,* et alibi. Ita *constitutores iuris* et legum decl. 264, et in his Declamationibus centies hoc verbum *constituere* eo sensu occurrit. BVRM.

occisum: nam quoties aliquis interfectus est, aut id quaeritur, an omnino interfectus sit ab eo, qui arguitur; aut id, an ab imprudente, aut per imprudentem sit interfectus: hic quidem certum esse pronuntiari oportuit: non modo alterum quinquennium debuit legi, sed perpetuam paene poenam. Imprudentis caedis damnari, genus absolutionis est: hoc illi non contigit: remittamus tamen in praesentia perpetuam poenam: de illo quis dubitabit, non posse eum damnari, nisi post exactam iam quinquennii proprii poenam? Fingamus illi quinquennio peracto redire licuisse: accusari tum debebat, tum damnari, quum in alterum quinquennium abiisset: et, rogo, quid interest idem istud, quo tempore exsilii fecerit? Si peracto iam quinquennio, aut in fine certe quinquennii hominem per imprudentiam occidisset, num dubium, quin vobis confitentibus alterum quinquennium erit debiturus? ita bene illi cessit, quod hominem citius occidit.

SERMO

Haec fere sunt quae in themate sunt posita. Vt imprudens occidisse videatur, supervacuum habeo quaerere quidquam de animo illius, quamvis duos occiderit.

Per imprudentem) Malim, *per imprudentiam*; et paulo post, *sed ab imprudente ista esse pronuntiari oportuit.* PITH. Ita et Obrecht.

Hic quidem certum) *Hic equidem certe ita esse. Pronuntiatum oportuit: nam non*; vel retineri potest vulgata, modo legatur *pronuntiatum*. SCHVLT.

Debuit legi) Lege *debuerit*. SCHVLT.

Paene poenam) Lege, *forte poenam*. SCHVLT.

Sunt posita. Vt) Lege *sunt posita, ut imprudens*, Pith. et ita Obrecht.

CCXLIX.

ABOLITIO ADVLTERI FORTIS.

NE LICEAT CVM ADVLTERA MARITO AGERE, NISI PRIVS CVM ADVLTERO EGERIT. Coepit agere maritus cum eo, quem adulterum esse dicebat. Bellum incidit. Inter moras iudicii fortiter pugnat is, qui accusabatur: petit praemii nomine iudicii abolitionem, impetravit. Vult agere cum adultera, CD.

SERMO

An semper cum adultero prius agere necesse sit? an hic egerit? an etiam, si quid defuit actioni, quoniam tamen publico iudicio interceptum est, non debeat huius actionibus nocere? quae mens fuerit praemium dantis Reip.? utrum uni abolitionem iudicii, an per coniecturam utriusque et adulterae dederit? Summum quod in omnibus controversiis est, utrum aequius sit?

DECLAMATIO

Adulterii ream defero: puto, hoc auribus vestris non novum crimen est: quod satis est, non ab hac coepi: qualem causam pertulerim, sic aestimare potestis: petitur altera abolitio: ille optavit: haec praescribit: neuter negat: postea videbo, an isti oporteat tantum praestari, quantum viro forti. Interim semota personarum ratione, ipsam excutere legem volo. NE LICEAT, inquit, CVM ADVLTERA AGERE MARITO, NISI PRIVS CVM ADVLTERO EGERIT. Differo illa, quae fecit: differo, quae passus

Abolitio) Confer decl. 371.

CD) Id est, *contradicitur*; vid. ad decl. 254.

Interceptum est) An, *reipub. iudicio interventum est, nunc debeat*, ut in ipsa decl. *Republica interveniente*; et ita *interveniente fato*.

Per coniecturam utriusque) Malim *utrisque*. PITH.

sum; hoc in praesentia dico, non utique semper exigi, ut prius agatur cum adultero. Id vobis, iudices, facillime, persuaderi poterit, si non tam iniustos, neque tam imprudentes existimatis legum latores fuisse, ut necessitate praestringerent ea, quae praestari non possent. Satis sine dubio lex ipsa dicendo, *Ne prius cum adultera agatur, quam cum adultero actum fuerit*, ostendit, se de his loqui, quorum uterque accusari potest. Admonebo tamen uno aut altero argumento, quantam lex ipsa, si ita accipitur, passura, iniuriam sit: fingamus enim adulterum vel sua voluntate, vel ita interveniente fato statim decessisse: hoc iustum poterit videri, ut quoniam alterum debito supplicio fata subtraxerint, altera quoque impunitatem mereatur? Fingamus alterum conscientia criminis profugisse, nullo modo facere sui potestatem, numquid exigetis, ut ideo cum adultera non agatur, quoniam adulter crimen verum esse confessus sit? nullo modo id iustum videri potest; nam is qui dicit, cum adultero prius agere debes, illud dicit, prius cum adultero age: fingamus enim vel a te ipsa, vel ab alia nobis adulterii rea hanc quoque proponi praescriptionem: nonne illa patronorum defensio firmissima erit, habes adulterum, lex te ab illo ordiri iubet: quid transilis? hoc in hanc non potest dici. Quis igitur credat eius conditionis esse iura ulla, ut aliquid non liceat et necesse sit? nam si mihi hoc ab ea dicitur, Accusa prius adulterum, ad te venio: respondeo, accusare adulterum volo: haec dicerem, si non inchoas-

Necessitate praestringerent) Schultingius malebat, *adstringerent.*

Ad te venio. Respon.) Forte: *Nam si mihi hoc ab ea dicitur, Accusa prius adulterum; respondeo, Ad te venire accusato adultero volo.* GRON. Lego: *nam si mihi hoc ab ea diceretur, Accusa prius adulterum. Deinde ad me veni. Responderem, accusare adulterum nolo*, quia scilicet, non possum prius agere cum adultero. SCHVLT. *Dicitur, accusa prius adulterum, cedite* (*cedat* in emendationibus) *praemio, respondebo, a. a. volo*, Obr[illegible]tus.

sem, si nihil fecissem. Nunc egi cum adultero, et si contentus essem voluntate legis, agere volui, per me non stetit: habet lex animum meum: coepi, egi, nec lex utique ullo scripto hoc comprehendit, ut mihi necesse sit agere usque ad finem: nam etsi iudices consedissent, et absolvissent, ego tamen egeram. Apparet igitur non exitu iudicii constare actionem, sed introitu: igitur si absolutus esset is, quem tuum adulterum dicebam, agere mihi tecum licebat, et ista praescriptio nulla esset: nunc non licebit agere, quia se confessus est absolvi non posse? egi: puta enim eadem statim die, qua reum detuli, interrogari te: quid faciam? an ante quum album descripsi, quum iudices reieci, per illas omnes moras iudiciorum longas nimium, et pro nocentibus compositas, quid aliud feci, quam ut agerem? non inficiaberis me agere coepisse: quid * qui agere coepit, quia semel contigit, num quum agere coepi: neque enim videri possum agere coepisse, nisi egissem: ergo quantocumque tempore egi, nihil obest non consummasse; neque enim eum, qui non vicit, negaveris pugnasse; neque eum, qui fructus non percepit, negaveris possedisse; aut eum, qui naufragium fecerit, negaveris navigasse. Sed abolitionem petit: vel hoc argumento satis iusto probare possum, egisse me. Tum igitur quum abolitio petebatur, quid ego eram? actor, ut opinor, et accusator. Quid ille erat? reus opinor: atqui hoc nomen nunquam in eum, adversum quem non agitur, cadit. Tu hodie quid pugnas? ne adversus te agere

Quid faciam?) *Aliquid faciam.* SCHVLT.

Non inficiaberis) Lego: *num inf. m. a. coepisse? quum qui a. c. q. s. c. nunquam non agere coepit: neque tamen videri* etc. SCHVLT. *Egit qui agere coepit, quia semel contigit reum; quum agere coepi, egi*, Obrecht.

Abolitionem petit) Lege *petiit*, scil. adulter, quasi possit eo defendi, quod non sit accusatus. SCHVLT.

incipiam? nam eventus, ut tu vis videri, dubius est: contra multa accidere possunt adhuc, propter quae iudicium ipsum non agatur. Praescribis tamen ne agam, id est, ne nomen tuum deferam, ne te legibus obligem: quum igitur tecum acturus sim, si statim cum illo iam egissem, putemus non contineri actionem non finito iudicio: si tamen mea culpa accidit, quo minus iudicium finiretur, satis iniuriae passus sum in priore iudicio; et potest apud aequos iudices pro actione perfecta haberi, quoniam mihi agenti consummare non licuit. Dixi igitur ea, quae ad causam pertinebant, neque semper priorem adulterum accusari posse, et a me actum esse, etiamsi non esset perfecta actio; tamen, quoniam republica interveniente, et lege viri fortis, perfecta non esset, proinde eam haberi oportere, ac si ego fecissem, quidquid volui: propius accedere ad confessionem huiusce rei volo. Crimen adulterii duos continet: ex iis necesse est qui cum adultero prius agit, agat et cum adultera. Num igitur hoc mihi dicere potest? prius me agere tecum non oportet: secundo te loco ream detuli, secundo loco produxi ad magistratus. At quidquid secundum est, habeat aliquid prius necesse est: haec natura ita sunt copulata, ut si cum adultero egi prius, tecum agam: si non egi, ago tecum prius, tanquam cum adultero iam egero. Reliquum est intueri, iudices, voluntatem quoque reipublicae, quae fuit tempore illo, quo praemium dabat. Petit abolitionem vir fortis, ut opinor,

Nam eventus) *Etiamsi eventus.* SCHVLT.

Non contineri) *Non competere.* SCHVLT.

Mea culpa accidit) Immo, *non accidit.* GRON.

Ad confessionem) An, *ad contentionem?* ut declam. 19 An, *connexionem*, ut paullo post, *ita sunt copulata.* SCHVLT.

Prius agit) *Prius egit.* SCHVLT. et ita Obr.

Prius me agere tecum) *Prius te agere mecum.* SCHVLT.

Si cum adultero) Lege, *si cum adultero egi prius, prius tecum non agam, sicut non ago. Agam tecum prius, si nunquam cum adultera iam egeram.* SCHVLT.

sibi, nec potuit accipere, nisi quam petit: alioqui si hoc tempore suam abolitionem petisset, et tuam, primum omnium duo praemia petisset; ut, quantumlibet meritis eius deberemus, nemo tamen passus esset duplici praemio unam honorari militiam. Tuam abolitionem quare ipsi concesserimus? nam abolitionis illi concedendae ratio quaedam fuit: etiam si peccavit, etiam si gravem uni fecit iniuriam, redemit tamen virtute, redemit sanguine, redemit vulneribus. In te quid spectavit abolitio, quod vitiis tuis et cupiditate illum quoque bonum alioqui, et apparuit, civem adulterum fecisti? Scio, iudices, hactenus pertinere actionem ad hodiernum iudicium; nec quae sum obiecturus, quum mihi accusare permiseritis, hodie dicenda sunt. Quomodo deprehenderim, quos testes relinquo: illud tantum, qualem hanc putetis esse feminam, quae defendi noluit. Quamquam hoc iam prior ille confessus est, qui quum fortiter fecisset, quum recenti meritorum gratia niteretur, plus tamen putavit apud vos valere virtutem, et religionem, et fidem vestram, sicut vere putavit. Hodierno igitur iudicio apparebit, an illi abolitionem petere necesse fuerit. Non estis exhortandi mihi ad tuendam castitatem, civitati ante omnia necessariam: matrimoniis, etiamsi ego tacuerim, scitis contineri civitatem, his populos, his liberos et successionem patrimoniorum, et gradum hereditatum, his securitatem domesticam: quomodo enim peregrinabimur, quomodo ad colendos discedemus agros? quae nobis securitas dabitur suscipientibus legationes publicas, euntibus in militiam, quum frequenter bella sint? potest vobis contingere, ut et praemium viro forti dederitis, et tamen adulterium vindicemus.

Vt quatumlibet) *At quantumlibet*, Obr.

Quid spectavit) *Quid spectaret.* Schvlt.

Hactenus) *Non hactenus pertinere.* Schvlt.

Quos testes) An, *quo teste.* Schvlt. et ita Obrecht.

CCL.

SORTITIO IGNOMINIOSORVM.

QVI INIVRIARVM DAMNATVS FVERIT, IGNOMINIOSVS SIT. IGNOMINIOSO NE QVA SIT ACTIO. Duo adolescentes invicem agere coeperunt. Sortiti sunt utrius iudicium prius ageretur. Is, qui sorte vicerat, egit et damnavit iniuriarum: damnato agere volenti praescribit.

SERMO

Patronum necessarie dabimus. Nam etiam ut agere illi liceat, est tamen ignominiosus.

DECLAMATIO

IGNOMINIOSO NE QVA SIT ACTIO. Si hodie primum deferret, necesse habebat pati conditionem fortunae suae, nunc praescribendi tempus abiit: tum enim praescribere debuisti, si poteras, quum delatus es: et in hoc ipsum praescribere, ne deferret: neque enim ulla praescriptio inchoata iudicia peragi vetat, si inchoari aliquando prohibet. Actio isti, cui praescribis, data est: nec data solum, verum etiam inchoata. Invicem rei fuistis: quid enim? tu initium putas actionis, quum iudices consederint, quum ad dicendum surrexerit orator? minime? haec enim tu fecisti felicitate actionis; et lex, quae ignominioso non dedit actionem, hoc spectavit, ne omnino in causam educendi potestatem haberet, ne reum faciendi, ne in periculum perducendi: quae si omnia iam

Delatus es: et in hoc) *Delatus es, et in hoc;* et postea, *vetat*, *et si inchoavi*. PITH.

Haec enim tu fecisti) *Sic enim tu egisti*. SCHVLT.

Felicitate actionis) Lege *felicitate sortis*, vel *sortitionis*. GRONOV.

Hoc exspectavit) *Spectavit*, Latinius, et ita Leid. et Obr.

facta sunt, tempus praescriptionis transiit. Accedit aliud, quod quaerendum est, IGNOMINIOSO NE QVA ACTIO iniuriarum earum, quae factae sint, postea quam ignominiosus esse coepit. Fecit iniuriam aliquis ei, fecit frustra ignominioso: videtur minus peccasse, quam si aliquem civem, cui integer status esset, laesisset: hunc contemptum utique noluit damnationis lex esse, nisi post damnationem. Hoc autem, de quo quaeritur, confitearis oportet, actum esse ante damnationem: tam ignominioso noluit esse actionem, quam ignominiae vindictam: ut si ius emendi auferretur damnato, manerent tamen ea, quae emisset, antequam damnaretur. Ergo non tempore praescribis, nec perire ea causa potest, cuius origo ante damnationem est: haec dicerem cuicumque et in quacumque actione. Tecum agere invicem coepit, et agere coepit iniuriarum: quantopere autem voluerit huiuscemodi peragi iudicia, legum lator ostendit, quum iniuriarum damnatum ignominiosum esse voluit. Quare si apparuerit te malam causam habere, incipis rem iniquissimam postulare, ut, tales poenas, quales praescribis, patiatur: nam si tam gravem rem et tam intolerabilem lex iniuriarum putavit, ut ei, qui commisisset tale delictum, omne ius poenae auferret; quaerendum de eo quoque est, quod etiam sorte factum est, ut prior ageres, non quia atrocius erat, quod querebaris. Quid porro? hac ipsa sorte non hoc quaesitum est, uter prior ageret? Iam hoc ergo, de quo contendimus, constitutum est: illa enim sorte duo iudicia ordinata sunt: et

Ignominiosi ne qua sit actio) Lege, *ignominioso ne qua sit actio iniuriarum. Quarum? quae* etc. aut *sit actio. At iniuriarum* etc. SCHVLT.

Vtique damnationis) Lege, *utique damnatis.* GRONOV.

Si apparuerit) Forte, *quare nisi apparuerit, te non malam causam habere.* SCHVLT.

Lex iniuriarum putavit) Scribo: *nam si tam gravem rem et tam intolerabilem lex iniuriam putavit.* GRON.

De eo quoque) *De te quoque quod iam sorte.* SCHVLT.

tum, quum accusares, eras reus, et proximo loco reus. *Haec ad ius, illa ad aequitatem:* quid adeo iustum, quam te damnari, si iniuriam tum fecisti? non enim ignominioso fecisti, et fortasse per te stetit, ut iniuriam hic quoque faceret: alioqui tu, si quam fiduciam haberes innocentiae tuae, nonne his ipsis, quibus excludis illum, confideres? quid times? accusabit te, neminem postea accusaturus: caecidit te: fecit iniuriam: confitebimur: probabimus tamen istud iure accidisse. Quanta diffidentia in te causae est, qui post ista trepidas? et in nobis quanta fiducia, qui post hanc infelicitatem, post hanc fortunam confidimus, dignos nos apud iudices futuros, qui vindicemur? Iniquissimum alioqui est tantum fortunae sortis illius licuisse, ut hoc videatur quaesitum, uter ignominiosus esset.

Haec ad ius, illa ad aequitatem) Huiusmodi plerisque in locis Sermonis videntur esse, non declamationis. Qua in re tamen vetus exemplar bona fide sequuti sumus. Sequitur, *Quid adeo iustum est*, sic enim lego. PITH. Vid. decl. 254, et sermone decl. 270.

Confitebimur) Francius legit, *confitemur*.

CCLI.

RAPTA STERILIS REPVDIATA.

INTRA QVINQVENNIVM NON PARIENTEM REPVDIARE LICEAT. INIVSTI REPVDII SIT ACTIO. Quidam uxorem, quam ex raptu habere coeperat secundum optionem, intra quinquennium non parientem dimisit: agit illa iniusti repudii.

DECLAMATIO

Iniusti repudii accuso. Neminem adeo fore alienum a bonis moribus credo, qui dubitet parum istud iniuste factum esse, quod quae summum dederat beneficium vitae, ne id quidem obtinuit apud maritum, quod praestitit. Itaque calumnia resistit et impugnat iustum esse repudium, quod maritus iure aliquo fecerit. Ego porro non hanc interpretationem istius verbi video, ut iura spectanda sint, sed illud aliquando, uti iustitia spectetur. Nam illud iniustum repudium est, quod iustitiae contrarium est: verumtamen si ad illa revocemur iura, nihil tamen ad hanc pertinebit. Istam enim legem et hoc beneficium habeant fortasse ii, qui nuptias ex aequo fecerunt, qui tradentibus parentibus: ad eos vero, ad quos necessitas pertinet nuptiarum, nihil ista lex: non magis enim repudiare licet, quam non nubere liceret. Duas enim poenas adversus raptores constituisse lex videtur, alteram mortis, alteram nuptiarum; leviorem

Calumnia resistit et impugnat) Scribe: *et pugnat*. GRON. Sed Cl. Schult. retinet *impugnat*; vid. eius notas ad Senec. contr. II, pag. 91.

Sed illud aliquando) *Sed plus aliquanto uti*, Seneca mire lib. III, de benef. cap. 7: *Legem et iustitiam humanitatis et misericordiae* opponit. SCHVLT.

Nuptias ex aequo fecerunt) Id est aequo iure, aequali conditione; ita decl. 301: *Quam erecta ex aequo cervix*, vid. ad Petron. cap. 74.

Quam non nubere) *Ducere* dicendum foret. SCHVLT.

hanc, et beneficio propiorem; et tamen illam non sine necessitate. Quod si lege non defenderis, profecto iniustum divortium est: sed fingamus te lege defendi: reliqua haec sit quaestio, an facere debueris. Beneficium te accepisse summum manifestum est: vitam tibi dedit laesa, dedit vitam iuste irata, dedit vitam perituro per supplicia, per dedecus: pro his nihil non praestari oporteret uxori: quid aliud exegit, quam ut uxor esset? At enim non pariebat intra quinquennium. Si tibi eam parentes collocassent, aut ipsa nubendi tempus elegisset, dicerem, non semper fecunditas properat? aliquando dilata veluti pleniores fructus reddit. Haec vero et rapta est antequam destinaretur, antequam idonea nuptiis videretur, et habuit maritum in amores praecipitem, in cupiditates pronum: et quum invisa fuerit marito, potest videri quod non peperit, pudicitia, non sterilitate fecisse. Tu porro quidquid licet, statim putas esse faciendum: quidquid asperrimum leges, quidquid crudelissimum habent iura, occupas: voluisses animum talem fuisse puellae illo tempore, quo ad genua iacebas? Haec vero non tantum marito, sed etiam reip. reddere plenam potest rationem: nam etiam si non habet filium, asservavit tamen iuvenem, tamen hominem, tamen civem.

Fingamus te lege) *Fingamus te tua lege.* Schult.

Uxori: quid) *Uxori. Quid* Pith.

Pudicitia) Quod minus, quam maritus salax, et sedata cupidine praedita fuerit. Schult.

Quidquid licet, statim putas esse faciendum) Haec omisit Obrechtus, an consilio, an vitio operarum nescio.

Asservavit) *At servavit*, Latinius et Obrecht.

CCLII.

PARASITVS RAPTOR CANDIDATAE.

Inscripti maleficii sit actio. Raptor X millia solvat. Pauperis et divitis filia sacerdotium petebant. Rumor erat, futurum ut pauperis filia sacerdos crearetur: rapuit eam parasitus divitis. X millia accepta a divite solvit e lege: accusat pauper divitem inscripti maleficii.

SERMO

Pleraeque controversiae sub hac lege positae duas quaestiones habent, ex ipsis earum verbis tractas: an inscriptum sit quod obiicitur, et an maleficium sit, quod frequenter dixi, non semper utramque, quoniam fere ubi de inscripto constat, quaeri solet de maleficio: si de maleficio convenit, in controversiam venit, an inscriptum sit. In hac controversia tertia quoque adiiciatur quaestio necesse est, quae generalibus constat duabus, an huius maleficium sit, sed pro hac media eximitur: non enim quaeri potest an sit maleficium; neque enim in rerum naturam cadit, ut quisquam mortalium id maleficium neget, cuius poenam solutam esse contendat: quaeremus ergo an inscriptum sit, et an huius maleficium sit.

DECLAMATIO

Inscripti maleficii agitur: quum maximam partem defensionis adversarius in hoc ducat, ut inscriptum esse

Candidatae) *Competitrix* Decl. 370 dicitur.

Raptor X millia) Ita apud Sulp. Victor. Inst. Orat. p. 261: *qui virginem vitiaverit, det decem millia.* Schvlting.

Quod frequenter dixi) An, *dicitur, non semper utrumque*, an, *qua de frequenter dixi, non semper de utraque*, an, *quae* (vel *quod*) *frequenter, non semper utraque.* Schvlt.

Quae generalibus constat) Lege, *quae ex generalibus. Constat* accipio, oritur: ut apud Plut. Amph. I, 1, 78. Curt. X, cap. ult. §. 12; l. 194, ff. de reg. iur. Schvlt.

Sed pro hac) An *propter hanc?* Schvlt.

maleficium neget, poterat brevi conditione decidi, ut diceret qua alia lege cum alio consistere potuerim: nunc, callido et vetere, ac diu iam excogitato consilio, legem non ad reum refert, sed ad crimen, et tanquam ego nihil aliud, quam de amissa virginitate filiae querar, recitat legem, quae contra raptores scripta est. Ego autem, etiamsi cum ipso agerem, qui rapuerat, poteram tamen non contentus X millibus, quae accepi, in argumentum inscripti maleficii lege agere etiam cum parasito. Lex enim, quae X millia solvere raptorem pro ablata virginitate voluit, contra eos scripta est, qui nihil aliud egerunt: differunt autem haec et personis, et temporibus, et locis. Nam ut pulsatus civis iniuriarum aget, si magistratus erit, maiestatis crimen obligabitur: si legatus erit, bello vindicabitur et iure gentium: et eadem pecunia sublata ex privato, furtum erit; ex sacrario temploque sacrilegium. Sic raptor eius, quae nihil aliud, quam virginitatem ultum ibit, X millia solvet: alia erit conditio eius, qui rapuerit in comitiis, qui rapuerit eam, quae sacerdotium petebat; immo, ne ingratus sim adversus beneficia populi, iam quantum in illo erat, acceperat. Longa ratio est, quoniam in argumentum tantummodo causae huius de iniuria parasiti loquor. Tu autem mihi non debes recitare legem, quae contra parasitum scripta est, cum quo non ago, sed contra te, qui inscripti maleficii reus es lege. Neque enim hoc, quod, dicitur raptorem X millia e lege solvere

Cum alio consistere) Lege *cum illo*. GRONOV. Ita et coniecerat Schultingius et recepit Obrecht.

Si magistratus) *Sic si magistratus*. SCHVLT.

Maiestatis crimen) Leg. videtur, *crimine*. PITH. Barth. Advers. lib. X, c. 3, legit: *maiestatis obligabitur, si legatus erit, crimen bello vindicabitur.*

Et iure gentium) *Ex iure gentium*. SCHVLT.

Longa ratio est) Id est, *longum est*, *ratio* pro *re*, deinde lege, *quamquam in argumentum* etc. *loquar*; ut decl. 257: *ne argumenti quidem causa dicenda sunt.* SCHVLT.

Neque enim) Lege, *Etenim hoc quod dicit ius, raptorem* etc. *rapuisti,*

oportere, ei solvis qui dicat, Rapuisti; qui dicat, Raptorem summisisti; sed ei, qui dicat, Comitia turbasti; sed ei, qui dicat, Sacerdotium abstulisti. Haec crimina, si quam aliam legem habent, transfer sane actionem meam; si nullam eam habent, cur praescribis adversus maiorum diligentiam et exquisita ingenia, quae scripserunt? Est igitur inscriptum. An maleficium sit, si modo ista, quae obieci, vera sunt, neminem dubitaturum arbitror. Illud tamen et iudicio non alienum, et affectibus meis necessarium est dicere, quantum maleficium sit. Diligentissime maiores hanc videntur excogitasse legem, quod, quum scirent nullam tantam esse prudentiam, nullam immo tam certam divinationem, ut omnia quaecumque ingeniis malorum excogitari unquam potuissent, providentia caventium videret: hac lege omnem malitiam, veluti quadam indagine, cinxerunt, ut quidquid aliarum legum effugisset auxilium, quasi extrinsecus circumdaretur. Ego autem, iudices, non de his, qui hanc legem conscripserunt, sed de ipsa rerum natura queror? in ipsis inscripti maleficii reis nullum discrimen esse servatum. Summisit aliquis raptorem: inscriptum maleficium est: quid poenae adiicitur, quod adversus petitricem, quod adversus eam, quae sacerdotium, ut dixi, iam prope acceperat? tantum etiam in ipsis suppliciis habiturus lucri,

non ei qui dicat raptorum summisisti, nec ei q. d. c. turbasti, nec ei q. d. s. a. Schvlt.

Ei solvis qui dicat) *Solves*, editiones aliae.

Quae scripserunt) Forte, *quae ius scripserant.* Schvlt.

Nullam) Leg. *Nullam imo tam certam d. ut o. q. ingeniis malorum.* Pith. In editionibus Parei, Pithaei et aliis legitor, *nullam immotam certam*, unde Cl. Schulting. legebat, *nullam immotum et*, (aut *nullam*) *certam.*

Legum auxilium) Tacit. alibi dixit invalido legum *auxilio.* Schvlt.

Rerum natura) Non hic capi potest, ut vulgo solet, sed de conditione et natura criminum, quae lege de inscriptis comprehenduntur, quod in omnium inscriptorum maleficiorum reos eadem fere poena sit constituta. An legendum, *de ipsa legum natura*, quod videtur requirere sequens *ipsis*. In legibus enim, non in natura rerum, nullum est discrimen servatum. Burm.

in compendio numeret, quod plus malefecit. Reliqua igitur una quaestio est, an hoc, quod filiam meam rapuit, quod illo tempore, quod post illud populi iudicium, credatis non a divite effectum. Nihil argumenti ex moribus istius ducam, etiamsi qualis sit, quam dissolutus, quam luxuriosus ac perditus, argumenti satis vel uno argumento probari potuit: parasitum habuit. Inter haec, ut opinor, posita est religionis vestrae cunctatio, iudices, ut dispiciatis, utrum parasitus sua voluntate, an quoniam id diviti praestabat, rapuerat. Parasitus rapuit. Quid ais? tantum illi vacuit? adeone saturitate apud te exundavit, ut vilia scorta non quaereret, qui omnibus contentus est? an solus oculos ad ingenuas et ad virgines, et aliquem etiam petentes honorem attolleret? Nunquam hercule tam felicem istam servitutem esse crediderim, ut impetus ad illicitas libidines haberet. Hoc dico, hanc tantum vult rapere parasitus: age, non vultis adiiciam illud; unde manus illa, qua expugnati sumus? unde tantus ac tam prorsus domus tuae

Argumenti) Delendum videtur *argumenti* et paulo post leg. *tantum illi vacavit.* PITH. Et argumentum et initium huius declamationis desideratur: sed partim ex eo, quod reliquum est, partim ex argumento declamationis 370, infra, et ex Seneca lib. II Controv., 2, thema colligi et restitui potest hoc modo: *Sacerdos casta e castis, pura e puris sit. Qui ingenuam stupraverit, det decem millia. Inscripti maleficii sit actio.* Pauperis et divitis filiae petebant sacerdotium: rumor erat pauperis filiam futuram sacerdotem. Eam parasitus sub diem mysteriorum, submissus a divite, rapuit. Dives pro parasito obtulit decem millia: inscripti maleficii reus est. De hac poena decem millium Fabius noster Institutionum orat. lib. IV, cap. 2. Ea primum lege Scatinia constituta est. Porro quid sit scriptum sive inscriptum maleficium, vide Decl. 344. P. AERODIVS. Cl. Schultingius legebat: *argumento satis vel uno probari potuit.*

Despiacitis) Ita omnes, quos vidi, sed sine dubio *dispiciatis* legendum est, ut Francius correxit.

Praestabat, rapuerat) Francius legebat, *praestabat, alterius raperet.*

Vacuit) Schultingio placebat, *placuit.* Francio, *vacavit.*

An solus oculos) *An solos oculos.* SCHVLT.

Libidines haberet) *Heberet*, Parc. *hebetet*, Pith.

Age, non vultis) Lege, *age, nunc vultis.* SCHVLT.

Ac tam prorsus) *Protinus*, an, *ac*

tumultus? unde denique solvit quod lege debetur? Si credibile est, quod opponitur, iam certe relictum est, ut ea parte fecerit. Et hanc tamen partem excutiamus. Summisit raptorem: habuit enim causam: eundem honorem virgines competebant; nostra filia summoveri aliter non poterat. Si incerta populi iudicia, non professae palam sententiae essent, dicerem tanti tibi fuisse vel securitatem vel indignationem. Nemo est tam arrogans sui aestimator, ut accessurus ad comitia, et periculum sortiturus humanitatis, non malit sine adversario esse: haec de incertis iudiciis dicerem. Quid si ad securitates et indignationes accedit metus? manifestum erat non futuram sacerdotem filiam tuam. Forte argumentis hoc colligo: longa et difficili coniectura probandum puto. Loquutus est populus. Si alia quaecumque mihi fama defendenda foret, dicerem tamen, iudices, rem esse miraculo similem, quod, quum pauci ad vos

statim prorsus? SCHVLT. Latinius legebat, *ac tum operosus; forte, ac tum proprius tuae d. tumultus.*

Vnde solvet) *Solvit*, volebant Pithaeus, Schultingios et Latinins, et res ipsa exigit.

Si credibile) *Si incredibile.* SCHVLT.

Relictum est, ut ea parte fecerit) Corrige: *ut ex parte.* GRONOV. *Ea pars non fecerit*; vel *ne parasitus fecerit*, vel *per*, (vel *propter*) *te fecerit.* SCHVLT.

Excutiamus) Senec. Herc. Fur. 580: *Veteres excutiunt reos.* SCHVLT. Hinc demum Aerodius incipit declamationem, qui praecedentia ignorat.

Competebant) Francius volebat, *tum petebant.*

Tanti tibi fuisse vel securitatem) Tanti, nempe decem millibus. Nam quum filia pauperis aliter submoveri non posset, quam iactura pudicitiae, cuius decem millium legitima aestimatio est, dives tanti redemit aleam comitiorum, et indignationem quod pauperis filiam videret anteferri. AERODIVS.

Et periculum) An scriptum, *periculum oblitus* pro *periculorum*, an *periculum subiturus?* SCHVLT.

Sine adversione esse) Pro, sine adversario, sine competitore: sic Vlpianus, *advocationem* pro advocato: sic Plinius, *adversitatem* pro adversario. AERODIVS.

Quid si ad securitates) Haereo in his, antecedentia enim haec confirmare videntur, et sensus tamen erui non potest. Forte, *quid si ad haec e civitate et dedignationis accederet metus.* Civitas opposite ad iudicia: ita mox *civitatis universae consensus.* SCHVLT.

producuntur, fidei vestrae iurisque iurandi satis idonei auctores habentur: quoties vero civitatis universae consensus, et omnes, qui intra hanc sedem sunt, unum aliquid certumque dixerint, rumor vocatur: in aliis fortasse falli ista possunt: utique verum dicit fama, quae de se loquitur: quis enim loquebatur? populus: de qua re? quam facturus erat populus. Quum de comitiis consentiunt rumores, de se quisque dicit, haec fiet: hoc est dicere, hanc faciam: non est ista fama: comitia sunt. Neque est quod mirari, dives, aut indignari velis, in comitiis plus saepe pauperes posse: non omnia possunt opes vestrae, neque in cunctis quae humanam continent vitam, domina pecunia est. Latius possidebitis, et numerosiores familias vestras ignorabitis; magnam partem civitatis occupabunt domus vestrae; ingens pondus argenti perstringet oculos: sed haec intra privatum valent: quum in publicum veneris et in campum, spectabitur innocentia, fides. Forsitan gratiae quoque non parum nobis affert ipsa tenuitas: ubi tabellam pauperes ferunt, tum subit tacita quemque cogitatio superbiae vestrae: tum omnium, quas singulis facitis, iniuriarum. Attamen in ceteris (petentes magistratus dico atque provincias) possitis tribus emere, dispersa pecunia parare gratiam: ubi vero de sacerdotio quaeritur; et iu-

Iurisque iurando) *Iurique iurando.* SCHVLT.

Hanc unam sedem) An *aedem?* SCHVLT. Haec confundi vidimus ad lib. IV Inst., 2; sed hic retineo *sedem:* urbem enim intelligit, non domum, aut templum. BVRM.

Haec fiet) Scilicet Sacerdos; vide ad lib. V Inst., 10. BVRM.

Latius possidebitis) Vide Barth. adv. X, 3, et quae nos olim ad Petron. 82 notavimus. BVRM.

Ignorabitis) Vide Petron. XXXVII.

Perstringet) Francius, *praestringet*, vide diligentissime de his verbis agentem Cl. Drakenborch. ad Sil. Ital. I, 358.

Innocentia, fides) *Innocentiae, fides*, Parei et Pith. ed.

Quas singulis) An non *singuli?* Aerodius edidit, *tum omnium recordatio est eius, quam singulis facitis iniuriam.*

dicium religio agit: illam populus spectat, illam intuetur, quae semper futura sit virgo; quae a cultu templorum, a sacris non recessura. Non vereor, ne ista videar praesentis gratia iudicii dicere: sacerdotium filiae meae ante rumorem speravi. Sed cur ego diutius circa causam maleficii istius etiam moror? confessus est. An diutius quaeri potest, an maleficium sit, cuius poenam solvat; praemium operae non clam neque secreto, quamquam ista quoque profecto facta sunt, sed palam apud magistratus in medio foro numeret? Vidimus decem millia, quae parasito donasti: interrogo, quare? non est istud propter longae servitutis officia, non illarum, quibus gratiam meruit, contumeliarum: decem dedisti, quod rapuisset: nisi deberes, summa indignatione etiam vindicare volueras: nam qui candidatam sacerdotii rapuit, nocuerat exemplo, et tibi. Igitur et inscriptum maleficium est adversus eum, cum quo agitur: et maleficium non solum confessum, sed etiam grave ex his apparet, et ex persona parasiti, qui nunquam ad tantam peccandi audaciam processisset sua sponte; et ex persona divitis, et ex causis, et ex numeratione pecuniae;

Circa causos maleficii istius etiom moror) Vet. ex. morbi, ut fortasso legendum sit, *et iam morbi*. Maleficium morbus sit communis, quum iam quasi in more est. Seneca lib. III Controv. *Et ut ad morbum te meum vocem* etc. et lib. I de Benef. *morbo suo morem gessit:* sic enim recte legitur.: et postea lego, *An diutius q. p. a. m. s. cuius poenam solvit p. o. n. c. n. secreto* (*quamquam ista q. p. focta sunt*) *sed p. a. magistratus*. PITH. *Maleficii istius moror? etiam confessus est*, Barth. X adv. 3. Francius legebat, *etiamnum moror? conf. Istius et morbi*, Aerod.

Cuius poenam solvat) Lege, *cuius poena soluto, et proemium operae.* SCHVLT. *Cuius praemium solvat, praemium operae* etc. ita distinguit Obrechtus. Francius, *cuius poenom solvit.* Aerodius, *Cuius poenam solvat*, et *praemium operae.*

Facta sunt) Vid. ad decl. 19, 13.

Numeret? Vidimus) *Numerantem vidimus*. SCHVLT.

Nisi deberes, summa) Transposuit Aerodius *nisi volueras, summa i. e. v. deberes.*

Nocuerat exemplo) Francius volebat, *nocuit et exemplo et tibi.*

Et inscriptum) *Est scriptum maleficium est*, et in marg. *et*. Aerodius.

ex eventu deniqué, quis impulerit, quis coëgerit. Superest, ut ostendam, non quid parasitus acceperit, sed quid dives ipse. Quaeritis, quid iste X millibus emerit? videte filiam contra, sacerdotem, videte vittas, videte honores. Fortasse ego superbe faciam atque arroganter, qui tanquam privatam iniuriam, tanquam maleficium adversus me commissum persequar: quota enim ego sum portio istius indignationis? perdidi sine dubio honorem, pretiosissimum pauperum censum: perdidi virginitatem filiae meae, et cui modo sacerdotium sperabam, difficile inventurus sum etiam maritum. Sed populus perdidit arbitrium dandi honoris: sed paulo ante sacerdotem creavit, quam noluit. Ite nunc et excludite campo divites, et corrumpi sacra vetate, de ambitu leges conscribite: comitia nostra decem millibus rapta sunt atque translata: quam sanctum istud sacerdotium fore putatis, quod stupro debetur?

Quid dives ipse) *Quid dives ipse dederit.* AERОD.

Filiam contra sacerdotem) *Filiam contra arbitrium populi sacerdotem.* Aerodius. Male: *contra* est pro isto pretio x millium, ut dicimus *auro contra carum*; vid. ad Petron. 76.

Quota enim) *Quotus enim ego sum,* Aerodius.

Pauperum censum) Vid. decl. 13, 2.

Sed paulo ante) Facile est hic lacunam deprehendere: quasi ita esset, Sed populus perdidit arbitrium dandi honoris: sed populo libera voluntas in comitiis erepta est. An te sacerdotem creavit, quam noluit? AERODIVS. Nihil deesse puto, sed translata, ut saepe hic, verba. *Sed sacerdotem creavit, quam paullo ante noluit:* scilicet divitis filiam, quam ante vellet pauperis: illa autem repetitio particulae *sed* elegans est, de qua nos ad Ovidium. Vide interea Gronov. ad Liv. III, 11; Heins. ad Claud. III de rapt., 409. BVRM.

Divites) *Divitias.* SCHVLT.

Comitia rapta sunt) Ita decl. 268: *Rapiunt malas causas.*

CCLIII.

TYRANNICIDA VOLENS DEDI.

In duabus civitatibus vicinis tyranni erant: in altera, quum quidam tyrannum occidisset, alter vicinae civitatis tyrannus petit eum in deditionem, et bellum minatus est, nisi darent: fert ipse rogationem, ut dedatur.

DECLAMATIO

Vt meo nomine sum vobis, Quirites, obligatus, quod quamquam necessarium et ad salutem pertinens civitatis remedium praesentis timoris, respectu tamen mei praetermisistis: ita ipsius reip. nomine irascor, neminem exstitisse priorem, qui pro salute communi me offendere auderet. Neque id satis est: sed invenio, qui adulentur, et ne a me quidem latam hanc rogationem existiment respectu mei recipiendam: cum quibus mihi consistere fortius, atque etiam, si ita res exigat, acerbius necesse est; quum in id quoque periculum venire intelligam optionem meam, an hoc velim. Satis erat

In duabus civitatibus) De huiuscemodi argumentis ita Instit. orat. lib. VII, cap. 1: *Erat mihi curae in controversiis forensibus nosse omnia quae in causa versarentur. Nam in schola certa sunt et pauca, et ante declamationem exponuntur quae θέματα Graeci vocant, Cicero, proposita. Praeter quae nihil est diluendum*, ut alio loco ait auctor noster lib. IV, cap. 2, et cap. 1, quo fit (inquit) ut declamatores ea licentia utantur, ut eorum semper ita sit exordium, *quasi causam iudex iam noverit, quod ante declamationem illa velut imago litis exponitur. Sed in foro quoque contingere istud principiorum genus secundis actionibus potest.* Item lib. VII, cap. 3: *Verum illa scholarum consuetudo ituris in forum potest nocere, quod omnia quae in themate non sunt, pro nobis ducimus.* AERОD.

Meo nomine sim) *Sum* editiones priores, et recte mea sententia.

Quoque periculum) Id est dubium; ita Terent. Adel. II, 2 dixit, et *in periculum venire*, et *in dubium*. SCHVLTING.

Optionem meum) Aerod. in margine notat, alios legere, *rogationem* vel *orationem*.

mihi dicere, rogationem fero utilem civitati: ista enim speciosa dictu, et vana quadam imagine honesti circumdata, non respiciunt praesentes necessitates. Si tantas vires haberet civitas, ut bella suscipere, ut frangere impetus tyranni posset, non tam diu servissemus, non illum cruentissimum dominum unus ex insidiis occidisset: atque ego, etiamsi plurimum esse civium in hac civitate spectarem, bene tamen redimi capite unius civis pacem putarem. Facile est ista in concionibus et consiliis dispicere dicendo. Iam si exercitus hostium intra fines nostros fuerit, si ardere villas, si frugifera succidi, si fugam rusticorum in urbem, si compulsa intra muros pecora viderimus, si moenia oppugnabuntur, si turres quatientur, si ad delectum ab amplexu matrum iuvenes rapientur, quam sero poenitebit tam caro uni pepercisse? Et si quid tamen deforme habitura civitas fuerit, dedito, ut subinde dicitis, tyrannicida, id omne mea rogatione detractum est: omni pudore libe-

Imagine nominis) Hoc est, in tanta necessitate et utilitate res se ipsa commendat, nec verbis speciosis et nominibus opus est, quorum miti et blanda appellatione (quod primum a Solone factum est) deditionis bene de Rep. meriti tegatur acerbitas. Aerod. *Imagine*, id est praetextu, titulo, ut *imago iuris*, Manil. V, 452, et Liv. XLI, 8: *Hisque imaginibus iuris spretis*, et *ita imaginarium ius*; Flor. III, 11, et *imaginaria belli indictio*; IV, 10, *Vna quadam imagine hominis*; Aerodii margo, ipse *nominis* edidit.

Non respiciunt) Al. ut Brissonio videtur, *recipiant*. Aerod.

Et consiliis) Scribe, *conciliis*. Gronov.

Dispicere) *Despicere dicendo. At iam.* Schvlt.

Tam caro uni) Hic locus adiuvat conjecturam nostram, qua *plurimi vitam esse*, pro *plurimum esse*, reposuimus. Sic vero Atilius Regulus, sic Sp. Postumius, sic C. Mancinus rogationem tulerunt, ut ipsi dederentur. Aerodivs.

Si quid deforme) Forte, *si quid dedecoris aditura deditio sit.* Schvlt. Nihil muto; *deforme* est idem, quod turpe, dedecus adferens, infame. Vide Barth. ad Stat. X Theb., 327; Iust. VII, 3: *Ne ubique deformis militiae damnis haberetur.* Cicer. X ad fin. 6: *Non modo nulla erit dignitas, sed erit summa deformitas*; ita in sermone declam. 260: *Vitae deformitas*, et ita passim optimi quique.

rati estis: invitum non dedidissetis: quod ad vos pertinet, bellum suscipere maluistis. Sed hoc est praecipue, quare ego hanc ferre debeam rogationem: ego pro civitate tam grata, pro populo tali, non subibo qualecumque periculum? Sed non solum reipublicae, verum etiam mea interest hanc recipi rogationem: quem vultis enim ponite eventum: periculum mihi mortis est. Quid? ego non satis vixi? non enim annorum numero, nec spatio aetatis terminari certum est fortium virorum vitam, sed laude et fama, et perpetuae posteritatis immortalitate. Ita Dii faciant, ut magnum exemplum posteritati etiam poena dare possim: satis videbitur mihi omnia facere fortuna, ut tyrannicidium meum maius sit. Sed illud interim vereor, ne tyrannus ex me petat famam lenitatis: habet enim apud malos quoque multum auctoritatis virtus: et forsitan hoc ille ambitiose faciet, ut potestate contentus sit. Quidquid est, videat me et illa civitas vicina: multum illis servientibus prodero: videant quo vultu tyrannum feram, quam interritus tribunali assistam, quam me nihil minae, nihil supplicia ipsa moveant: potest fieri, ut exhortetur illos hic animus meus, haec mens. Vobis quidem custodire pacem, reddere quietem maius ipso tyrannicidio puto: nam si bellum imminet, si periculum universa civitas habet, quod illum, cuius nomine mihi gratias agitis, occidi, maximam vobis iniuriam feci.

Invitum non dedissetis) *In vitium*, Aerod. marg.

Perpetuae posteritatis) *Perpetua.* SCHVLT. *Mortalitate*, Aerodii marg.

Omnia facere) *Omnino facere fortuna, et tyrannicidium meum maius fiet.* SCHVLT.

Illis servientibus) *Illis saevientibus*, Aerodii marg.

Si plurimum) *Si plurimi vitam esse*, Aerodii marg.

CCLIV.

EXSVL ACCVSATOR, ET SENTENTIAE PARES.

Exsvl, qvi secretvm ad rempvb. pertinens indicare volverit, habeat in civitatem redevndi potestatem: et si indicaverit, maneat in civitate. Exsul dixit se habere, quod de affectata tyrannide diceret: venit in civitatem: postulavit reum: is aequis sententiis absolutus est: fert quidam rogationem, ut maneat. CD.

SERMO.

Potest venire in dubium, quo genere divisionis uti nos in hac controversia oporteat. Videtur enim quaedam posse dicere etiam citra rogationem advocatus huius exsulis, per quae ius manendi vindicet. Vtrum ergo haec, quae citra rogationem quoque pro illo futura sint, dicemus ante principium; an statim post rogationem? Species eo ducit, ut quoniam et praecedant, et leviora videantur, et prima sint. Sed ratio diversum mihi suadere videtur: ideo quod necessaria nobis quaestio superabit, an haec rogatio contra legem feratur: in cuius parte sint necesse est illa, quaecumque dicturi sumus, an videatur hic etiam alia lege remanere potuisse: an rogationem ferre oporteat ad singulos pertinentem, an contra legem: an haec rogatio contra legem sit, an meruerit ille remanere.

CD) Nota est contradictionis, ut apparet ex quibusdam argumentis sequentium declamationum, tum ex Seneca, tum ex aliis declamationibus, quae falso Quintiliano huic nostro tribuuntur. De contradict. infra Declamatione 388. Aerod. Vid. decl. 249.

Sermo) Sermo, qui ἀποστροφὴ dicitur in forensibus actionibus, est aversa a persona iudicis oratio, vel ad coronam, vel patronum diversae partis, vel ad ipsum adversarium. Quintil. Inst. lib. IV, c. 1. In scholis vero est ἀποστροφὴ ad discipulos, qua fere semper ante declamationem, post etiam saepe, raro Quintilianus in medio utitur. Aerodivs.

Videtur enim) *Videatur*, editiones Pith. Parei. unde Latinius, *videbatur*.

Per quae) *Per quem*, Aerod. marg.

Leviora videantur) Vet. *Levior aut videatur*. Pith. *Nec leviora*. Schvlt.

Et prima) *Ea pruna*, Latinius.

DECLAMATIO

Si aut minus verecundus esset is, quem rogatione mea retinere in civitate constitui, aut iudicia felicius expertus; nihil concione, nihil conscripto meo, nihil denique opera rogationis opus esset: prima igitur carere hac invidia vel propter hoc possum, Quirites: nemo enim crediderit me rogatum ab eo ad vos processisse, qui ipse, ut remaneat, non laborat: verum ille quidem multas, atque utinam minus potentes, huius propositi sui causas habeat: ego praeter cetera, propter hoc quoque eum existimo esse retinendum, quod manifestum fecit, ad indicium tyrannidis affectatae venisse, non remanendi cupiditate. Quod nisi vetustissimum ius, Quirites, eos, qui secreta ad rempub. pertinentia indicassent, remanere in civitate iussisset; forsitan dicendum mihi necessario existimarem, qua gratia hic pressus, quibus inimicitiis in exsilium esset actus. Sed quid necesse est repetere haec, quae videtis? et quod ad animum quidem illius pertinet, satis vobis est, ut existimo, probatus; quod quamquam damnatus, quamquam in exsilium actus, reip. tamen non potuit irasci. Indicium professus est: viderimus an verum: interim tamen nihil eum finxisse manifestum est, quod persuaderi tam multis utique potuerit. Causam qua conditione dixerit damnatus, exsul, contra potentem, contra gratiosum, quid necesse est diu dicere, quando is exitus iudicii fuit, ut non plures sententiae pro adversario fuerint? non enim causa victus est, sed legibus, sed publica humanitate: quae

Opera rogationis) Vel. ex. cuius etiam vilia hic annotare libuit, *ope rationis rogat.* PITH.

Prima igitur) *Primum igitur.* PITH.

Qua gratia hic pressus) *Oppressus,* Aerodii marg.

Quod persuaderi tam multis utique) *Tam multis atque dissuaderi potuerit,* Aerod. sed in marg. *tam multis aeque potuerit.*

quidem ipsa me in hoc exhortata est, ut rogationem ad vos de retinendo cive ferrem in civitate tam misericorde. Negant rogationem esse recipiendam, quae ad singulos homines pertineat. Ego porro hoc in eo iure, quod perpetuum, et in omnia tempora scribitur, existimo esse servandum. Potest enim dici mihi, in honorem hominis unius obligabis tempora futura, et omnes eadem necessitate constringes. Itaque quoties ad praesens tantummodo tempus rogatio fertur, ne ferri quidem, nisi de singulis, potest. Quod si hanc tollimus consuetudinem, nec duces ad exercitus ducemus, nec provincias decernemus, nec imperia prorogabimus: omnia enim ista rogationibus ad singulos pertinentibus consummantur. At enim contra legem rogatio est: si confiterer, dicerem tamen non ferendae rogationis esse causam, ubi lex est. Quid enim necesse est convocari tribus, contrahi populum, si idem effici iure vetere, et iam olim constituto potest? Igitur si rogatio supervacua, ubi

Quae ad singulos homines pertineat) Fuit enim lex 12: *ne privilegium irrogator*. Ceterum interversum ordinem in hoc loco esse arbitror, ut alias plerumque. Igitur subiungo, *potest enim dici mihi, In ho. ho. v. obli. te. f. et o. ea. ne constringes. Ego porro hoc in eo i. q. p. et in o. t. scr. ex. e. servandum. At quoties* etc. Aer.

In eo iure) *In omni iure*, exemplar Cauci. Lege, *ego porro non in eo iure quod perpetuum, et i. o. t. scribatur.* Schvlt.

Obligabis) *Obliga*, Aerod. marg.

Itaque quoties ad praesens) Alii, *At quoties*. Lege: *Interim quoties*. Gronov. *Vtique*. Sch. *At quoties*, Aerod. et in marg. *ita*.

Ad exercitus ducemus) An, *delegemus*. Schvlt. An, *ducemus*, ut dictator *dici* solebat. *Duces* autem *ad exercitus* dictum, ut *milites ad naves*, et similia v. Gron. ad Liv. XXII, 14.

Non ferendae) *Non fere*. edit. aliae. Cl. Schult. legebat: *nullam ferendae rogationis esse causam nisi ubi lex est.*

Consummantur) *Consumuntur*, Aerodius.

Supervacua, ubi lex est) Corruptissimus erat hic locus, et tamen adhuc obscurus. Sensus est, meo quidem iudicio: Lex est quae vetat rogationem recipiendam, quae ad singulos homines pertineat. Item lex alia, quae permittit exsulem manere in civitate, ita si indicaverit. Dicitur haec rogatio contra legem, tum quia reum non condemnaverit, et ut aequa tulerit suffragia, si ideo manere eum oportet, ad id contra legem privilegio opus est. Respondet patronus exsulis, atque ita refert. Si confiterer, in hoc

lex non est, non fere poterit ferri nisi contra alicuius voluntatem: et hoc tamen apud quos dicit? video enim praescriptionem excludi posse iudicio. At in rebus parvis ac periculosis, ista iudex recipiat. Ceterum quidem quoties de iure populi agitur apud populum, cui mutare, cui obrogare, cui ferre quas velit leges, accipere quas velit rogationes liceat, nunquam se ipse diminuet. Quo-

genere quum reus paribus sententiis absolvitur, exsulem indicasse non videri, atque adeo rogationem hanc contra legem esse: omnis igitur aut supervacua sit necesse est, aut contraria legibus. Supervacua, si lex est da ea ipsa re, de qua rogatur populus. Si lex non est, hoc ipso alicui legi contraria, quia privilegium irrogatur. Sed haec rogatio nec supervacua est, licet lex scripta sit, ut docebit paulo post: nec ei legi contraria, quae rogationem ad singulos pertinentem recipi vetat, quia ad praesens tempus tantummodo fertur, non ut ad exemplum trahatur, et legis perpetuae loco sit: quod utrumque rogationis appellatione contineri, vel ex ipso Gellio lib. X, cap. 20, manifestum est. Et hoc tamen vel supervacuam, vel alicui legi contrariam rogationem esse, apud quos hic dicitur? Ita enim fortassis si lis esset coram iudice, qui praescripta a Praetore formula iudicat, exsul tanquam praescriptione et exceptione submoveri posset, *Si non tua rogatio supervacua aut legi contraria est.* Sed quum de iure populi apud populum agatur, nunquam se ipse ita diminuet, hoc est, nunquam feret, ut praescriptione solvatur hoc iudicium et translationibus minuatur eius auctoritas: vel (si placet hoc ad exsulem referre) nunquam adeo de iure suo decedet, ut non secundum legem esse hanc rogationem omnino affirmet, minimeque superfluam: nemo enim tam demens fuerit (inquit Fabius) ut id quod firmissimum duxerit se habere, remittat et ad leviora transcendat. AERОD. Legit vero, *supervacua (ubi lex erit) ubi lex non est, non ferri poterit.* Cl. Schultingius legebat, *effici non potest. Igitur rogatio non supervacua, ubi lex est, non fere poterit ferri, nisi contra legis voluntatem.* An legendum, *supervacua, ubi lex est. At nova haec non poterit ferri nisi contra alicuius voluntatem*, vel *alterius et huius* id est legis, qua pulsus in exsilium e qua restitutus in patriam, vel *alterutrius*. SCHULT. *Igitur si rogatio supervacua, ubi lex, non est, non fere poterat ferri, nisi contra alicuius legis voluntatem, et hoc tamen apud quos ducitur? video enim praescriptione me excludi posse iudicio. At in rebus parvis et periculo suo ista iudex recipiat*, Obrechtus.

Contra alicuius voluntatem) Vet. ex. *contra alicuius legis voluntatem.* PITH.

Praescriptionem excludi) *Praescriptionem, quae excluditur iudicio.* SCHULT. Aerodius notat alios legere, *praescriptione excludi*, aut *eludi posse iudicium.* Deinde adiicit, *ac minus periculosis.*

modo tamen rogatio ista contra legem et contra commodum suum, contraque eam, quae hunc in exsilium misit: non iure novo, sed vetere atque olim constituto reversus est, manere etiam citra hanc rogationem potest? De quo priusquam loquar, necessario illud, quod ab adversariis frequentissime obiectum est, depellendum videtur. Cur enim, inquiunt, si remanere suo iure poterat, exspectavit rogationem? Vt verecundia ei adeo nihil apud vos prosit, ut etiam in causa plurimum noceat: ante omnia non miror hominem iudicia totiens infeliciter expertum, tot in civitate inimicos habentem, nihil tentasse privatim: litigavit innocens reus, damnatus est: detulit affectatae tyrannidis reum, ut pars iudicum putat, manifestum: impedimento publicae humanitatis victus est. Hodie contra rogationem, contra ius vestrum, contra potestatem populi pugnabit? Ille tamen mihi alias et, ut dixi, graviores in exsilium abeundi causas videtur habuisse: absolutus est quidem reus: sed innocentem se esse accusatori nondum persuasit. Ego vero non miror, quod hic timet adhuc civitatem, quod vult impendentem quandam omnibus nobis ruinam suffugere; et evitare, quod praevidit periculum, cupit: sed tanto magis retinendus est. Putemus alioqui citra rogationem, talem institutam esse legem, qualis esset, si hic in civitate remanere vellet. Lex quid dicit? *Qui secretum ad rempublicam pertinens indicare voluerit, habeat remanendi*

Contra legem et) *Contra legem est, contra commodum*, Aerod.

Non iure) *Si non iure*, Aerod.

Vt verecundia) *At verecundia e. a. n. apud nos profuit.* SCHVLT.

Hodie contra rogationem) An, *nova rogatione*, an *contraria.* SCHVLT. *Citra rogationem*, Aerod.

Et, ut dixi) *Et* (*vere dixerim*) *graviores.* SCHVLT.

Quod hic timet adhuc civitatem) Lege: *quod hic timet adhuc civitati*, id est pro civitate. GRONOV. *Quod hic timeat huic civitati.* Aerodius, qui in margine, *timet: at hic civitatem quod velut imp.*

potestatem. Nemo dubitabit an indicaverit; verba igitur legis pro nobis omnia: sed ad interpretationem voluntatis vocamur: nec enim scriptum putant esse, nisi quod certum approbatum sit: negant indicari, nisi id, de quo non dubitetur. Ego autem existimo, legum latori non defuisse eloquendi facultatem, ut approbatis demum his quae detulisset, remanere in civitate exsulem vellet: id ipsum plane aperteque dicere non contentum puto esse legum latorem: voluntatem eius retinuit. Satis est igitur, ut nihil finxerit, nihil cupiditate revertendi mentitus sit, nihil denique ideo fecerit, ut remaneret. Vos quid dicitis? mentitum eum vultis? interrogemus partem iudicum. Non accuso nunc reum: evasit, absolutus est: habet beneficium legis: illud tamen contentus sum dicere, fuisse aliqua, quibus iudex moveretur, illa quae moverunt iudicum partem, illa quae tot tristes sententias effecerunt. Iam ergo animum dignum habeo emendatione fortunae: quum affectari tyrannidem putaret, sic enim loquamur, non dissimulavit: non ultionem putavit: non, quum ipse patriam perdidisset, invidit, sed venit in civitatem, et suscepit gravissimum laborem, et novas inimicitias, et recentem aemulationem: non excepit divitem ab indice fortuna.

Dubitabit) *Dubitoi*, Aerod. qui in marg. *dubitatu an dicaverit.*

Quod certum approbatum) An *decretum*, an *certatum?* ut, *alternaque regua decertata odiis*, an *certum esse approbatum est:* an *certum et approbatum est?* SCHVLT. Forte, *nisi quod aperte approbatum est. Certum ac probatum*, Obrecht.

Facultatem, ut approbatis) Lege: *facultatem, si approbatis.* GRONOV. *Quasi approbatis d. h. quae qui detulisset.* SCHVLT.

Planc) *Plane aperteque indicari* (*non etiam approbari*) *contentum*, Aerodius.

Non contentum) *Nunc hoc contentum.* SCHVLT.

Voluntatem) Alii *voluntatem enim intuetur.* Aerod. Marg. et mox *nihil d. dolo fecerit.*

Dignum habeo) *Habet* vel *habetis.* SCHVLT. *Dignum habet commendatione*, Aerod. Marg.

Non ultionem putavit) Al. *Optavit*; lege *paravit.* GRONOV. *Optavit*, Aerodius.

Haec ego dicerem, etiam si victus iudicio esset: nunc fortiter hoc possum contendere, quod fuisse dicitis eum causa inferiorem. Quid est igitur? lex iubet eos absolvi, qui pares sententias tulerint. Imputabitis istud publicae misericordiae, imputabitis humanitati: non ego arguo hanc legem, sed dico esse communem. Eodem enim tempore non id modo quaesitum est, an affectatae tyrannidis reum damnari oporteret; sed illud etiam, an hunc remanere in civitate oporteret. Quod si pares sententiae periculo prosunt, pro utroque sunt; an vero affectatae tyrannidis reus absolvatur, quoniam non plures pro accusatore, quam pro reo sententiae fuere; hic qui periculi, qui exsilii vel eandem, vel utique graviorem poenam, experiretur, non eandem experiretur legis humanitatem? Haec de iure, haec de rogatione: illa iam de aequitate. Dignum esse existimo, qui maneat in civitate: pericula nostra tentavit, servitutem reipub. discutere, quantum in ipso erat, voluit. Nescio an plus debeamus, si ad indicium non certis argumentis perductus sit: nam si manifesta detulisset; si ea, de quibus dubitare nemo nostrum posset; crederetur cupiditate manendi in civitate fecisse. Solam pietatem in causa indicii habuit, qui in urbem detulit litem, et litem iniustam conditione: ex altera parte solus, et exsul, damnatus; ex altera parte homo potens, gratiosus. Omnes

Lex iubet) Vid. Senec. Ep. 82. ALMEL.

Exsilii vel eandem veluti graviorem) Scr. *vel eandem, vel utique graviorem.* GRONOV. *Exsilii veluti graviorem*, Aerodii Marg.

Veluti graviorem) *Vel utique graviorem*, Caucus. SCHVLT.

Haec de iure) Et haec sermonis propria sunt. PITH.

Nostra tentavit) Al. *vestra.* PITH. An *nostra denuntiavit.* SCHVLT.

Non certis) *Non incertis.* SCHVLT.

Perductus sit: nam si) *P. sit, quam si*, Aerod.

Si ea) *Si enim*, Aerod. Marg.

In causa indicii) *Causam iudicii.* SCHVLT. *In causam*, Aerod.

Iniustam) *Iniusta conditione*, id est *gravi*, ut *iniustus fascis*, Virgil. SCHVLT.

ista diligenter perpendite: intelligetis non esse sententias pares. Quid est igitur? ego etiam pro ipso, qui absolutus est, reo, existimo esse manere hunc in civitate? Illud dicere pro republica satis erat, habemus in civitate custodem. Inquirit adhuc: forsitan omnia tam videre non potuit exsul, non omnia tam clare perspicere: hoc visuri pro opinione eius, qui absolutus est, non timebitur, quamdiu hic fuerit in civitate. Immo hercule si mentitus est, si fictum detulit crimen; satis alioqui daturus est poenarum inter inimicos potentes, et inimicos gratiosos.

SERMO

Totam autem existimo commodiorem esse partem diversam: suadeo his, qui dicturi sunt, in illam potius incumbant.

Quid est igitur, cur ego etiam) Supervacaneum τὸ *cur*. Scribe: *Quid est igitur? Ego etiam pro ipso, qui absolutus est, reo existimo esse manere hunc in civitate.* Vt apud Petronium: *Quid ergo est? parentes obiurgatione digni sunt.* Cicero pro Quinctio: *Quid ergo est? vereor mehercule, ne aut gravioribus utar verbis* etc. Gron. Ita et Schultingius; et de illa formula, *quid est ergo*, vel *igitur* vide ad lib. II Instit. Orat., 3, el modo praecessit: *Quid est igitur? lex iubet* etc. Male ergo in margine Aerodii, *cum ego*.

In civitate) *In civitate, tum illud*, Marg. Aerod.

Tam videre) *Iam videre*, Marg. Aerodii.

Hoc visuri) *Hoc usuri. Porro oppressiones eius, q. a. e. non timebitis, q. h.* etc. Schvlt.

CCLV.

TRANSFVGAE EXCLVDENDI.

Inter duas civitates bellum erat : in alteram multi transfugae veniebant : fert quidam legem , ne recipiantur.

SERMO

Proxime ad suasorias accedit hoc genus : nam et suasoriarum , et legis suasio et dissuasio est. Ergo dicet is , qui legem feret , non esse honestum recipere transfugas , nihil prodesse : forsitan ad finem belli. Summum illud , propter quod lex fertur , periculosum esse.

DECLAMATIO

Etiamsi non esset in eo statu bellum, ut honesta cogitare vacaret: vel cum periculo tamen, optima et ad famam itura fecisse, fortasse honestius foret, quam ut obstare utilitas videretur: nunc minus laudis, immo plus tamen securitatis est, honesta facere. Nemo igitur dubitaverit turpissimos esse, qui transfugerint. Spectemus enim rem ipsam, neque eo decipiamur, quod utile videtur: hostis est, qui facit: aliter constituamus, quam ut intelligamus potuisse hoc et nostros facere. Nunquam prodest malum exemplum: etiamsi in praesenti occasione quadam delectat, in futurum tamen altius nocet. Proximos existimo esse eos transfugis, a quibus transfugae recipiantur: hoc natura simile est, facere scelus,

Ad finem belli) *Ad f. b. recipiendos.* AEROD.

Quam ut obstare) *Quamvis obst. videretur.* SCHVLT.

Immo plus) *Laudis quidem , plus* , vel *laudis imminet , plus.* SCHVLT. Francius volebat , *immo plus etiam.*

Quam ut intelligamus) *Constituamus causam, ut et intelligamus.* SCHVLTING.

Occasione quadam) Francius volebat , *quiddam*, vel *quaedam delectant*, et *nocent.*

et probare. An, si quis nostrum transfugisset, non ipsum modo pessimum civem et omnibus suppliciis dignum iudicaretis; sed infamia etiam, si qui receperunt, et velut auctores scelerum, velut magistros turpitudinis colligeretis: idem non reflectemus in nos? tandem utilitate ducti, in auxiliis habituri sumus, quos recipiemus? Fingamus eam civitatis esse fortunam, ut auxiliis opus sit: hos in auxiliis? scilicet qui quum ex altera parte intuerentur patriam, et memoriam pueritiae, et necessitudines omnes, ad fortunam tamen inclinaverunt, proniore pro nobis sacramento, fortiore animo stabunt? (Transfugas non esse recipiendos). Adeo facilius est in istis scelus deprehendere, quam poenitentiam: inutile ergo militum genus, nobis minime necessarium. Quippe etiam hi, qui recipiendos esse transfugas, hoc dicunt, in superiore esse loco nostram civitatem: neque enim amore nostri, sed metu imminentis fortunae transfugiunt. An facilius deposituros propositum bellandi hostes putamus,

Iudicaretis? et mox, recipiemus?) Pro interrogationis notis virgulae potius adiici debuerunt. Sed iam minuta isthaec arbitrio lectoris relinquamus. PITH.

Sed infamia etiam) Lege: *sed infames etiam*. GRONOV. Sed quid est *infames colligere*, aut *infamia?* an ut *argumentis colligere*, decl. 252; ita infamia? mallem, *sed infamia etiam si qui receperunt, velut a. f. v. m. t. corrigeretis*, non modo iudicaretis, pessimum, sed notaretis infamia, mox lego, *idem non reflectemus in nos*, *qui tandem* etc. Cl. Schultingius volebat, *idem reflectemus in nos, si tandem u. d. e. o. h. s. q. recipimus*. Aerod. *etiam si qui receperunt eos velut a. s. v. m. t. colligaretis*, *idem ne*, in margine, *etiam quasi*. BVRM.

Et velut auctores) Francius legebat, *receperunt eum velut*.

Hos in auxiliis) *Quo hos in auxiliis?* de qua particula *quo* vid. Gron. ad Senec. contr. SCHVLT.

Proniore pro nobis) *Proniore pro nobis animo, fortiore sacramento stabunt*. SCHVLT. *Pro more, pro nobis, sacramento*, Aerod.

Transfugas non esse) *Transfugas dico non* (vel *nego*) *recipiendos*. SCHVLT.

Nobis minime) *Et nobis m.* SCHVLT.

Esse transfugas, hoc dicunt) Leg. *esse transfugas dicunt, hoc dicunt*. PITH. Probat Schultingius: *Transfugas (hos dicunt), hoc dicunt*, Aerod.

Amore nostri) *Nostri*, non habet Aerodius.

An facilius deposituros) *At. f. d.* Edit. Al.

si plures transfugerint? minime: nam hi, qui bellum gerere contra nos non audent, si locum in civitate nostra non habuerint, saepe deponendi belli auctores erunt; nunc in privatum sibi singuli consulunt: est magnum in singulis momentum: ac si praeclusa haec fuerit spes, quod singuli faciunt, universi suadebunt. Haec dicerem, etiam si nihil ex istis metus esset: nunc vero non possum non confiteri sollicitudinem meam; quoties oculos circumtuli, et singulas castrorum metior partes, non aliter quam si vallum hostis invaserit, alienos habitus, aliena arma video: versantur inter domos nostras, inter templa, inter muros, in mediis reip. visceribus. An aliquid mali velint facere, postea videro; interim possunt. Ego istud credidi scelus quum a singulis spes est, quum a paucis spes est: quum a plurimis iam consensi. Novum hercule genus artis: supervacuum est cuniculos fodere, et per occultos specus ingenti labore exhaustis terris, in mediam subito emergere civitatem: supervacuum est redimere proditorem, et scelus pecunia pacisci. Videntes palam, immo gaudentes etiam, accepimus intra viscera hostem: vos aestimabitis, an suspectum debeatis habere, quod ad tantum numerum per singulos pervenerunt: nemo illos recepisset, si universi venissent. Omnesne hi desperaverunt? omnesne consulere ac prospicere voluerunt? adeone facilius est transfugere, quam cadere? Omnes hi reliquerunt in civitate coniuges in ludibrium ac contumeliam eorum, qui se a scelere ma-

Contra nos) *Intra nos*, Margo Aerodii.

Metior) Scil. oculis, ut Lucan. VI, 32: *Metitur terras oculis.*

Credidi scelus) An, *ergo istud non creditis scelus*, vel *credidi scelus, non quum a singulis suspiciones, non quum a paucis, spes est, sed quum a pluri-mis iam consensum.* SCHVLT. Locus depravatissimus.

Accepimus) *Accipiemus* alios legere notat Aerodius.

Pervenerunt) *Pervenerint*, Aerod. et *susceptum d. h. quo*, pro *suspectum quod.*

Omnesne consulere) *Omnesne sibi consulere.* SCHVLT.

ximo ulcisci velint: manifestiore quadam coniectura capere possumus: num minus animi sine his, num minus pertinaciae desertis? Age sane, hoc non cogitatis, quod nec publica retinere iura tanti putant. Miratur aliquis timere me hostes, quod isti transfugiunt? illi me non timent. Caveamus, obsecro, dum plures sumus.

CCLVI.

FVRIOSVS TRIVM FILIORVM PATER.

Qui tres filios habebat, duos per furorem occidit; a tertio sanatus, abdicat eum.

DECLAMATIO.

Poteram etiam si non irascerer, abdicare, tanquam bonus pater. Omnia de fortuna mea timeo, omnia de tam fragili, ac tam mutabili mente: et propter hoc dimittendus mihi a domo filius erat, ne incideret in meum furorem. Sed quatenus et causas quoque abdicationis

Manifestiore) Manifestiorem quandam coniecturam capere possumus, scil. de his transfugis: homines sunt nibili, ceteroquin manifestis coniecturis colligeremus, num minus iam animi hostibus esset. SCHVLT. Vt *coniecturam capere*, ita et *coniectura capere* recte dici potest: ita *coniectura percipere* Cicer. pr. Milone 9. Vel *perspicere*, ut alii codices. Quare legerem, *omnes hi, si reliquerunt* etc. *manifestiore quadam c. c. p. non minus animi sine his, non minus p. desertis fore.* Si hi transfugae reliquerunt uxores stuprandas ab illis, qui volunt scelus transfugarum illa contumelia ulcisci, inde coniicere possumus, non minus animi fore hostibus, ad se tuendos, ne, si nostra opera civitas expugnata fuerit, transfugae vindicent acerrime contumeliam illam ipsis factam in uxorum stupris et adulteriis. Desperatius pugnabunt deserti a transfugis, postquam uxores ludibrio habuerunt, quia metuunt ne transfugae, nobis victoribus, ulciscantur contumeliam. Debent autem coniungi, *reliquerunt coniuges in ludibrium eorum*, id est, hostium, qui se eo modo ulcisci velint a scelere transfugarum. Aerod. legit, *qui ea scelera maxime ulcisci velint, manib. q. c. cadere possumus.* BVRM.

interrogor, id est, quod cogit me frequentius malorum meorum meminisse: quamquam inter praecipua, propter quae abdicem, hoc est, quod mihi ista narranda sunt; dicam tamen: imputo filio meo orbitatem. Respondebit: non ego occidi. Scio, mea manu factum est: ipse ego pater, qui genueram, qui educaveram, per viscera liberorum ferrum exegi: credo enim tibi, et orbitatem tamen tibi imputo, tibi aestimo illam ex die mei doloris. Quaedam ignorare simile non passi est: tunc liberos perdidi, quum perdidisse me sensi. Esto, gravem sine dubio manibus meis iniuriam fortuna fecerat: posuerat tamen huius rei in ipso animo remedium illo tempore, quo furere et agi dementia videbar: frequentius in ea cogitatione eram, ut crederem esse cum liberis omnibus. Abstulisti mihi ignorantiam malorum. Quanto miserabilior fui ex die tuae sanitatis? furiosum me non sic cecidi: tum lacerare vestes, tum verberare vultus meos coepi. Omnia igitur haec non in aliam vim accipi debent, quam si filios meos ipse occidisses, quam si ipse abstulisses. Vnde tantum boni, ut reddere pos-

Per viscera liberorum ferrum exegi) Illustrat hanc locutionem Gronov. ad Senec. cons. ad Marciam, c. 16, et ita saepe in his declamationibus. Francius adscripserat margini, vide Ovid. Heroid. respiciens forte locum ex Epistola IX, 17: *Exegit ferrum sua per praecordia mater.*

Et orbitatem) *Sed orbitatem*, Aerod.

Ex illa die mei doloris) Vet. *ex meae sanitatis.* PITH. Hanc notam pertinere puto ad seq. ex *die tuae sanitatis*, hic vero forte, *tibi aestimo me illam debere ex die mei doloris*, ab eo tempore, quid quo a te sanatus a furore, coepi scire et sentire orbitatem, aestimo me illam debere tibi: vel *tibi imputo, quia aestimo illam ex die mei doloris.* An *aestimare* hic posset sumi ut in Lucano explicat Gronov. I Obs., 6. BVRM.

Non passi estis) *Non passis est*, Obrecht. *Non passi est*, editiones aliae: et recte; qui ignorat dolorem, similis est illi, qui non patitur. Adscripserat margini Schultingius Senec. Herc. Fur. 1097: *Solus te iam praestare potest Furor insontem.* Marg. Aerodii al. *Quaedam ignorare, haud fecisse simile non passi estis.*

Vnde tantum boni) Lib. Inst. VI, inf. *Vnde enim tantum boni, ut pluribus, quae recta sunt, placeant.* SCHVLT. *Vnde tantum boni reddere possis*, Aerod.

sis illam valetudinem, illum furorem? Quod unum possum praestare infelicissimis illis iuvenibus meis, praestabo; ne quis eorum morte gaudeat, ne cui prosit, quod filios meos occidi.

CCLVII.

NVPTIAE INTER INIMICORVM FILIOS.

Qui habebat filium, et divitem inimicum, captus a piratis scripsit filio de redemptione. Ille quum pecuniam non haberet, offerente divite filiam suam, duxit eam in matrimonium, et pecunia redemit patrem. Reversus ille, imperat ut dimittat: nolentem abdicat.

DECLAMATIO

Si ab alio redemptus esset pater, statim ut rediisset a gravissima fortuna, et abdicare me instituisset, dicerem tamen, quid intra tam breve tempus commisi? quid tam scelerate a me factum est, ut ira patris praecederet ipsam gratulationem? Nunc certum habeo indigna quaedam exspectare vos facinora, quum abdicetur filius, qui redemit: est sine dubio istud non meum beneficium, et omne redempti patris munus ad socerum redit. Ego tamen navigavi: ego periculosa maria ingressus sum, ut redimerem patrem, quemadmodum ipsum dicere audistis: quaedam etiam non facienda passus sum. Quae ei

Si ab alio) Leg. vid. *S. a. a. r. e. pater, et st. u. r. a. g. fortuna abdicare meis voluisset, dicerem tamen, Quid intra t. b. t. commisi?* Pith. Sola haec est corrigendi prurigo. Nam non video cur hic mutari aliquid debeat, quum *instituisset* eleganter satis dictum sit, de quo vide ad lib. I Iust., c. 7. Burm.

Vt ira) *Vt ita patris perderem ipsam*, Aerod.

Ingressus sum) Vid. ad Declam. 6, 21.

Non facienda) *Non fatenda.* Schul-

ratio abdicationis est? non obsequeris, inquit, mihi. Si hoc ad abdicandum satis esset, supervacua erant omnia iudicia ipsa: cur enim nobis defensionis potestatem dedistis, si nihil nostris consiliis libertatis relictum est? Servi mehercule quaedam liberius ex bona mente faciunt; et aliquando indicium fidei putant pretio empta mancipia, non paruisse. Filios vero quis dubitavit unquam esse plerumque suae potestatis? ut ea praeteream, quae sub tam bono patre, ne argumenti quidem causa, referenda sunt: nec dicam, non coges templa incendere, non coges operibus publicis manus afferre; (leviora certe nostrae mediocritatis esse manifestum est) ut sententiam iudices dicere velimus, ut testimonium non ad arbitrium parentum reddere, immo suadere, quod animus dictaverit. Quod si licet aliquando etiam contra patris voluntatem, ea, quae alioqui reprehensionem non

TING. *Patienda* est in editione Aerodii.

Non obsequeris, inquit, mihi) Lex enim est, *minus dicto audientem filium liceat abdicare.* Quintil. Orat. lib. VII, cap. 2; sed abdicabis (inquit) non quicumque voluntati tuae non paruerit, nos de hac re alio loco. AERÓD.

Iudicia ipsa) *Ista.* SCHVLT.

Indicium fidei putant) Lege, *putatur.* Vel, et *aliquando indicium fidei imputant pretio empta mancipia, non paruisse.* GRONOV.

Filios vero) *Filiis vero quis dubitavit unquam esse pleraque suae potestatis, uti ea (praeteribo q. s. t. b. p.* etc. *manifestum est*), Aerod.

Operibus) An *opibus?* SCHVLT. Vt peculatus crimen intelligatur: sed vulgata sana est; non coges opera et aedificia publica violare; vid. decl. 260 initio.

Vt sententiam) Repeti debet *non coges.* SCHVLT.

In eos suadere) Nam si quid cum populo agatur, et ubi quid pro Rep. consulendum, filio licet a patre in aliam ire sententiam: sed vel merito contradicendi tanta reverentia est, ut prudentissimoe nostris sit olim, ut aliorum legibus constitutum (de quibus Aristot. lib. V Polit., c. 6) ne simul pater et filius magistratum adipiscerentur. AEROD. Qui in margine, *ideo suadere.*

Quod animus dictaverit) *Quod animus non dictaverit.* SCHVLT. Certe videri posset, ut quum *non coges*, cohaereat, hic negatio desiderari, sed puto vulgatam posse explicari per ellipsim centies usitatam optimis scriptoribus, et sic supplendam sententiam, *immo, suadere permittes, quod animus dictaverit*, de qua ellipsi egimus et ad lib. VI Inst., cap. 1, et supr. ad decl. 10. BVRM.

merentur, filio facere: nusquam tamen libertas tam necessaria, quam in matrimonio est. Et hoc dicerem, si quaereretur hoc iudicio, an mihi aliqua ducenda esset. Ego eligam, cum qua victurus sum: ego comitem laborum, sollicitudinum, curarum ipse perpendam: quis enim amare alieno animo potest? Nunc vero firmius hoc esse atque facilius coepit: uxorem iam duxi, non dico quare, meo impulsu, mea voluntate: eripuerat enim te mihi fortuna, dederatque mihi illam miseram libertatem. Repudium igitur imperas, et copulatos iam diu diducis animos: neque enim in hoc tu spectaveris, quod cum uxore mea non diu vixi: sine dubio secundum nuptias profectus sum; continuo me peregrinatio excepit: et vel hoc ipso iniquius est repudiari eam, quae certe non potuit offendere. Descendamus sane ad hanc quoque necessitatem, ut imperante patre, etiam repu-

Si quaereretur) Aerod. in marg. *Si quaereretur, hoc iudicium ac mihi.*

Comitem etc. *perpendam*) *De comite* etc. *perpendam*. SCHVLT. Sed Fabius in Epist. ad Tryphonem *diligentius repetitos perpendere* dixit, ut Cicero et alii amant uti hoc verbo.

Nunc vero) *Nunc velim*, Aerod. et in margine, *nunc enim*, et alii *nunc de infirmius.*

Atque facilius) *Atque stabilius.* SCHVLT.

Facilius coepit) *Facilius. Cepi uxorem*, Aerod.

Eripuerat enim te mihi fortuna) Ait captivitatem patris interim sibi libertatem attulisse. ut quam uxorem vellet, duceret. Nam iure civili certum est, dum pater potitur hostibus, aut ubi sit ignoratur, filium sine consensu patris, nuptias potuisse contrahere: *l. si filius eius ff. de ritu nupt. l. in bello* §. *medio ff. de captivis.* Sed Iulianus addit exceptionem, si eam filius ducat, cuius conditionem certum sit patrem non repudiaturum, in quo versatur haec controversia. AEROD.

Deducis) *Diducis* legendum cum emendatioribus editionibus, et ita saepius in his declamationibus.

Animos) *Animos. Cur? neque*, Aerod.

In hoc tu spectaveris) *Hoc tu sp.* SCHVLT. *In hoc*, id est *in hoc facto*, in hac causa, ut mox, *non hoc in ista conditione spectavi.*

Descendamus) Vet. *defendi.* PITH.

Descendamus ad hanc necessitatem) Hoc est, demus vel filii aut filiae seu repudium seu divortium in potestate patris esse, contra id quod iure et ex aequo et bono receptum est: quid de ipsa etc. Paulus *lib. V sentent. tit. de Interd. Bene concordans matrimonium separari a patre Divus Pius prohibuit.* Vlpian. *tit. de liber. exhib. l.* 1, *si quis filiam suam, quae mihi nupta est, velit abducere, vel exhiberi*

dium filius debeat pati; quid de ipsa, quam repudiari vis, querar? sane pater fuerit inimicus, cur haec nurus esse desinat, quam nihil peccasse tu quoque confiteris, qui expellis? Negas idoneam esse matrimonio meo locupletem. Quam vereor, ne cui videatur pater sic inimicus diviti esse coepisse: non enim fortuna in utramlibet partem intuenda est. An vero apud me noceat puellae, quod dives est; quum apud patrem illius non nocuerit mihi, quod pauper sum? Dives est: numquid ergo hoc dicere potes; superbior erit, et fastidiet? securus sis, pater: petiti sumus, empti sumus. At inimicus, inquis, fuit. Volo adhuc sic loqui, tanquam odia utraque parte durent. Non oportet immortales esse inimicitias: et ita demum tutum perpetuumque esse humanum genus, si amor ac fides nullam habuerint oblivionem: ea rursus, quae aliquo incommodo commutantur, brevi morte deficiant. Sed non est diu mihi in hac parte commorandum, quae certe satis potens apud di-

sibi desideret: an adversus interdictum exceptio danda sit, si forte pater concordans matrimonium, et forte liberis subnixum velit dissolvere? Et certo iure utimur, ne bene concordantia matrimonia iure patriae potestatis turbentur. Quod tamen sic erit adhibendum, ut patri persuadentur (ut in hac decl.) *ne acerbe patriam potestatem exerceat.* Vulgaris est hic locus apud nostros iuris auctores: *l. cum hic status*, §. *si socer*, *ff. de donat. inter. vir. l. cum te. C. de inoff. test. l. filiae*, *l. dissentientis. C. de repudiis.* AERОD. Qui et Brissonio videri, legendum esse *descendamus*, notavit; ipse edidit, *defendamus.*

Quam repudiari vis) *Q. repudiari iu̇s quaeratur*, Marg. Aerodii.

Pater sic inimicus) *Pater, ni inimicus d. e. coepisses*, et in Marg. *si coepisset*, Aerod.

Et fastidiet) *Te fastidiet*, Francius malebat.

Petiti sumus, empti sumus) Petiti a divite, et ideo empti: nam petere vel rogare, satis emere est. Genus item erat nuptiarum quod coëmptione fieret: et eo fortassis alludit. AERODIVS. Eodem modo ut adulans Augusto Virgil. I Georg., 31: *Teque sibi generum Tethys emat omnibus undis.* Vbi de nuptiis per coëmptionem agit Servius, et alii.

At inimicus) *Vt in.* Marg. Aerod.

Volo) *Nolo*, Aerod.

Immortales) Vid. ad decl. 9.

Et ita demum) Videtur deesse, *potest.* PITH. Francius subveniebat loco, legendo, *nec ita demum.*

Esse humanum) *Erit h.* AEROD.

vitem fuerat. Inimici nomen habuerit aliquando: nec quaero, quam immerito, nec quaero, quam iniuste; modo redire in gratiam cum eo potuerim. Sed hoc solum reprehendit, quod se absente omiserim cum divite inimicitias. Ita opinor, feci hoc contemptu patris, feci vilitate: restitui nos in integrum putate, iudices. Captus est pater meus a piratis, vincla et ultimos metus patitur, et ea, quibus gravius id tantum est, quod imminet: hoc scio, hoc ipsius epistolis cognovi: hinc redimi non potest: duram putate conditionem poni, nonne subeunda est? Si piratae hoc mihi pollicerentur, ut vicarias pro patre manus acciperem, non recusarem catenas: si obligarer foenore, aes alienum tamen non renuissem, ut redimerem patrem. Duxi puellam honestam, locupletem: ego tamen, si ulla mihi dicenti fides est, non hoc in ista conditione spectavi. Ille me movit, ut beneficiis vinceremur: sed neque in me ille probavit aliud, quam pietatem: vidit fletus meos, vidit totius animi atque etiam corporis defectionem: sic homini, inter principes nostrae civitatis numerando, coepi bona esse conditio. Itaque intelligo mihi, iudices, non in hoc tantum laborandum, ut iram patris mitigem, ut leniam: illud

Feci vilitate) Et hic, ut sexcentis in locis, *utilitate* editiones aliae.

Restitui) *Restituite nos i. i. putate. Iudices, captus*, AEROD.

Manus acciperem) Franeius, *exhiberem*, vel *porrigerem* malebat. Forte, *manicas* id est, vincula scripserit.

Si obligarer) *Si ut obligarer*, Aerod.

Non tenuissem) Ita editio Leid. et aliae, et explicat Cl. Schultingius, non tenuissem, sed impendissem pro patre; sed *renuissem* sine dubio cum Obrechto legendum, non *timuissem*, Paraei Edit. et Aerod. Ita commutantur haec etiam verba apud Ovid. IX Met., 506.

Spectavi) Vetus exemplar, *peccavi*. PITH.

Civitatis numerandos) *Numerando*, editiones aliae, et ut puto, rectius. *Sic me homines inter principes n. c. numerando mea coepit b. l. c.* Aerod.

Bona esse conditio) Martial. V, 17: *Si tibi noster eques sordida conditio est.* Vid. Gronov. I Obs., 6, et ad Senec. de Benef. 9. Vnde probatur lectio Palatini codicis apud Sueton. Caes. 27: *Octaviam sororis suae neptem, conditionem ei detulit.* BURM.

est partium mearum; illud vobis adhibitis rogo, in gratiam velit redire iam cum propinquo meo, cum redemptore suo: non enim iactabo meam pietatem: illius opus est, quod redemi.

CCLVIII.

FORTIS CONTVMAX PATRI FORTI.

SI DVO AVT PLVRES FORTITER FECERINT, DE PRAEMIO ARMIS CONTENDANT, VIR FORTIS OPTET QVOD VOLET. Pater et filius fortiter fecerunt: petit pater a filio, ut cederet sibi praemio: non impetravit: cessit ipse, et abdicat.

DECLAMATIO

Etiam si dissimulari posset, quae causa patri fuisset: ipsum tamen hoc abdicatione dignum erat, aliquid petenti negasse: quantum enim mihi praestare poterat, ut paria redderet? Non iam imputo illa vulgaria, lucem et ius libertatis, et usum vitae: hoc imputo: quod fortiter fecisti, roboris et corporis mei, meum est: animus

Huic declamationi respondet illa apud Senecam lib. X, decl. 2; et lib. VI contr., 31, ubi pars filii potissimum tractatur: patris, tractatam esse ait a Labieno. Quintiliani non meminit, cum quo inimicitias exercuit. AERod.

Roboris et corporis mei) Forte: *Hoc imputo, quod fortiter fecisti, robur corporis tui meum est.* GRONOV. *Quod fecisti robore et corpore tuo, meum est.* SCHVLT. Color ductus est ex illis Vlixis apud Ovid. XIII Met., 235: *Tempore ab hoc, quodcumque potest fecisse videri Fortiter iste, meum est.* Vt et vers. 173 dixerat, *Quod Thebae cecidere meum est.* Quare legerem: *Quod fortiter fecisti, meum est, quod roboris et pectoris tibi est, meum est.* Nam quum centies librarii *corpus* et *pectus*, ut apud Ovidium fere semper, confuderint, ut notissimum est, librarius cogitans filium corpus a patre accepisse, hic pro *pectoris*, *corporis* supposuit. *Pectus* autem recte *robori* addit, quia hoc ad corporis firmitatem, illud ad artem, prudentiam et ingenium pugnandi refertur, ut saepe ibidem Aiaci exprobrat Vlixes, illum quidem robore, sed non pectore va-

iste ad contemnendum pericula paratus, ex meo fluxit: ego te diu praeceptis feci virum fortem, proxime quidem etiam exemplo. Quantumcumque sit istud, quod peto, non indicare satis est, non desiderium pervenire in notitiam tuam sufficit, nisi preces adhibuero? nisi auctoritatem paternam summisero? multum peccaveras, etiam si praestitisses. Nunc vero quid a te petieram? ut mihi praemio cederes: non dico quid fuerit sequuturum. Sane ita sit constituta lex, ut in iudicio contendamus, ut citra periculum feratur de nostra virtute sententia; non erat aequum cedere te, ut non dicam patri, seni? tibi approbandae virtutis multa tempora supersunt: tu sperare id, quod hodie cesseris, potes: mihi indulsit fortuna hunc supremum honorem. Inter extraneos quoque et alienos est aliquod privilegium aetatis: honores prior peterem: ad signandum advocatus, prior rogarer: in his etiam minimis observationibus, inhumane non cederes honorem lateris. Age vero, non praeter hoc etiam dignior praemio fuit virtus mea? non est tam admirabile, quum fortiter facit iuvenis: hoc aetas postulat, hoc robur iuventae poscit: paene turpe est, non fecisse: hoc est honore dignius vicisse annos, et ultra aetatem durantes agere virtutes. Eo tempore fortiter feci, quo cogi non possem, ut militarem. Vtrum

lere, ita vers. 290 quum isti dixisset, *vires sine mente esse*, addit, *Rudis et sine pectore miles:* sic sibi dicit V, 368. In corpore esse, *pectora potiora manu;* vid. et Bentl. ad Horat. I Satyr., 3, 34. BVRM.

Ex meo fluxit) Proprie dictum; vid. Heins. ad Claudian. Fescen. 63.

Non indicare) *Non iudicare*, Marg. Aerod.

Ad signandum) *Ad designandum*, Marg. Aerod.

Honorem lateris) Vt essem interior, In exterior. Ovid. V Fast., 67. *Honore*, Aerod.

Dignior) *Indignior*, Aerod.

Bene turpe est, non fecisse) Adolescenti bene non fecisse et fortiter, turpe est: nec statim praemio dignum, si strenue quid egerit: nam hoc facile est adolescenti. Sed honore dignius etc. AEROD. Qui in Marg. *pone*.

Durantes agere) *Durantem* correxerat Schultingius, et adscripserat, Senec. Herc. Fur. credo respexisse ad V, 27, ubi dixit, *vivaces aget violen-*

tandem vis magnum esse, quod ego feci, an minus esse, quod tu fecisti? videamus nunc haec: quis fuerit sequuturus exitus: si in ista contentione praemii, idem animi ego quoque habuissem, armis contendendum erat: et laetissimo alioqui domus nostrae proventu, gravissimum funus et crimen inurebatur. Iam vides quare non cesseris: hoc tibi praemio maius videbatur, committi cum patre, et parricidium facere iure: hoc profecto etiam in acie facere cogitasti: et quum imitareris virtutem meam, non optandi ius, sed pugnandi quaerere videbaris. Ego, quantum est in te, in medio foro, et universa spectante civitate, filii manu trucidatus sum: vel, quod est gravius, occidi: tu perseverasti, quum me cupere sic videres. Etiamnum interrogo, staturusne contra fueris dicturum? nam si fuisti perseveraturus, vide an gravius etiam crimen sit, patri negasse, quod praestare poteras. Habe ergo praemium istud, quantumcumque in eo honoris est: sed contentus esto ap-

tus iras animus, ut et V, 362, *Odia mortales agant*; ubi vid. Grnn.

Videamus nunc haec: quis) *Videamus nunc*, *ecquis f. s. e.* Obr. *qui*, Aerod.

Laeta proventu) Id est fecundo, felici: ut Iust. XXXVI, 2: *Sed Israelem felix decem filiorum proventus maioribus suis clariorem fecit*, et ita passim alii.

Gravissimum funus) *Vulnus*, Obrecht. recte, ut puto; vid. ad decl. 12, 26; et melius puto *vulnus inuri* dici, quam *funus*; ita dolor, ignominia, odium et similia eleganter *inuruntur*, vide Gronov. ad. Liv. IX, 3, unde apparebit, intempestive valuisse hic Fraucium, *inducebatur*. Bvrm.

Facere iure) *Facere. Iure hoc* etc. Aerod.

In acie facere) *Facere* mallet Cl. Schultingius deletum; *in aciem*, Aer.

Sed pugnandi quaerere videbaris) Idem ex. *sed pugnam dividebas*. Pith.

Occidi: tu) *Occidere tu poss.* Aerod.

Etiamnum interroga, staturusne) Alias *staturusne contra fueris? an contra fueris dicturus?* vel *statuerisne te mihi contradicturum*. Vt ut sit, sensus est: etiamsi non duello, sed in iudicio iure et legibus de nostra virtute et praemio litigandum esset, an tu item, qui adversus me in iudicio stare non potes, nisi venia a Praetore impetrata, statueris te mihi dicenti opponere, et verum parare adversarium? id autem (inquit) gravius crimen sit etc. Aerod. *Staturusne contra fueris; dic utrum?* Obrecht.

Patri negasse) *Quam patri n.* Aernd.

pellasse rempublicam; discede de domo mea: non iam ultionis gratia facio, sed etiam securitatis: insomnes noctes ago, et ad omnes terreor strepitus: nulla mihi secura nox est: habeo in domo filium, qui me potuit occidere. Nam praemii quidem gratia strinxisses ferrum contra patrem, et in conspectu civitatis populique parricidium fecisses; ut heres citius fias, ut bona mea occupes, homo tam cupidus non audebis parricidium facere secretum? Non ignoro omnium fere, qui abdicantur, hunc esse morem, ut acta iam causa ad preces convertantur, et mitigare patres rogando velint: hoccine tu concipis animo posse fieri, ut exores?

Discede de domo mea) Haec est Graecae abdicationis formula, mutuata ex Romana repudii: infra decl. 262. Cui non omnino absimilis et illa, qua amicitiae more maiorum dirimebantur, ut est apud Tacit. lib. VI Annal. cuius exempla si quis requirat, reperiet apud Suetonium in Augusto 66, Caio 3, et de Illustribus Grammat. in Curtio Nicia, Valer. Max. lib. V, cap. 8, et alios auctores, quorum hic locos ascribere nihil opus esse putavi. PITH.

Potuit occidere) *Petivit occ.* Aerod. qui et *strinxisse*, et *fecisse*.

Posse fieri) *Fieri* non habet Aer.

CCLIX.

PAVPER NAVFRAGAE LIBERATOR, MARITVS.

Dives cum amico paupere et filia navigabat: naufragium fecit: extulit filiam divitis pauper. Rumor erat eam nupturam cuidam nobili iuveni. Quodam tempore in domo divitis tumultus fuit: inventi sunt una pauper et puella: ab utroque dictum est vitiatam puellam. Imperavit filiae dives, ut nuptias optaret: educta ad magistratum, optavit: postea comperit dives, non esse vitiatam puellam, imperat, ut relinquat pauperem: nolentem relinquere, abdicat.

SERMO

In omnibus quidem abdicationis controversiis, quatenus pro liberis dicimus, submissa debebit esse actio, et satisfactioni similis. In hac tamen controversia, istud aliquanto magis servandum est: nam et filia est quae abdicatur: et hic pater aliquid etiam boni et clementis viri fecit: et nobis tutissimum, uti etiam hac bonitate.

DECLAMATIO

Non ignoro, iudices, quantum causae nostrae oneris accedat ex persona abdicantis; non propter illud commune, quod pater est; sed quod pater indulgentissimus, amicus optimus: etiam si quando iniuriam accepisse videtur, mitissimus: itaque priusquam defensionem aggredimur, in hoc satisfaciemus animo nostro, ut gratias agamus ante omnia filiae nomine; quam sic ama-

Ab utroque dictum est) *Vulgoque dictum est*, et in marg. *ab utroque dictum est vitiata puella*, Aerod.

Mitissimus) *Et mitissimus.* SCHVLT.

In hoc satisfaciemus animo nostro) Auctor scripsit, *amico nostro.* GRON. Ego nihil muto, hoc sibi indulget, in eo sibi placet, qui satisfacit animo.

vit, ut eam diduci a se ne navigaturus quidem voluerit; cui ad magistratus eductae praestandum putavit, ne qua occisi hominis infamia inquinaretur; quam tradidit amico suo, quod iam dici potest, optimo marito. Proximum est ab hoc, ut amici quoque, et, si permittit, generi, mandata perferamus: sunt autem similia; nam et plurimum cum eo vixit; et nulla causa, nullo diductus est loco: et usque in hoc tempus in ea fuit opinione, ut se crederet vivere beneficio istius. Erat profecto felix domus, si in illa prima simulatione hi manere voluissent: sed dum hanc quoque beneficiis optimi senis ferre gratiam volunt, et simpliciter fatentur omnia, inciderunt ambo in hanc dicendae causae necessitatem: dum scilicet ambitiosus gener vult videri socero suo innocentior, quam videbatur. Equidem peractis gratiarum agendarum mandatis, hoc primum puto, ut isti, si per-

Deduci) Male ita etiam Obrechtus, sed *diduci* rectius, aliae editiones, quae labes et infinitis locis harum declamationum insedit; ita et mox: *nullo diductus est loco*, legendum.

Occisi hominis infamia inquinaretur) Lex erat, *Rapta raptoris mortem, aut indotatas nuptias optet.* Igitur quamvis iure et lege mors optari posset: quod humanius, ac prope minus infame est, maluit filiae auctor esse, ut eum sibi maritum posceret, cui ex naufragio vita debebatur, huius mortem optari non posse, sine scelere et flagitio. Ceterum ne deinceps ulla mulier, vel consciente patre, raptoris eligeret sibi nuptias, a Iustiniano sancitum est lib. IX de Rap. virg. et constitutione 143. Sed rursus Pontificio iure, aliquid ex illo antiquo renovatum est XXXVI, Q. 1, et 2, cap. ult. de rapto: et huc pertinet cap. 22 Exod. AERODIUS.

Quod iam dici) *Et quod i. d.* SCHVLT.

Est ab hoc) *Ab hoc* deest Aerodii Ed.

Si in illa prima simulatione) Hoc est, in illa divitis non iam, ut apparet, vera amicitia, sed simulatione, nihil humanitus ex tumultu accidisset. Aut verius, si perpetuo et filia, se raptam: et pauper, se rapuisse simulasset: non autem celebratis nuptiis, diviti quasi cumulatioris habendae gratiae, veritatem omnem exposuisset. Ceterum hic exclamari potest, quod ab Euclione in Aulularia: *Di immortales facinus audax incipit, Qui cum opulento pauper coepit rem habere aut negotium.* AEROD.

Et simpliciter fatentur) *Vt s. fateretur*, Aerod.

Primum puto) *Pr. peto*, Aerod.

mittit, gratuler. Filia eius probissima, puella ac verecundissima, nullam accepit iniuriam; amicus et gener nullum scelus fecit: nam si quid tale cogitare, et in animum inducere potuisset, illo tempore vitiandi habuit occasionem, quo naufragam in litus evexerat. Reliqua pars actionis meae, non tam ad defensionem, iudices, spectat, quam ad deprecationem: nam nulla profecto certior ratio est, quam ut istum priorum temporum admoneam. Hic enim, iudices, adolescens (quod in hoc demum iudicio audivimus a divite dici) pauper, unam sibi domum, quam coleret, elegit, unum hunc, cui fidem suam impenderet: ac brevi moribus, sanctitate, innocentia fecit, ut inter omnes etiam superioris fortunae carissimus videretur. Itaque hercule, quum peregre proficisci destinasset, quamquam navigationum pericula non ignoraret adolescens, tamen sequutus per maria, per tempestates. Non nimium de fortuna querimur: etiam si naufragium illud multos metus, longam vexationem, aliquod attulit detrimentum: tamen rem difficillimam expressit, fidei experimentum: in illa omnium trepidatione, in qua pro sua quisque salute sollicitus, nihil de proximo cogitabat; quum inter fluctus et turbati maris minas, vix evadere, ac suae quisque consulere saluti videretur, non mehercule miror, quod,

Accepit iniuriam) Et hoc proprie de stupro, ut saepius apud Plautum et Terentium. Vt Graecis ὕβρις. Liv. XXVI, *Ipsa iam extra periculum iniuriae muliebris sum*. Vid. Des. Heral. animadvers. in Salmas. lib. V, c. 18, §. 15. Adeo autem diversa sunt mulierum ingenia, ut cum quibusdam *grata sit iniuria passis*, ut Ovidius ait, sic Circe illa Petroniana, cum inutili et inermi amatore congressa, se *iniuriam accepisse*, quod decepta fuisset, quereretur; et inde *apud se non esset*, Petr. c. 129. BVRM.

Iudices, spectat) *Iudicii, quam ad. pertinet*, Aerod.

In hoc demum) *In hoc quidem*, Aerod.

Moribus, sanctitate, innocentiae fecit) Lege: *moribus, sanctitate, innocentia fecit*. GRONOV. Hoc probant Schult. et Obr. *Ac brevioribus sanctitate, innocentiae*, Aerod.

Non mehercle miror, quid) *Nec*

quamvis optimus pater, filiam tamen respicere non potuit. Quis enim hoc crederet posse fieri, ut non modo saluti suae consuleret, verumetiam suscepto onere, infirmitatis alienae, evadere in terram, et vincere minantis fortunae metus posset? Itaque non servus ullus tam fidelis, non libertus tam beneficio obligatus manumittentis fuit, ut hoc subire periculum posset. Vnus amicus, nondum enim illud faciebat tanquam gener, accepta humeris suis puella, per tot difficultates, per tot pericula, nihil pro seipso sollicitus, tulit. Quam istud non humani tantum operis, sed divini cuiusdam beneficii arbitrandum est? Quum hos coniunxistis, copulastisque: fortunae, nihil necesse habeo diutius hoc imputare; tanquam non intellectum, non perdidit beneficium: et puella se nihil non huic debere credidit: et pater ita interpretatus est, maius illud, ut existimaret amico in se, ac suos, omnia licere. Rumor itaque in civitate, non quibus alias solet causis, exortus est: sed homines, dum indignantur, nescio cui iuveni optimo et nobili dari puellam, convicium moribus huius, tanquam ingrati fecerunt. Intelligo, iudices, quam difficili, ac velut sco-

mehercule mirum quod, vel *quum*. Schult. *Miror, quod*, Obr. et Francius, qui et *potuerit*.

Vincere eminentis fortunae metus) Lege, *imminentis*. GRONOV. Et ita Schultingius; sed *vincere minantis f. m.* Latinius et Obrechtus, quod sequuti sumus; nam ita decl. 3 pr. *sub ipso Fortunae minantis ictu stare securum*. *E* adhaesit ex ultima syllaba τοῦ *vincere*. BVRM.

Coniunxistis copulastisque: fortunae) *Coniunxisset, copulassetque fortuna (illi necesse habeo hoc divinum imputare) tanquam est*. SCHVLT. *Arbitrandum est; quum illos coniunxisti, copulastique Fortuna? Nihil necesse habeo d. h. i. t. non intellectum. Non p. b. e. p. s. n. n. h. d. c. e. p. i. i. est in maius illud* etc. Obr. *Arbitrandum? Num hos coniunxistis, copulastisque* (*culpastisque* Marg.) *Fortunae* etc. Aerod.

Maius illud) *Magnum illud*. SCHVLTING.

Quibus alias solet) *Qui aliis assolet*, Aerod.

Ingrati) Alii *ingratis*, vel *ingratae*, Aerod. Marg.

Tanquam ingrati fecerunt) Ingrati hoc est, inviti: vel ut annotavimus ingratae. Sensus est, Qui rumor in

puloso loco versetur oratio mea: quomodo narrem istud, quod confessi sumus? Illud puto tutissimum est: rapere voluit: (huic enim certe crimini ignoscitis) inde tumultus, inde voces repugnantis, inde fortasse etiam nimia puellae querela, quod audaciam pro iniuria tulit; quod se raptam, quoniam ille rapere voluisset, proclamavit. Nec is sane negandum existimavit: et, quamquam nihil acciderat tale animo suo, confessus est. Illud certe manifestum est: pater filiam putavit irasci: itaque sollicite quoque, nec pro imperio tantum patris, sed etiam

aliis causis exoriri solet, indigne factum: violatam ab amico amici filiam: atque tum maxime, quum dignaa opibus, dignae potentia, et nobilitate nuptiae dignae parabantur. Nun bi rumures (inquit) exorti sunt: sed dum divitem audiunt immemurem taotorum beneficiorum, alium sibi generum quaerere: oblata illa ex tumultu occasione, qua solum cum sola nacti essent, de industria raptam a paupere divitis filiam, quisque iecit in vulgua, ut bono boc dolo illum iuvenem nobilem a nuptiis averterent: quasi paupee iure suo fecerit, non vi, non clam, non precario. AEROD. Neque *ingrati* est invili, quasi haec vox ad iuvenem nubilem et optimum pertineat; neque legendum *ingratae*, ut ad puellam referatur. *Huius*, id est, divitis. Nec *rumor* isla ex tumultu, sed aliquaoto ante tumultum. Rumor est *iuveni opulentu* (et ita forte scribendum pro *optimo*) *et nobili dari puellam.* Rumores pleeumque oriuntue ex rebus novis atque insolitis. At neque novum neque praeter exspectatum est diviti divitem legi generum. Tamen quia paupee servatae puellaa ab sese nuptias meruisse videbatue, indiguati homines ad mentionem alterius generi Iceli, pateem tanquam ingratum et immemorem beneficiorum pauperis, rumoribus distulerunt. Vides cur dicatur *rumor, non quibus alias solet, causis axortus.* Vides cuius *muribus convicium, tanquam ingrati* feeerint. GRON.

Rapere voluit) Hoc ad filiam refero, quae voluit pauperem rapere, id est, ut pauper eam raperet. Igitur se captam proclamavit: nec bic sane negandum existimavit, et (ut supra) tanquam non intellectum non perdidit beneficium. Huic certe crimini ignoscitis, inquil: raptus enim non committitur in vulentem, etsi demus raptam. Ita enim usurpatum est, ut ex hoc loco apparet, et ex lib. I de rapt. virg. in C. Theod. seu postea merito emendatum. AEROD.

Crimini ignoscitis) Nec enim in hoc affectus pro effectu ponitue. SCHVLT.

Nimia puellae) An, *timidae puellae?* SCHVLT.

Quoniam ille) *Quomodo ille*, Aerod.

Tale animo suo) *Tale, amico suo confessus est*, Obe.

Certe manifestum) *Certum, manifestum est*, Aerod.

Nec pro imperio) Schultingius haec ita lrausponit, *nec pro auctoritate tan-*

pro auctoritate, pro sententia deprecatus est. Tum admonuit illam: Memento hunc esse, cui vitam debeas: hunc esse, qui te ex periculis servaverit maris. Quanta illa gratulatio? quanta patris laus fuit? quam felix domus? nihil deerat gratulationi nostrae, si raptor fuisset. His moribus suis, ac tanta bonitate meruisse visus est pater, qui non falleretur. Indicaverunt integritatem: quo speraverunt futurum, ut magis amarentur, incidunt in offensam. Nisi forte invicem ludimur, et nos pater mutuo mendacio tentat: quare non omnia statim simpliciter dixerimus, minatur. Dii faciant, ut iste sit eventus, qui adhuc in hac domo omnium periculorum fuit. Nostra tamen quatenus forma iudicii proponitur, agitur defendentis imitatio. Nam si te prorsus irasci existimarem, optime pater, illa dicerem, filiam abdicas: nondum defendo factum, nihil de isto crimine loquor: satis tutum esse potest apud iudices. Fulmen istud patrum adversus ferociam adolescentiae datum est: adversus filios, qui peccare plus possunt. Filia vero vix nutricum minas tulerit, vel eorum, a quibus educatur,

tum patris, sed pro imperio deprecatus est: tum pro sententio admonuit illam; pro *si raptor fuisset*, legit *si ista raptori fecisset*, vel *fecisses.*

Actanta bonitate) Lege *hac tanta b.*

Quo speraverunt) *Quo modo speraverunt*, Aerod.

Quare non) *Quare ne non*, volebat Fraocios: *quosi non*, Aerod. qui et *statim* omisit.

Nostro tamen) *Nostri tamen*. SCHVLTING.

Agitur defendentis imitatio) Ao, *mittatur* (aot *mittitur* potios) *alea?* seqoente bene ominnotis suol. SCHVLTING.

Optime pater). Al. *optione*, non absurdo seosu. PITH. *Existimarem propter optionem illam dicerem, cur filiam abdicas.* Aerod. io margioe vero *ex. optionem pater illum dicerem filiam obdicas nondum. Defendo etc.*

Satis tutum) In vet. ex. leg. *tuta.* PITH. Quom id tuo imperio, et ex voluntale soa fecerit. AEROD.

Adolescentiae datum est) *Adol. pote datum est*, Edit. al. onde Cl. Schultiog. *puta*, vel *putent datum etc. Adversus* etc.

Adversus filias) Si non scripsisse, at id Qointilianum dicere voluisse existimo, *Fulmen istud patrum adversus ferociam adolescentiae datum est: adversus filios non datum est, quas abdicari non decet, sed filios, qui peccare plus possunt.* AEROD. Qui in editiooe sua, *adversus filias abdicare non debet plus filios, q. p. p. p. laetius.*

tristitiam : et ut virgo pertineat ad patrem, tamen nupta pertinet ad maritum. Post illum, quo spes liberorum inchoata est, quo in nepotes usque cogitationem misisti, quid aliud potes exigere a filia tua, quam quod placuit ei, cui collocata est? Si laetius agendum esset, illud dicerem, Abdicare propter matrimonium non potes: paulo fortior recusaret etiam nubere, nisi cui voluisset: haec subiecit in hoc se imperio tuo: ex arbitrio patris nupsit. Paulo fortius vindicare debet matrimonium iam factum: ut etiam nuptias imperare possis, repudium imperare non potes eius, ad quem puella legibus, et magistratibus, et iureiurando pervenit. Verum contra haec, paulo latius repetit abdicationem: et non est contentus ea obiicere, propter quae indicium est: mentita est, inquit, patri: de raptu mentita est. Defendam, iudices: absoluta sunt: ego vero malo esse crimen, ut patri plus debeamus: deceptus est: ita malles filiam tuam raptam esse. Volo sic defendere puellam, tanquam factum sit ipsius culpa. Haec quid? ignoscit: non est hic amor: gratus animus est. An illa sibi ullum fideliorem fore tota vita existimaret, quam eum, cui secun-

Quo in nepotes) Id est, per quem. Etenim idcirco filios filiasve concipimus, atque edimus, ut ex prole eorum earumve, diuturnitatis nobis memoriam in aevum relinquamus: ut eleganter scripsit Callistratus lib. II Quaestionum. Aerod. *Quo inde potes*, Marg. Aerod.

Collocata est) *Collata est*, Aerod.

Laetius) *Latius*, Id est circumitione, ut mox: *verum contra haec paullo latius*. Schvlt. Ita Francius, *liberius*, Marg. Aerod.

Paullo fortior) *Paulo fortius (etsi) recusaret etiam nubere, nisi nupserit, cui vol.* Aerod.

Vindicare) Forte, *Vindicari*. Gron.

Paullo latius) *Paulo altius*, M. Aerod.

Mentita est) *Minata est inquit patri de raptu; mentita est deflendo. Ista, iudices, ab. s.* Aerod.

Absoluta sunt) *Sum*, Schult. et Francius.

Haec quid) *Haec quid? ignoscis? non*, Aerod.

Haec quid? ignoscit) Lege: *Volo sic defendere puellam tanquam factum sit ipsius culpa: ecquid ignoscis.* Gron. *Factum sit non ipsius culpa*, Schult. *Factum ut est: iam nuptias*, Aerod. et mox: *imperari non potest.*

dum te debeat plurimum? Cogita quae fuerint illa pericula, ex quibus evasit; quae tempestates, qui fluctus et naufragia, et cetera, quae nihil divisione egent, nomina. Sed omnem hanc culpam maritus ad se trahit: nihil tantum puella cogitavit: quidquid est istud, ego feci: qualecumque istud est, meum consilium est: tu ignosce, qui soles. Recedere iubes a marito tali? qua tandem causa? pauper est: non solebat hoc illi apud te nocere. Relinquam: nec dico pauperem: nam in matrimonio quidem filiae, quod solebat nocere, te auctore nupsit, te hortante nupsit. Redde rationem illius sententiae. Quamvis putarem turpe, tamen cogitasti, quid praestitisset filiae tuae.

SERMO

In summa parte declamationis utrumque producemus, et pro utroque pariter rogabimus, et aliquanto magis pro marito misero. Decet enim illum amare: dicat se moriturum: totum est enim in eodem.

DECLAMATIO

Periturum se affirmat: quod tu illum exemisti, quum ad magistratus eductus est, hic animum tuum exigit priorem, hic illam misericordiam.

Filiae, quod solebat) *Filia, quod solebat vovere, te auctore nupsi, t. h. nupsi.* SCHYLT.

In eodem) Lego, *In eo declamationis.* SCHYLT.

Periturum) Haec cum praecedenti sermone continuat Aerodius.

CCLX.

PASTOR ABDICATORVM.

Dives adolescens abdicatos recipiebat, et de suo alebat : laesae reipublicae reus est.

SERMO

In plerisque controversiis, plernmque hoc quaerere solemus, utrum ipsorum persona utamur ad diceudum, an advocati: vel propter sexum, sicut feminis: vel propter aliqnam alioqui vitae, vel ipsius, de quo quaeritur, facti deformitatem. Hic adolescens et honestus est, et quum sit locuples quoque, nihil tam turpe commisit, ut illi pro se fas loqui non sit. Ego tamen existimo dandum esse advocatnm : primum, quod etiam si quid remissius ac liberalius fecit, aetate excusari potest. Non consentiunt autem haec inter se, ut idem : et tantum infirmitatis animo, ut hac excusandus sit. Alterum illud est, quod si defensionem ultra excusationis terminum proferimus, laudandus est adolescens. Arroganter autem faciet et tumide, si coeperit se ipse laudare : praesertim iactaturus id, quod facere possit, a fortuna esse. Dabimus ergo illi, his causis, advocatum.

In plerisque controversiis) Hic locus, et alius iofra Declam. 331 pertinet ad edictum de postulando. Vt autem plane coofirmem, has illius esse Quintiliani declamatiooes, oihil ex Institutiooibus oratoriis praeteribo, quod ooo huc transferam. Ait lib. IV, cap. 1 : *In iis quae negari nau poterunt, elaborandum, ut aut minora quam dictum sit, aut alia mente facta, aut nihil ad praesentem quaestionem pertinere, aut emendari posse patientia, aut satis iam punita videantur. Ideoque agere advocato, quam litigatori facilius : quia et laudat, sine arrogantiae crimine : et aliquando etiam utiliter reprehendere potest etc. Ideoque primum intueamur, litigatoris an advocati persona sit utendum, quoties utrumque fieri potest. Nam in schola liberum est : in faro rarum, ut sit idoneus suae rei quisque defensor. Quoties (inquit) utrumque fieri potest : quia reo affectatae tyrannidis, aliisque certis personis adesse, vix aut ne vix quidem licebat, ut alio loco videbimus.* AEROD.

Existimo dandum esse) *Existimandum est*, Aerod.

Non consentiunt autem haec inter se) Tale quid desidero, *ut idem qui iam eius aetatis et animi est, ut sua se*

DECLAMATIO

Non necesse erat mihi, iudices, de facti huiusce, quod

voce et oratione defendat: hic tantum infirmitatis animo defendendus sit; vel, *ut idem pro se dicat fiducia aetatis, cui tantum crimen obiicitur, ut infirmitatis animo excusandus sit.* Aenon. Asterisco notavit locum Obrechtus. Cl. Scholtingius ita sopplebat, *ut idem et pro se dicat, et tantum infirmitatis animo habeat, ut hac excusandus sit.*

Non necesse erat) Vnus locus est in iore nostro, ubi mentio fiat de abdicatione. *Abdicatio* (inquit Diocletianus Imperator lib. VI, C. de patr. potestate), *quae Graeco more ad alienandos liberos usurpatur, et ἀποκήρυξις dicebatur, Romanis legibus non comprobatur.* Ad *alienandos*, accipe, non vendendos quidem aut pignerandos, sed pellendos et eiiciendos domo penatibosqoe nostris, ut iam prorsus nobis alieni sint, non soi. Hac certe poeos osi sont Graeci, nec ulla erga liberos eis alia erat gravior, teste Dion. Halic. Sed non nisi ob graode maleficium, καὶ μετὰ ψήφου δικαςικοῦ, (ot etiam a Platone scriptum est lib. II, de Legibus) quod publico praeconio fieret, et causa utrinque amplissime cognita. Illic Plato formam abdicationis praescribit. Certe abdicatos ali, nec ab aliis adoptari non prohibet, τὰ γὰρ τῶν νέων ἤθη, πολλὰς μέταβολὰς ἐν τῷ βίῳ μεζαβάλλειν ἑκάςοτι πέφυκεν. Hac praescripta forma ab initio Romani filios soos non abdicabant: nec eis causas probari apud Magistratum necesse fuit, quum privatim maiorem etiam potestatem haberent vitae et necis: sed uos erat cognitio patris et animadversio. Quod quia longo intervallo emendatum est, ut id patri, nisi causa cognita, non liceret (quae forma a Graecis sumpta est) ideo scripsit Diocletianus, suis temporibus haec Graeco more usurpari. Nam si quis interpretaretur legibus Romanis omnem omnino prohibitam fuisse abdicationem, ignoratione historiae aberraret. Cic. lib. I, de finibus, *Torquatus, filium Macedonum Legatis accusantibus, causam apud se dicere iussit, reque ex utraque parte audita, pronuntiavit eum non talem videri fuisse in imperio, quales eius maiores fuissent: et in conspectum suum venire vetuit.* Val. Max. lib. V, 8, de eodem: *Quum Silanum filium meum pecunias a sociis accepisse mihi probatum sit, et Rep. et domo mea indignum iudico, protinusque e conspectu meo abire iubeo. Tam tristi* (*inquit*) *sententia percussus Silanus, lucem ulterius intueri non sustinuit, suspendioque se prima nocte consumpsit.* Idem lib. V, cap. 7: *Cesetius Eques Romanus, qui Caesari iubenti ut quendam filiorum abdicaret, respondit: Celerius mihi Caesar, omnes filios meos eripies, quam ex his unum nota pellam mea.* Suetonius in Octavio cap. 65: *Sed laetum Octavium atque fidentem sobole et disciplina domus, fortuna destituit: Iulias filiam et neptem omnibus probris contaminatas relegavit. Agrippam ob ingenium sordidum ac ferox abdicavit, seposuitque Surrentum.* Festus: *Abdicare, est quasi non dicere et negare filium.* Plin. lib. VII, cap. 45: *Abdicatio Posthumi Agrippae post adoptionem sequuta est.* Denique nihil hic et apud Senecam freqoentius, quam de abdicationum controversiis. Quae tamen,

in crimen vocatur, ratione disserere. Scio quod advocato satis sit: sufficiebat hoc solum, si eximerem legi reum: et cetera fiant, fortasse pro dignitate, fiant pro conscientia, pro laude. Ad vos id unum pertinet, an lege, qua cognoscitis, obligatus sit, qui accusatur: quae vis vobis, quo atrocior est, hoc diligentius intuenda est. Sit tolerabile formula errare, et in petitione pecuniae non uti iure concesso: aliquis caput hominis perperam petit, ut terreat, ut occidat? Reipub. laesae quaedam sunt, iudices, ad quorum pronuntiationem oculi sufficiant. Satis erat accusatori ostendere, si quid hic laeserit; aliqua publicorum operum incensa, eversa, vel

quia paulatim minus frequentari solitae, ideo Quintil. ait lib. VII, cap. 5: *Haec genera causarum, plus esse scholae, quam fori*: et quae abdicatorum in scholis, hanc in foro exhaeredatorum a parentibus, et bona apud Consules repetentium, rationem esse. Nam hoc genus tandem abdicandi abiit in desuetudinem: et abdicationum causae, in exheredationem reiectae sunt, quae sane longe mitior est. Ideo quia nullus exhaeredatur nisi post mortem: et nunc ab iratis patribus, nunc etiam adeo ut filiis suis consulant: *l. multi ff. de lib. et posth.* Praeterea exhaeredatus, filius esse non desinit, nec sacra nec iura amittit familiae: secus in abdicato. Fuerunt (ait Quint. illo loco) *qui has causas, materias officiorum appellarunt: ut in foro querela inofficiosi dicitur, et quaedam interdicta officii causa competere l. 2, §. 1, ff. de interdict. Sed abdicationum* (inquit) *formae sunt duae: altera criminis perfecti, ut si abdicetur raptor, adulter: altera imperfecti, et adhuc in conditione positi: quales sunt in quibus abdicatur filius, qui non pareat patri*: cuius item partitionis meminit infra declam. 271. Arn. Vide quae nos ad Instit. lib. VII, 4.

Scio quod advocato) Francius volebat, *scio quid a.*

Et cetera fiant) Priores: *et si cetera fiant, fortasse pro dignitate fiant.* Lege: *Sufficiebat hoc solum, si eximerem legi reum. Sed et cetera fient pro dignitate, fient pro conscientia, pro laude.* Significat se factum adolescentis prius defensurum, dein et laudaturum. Gronov. Cl. Schultingius deleta copula legebat, *cetera fiant fortasse* etc.

Quae vis) *Quae res*, Schult. *Quae visa vobis q. a.* Obr. *Vis*, omisit Aerodius.

Si intolerabile formula) Alias, *Si tolerabile formula errare, at in petitinne pecuniae non est iure concessum: aliquis* etc. Aerod.

Non uti) An, *non niti?* Schult. *Nonne iure concesso, aliquis*, Aerod. et in Marg. *nonne vero.*

Si quid hic laeserit) Vet. *quod hio*, et paullo post, *publicor. oper. impensae versa.* Pith. *Hostem edere cui hic adhaeserit, aliqua p. o. impense versa v. c. navalia arma u. b. e.* Aerod. sed

corrupta; navalia, arma usibus belli erepta, aliquid denique eorum, quae publice possidemus, ea sunt enim Reipublicae, deterius huius fraude atque iniuria facta: cetera habent suas leges, sua iura, suas actiones. Si hos, quos recepisse dicitur, occidisset: non tamen Reipub. laesae iure teneri videretur. Sint igitur ista gravia, quae obiiciuntur, aliquid fecisse clementer; contra duros et asperos patres interposuisse misericordiam, pro sua aetate: non hoc vidit lex, quae recitata est: non voluntas eius, quicumque conditor iuris istius fuit. Haec ego fortius dixi, quia remissurus sum: quid enim obiicitur? abdicatos recipit, et sua pecunia alit. Vt gravissime iudicemus de hoc crimine, stultas et supervacuas impensas facit. Quis est iste, qui nobis, tanquam pater, irascitur? Patrimonium consumis, et alioqui splendidas opes quotidie effundis. Quae tandem ista inter se pugna est? legem recitas laesae Reipub., et agis quasi abdices. Sic respondebo tanquam abdicanti; ignosce: iuvenis est: non satis roboris, nondum satis iudicii confirmare potuit: et tamen si faciendae sunt impensae, si perdendum aliquid; non potest honestiore via impendere: non meretricibus donat: non in parasitos profundit: non illi magno cupiditates suae constant: sumptuosus est mise-

in Marg. *edere ad quem transfugit, dum nos deserit.* Vet. lectio, *edere quam hic leserit.*

Vel corrupta: navalia) *Vel corrupta navalia: arma*, Obr.

Deterius huius fraude atque iniuria facta) Scribe *factum*; refertur enim ad τὸ *aliquid*. Gronov. *Iniuria. Facta cetera*, Aerod.

Facta: cetera habent suas leges) Vel *ea sunt deteriora huius fraude atque iniuria facta. Cetera habent* etc. hoc est, ad horum pronuntiationem oculi non sufficiunt: sed inquisitione opus est, quo animo, quo consilio, qua voluntate facta sunt. Aerod.

Quia remissurus) *Quia nihil remissurus sum.* Schvlt.

Et agis quasi abdices) Nam si tanquam pater abdicas, quod patrimonium effundit, ne Maiestatis reum facito. Aerod. *Quos abdicas*, Marg. Aerod.

Non satis roboris) *Nondum satis roboris iudicii confirmare potuit.* Schvlting.

ricordia. Libet etiam augere crimen, et si qua nesciunt accusatores, indicare: vos eum largiri tantum abdicatis putatis: iste aliquid et mendicantibus porrigit: iste et multos, fortunae iniuria lapsos, sustentat atque erigit. Quid faciam, inquit, animo meo? quoties infelicem vidi aliquem, et necessarii etiam victus egentem, lacrymas tenere non possum. Invidiam mihi facere videtur patrimonium meum, pulsant frontem meam caeduntque, etiam si taceant, ipso habitu, ipsa tristitia, ipso silentio: sed et rogant, et provolvuntur ad genua: nec mihi illa, saltem simulata, ut plerisque, excusatio superest, ut dicam, Non possum. Tu vero tanto, adolescens, fortior, atque omni laude, non in nostra modo tempora, sed etiam in futura omnia secula dignior: solus mihi mortalium videris usum pecuniae intellexisse. Frustra tibi aliqua fortuna tantum patrimonium dedit, et in breve humani tempus aevi, veluti grande pondus imposuit: relinquendum erat istud, et res transisset ad alios; quandoque locupletem fecisset nescio quem mors liberalis. Libet vobiscum loqui nostro nomine, avari parcique, qui aliquid non fecisse sordide, iam etiam scelus existimatis. Non sint ista ferenda nobiscum:

Si qua nesciunt) *Si quid nesciunt*, Aerod.

Vos eum largiri tantum) Vet. *largitutem*. PITH.

Faciam, animo meo) An, *anime mi*, ut in declamat. prioribus. SCHVLT. Quum *faciam, inquit, autumno meo*; et in Marg. corrigit, *cur non satisfaciam, i, animo meo?* Aerod.

Meum) *Videntur, patr. meum pulsant, fr. m. caedunt. Qui etc. silentio coquuntur*, Aerod.

Tu vero tanto, adolescens, fortior) Vt *tanto melior*, de quo in Observationibus. GRONOV.

Frustra tibi alias) Francius volebat, an, *frustra tibi amica fortuna t.* etc.

Frustra tibi aliqua fortuna tanti) Priores *aliquando* et *tantum*. Scribe: *Frustra tibi alioqui fortuna tantum patrimonium dedisset, et in breve humani tempus aevi veluti grande pondus imposuisset*. GRONOV. *Tibi aliquando*, Aerod.

Relinquendum) Horat. II od., 14: *Linquenda tellus, et domus, et placens Vxor* etc.

Et res) *Vt res*, Aerod.

Iam etiam scelus) *Iam* videtur de-

neque ad inferos servata per vitam fortuna persequitur. Tolle usum, quid est pecunia? quis igitur usus honestior? nullus: nec hic lege possit fieri reus, si hanc ipsam pecuniam, quam per tot beneficia divisit, per gulam ventremque transmitteret: nihil obesse Reipub. videretur, si vitiorum institores hos eosdem sumptus divisissent. Ego vero huic comparare ne illos quidem timeo, qui aliqua in rem publicam opera posuerunt: haec enim muta, et humanis tamen constructa manibus, et speciem modo, et brevem quemdam usum voluptatibus nostris attulerunt. At hercule referamus ad illam, de qua modo loquutus sum, speciem: quanto pulchrius integrum populi vultum, illibatam dignitatem civium servasse! si ad utilitatem; quanto melius ac maius, servasse suum numerum civitati, suos ordines! An vero illos, qui ingentes noxiorum familias occisuri, tamen pascunt, plausu fovebimus, et in omnibus spectaculis adulatione multa prosequemur? hunc, qui partem civium, levibus offensis miseram, sustentat,

lendum. SCHVLT. *Scelus existimatis: pecuniam non esse laudandam;* et in Marg. *claudendam*: haec autem reiicio, ut de margine sumpta. Aerod.

Ad inferos) Idem exemplar *ad feros*. PITH.

Servata) Francius malebat, *servanda*.

Vitiorum institores) An, *institutores*. SCHVLT. Dictum ut *eloquentiae institores* Fabius dixit lib. VIII Inst., 3, et XI, 1.

In rem publ.) *In republ.*, Aerod.

Humanis tamen constructa manibus) Priores *inhumanis tamen constructa muneribus*. Lege: *Haec enim muta et inhumanis tantum constructa muneribus et speciem m...dicum et brevem*. De gladiatoriis muneribus loquitur, et quae bis fiunt, amphitheatris. Eodem pertinet, *qui ingentes noxiorum familias occisuri tamen pascunt*. GRONOV. *Et in inanimis* alii. Marg. Aerod.

At hercule referamus) Scribe: *si referamus*. PITH. Ita Aerod. *referamus animum*. SCHVLT.

Fovebimus) *Favebimus* alii. Marg. Aerod.

Ad gratulationem multam) Seneca lib. X, decl. 4: *Quid videtur Lanista? qui iuvenes cogit ad gladium, et tamen non accusatur laesae Reipub. Quid Leno, qui stuprum pati cogit invitas, nec Rempub. laesit?* AEROD. *Ad ultionem*, *al. ad adulationem*, Aerod. Marg.

ac poenitentiae suae suorumque integram servat, lege etiam gravissima persequemur? quid enim nobis tam naturale, quid ab ipsa Providentia magis datum concessumque videri potest, quam alere homines ac sustinere? Muta mehercule animalia, quae venire ad manum, et mansuescere queunt, non humanum modo, sed etiam voluptuosum est, alere ac pascere: quid de homine dicam? quisquamne magis negotium publicum, non civitatis modo, sed totius rerum naturae agit, quam qui animal hoc deo proximum, et in contemplationem omnium, quaecumque mundo contigerunt, constitutum prorogat producitque? qui opes suas in publico posuit? quo locuplete nemo pauper est, nemo eget? O misera tempora! hoc defendendum est? Scilicet illud honestius, liberos sublatos, iamque in adolescentiam provectos, pellere domo, et prohibere penatibus; et omissa emendandi cura sic punire, ut his succurri non liceat. Abdicatos in domo recipit et pascit: sic istud, tanquam sacrilegos, tanquam homicidas, tanquam latrones? Si tam grave crimen est, aetate labi; si tam inexpiabile, offendisse aliquando paternam severitatem, novas excogitate leges, asperiora aliqua constituite supplicia: hos si pascere non licet, parum est abdicare.

Venire ad manum) Ita *manum pati*. Lulalium, sive quicumque auctor est argumentorum fabularum Ovidii, dixisse observat Barth. VIII advers., 17. BVRM.

Quisquamne magis negotium publicum, agit) Illustrat haec Gruter. ad Senec. de vita Beat. (sive otio Sapientis) cap. 30: *quum se utilem ceteris efficit, commune agit negotium.*

In publico posuit) Opponitur hoc illis, qui in *foenore ponunt*, ut proprie loquebantur. Horat. I Sat., 11, 13; Epod. 2 fin.

Quo locuplete nemo pauper est) Ovid. I Amor., 8: *Non ego, te facta divite, pauper ero.*

In domo recipit) *In domum*, Edit. Al.

Sic istud) Francius corrigebat, *sic istos?* recte, scriptum fuerat *istoc.*

Tanquam homicidas) Non habet Aerod.

Asperiora aliqua) *Alia*, Francius malebat.

Parum est) *Parvum est*, Aerod.

Audite, Patres, quae optimum adolescentem ad misericordiam moverint, quae ad liberalitatem; aliquid et discite. Nulli horum obiectum est, quod venenum patri parasset: nulli quod percussorem in fata parentis sui conduxisset. Creditis, iudices: alioqui puto non tam levem subituros fuisse poenam, sub tam asperis patribus. Quid est igitur? amavit ille meretricem, et infra concessos adolescentiae lusus, licet aliud parentibus videatur, natura tamen datos, forsitan minus tenuerit cupiditatum frenos? en quod fames emendet. Ille ductus aequalitate, cum sodalibus iniit paulo tempestiviora convivia? en quod mendicitas coërceat. Ille liberalius vixit? et quomodo crimen istud hoc tempore est? aliquid fortasse donavit? non vultis in his causis, in hac criminum summa, misereatur hominum, qui dicunt, et tu iuvenis es. At nimium diu, iudices, sic defendo optimum iuvenem, tanquam victum abdicatis praestiterit. Nolo

Creditis, iudices) *Credite i.* Schult.

Amavit) Francius, *amaverit.*

Forsitan minus) Vet. ex. *mitius*, non male. Pith.

Tempestiviora) Fortassis melius *intempestiviora*, et paulo post, *ille liberalius vixit, et quomodo crimen istud hoc tempore est, aliquid fortasse donavit.* Pith. Male Pithoeus *intempestiviora.* Nulla enim sunt *intempestiva* convivia: sed ubi haec vox occurrit, corrigenda est, ut docuit ad Historiam Augustam Salmasius ad Vopisc. Flor. 6. Gron. Vid. et Freinsh. ad Curt. V, 7, et Graev. ad Cicer. pro Muraena VI.

Et quomodo) Francius legebat, *At.*

Et cum iuvenis es) Al. *et tu*, et post ea, *tanquam istum abdicatis praestiterit.* Item, *quales eos accusator esse condemnaret.* Pith. *Dum iuv. es.* Aerod.

Tanquam victum abdicatis praestiterit) Hoc est, ipsis gratificatus sit: victum dando abdicatos modo promeruerit, obligaverit. Sic autem Pithoeus. Nam Thadaeus *iustum*, Aerodius *iustene.* Potuissemus *iusta abd. praestiterit.* Sed potius controversam vocem exteramus, et legamus: *tanquam abdicatis praestiterit*, hoc est, beneficium dederit. Sic declam. 338: *Habet causam, cur nocere huic velit, quam repudiavit; et habet causam, cur praestare ei velit, quam duxit.* Declam. 348: *Sic agis mecum, tanquam, etiamsi praestitero tibi, plus alii debiturus sis.* Quod sequitur, Aerodius: *Nolo iam eum abdicatos alere.* Sed vir ille doctus longe aversus a sensu etiam sequentium, ubi τὸ *imputare* non percepit. Scribe: *Non iam abdicatis; reipublicae (fortius libet agere) imputo.* Dimitto

iam abdicare; reipub. fortius libet agere, imputo: et magis imputarem, si tales essent, quales eos accusator esse contenderet. Nihil est periculosius, iudices, in hominibus, mutata subito fortuna; nihil ad vilitatem sui pronius, miseris delicatis. Iuvenes in magnis patrimoniis, atque in summa nati dignitate, subito excussi, non dico opibus, sed necessariis etiam ad victum, spiritumque ultimum sustinendum, non redibunt ad opus quotidianum, non sufficient assiduo labori: superest, ut audeant aliquid, vel propter quod moriantur: tot hos quos abiicitis (nam quoque turbam abdicatorum esse

illos: parum est debitores habere tam infirmos: immo reipublicae expensum ferre, reipublicae datum imputare potest, quod illis dedit: respublica ei hoc nomine debet; et debebit magis, si sunt quales depingit accusator. *Imputo*, ut Senecae, Suetonio, Plinio, Iuvenali, et his scriptoribus eleganter. Nec minus belle deest τὸ *Sed*, qualia multa restituimus Liviu et Senecae. GRONOV. *Non hoc iam abdicatis, sed reip.* etc. SCHVLT.

Imputo: et magis imputarem) Ecce (inquit) si hactenus praestitit abdicatis, esto, ne praestet in posterum. Sed tamen huius benefacti accusatores esse in Repub. Reipub. imputabitur, eiusque id cedet magno malo. Nam quos non alas, et fucos et fures esse oportet, ut ait Plato libris de Rep. AEROD.

Si tales) *Si tales accusatores esse concederet*, in Marg. *si tales essent accusatores, se conderent*, Al. *si tal. essent*, vel *esse contenderent*, Aerod.

Nihil est periculosius) *Est* non habet Aerod.

Ad vilitatem) *Ad utilitatem*, Ed. aliae.

In magnis patrimoniis) Ita Cicer. III Verr., 4: *Vivere in pecunia tenui.* Gell. 16 ult. *in gratia pecuniaque magna opulentum fortunatum esse.* Val. Max. IV, 4, 11: *in hac ille pecunia*, (ut recte Vorstius) *futurus senatus princeps, spiritus nutritus est.* Tertul. de patient. VII: *Dominus in nullis divitiis invenitur*, inf. 269: *facilius est egestatem ferre in hac natis.* Calpurn. Flacc. decl. 26: *hos pueros in ipsis sacris Deum et altaribus educavi.* BVRM.

Excussi) Sic decl. seq. *excuti patrimonio.* SCH. Horat. II Sat., 3, 19: *Aliena negotia curo, excussus propriis.*

Non sufficient assiduo labori) *Non suscipient assiduos labores*, Aerod.

Tot hos quos abiicitis) Tὸ *quos* non est in superioribus editionibus: et male a Pithaeo interpositum est. Lege: *Tot hos abiicitis, (nam quoque turbam abdicatorum esse dixistis) emittitis subito, nudos, omnium egenos. Abiicitis, emittitis* per ἀσύνδετον. GRONOV. *Tot hos abiicitis*, et in Marg. *obiicitis*, Aerod.

dixistis) emittite subito nudos, omnium egenos: ipsisne aliquis poterit irasci, si quid fecerint? si in latrocinia se praedasque miserint? Quantumlibet animis nostris remittamus, ac totam innocentiam credamus esse persuasionis, multum contra iustitiam necessitas valet: at si nihil adversus alios, adversus se certe multa fecissent. Ornatamne Rempublicam atque adiutam, iudices, crederetis, si horum fortissimus quisque venisset in ludum, atque arenam? si paulo mollior frons ad laqueum, ad praecipitia, ad qualemcumque vitae festinasset exitum? tum civitas felix, tum numerus iste minus invidiosus fuisset? Volo, iudices, relicta iam hac, quam ad Rempub. composui, defensione, transire ad eos, qui praecipue irasci videntur; patres dico ipsos, qui abdicaverunt; quibus hoc primum, iudices, dico. Quam accipitis iniuriam? malis vos sane filiis levastis, et exonerata sunt vestra patrimonia. Sinite illos perisse, et velut expositos in aliqua solitudine, aut in maria proiectos, nihil ad animum vestrum, nihil ad cogitationes pertinere: fortunam sibi quaerant: quid ad vos, quid sint, postquam vestri esse desierunt? renati sunt, novumque fatum quodammodo sortiti. Num invidiam vobis faciunt? hoc enim malebatis fortasse, ut oculis vestris sordidati obversarentur; ut impexi, squalidique incederent; verecunde nomine severitatis, dissimulatur vestra crudelitas: minus vos malos patres putavimus. Quod quidem animadversioni sat est, pendunt poenas, magnumque

Sinite illos perisse) An, *fingite illos?*

Quid sint) Francius malebat, *qui sint*; sed nihil opus: immo elegantius *quid*, Ovid. IV Trist., 1: *Cum vice mutata, quid sim fuerimque recordor*. Et ita millies ille et alii ita et *quod*, de quo ad Phaedr. lib. V, fab. ult.

Verecunde nomine servitutis) Lego, *verecunde nomine severitatis dissimulatur vestra crudelitas*. PITH. *Servitutis*, Aerod.

Quod quidem animadversioni sat est) *Quod quidem animadversionis adest*, Aerod.

supplicium miseri luunt: an vos in hoc demum creditis paternam animadversionem, si esuriant, si inopia omnium deficiant atque tabescant? illud parum est, notari infamia? illud parum est, exsulem esse domus suae, larium suorum? nunc vos putatis esse felicem quemquam horum, aut hilarem? experiatur aliquis: et revocet. Et haec quidem, iudices, duris atque asperis patribus, illa molliora. Speravi, inquit adolescens, aliquam impetus vestri poenitentiam: credidi futurum, ut aliquando succurrerent initia infantiae, blandimenta pueritiae: reservavi filios iudiciis vestris: et si quando ignosceretis, in integro habui. Vos aestimatis causas, propter quas expulistis; sic crederetis, satis poenarum dederunt: ego illud praesto, illud promitto, nihil postea turpiter fecerunt. Ne tamen nimium iactare atque imputare videatur, illum quoque misericordiae suae ordinem confitebitur. Vnus, inquit, fuit primo, qui sollicitaret hanc nimiam liberalitatem, aequalis alioqui, et in studiis comes, et in lusibus: hic fecit exemplum; ausus est rogare proximus; nec adhuc illud onerosum patrimonio videbatur. Inde factus est ordo: etiam le-

Illud parum est, notari infamia) Non habet Aerod. qui mox, *illud parvum est, exsulem.*

Illud parum est, exsulem) Sophocles in Oedippo, τὰ τῶν τεκόντων ὄμμαθ' ἥδιςον βλέπειν. Aerod.

Et revocet) *Et* deest Aerod.

Illa molliora) *Illa mollioribus.* Schvlt. *Illa meliora*, Aerod.

Vos aestimatis causas) Videtur leg. *Vos aestimate causas*, et postea, *onerosum patrimonio vid.* Pith. *Patrimonium*, alii; *vos si existimaretis*, et mox *sic crederetis*, Aerodius. *Aestimatis causis*, Obr. et mox, *si crederetis*, ut et editiones aliae; *si creditis* Schullingius volebat, ut iterum sub finem. Francius, *sic credetis s. p. dedisse.*

Atque imputare) *Atque (sibi) imputare*, Aer.

Confitebitur) *Confitebimur*, Ed. al.

Aequalis) *At qualis? alioqui*, Aerod.

Hic fecit exemplum) Senec. Oedip. 698: *Facitis exemplum, sequor.* Schvlting.

Rogare proximus) Francius volebat, *proximum*, ita Aerod.

Patrimonio) *Patrimonium*, Marg. Aerod.

gem mihi videor dixisse misericordiae: cui negarem? omnes idem rogabant, omnes idem excusabant, omnes idem pollicebantur. Ego vero, inquit, quamdiu fuerit hoc patrimonium, sic ero, sic utar; et si defecerint omnia, non tamen pauperem me putabo, neque egentem: sed pro illis paternis possessionibus, hos ostendam cives; pro illo foenore, hunc populum. Et quae tanta patribus ira, quae tanta infelicitas nostrae civitatis, quod reipublicae fatum, ut istud diutius aut pluribus necesse sit? et ne vobis multum videar imputare, non sunt isti onerosi facultatibus meis, non quos ampla, quia sic a parentibus meis constituta est, fortuna graves sentiat; quia vivimus parce. Quantulum est enim quod accipiunt? quantulum est quod exigunt? vos fortasse plus consumpseritis, patres, qui studia fovistis, qui ad hanc aetatem usque vixistis: mihi servare cives satis est. Ac nihilominus quod in istos impendo, si creditis, ipse frugalius vivo: quidquid in hos confertur atque congeritur, de meo est; detrahitur adolescentiae voluptatibus, detrahitur concessis: alioqui quamdiu in his annis sumus cupiditatum, duo simul assequor; quod et liberalius et frugalius vivo.

Omnes idem excusabant) Non omnes primum induxerat abdicatos alere: sed ubi semel ab uno rogatus est, cui negare non potuit: dum multorum aliorum parem intellexit esse vicem et conditionem, quum factum excusantium quod abdicati essent: tum omnem operam huic diviti adolescenti pollicitantium, coepit passim abdicatos alere. AEROD. Qui non habet, *omnes idem rogabant.*

Reipub. fatum) *R. factum*, Marg. Aerod.

Aut pluribus) *Aut pluribus probare*, Franeius volabat.

Necesse sit) *Necesse sit (defendere)* Aerod.

Constituta est) Eleganter, bene fundata, firmata, ut non facile evertar omnibus bonis; ita Cicer. I ad fam., 9. *Constitutum patrimonium* dixit; vid. ad Vellei. II, 103. BVRM.

Vixistis) *Vexistis*, edit. Paraei Pith.; *provexistis* coniiciebat Clar. Schultingius, ut supra, *in adolescentiam provectos.*

Alioqui) *Illoque quamdiu in his annis sum.* SCHVLT.

CCLXI.

AEQVATIO PATRIMONIORVM.

In qua civitate frequenter tyranni erant, fert quidam legem, ut patrimonia aequentur.

SERMO

Haec quoque aliquoties tractata controversia est, et per summas digeri potest.

DECLAMATIO

Primum incusamus legem non satis significanter scriptam, et multa obscura in se habentem: nam hoc non satis distinxit, utrumne patrimonia nunc demum aequari oporteat, an quoties aliquod eminebit; an si vere remedium id solum pro republica est, perpetuum esse debeat: et ideo lex repudianda, quia hoc non satis dispexit. Si haec vis est legis istius, ut sit de aequalitate patrimoniorum; idem census omnibus detur; omnes paene dies, omnia tempora necesse erit in hac partitione consumi, si quis frugalius vixerit, si quis luxuriosius vixerit. Est praeterea contra leges omnes scripta haec lex: quippe nullum ius non ita compositum est, ut suum quisque habeat, et alieno abstineat. Sed ne ser-

Eminebit) Al. *imminebit*, Marg. Aerod.

An si vere) *An sit, vero r. i. s. p. r. et perpetuum.* Schvlt.

Esse debeat) *Esse debet*, Aerod.

Vt sit de aequalitate patrimoniorum) Sensus flagitat: *ut sit semper aequalitas patrimoniorum.* Gron.

Si quis frugalis vixerit) Forte: *ut quis frugalius ceteris, ut quis luxuriosius vixerit.* Gronov. *Si quis frugalius, (vel frugalis) vixerit, si quis luxuriosius vixerit.* Schvlt. et ita Obrecht. *frugalis* et *luxuriosius*, Aerod. et Leid.

Nullum ius) *Nulli minus*, Marg. Aerod.

vari quidem potest: quid enim futurum est? praeterea illud, quod alioqui negotiabuntur, aliqui acquirent, aliqui frugaliter vivent? quae ratio relinquendae hereditatis erit? quae ratio testamentorum? quum is, qui creverit hereditatem, continuo non plus sit habiturus, quam ceteri, et divisurus cum his, qui non eundem honorem supremis defuncti tabulis habuerunt? His adiiciamus, quod etiam inutilis est, duabus praeterea causis: nam et frugalitatem eorum, qui servaturi sunt, imminuet, et luxuriae eorum, qui consumpturi sunt, prospiciet: cur enim quisquam servet, tam perditurus aliena luxuria, quam sua? cur enim non quisquam abutatur? Haec de ipsa lege dixisse satis erat, remota temporum aestimatione: nunc videamus quid sit, propter quod ponatur. Frequentes tyranni sunt: primum, quam iniquum est, ideo quod aliquos improbos habeas, exui patrimoniis paternis atque avitis eos etiam, quos bonos esse cives constabit? nam si tyrannidem timemus, erat aliquanto aequius in personas eorum, qui possent reipubl. esse suspecti, dirigi actiones, quam poenam esse publicam, metus, ut dicitis, publici. Adiice, quod ne praecipua quidem causa est affectandae tyrannidis, magnitudo facultatum. Quin ex diverso facilius aliquando occupaverint tyrannidem hi, quorum fracta ratio, quo-

Praeterea illud) Emenda, *praeter illud*. PITH.

Eundem honorem habuerunt) Solemnis locutio, quia ignominiae species erat exheredari; vid. Gronov. ad Senec. de Tranq. Anim. c. 11, et ita saepe in iure Romano v. leg. III, §. 3, ff. de legat. praest. leg. V, §. 6 eod. et alibi; hinc saepe in antiquis titulis, *quos testamento meo honoravi*, quales collegit Fabret. Insc. cap. 3, p. 152 et alium dedit Fontaninus de Antiqnit. Hortae lib. I, cap. 9, pag. 184; ita *iniuria* vocatur exheredatio leg. VIII, §. de inoffic. test. BURM.

Imminuet) *Imminet*, Marg. Aerod.

Remota) An *semota*? SCHULT.

Eos etiam) *Eos etiam* (*punire*) *quos*, Aerod.

Constabit) Adiicit unum exemplar, *eiicere*? PITH.

Facilius aliquando) *Aliquanto*. SCHULT.

Fracta ratio) Horat. II Sat., 3,

rum clauda fortuna, et qui stare republica salva non possunt. Deinde adeo non inhibetis ista re tyrannidem, ut si qui in civitate nostra dementes sunt, etiam causam habituri sint affectandae tyrannidis: nam si quis tyrannidem occupat, ut aliena bona possideat, quanto facilius ad tyrannidem perveniet, ut sua vindicet, sua recipiat?

CCLXII.

MARITVS VIRGINIS RAPTOR.

Inivsti repvdii sit actio. Qui habebat uxorem, rapuit virginem: nuptias rapta optavit: ille repudiavit uxorem: agit illa iniusti repudii.

DECLAMATIO

Lex iniusti repudii maxime necessaria ad continenda matrimonia, et his praecipue moribus, quibus finem tantum necessitas fecit, super omnes leges tuenda est. Repudiatam ab hoc uxorem esse manifestum est: reli-

18: *Postquam omnis res mea fracta est. Conturbatae rationes* etiam dicuntur, vid. ad Petron. c. 39.

Clauda fortuna) Opposita *constitutae*, et firmae, ut decl. praecedenti.

Stare republ.) *Stare in repub. salva*, Aerod.

Stare) *Instare*) Aerod.

Dementes) Lege, *clementes*, Schult.

Qui habebat uxorem) *Qui habebat virginem*, Marg. Aerod.

Lex iniusti) Quintil. lib. VII Institut. orat., cap. 5: *Simpliciores illae cavillationes iniusti repudii, sub qua lege, controversiae illud proprium habent, quod a parte accusantis defensio est, et defendentis, accusatio* etc. Illic omnes fere loci, qui in scholis tractari solent, summatim referuntur. Necnon ibi Fabius explicat, quibus fori actionibus et formulis respondeant. Iniusti repudii aut malae tractationis, rei uxoriae actio est, quum quaeritur, utrius culpa divortium factum sit. Ceterum de divortiis, causis divortiorum, et poenis culpa divertentium, pleni sunt libri et oratorum et iurisconsultorum: inter quos vide Vlpian. in Fragmentis tit. de dotibus. Aen.

Necessitas) *Necessitatis*, Marg. Aerod.

quum est, ut aliquid repudiatae obiiciat: ita demum enim potest esse iustum repudium, si meruit id, quae repudiatur. Ne ipse quidem tam impudens est, quamquam non desit audacia, ut crimen ullum fingat in uxorem: necessitate defenditur. Poteram dicere, aliud esse iustum: nam lex iniusti repudii spectat utramque personam: nec satis est id modo intueri, quid maritus facere debuerit; verum id quoque intuendum est, quid pati debuerit uxor: quare licet tu necessario repudiaveris, haec iniuste repudiata est: haec dicerem, si non tua culpa accidisset, ut repudiares. Sed miror, si in hac civitate diligentissima iuris, ulla lex contra alteram scripta est; aut hoc prudentissimi constitutores iuris non viderunt. Quomodo necesse est, quod iustum non erat? rapta, inquit, nuptias meas optaverat: non est hoc tale, quale si diceres, tyrannus coëgit; quale si diceres, aliquis, cui potestatem dederat respublica, hoc iussit; senatus, aut populus pertinere id ad rempublicam existimavit: ut rapta repudiare coëgerit, ut cogi posses, tu fecisti. Et ipsum hoc repudii tempus male computas: tunc repudiatam tu credis uxorem, quum res suas sibi habere iussa est? quum egredi de domo? uxorem tunc repudiasti, quum egisti, ut raptae adversus

Aliud esse iustum) Adde, *aliud necessarium*. Aerod.

Imprudens) *Impudens*, meliores editiones.

Miror, si in hoc) Elegans forma loquendi, qua negamus, non putamus id fieri posse. Calpur. Flac. decl. 4: *Mirobar si quis tontum sceleris auderet*. Curt. VIII, 7: *Miraris si liberi hominis superbiom tuam ferre non possumus*; de alia formula, *mirobar quid*, vide ad Petron. cap. 69; *mirori* autem esse non satis credere, ostendit Gronov. ad Liv. XXVI, 22, primae curae. Burm.

Debuerit uxor) Francius volebat, *meruerit*.

Sibi habere iusso) *Sibi haberi visa est*, Marg. Aerod.

Egredi de domo) *Egredi domo*, Aerod.

Quum egisti) *Quum rapuisti, quum potestatem huic, legis odversus te dedistis, quum egisti, ut* (*tantum*) *raptae* etc. Aerod.

te liceret, quantum adversus caelibem licet. RAPTA RAPTORIS MORTEM, VEL NVPTIAS OPTET: hanc potestatem adversus te vitiata habuit. Ecquid intelligis iam non esse uxorem, quae non obstat? Ego te adeo non puto defendi hoc genere patrocinii posse: ut quocumque alio modo dimisisses uxorem, meliorem tum causam fuisses habiturus. Egregia hercule defensio! dico, repudiasti uxorem pudicam, obsequentem, fidelem; respondes mihi, sed rapui; sed alienam domum expugnavi. Pessimus maritus videreris, si amorem in aliquam meretricem deflexisses; si ancillarum cupiditas a geniali toro avocaret. Iam tum non eras maritus, quum animus tuus spectabat vacantes; et hoc si tantum libidine et cupiditate fecisses, repudiatae tamen causa ad te rediret. Quid si ne credibile quidem est, nisi eo pacto factum hoc esse, ut tibi raptori ignosceretur? an vero tu in tantum periculum venisses, ut raperes maritus, ut crimini tuo hanc quoque adiiceres invidiam? Nisi succurritis, iudices, inventum est, iam quomodo uxores optimas repudiare liceat. Prospicienda tantum

Quantum adversus caelibem licet) Tantum adversus te maritum, quantum adversus coelibem, et eum qui nondum uxorem duxerit, licet: nempe ut vel mortem, vel nuptias optaret. AEROD.

Et quid intelligis iam non esse uxorem) Quasi dicat, non sola optio sufficit, ut statim veluti ipso iure, uxor raptoris esse incipiat: sed et iureiurando et decreto magistratus opus est. Prius igitur uxorem aliam repudiasse, culpa est mariti, et ideo iniusti repudii agi potest: altera lectio et restitutio nostra, nec coniectura caret: nam cui uxor est domi, huius potius mors quam nuptiae optari possunt: sic ut electioni raptae praescribi posset. Si non uxorem habeo. AEROD. *Tam non esse uxorem quae obstet.* SCHVLT. *Ecquid intelligis non in eam non posse uxorem, cui alia obstat*, vel *quae non obstat*, Marg. Aerod. ipse *uxorem, quoniam optat*, in textu.

Dimisisses) *Dimisisse*, Marg. Aerod.

Vacantes) *Vocantes*, Aerod. male, vide ad decl. 15, 2.

Repudiatae tamen causa) Lege: *repudii tamen causa ad te rediret*. GRUN. *Repudiationis*. SCHVLT.

Quid si ne) *Quid? sane credibile quod est*, Aerod.

virgo est, rapienda est: ceterum defendemus istud, quod nullo genere licet facere, licet specie necessitatis. Praeter haec, illud quoque, iudices, intueri oportebit, quo maximorum istius criminum, aliqua tamen vindicta contineat: per se indignum erat, raptorem impune fecisse: indignum erat, iniuste repudiatam esse uxorem; utrique crimini una poena erit, levis quidem. Et sane habeat hoc lucrum magna nequitia, quod non fere puniri pro meritis potest: ab illa quidem rapta vindicabit nos ipse.

Licet specie) *Licet* non habet Aerodius.

Quoque, iudices, intuere) *Quoque quod intueri*, Aerod.

Quo maximorum istius criminum) Superiores *istum*. Sed scribendum: *quo max. istis criminum aliqua tamen vindicta contingat.* Paullo ante insinuaverat iudicibus inter raptam et raptorem clandestinum pactum intercessisse, hic raperet, illa nuptias optaret. Itaque nunc sic loquitur, ut utriusque culpam puniri velit. Gron. *Quo maximorum istiusmodi cr. reos.* Schvlt. *Istum* Aerod. an non, *maximorum conscius criminum a. t. v. contineat?*

Vtriusque criminis una poena erit, levis quidem) Quum bis (inquit) puniri eum oporteret, et quia unam rapuit, et quia alteram culpa sua repudiat: quae duo crimina, suam poenam habent legitimam et separatam. Nunc minus odiosa sit haec agentis mulieris actio, quo utriusque criminis poena erit unica, et ea quidem levior, quia pecuniaria, quam mariti iniuste divertentes, uxoribus praestant. De hac poena Plutarc. in Romulo. Iustinian. in l. consensu, et l. ult. C. de repud. Apud Athenienses dotis etiam usuras praestabat maritus, et quaedam frumenti annua, Demosthenes κατὰ νεαίρας. Aerod. Francius legebat, *et levis quidem.* Vltima syllaba *rit*, in *erit* absorpserat *et.*

Ab illa quidem rapta vindicavit nos ipse) Scribe, *ab illa quidem rapta vindicabit nos ipsa. Ab illa*, puta, nequitia, me vindicabit ipsa rapta, si nempe inane votum fecisse iudicetur, et amissa virginitate marito careat. Gronov. Si postea cum ea aget, ut nunc eum sua fecit; nisi vos exempla in eum edatis. Schvlt. *Ab ea quidem*, Aerod.

CCLXIII.

IGNOMINIOSVS CONTRA TRES ROGATIONES.

Qui tribus rogationibus contradixerit, nec tenuerit, ignominiosus sit. Duabus quidam rogationibus contradixit; non tenuit: tertia rogatio ferebatur, qua ignominia remittebatur notatis: contradixit et huic; non tenuit: dicitur ignominiosus.

DECLAMATIO

QVI TRIBVS ROGATIONIBVS CONTRADIXERIT, NEC TENVERIT, IGNOMINIOSVS SIT. Lex manifesta (fortasse supervacuum ista dicere, verùmtamen permittit lex et hoc dicere) iusta. Quis maiore ignominia dignus est, quam homo inquietus, qui publicis utilitatibus ter obstiterit? qui ne metu quidem ignominiae ad silentium compelli, saltem tertio potuerit? ergo de lege dubitari nihil potest. Videamus, an hic in legem inciderit: tribus rogationibus contradixit: num fallimur numero? num aliquid adversus istum mentimur? non, ut opinor, ipsum saltem dicere ausurum: bis iam contradixerat; bis non tenuerat: proxime dixerat: non tenuisse eum scimus. Ergo si lex ignominiosum vult esse eum, qui ter con-

Nec tenuerit) Id est *Non* obtinuerit, decl. 371: *nec pro te tenuissem.* Schulting. ad Senec. controv. VII, p. 115; ita Liv. III, 29: *Patres tenuerunt*, et ita ille saepe; vide Manut. ad Cicer. I ad fam., 1; ita *causam tenere*, de quo Torr. ad Horat. I Ep., 16, 43; sic *tenere*, pro locum tenere. Gron. ad Liv. XXIV, 3; et XXVII, 17. BVRM.

Quae ignominia) *Per quam*, Acr.

Notatis) *Notis*, Marg. Aerod.

Lex manifesta) Scribe, *manifeste* Cetera recte se habent. GRONOV.

Ista dicere) Melius, *iusta dicere.* PITH.

Iusta) *Et iusta*, SCHVLT.

Non, opinor, ipsum saltem dicere ausurum) Et postea, *proxime contradixerat.* Sic legendum videtur. PITH. Lege, *Non id opinor ipsum saltem dicere ausurum.* GRONOV. ita et Schultingius.

Proxime dixerat) *Proxime contradixerat*, Aerod.

tradixerit, nec tenuerit; quomodo ignominiosus inveniri profecto non poterit? non negat se in hanc legem incidisse; sed eadem rogatione, cui contradixit, solutum esse contendit: placuisse enim publice, ut omnibus ignominiosis nota remitteretur. Non miror istum tam frequenter contradicere: vim legum parum perspicit: quo pertineant rogationes, aut dissimulat, aut ignorat. Ferri profecto rogatio, quoties poena aliqua remittitur, non potest, nisi de his, qui poena iam tenentur: id vel cogitatione eius, qui tulit rogationem, vel aestimatione populi, vel ipsa rei natura perspiciamus. Is, qui ferebat rogationem, num aliquid cogitare de eo potuit, qui non erat ignominiosus? non, ut opinor: neque enim hic iam ter contradixerat rogationi: nec an tertio contradicturus esset, divinare poterat: ergo qui ferebat rogationem, nihil de eo cogitavit. Populus, quum in consilium mitteretur, et miseratione hominum moveretur, de his cogitavit, qui ignominiosi iam erant: fortasse motus est numero, fortasse motus est personis, fortasse motus est causis. Hic neque in numero esse poterat; nondum enim ignominiosis accesserat; neque causa miserabilis, qui ne damnatus quidem esset: neque persona: ergo nec qui ferebat rogationem, nec qui accipiebat, de hoc cogitaverunt: nunc ipsam rei naturam intueamur. Quid remitti potest, nisi quod creditur? haec ro-

Nec tenuerit) *Nec tenuerit, et hic contradixit ter, nec tenuit*, Aerod.

Quomodo ignominiosus) *Quomodo non sit ignominiosus, inveniri p. n. p.* Aerod.

Solutum esse) *Solutum se esse.* Schvlt.

Parum perspicit) *Parumper aspicit*, Aerod.

Aestimatione populi) *Existimatione.* Schvlt.

Divinare) Forte, *divinari.* Gron.

Neque persona) Hic tale quid desidero, Quia humilis et abiectus, nulliusque in Repub. auctoritatis, qui quum iam duabus rogationibus contradixisset, nunquam obtinuit. Aer.

Accipiebat) *Accipiebant*, Aerod.

Quid remitti potest, nisi quod creditur) Num quid *tenditur?* aut *intenditur?* Gronov. *Nisi quod credi-*

gatio nihil aliud fuit, quam ignominiosorum in pristinum statum restitutio: nondum eras in ea fortuna, ut restituendus esses. Sed eodem, inquis, tempore ego ignominiam merui, quo remissa est: postea dicam, quam dignus ista sis ignominia: interim ista temporis computatione excludo: quamvis enim ea rogatio recepta sit, cui tu tertio contradixisti; ante tamen rogatio recepta est, quam tu ignominiosus esse coepisses: lex enim quid dicit? QVI ROGATIONI TER CONTRADIXERIT, NEQVE TENVERIT, IGNOMINIOSVS SIT: de praeterito et de perfecto iam transactoque tempore loquitur. Quum de rogatione ageretur, contradicebas; nondum eras ignominiosus; nondum enim rogatio erat: at quum recepta est rogatio, tum, quia non tenueras, ignominiosus esse coepisti: illud etiam adiiciendum videtur, neminem unquam digniorem fuisse ignominia, quam te: viderimus enim, quales illae fuerint rogationes, quibus antea contradixisti: utiles utique: receptae sunt enim, et pro republica placuerunt. Enimvero huic aliquis rogationi contradicit tam misericordi, tam leni, quae civium numerum ampliat? si alius quilibet contradixisset, inhumanam rem fecisset: at tu istud contradicis, ne ignominiosi restituantur, homo extra periculum positus. Dignus es ergo, ut patiaris ea, quae pati omnes voluisti: nisi forte sic intelligimus istam receptam rogationem, ut nemo sit

tum. Obrechtus, in textu, sed in emendationibus *meritum.*

Quam dignus) *Quam dignus ista ignominia*, Aerod. sed in Marg. *quam dignus. Istas ignominias interim.*

Ea rogatio recepta sit) *Ea rogatione caepta*, Marg. Aerod.

Contradicebas) *Et contradicebas*, Aerod.

Nondum enim rogatio erat) Forte *rogatio recepta erat.* PITH.

Quam te) *Quam tu*, Aerod. Vid. inf. decl. 321.

Contradicit tam) *Contradixit tam*, Aerod. et in Marg. *Contradicit tam misericordia talem quam.*

Homo extra periculum positus) Quia si obtinuerit, infamis non erit: sin rogatio recepta sit, dicet eadem se omni nota liberari. AEROD. *Homo non extra p. p.* SCHVLT.

unquam omnino in civitate nostra ignominiosus. An id vel populus voluisset, vel ille, qui ferebat? abrogasset potius hanc legem, quam novam constituisset: rogationem appellaret de his tantummodo latam, qui erant ignominiosi: illis remisit istam veniam. Fortasse isti placebunt, si plures inciderint in eandem sortem, in eandem conditionem.

PARS ALTERA.

DECLAMATIO.

Idem tempus est ignominiae meae, et receptae rogationis: nam natura prius est, ut ego non teneam, quam ut recepta lex sit; nam si, ego tenuissem, lex recepta non esset; quoniam non tenui, recepta lex est: igitur ignominia mea praecessit tempus rogationis. Prius apud animos suos constituerunt homines, non parere contradictioni meae, quam rogationem receperunt. Antequam tabella referretur, antequam excuteretur numerus populi, ego iam non tenueram: rogatio nondum erat recepta, nisi posteaquam dinumeratae sunt populi sententiae. Hoc ergo tenuit: atque etiam si hoc tempus mihi non

At si id vel populus voluisset) Navum ius hoc quod constituerel (inquit) legem, quae dal formam futuris negotiis, et omnes homines comprehendit, potius appellasset: quam rogationem, quae fere de singulis, et praeteritis cavet. AEROD. *An id vel populus voluisset*, Edit. aliae.

Rogationem appellavit de his) Forte *approbavit*, vel *acceptavit*. GRONOV. *Nec rogationem appellarent*. SCHVLT. *Quam rogationem appellaret*, Aerod.

Abrogasset) *Ab eo rogasset*, Aer.

Istam veniam) *Ignominiam*, Marg. Aerod.

Fortasse isti) *Fortasse nec istis placebit*. SCHVLT.

Ignominia mea) *Nomina mea*, Marg. Aerod.

Hoc ergo tenuit) Vt saltem (inquit) rogationis beneficio uterer. AEROD. Videtur *ante* amissum, ut legatur *Ante has ergo non tenui*, vel potius *tenuerim* sim in hoc superior hoc tempore et iudicio. SCHVLT. *Hoc*

remitteret totam ignominiam; lex tamen, quae ignominiosos vacare omni nota voluerat, remiserat mihi duas illas contradictiones: non enim facit ignominiam tertia contradictio, sed tres: quod si duae illae praecesserant, quae maiorem partem ignominiae conficiunt, id quod iam me premebat, remiserant.

CCLXIV.

FRAVS LEGIS VOCONIAE.

NE LICEAT MVLIERI NISI DIMIDIAM PARTEM BONORVM DARE. Quidam duas mulieres dimidiis partibus instituit heredes. Testamentum cognati arguunt.

DECLAMATIO.

Antequam ius excutio, et vim legis, quae per se satis manifesta est, intueor, primum illud apud vos dixisse contentus sum: adsum testamento. Eventum huic legi dabit religio vestra, et excussa parte utraque, sententiam formabit: interest tamen supremae hominis voluntati legem favere, ut quod de bonis suis constituit in supremis dominus, fecerit iure. Nec me confundit, quod

ergo tenui, Aerod. et in Marg. *tenuit ad quae etiam* etc.

Ignominiosos vacare) *Ignominiosus demi notum voluerat*, Aerod.

Legis Voconiae) Et hoc tandem loco fit manifestum, ut accipi id oportent, quod ab aliis auctoribus, absque ulla speciali nota, scriptum est de coërcendis ex lege Voconia mulierum haereditatibus. Atque adeo mulieri non solum quartam, uti ex Dione colligebatur, sed dimidiam totius haereditatis relinquere ex lege licuisse: ut iam nullus Augustino fuerit tam acriter in Voconium Saxam invehendi locus, si quale caput hoc legis fuit, ex Quintiliano cognovisset. AEROD. Videnda eruditionis plena Clarissimi Perizonii Dissertatio 11, de lege Voconia, in qua etiam argumentum huius Declamationis illustrat.

Sententiam formabit) *Sententia formidabitur*, Aerod. alii *formabitur*, ut Brissonio videtor.

Fecerit iure) *Iure* deest Aerod.

ex diverso sunt propinqui: iactent, ut volent, sanguinis coniunctionem: ego intelligo, quasdam fuisse causas, propter quas is, qui hos cognatos habebat, aliis moreretur heredibus: ac si in hac parte haberent fiduciam, arguerent testamentum tanquam impium, tanquam inofficiosum. Nunc apparet, neque de personis earum, quae heredes sunt institutae, dici apud vos posse; neque eorum, qui sibi contra testamentum vindicant, merita proferri: solum enim ius excipiunt, et circa legem calumniantur. Quae lex tamen qualis est? ne liceat mulieri plusquam dimidiam partem bonorum suorum relinquere. Etiamsi forma iudicii unius est, apparet tamen vobis cum legibus esse litem: quaero igitur ab istis, utram eligant, in qua malint consistere: neque enim litigant de bonorum parte, sed totum arguunt testamentum: incipiamus igitur ab ea, quae prior scripta est. Quid in hac parte testamenti vitiosum est? vetatur plusquam dimidiam partem bonorum relinquere, dimidiam partem patrimonii accipi. Excutiemus postea, quale sit illud, quod consequutum est: interim hoc ius firmum est, nec everti sequentibus potest. At enim ius quidem illa habuit capiendi: sed ea, quae postea scripta est, non habuit: iterum interrogabo, quare? quoniam plusquam dimidiam partem patrimonii relinquere feminae non potuit: atqui haec quoque non plusquam dimidia

Qui cognatos) *Qui hos cognatos*, Aerod.

Dici apud vos posse) *Dici*, *possunt apud vos ipse*, Aerod.

Ne leeeat) *Nec liceat*, Aerod.

Cum legibus esse litem) Scribo: *apparet tamen duabus cum haeredibus esse litem. Quaero igitur ab istis, utram eligant, cum utra malint consistere?* Nam *consistere* hic est litigare, ut saepe in his declamationibus. GRONOV. *Duabus cum litigantibus, et cum qua malint con.* SCHVLT.

Quid in hac parte) *Quid? an huic parti testamentum vitiosum est.* SCHVLTING.

Dimidiam partem bonorum relinquere) Haec eiecit Aerodius.

Accipi) *Accepi.* PITH. *Accepit.* SCHVLT.

Nec everti) *Nec verti*, Aerod.

Non potuit) Credo *licuit* fuisse. SCHVLT.

parte patrimonii heres instituta est: nec video rationem, cur id, quod illi capere licuit, huic non liceat, quum in eodem scripta sit testamento. Manifestum est nihil posse calumniae admittere verba legis ac scripti: nunc peritissimi litium homines ad interpretationem nos iuris adducunt: non enim hanc esse legis voluntatem, quae verbis ostendatur, videri volunt: quorum ego prudentiam, iudices, magnopere miror: tantum vicerunt illos maiores nostros, illos constitutores iuris, illos, qui rudem civitatem legibus ac iure formarunt; ut hoc approbare conentur, defuisse his sermonem, defuisse consilium. Ac prius quam rationem ipsius legis excutio, interim hoc dico, iudices; perniciosissimam esse civitati hanc legum interpretationem: nam si apud iudicium hoc semper quaeri de legibus oportet, quid in his iustum, quid aequum, quid conveniens sit civitati; supervacuum fuit scribi omnino leges. Et credo fuisse tempora aliquando, quae solam et nudam iustitiae haberent aestimationem: sed quoniam haec ingeniis in diversum trahebatur, nec unquam satis constitui poterat, quid oporteret, certa forma, ad quam viveremus, instituta est. Hanc illi auctores legum verbis complexi sunt: quam si mutare, et ad utilitates suas pervertere licet, omnis vis iuris, omnis usus eripitur: nam quid interest nullae sint, an incertae leges? Lex illa complexa est; ne plus liceat, quam

[1] *Quum in eodem scripta sit*) *Quum inscripta est*, Acr. et in Marg. *Quum eodem scripta sit*, Al.

* *Legis ac scripti*) *Legis adscripta*, Aerod. et in Marg. *a scripto*, addens, *et id ex margine sumptum existimo.*

Maiores nostros) Vetus *vestros.* Pith.

Vt hoc approbare) *In hoc app.* Aerod.

Apud iudic.) *Apud iudices*, Aerod.

Conveniens sit) *Sit* omisit Aerod., qui mox etiam, *scribere omnino leges.*

Tempora quae solam) Francius malebat, *tempora quum.*

Iustitiae haberent aestim.) *Haberent legum aestimationem*, Aerod.

Quam si mutare) Lege: *quae si mutare*, ut ad *verba* pertineat. Gron.

Ne plus) *Nec plus*, Aerod. et Marg. alii, *ne cui.*

dimidiam partem mulieri relinquere: neutri ex his, quibus adsumus, plus dimidia parte relictum esse manifestum est: et apparet potuisse legum latorem, ut, si partem demum patrimonii pervenire ad feminas vellet, partem utique viris relinquere, id ipsum caveret: neque id magno aut difficili circuitu effici potuit: sed vel sic scripta lege, non plusquam dimidia pars patrimonii ad feminas perveniret. Interrogo enim; si pluribus feminis, sed minores aliquanto portiones reliquerit, quae tamen computatae, et in unum contractae plusquam semissem patrimonii efficiant; quaero, an moveri lis possit? nam si movetur lis, non hac, ut opinor, lege litigabitur, qua plusquam dimidiam partem patrimonii relinquere feminae non liceat, quum ex illis nulla dimidiam partem acceperit: sive ad totam nos vocas computationem, nihil interest quantum cuique feminae relinquatur: quid? si ne ratio quidem repugnat scripto, et verbis legis istius? quid enim putas voluisse legislatorem, quum hoc ius constitueret? ne feminae nimias opes possiderent, ne potentia earum civitas premeretur: hoc ergo adversus singulas constituit, et ad evitandas opes feminarum, satis hoc quaesitum, ne uni plusquam dimidia pars patrimonii relinqueretur. Ceterum quidem illud non ca-

Relictum esse) *Esse* deest Aerod.

Et apparet potuisse) In quibusdam exempleribus lego, et *apparet voluisse legumlatarem uti pars dimidia patr.* etc. non male; et post illud *perveniret* interrogationis notam adiicio. PITH. *Et apparet voluisse legum latarem sui partem d. p. ad feminas pervenire. Interrogo* (*integro* in Marg.) *enim* etc. omissis mediis; Aerod.

Vt, si partem) Francius corrigebat, *etsi partem dimidiam p. p. ad f. v. p. si viris relinqueret, id ipsum cavere.*

Ad feminas perveniret) *Pervenito*, vel *perveniet*. SCHVLT.

Sive ad totam) *Si vero ad t.* SCHVLTING.

Quid? si ne) *Quid enim si*. SCHVLT. *Quid? sane*, Aerod.

Ad evitandas) *Ad vitandas*, Aerod.

Satis hoc quaesitum) Cl. Schultingius dictum putat ut apud Tacit. *Quaesitissimas opes*, et de quo nos ad Petron. 119.

Ceterum) Alii *Ceteroquin*. PITH.

verunt leges, ne plures feminae eodem testamento scriberentur; non hercule magis quam illud, ne plures hereditates iisdem feminis relinquerentur.

CCLXV.

IGNOMINIOSI PVLSATOR IN TEMPLO.

Si qvis in templo inivriam fecerit, x millia det ei, cvi inivriam fecerit; x millia civitati. Ignominioso ne sit actio inivriarvm. Quidam ignominiosum pulsavit in templo: decem millia petit magistratus, nomine civitatis.

DECLAMATIO

Si pudor commendandus est (cuius difficillima ratio est in lite pecuniaria) non nobis litigamus, ac ne reipublicae quidem et civitatis nomine avari sumus: et haec omnis actio non tam lucri gratia, et acquirendae huius pecuniae constituta est, quam in ultionem Deorum immortalium, et templi, ut proprie dixerim, expiationem. Nec minus manifestum ius est, quam integer pudor: lex enim palam scripta est, ut is, qui in templo iniuriam fecerit, decem millia det civitati: mihi hoc satis est, qui civitatis nomine litigo. Sed totam legem a nobis pars diversa legi desiderat: decem millia, inquit, ipsi, qui iniuriam acceperit, decem civitati; et hoc excludere tentat civitatem, quod ipse, qui iniuriam acceperit, non habeat actionem. Sane contumeliosus, et pro cetera

Plures hereditates) *Plures heredes*, Aerod.

Et haec omnis) *Sed haec omnis*. Schvlt.

Et hoc excludere) *At hic*, vel *sed hoc*. Schvlt. Ab *et hoc* usque ad *non habeat* eiecit Aerodius, qui ita distinguit, *acceperit. Non habeat actionem sane contumeliosus, et p. c. m. s. petulantia adversus* etc.

morum suorum petulantia, adversus magistratum vestrum, audax, qui praescribere tentet civitati, tanquam ignominiosae: facile, ut opinor, constabit, nihil ad nostram actionem pertinere, quam legem habeat ipse, qui pulsatus sit. Existimemus enim esse aliquem non ignominiosum in templo pulsatum, sed vel dedisse huius iniuriae veniam, vel alio aliquo impedimento agere noluisse; num ideo ne civitas quidem ius suum tuebitur, ut omnia impune fecerit? Verum ne ipse quidem adversarius tantum in exemplo fiduciae habet, quantum in ipsa iniuriae interpretatione: nos enim iniuriam dicimus esse, quod ignominiosum pulsaverit, cui actio non est. Ego, iudices, plurimum interesse existimo, utrum quid facere liceat, an vindicare non liceat: non enim continuo, si ignominioso actio non datur, licet adversus ignominiosum, quod quisque velit: tale est ignominiosum pulsare, quale furtum sine teste facere, ut damnari quidem non possit, admittere tamen non debuerit. Quin ex hoc ipso, quod ignominioso actio non datur, apparet esse reipub. actionem: quid enim lex eripuit, si eius demum rei non dedit actionem, quam facere licuit? non autem ius peccandi adversus ignominiosos dari, uno, et brevi, et manifesto videor argumento probaturus. Quem pulsare licet, occidere licet: atqui ignominiosum si quis occiderit, caedis lege tenebitur: quare? quoniam actio huius necessario ad alium pertinet: apparet ergo non tibi aliquid adversus ignominiosum licuisse, sed ignominioso nihil pro se licere: itaque ignominiosus non agit tecum

Agere noluisse) *Non agere. Civitas*, Acrod. et in M. *impedimento. Non iure civitatis*, et *atque ut*, pro *ne*.

Vt omnia impune) *Et omnia*. SCHVLTING.

Nos enim iniuriam) Forte excidit *negat*, ut legatur, *nos enim iniuriam dicimus esse, ille negat, quod ignominiosum pulsaverit*. SCHVLT. *Non enim, inquit, iniuriam*, Acrod.

Ignominiosus non agit tecum) Scribe: *non aget*, id est, non habebit ius agendi. GRONOV.

iniuriarum: tu tamen iniuriam feceris; et hoc ad poenam eius vitae ac turpitudinis pertinebit, quod tu non dabis poenas peccati. Haec dicerem, si ubicumque pulsasses ignominiosum: nunc ut iniuria non sit aliquo loco pulsasse ignominiosum, iniuria tamen est in templo pulsare. Nam si id est utriusque nostrum confessione iniuria, quod manifestum est, non esse iure factum; ut tibi ius fuerit alibi pulsandi ignominiosum, quod non esse iam docui, in templo pulsandi ius non fuit. Haec ego ita dicerem, etiamsi omnis ista ultio pertineret ad eum, qui iniuriam accepisset: nunc res duplex est: crimina duo sunt eius, qui in templo pulsatus sit. Quod enim lex dicit? qui in templo iniuriam fecerit, decem millia denariorum det ei, cui iniuriam fecerit; decem millia civitati. Non si haec iuncta atque contexta sunt, continuo unius legis habent vim et proprietatem: id sic cognoscite: duos actores habent; nec potest videri una lex, cuius pars ad privatum, pars ad rempublicam pertinet. Ergo si iuncta sunt ista, ut dixi, duas causas habent: pars est legis eius, quae vindicat templum: ergo ut remittatur tibi ea, quae pertinet ad templum, restat ea, quae pertinet ad civitatem: duae enim sunt iniuriae in hoc tuo facto, et ideo duae poenae. An vero

Iniuriam feceris) *Iniuriam ne feceris, an hoc ad* etc. SCHVLT.

Nunc ut iniuria n. s. a. l. p. ignominiosum) Haec abiecit Aerodius.

Confessione iniuria) *C. i factum.* Aerod.

In templo pulsandi) *In templo tamen pulsandi*, Aerod.

Haec ego ita dicerem) Vel. ex. *ista.* PITH. *Ista*, Aerod.

Crimina duo sunt eius, qui in templo pulsatus sit) Lego, *pulsaverit*, GRONOV.

Contexta) An, *connexa.* SCHVLT.

Duos auctores habent) Malim, *actores.* PITH. An *duas auctoritates*, quia sequitur, *duas causas habent.* SCHVLT. *Id sic cognoscite, duas auctores habent Haec potest*, Marg. Aerod.

Vt remittatur tibi ea, quae pertinet ad templum) Immo ea non remittitur, nam quae pertinet ad civitatem, eadem vindicat templum. Scribe: *quae pertinet ad pulsatum.* GRONOV. *Vt remittantur tibi ea, quae ad privatum pertinent, restant ea quae pertinent ad t. restant ea q.* Aerod.

iniquum videri potest, eum, qui in templo pulsaverit, decem millia civitati dare? quid enim magis in ulla republica curari observarique oportet, quam religionem? sane petulantia aliis locis mediocrem habeat reprehensionem: in templo vero, in quo verbis parcimus, in quo animos componimus, in quo tacitam etiam mentem nostram custodimus, pulsare velut in solitudine, secreto quodam, non est ferendum. Dic nunc, ignominiosus erat: sed in templo captis urbibus, vis hostium ac metus religione templorum defenditur: qui iam arma ferre non possunt, qui salutem suam tueri fuga nequeunt, circa aras iacent. In templo pulsasti hominem: rem petulantem fecisti inter sacra, fecisti religiosissimo loco: et utcumque, temeraria licet, aliqua ratio tamen appareret facti tui, si impetu lapsus esses, si ductus ira: nullam petulantiam magis odi, quam quae propter hoc

Verbis parcimus) Forte deest *petulantibus*, vel *inhonestis*, vel *ominosis*, vel *male ominatis*, Hent. Steph. Epistol. ad Dalechanp. XII, p. 50, et mox leg. *intactam etiam mentem.* ALMEL. Sed potest simpliciter capi, ut sit idem quod *favemus linguis.* Vnde et *pascere linguam* antiquo sermone pro *parcere*, dicebant; v. Fest. in *pascito linguam*, id est coërceto, Horat. III od., 14, 11: — — *Male ominatis Parcite verbis.* — — BVRM.

Secreto) *Velut in secreto*, Aerod.

Sed in templo captis) Magnum momentum haec acute dicta in distinctionibus habere recte sensit Pithneus. Id et hinc agnoscas licet. Sic autem et Aerodius, quom tamen interpungendum sit: *Dic nunc, ignominiosus erat; sed in templo.* (Supple mente, *erat.*) *Captis urbibus, vis hostium ac metus religione templorum defenditur.* GRONOV.

Ac metus) Legerem, *vis hostium metu ac religione templorum defenditur; metus* hic est deorum reverentia, vid. Serv. ad Virg. VII Aeneid., 60, et Douz. lib. I praecld. in Petron. 9, et Gruter. Susp. Lect. II, 16; *defenditur* vero est repellitur, arcetur, de quo abunde Heins. ad Ovid. Ep. V, 16. BVRM.

Temeraria licet) Forte, *scilicet.* PITH. Nec *utcumque temeraria licet*, Aerod.

Si impetu) *Etsi impetu*, Aerod.

Exserit) An *exseritur*, nisi mavis *exercetur.* SCHVLT. Vide ad decl. 13, 6; sed ego mallem cum Aerodio, *quam quae propter hoc se exserit*, ut lib. IV Inst. Orat., c. 1: *Fiducia se ipsa nimium exserere non debet.* Sen. lib. I de clem., 19: *est illi mos exserere se in parvis*, ubi et *exercere* alii. BVRM.

se exserit, quia putat licere. Est sine dubio et hoc ipsum dignum odio, persequi hominem fortasse infelicem, verecundum certe, quod confessus sit. Sane mereatur ille poenam ulteriorem: manibus tuis parce, parce animo tuo: aut certe relinque istius impudentiae locum. Respicere ad ictus tuos coëgisti patres fortasse, qui vota faciebant, tumultuosa lite aliqua: nescio an etiam publica sacra turbasti. Quomodo enim cecidisse te existimemus, qui faciebas hoc tanquam liceret?

Est sine dubio) *Et sine d.* Aerod. *Quod confessus sit*) *Quod non confessus sit*, id est dissimulaverit iniuriam. SCHVLT.

Istius impudentiae) *Isti im.* SCHVLT. *Imprudentiae*, Marg. Aerod.

Respicere) Quod in sacris ominosum, vide ad Virgil. Ecl. 8, 102 Serv.

Lite aliqua: nescio an) Forte, *lite: aliqua nescio etiam.* V1 *aliquâ* esset, pro aliqua ratione, ul Virgil. III: *et si non aliqua nocuisses*, aut *aliquid*, aut *quin nescio.* SCHVLT.

Sacra turbasti) Et hoc ominosissimum. Vid. Servium et alios ad Virgil. III, 417, et VIII, 109, et D. Heins. ad Sil. XV, 440.

CCLXVI.

EX PRODITORE EXSVLE, FORTIS.

Bis de eadem re agere ne liceat. In quadam civitate proditionis damnatus, missus est in exsilium. Bello eadem civitate laborante, revocati sunt exsules. Is, qui proditionis damnatus fuerat, fortiter fecit. Petit ut iterum causam suam agat. Accusator praescribit, quod bis de eadem re agere non licet.

SERMO

Initia communia habet controversia. Praemium peto lege concessum sine exceptione. Sequuntur et illa, ut iustum quoque sit, virum fortem optare, quod velit. Secunda illa quaestio est, an contra legem optare liceat: in qua illud dicere solemus, nullum praemium posse inveniri, quod non contra legem aliquam sit: et ideo magnam esse virorum fortium potestatem, quia supra iura omnia sit. Deinde comparabimus etiam legem, et dispiciemus utram servare magis e republica sit, si utique altera tollenda sit. Postea veniemus ad id quoque, an utique ista praescriptio valere debeat semper, hoc est, an etiam in publicis causis, bis de eadem re agere non liceat. In quod illud dicetur; privatis litibus, quoniam et minus momenti, et plus numeri habeant, succursum esse hac lege; publicas actiones maiores esse, quam ut cadant exceptione. Insequetur denique illud, ut dicamus, etiamsi in aliis publicis causis, bis de eadem re agere ne liceat; non tamen eam conditionem esse proditionis: quomodo in ceteris

Praemium peto) *Praemium peto: lege concessum est s. e.* Aerod.

Comparabimus etiam legem) *Leges.* Schvlt.

Volere debeat semper) Vet. ex. *insuper.* Pith. *Debeat super hoc est,* Aerod.

Quoniam et minus) *Quando et minus*, Aerod.

Maiores esse) *Maioris*, Aerod. *Maioris momenti*, Marg.

Ne liceat; non) *Non liceat; non* etc. Schvlt. et ita Francius et Aer.

Quomodo in ceteris) *Quoniam.* Pith.

fortasse de poena tantum et periculo quaeratur eius, qui accusatur: in causa proditionis, de totius civitatis discrimine litigetur. Illud quaeramus, an ista praescriptio ad eos tantum pertineat, cum quibus agitur; patiente eo qui accusatur, liceat bis agere.

DECLAMATIO

Putemus te esse, qui velis accusare, reum non contradicere: quis tamen prohiberet, quo minus interim accusarer? Ergo quod tibi liceret facere, me patiente, necesse erit, me optante.

SERMO

His excussis quaestionibus, veniemus ad aequitatem. Dicemus hoc esse pro nobis, dicemus hoc esse pro republica.

DECLAMATIO

Opto, ut causam iterum dicam: nec me fallit, quam multa praeteream, quae mihi lege concessa sint. Sed quis tandem me innocentem, quis dignum conversatione vestra putaret, si aliud optarem? est pro me: non enim et tum ideo tantum defensus sum, ut in civitate remanerem, ut essem vobiscum: sed ut probarem me innocentem, nihil contra patriam meam esse molitum:

Quum. Schvlt. *Quam in ceteris. Fortasse*, Aerod.

Agere non liceat) *Non* eiecit Aerodius, et mox *illud dicitur.*

Qui accusatur) An, *qui accusat.* Schvlt.

Illud quaeramus) *Illud quoque quaeramus.* Schvlt.

Patiente eo) *An p. eo*, Aerod.

Putemus) Continuat Aerod, haec cum sermone.

Reum non contradicere) *Reum me non c.* Sch.

Interim accusarer) Legendum videtur, *iterum.* Pith. *Quis tum prohiberet, q. m. iterum ac.*, Aerod.

Concessa sint) *Concessa sunt*, Aerod.

Est pro me) *Optarem quam quod pro rep. est, non pro me*, Aerod.

Sed ut probarem) *Sed ut approbarem*, Aerod.

Esse molitum) *Esse* deest Aerod.

et nunc non est satis, si mihi ignovistis, si me civem vestrum publica necessitas fecit. Ego vero si merito damnatus sum, si quid tale, quale contra me pronuntiatum est, feci; non utor isto beneficio: non est pro me, sed est pro civitate. Homicidii damnatus, etiamsi merito exsulabat, si revocatus est, potest de eo dici, satis dedit poenarum: alia scelera finem suppliciorum acceperint. Vos proditorem in civitate sinetis esse? Quum toties bella interveniant (non dico de extremo illo discrimine) tantine est metus quisquam? toto animo adversus hostem nisi, non respicietis? non expavescetis? est pro Republica. Sed accusatoris quid interest? aut quid est, cur iniquiore conditione dicturus sum hodie causam, quam antea dixi? tum detulerat eum, cui nihil obiici posset: hodie defert damnatum. Hoc in primis mihi obiiciet, quod contra me sententias tulerint sanctissimi iudices, quod proditorem me esse pronuntiaverint: obiiciat, et sic defendam. Et ne quis me, iudices, sic audiat, tanquam ego de his querar, qui pronuntiaverunt: si istud invidiosum iudicibus esset, poterat videri non immerito praemio meo aliquis obstare:

Non est pro me) *Non sit pro me.* SCHVLT.

Sed est pro) *Est* non habet Aerod.

Tantine est metus) *Tantine est meritum cuiusquam? toto animo adversus* (vel *aversus*) *est, hostis est; non respicitis?* (vel *nihil eum res*), *non expavescitis? Sic est pro Rep.* Schult. *Tantine est metus quisquam? toto an. a. h. nisi*, (a *nitor*), *non respicietis?* Obrecht. *Tanti inest metus quisquam*, Aerod. et in Marg. est: *tantus inest metus quibusdam.*

Nisi, non) *Nisi* abest Aerod.

Cur iniquiore conditione) Sic *Pith.* locupletius quam prius: nam Thaddaeus: *cur causam quam antea dixi.* Supplet Aerodius: *non iterum dicam:* Sed praestat Pithoeana: modo leviter adiuvetur. Scribendum: *cum iniquiore conditione dicturus sim hodie causam, quam antea dixi?* Vel, *cur aequiore.* Sic supra decl. 254: *detulit litem, et litem iniusta conditione.* Ita enim et ibi legendum: non *iniustam*, ut vulgatur. GRONOV. *Dicturus sit h. q. a. dixit.* SCHVLT.

Tum detulerat eum) Lege, *reum*, ut saepe peccatum, etiam in Institutionibus.

Invidiosum) *Iniuriosum iudicibus esse p. v.* Aerod.

Obstare) *Obstaret*, Aerod.

sed non semper iudicum culpa est, quum innocens damnatus erit: aliquando testis corrumpitur: aliquando parum diligenter causa defenditur: aliquando reo nocet et ipsa fiducia. Vultis scire hoc non pertinere ad iudicum pudorem? nemo contradicit, nisi accusator.

CCLXVII.

FLENS AD ARCEM, DEPOSITOR TYRANNIDIS.

Affectatae tyrannidis sit actio. Qui tyrannidem deposuerat sub pacto abolitionis, iuxta arcem flens deprehensus est: affectatae tyrannidis reus est.

DECLAMATIO

Non fui, iudices, dubius eo tempore, quo poenitentia iuvenilis temeritatis rempublicam legibus ac potestati reddidi, quin mihi multum vexationis, sive ab iratis, sive ab invidis immineret: nec enim iste accusator hodie futurae tyrannidis in iudicium descendit: nec mihi ullum imminere periculum ex eo crimine, quod intentatur, intelligo: quapropter et initio actionis, et per omnem orationem nihil magis faciendum mihi esse intelligo, quam ut invocem publicam fidem; ut id, quod remisistis, cuius oblivisci optimum putastis, non intra verba modo, primumque promissum steterit; sed peni-

Legibus ac potestati) Forte, *legibus ac po. potestati*, id est, populi. Vel, *legibus ac populi.* Gronov. Vide eius Diatrib. Statian. cap. 2; sed vitium operarum in secunda emendatione esse puto, et legendum, vel *legibus ac populo.*

Hodie futurae tyr.) Lego, *odio*, et paulo post, *ut propius spectent ad priorum.* Pith. Aerodius supplet, *gratia futurae.*

Nec enim) *Sed enim nec iste.* Schulting.

Primumque promissum) An, *nudumque*; an, *praeteritumque*, an *prolatumque.* Schult.

tus animis, ac mente impetrasse videar. Reliqua adeo longe a suspicione affectatae tyrannidis aberunt, ut propius spectent ad posteriorum temporum poenitentiam. Lacrymas quidem meas, si hic in iudicio temporibus, etiam in hac pace et tranquillitate, degendum est, quum sint exorandi adhuc animi, multorum sustinenda malignitas: haec mihi omnia arx fecit. An ego possum non flere, quoties cogito, quos habuerim parentes, quam domus famam, quas spes adolescentiae infelici temeritate, damnandis cupiditatibus, everterim, ut sentio, in perpetuum? nihil est enim quod accusator meus simulatione quadam, ad ea quae praeteriere, obliqua malignitate obiicere conetur. Ego me fecisse quod nollem, et scio, iudices, et confiteor: et quamdiu vixero, semper hoc animo, tota mente inhaerebit: neque enim illas, quae me tetigerant suspiciones, pertinere ad praesentem defensionem puto, securissima republica: nec quid

Penitus animis) *Penitus ab animis.* SCHVLT.

Longe a) *Longa*, Marg. Aerod. qui mox *ut proprius.*

Ad posteriorum) *Ad priorum.* SCHVLT.

Si hie in iudicia) *Et quod sic his in iudicio temporibus, etiamsi in h.* In *iudicia* autem *degere* est morari, ut Cicero dixit, *habitare in foro.* SCH. *Lacrymas quidem miras! si his in iudicia t. etiam hac pace* etc. *degendum est: quum* etc. Obrecht. *Etiam in hac parte tranq.* etc. Aerod. qui in Marg. restituit, *Lacrymas q. m. s. h. i. i. si his temporibus eiiciam, in hac parte tranquilli aetate* etc. forte, *lacrymas quin damnet meas, si his, in iudicio, temporibus* etc.

Arx fecit) V. C. *ara.* PITH. et ita Aerodius.

Ad ea quae praeteriere) Scribe, *quod accusator meus, simulatione causae, et ea, quae praeteriere, obliqua malignitate obiicere conetur*, id est, dum videtur et praefert hanc se causam agere, oneret me invidia praeteritorum, quae abolita et condonata sunt: *obliqua malignitas*, ut *obliquis orationibus et edictis*, Suetonio, *obliqui carminis aestus*, Statio. GRONOV. *Dissimulatione quaedam et ea quae pr.* etc. SCHVLT. *Oblique*, edit. al. *obliqui*, Marg. Aerod.

Animo, mente) *Animo et mente*, ut paulla ante *ab animis et mente impetrasse.* SCHVLT.

Securissima reipub.) Lege, *republ.* Pith. *puto securissima iam repub. sed quidquid illud fuerit.* SCHVLT. *Succurrisse me saepe ne quid iniustum fieret, an a. c. o. dum meis indulgerem, simul*, Aerod. qui in Marg. *securissima spe ne q. i. f.*

illud fuerit, an alienis cupiditatibus obstiterim, dum meas, simul omnia ista absoluta esse credo, eo tempore, quo inter me remque pub. convenit, ut haec omnia memoriae exciderint, ut non ad leges, non ad odium pertinerent: tunc certe laudabatis. Sed quemadmodum apud vos moderationis famam consequutus sum, ita apud me ipsum: haec quoque gravis verecundia animo fuit, quod videbar hoc fecisse tanquam moderator. Quid postea? satellitesne contraxi ad arma? habui ante divisam pecuniam? aliquid inter amicos continui? quid obiici mihi potest in futurum, quum praesertim affectatio tyrannidis multa crimina, et quae non coniectura colligi oporteat, verum manifesta comprehendat? Apparet, inquit, cupiditas tua; fles enim iuxta arcem. Si confiterer depositae potestatis illius poenitentiam, dicerem tamen aliud esse affectare tyrannidem, aliud cupere: verum quid signi, quid argumenti istae lacrymae habent? flere miratur aliquis hominem? Sed iuxta arcem fles: num ego possum continere lacrymas, quoties illum locum video, a quo tam libenter descendi? illic mihi succurrit infamata adolescentia: quotiens arcem vidi,

Dum meas, simul omnia) Aerodios corrigit et supplet: *dum meis indulgerem. Simul omnia.* Fortassis: *an alienis cupiditatibus obstiterim, dum meas finio: omnia ista absoluta esse credo.* Suspicionem movet ipsam ob tyrannidem depositam quosdam sibi succensuisse, qui scilicet illius invidia peccabant. Vt faciat non alienum a fide, accusatorem inter hos esse potuisse. Gronov. *Dum meas simul omnes per ista absolvi posse credo.* Sch. *Dum meas simulo: omnia* etc. Obr. in emendationibus etiam habet, *quidquid illud fuerit*, sed melius foret, *dum meas dissimulo: omnia* etc. *cum meas*, Marg. Aerod.

Memoria exciderint) *Exciderent* Aerodius.

Ita apud me ipsa. Haec) *Ita apud me ipsum haec quoque gravis verecundia, animo* etc. Obr.

Coniectura) *Iactura*, Marg. Aer.

Manifesta) *Manifesto*, Aerod. *Manifestum deprehendat*, Marg.

Aliud esse affectare) *Istud e. a.* Marg. Aerod.

Illic mihi succurrit) An, *illa mihi suggerit infamatam adolescentiam, q. a. v. suc. in h. esse inimicitias*, vel *illum.* Schvlt. *Qui mihi suggerit* etc. *video*, Aerod.

succurrit, inde has inimicitias. Sero me, accusatores, deprehendistis: quantum me putatis flevisse, antequam descenderem? istius enim affectus argumentum lacrymae habent. Ceterum affectare tyrannidem, sperantis est (erectioris animi sunt ista crimina), fletus, remissi, fatigati. Tu id mihi criminis eius argumentum vis videri, cuius desperatio est: quaero enim ex te, unde istum fletum putes? nam si affecto, si spero, si rediturum me ad ea, ex quibus invitus descenderim, puto, quae causa lacrymarum est? Si vero hoc est, quod animum meum torqueat, quod ex illo fastigio descenderim, quod ex aequo vivam, quomodo affectare possum, quod scio mihi non posse contingere? Eodem revolvatur oratio necesse est, unde coepit: ego publicam appello fidem, quae inter piratas sacra est; quae inter armatos hostes inducias facit; quae deditarum civitatum iura conservat: qualecumque istud est, promisistis, censuistis: ac de me quidem nihil: mihi enim iam taedio vita est: iamque hae lacrymae quotidianae accesserunt prope ad vota mortis. Illud videte, an si aliquem reipublicae error, aut fortuna, si quem aut consilium aliquod, aut temeritas miserit, detis locum poenitentiae; permittatis emendari; velitis meliores fieri cives.

Succurrit inde) *Succurrunt inde hae inimicitiae*, Aerodius.

Sero me) *Flentem accusatores*, Aerod.

Sperantis est) *Est* deest Aerod.

Cuius desperatio est) Thaddaeus, *criminis vis argumentum ius videri.* Nec aliter Aerodius, nisi quod *eius.* Scribe: *Tu in me criminis vis argumentum id videri, quod desperationis est.* GRONOV.

Invitus) *Non invitus*, Aerod.

Ex aequo) Vide supr. 251, et Herald. ad Tertul. Apologet. p. 36.

Censuistis) *Censeatis*, Marg. Aerod *Censuistis de me q. n.* Aerod.

Videte, an si) *Videte ne non si aliquem in rempub. error* etc. *immiserit* etc. SCHVLT.

Aut temeritas miserit) Credo, *si aliquem reipublicae error aut fortuna, si aut consilium aut temeritas immiserit.* Hoc est, si quis per errorem aut fortunam etc. rempublicam invaserit, tyrannidem occuparit. GRON. *Aut temeritas tyrannum miserit*, Aerod.

Locum poenitentiae) Marg. Aerod. *Locum potentiae.*

CCLXVIII.

ORATOR, MEDICVS, PHILOSOPHVS.

Contendunt orator, medicus, philosophus de bonis patris, qui testamento eum heredem reliquerat, qui se probasset amplius prodesse civibus.

DECLAMATIO

Lex contentionis, et formula, et omne praescriptum ex testamento patris pendet: cuius vis non est ea, ut quaeratur, quae professio ex nostris speciosissima, quamquam sic quoque vincerem, sed quae civitati sit utilissima: nihil est ergo, quod ingenia iactent, nihil quod ex animo suo tantum referant. Quaeritur quis omnibus prosit: sit philosophia res summa; ad paucos pertinet: sit eloquentia res admirabilis; non pluribus prodest, quam nocet: sola est medicina, qua opus sit omnibus. Et patrem quoque nostrum id voluisse, ut hanc, quam

Orator) Quintilianus huius controversiae meminit lib. VII Instit., cap. 2: *Multis millibus versuum (inquit) scio apud quosdam esse quaesitum, quo modo inveniremus utra pars deberet prior dicere, quod in foro, vel atrocitate formularum, vel modo petitionum, vel novissime sorte diiudicatur. In schola quaeri nihil attinet, quum in declamationibus iisdem narrare, et contradictiones solvere, tam ab actore, quam a defensore, concessum sit. Sed in plurimis controversiis ne inveniri quidem potest; ut in illa, Qui tres liberos habebat, Oratorem, Philosophum, et Medicum, testamento quatuor partes fecit, et singulas singulis dedit: unam eius esse voluit, qui esset utilissimus civitati. Contendunt quis primus dicat: incertum est: propositio tamen certa. Ab eo enim, cuius personam tuebimur, incipiendum erit.* Et cap. 5: *Finguntur et testamenta, in quibus de sola quaeratur voluntate, ut in controversia quam supra exposui, in qua de parte patrimonii quarta, quam pater dignissimo ex filiis reliquerat, contendunt Philosophus, Medicus, Orator.* De hac parte hic agitur, non de omnibus bonis paternis, ait enim, ut hanc, quam in contentione reliquisse videtur partem etc. Aerod. Vide et Fortunatian. pag. 43. Schult.

Quaeratur, quae etc.) *Quaeratur ex nostris ars speciosissima*, Aerod.

Quis omnibus prosit) *Qui amplius hominibus prosit. Philosophia*, Aer.

in contentione reliquisse videtur, partem, quodammodo civitati daret, manifestum est: non sibi utilissimum, non amicis utilissimum, non de patre optime meritum, proprie quid ferre ex testamento suo voluit; qui fuerit utilis civitati: ergo et aequaliter ad omnes medicina sola pertinet, et nulla tam necessaria est omni generi hominum, quam medicina. Reliqua conferamus: ac mihi primum agendum est cum fratre philosopho, cuius ego in hodierna contentione propositum mirari satis non possum: nihil enim videtur habere philosophia praestantius, quam quod modicis contenta est, ampliores opes non desiderat: nam si cupiditates easdem, quas ceteri habent, non video, quid prosit. Neque me praeterit, iudices, quam multa dici adversus hanc professionem ab his soleant, quorum libertatem non impediunt personae: quippe hos illi et vanos vocant et otiosos, et in ambitum ipsum, contra quem maxime disserere videntur, alligatos. Mihi cum fratre quaestio est: haec ergo leviora dixisse satis est, philosophiam non esse necessariam. Ego autem mores nasci puto, et propriam cuiusque na-

Non amicis utilissimum) Delet *utilissimum* Schultiogiue.

Proprie) *Proprium*, vel *praecipuum*, Mar. Aer.

Ex testamenta) *Testamento suo voluit, sed qui magis fuerit.* Pith. *Sed qui fuerit utilissimus civitati. Erga mihi, quum aequaliter* etc. *pertineat et n. t. n. sit.* Schvlt. *Voluit, sed eum qui f. u. c.*, Aerod.

Contenta est) *Contenta ampliores o. n. d.* Schvlt.

Ampliares) *Quam quod amplior.* Aerod.

Ceteri habent) Lege, *quas ceteri, habet.*

Neque me praeterit) Totus hic locus ita legebator et depravate, et perverso ordine: *Neque a me poterunt, iudices, quam multa dici adversus hanc prafessionem, quae ab his soleant, sed persana fratris mei impedit me, ut ego non dicam quae possent contra philosophum: quorum libertatem non impediunt personae.* Aerod. Nihil muta, nam omnie sana et clara; tantum mutem, *ab iis soleant*, quia sequitur, *quippe hos illi.* Bvrm.

Alligatas) *Illigatas*, mavult Schultiogiue; sed eic *alligari ad rem* saepe ipse Fabius dixit; vid. ad decl. 1, 6.

Ega autem mores) *Ego enim m.* Aerod. Haec es Stoicorum disciplina illustrat Lips. ad Senec. de otio Sapieotis c. 41.

turae virtutem: alia forsitan discantur: quaedam experimentis cognoscenda sunt: boni mores constant voluntate: id patere diversis utriusque partis exemplis potest: nam et optimos viros citra philosophiam fuisse constabit, et studiosos sapientiae usque ad ultima exempla scelerum nequitiaeque venisse: non enim, ut opinor, ex istorum scholis abstinentiam didicere Fabricii, Curii; nec, ut mortem contemnerent, Decii consequuti sunt, nec vetera horum explicando monumenta. Tulit civitas populi romani liberatores Brutos, tulit Camillos, antequam ulla istius artis simulatio irreperet. Iam vero si ex diverso intueri placeat, quis ignorat ex ipsa Socratis (quo velut fonte omnis philosophia manasse creditur) schola, evasisse tyrannos et hostes patriae suae? non est igitur necessaria philosophia. Atqui enim ut studio perveniri ad sapientiam possit; via tamen eius incerta est: namque ut omnes in unum philosophos contraham, non tamen inter eos constare potest, quae potissimum secta discenda nobis; quibus praeceptis parendum sit: pugnant inter se, atque dissentiunt; et perpetuam hanc per secula litem trahunt: aliis summum bonum, voluptas habetur: quidam id in nuda virtute posuerunt: nonnulli miscere ista conati sunt, atque confundere; et ex bonis corporis animique, et eorum, quae extra essent, ad finem vitae beatae perveniri posse existimaverunt: delectavit quosdam modus omnium. Iam vero quanta

Nec vetera horum explicando monumenta tulit) Dele τὸ *nec*, et distingue: *nec, ut mortem contemnerent, Decii consequuti sunt vetera horum explicando monumenta. Tulit civitas populi Romani.* GRONOV.

Populi liberatores) *Populi liberiores*, Marg. Aer.

Artis simulatio) Sic ICti veram non simulatam philosophiam profiteri se dicunt leg. I, ff. de Inst. et Iur. SCHVLT.

Quo velut fonte) Vide ad Petron. cap. 5.

Philosophia) *Philosophiam m. creduntur*, Aerod.

Atqui enim) *Atqui etiam*, Schult.

Incerta est) *Certa est*, Aerod.

Parendum sit) *Sit* abiecit Aerod.

Delectavit quosdam modus hominum) Vet. *modos*, vel *odium*, ut Buis-

circa deos pugna? quidam nihil agi sine providentia credunt: alii curam deorum intra sidera continent: quidam in totum deos sustulerunt: quidam quum hoc erubescunt, cura vacare utique dixerunt. Hi nos ad administrationem reipublicae hortantur: illi nihil periculosius civilibus officiis credunt: quosdam videas odio pecuniae ferri, nudos expositosque, veluti ad provocandas calamitates: sunt qui voluptates non animi modo, sed etiam corporis, inter praecipua ducant bona. Quibus credam? quibus accedam? quidquid probavero, plures negaturi sint: nec porro quaecumque praecipiuntur, stare possunt: ergo et non necessariam esse philosophiam, et difficilem electionem esse dicimus: atque inter ipsos etiam plerosque philosophos constat vix posse percipi. Neque ego ignoro esse quosdam, qui quamquam nomen sapientiae facile atque avide, ut sic dixerim, dederunt: tamen quidam sapientiam ex fabulis reip. tunc, et inter

sonio videtur. AEROD. Qui *honos hominum* edidit; sed quid est *modus hominum?* lege *modus omnium*, id est, ex sententia sapientis Chilonis, vel cuiuscumque alius; *ne quid nimis*, et *μέτρον ἄριστον*. Sidon. Apollin. Carm. 2, 158: *modus optimus ut sit*. Horat. I, Sat. 1, 106: *Est modus in rebus* etc. Hinc *auream mediocritatem* vocat idem II, od. 10, et quae infinita in hanc rem produci possent. Vide Erasm. in proverb. p. 508: *μηδὲν ἄγαν*. BVRM.

Nihil agi) *Nihil hic agi*, Aerod. et in Marg. *nihil in hoc*.

Quidam quum hoc erubescunt) Lege, *erubescerent*. GRONOV.

Cura vacare utique) Vet. ex. *utraque*, unde P. Aerodius *v. c.* cui tertia harum declamationum editio debetur, reposuit, *iraque*, propius ad antiquam scripturam. PITH.

Quosdam videas) *Q. video*, Aer.

Plures negaturi) *Probavero pluris ne*, *pluris neg. s.* Marg. Aerod.

Nec porro) *Nescio porro q. pr. an stare possint*. SCHVLT.

Tamen quidam) Alii, *quosdam sapientem ex tabulis Reipub. tantum*, locus est valde corruptus. PITH. Sapiens (inquit) adhuc inventus est nemo, ex quorumdam etiam Philosophorum sermonibus: sive eos laudare licet, qui primi in Rep. versati sunt, ad quos tamen haec laus maxime pertineret, ut de septem Sapientibus Graecorum refert Plutarchus in Solone: sive eos species, quos seiungentes se ab omni civili administratione, somniare potius, quam philosophari, dicit Plato lib. V, de Repub. AEROD.

Sapientiam ex fabulis reipubl. tunc) Recte Aerodius *sapientem*. Sed gravius ulcus. Coniiciebam: *tamen iidem sapientem ex formula ipsorum et inter*

eos qui studuerunt, qui elaboraverunt, nullum adhuc inventum esse confitentur. Verumtamen, ut aliqua etiam de universo loquamur; quis usus ipsorum virorum? militiaene utiles, an civilibus officiis? quid in his deprehendas, praeter fictam frontem et perpetuum otium, et quandam ex arrogantia auctoritatem? Verum sint ista, ut dicitur, magna: ego haec ad formam legemque paterni testamenti voco: quid civitati prosunt? amputant vitia: nimirum nemo luxuriosus est, nemo pecuniae cupidus. Haec de philósopho dixisse satis est: transeamus ad oratorem; quem intelligo fiducia eloquentiae ad hanc descendisse causam. Multum se valere in iudiciis putant: rapiunt malas aliquando causas: et sane si iustitia valeat, quid est eloquentia? quid ergo civitati

eos, qui studuerunt, qui elaboraverunt, nullum adhuc inventum esse confitentur. Dicit ex formula ipsorum, ex praescripto, ut ipsi eum pingunt. Seneca de Tranq. an. *At qui scit hoc sibi, quum conciperetur, statim condictum, vivet ad formulam.* Gronov. *Quidam sapientem, et ex tabulis reipub. tunc,* Aerod. *Nomen sapientis facile* etc. *tamen quidam sapientiam ex fabulis repetunt*, Obr. Nec expedit se ex hoc loco Cl. Schulting., nisi quod legat, *etiam sapientiam ex fabulis repetunt*, nescio autem quaenam sit improprietas in illa locutione, *avide dederunt*, ut opus sit illa formula, *ut sic dixerim.* Praeterea requiri videtur verbum, quod non aviditatem dantium, sed sumentium notet; an *avide ederunt*, pro sibi sumpserunt, arrogarunt? ut *nimium libenter edere sermonem.* Plaut. Aul. III, 6, 1, et Asin. III, 3, 59: *devorare dicta*, et Cistel. IV, 11, 54: *Istuc mihi cibus est, quod fabulare*, et ita *bibere* Horatius II, od. 13, vid. Gron. ad Stat. II Achill., 120; sed quia insolentius esset, continuo me, nisi mallet quis, *sibi avide dari audivere*: deinde mallem, *tamen quidam sapientiam in fabulas retulerunt*, (vel *reposuerunt*) *et inter eos qui studuerunt, nullum qui elaboraverit, adhuc inventum esse confitentur*: *elaborare* autem *sapientiam*, est sibi acquirere post multos labores, ut *elaboratum imperium* Iust. I, 2; vide ad Petron. cap. 115, et ad lib. VI Inst. Orat., 3. Burm.

Ipsorum virorum) Non placet illud *virorum*, quum *ipsorum* sufficiat sententiae, an *vivorum*, id est dum vivunt? an vero, *quis usus ipsorum? Virine militiae utiles* etc. vel, *Q. u. ipsorum? An qui virorum? politiae* etc. Ceterum similia his de philosophis Fabius lib. I Instit., 1; et XII, 1, et alibi tradit. Burm.

Ad formam) Al. *normam* vel *formulam*, ut in decl. principio. Marg. Aerod.

Rapiunt causas) Vid. ad decl. 252.

Quid est eloquentia) Eiecit haec Aerod.

conferunt? illa enim sane remittamus: omne circa verba studium, et, quum rerum natura beneficio suo ita homines instruxerit, ut nulla res non voce explicetur, supervacuum quendam in exornando laborem: eodem redeunt omnia. Quid civitati profuisti? advocatione tua defensus est aliquis; sed laesus, qui ex diverso erat: eripuisti periculo reum; unde scio, an nocentem? Innocentia quidem per se valet: damnatus est aliquis accusante te; unde scio an eloquentiae vitium sit? Quid ego de privatis loquor? civitatum status scimus ab oratoribus esse conversos: sive illam Atheniensium civitatem, quondam late principem, intueri placeat, accisas eius vires animadvertemus vitio concionantium: sive P. R. statum excutere voluerimus, nonne gravissimas seditiones, nonne turbidissimas conciones eloquentissimus quisque habuit? Nonne illi Gracchi ad evertendam rempublicam, his veluti armis succincti, accesserunt? Quid ego dicam, quantum civitati profuerit eloquentia? sibi nocuit. Summos utriusque partis oratores videamus: nonne Demosthenem illum, oppressum veneno suo scimus? nonne Ciceronem in illis, in quibus toties placuerat, rostris poenae suae expositum? Haec dixisse satis erat: nam si civitati nihil utilitatis afferunt hi, cum quibus contendi; satis erat, relictum esse me solum. Aliqua tamen de medicina dicam; non mehercule iactandi mei causa, sed commendandae artis ipsius, cuius

Nulla res non voce) Contrarium docet Fabius lib. X, 1, et alibi.

In exoranda) *In exornanda*, Leidensis Ed.

Profuisti) *Profuistis*, Aerod.

Accisas eius vires) *Eius vires extinctas*, Aerod.

Sive P. R.) *Sive publicae rei*, Aer.

Profuerit) An *obfuerit*, Schult.

Quisque habuit) *Habere* recte ad *conciones*, sed ad *seditiones* minus bene referri potest. Scimus quidem saepe ita solere veteres uno verbo defungi, sed an hic non praestaret legere *aluit*? BURM.

Poenae suae expositum) *An parte sui*? Schult. *poena sua*, Aerod.

Haec dixisse satis erat) Non habet Aerodius, qui et, *nunc si civitati*.

auctores ante omnia accepimus deos: sive, ut maxime reor, ut haec infirmitas hominum haberet adiumenta aliqua atque solatia; sive tantum huic arti tribuere maiores, ut eam vix crederent humanis potuisse ingeniis inveniri; sive ipsa medicina per se sacrum est: contendamus sane apud securos. Si quem, quod absit omnibus, subita deprehenderit valetudo, oratoremne consulet? Quid nunc ego enumerem, contra quot fortunae iniurias medicina advocetur? illam valetudinem, qua spiritus frangitur? an illam, qua visus periclitantur? an illam, qua vulnera curanda sunt? an illam, qua debilitati occurritur? removeam medicinam, tu philosophe, consolaberis? Quod hominum genus est, qui sexus, quae aetas, quae non utilitatem ex hac petat? Itaque, etiamsi medicina vinci fata non potuerunt, productus tamen usque ad eam pater noster, qui tres liberos habebat.

Vt haec infirmitas) *Quod hinc inf. h. habet*, Schult.

Per se sacrum est) Τὸ θειότατον; vide Meibom. ad Cassiodori Formulam Archiatri. pag. 41.

Contendamus) *Contemnamur sane apud securos*, num aegros minus decet. SCHVLT.

Quod absit omnibus) Lego: *Si quem (quod absit omen) subita deprehenderit valetudo*. GRON. *Quod absit ominis*, volebat Francius.

Advocetur) *Avocet*, Aerod. vid. ad decl. 8, 14.

Philosophe, consolaberis) *Philosophia*, Aerod. et in Marg. *tu Philosophiae consulaberis quod.*

Vsque ad eam) Et hic quoque locus emendatione indiget. PITH. *Vsque ad eam aetatem*, vel *usque adhuc*, mea scilicet opera, et ideo tale testamentum scripsit; ita *producere* supra declam. 260: *prorogat producitque*. SCHVLT. Francius volebat, *productus tamen eo usque per eam*. Aerodius: *Productus est tamen usque ad ea p. n. qui t. l. haberet.*

CCLXIX.

DIVES SVB TYRANNO AVCTIONATVS.

Depositi sit actio. Pauper et dives amici erant. Pauperi duo filii adolescentes. Quum tyrannus esse coepisset in civitate, dives facta auctione discessit. Rumor erat, pecuniam apud pauperem esse depositam. Tyrannus arcessiit pauperem: torsit ipsum, torsit et filios eius. Quum ille pernegaret, penes se esse, dimissus est. Postea tyrannus occisus est: redit dives, petit pecuniam, quam se deposuisse apud pauperem dixit: et duos servos, quos solos exsilii comites habuerat, in quaestionem pollicetur.

DECLAMATIO

Depositum peto: scio hunc esse ordinem probationis, ut primum ostendam habuisse pecuniam, quam deponerem: de hoc nemo dubitat: dives fui. Etiamsi me cupiditas amici ad duos servos redegit: aliquando tamen numerabar inter principes huius civitatis: et ut sciatis pecuniam non satis esse, patrimonium meum detinet: si domum, si mancipia, si vendita esse omnia, si in pecuniam redacta constabit, superest, ut deponendae pecuniae habuerim causam. Fuisse me in metu fortunae huius, quam patior, manifestum est: nihil minus fuisse rationis, quam ut mecum pecuniam ferrem, liquere omnibus credo: nec illud tantummodo dico, ne perse-

Ad duos servos) *Ad vos* s. Marg. Aerod.

Si domum) *Deinde si domum.* Schvlt. *Si domus, si mancipia*, Aer. in Marg. *mancipii.*

Redacta constabit) Proprie utitur hoc verbo de rebus venditis, unde pecunia conficitur. Cicer. II Ver., 19: *qui praefuerunt his Heraclii bonis, verbo redigendis, re dispertiendis.* Liv. XXXVIII, ult.: *Nequaquam tantum redactum est, quantae summae damnatus fuerat.* *Cogere* dicit Terent. Heaut. I, 1, et *cogere in pretia*, supr. decl. 5, 3. Bvrm.

queretur tyrannus, ne quis itineris casus auferret, ne fugientem onus ipsum gravaret: potestis aliquid etiam ex ipso fugae comitatu colligere: ne servos quidem amplius, quam duos duxi. Deponendi fuit ratio: proximum est, ut quaeramus, apud quem deponendum fuit: apud aliquem in civitate: quis amicior mihi, in quo plus esse fidei existimavi? hoc probandum diutius foret, nisi sciretis: constitit inter omnes. Dicat iste, quam multa volet, adversus famam, dum tamen constet nil aliud esse istam, quam sensum civitatis: si ab universis tamen ad singulos vocamur, et tyrannum testem dabo: illum quidem neque ego laudo; sed ipsa vitia eius, ipsa scelera facient huic rei auctoritatem, ubi pecuniam credidit esse: qui quaerebat, non dubitavit, ut torto tibi et perneganti non crederet; ut quaestionem usque in liberos minitaretur. Sed in tormentis, inquit, perseveravi: quam honeste feceras, si redderes. Sed et liberi perseverarunt: nam et tu fortasse propter illos perseverasti: neque ego dubito, quin prius istud a fide feceris, sed te male, ut sic dixerim, docuit patientia: indignum putasti tam

Apud quem deponendum fuit) Scribe: *Deponendi fuit ratio. Proximum est, ut quaeramus apud quem. Si deponendum fuit apud aliquem in civitate, quis amicior mihi?* GRONOV. *Ea*, vel *ergo deponendi fuit ratio P. c. u. q. a. q. deponendum fuerit. Apud* etc. *existimaverim.* SCHVLT. *Deponendum ergo fuit*, Aerod.

In civitate) *In civitatem quis*, Marg. Aerod. *in civitate qui*, Aerod.

Sensum civitatis) Fabius lib. V, c. 3. PITH.

Vbi pecuniam credidit esse: qui) Lego: *sed ipsa vita eius, ipsa scelera facient huic rei auctoritatem. Vbi pecuniam credidit esse, qui quaerebat? Non dubitavit et torto tibi et pernéganti non credere, ut quaestionem.* GRON. *Cum torto tibi* etc. *non crediderit.* SCHVLT.

Minitaretur) *Inniteretur*, Aerod.

A fide) *Bona fide*, Al. Marg. Aer.

Sed te male, docuit sapientia) Ad id alludit, quod ex Medea dicebatur: Qui ipse sibi Sapiens prodesse nequit, nequidquam sapit, μισῶ σοφιστὴν, ὅστις οὐχ αὑτῷ σοφός, Euripides. AERON. Vnde illud *sapientia* habeat Aerodius nescio; *patientia* habent editi. Confundi alias haec vocabula, ut et *sapienter* et *patienter*, vidi in codicibus Ovidii, vid. II, Ep. 27, et Remed. 745; *avide docuit*, Latinius, etiam perperam: imitatur hic enim declamator illa Terentii ex Heautont. IV,

multa passum esse propter alienam pecuniam: illud certe manifestum est, hinc tibi venire fiduciam negandi, quod negasti: si tortus non esses, mihi illa sufficerent; pecuniam habui: deponere debui: apud neminem alium deponere illam debui: sciunt servi mei: mutasti animum post illud tormentum. Si tamen tibi magnum videretur in tormentis esse momentum; et isti torquebuntur: rem quidem facio miseram: do in quaestionem, iam dices mihi, servos: sed qui propter hoc servi sunt, ut torqueantur: alioquin non eram tam ingratus, ut in hoc nomine adhuc eos detinerem, qui mecum soli fuissent: sustinebitis igitur tormenta, fidelissimi comites; sustinebitis quaestionem, optime meriti; sed ignoscite: facilius est egestatem ferre in hac natis: me onerat maiorum meorum dignitas, onerat prioris consuetudo vitae, onerat etiam fama: et omnino de innocentia mea quaeritur. Indebitam pecuniam ab amico peto: et hunc potissimum, quem calumniarer, elegi; quum si effodit, si abscondit, quum, si hic vere pauper est, ne damnato quidem sim recepturus: rem incredibilem, et in qua me dementiae crimine damnari necesse est. Ante omnia perdidisse me omnem pecuniam dico, ne dives esse possim: ideo demum mentior, ut mihi cum duobus servis tortis, si tamen quaestioni superfuerint, viven-

1: *Male docet te mea facilitas multa.* Burm.

Torquebuntur) *Torquerentur*, edit. al.

In hoc nomine) Servorum sc. alioqui manumisissem, et liberti dicerentur.

In hac natis) Francius malebat *in hanc*; sed vulgata sana est; supr. declam. 260: *in magnis patrimoniis atque in summa nati dignitate*, ubi vide. Burm.

Onerat etiam fama) Ovid. Ep. XVII: *Fama quoque est oneri.*

Indebitam) *An debitam p. a. am. p. an hunc p. quem diligo calumniari elegi*, Aerod.

Si effodit, si abscondit) Scribend. *si defodit*: et mox, *ne a damnato quidem.* Gronov. *Si effodi, si abscondi*, Aerod.

Et in qua me) *Et iniquam, me dementiae crimine damnari. Necesse est a. o. p. me* (*omnem pecuniam dico*) *ne* etc. Aerod.

dum sit? si minus, soli, qualis in exsilio fui, qualis tyrannum fugerem? Ego si calumnior amicum meum, graviorem poenam ferre non possum: perdo quidquid peto: et quam causam irascendi tibi habui? quid tantum malefecisti mihi, ut ego non sim tormentis istius contentus? Scio dici simile aliquid etiam ex parte diversa: quem sibi usum fore pecuniae dicet? Ante omnia hoc dissimile est: quod pauperi alioqui, et duorum liberorum patri (quae res acerbiorem paupertatem facit), tamen secreta pecunia et abdita affert securitatem: nam ut possessiones non pares, ut familiam non emas, non laxiore habites domo, adversus fortunam tamen tutus es: tibi pecunia hoc praestat, ut sis pauper securus: adiice illud quod tu de longioribus temporibus cogitas: in summa, si vincis, aliquam tamen potes spectare rationem. Ego cur litigem, quid est? ut aliquid auferam? quid habes, nisi depositum? Ego me, iudices, hanc pecuniam perdidisse scio: nam ut damnetis, quo manus mittam? perseverabit enim in ista simulatione homo, quem nec tormenta vicerunt. Omnis litis huius causa mihi in hoc est, ut defendam pudorem meum: tu tamen inveni, ubi perdiderim nescis? quaere: hi servi a me non recesserunt, hi conscii sunt omnium: hi mihi irasci possunt, si tormentis sine causa offeruntur. Non est tamen aequum, comparari fidem tormentorum:

Qualis tyrannum) *Qualis quum tyrannum f.* Aerod.

Tormentis istius) *Tuis.* SCHVLT. et Obr. *istis*, Aerod.

Affert securitatem) *Addit*, Aerod.

Non laxiore) *Non laxiores habites domos*, Aerod.

Illud quod tu) *Quod*, non habet Aerod.

Nam ut damnetis) *Nam ut damnet is*, Aerod. *Au ut damnetis eum, quo manum mittam*, Marg. Aerod. quod minime repudiandum, etsi damnatus erit, quo iniiciam manum, ubi pecuniam reperiam, quam vindicem.

Omnis litis huius) *Omnes lites huiusce causae mihi in hoc sunt*, Aerod.

Tu tamen inveni) *Vt tamen inveniri possit, ubi perdiderim quaere tu, servi* etc. Aerod.

Irasci possunt) *Ir. possint: hi tormentis*, Aerod.

ex altera parte liberi, ingenui torti sunt, ex altera parte servi: non facit ista res pertinaciam, sed causa mentiendi. Ego quomodo dico, perseverasti, ut pecuniam lucrifaceres: spectasti sequentia tempora, spectasti lucrum. Sic tu dic, servi mei quid spectaturi sunt? quid ex hoc consequentur? Et vos quidem tyrannus, ut parcissime loquar, dimisit: tu arbitrio tuo torque: quidquid passus es, quidquid adiicere inveniendae veritatis gratia potes, adhibe, dum spiritus erit, dum loqui poterunt. Quaere, an negent: et si perseveraverint, aude dicere, homines in tormentis solere mentiri.

Non facit ista respertinaciam) Fortasse: *Non facit status pertinaciam, sed causa mentiendi*, boc est, sive ingenuitas, sive servitus. GRON.

Ego quomodo) *Ego, quomodo ego dico*, Aerod.

Perseverasti) *Perseveretis*, marg. Aerod.

Adhibe, dum) *Adhibendum*, Mar. Aerod. *Adhibe dum spes erit*, Aerod.

Aude dicere, homines in tormentis solere mentiri) Nam si id ausus sit dicere adversus servos divitis: ecce idem pauperi obiicictur, Ergo et tu mentitus es, qui perseverasti. AER.

Homines in tormentis) Idem Fab. cap. 4 eiusdem libri. PITH.

CCLXX.

RAPTA EX DVABVS GEMINIS.

Qvi cavsa mortis fverit, capite pvniatvr. Ex duabus geminis adolescens alteram rapuit: ea se suspendit: pater alteram eduxit ad magistratus, et praecipit illi, ut mortem raptoris optaret. Adolescens putavit eam esse, quam rapuerat: duci eum iussit magistratus. Postea compertum est, quod accidisset. Accusatur pater, quod causa mortis fuerit.

SERMO

Facilis et in promptu ratio est huic seni, quod pertinet ad affectum poenitentiae, quod pertinet ad aequitatem. Nisi tamen etiam iure defenditur, verendum erit, ne illum flentem iudices damnent: diligenter ergo pugnare circa legem debebimus. Et sane asperiores in controversia, partes fortasse recti declamatoris relinquant. Divisio paene hoc proprium habet, ostendere ossa et nervos controversiae: et secundum meum quidem iudicium, idem praestare declamatio debet: nam sine his, de quibus loquutus sum, caro ipsa per se quid sit intelligitis: sed in declamatione vestienda sunt haec, ut ex

Quod accidisset) *Occidisset*, Aerodius.

Ad affectum) *Ad effectum*, et mox, *verendum ne illum*, Aerod.

Asperiores) *Asperiore usi controversia*, Aerod.

Partes recti declamatoris relinquant) Hoc est, Qui tractantes hoc iudicium, asperiore coutroversia usi sunt, dum in raptorem dumtaxat inveherentur, nec id potissimum refellerent, in quo totins litis et ossa et nervi consistunt, an videlicet hic causa mortis fuerit: parum fortasse recte declamantis officio functi sunt. Nam ut carne ossa et nervi, ita et aequitas inre et lege quodammodo vestienda est. Huc vero pertinet lex Vlpiani: *Nihil interest occidat quis, an causam mortis praebeat.* Aerod. *Recte declamatores*, Marg. Aerod.

Recti) *Rectius.* Schvlt.

Et secundum) *Secundum et*, Aer.

Caro ipsa) *Causa ipsa*, Schult.

Vestienda sunt haec, ut ex illis) Divinabam: *vestienda sunt hac, ut ex illa interiora vires habeant.* Ossa et nervi, inquit, (haec enim sunt *interiora*) vestieuda sunt carne, ut vires habeant. Neque enim sunt vires nisi σάρκας τε καὶ ὀστέα ἶνες ἔχωσιν, ut Vlyssi dixit mater apud inferos. Gron.

illis interiores vires habeant. Finiamus ergo necesse est, quid sit CAVSA MORTIS: tota enim lis, et omne discrimen controversiae in hoc positum est. Nam si ad finitionem partis adversae accedimus, ut causa mortis sit, qui attulerit causam alicui moriendi, per quem factum sit, ut aliquis moreretur; nullo modo defendere nos possumus. Neque enim dubitabitur, quin per hunc factum sit, ut ille moreretur, qui filiam ad magistratum perduxit; qui praecepit, ut mortem raptoris optaret: nos ergo causam id esse mortis dicemus, quod nullis extra accidentibus causis, mortem homini afferat, quod solum mortem homini intulerit. Deinde dicemus, si accedendum sit finitioni partis adversae, freqnenter etiam honestissima in hanc calumniam cadere posse. Subiungemus quaestionem, an possit qnisquam accusari, quod causa mortis fuerit, in eo qui iure sit occisus. Sequitur quaestio, an hic iure sit occisus: post haec, licebit nobis dicere illa quae sola dicuntur.

DECLAMATIO

QVI CAVSA MORTIS FVERIT, CAPITE PVNIATVR. Satis ostendit ipsa poena, eum demum teneri hac lege, qui

Dubitabitur) *Dubitatur*, Acrod.

Perduxit) *Eduxit*, ut passim, vel *produxit*. SCHVLT. *Perduxerit*, Aer.

Si accedendum) *Si concedendum*; ita quadrant seqq. SCHVLT. Sed *accedere* saepe ita apnd ipsum Fabium; vid. ad lib. VI, 4, et ita passim in his declamationibus. BVRM.

Honestissima) *Honestissimum*, Aer. vide ad decl. 1, 6.

Quae sola) Al. *quaevisa*, Mar. Aer.

Teneri hac lege) Aerodius omisit *hac lege*, et ita parum Latinam fecit orationem, nam *teneri* simpliciter non dixerunt, non modo emendatae et Antiquioris Latinitatis auctores; sed ne ipsi quidem iuris prudentes; ut observat Vavassor de vi et usn quor. verbor. p. 75. *Teneri* vero *lege* optimum et obvium. Liv. IX, 34: *An hoc dicis Appi, non teneri Aemilia lege*; XXXV, 7: *Qui non tenerentur iis legibus*. Virg. II Aen., 195: *Teneor patriae nec legibus ullis*. Iustin. I, 1: *Populus nullis legibus tenebatur*. Terentius vero Adelph. nove dixit, *neque legem putat tenere se ullam*, ubi est ἀμφιβολία, an Aeschinus teneat legem, an lex teneat Aeschinum: ultimum videtur ex Livio IX, 33: *etsi Lex Aemilia tenuerit eos censores*; et cap. seq. *Tenuit Aemilia Lex violentos illos censores*. Aliter adhuc Plaut. Asin. III, 3, 10: *leges, quibus se populus teneat*; et Lucan. II, 10: *se quoque lege tenens*. BVRM.

idem commiserit, quod si occidisset: neque enim gravius quidquam adversus eum, qui sua manu interfecerit, constituere potuit legumlator, quam adversus eum, qui causam praestitisset: ergo et similitudine poenae, etiam crimen par exigere debetis. Hoc quo pertinet? ne existimetis veram illam esse finitionem, quam pars diversa complectitur: ut per quemcumque steterit, uti homo occidatur, is continuo causa mortis fuisse videatur. Alioqui ista ratione, et ille, qui nocentem accusavit, causa mortis fuit: et ille, qui testimonium in reum dixit, etiam si verum id fuit, causa tamen mortis haberi potest: et ille qui adulteros marito prodidit, causa mortis haberi potest: et ille qui sceleratum produxit in publicum. Cur igitur hi accusari ista lege non possunt? quoniam non per ipsos tantum stetit; quoniam iure perierunt hi, quibus mors allata est. Sed hanc partem reservemus: interim videamus, quid sit CAVSA MORTIS. Nos id dicimus causam esse mortis, quod homini mortem attulerit, quod solum nullis extra accidentibus causis noxium fuerit, quo homo periturus fuerit, etiam si nihil ipse fecisset: id quod dicimus tale est: intuendae sunt res ipsae, quae in crimen deducuntur. Produxi fi-

Quod si occidisset) Francius coniiciebat, *quod qui occidisset*; recte, ut puto.

Adversus eum, qui sua manu) Transposita haec videntur, et legendum, *adversus eum, qui causam praestitisset, constituere potuerit legumlator, quam adversum eum, qui sua manu interfecerit.* SCHVLT.

Quo pertinet) *Quoque pertinet*, Aerod.

Homo occidatur, is continuo) *Vti homo occidatur hic continuo*, Aerod. *Occidatur si continuo*, Marg. Aerod.

Causa mortis fuit) Francius legebat, *fuerit*.

Marito prodidit) *Maritis prod.* Aerod. *Maritos*, Mar.

Produxit in publ.) *Deduxit*, Aer.

Quoniam non) *Quando non*, Aer.

Reservemus) *Reservem*, Aerod.

Quod solum nullis) *Solum* non habet Aerod.

Tale est: intuendae) *Tale est*, (*intuendae enim sunt r. i. q. i. c. deducantur*) *produxi* etc. SCHVLT.

liam ad magistratum: quid hoc ad inferendam per se pertinet mortem? Praecepi, ut mortem optaret: detrahe quod ille raptor est; detrahe quod filia mortem raptoris optavit; ipsum quod ego feci, mortem homini afferre non potuit: non possum ego videri causa mortis homini fuisse: quid feci? quod innoxium erat, si nihil ille fecisset. Fingite enim haec accidere potuisse: produxi filiam: optare mortem iussi: ignoret sane, quae sit ad magistratus educta: si potest dicere, nihil tale admisi: nihil nocuerint ea, quae ego feci. Quid ergo illi causa mortis fuit? quod rapuit, quod lex mortem constituit: et hoc paene adversariorum confessione manifestum est: non agunt cum ea, quae optavit. Neque ego sum tam durus ac demens, ut pro salute filiam meam periculo meo opponam: sed uti mihi hoc argumento licet, quoniam et illa tuta est: eadem enim, quae dicuntur a me, ab illa dicerentur: optavi mortem: num tamen hoc nocuisset, si adversus alium fecissem? quemlibet apprehendi ex turba circumstantium credite: huius mortem optavit: num occidetur? non, ut opinor: non ergo ipsa optio in causa mortis est, sed id, propter quod optio valet. Tuta est hac defensione filia mea, et, ut dixi, sententia quoque accusatorum, secura. Quid mihi accidit supra haec? unum adhuc patrocinium: non enim hoc tantum dico:

Per se pertinet) *Per se poenitet*, Marg. Aerod.

Raptor est) *Raptor est, detrahe quod et lex raptorem interfici iubet: detrahe quod filia* etc. Aerodius.

Mortem raptoris) *Raptoris* non habet Aerod.

Non possum ego videri) *Ergo*, Aerod. et Schult.

Homini fuisse) *Hominis fuisse*, Aer.

Quid feci) *Qui fecit, quod*, Latinius.

Ad magistratus educta) *Ad magistratum deducta*, Aerod. *Seducta*, Marg.

Nocuerint) *Nocuerunt*, Aerod.

Ipsa optio) *Ipsa opinio*, Marg. Aer.

Secura. Quid) An, *secura quidquid mihi acciderit: super haec nullum adducam patrocinium*; an, *secura. Quid quod mihi accedit supra haec unum adhuc p.* SCHULT. *Accedit? supra haec unum adhuc. Non enim* etc. Aerod.

si ille non rapuisset, causa mortis non fuissem: haec, si non iure occisus esset, si errore tantum perisset, dicerem. Nunc illud utique inter me et partem diversam conveniat necesse est, non posse eum accusari, qui unus vel attulerit mortem nocentis, si erit unus ex his, de quibus paulo ante loquebamur: vel accusator, vel testis, vel iudex, vel index. Videamus igitur an iure raptor sit occisus, et sic agamus tanquam adhuc vivat, tanquam adhuc de eo quaeratur, an occidi raptorem oporteat. Non educo alteram filiam ad magistratus: nihil ut optet, praecipio. Filia mea vitiata est: ob hoc periit: dico raptorem occidi oportere: nec statim nitor illa aequitate, ut dicam, quod iustum sit, eum, qui intulerit iniuriam, interfici, quum perierit illa, quae acce-

Haec, se non iure) Hic interserit Aerod. *Sed illud etiam si filio mihi non paruisset causa mortis non fuissem: haec*, Aerod.

Et partem diversam) *Et patrem diversum*, M. Aer.

Qui unus vel) *Quicumque volens*; illud *vel* corruptum ex *volens*, aut lege, *vel volens*: vid. decl. 308, et mox *nocenti*. SCHVLT.

Loquebamur) *Loquebor*, Aerod.

Vel accusator, vel testis, vel videam) Certum est hic relata fuisse singula singulis, de quibus in initio declamationis: *Alioqui isto ratione et ille qui nocentem accusavit* etc. Sed illud *vel videam*, quod eo referri oporteret, *et ille qui adulteros maritis prodidit*, quid plane significet ignoro. Meminit certe Quintilianus huius loci lib. VII, cap. 4: *Haec finitio est accusatoris: Per quem factum est, ut quis perierit, causa mortis est, Rei est: Qui fecit quid sciens, per quod homini perire necesse esset. Remota finitione, accusatori sat est dicere, Causa mortis fuistis: per vos enim factum est, ut homo periret: quia nisi vos illud fecissetis, viveret. Contra, non statim per quem factum est, ut quis periret, is damnari debet, ut accusator, testis, iudex rei capitalis. Nec undecumque causa fluxit, ibi culpa est: ut si cui quis profectionem suaserit, ut ad amicum accedat trans mare, et is naufragio perierit: ad coenam invitarit, et is cruditate illic contracta perierit* etc. Fieri vero potest, ut quum ita scriptum esset, *vel accusator, vel testis, vel iudex*, in margine aliquis adnotasset, *vide an index*, quod in textum irrepserit. Aut sane ita legamus, *vel iudex, vel index*. Atque etiam illo loco Quintiliani mallem *index rei capitalis*, quam *iudex*. AEROD.

Non educo) Id est pono, quasi non educam, quod possum iure. SCHVLT. *Non deduco*, Aerod. *Nonne*, Marg.

Vt optet) *Vt oportet*, Marg. Aer.

Ob hoc periit) *Ab hoc petit*, Marg. Aerod.

pit : de iure ipso loquor. Lege comprehensum est, ut Rapta raptoris mortem, vel nvptias optet : ut opinor, una causa legis huius fuit, ut de raptore secundum voluntatem raptae constitueretur. Alioqui multa accidere possunt, propter quae rapta non optet : fingamus vitiatam esse eam, quae loqui non possit : num impune iniuriam fecit, quoniam miserae fecit ? nutum nempe eius, aut vultum, aut aliquod signum animi intueri oporteret. At id non est optio, nec satis verba legis explebuntur : occideretur tamen raptor, si id velle raptam intelligeremus. Fingamus valetudinem consequutam raptae, ut ea educi ad magistratus non posset : deerit aliquid legi : vindicari tamen eam tanto magis oportet, quod credibile erit, etiam ipsam valetudinem ex iniuria natam. Quod si non utique, ut ex his manifestum est, vocem raptae exigi oporteret, sed solam voluntatem : videamus tamen, an quae rapta est, mori raptorem voluerit. Plusne vobis videretur, iudices, si apud magistratum loquuta esset, quam quod ad magistratum venire non ausa est ? quod oculos suos ostendere circumstantibus, ostendere luci non potuerit ? ipsa sua manu vitam misera punivit. Da vires : occidet prius, quae propter hanc iniuriam perit : dubium est scilicet, quid factura fuerit, si vixisset ? raptorem ergo perire oportuit : iam

Rapta non optet) *Raptam non optet*, Mar. Aer.

Iniuriam fecit) *Iui. fecerit. Quoniam in miseram effecit*, Aerod.

Intueri oporteret) *Int. oportet*, Aer.

Si id velle) *Si id illam velle*, Aer.

Raptae, ut) *Receptae, ut te ea duci*, Mar. Aerod.

Ea educi) *Ea deduci*, Aerod.

Exigi oporteret) *Exigi oportet*, Schvlt. et Aer.

Videamus tamen) *V. tandem*. Sch.

Quam quod) *Quae quia a. m. v.* Aerod.

Ausa) *Causa*, Marg. Aerod.

Sua manu) An, *quod sua manu vitam finierit*. Schvlt. *Ipsi s. m. v. puniunt*, Mar. Aer.

Da vires) *Quae prius occidit, quae prius propter* etc. Aerod.

Iam fortiter) *Etiam*, vel *tum fortiter dico*, Schult.

fortiter dico: quid interest, quomodo perierit? Cur ergo, si hoc modo poterat occidi, falso alteram filiam eduxi? Dicerem, luctus confundere, si liceret, dolor suadebat: ignosceretis tamen: nunc mihi necessarium consilium praesens iniuria dedit. Duas filias habueram, rapta erat altera: altera perierat: munienda domus fuit: et voce potissimum alterius virginis, soror vindicanda, ne quis dubitaret, quid factura esset iniuria sua. Partis quidem adversae impudentiam mirari satis non possum: causam mortis esse existimant eum, propter quem perierit; quum eum, cui causa mortis fuerit, occidi oportere constet: et raptorem periisse indignantur, quum certum sit filiam meam propter raptorem periisse. Hoc isti causam mortis vocant: cur ergo occisum vindicari oportet, quem certum esset, si viveret, occidi oportere? Et haec omnia, quae pro causa mea dixi, quibus collegi, me non esse obligatum huic legi, non temporis causa, nec praesentis periculi fingere me, vel ex eo manifestum est, quod raptorem aliter occidi: nam si id esset causa mortis, quod isti videri volunt, hac lege me ulcisci po-

Cur ergo si) *Cur ergo hoc modo, si poterat*, Aer.

Dicerem, Luctus confundere) Thaddaeus *confuderat.* Aerodius *confundebat.* Lege meo periculo: *Si dicerem, Luctus confuderat; si dicerem, Dolor suadebat, ignosceretis tamen.* Gronov. *Dico rem, luctus confundere; si dicerem dolor suadebam* etc. Schvlt. Delr. ad Claudian. de Nopt. Honor. legit, *si dicerem luctus confuderat, liceret. Dolor suadebat, ignosceretis tamen nunc mihi; necessarium* etc. sed ad Senec. Med. V, 659, *confundebat* cum Aerodio legit, ceterorum vero non poenitet.

Ignosceretis) *Ignosceret istamet*, Aerod.

Rapta erat altera) *Rapta non erat.* Schvlt. *Rapta erat altera et perierat, altera munienda d. fuerat*, Aerod.

Iniuria) *In iniuria sua*, Aerod.

Occidi oportere constat) *Occidi (oportet. Et haec omnia quae pro causa mortis fuerit occidi) oportere constet*, ita in textu Aerod.; sed in Margine reiicere se verba haec inclusa notat.

Hoc isti) *Haec ista*, Aerod.

Ergo occisum) *Ergo ociosum*, Aer. Marg.

Certum esset, si viveret) *Certum esse constaret occidi oportere*, Aerod.

Me ulcisci potuissem) *Non potuissem*, Schult.

tuissem. Iamdiu me, iudices, circa iura morari scio, longeque recessisse a paternis affectibus: ergo ego in ultionem filiae meae nihil feci, nisi quod licuit: adii magistratus: fortiorem puellae vocem imperavi, quia tutum erat. Ego vero totos in medium profero affectus; nec mihi in cogitatione tum lex fuit; nec iura respexi: sed quae proxima vindicandae infelicis filiae via occurrit, hanc intendi, hanc sequutus sum: bene cessit, quod et licuit. Age, si non habuissem, quam educerem ad magistratus, cuius vice me ulciscerer, non in publico, non in foro his me senilibus manibus vindicassem? tu, fortuna, facies quod occurrerit; iam non potes efficere, ut poeniteat. Filiam perdidi: scio hoc minimum esse malorum meorum: sunt, qui gravius esse unum de filiis perdere, quam unicum; sunt, qui gravissimum existimant unicos perdere: et quoties non habeant solatium, ad quod respiciant, calamitatis videtur sine medicina dolor: huc gravius est, iudices, perdere alteram e geminis: quotidie mihi occurrit imago funeris mei: quo magis placet filiae verecundia, quo magis probitas, hoc validius subeunt cogitationes: talem miser perdidi. Si tamen hoc vulnus intulisset fortuna, si casus, communi mortalitatis conditione solarer me: nunc miser filiam quomodo perdidi? ante omnia nec virginem, nec nuptam. Quales ego infelix vultus, caesos alioqui laceratosque, ac laqueo tumentes, pater vidi! qui me metus,

Morari suo) *Me morari sentio*, Schult.

Ergo ego) Videntur transpositae periodi et legendum, *Adii m. f. p. v. i. q. tutum erat. Ergo ego* etc. SCHVLT. *Ergo in ultione filio*, Aerod.

Quia tutum erat) Scribo: *Fortiorem puellae vocem imperavi, quam tutum erat.* Quam confideres eam perferre posse. GRON.

Tum lex fuit) *An lex fuit*, Aerod.

Sunt, qui etc. *quam unicum*) Haec eiecit Aerodius.

Et quoties) *Et quoties aliquod solatium, quod respiciant, calamitatis (amittunt) videtur* etc. Aer.

Ac laqueo) *Tunc laqueo.* SCHVLT.

qui intus aestus agitant? quae fuit verecundia illa, quae ultionem exspectare non potuit? horret animus recordari, refugiunt cogitationes. Misera quid passa est! nec sane in causa raptus, amor fuit; non propositum matrimonii, non cupiditas nuptiarum: nihil horum cogitavit, qui nescit, quam rapuisset.

CCLXXI.

TER FORTIS CONTRA TERTIVM FORTEM.

Pauper et dives inimici erant. Pauperi unus filius: diviti tres: fortiter pugnaverunt. Pauperis filius, et unus ex divitis filiis, e lege fortes armis contenderunt: occisus est divitis filius. Iterum alter divitis filius cum filio pauperis fortiter fecit; et de praemio dimicans, occisus est. Tertio bello quoque is, qui residuus erat divitis filius, fortiter fecit; et idem ille pauperis filius. Dives prohibet filium pugnare: non parentem abdicat.

SERMO

Prima illa communis omnibus fere ex abdicatione pendentibus controversiis quaestio, an utique necesse sit facere filio, quidquid pater iusserit: in iis tamen controversiis, quibus de praesenti agitur, non de praeterito. Duo enim genera scitis esse abdicationum; aut obiicitur, quare fecerit filius aliquid:

Agitant) *Agitavit.* SCHVLT.

Exspectare non potuit) Forte negatio delenda. SCHVLT.

Qui nescit) *Qui nesciit*, Obr.

Prima) Hinc usque ad, *Primo filio pugnare permisisti*, omnia continuat et sermoni adscribit Aerodius, et inde demum declamationem inchoat.

Duo enim genera scitis esse abdicationum) Citavi antea locum e Quintiliano lib. VII, cap. 5 huic omnino similem: *Abdicationum* (*inquit*) *formae sunt duae. Vna criminis perfecti: altera imperfecti. Illa semper asperam abdicantis actionem habet: immutabile est enim quod factum est. Haec, ex parte blandam et suadenti similem: mavult enim pater corrigere, quam abdicare. At pro filiis, in utroque genere summissam, et ad satisfaciendum compositam.* AEROD.

aut obiicitur, quare non faciat. Asperius est illud genus abdicationum, in quo iam praeteriit crimen, nec emendationem recipit. In hoc lenius versantur patres, et filii paulo liberius, in quo est emendationis locus.

DECLAMATIO

Ergo non omnia necesse est facere liberis, quaecumque patres imperant: multa sunt, quae fieri non possunt: et ideo iudicium constitutum est adversus abdicantes, quoniam recipiebat natura, ut etiam patres aliquando aut errarent, aut iniuste imperarent.

SERMO

Illis argumentis adiuvari solet haec quaestio.

DECLAMATIO

Si imperes filio ut sententiam dicat, contra quam existimat: si testimonium iubeas dici eius rei, quam ignorat: si sententiam in senatu: haec magis civilia et in medio posita, si ex nostra libertate argumenta repetenda sunt: si Capitolium me incendere iubeas, arcem occupare; licet dicere, haec sunt, quae fieri non oporteat.

Asperius est) *Asperius et illud*, Aerod.

Praeteriit) *Praeterit*, Aerod.

In quo est emendatianis locus) Potius, *emendationi*. GRONOV. Et ita Aerodius ism edidit.

Ergo non) *Ergone omnia*, Schult.

Si imperes filio) Et haec sermonis esse videntur. PITH. *Si* hic positum pro *quid si*, ut decl. 281 circa finem bis. SCHULT.

Vt sententiam dicat) Vid. decl. 257.

Haec magis civilia, usque sd *repetenda sunt*) Videntur sermonis verba esse. Deinde *si Capitolium* etc. declamationis. SCHULT.

Si ex nostra) An, *si in nostrae libertatis argumentum*; ita decl. 252 bis, *in argumentum maleficii*: et *in argumentum causae*. SCHULT.

Non oporteat) *Non oportet*, Aer.

SERMO

Secundo loco quaerimus, an abdicari posset propter id, quod facere vult e lege.

DECLAMATIO

Postea videbimus ius istud: utrum tale sit, ut permittat mihi pugnare: an tale, ut iubeat etiam interimere. Si utor mea potestate, non debeo tamen incidere in poenam huius offensionis.

SERMO

Tertio hoc loco quaerimus illud, an pugnare viris fortibus etiam necesse sit. Haec quoque quaestio in multis controversiis tractata est. Secundum nos erit scriptum legis.

DECLAMATIO

Si plures fortiter fecerint, de proemio armis contendant: iubemur pugnare: cogimur etiam, si ego noluero. Hoc unum acturi sumus, ut me adversarius timere putet. At enim de praemio iubet contendere: et si praemium remittitur, non est necessaria pugna. At id ipsum lex complexa est, ne praemium remittatur, quum de praemio contendere armis iubet.

Videbimus ius) *Videbimus quid iussisti utrum*, Aerod. et in Marg. *Videbimus iussisti verum*, et *ut* sequens pro *ne*.

Permittat mihi pugnare) *Non pugnare*. SCHVLT.

Interimere) *Interimi*, vel *interimere*, *si non utar* etc. SCHVLT. *Vt iubebat etiam. Interim etsi utor m. p.* Obr.

Vt me adversarius) *Ne me adv.* SCHVLT.

Complexa est, ne praemium etc.) *Complexa est, quae praemium contendere armis iubet*, Aerod.

SERMO

Post haec dicemus, domi etiam honestam esse hanc contentionem: adiuvabimus propositionem nostram, ipsius patris iudicio.

DECLAMATIO

Primo filio pugnare permisisti: iterum quamvis experimentum triste, quod nunc maxime mihi oppones, iam haberes, pugnare tamen permisisti. Quid est, cur de me pessime sentias? omnis abdicationis causa ex timore tuo pendet: et est quidem istud inconsultum, et sibi repugnans, abdicari filium indulgentia patris; et aliquem carere liberis, orbitatis metu. Verum hanc quoque detrahere tibi sollicitudinem volo: erat illud, quod a bono patre et a pio dici posset, etiam si periculosum sit, tanti est mihi. Non tam me ducit gloria militaris, nec fama victoriae: vindicandi mihi fratres sunt. An ego, qui paulo ante arma, ignoscat patria, ignoscant leges, minore sacramento tuli, et contra hostes sine respectu meo sanguinisque pugnavi; ubi mihi vindicandi sunt fratres, et duo fratres, non pugnabo? non vel di-

Domi etiam) *Domui*; id esl familiae, ex qua occisi fratres. SCHVLT.

Quod nunc maxime mihi oppones) Scripsit opinor auctor: *quod cum maxime mihi opponis*. GRON. *Opponis* etiam Schultingius.

Cur de me) *Quod de me*, Aerod.

Detrahere) Vid. ad lib. VI Instit., 1.

Erat illud) *Erat*, et *Fuit*, verba sunt, quibus aliquem vita defunctum significabant. PITH.

Quod a bono patre et a pio) Legendum: *Erat illud, quod bono patri et pio dici posset: Etiamsi periculosum sit, tanti est mihi.* Sunt enim verba filii ad patrem, non patris ad filium. *Tanti est mihi*, tamen operae pretium est. Ne quum Aerodio facias: *Non tanti est praemium*. GRONOV. *Quod bono patri et a pio filio dici*, Obr. *Non tanti est mihi praemium*, Aerod.

Vindicandi) *Sed vindicandi*, Aerod.

Ignoscant leges, minore) Lego et distinguo, *ignoscant leges, minore sacramento tuli et contra hostes* etc. PITH. *Tuli leges minore sacramento*, Aerodius.

Sine respectu meo) *Sine respectu mei sanguinisque*, Aerod. puto recte; vide ad decl. 9, 5.

Non vel) *Non volens*, ut declam. praecedent. SCHVLT.

scrimen vitae subibo? ego accederem tuo consilio, si timerem. Sed multa sunt, quae me faciant fortiorem: ante omnia adversarius iam fatigatus est: cogita quoties pugnaverit: non dico quid fecerint hostes: non inde ceciderunt fratres mei: fortiorem me faciet melior conscientia: fortiorem me faciet et causa pugnae. Ille pro praemio pugnaturus est, quod iam bis accepit: ego pugnaturus sum pro fratribus, pro pietate: fortiorem me faciet et fortuna: solet fatigari; solet, postea quam nimium indulsit, in fine deficere. Facit me fortiorem etiam usus quidam: pugnantem illum saepius vidi: scio quid maximum fratrem meum fefellerit; quomodo is, qui secundo loco pugnabat, deceptus sit. Illud autem plusquam verecundum et erubescendum nobis est: pauper pugnare filium suum non vetat. Quantum tu adiicis illi animi, quod times? sed forsitan et incautiorem illum faciat haec ipsa fiducia. Illud scio, favebit pugnanti mihi populus: scio futurum, ut Dii immortales stent pro mea parte: non solus mihi stare videbor: habebo in commilitio fratrum meorum animas: si quid est in animo praesagii, si quid in mente ipsa spei, concipio victoriam: neque aliunde haec pertinacia venit: non pre-

Quid fecerint hostes) Fortasse: *Non dico, quid fecerim in hostes; non inde ceciderunt fratres mei.* Vt bene speres, de meae pugnae eventu, non allegabo apud te, quae adversus hostes dedi fortitudinis specimina: nam ab illis quoque fratres victores redierunt. Gronov.

Non inde) *Non unde*, Aerod.

Fortiorem me faciet melior conscientia) Haec desunt editioni Aerodii.

Pro pietate) *Proprietatem fortiorem me*, Marg. Aerod.

Me faciet et fortuna) Forte delendum *et*, quasi ex ultima syllaba prioris vocis natum; vide vero Savaron. ad Sidon. Apol. XI, Ep. 13, pag. 170. Almel. Sed cur non etiam paulo ante, *fortiorem me faciet causa pugnae?* ego nihil muto.

Fratrem meum) *Meum* deest Aerod.

Secundo loco) *Secum dolo cum*, Marg. Aerod.

Tu adiicis) *Tu dicis*, Marg. Aerod.

Incautiorem illum) Vet. cod. *illudi*. Pith.

Dii immortales) *Dii mihi mortales*, Marg. Aer.

Non precibus) *Quam quod non m.*, Aerod.

cibus tuis, non minis terreor. Alioqui quid agis abdicando me, nisi ut non pugnem incolumi rerum mearum statu? cogitabo de victoria, cogitabo de vindicta: si vero cum hac me infamia dimittis, iam nunc dico, arma dimittam.

CCLXXII.

ORBATA PRODITRIX.

QVI CONSILIA PVBLICA NVNTIAVERIT, CAPITE PVNIATVR. Ad colligendum filii corpus nocte processit mater: comprehensa ab hostibus, et torta, indicavit auxilia venire: quibus oppressis, de vinculis effugit, et nuntiavit cuniculum agi: oppressis hostibus, rea est quod consilia publica nuntiaverit. CD.

SERMO

Potior in hac causa controversia, quam lis est. Lis enim circa unum factum versatur: in qua illae sunt quaestiones, an hoc enuntiare sit? an etiam si hoc est enuntiare, quisquis enuntiavit, puniendus sit? an haec punienda, quod enuntiaverit? Ceterae vero controversiae maiorem cumulum habent: occisum praesidium, et oppressus hostis; et filius ille; et hac causa egressa portas. Haec themata tractanda sunt omnia: sed curae habendum, ut suo quidque loco tractetur.

DECLAMATIO

QVI PVBLICA CONSILIA ENVNTIAVERIT, CAPITE PVNIATVR. Possum mirari, iudices, hac lege ream esse feminam:

Quid agis) *Quod agis*, Aerod.

Qui consilia publica nuntiaverit) Lege et hic et mox, *enuntiaverit*. GRON. Et ita Schultingius correxerat; recte: hoc enim proprium in hac re verbum; vide Gronov. ad Liv. IX, 16. Sic Iustinus *enuntiare initiorum sacra*; et Cicer. I de Orat., 47: *Mysteria enuntiare*; et ita passim alii. BVRM.

Circa unum factum) *Circa nudum factum*, Aer.

Maiorem cumulum) *M. tumultum*, Aerod. vid. ad decl. 1, 4.

neque ideo dico, quoniam non etiam gravius punienda sit, si mentem prodendae reipublicae, perdendae civitatis in hoc sexu deprehenderimus: sed publica consilia quomodo in feminam ceciderint, invenire non possum: quam quidem ego postea affectus necessitate merito defendam, interim defendere verbis legis volo. Nam ut confiterer sic enuntiari consilia, satis poterit tamen vindictae in eam expensum videri per tormenta: deinde nec consilia enuntiasse videtur, quae nobis rursus quid hostis ageret, nuntiavit: quid enim dicitur fecisse? indicasse venire auxilia: hoc neque nostrae civitatis est consilium, neque ullius alterius iam tantum consilium. Enuntiare vero aliud esse, quam confiteri, nemo adeo ignarus est loquendi, ut nesciat: enuntiatio voluntatem habet, et animum non coactum: confessio expressam dolore multo necessitatem. Sed intelligo, non eam esse personam, de qua loquimur, ut satis sit eximere eam accusationi: volo ire per singula, quum tamen illud prius interrogavero vos, iudices, an eadem ira, eademque poena dignos putetis eos, quos fortuna, quos vis, quos dolor coëgerit confiteri aliquid; et eos, quos odium

Neque ideo dico) Scripsit: *neque id ideo dico.* GRONOV.

Quoniam non) *Quo modo non*, Aerod.

Ageret, nuntiavit) *Ageret, enuntiavit*, Aerod.

Quid enim dicitur) *Quod enim dicitur*, Aerod.

Neque ullius alterius iom tantum consilium fuit) Neque (inquit) hoc civitatis nostrae consilium fuit: externa enim erant auxilia, non domestica. Ergo publica consilia non enuntiavit: quum sua cuiusque populi civitatisque sint publica consilia, civiliaque iura: nec sunt publica Romanorum, quae sunt Latinorum aut aliorum sociorum publica consilia. At vero (ait) neque illius alterius civitatis, unde veniebant auxilia, iam tantum consilium fuit, sed ad actum pervenerat: veniebant socii, aderant, in ipsa erant expeditione. Profectionem igitur, non consilium profectionis enuntiavit. Hoc crimen apud Graecos τῆς ἐπαγγελίας appellatur. AEROD.

Iam tantum consilium) *Alterius. Iom vero tontum consilium confiteri aliud esse, quom enuntiare, nemo adeo* etc. SCHVLT. *Neque illius alterius iom tontum consilum fuit.* Aerod.

Expressum dolore) *Expressi doloris multi necessitatem.* Aerod. *ubi doloris ab invito neces.* Marg.

reipublicae, spes praedae, amor hostis in hanc egerit proditionem. Quod si nullo modo apud quemquam bonorum virorum potest videri simile, iam et quemadmodum in hostes inciderit, videbimus, et quanta necessitate confessa sit: ac satis erat primum illud dicere, quae filium in proelium misit, cuius partus et sanguis in proelio stetit: cuius filius, dum nihil carius habet patria, dum propulsare hostem, vel morte sua, vel sanguine, vel postremo corpore ipso morari studet, spiritum pro nobis in certamine amisit, ita profecto institutus, ita a matre dimissus: hanc accusari aequum est, cui misereri satis non possumus? Nocte egressa est: quis hunc in matre, quis miratur affectum, tanquam novum? Ego vero plura confitebor, et quae forsitan plane admiratione eius digna sint: noctem illam tenebrasque non timuit; horridam ipsius loci, in quo pugnatum erat, imaginem tulit: haec per sanguinem humanum, et per fracta tela, et per mixta virorum equorumque corpora quaesivit filium suum: et ne in totum nulla sua culpa incidisse in hostes videatur, planxit, et Deos invocavit. Neminem puto hactenus irasci calamitatibus: cetera iam imputari ipsi non possunt: hostibus confessa est; nondum dico torta; illud satis est dicere, femina. Si mehercule primae tantum minae, ac timor ille exercitus, qui modo feliciter pugnaverat, confudisset feminam, or-

Potest videri simile) Scribendum: *Quod si nullo modo apud quemquam bonorum virorum possunt haec videri similia.* GRONOV.

In certamine amisit) *Incertum in eam misit.* Aerod.

Cui misereri satis non possumus) Immo *cuius.* GRON. Non puto temere mutandum: nam et hoc aevo et sequenti dativum huic verbo addidisse, docere possunt Hyginus fab. 58, et quae ibi producit exempla Munkerus, quibus hoc adiiciendum. BVRM.

Quis miratur) *Quis non miratur. al. tam novum.* SCHVLT.

Admiratione eius digna sint) Corrige: *et quae forsitan plane admiratione etiam digna sint.* GRON.

Irasci calamitatibus) *Ir. calamitati huius*, Aer.

Dico torta) *Dico contra*, Aerod.

bam, stupentem malis; erat tamen res digna venia. Confessa est, quum torqueretur: ubi tantum robur animi, ubi tam firmam solidamque mentem, quae non dolore vincatur, non ignibus cedat, non verberibus ingemiscat? hanc vero satis fortiter, ac supra sexum suum fecisse credo, quod nihil dixit, antequam torqueretur. In his tamen necessitatibus, in his malis, num demonstravit aditus, quibus in urbem venire possent? num proposita nostra? num occultam civitatis voluntatem patefecit? quum torqueretur, minata est. At oppressa sunt auxilia a sociis missa: si damna bellorum deflere hic, iudices, vacat; plura perdidimus, et aciem illam, quae circa filium miserae huius iacet: tot fortissimi cives nostri ceciderunt: si vero lex ista belli est, si nulla unquam tam incruenta victoria contigit, quae non haberet aliquam tristitiae recordationem; pensavimus omnia ista victoria. Recuso ut possit videri secundis ominibus, et quadam providentia pro nobis Deorum immortalium factum, ut haec caperetur: intrassent civitatem hostes: nobis et somno sepultis, et securitate ab omni cogitatione bellorum, totus subito in visceribus ipsius urbis hostis apparuisset exercitus: nec prius de-

Solidam mentem) Ex Horat. III, od. 3: *Mente quatit solida.*

Quum torqueretur) *Dum torqueretur*, Aerod.

Venire possent) Francius malebat, *veniri posset.*

Minata est) *Minis victa*, ut paulo ante, *si primae tantum minae* etc. SCHVLT. Retineo vulgatam: dicendo auxilia venire, non prodidit hostibus consilia, sed minata est illis vindictam ab illis auxiliis; minaciter hoc dixit.

Deflere hic) *Deflere hic*, i., *vacaret pluribus; perdidimus et aciem illam* etc. SCHVLT.

Et aciem illam) Videtur legendum, *et acie illa*, et paulo post, *Nec recuso ut possit.* PITH. Sed, si et *aciem superare* dicere licuerit Frontino II, 5, 3; cur non et *perdere aciem*, tolerabimus? BVRM.

Ista victoria. Recuso) *Isto victore retuso. Vt possit* etc. Obr.

Reputo) An, *recusatis ut*, aut *recusamus.* SCHVLT.

Omnibus) *Hominibus*, Marg. Aerod.

Et securitate) *Et securis*, Aerod.

Hostis apparuisset exercitus) Lege, *hostilis.* GRONOV. Neque hoc mutem; ita enim et apud Statium ex MSS. XI, 22: *Nec iam hostes turmae, aut fer-*

siisset, quam incenderet, opprimeret, diriperet. Hic, si placet, feminae animum, et in amore patriae assumptas culpate vires: discussit vincula illa, quae, ut parcissime dicam, hostis imposuerat, femina, anus, torta rupit. Quaeritis, quo animo fecerit? cogitate, quid passura fuerit deprehensa: torta est, antequam offenderet: iterum ingressa nocturnum iter, non confusa tenebris, non periculo, vicit cursu aetatem, sexum, infirmitatem: sequuti cives quidquid dixerat, quidquid fecerat mater: salus ergo civitatis et victoria, qua nunc gaudemus, huic debentur: hoc est enuntiare?

CCLXXIII.

DEBITOR ADVLTER.

MARITVS DEPREHENSI ADVLTERI BONA POSSIDEAT: ADVERSVS SPONSOREM SIT ACTIO, QVAE ADVERSVS DEBITOREM. QVOD DEBITOR NON SOLVERIT, SPONSOR SOLVAT. Quidam debitorem suum in adulterio deprehendit; bona omnia ex lege occupavit: petit debitum ab sponsore. Ille CD.

SERMO

Priusquam venimus ad causam, praeparare debebimus animum iudicis, pro ipsa persona sponsoris.

rum mortale timetur. Et deinde: *Atque increpat, Hostes Quo retrahis Germane gradus.* BVRM.

In amore patriae) Francius legebat, *in amorem.*

Sequuti cives quidquid dixerat) Fidem nuntianti habuere, agi cuniculum. Salus ergo etc. AERŌD. *Sicuti.* Marg. Aerod.

Hoc est enuntiare) An, *haec est enuntiatrix.* SCHVLT.

Persona sponsoris) Addit Aerodius, *non in illum reum, pro nostra.*

DECLAMATIO

Petitur a nobis pecunia, quam non accepimus, non consumpsimus, non in ullum rerum nostrarum usum convertimus: etiam quum istud periculum est sponsoris, miserabile est, bonitate labitur, humanitate conturbat. Hoc quo pertinet? non ut extorqueam vobis, iudices, religionem; sed ut intelligatis, quod profecto cognoscitis, non esse exigendum a sponsore creditum, nisi iure summo. De quo priusquam loquor, etiamnum ea, quae humanitatis et consuetudinis gratia dici solent, non omitto. Debitorem appellasti: cum ipso, cui dederas pecuniam, egisti: non enim aliter salvo pudore ad sponsorem venit creditor, quam si recipere à debitore

Non in ullum etc.) *Neo in usum convertimus*, Aerod.

Etiam quum istud) Au, *Etiamnum istud p. e. sponsoris. Miserabilis est, qui bonitate* etc. SCHVLT.

Bonitate labitur, humanitate conturbat) Quum pecunia credita ad sponsoris fideinssorisve periculum pertinet, hoc ipsum, inquit, miserabile est: qui quia nimium bonus, beneficus ac liberalis fuit, ideo facultatibus labitur, et conturbat, non ob suum debitum, sed alienum: et principalis debitoris vel perfidia, vel contumacia. *Conturbare* autem is dicitur, cuius fractae sunt rationes, et qui seu aliena iniuria, seu vitio suo, ad egestatem redactus est. Hinc nata locutio, quod quum antiqui magnam diligentiam adhiberent tabulis et rationibus conficiendis (uti ex Asconio ipso videre est) in quibus nominum et obligationum, quin etiam actionum omnium quotidianarum, separata et disposita erant capita: qui iam in iis nullum teneret modum, et cuius accepti, quam expensi ita ampliores essent rationes, ut nulla spes unquam pariationis esset: factum est ut is rationes conturbasse diceretur, eo exemplo, quo signa testamenti conturbata et totum ius conturbatum appellamus, l. ad testium, §. si sign., ff. de testam. Pertinet potissimum haec locutio ad servos, qui pecuniam praesentem a dominis acceptam, ut particulatim confecta ratione huc illucque impendant, dissipant tamen, et nulla mensura collocant. Vlpianus in l. cuicumque, §. item Labeo de instit. actio. Alphenus in l. quidam fundum, de in rem verso, Cicero lib. II, epist. ad Q. fr. locum autem illius de sua egestate, ne sis aspernatus; ad quem ego rescripsi, nihil esse quod postea arcae nostrae fiducia conturbaret. Caelius ad Ciceronis l. VIII, ep. penult.: *Si aliquid apud te nos, si vir optimus gener tuus valet, eorum fortunas non debes vel conturbare.* Graeci χρεωκοπεῖν appellant. AERОD. De voce *conturbare* vid. ad Petron c. 38.

Priusquam loquar) *Pr. quis loquatur etiam ea* etc. *omittat.* SCHVLT.

non possit. Inhumane exigis, iniuste petis: pecuniam quam credideras, recepisti: nihil mea interest, qua via quidquid est istud, quod a te ad debitorem tuum pervenit, penes te est: sponsor porro in hoc accipitur, ne creditor in damno sit. Vis scire, quam sponsorem appellare non possis? debitorem appellare non potes: et quoniam confitendum est, eandem esse causam meam, quam debitoris, nec tu aliud videri vis; volo sic agere, tanquam petas a debitore, semota illa ratione, quod honestior persona sponsoris est; detracto eo, quod debitor adulter est, quod deprehensus est, quod punitus est. Fingamus ergo petere te a debitore, cuius nos sponsores sumus: respondere pro debitore tuo volo: recepisti: omnia quaecumque possedi, ad te transierunt: in his quae possedi, erat debitum tuum: totum habes, immo plus habes: adversum haec quid respondes? Lege mihi bona debitoris tradita sunt, quoniam eum in adulterio deprehendi. Non facimus legi istam controversiam: quid tamen continet? ut ad te bona debitoris pertineant: bona porro quae sint? ut opinor, ea quae detractis alienis deprehensa sunt. Finge alium creditorem fuisse eius, quem tu deprehendisti: num dubium est, quin, quamvis ad te bona pertinerent adulteri, recepturus tamen suum creditor fuerit? ponamus enim nunc debitorem sine sponsore: rationem, ut opinor, deponeres, detra-

Causam meam, quam debitores) *Quae debitoris.* Aerodius.

Non facimus legi) *N. f. lege i. e. quod tamen continetur*, Aerod. Francius legebat, *legi isti controversiam.*

In his quae possedi, erat debitum tuum) Scribe, *creditum tuum.* Gronov.

Detractis alienis deprehensa sunt) *Deprehensi*, id est rei, legit G. Forner. select. lib. III, cap. 19.

Dubium est) *Debitum est*, Aerod.

Rationem, ut opinor, deponeres) Hoc quid esse vellet, vellem explicuisset Pithoeus, qui fecit. Thaddaeus: *Ponamus enim debitorem sine sponsore rationem (ut opinor) detracto.* Vude Aerodius: *Ponamus cum debitore, sine sponsore, rationem: ut opinor detracto aere alieno.* Quo nihil potest fieri commodius. Gronov. *Ponamus etiam n. d. f. s. rationem, ut opinor, deduceres*, vel *deputares*, vel *poneres.*

cto aere alieno omni, detractis oneribus bonorum, quod residuum ex patrimonio fuisset, id tibi lex concederet. Quem igitur calculum cum alio posuisti, ponas necesse est tecum: nam patrimonii in alium transituri ea ratio est, ut primum credito satisfiat: partem tanquam debitor solvit, partem tanquam creditor accipis. Etiam nunc fingamus alios creditores, et nihil in patrimonio, quod supersit: id ut manifestius atque apertius dicam, sint possessiones huic deprehenso, sint mancipia, supellex; sit aes alienum, cui aeri alieno non sufficiant ea, quae in patrimonio sunt: occupabis mancipia, occupabis supellectilem, creditores inanes excuties, atque dimittes? non potest hoc aequum videri tibimetipsi foeneranti: omnia igitur ea, quae apparerent, in creditum et in aes alienum transissent: tu, quamvis legem haberes, qua tibi adulteri bona deberentur, nihil tamen ex his adulteri bonis, qui nihil haberet, recepisses. Sic ergo tecum debitor tuus loquitur: bona mea, id est, quod liberum in patrimonio meo est, et quod proprie meum, ad te transire debet lege: prius solvo; et quid interest ego solvam, an tu auferas? non debet ergo tibi is, cui pecuniam credidisti; multo minus ego, qui profecto

SCHVLT. Francios, *componeres* volebat. *Ponamus eum debitore* etc. *rationem, ut* etc. Aerod. non male; nam est propria locutio, ut et mox, *calculum ponere;* vid. ad Petron. 101 et 115. — *Deponeres*) Ignorat hoc verbum Aerodius.

Posuisti) Scribe, *posuisses.* GRON. Et ita Schult. qui et deinde, *poneres necesse.*

Credito satis fiat) An, *creditoribus.* SCHVLT.

Creditor accipis) *Debitum accipis.* Aerodius, qui tamen probat *creditor:* in aliis est *debitor.*

Sint possessiones) *Sint ut possessiones*, Aerod.

In patrimonio sunt) *Sunt* deest Aerodio.

Adulteri bona deberentur) An, *deferrentur.* SCHVLT.

Ex his adulteri) *Ex eius adulteri*, Aerod.

Leve prius solvo) Aerodius, *aere prius soluto.* Quod placeret, si *aes* simpliciter dici possel pro aere alieno. Sed potius distingue: *et quod proprie meum, ad te transire debet lege. Prius solvo*, hoc est, detraho aes alienum. GRON. Lege, *sed prius solvo.* SCHVLT. Sed Obrechtus Gronovium sequitur.

solutus sum, si alter iam solvit. Quid enim alioquin facere me vis? integro statu debitoris mei, si a me petere maluisses, ad debitorem reverterer: si debitor decessisset, et bona eius ad heredem pervenirent, ad heredem redissem, id est, bona persequerer patrimonii, pro quo ego spopondi. Idem es reus, a quo fui repetiturus, si quid tanquam sponsor solvissem: nunc ad te transiit patrimonium; nunc coepisti vicem habere heredis: quid enim interest, iure testamenti a defuncto veniat ad te hereditas, an lege a vivente? si patrimonium mihi persequi licet, ad te redeam necesse est: ita istud, quod accipere non potes, si posses accipere, solveres.

SERMO

Haec de iure: illa iam de circumscriptione huius sponsoris.

DECLAMATIO

Ego fortiter spopondi, sine periculo, pro eo homine, qui bona habebat: tu quousque avaritiam perduxisti? Parum est foenerare civibus? sine aliqua tua fraude factum videbitur, ut qui aliena pecunia utebatur, incideret in hoc potissimum adulterium? Sed inciderit sane: neque enim mihi causa pro ullo hodie dicenda est: quod protulisti, habes; et plus quam protulisti, habes: est quod in rationes tuas, tanquam creditor, referas: est quod in lucrum, tanquam maritus, referas.

Idem es reus) Lege: *idem esses reus.* GRON. *Esset.* SCHVLT.

Vicem habere) An, *vicem agere?* sed et Plin. XV, 19: *Vicem habere obsonii* dixit.

Lege a vivente) *Lege adiuvante*, Aerodius.

Haec de iure) Aerodius tanquam essent declamationis continual.

Pro eo homine) *Pro quo homine?* Aerod.

Sine aliqua) An, *non sine a. f. f. videtur.* SCHVLT. *Si nec aliqua tua fr.* Aerod.

Pro ullo) *Pro illo*, Aerodius.

Et plus q. p. habes) Non habet haec Aerod.

Quod in rationes) *Quod numerationes*, Aerod.

CCLXXIV.

TYRANNVS FVLMINATVS.

Qvo qvis loco fvlmine ictvs fverit, eodem sepeliatvr. Tyranni corpvs extra fines abiiciatvr. Tyrannus in foro fulminatus est: quaeritur, an eodem loco sepeliatur.

SERMO

In legum comparatione multa quaeri possunt, sed varie in quaque controversia. Interim quaeri solet, an privata altera, altera publica sit; et utrum militaris altera, altera pertinens ad civilia officia. Hic omnia fere cetera paria sunt: utra utilior et magis necessaria civitati sit, quaerendum est.

DECLAMATIO

Nondum rem comparo: interim utrum magis necessarium putatis esse, servari eam legem, quae ad sepulturam alicuius pertineat, an eam, quae ad poenam tyranni? si in totum lex altera tollenda sit, nec in praesens modo tempus, sed in universum: sine utra tandem facilius civitas stabit? Icti fulmine ut eodem loco sepeliantur, quo sunt percussi, ad quam tandem civitatis pertinet utilitatem? at hercule ut insepultus abiiciatur tyrannus, ad vindictam, ad securitatem pertinet. Non satis putaverunt maiores, eas poenas adversus tyrannum constituere, quas possit excipere in vita: multos magis tangit sepultura: ad cogitationem post se futurorum plerique gravius moventur: vultis scire? propter hoc litigatur: est ergo utilior. Quid si de eo quaerimus hodie, ad quem leges, nisi in poenam eius scriptae, non

Haec praesens) Malim, *nec in praesens modo tempus, sed in univers. sine utra tand. fac. civ. stabit?* Pith. *Nec in pr. m. t. s. i. u. si neutra utra tandem*, Aerod.

Excipere) Vid. ad decl. 330.

pertinent? exuit se tyrannus, et erigit: supra leges ponendo, extra illas se posuit. Hominem occidere non licet, tyrannum licet: expugnare domum fas non est, arcem expugnabit optimus quisque. Insidiatus civi, etiamsi non effecerit scelus, poenas tamen legibus solvet: at qui hoc idem adversus tyrannum fecerit, etiamsi deprehensus fuerit, laudabitur. Lex praecipue ista ad eos pertinet, qui alioqui sepeliendi sunt: idque verbis legis ipsis manifestum est, QVO QVIS LOCO FVLMINE ICTVS FVERIT, EO SEPELIATVR: apparet non de sepultura quaeri, sed de loco sepulturae. Magis aliquanto esse contraria lex huic videretur, si ita scripta esset, VT FVLMINE ICTI SEPELIRENTVR: tum enim ipsa sepultura illis assignari videretur, nunc tantum locus: num porro cui sepultura non dari debet, assignari locus debet? Sed tyrannus fulmine ictus est: non dico, quo loco, nec adhuc ad tractatum huius invidiae accedo: hoc illi proderit? Si nobis libertatem humanae manus, et mortalia consilia attulissent, traheretur publicis manibus corpus extra fines, et unusquisque vexatione ludibrioque gauderet: nemo non suam manum esse, quae traheret, suas vires putaret: quoniam scelera eius atque flagitia ab ipsis Diis immortalibus condemnata sunt, quoniam patientiam nostram ac servitutem numina non tulerunt, continget illi honor? hoc enim voluit ille, qui fulmen vibravit? hoc cogitavit, quum illud noxium caput sacris flammis petivit? parum erat sepeliri tyrannum, nisi in foro etiam sepeliretur? Quonam fato ego nostram civi-

Exuit se tyrannus) *Exuerit* (vel *extulerit*) *se tyrannus et erexerit supra leges: supra leges se ponendo* etc. SCHVLT. *Erigit supra leges se ponendo*, Aerod.

Nunc tantum locus) *Non*, volebat Francius. *Num*, Marg. Aerod. qui in textu, *non*.

Traheretur p. m. corpus) *Traherent p. m. corpus*, Aerod.

Vexatione) *Vexatione eius*, Aerod.

Petivit) Proprie, vide Heins. ad Ov. III Amor., 3, 37.

tatem, iudices, laborasse in illo homine crediderim, si praeter ea, quae adversus nos singulos universosque fecit, partem speciosissimam civitatis, et celeberrimam nobis ablaturus est. Si mehercule aliquis liberalis civis, immo si optime meritus in foro fulmine esset ictus; dicerem tamen excipienda quaedam. Immo neque omnes casus providere legumlatores potuerunt: nec templa excepta sunt: forum, quod mihi templum quoddam pacis videtur, in quo iura exercentur, propter quod leges valent, bustis occupabimus, infaustis cineribus polluemus? totum hercule potius relinquamus tyranni sepulcro: mutemus locum iudiciorum.

In illo homine) *Nullo homine*, Marg. Aerod.

Si praeteream) Lego: *si praeter ea quae adv. nos sing. univers. fecit, partem* etc. Pith. *Si praeterea quae adv. vos*, Aerod.

Nobis abl.) *Vobis*, Marg. Aerod.

Ablaturus est) Quia bidental, et ita inaccessum futurum erat.

Nec templa excepta sunt) Verisimile est post *nec* particulam, aliquid deesse; videtur enim dicere, Lege, qua agitur, templa quidem nominatim excepta fuisse, non forum aliave huiusmodi loca publica. At in foro, pugnare legis exceptionem, quia templi loco est. Iam vero, inquit, si ibi sepeliatur, amittemus locum et iuris nostri esse desinet: nam ex publico communive loco, nunc nullius erit, quia fiet illatione mortui, religiosus. Ceterum totus hic locus ita legebatur: *tyranni sepulcro mittemus locum: ta deorum.* Pars altera: *Vt sepeliatur* etc. Aerod.

Forum, quod mihi) *Forum mihi quidem* etc. *id bustis occ.*, Aerod.

Totum herc.) *Forum herculep. relinquamus. Tyr. s. amittemus locum, an decorum ut sepeliatur superstitione sola?* Aerod. Qui sermonem incipit ab *effici potest.*

PARS ALTERA.

SERMO

Vt sepeliatur, superstitione sola effici potest, ut in comparatione legum illud potentissime dicamus, eam legem magis esse servandam, quae Deorum gratia scripta sit, quam quae hominum. Adversus tyranni ultionem, hominibus tantum esse scriptam, et scriptam levissimam partem ultionis: hoc vero, quod constitutum est, ut quo quisque loco fulmine ictus esset, eodem sepeliretur, religionis esse.

DECLAMATIO

Neque propter personam, neque in honorem alicuius scripsisse potest legumlator videri; sed in reverentiam Deorum: fas non est inde summoveri ictum illum: quomodo sederant flammae, ita concremandum corpus universum putaverunt: existimatis locum illum corpori datum? fulmini datus est. At tyrannus fulmine percussus est: hoc magis omnia religiose, et cum cura Deorum facere debemus. Sed in foro sepelietur tyrannus? quam magis mihi inter cetera etiam hoc quoque provisum esse fato a Diis immortalibus videtur, quod illi loco destinatus est! nemo inire forum nostrum potest, quin videat illud sepulcrum: protinus enim sequatur

Illud potentissime) *Illud potissime*, ut saepe in declamationibus haec permutata. SCHVLT.

Tyranni ultionem) *Tyr. ultionem, legem hominibus* etc. SCHVLT.

Fas non est) *Ergo fas non est hoc summovere ictum loco, in quem ceciderunt flammae, ita ibi concr.* Aerod. *in. sub. ictum in q. sederant*; al.: *Sed in r. deorum factum est, ne submovere liceat in quem*, Marg. Aerod.

Quomodo sederant) An, *quo modo se dederant flammae, ibi concr.* SCH. Ego nihil muto; ita *sedere catenas* dixit auctor declamat. 5.

Existimatis) *Existimantes*, Aerod. et in Marg. *existimamus*.

Datum) *Datum, qui f. d. e.*, Aerod.

Quam, magis mihi) Fortasse: *Sed in foro sepelietur tyrannus? Vbi magis? Mihi inter cetera.* GRONOV. *Quo magis*, vel *quin*, Francius. *tyrannus? magis mihi*, el *facto a diis*, Aerod.

Protinus enim) Alii, *eum*. PITH.

cogitatio necesse est, tyrannus fuit ille, et fulmine ictus est, et ob hoc poenas Diis immortalibus dedit. Quoties noxios cruci figimus, celeberrimae eliguntur viae, ubi plurimi intueri, plurimi commoveri hoc metu possint: omnis enim poena, non tam ad delictum pertinet, quam ad exemplum.

CCLXXV.

HERES OB ADVLTERVM FRATREM.

QVI OB ADVLTERIVM PECVNIAM ACCEPERIT, IGNOMINIOSVS SIT. Maior frater minorem in adulterio deprehendit: pro eo rogante patre, et abdicationem eius promittente, dimisit: abdicatus est adulter. Mortuo patre, inventus heres, qui deprehenderat, ignominiosus dicitur.

DECLAMATIO

QVI PECVNIAM OB ADVLTERIVM ACCEPERIT, IGNOMINIOSVS SIT. Hanc legem adversus eos primum constitutam esse dico, qui pecuniam acceperunt, ut adulterium committeretur; ideoque ignominiam adiunctam, quod viderentur rem fecisse lenonis. Verumetiam si hi quoque tenentur, qui in poenam commissi adulterii pecuniam acceperint, is tenetur, qui pecuniam accepit. In mea causa utrum contendis? pecuniam me accepisse, quum dimitterem? non probabis: alioqui si hoc putaris

Crucifigimus) Scribe separatis vocibus, *cruci figimus*; vid. ad lib. VII Inst. Or., 1.

Ad delictum) Alii, *ad dictum*. PITH.

Pro eo rogante) *Prorogante*, et in Marg. al. *perrogante*, Aerod.

Qui deprehenderat) *Qui deprehenditur*, Marg. Aerod.

Esse dico) *Esse constat*, Aerod.

Etiam si hi) *Etiam hi*, Aerod. et in Marg. *sui*.

esse pecuniam accipere, abdicari fratrem, statim detulisses: postea videbo, qua causa dimissus sit, interim nego hoc esse pecuniam accipere. Sine dubio est tam manifestum, ut nulla interpretatione egeat, quid sit accipere pecuniam: ego tamen non sum contentus hac defensione, nisi illud probavero, ne spem quidem pecuniae oblatam: quid enim mihi pollicitus est pater? si dimisissem, futurum, ut abdicaret fratrem meum. Heredem testamento etiam eum, quem abdicasset, quis vetabat substitui in locum abdicati alium heredem? non possum ergo videri propter pecuniam dimisisse, etiam si propter hoc tantum dimisissem. Nunc vero quam multa fuerunt, propter quae dimitterem? si hoc tantum me movit, quod frater erat; erat tamen satis plena defensio, et quod minor frater, et quod sub patre frater; ut etiam si ipsi non parcerem, tamen et patris et mea causa non debuerim occidere. Nunc vero quis dubitet exorari me debuisse, quum pater peteret? putemus nihil patrem esse pollicitum, nullam mihi ultionem praestitisse; quis non impium me, quis non sceleratum putaret, si non impetrasset? Nunc vero promisit ultionem

Statim detulisses) *Distulisses*. Edit. aliae, et Marg. Aerod.

Vt abdicaret fratrem meum) Duas ultimas voces nescit Aerod. ut et seq. ad *Quis vetabat*. Videtur omissum aliquid, et legendum: *Abdicasset, non instituisset. Quis vetabat.* SCHVLT. Forte, *ut abdicaret fratrem; me heredem testamento faceret, quum eum abdicasset. Quis vetabat.*

Eum, quem abdicasset) Lego: *quum abdicasset*. GRONOV.

Quis vetabat, substitui) Videtur legendum, *quis vetabat institui, vel substitui* etc. et paulo post: *manifestum testamento fecit*. PITH.

Propter hoc tantum) *Propter spem*, Aerod. sed in marg. al. *haereditatem vel legatam rem; vel locatam tum spem.*

Nunc vero) *Hunc vero*, Aerod.

Si hoc tantum) *Nisi h. t. me movisset*. SCHVLT.

Occidere) *Accipere*, Marg. Aerod.

Vltionem praestitisse) Lego *promisisse*, et videtur differentiam attendisse inter *polliceri*, et *promittere*. SCHVLT.

pleniorem, integris inviolatisque manibus meis: et ipse pater severus: neque enim est, quod putetis defuisse ei gravitatem, defuisse ad vindictam animum: abdicavit: et non fecisse hoc eum temporis causa, manifestum testamento fuit. Ergo nec pecuniam mihi pollicitus est pater, et ego alias causas dimittendi habui, quam pecuniam: et ille abdicatus est, non ut ego lucrum facerem. Nec enim persuaderi cuiquam potest, eum, qui abdicatus sit, haec passum esse causa mea, quando plenior mihi vindicta contigit: brevis enim poena mortis est: nunc diu eget, diu male audiet.

CCLXXVI.

BONA RAPTORIS QVI SE SVSPENDIT.

Rapta raptoris mortem avt bona optet. Raptor se suspendit: rapta optat bona.

DECLAMATIO

Rapta raptoris mortem, vel bona optet. Raptam hanc esse, pro qua loquor, constat; ab eo raptam esse, cuius bona optat, non negatur: lege datam esse potestatem, utrum vellet, convenit inter nos; quid est igitur, quod obstet? negant dandam esse optionem puellae, quoniam perierat raptor. Id nulla lege exceptum, nullo scri-

Et ipse pater) *Est ipse p. s.* Schvlt. et ita Francius quoque.

Quando plenior) *Quanto pl.*, Marg. Aerod.

Diu eget) Videtur legendum, *diu egebit.* Pith. Ita Schultingius.

Ab eo raptam) *Et ab eo raptam*, Aerod. qui et ita distingit, *optat. Non negatur lege datam etc. vellet: convenit.*

Perierat) *Perierit*, Aerod.

pto verbo cautum est; interpretatione igitur optionis nituntur: videamus haec qualis sit. Lex, inquit, quae optare vel mortem vel bona permittit, hoc satis significat, ex duobus optandum esse; quoniam igitur iam alterum optari non potest, ne optioni quidem locus est: hanc legis vim esse contenderemus, si ex duobus esset optio eligenda puellae: duo tamen haec esse contenderem, natura et vi: neque enim si raptor nobis subductus est, mors ipsa nihil est. Sed quomodo non satis est unum superesse, quum etiam si duo essent, non potuerit optari, nisi unum? et haec duo ita demum potenter a parte diversa proponerentur, si essent iuncta: nunc vero discreta sunt, ipsa legis scriptura, MORTEM VEL NVPTIAS: ita duo simplicia, singula sunt tamen. Praeterea lex ita scripta est, ut eligi iuberet: posset opponi vel electioni, SI EX pluribus non esset: nunc optio potest

Optionis nituntur) *Temporis nituntur*, Aerod.

Hanc legis vim) *Si h. l. v. esse concederemus*, Aerod.

Contenderemus) *Concederemus ex duobus asse omnino eligendum puellae.* SCHVLT.

Mors ipsa nihil est) Etsi mortuus sit raptor, ideoque mihi subductus, inquit, ne mortem eius optare possim, neque etiam nuoc bona, qoia, ut cavillatur adversarius, ex duobus sit optio: natura tamen, καὶ τῇ δυνάμει, duo sunt, quae optare possim. Nam quom morimur, nou ita male nobiscum agitur, ut nostri nec post mortem nihil sit reliqnum: et mors ipsa in rerum natura nihil sit. Quin animus, potior nostri particula, vivit et viget, cuius vel mors quaedem (qood Christiano absit) optari potest. Praeterea qui raptor semel in reatu hac vita functus est, ita adhuc vivere iuris fictione intelligi potest, ut si rapta ad magistratom educta, mortem exposcat: retro non uatura, sed vi et supplicio periisse videator. Haec fortasse subtiliora sint: verum in re tam obscura, quia corrupta et depravata, quid non experiri possumus? praesertim quum hae argutiae e libris philosophorum depromptae, potissimum ad scholam pertineant. AERОD. Potest rapta etiam mortui morte esse contenta. SCHVLT.

Sed quomodo) *Et quomodo*, Schult.

Potenter a parte) *Petenti a parta*, Aerod. *Potenter a patre d. praepon.*, Marg.

Si ex pluribus non esset) Haec verba excipientis, et raptam praescriptione submoventis esse, eqoidem existimavi. Electio est de pluribus, ioqoit: ergo licet eam a lege habneris, nunc raptoris morte consumpta est. Sed iure civili certum est, in alternativis tot legata, tot stipulationes esse, quot sunt res, quia discretae et separatae: aliter atque si coniunctae sint, qualis

esse, etiam singulorum. Et illud, iudices, ante omnia intueri vos oportet, si quid ex lege inclinandum sit, spectare, ut quam minimum ex eadem pereat. Adversarius etiam queritur, aliquam verbi interpretationem perire: nos totam legem, totum ius: tolerabilis enim esset mihi cum adversariis contentio, si quaereretur, an hoc optare puella deberet: nunc id agunt, ut nihil optet: et nova quadam ac perversa actione nituntur, ut bona raptoris optare puella non debeat, quia optare nihil aliud potest, quam bona. At non est aequum, et mortem raptoris contingere, et bona: sed hoc eo pertinet, ut si mortem optavit, optare non debeat bona: ita demum enim et mortem ei contigisse raptoris dicemus, et bona: aequum est enim interpellari posse optionem etiam facto ipsius, alieno vero iniquissimum. Quare si per hanc stetisset, ut raptor periret (quamquam possem dicere, illud non optavit, et legi non est satisfactum): haberet tamen aliquam rationem, saltem falsa eius calumnia: nunc quid fecit puella, ut raptor moreretur? Itaque huic non tantum in hoc labor est, ut bona raptoris accipiat; sed in illo maior aliquanto, ut vobis approbet, quod optatura fuerit, si viveret: duas

est, familia, grex, quadrigae etc. l. scire debemus, ff. de verb. obligation. Et ideo re una extincta, manet altera in obligatione. Sic in hac optione legitima, licet raptor desierit esse, cuius mors optari possit: ius tamen optionis omnisque eligendi facultas, ad raptoris bona delapsa est, ut ea sola, ab initio, re integra, optari potuere. Haec aliis obscura, Iureconsultis sunt pervia. AERODIVS. *Praeterea lex ita scripta, ut eligere iuberet, posset opponi puellae electioni, si ex pluribus omnino esset nunc* etc. SCHVLT. — *Nunc optio*) *Verum una optio potest*, Aerod. sed in Marg. *in una*.

Si quid ex lege) *Si quid lege iudicandum sit*, Aer.

Tolerabilis) *Tolerabilior*, Aerod. *Tolerabilius*, Marg.

Si quaereretur) *Si quaererent*, Aerod.

An hoc optare) *An bona optare*. SCH.

Optavit) Al. *Optabit*, Marg. Aerod.

Optionem etiam facto) *Tantum facto*. SCHVLT.

Per hanc stetisset) *Per hanc testis sed ut*, Marg. Aerod.

Haberet tamen aliquam) *Haberem*, Aerodius.

Vobis approbet) *Nobis approbet*, Aerod.

enim sine dubio poenas adversus raptorem lex constituit; alteram tamen mitem: nec semper hac cogitata et publica, crudeli ac sanguinaria tenetur. Hodieque alioquin nonne merito a vobis, merito a civitate reprehenderetur, si aliud non optando hoc ostenderet et fecisse raptorem, quod ipsa esset optatura? Hinc transeunt ad coniecturam, et suspicari vos volunt ea, quae probare non possunt: non enim, inquiunt, est credibile periturum fuisse raptorem, nisi hoc optaturam scisset puellam. Ante omnia, quum dicitur scisse, illud ostenditur, posse probari, quo mōdo scierit: quaero enim a vobis ipsis adversariis, quo modo colligatis scisse eum, quum non liqueat hoc vobis? si quid est, afferte et ad iudicem. Vnum argumentum est ipsum, quod perierit: hoc etiamsi mortis fecit metu, potuit tamen naturaliter fuisse timidus; etiam nullo accepto signo, propter quod vitam desperaret, confusione tamen, et proprio animi sui periïsse motu. Nunc vero credibile non est, quemquam perire mortis metu: quid enim timuit ulterius? quare etiam credibilius videtur mihi, idcirco periisse eum, quod optaturam puellam bona existimaret. Sint enim plerique, qui mortem potiorem, quam egestatem putent: quibus delicate educatis (ex deliciis enim haec licentia facta est) intolerabilis videatur nuda vita illa, omnibus, quibuscumque antea abundaverunt, destituta. Hoc igitur est credibilius, et hoc puella voluit, et in hoc perseverat: et certe nulli tolerabile aut aequum

Hac cogitata) *Vt nec semper hoc cogitata in publicum* (vel *hanc cogitata in rempb.*) etc. *tenentur*, vel, *haec conata in repbl. tenentur*, Schult. *Nec semper hacce irata et publica* etc. Obrecht. *Ne semper h. agitata et p. tam crudeli l. c. s. teneretur*, Aerod. *Nec semper h. cogitata et publicata crudeli illi et sanguinarie tenetur*, Margin.

Et fecisse) *Et scisse*, Aerod.

Non liqueat) *Non liceat*, Marg. Aerod.

Vlterius) *Alterius*, Marg. Aerod.

Licentia facta est) *L. nata est*, Aerod. al. *facta*, vel *sancta*, Marg.

videri potest, in gravissima iniuria, qua virginitatem perdidit, qua florem aetatis amisit, qua prima illa gratia apud maritum futura praerepta est, neque mortem optaverit, neque bona accipiat.

CCLXXVII.

PRAEGNANS ADVLTERA.

SVPPLICIA PRAEGNANTIVM IN DIEM PARTVS DIFFERANTVR. Praegnantem in adulterio deprehensam occidit maritus: reus est caedis. CD.

DECLAMATIO.

Quum reus agar caedis, nihil fortius confiteor, quam a me occisos homines: et, si quid numerus quoque adiicere invidiae potest, duos: verum istud non potest videri saevitia, non crudelitas, quae per leges venit: occidere adulterum licet cum adultera. Ex alia parte nascitur origo huius calumniae: praegnantem, inquit, occidisti: et supplicia praegnantium lex differre in diem partus iubet. Vt confiterer hoc esse supplicium, atque eo nomine appellandum, fortiter tamen dicerem, leges omnes, quaecumque de suppliciis scriptae sunt, ad eos pertinere, qui damnati sunt, qui in iudicio convicti, qui per ministeria publica, ac carnificum manus occi-

Qua virginitatem) *Quia v. p. quae florem*, Marg. Aerod.

Neque mortem optaverit) Deest particula *ut*, sive ante τὸ *neque* ponenda, sive post τὸ *videri potest*. GRON.

Praegnantium) In vet. exempl. *praegnatium*, et *praegnas*, et *praegnatem*, constanter scriptum est, ut et in Pisanis Pandectis. PITH. De hac voce vide Guiet. ad Terent. Hecyr. IV, 4.

Agar) *Agor*, Aerodius.

Verum istud non potest) Aut scribendum *ista*, aut mox, *quod per leges venit*. GRONOV. Nihil mutem; vid. ad decl. 5, 6.

duntur: nam et ceterorum supplicia ante iudicium non solent esse, et non nisi per magistratus exiguntur, non nisi certa lege ordinationum; hoc ius scriptum est mariti dolori: hoc ius ille conditor, conscriptorque legis huius, voluit esse privatum. Non magis ergo tempus aut diem praestituisset adulterae, quam manum carnificis, quam sententiam iudicis, quam imperium magistratus. Quid? si ne differri quidem hoc supplicium potest? non enim dubium est, quin lex de his loquatur, qui quandoque sint in reipublicae potestate. Damnatus aliquis custodia publica continetur, carcere continetur: potest de hoc supplicium sumere magistratus, quum voluerit: adultera dimissa non redit in manum mariti. Nec hoc tantum in lege est, ut adulterae supplicium differri non possit, sed illud etiam, ut non tantum adulterae pereant: nam lex, quum occidere mihi adulterum cum adultera permittat, manifeste illud ostendit, non posse eos diversis temporibus occidi; ac si alteri remittatur supplicium, impunitatem etiam alteri dandam: ergo non solum praegnantis supplicium, etiam ut sic loquamur, sed etiam adulteri, non differendum tantum, sed tollendum omnino fuisset. Quod si hoc quidem sup-

Ordinationum) An *procrastinationum*, an *dilationum*; ita, *in diem decimum dilatum supplicium*, Tac. Ann. vid. et cod. Iustin. et decl. 313. Sch. *Hoc inscriptum est mariti dolori, hoc, iuris ille conditar, inscriptorque legis h.* Aerod. *Exiguntur non nisi certa lege, ordine, ratione: Hoc ius scriptum est mariti dolori, hoc ius ille conditor* etc. Obr. ego mallem: *exiguntur non nisi certa lege ordinata. Omne hoc ius s. e. mariti dolori: hoc* etc. *Ordinata supplicia* dixit lege, ut *ordinare delationem* decl. 2; *facinus* 18 pr., et passim. Suetonius quoque frequenter hoc vocabulo utitur, et alii. Burm.

Custodia publica) Vide Cerdam. Advers. Sacra. c. 109, p. 24. Almel.

Nec hoc tantum) Vide Cl. Schult. ad Senec. controv. II, p. 94.

In lege) *E lege* malim, ut decl. 271: *E lege fortes armis contenderunt.* Schult.

Adulterae pereant) *Adulterae parcant*, Aerod.

Etiam ut sic) *Ut etiam sic*, Aerod.

Quod si hoc quidem) *Quid si ne hoc quidem s. a. convenit. Habent enim ce sine parenthesi.* Schult.

plicium appellari convenit (habent enim omnia haec nomina suam proprietatem), non semper homo supplicio affectus dici potest: non ubicumque poenam habent, etiam supplicium est: nomen hoc est publicae animadversionis nomen, exactae per magistratus poenae. Indignum fuit occidere etiam, quae praegnans facta est: nondum dico, quanto gravius peccaverit: interim cuius miseretur? infantis, ex adulterio fortasse concepti? Et, iudices, interrogo vos, cuius rei gratia legem cavisse existimetis? illius, qui erat conceptus a nocente femina? non est credibile legem prospexisse ei, cui rerum natura datura fortasse non erat lucem; qui an nasci posset, dubium fuit; qui etiam odium ex ea, quae conceperat, merebatur. Quare ergo scripta lex est? pro patribus, qui nihil fecerunt: indignum enim visum est, etiamsi mortem meruisset mater, auferri filium innocenti patri. Dixero, lex pro me scripta erat: non potest videri contra me valere: in hac vero, ne illius quidem, quicumque futurus sit, movere vos miseratio potest: quis enim illum agnosceret? quis educeret? quum manifestum esset ex crimine, ex flagitiis, ex ea re, quae morte punitur, esse conceptum. Ipsam vero adulteram adeo oportuit occidi, ut nulli unquam irasci magis leges debuerint. Vltra commune flagitium est, praegnans adultera: aliqua hoc tempore, quo salvo pudore a ma-

Poenam habent) An *subeunt*, an *habetis*. SCH. *Leges poenam habent*, Aerod.

Occidere etiam) An, *eam*. SCHVLT. Ita Aerod.

Quanto gravius) *Quantum gravius*, Aerod.

Cuius miseretur) *Cuius miserebor?* SCHVLT. *Cuius misereretur?* Aerod.

Concepti) *Concepit*, Marg. Aerod.

Cuius rei gratia) An, *huius reae g. l. c. ex. an illius*; mox, *nocentem* vocat. SCHVLT.

Qui nihil fecerunt) Id est innocentibus, non reis, Schult.

Dixere) *Dixero recte*, *lex*. SCHVLT.

Educeret) *Educaret*, Aerod. nihil opus. Terentius, Cicero et alii passim *educere* pro *educare*, ponere amant.

rito secubaret, cum adultero volutata est. Et quum animalibus mutis etiam, quorum libido ratione non continetur, haec tamen sit natura, ut posteaquam conceperint, omnem refugiant venerem: matrona ne pudore quidem partus, ut vos dicitis, iam instantis moveri potuit, ut pudicitiam, si non marito, at futuro certe filio praestaret: illa igitur prior damnavit ventrem suum: Victurus autem fuit ille, si ego adulteram non occidissem: non novimus hos mores turpissimarum feminarum, ut oderint puerperia? ut filios, velut indices aetatis suae, abominentur?

CCLXXVIII.

EXPOSITOR PETENS CVM FORTI X MILLIA.

Viri fortis pater decem millia accipiat. Is qui videbatur filium habere, decem millia, quum ille fortiter fecisset, accepit: postea iuvenem pater naturalis agnovit: solutis alimentis recepit: petit decem millia.

DECLAMATIO

Decem millia a me petis? quo iure? qua causa? credidisti, an deposuisti? an ex alicuius rei venditione pretium ad te pertinet? nihil horum: nullus inter nos contractus fuit; nisi quod mihi nuper aliquid debuisti. Legem

Volutata est) *Voluta est.* Pith. Male: vide ad Petron. 79, et supr. ad decl. 3, 13.

Quorum libido ratione continetur) Sic vetus, legendum tamen videtur, *non tenetur:* nisi quis malit sic intelligere, fraenari etiam ratione mutorum animalium libidinem, et hac in re muta quoque animalia iuris et rationis peritia censeri, ut IC. loquitur. Pith. *Nulla ratione continetur*, Aer.

At futuro) *Aut futuro*, Aer. *Praestaret?* Pith.

Non novimus) *Non novissemus*, Aeród.

Aetatis suae) *Suae* non habet Aer.

affers, qua patri viri fortis decem millia dari oportet: cuius quidem summae si non praestetur fides, petitio, ut opinor, a republica est. Nam ut iam constet, uter accipere debuerit, illud tamen respondeas mihi velim, quis dare debuerit: si patri debetur, debet respublica. Viderimus, an ego a civitate recte acceperim: tu non potes accipere, nisi a civitate. At ego accepi id, quod tibi debebatur: puta me in praesentia confiteri: repetet fortasse qui dedit: interim tibi non alius debuit, quam qui mihi dedit. Sed volo nunc agere etiam reipub. causam; et sic respondere tibi, tanquam istud a magistratibus petas. Non est tempus hoc actionis istius: quando enim filius tuus fortiter fecit? multum iam transisse tempus ante hanc actionem confiteberis. Interrogabo, ubi fueris: etiamsi te peregrinatio detinuit, etiamsi absentia in causa fuit, quo minus acciperes, dicam tamen pleraque iura tempore circumscribi: si vero et in civitate fuisti, et praesens eras, quum honoraretur filius, ut nunc res est, tuus; interrogo, cur non petieris? nam ut non acceperis, sufficit hoc, quod non petisti. Non eras illo tempore pater, quia nesciebas te esse: non debebatur igitur tibi eo tempore, quo respublica debuit. Illud quoque interrogo, quomodo factum sit, ut ego acciperem: pater viri fortis eram: quorum utrumque breviter ostendere iudici necessarium est, et me tum patrem fuisse, quum decem millia debebantur patri viri fortis, et te non fuisse; ideoque te non accepisse: patres enim non tantum natura et illo initio continentur: satis est

Vt debuerit, illud) *Debuerit, si patri debetur, debet Respublica*, Aerod. omissis ceteris, et mox, *viderimus an ego a civitate, an ego a Repub. accepi id, quod tibi deb.*

Non alius debuit) *Non alius debet.* Schvlt.

Cur non petieris) *C. n. petieras*, Aerod.

Vt non acceperis) Lego *acciperes.* Gronov. Francius etiam tentabat, *cur non acceperis.*

plerumque ad hoc ius, videri. Num dubium est, quin si intestatus decessissem, antequam tu agnosceres, aditurus ille hereditatem, quasi filius, fuerit? num dubium est, quin si, honores peterem, profuturus mihi tanquam filius fuerit? num dubium est, quin si, quod longe ab ab eius animo et moribus abest, pulsasset patrem, non iniuriarum tantum lege teneretur? si occidisset, non caedis tantum lege poenas daret? quod si haec omnia in confesso sunt: ne magistratus quidem erraverunt eo tempore, quo decem millia dederunt mihi. Si intestatus tu decessisses: ad alios quoslibet tua pertineret hereditas: vis scire quam pater non fueris? recipere illum, nisi solutis alimentis non potuisti: lex tibi dicit, alienus est; et tibi, ut pater esse incipias, emendus. Iam illa profecto citra interrogationem sunt; cuius tulerit nomen; in cuius censum delatus sit: nimium diu de re iudicata. Reliquum est, intueamur, uter nostrum hac pecunia dignior esse videatur: et ut breviter dicam, tu exposuisti, ego sustuli. Scio te, coepturum altius, ut dicas genui: hoc est, quare tibi debeamus irasci: quantum ad te pertinet, non habet respublica virum fortem: aut illum ferae laceraverunt, aut aves diripuerunt, aut aliquis, quod multo sit indignius, sustulit leno, aut lanista: ex meis ille beneficiis natus est. Intuendum nobis etiam illud praecipue est, quae causa constituendae legis huius fuerit: aut unde or-

Ad hoc ius, videri) Puto, *satis est plerumque ad hoc ius*, (sc. patriae potestatis) *vocari*, sc. patrem. Haec vero verba passim commutantur, ut apud Ovid. XI Met., 287 et alibi; quamquam et vulgata retineri potest, si modo ita distinguatur, *satis est p. ad hoc ius, videri*, scil. *patrem*, etsi revera non est, in Marg. Aerodii est, *videri, non et*, supple, *non etiam revera patrem esse*. BVRM.

Non dubium est) *Num dubium*. SCHVLT. ita Aerod.

Quod longe) *Quid l.* Marg. Aerod.

Pertineret hereditas) *Perveniret h.* Aerod.

In cuius censum) *In cuius censu*. SCHVLT.

Ex meis ille beneficiis natus est) Scribe, *renatus*, ut decl. 260: *Renati sunt novumque fatum quodammodo sortiti*. Δευτερόποτμοι. GRONOV. ita

tum sit, ut non contenta civitas fuerit praemium ipsi viro forti dedisse, sed etiam patrem huius honorandum censuerit. Ideone honoratum putamus patrem, quod genuerit? an ideo magis praemio dignum civitas existimavit, quod educasset, quod impensas fecisset? vis scire, quam hoc verum sit? pecunia honoravit. Si quid pietatis est, quod imputare nos reipub. praeter alimenta possumus, illud est, sic educavi, talia praecepi, sic formavi mores: non est satis hoc indignum, quod talem tibi filium feci? Sed haec utcumque videri possint tolerabilia: illo tempore, quo pugnabat filius noster (vindicabo enim mihi semper hoc nomen, neque a beneficiis meis appellatio ista discedet) qualis uterque nostrum fuit? non ego sollicitus de muris pependi? non ego omnes excepi ab acie redeuntes? non nuntios sollicitus captavi? at tu securus eras, tanquam id quod volueras, quum exponeres, contigisset. Age, redeuntis vulnera quis religavit? sanguinem quis abluit? ad templa quis duxit? quis gratulatus est? Sciebasne iam tum esse officium tuum? an confiteris ad te haec non pertinuisse? dissimules licet, et videatur alioqui hoc contra causam meam, sciebas, et illum esse apud me passus es: haec decem millia agnovisti: non te moverunt tituli adolescentis, non illa gloria de eximia virtute, quam ego praeceperam: hac fiducia alimenta solvisti: computas mecum, ut solus omnium mortalium et expositum receperis, et lucrum feceris.

decl. 372: *Sed meritis pater eram.* Phaedr. III Fab., 16: *Facit parentes bonitas, non necessitas.* SCHVLT.

Censuerit) *Censuerunt*, Aerod.

An ideo) *An eo*, Aerod.

Si quid pietatis) *Si quid pietas*, Marg. Aerod.

Praeter alimenta) *Propter al.* Aerod.

Talem tibi) Non mihi, ut Apulei. *tibi abstulisti:* id est in tuum usum. SCHVLT.

De muris pependi) *De armis pependi*, Marg. Aerod.

Religavit) Vsitatius *obligare*, vel *alligare*, vide Gron. ad Liv. VII, 24. *Relegavit*, Marg. Aerod.

Sciebasne) *Sciebas hoc iam non esse o. t. Nam confiteris*, Aerod.

Computas) *Computasti*, Aerod.

CCLXXIX.

DIVES SPECIOSI ADVLTER.

Adulterum aut occidere, aut accepta pecunia dimittere licet. Dives pauperem, speciosi patrem, de stupro filii appellavit: ille tacuit, iterum adiecta pecunia appellavit: ille tacuit. Tertio appellatus, uxorem filio dedit. Puer divitem cum uxore sua deprehensum, accepta pecunia, dimisit: abdicatur a patre.

DECLAMATIO

Priusquam venio ad aestimationem criminis, et propriam iudicii huiusce summam, necesse habeo id dicere, quod in oculos uniuscuiusque vestrum, iudices, incurrit. Abdicatur puer: nolite illum aestimarè ex hoc, quod maritus est: in quo illud praecipue, iudices, vereor, ne apud animos vestros suspectus sit impudentiae, ac videatur intra hos annos nimium cito virum egisse: uxorem pater impuberi dedit. Quid igitur haec aetas committere potuit tanta animadversione dignum? Lex abdicationis adversus ferociam iuvenum constituta est: haec vero infirmitas adeo nocentis nomen non recepit, ut vix recipiat innocentis. Si tamen perseveras abdicare tanquam iuvenem, superest, ut ego quoque tanquam iuvenem defendam. Vultis igitur, iudices, dicam illa omnibus fere abdicationum iudiciis vulgata pro liberis? non ego luxuriatus sum, non ego meretricem amavi,

Ne apud animos vestros suspectus sit impudentiae) Scribe audacter, *impatientiae*, id est, nimiae libidinis. Vide IV Observ., 25. Gronov.

Lex abdicationis adversus ferociam) Hic locus elucidat illum declamationis 259 supra, *Fulmen istud patrum, adversus ferociam adolescentiae datum est* etc. Aerod.

Ferociam iuvenum) Al. *iuvenilem*, al. *iuveni*, Aerod.

Superest, ut ego q. t. iuvenem) Haec eiecit Aer.

non paterna bona vitiis consumpsi: sed si hoc proposuero, respondebitur, potest enim, adulteros, inquit, non occidisti. Dicamus et tanquam pro marito: non habes ius abdicandi, propter hoc, quod lex huic permisit. Vereor, ne risum mereatur haec defensio mea, tanquam hic utrumlibet non potuerit. Sed potuerit sane: marito vel occidere adulterum, vel accepta pecunia dimittere licet: non potest propter id irasci, quod iura huic permiserunt. Loquatur maritus cum animo suo, loquatur cum affectu suo, cum propria animi sui natura. Si propter hoc licet abdicare, istud, quod fecit maritus, non licet: alioqui enim tolerabilius et certe humanius erat, arbitrium vel occidendi adulteri, vel accepta pecunia dimittendi, transferri ad patres: quoniam certe

Vitiis consumpsi) Decl. 16, et *ab officiis caecitatis vitiis abstrahitur oculorum.* SCHVLT.

Dicamus et tanquam pro marito) Patet ex declam. 275, atque ex iure nostro, quicumque ob adulterium pecuniam acceperit, cum famosum esse, quia id est lenocinium agere. Sed marito, sicut nec ea iura quae tandem in Pandectas relata suut, omnem omnino adulterum, nec ubicumque deprehenderit, permiserunt occidere: quia mariti calor et impetus facile decernentis fuit refraenandus; ut eleganter a Papiniano scriptum est, de adulteriis lib. I, nec facile via concedenda, qao viri maxime coofugerent, levibus et momentaneis suspicionibus offensi: potiusque hoc ius ad patres translatum est. Ita sive illo antiquo iuro Romanorum, quo velut in magna paupertate poenae omnes eraot fere pecuniariae: sive legibus Atheniensium, ut ex oratione Lysiae ὑπὲρ τοῦ Ἐρατοσθένους φόνου colligi potest, marito, non etiam alii, citra fraudem infamiae, pecunia accepta, et id poenae quidem, non pretii nomine adulterum dimittere licuit. Ergo iustae non sunt hic abdicationum causae, nec huiusmodi, ut a iudicibus approbari debeant, sive huoc impuberem iam maritum appellare placet, quia quod licuit, fecit: sive ius mariti aetas impedit, quia virium excusationem habet, quod simul adulterum cum adultera in ipsa turpitudioe καὶ ἐν ἔργῳ occidere non potuisset. AERODIUS.

Vtrumlibet non potuerit) *Vtrumlibet potuerit. Sane marito vel occidere* (*occiderit* margo) Aerod.

Non potest propter) *Non potes*, Schult. et Aer.

Loquatur cum animo) Sic Cicero II ad Fam. 7: *Tecum loquere, et te adhibe in consilium, te audi, et tibi obtempera.*

Arbitrium transferri ad patres) Ita traiicere Ovid. XII Met., vers. ult.: *Arbitrium litis traiecit in omnes.*

levius est vetare aliqua, quam punire. Sic defenderetur, si iure tecum ageret: ipsius vero facti vel hoc modo rationem facile reddidissem: non est istud turpe, quod lex permittit. Accepta pecunia dimisisti: nisi oporteret, nec liceret. An vero parum sancti illi videntur fuisse maiores, illi constitutores iuris, qui civitates adhuc, velut antiquo illo errore confusas, ad certam vivendi formam redegerunt? illis non est visum nefas, accipere pecuniam: sed etiam hac poena animadverti putaverunt, sicut pleraque delicta puniuntur: nec enim semper usque ad mortem perveniunt. Credo autem illum, quisquis fuit legis huiusce constitutor, illa intra se cogitasse: non omnium animos maritorum durare ad sanguinem: esse quosdam mitiores, qui ne conspicere quidem cruorem sufficerent: multi se a gladiatorum vulneribus avertunt: et quamquam nemo dubitet et illud spectaculum in parte esse poenarum, tamen nequissimorum quoque hominum suprema pericula habent suam gratiam: de spectaculo loquor. Cogitaverunt, quanto esset difficilius occidere: ac scierunt futurum, ut si unam hanc mortis poenam contra adulteros constituissent, saepius impune committeretur adulterium: constituerunt ergo poenam et secundam: prospexerunt infirmioribus, prospe-

Sic defenderetur) *Punire sic defendetur, sed iure*, Marg. Aerod.

Hoc modo rationem) *Hoc modo tibi rationem*, Aerod. *Hoc modo sed orationem f. rediissem*, Margo.

Accepta pecunia) Hoc exemplum est scholasticum sacramenti in causa criminis, ut et infra declamat. 363. Pith.

Sed etiam hac) *Sed et ad hanc poenam animadversionis pertinere putaverunt*, Aerod. *Et addendam hanc poenam a. putaverunt*, Marg.

Durare ad sanguinem) Vid. Ramirez. de Prado Pentecont. cap. 9. Almelov. Vid. ad lib. IX Iustit. Orat., 2.

Et illud spectaculum) *Vel illud sp.* Aerod.

Habent suam gratiam) *Gratiam de spectaculo habuerunt.* *Cogitaverunt*, Aerod.

Poenam et secundam) *Poenam qua servando* (*et servandum* Marg.) *adulterum, prospexerunt inf.* Aerod.

xerunt lenioribus. Forsitan cogitaverunt et illud, non omnibus futuras esse vires: ita temperaverunt severitatem, ut vindicaret se, quomodo quisque posset. Dixi tanquam pro iuvene, dixi tanquam pro marito: dicendum est tanquam pro impubere. Non me hercule satis constituere apud animum meum possum, an huic adulteros licuerit occidere. Quo enim tandem modo defenderetur filius tuus, si quis exstitisset, qui diceret, occidisti homines nondum maritus: nec enim vis ista nominis huiusce appellatione prima consistit: nec satis est maritum tantum osculo putari. Postea nudari filium,

Severitatem) *Severitate*, Marg. Aer.

Qua enim) *Quod enim*, Marg. Aer.

Appellatione prima) *App. primo*, Marg. Aerod.

Postea nudari filium) Fuit hoc tum incerti iuris, pubertas in masculis annis ct aetate, au habitu corporis aestimauda esset. Fab. lib. IV, c. 11: *De re*, inquit, *constat, de iure quaeritur, ut apud centumviros filius an frater debeat esse intestatae haeres: pubertas annis an habitu corporis aestimetur.* Sic enim is locus emendaudus est. Cassianorum sive Sabinianorum sententiam Isidorus in nuptiis sequutus videtur lib. V Etym., quod relatum est in cap. 3 de sponsalibus impub. Proculianorum Iustinianus noster tandem prubavit. Priseus Iabolenus quamlibet in multis aliis iuris articulis Cassianus fucrit, in hoe mediam quandam sententiam sequutus est, ut et alii plerique. Servius ad illud Virgil. Ecloga VIII: *Alter ab undecima; Bene*, inquit, *cum annis iungit habitum corporis. Nam et iure pubertas ex utroque colligitur.* De feminarum pubertate constitisse inter omnes videtur, inspectianem corporis sexus pudori non congruere. Itaque quod de- est apud Vlpianum in libro singulari Regularum, titulo de Tutelis, sic etiam suppleri potest, *feminae autem tutela liberantur omnimoda, quae 12 annos explerunt*, scilicet propter festinationem votorum, ut est apud Aur. Macrobium. Sed haec sunt alterius loci. PITH. Adbuc enim in masculis id observabatur, ut non solum ex annis, sed etiam ex habitu corporis ct aspectu pubertas aestimaretur. Vlpian. in frag. tit. de tutelis. Liberantur tutela masculi quidem pubertate. Puberem vero Cassiani quidem eum esse dicunt, qui habitu corporis pubes apparet, id est, qui generare potest. Proculei autem, eum qui quatuordecim annos explevit. Verum Priscus eum puberem esse, in quem utrumque concurrit, et habitus corporis et numerus annorum. Virgilius, *Alter ab undecima tum me iam ceperat annus*, ubi Servius, Bene cum annis iungit habitum corporis: nam iure pubertas ex utroque colligitur. Quod ius (si Diis placet) ctiam a Pontificibus nostris conservatum est cap. puberes de despon. impube; sed decenter et pudice emendatum a Iustiniano, sententiam Proculi sequu-

atque in conspectu iudicum constitui coëgisset: atque interrogaret, an ille maritus esset, qui fieri pater non posset: ac si tantum illi, tanquam adultero, irascereris, satis erat hoc dicere pro filio tuo: puto, nondum habebat mariti dolorem. Ad vulnera adulteri, et caedem, et tristissimum occidendi hominis ministerium, magno quodam impetu, et, ut sic dixerim, furore opus est. Nec miror, eos concitari, qui veterem matrimonii consuetudinem, qui pudorem cubiculi, qui spem liberorum expugnatam esse credunt; qui illos occultos atque inenarrabiles patiuntur aestus: non potest uxorem suam sic odisse, qui adhuc amare non potuit. Verum illi quoque parti respondendum est, qua vindicandam priorem iniuriam fuisse dicit, de qua hodie, dum abdicat, multa vehementer graviterque dixit; quum fieret, tacebat. Non existimo adeo inimicum filio suo patrem, quamvis abdicet, ut aliquid turpiter suspicetur, praeter id maledictum, quod ipse audivit, quod intra verba constitit: maximo atque admirabili potius experimento gravitatem huius pueri, severitatemque, iudices, diligetis: quia is, qui tantum nefas concupierat, ipsum puerum appellare non ausus est. Facilius illi fuit loqui cum hoc patre, hoc severo; et loqui non semel, et pecuniam polliceri, et adiicere pretium. Tum iste tamen non adiit magistratus: non vociferatione saltem invidiam facere apud populum conatus est: tanto facilius exigere magnum animum, quam praestare. Si hominem occidere facile est, tum feriri oportuit, quum de stupro filii tui

lus; leg. ult. C. quan. tutor. vel curat. esse desi. et Instit. ubi etiam Theophilus. AEROD. Vid. Delr. ad Senec. Herc. Furent. V, 852; Raevard. IV, Var., 10. ALMEL.

Tanquam adultero) *Quantum adultero*, Aerod.

Severitatemque) *Severitatumque iudicis*, Aerod.

Diligetis) An *diligite*, an *intelligite*. SCHULT.

Tum feriri) *Tum fieri*, Aerod.

loquebatur; quum tuarum id partium, tui animi, tuarum etiam virium fuit: nam fingamus sane istud matrimonium fuisse, quis tamen omnium mortalium hoc exigat, ut fortius uxor, quam filius, vindicetur? Sic ego hunc defenderem, iudices, si occidere noluisset: rursus mihi ad id redeundum est, ex quo defensionem huius ingressus sum. Ecquid vos cogitatis aetatem, ecquid videtis annos, ecquid semoto illo nuptiarum mimo, atque inani tantummodo nomine, virum esse cogitatis; et dignum, qui abdicetur, quod hominem non occideret? Itane tu pater bonus, qui caritate filii neglecta, imitatus es pueri infirmitatem adversus eum, qui de stupro filii tui te appellare ausus est, quem punire, etiam si tibi moriendum esset, debuisti? Tu huic irasceris, qui ex duobus adulteris nulli eorum par erat; qui certe praestitit tibi, quantum plurimum potuit; diu moratus est, detinuit,

Virium) *Iurium*, Aerod.

Quis tamen omnium) *Quis tantum o.* Aerod.

Vt fortius) *Vt fortior uxor, quam si filius dicetur? an enim postea nulli eorum par erat*, Marg. Aerod.

Rursus mihi) *Sed r. m.* Aerod.

Ex quo) *Ex* ignorat Aerod.

Nuptiarum mimo) Diversus ab hoc nuptiarum ille *mimus* apud Suet. Oth. 12, de qua voce plurima Gron. Obs. Eccles. 25: nec tamen viris magnis Grouovio et Graevio accedere possum, qui hanc quoque vocem Floro lib. II, 14 reddere conantur, et de Pseudo Philippo legunt, *regiam formam, regium nomen mimo quoque regio implevit*: nam sensus manifestus est, si *animo* legatur; illum licet ultimae sortis esset, et ita educatus in sordibus, tamen mores regios habuisse, ac si in purpura esset natus: sic Livius XXXI, 16: *Philippus magis regio animo est usus*, Val. Max. V, 1 extr. 10, et *cultum et animum ge ꝫ re regium iussit*; et ita recte *formae* et *nomini animus*, non *mimus* adiicitur, et hoc *implere* etiam exigit, quod laudis est, ut Ovidius: *Maxime, qui tanti mensuram nominis imples.* De quo verbo plura alibi in his declamationibus; vid. decl. 14, et ad Petron. 94: *Nuptiarum vano* (*in uno* Marg.) *atque inani t. nomine*, Aerod. BVRM.

Occideret) *Occiderit*, Aered.

Pater bonus) *Pater bonus es*, Aerodii Edit. et aliae.

Tu huic) *Te huic irasci*, Aerod.

Ex duobus adulteris) Viro et muliere, vide ad lib. IX Inst., 3.

Qui certe praestita sibi de pecunia fide) Et hic mancus corruptusque locus sic restitui potest commodissime meo iudicio, ut ad quintum caput legis Iuliae pertineat, de quo Vlpianus in l. 25, ff. ad legem Iuliam de adult. hoc modo: *qui eius rei testandae causa adulterum, quantum plurimum potuit,*

dum pecunia affertur, dum repetitur, dum numeratur: fuerat tuae curae, tuae severitatis intervenire, et aliquid facere fortius. Ergo fortunae agendas esse gratias puto, quod emissus dicitur, qui potuit erumpere.

CCLXXX.

RAPTOR REVERSVS.

Rapta raptoris aut mortem optet, aut nuptias. Quidam rapuit et profugit. Raptam pater alii collocavit. Rediit postea qui rapuerat: vult illum ad magistratus educere pater: patitur ille se educi: rapta tacet: maritus contradicit.

SERMO

Actionem oportet esse summissam et blandam; nam primum dicendum est ei adversus socerum: deinde ita dicendum est, ut sciamus hoc agere eum, ut socer sit. Praeterea causa illius nihil habet firmius, quam sit aliena. Etiam sollicitudo quodammodo temperanda est, ut neque desperare, neque securus esse videatur, sed modus et color declamationis sic ducendus est: quaestiones illae erunt, an educi rapta, nisi

retinuit; et postea, *remissus*, non *emissus*, ut cum Vlpiano loquamur. AEROD. *Praestita ubi*, Marg. Aerod.

Repetitur) Quum prior summa non expleret promissam pecuniam, iterum reliqua petitur, videque de hoc verbo ad Ovidium notabimus IV Met., 462. *Reperitur*, Aerod. BVRM.

Intervenire) *Intervenire. At emissus est, emissus dicitur q. poterat erumpere?* Aerod. sine reliquis.

Ergo fortunae) *Ego fortunae* etc. SCHVLT.

Actionem oporteret) Quintilian lib. VII Instit. Orator., cap. 9: *Ratiocinativus status in has fere species venit, an quod semel ius est, idem et saepius: an quod in uno, et in pluribus: an quod ante, et postea, ut, Raptor profugit, rapta nupsit, reverso illo petit optionem.* AEROD. *Electionem*, Aerod. et al. *Orationem.*

Hoc agere) *Hunc agere qui ut socer sit praeterea e. i. n. h. f. quam si sit*, Aerod. al. *fingamus hunc agere*; vel, *hoc agere quum ut socer sit*, Marg.

Quam sit aliena) *Quam si sit aliena.* SCHVLT.

Sic ducendus) An *dicendus*, ut Iuvenal. *Dic aliquem, dic Quintiliane colorem*. SCHVLT. Sed *ducere colorem*, centies apud Rhetores, et unde de-

protinus possit; an etiam si tempore interposito potest, possit tamen post nuptias; an quia ante educi non potuit raptor, nunc educi debeat; quo animo pater educere ad magistratus velit; an patiente eo, qui educendus est, contradicere liceat; an aequum sit, quo animo hic educat. Scio posse quaeri, an illa quaestio, quae ad personam pertinet, et in prima parte ponenda est, quae a me supra constituta est. Ego aliquid in hoc ordine etiam themate spectavi, quo loco ponitur illud, quod tacente raptore hic loquatur, quid velit spectari et illud, quod affectibus, qui sequuturi sunt, magis haec quaestio, quam ulla alia coniuncta est.

DECLAMATIO.

Si contradiceret ipse, qui rapuit, id est, si timeret, sic pro se ageret; educere tibi ad magistratus raptorem non licet, nisi statim: quare? quoniam omnium vel poenarum vel praemiorum tempus aut constitutum est, aut praesens: quoties finitur dies, exspectandus: quoties vero non differtur, praesens est. Itaque sicut si dies finiatur, nihil ultra eum iuris futurum est: ita die non

sumpta sit locutio vide apud Gron. ad Senec. Herc. Fur. 347. Burm. —

An educi) *An duci*, Marg. Aerod.

Ante educi) *Ante deduci*, Aerod.

Hic educat) *Hic contradicat.* Sch.

Scio posse) *Alia scio posse quaeri; at illa q. a. p. pertinet in prima p. p.* Aerod.

Ego aliquid) *Ego alioqui, in hoc etiam themate ordinem spectavi*, Aerod. *Aliquid*, Marg.

Quod tacente raptore hic loquatur) Nempe maritus, qui contradicit: nam si quae sunt contradicendi partes, hae potius raptori (ut quidem videtur) quam marito conveniunt. Raptor enim praescriptione uti posset, *Si non intra tempus agis, nec alii in praesenti nupta es.* Sed maritum, est aliquid quod ab hac contradictione dimoveat, cui iam liquet se virginem non duxisse: ut nunc de retinenda uxore minus sollicitus esse debeat. Sed tamen hoc vel aliquanto magis ad maritum, quam ad raptorem pertinet etc., quam lacunam ita replevimus ex sequentibus his, coniectura ducti. Aerod.

Velit spectari) *Velit spectare* (*exspectare* Marg.) *et illud quod* (*hoc aliquanto magis ad se quam ad raptorem pertinet*) *affectibus*, Aerod.

Itaque sicut etc.) *Itaque sicut si dies finiatur, nihil ultra illum iuris futurum est.* Pith. *Itaque sic dies*, Mar. Aerod.

praefinito, proximum esse manifestum est, nihil ultra proximum ius sit. Id porro, quod in quolibet iure alio manifestum foret, in hac lege apertius est: quid enim dicit? RAPTA RAPTORIS MORTEM VEL NVPTIAS OPTET. Neutra res est, quam differri oporteat: sive is est raptor, qui poenam mereatur, non meretur advocationem: sive ignoscitur raptori, non debent habere moram nuptiae inchoatae: si tantum non statim educeres, haec fortiter dicerentur: nunc educere vis post nuptias. Vtrum igitur iure prius, an aequitate consistes? ius ipsa legis positione manifestum est: nam quum raptam educi in hoc iubeat, ut mortem vel nuptias optet; manifesto ostendit eam educi oportere, cui utrumque liberum sit. Praeterea iam ne raptae quidem nomen habere potest, quae nupta est: sicuti nomen pupillorum legitimo tempore finitur: sicut orbam nemo post nuptias dixerit: sicuti virginis appellationem nox illa maritalis aufert; ita ne rapta quidem dici potest, quae maritum habere coepit: licet igitur raptae permissum sit quocumque tempore optare, nuptae optare permissum non est. Haec ex lege manifesta sunt, illa ex aequitate: ante omnia non tam duram esse lex voluit conditionem, ut semper raptor puniretur: ideo et misericordiae locum fecit. Et idcirco iam non

Nihil ultra proximum) *Vt nihil u. pr. i. s.* Aerod. *Iussit id porro*, Marg.

Sive his sit) *Suis sive is*, Marg. Aerod.

Meretur advocationem) Id est moram, dilationem; vid. Cl. Graev. ad Cicer. VII ad Fam., 11, et Vorst. ad Val. Max. II, 4, 1. BVRM.

Nuptiae inchoatae) *Nuptiae vel inchoatae*, Aerod.

Haec fortiter) *Hoc fortiter dicerentur*, Marg. Aerod.

Potest, quae nupta) *Post quae n. s. sicuti numen*, Marg. Aerod.

Licet igitur raptae) *L. i. raptori*, Marg. Aerod.

Et idcirco iam non ad ipsum tantummodo) Noluit lex ut semper raptor puniretur, perpetuaque esset adversus eum accusatio et electio. Ita fit quum rapta nullam amplius actionem habeat, quae non praescriptione excludi possit, ut iam hoc iudicium non tantummodo ad raptorem, sed ad maritum pertineat, atque adeo magis, quod ipse omnino nihil peccavit, nec ullam fugiendi causam habuit: eius vero interest ne ei uxor abducatur.

ad ipsum tantummodo, qui rapuit, sed etiam ad eum, qui eduxit, pertinet, qui certe nihil peccavit, qui certe manere potuit. Hoc loco mihi illud opponitur, non potuisse ante educi eum: quasi vero intersit causae, qua ratione ius interierit. Profugerat, inquit, raptor: scio, quid facillimum sit dicere: persequutus esses, inquisisses; si verus hic dolor, si vera indignatio erat, non omisisses. Non hoc illi profuit, quod profugit, sed illud, quod redire permisisti: fortasse enim contentus fueris hac ipsa poena exsilii: satis vindicatum te credideras. Ne illud quidem verendum, ne raptoribus exemplum profugiendi permittamus, si optari adversus eos amplius non poterit: satis enim magnum supplicium hoc est, et certum: nam is, qui permanserit, sperare et nuptias poterit, etiamsi mortem timebit; ei vero, qui profugerit, exsilium sine dubitatione erit patiendum. Haec diceret ipse, quae nunc ego dico: quoniam ille non dicit, et obstare nihil hoc loco putat ius. Si non possem reddere rationem, iudices, quantum mea interesset id, quod vindico, illud tamen responderem, pro iure loqui nemini non licet. Conveniat inter vos fortasse: hoc est, quod sollicitissimum facit: loquar tamen pro lege, loquar pro aequitate. Quid? si vero hoc, ut paulo ante dixi, aliquanto magis ad me, quam ad raptorem pertinet? periclitor enim nuptiis, periclitor matrimonio,

Ergo praecedentia sic dicta sunt quasi raptor contradiceret: sequentia sunt mariti ex se suo iure suoque nomine contradicentis. AEROD.

Sed etiam ad eum, qui eduxit) *Sed magis etiam ad eum, qui eam duxit, pertinet q. c. n. p., q. e. remittere potuit;* ita sequentia, *Quid si vero hoc, aliquanto magis ad me, quam ad raptorem pertinet,* exigunt. SCHVLT. *Ad eum qui contradicit*, Aerod.

Manere) *Remanere*, Aerod.

Persequutus esses) *P. esset, inquisisset, omisisset*, Marg. Aerod.

Contentus fueris) *Fueras*. SCHVLT. et ita Obrechl. sed Aerodius, *fueras, ac ipsa p. e. s. vindicatum t. c.*

Inter vos) *Inter eos*, raptorem et uxorem meam. SCHVLT.

Sollicitissimum facit) *Faceret*. SCH. *Me soll. facit*, Aerod.

Periclitor enim nuptiis) Ita veterea

non una nocte cognito; nec propter errorem fortasse, nec propter iniuriam, sed delecto, sed probato, sed impetrato. Tentat me adversus haec socer spe fallere, et non palam ostendit, quid sit optaturus: ita blanditur tamen actioni libenter: iudicium credo, remansura est in meo matrimonio. Misereor raptoris; neque ego primus coepi: misereor, erravit fortasse, ut scelus commiserit: homo, dum periclitatur, etiam imago poenae me confundit: hoc quum mihi accidat, quid accidere potest puellae? Neque ego tamen illum defendo; fecit enim rem improbam, fecit rem inconsultam: sed exsulavit, sed abfuit. Haec, si confiderem: illud vero ad metus pertinet, et tamen non ego de uxore diffido, non

locutos, docet Gronov. ex locis Livii XXXVIII, 25, et XL, 15, infr. decl. 325: *Sed pecunia potius periclitemur.* Iustin. XXXVII, 3: *Veneno periclitatus est.* Quintil. alter decl. 3, cap. 1: *Fas est vita periclitari.* BVRM.

Nec propter errorem fortasse, nec propter) Non placet *fortasse* toties hac declamatione repetitum; quare, quum et hic incommodum sit, expungatur, et legatur, *nec per errorem, nec per iniuriam.* SCHVLT.

Sed delecto) Al. *dilecto* vel *delicto*, Marg. Aerod. *imperato*, Aerod.

Ita blanditur tamen etc.) *Ita blanditur actione libenter, iudices, credo, remansura est in eo matrimonio*, sic lego. Sed minuta isthaec prosequi magis piget quam pudet, itaque ea tantum notabimus quae maioris momenti videbuntur: cetera lectoris diligentiae relinquemus. PITH. Quis ferat hic fastidium praestantissimi viri? Hoccine minutum? Atqui locus est corruptissimus, ac quod ille substituit, sine sensu. De verbis animum despondeo: sed sententia huiusmodi quid requirit: *ita blanditur tamen, ac si non poeniteat iudicii eum.* Nempe in me genero legendo: *Credo, remansura est in meo matrimonio.* GRON. *At blanditur tamen affectioni. Libenter, iudices, credo* etc. SCHVLT. *Ita blanditur tandem actioni. Libenter, iudices, credo, r. e. i. m. m. sed misereor* etc. Aerod. *Ita blanditur. Tamen actioni libenter*, Marg. Aerod. *Ita blanditur tamen, ac si non inhibente me iudicium, credo, remansura esset in m. m.* Obrecht. Forte, *ita blanditur tamen, ac si non illibenter, iudices, remansura esset i. m. m.* BVRM.

Coepi) *Coepi misereri*, Marg. Aer.

Erravit) *Erravi*, Aerod.

Imago poenae) Ovid. VI Met., 585: *Poenaeque in imagine tota est.* Et Ep. XIX, 193: *Nec minus hesternae confundor imagine noctis.* Et ita millies ille, et alii.

Neque ego tamen) *Neque tamen*, Aerod.

Illud vero ad metus) *Illud certe ad m.* SCHVLT.

de animo illius dubito; alioqui minus sollicitus essem. Scio meruisse me, ut amarer, scio obsequium, scio omnia maritalia officia plena indulgentia consequutum. Illud dubito qui possit, quum educta fuerit ad magistratus, quum ille periturus iacuerit ad pedes, quum produxerit propinquos, quum amicos. Quare alius dicat uxori meae, Amo; et ideo rapui: quare sit, qui contra me dicat. Misere timeo favorem illum populi, misericordiam civitatis. Quid autem fieri iniquius potest, quam abduci mihi uxorem, propter quam aliquando raptor ausus sit reverti? qui ipse satis iudicavit, non esse legi locum, quod reversus est. Confundit me maxime spes illius: quum timeret, profugit, ac nunc educi se patiatur. Silentium quidem uxoris meae ego vero neque suspectum habeo, neque timeo: decet hoc matronalem pudorem: et si educta ad magistratus fuerit, hoc illam maxime facturam arbitror, ut taceat. Quare, socer, tu opta: si hoc quaesisti educendo raptorem ad magistratus, ut confunderes, ut terreres, ut te metu illius vindicares; intellectum artificium tuum est: non timet: tuere nuptias, quas iunxisti, tuere matrimonium, quod copulasti: istum raptorem puta abesse.

Dubito qui possit) *Quid possit.* SCH. *Qui possit* (*mei meminisse*) *cum*, Aer.

Iacuerit ad pedes) *Accurrerit a. p.* Aerod.

Quare alius) *Quando alius*, et mox, *quando erit*, aut *stabit*, *qui contra.* SCHVLT. *Quare sit, qui c. m. dicat; miserere? Timeo* etc. Obr. *Misere amavi timeo*, Marg. Aerod.

Iniquius potest) *Iniquius pater, potest*, Aerod.

Si educta) *Sic ducta*, Marg. Aerod.

Te metu illius) *Temet illius*, Aer.

Quas iunxisti) *Quas vinxisti*, Aer.

CCLXXXI.

ABDICANDVS CVM GLADIO.

Qui abdicatur, contradicit: inter moras iudicii, stricto gladio occurrit in solitudine patri: rogavit, ut sibi abdicationem remitteret, et cogit iurare: iuravit ille, et accusat filium parricidii.

SERMO

Narratione praeparandum est, ut quoniam nulla certa causa est abdicationis, videatur pater parricidii suspicione fecisse, et has insidias praevidisse. Quaestiones illae sunt, an ad legem parricidii satis sit probare, hoc in reo propositum fuisse: an hoc propositum huic fuerit.

DECLAMATIO

Primum hoc mihi responde, an occisuri habitu fueris: non enim tibi proderit dixisse, non feci. Nunquam mens exitu aestimanda est: nam et qui impetum in patrem stricto gladio fecisset, retentus, diceret, non occidi: si venenum paratum deprehendissem, diceres, non occidì: quin etiam si permittitur ista defensio; et ille potest dicere se non occidisse, qui percussorem summiserit. Satis ergo est probare animum parricidae: superest, ut cogitetis, an hic animum habuerit. Si occultius esset coniectura ducenda, dicerem, turpem adolescentem: dicerem, abdicatus est: et si innocens magis poterit irasci. Sed quid causam infirmo dicendo? in aliqua vos positos specula putate illa, quae facta sunt, videri: ab·

Deprehendissem diceres) *Diceret* Francius malebat, et ita Aerodius.

Summiserit) *Suum miserit*, Aer.

Magis poterit irasci) *Magis non potuit irasci.* SCHVLT. *Magis poterit*, Aerod.

Putate illa) *Putate, putate illa q.* Aerod.

dicatus in solitudine est: locus opportunus insidiis: habet gladium, instrumentum parricidii: accedit ad patrem, manuque sublata, rogo, dicit, immo iubet: non sunt enim preces, ubi negandi libertas non est. Vtriusque intuemini animum, et, si videtur, prius meum. Occisurum te non dubitavi: ideoque ille severus, negare non potui: reliqua a vestris animis interrogate: is qui armatus rogat, quid facturus sit, si non impetraverit? duo sunt, opinor, inter quae quaestio interposita videatur, hic si non impetrasset, aut occisurus fuerat, aut moriturus: non dico, utrum credibilius sit, utrum facilius. Exorare me volueras: quanto oportunius alibi rogasses? alio tempore? quum primum abdicatus es, adhibitis propinquis, et amicis. Quid facit ad preces solitudo, ista instrumenta sunt parricidii, haec occasio, hic locus, hoc tempus. Si abdicarem te, moriturus fuisti: reum parricidii ago. Quid superest igitur, nisi ut vindicaturus fueris eam, quam iniuriam vocabas? Non, inquit, occidi: hoc quidem in genere nemo non defendi potest, cui voluntas parricidii obiicitur. Non, inquit, occidi: si dicerem, difficilius putasti: scelera propius

Rogo, dicit) *Rogat, dico*, ut paullo post, *armatus rogat*, et, *alibi rogasses*. SCHVLT. Sed vulgata ita capienda; dicit, rogo ut remittas abdicationem, nec dicit, sed iubet, vim intentando.

A vestris animis) An, *vestros animos interrogatis?* ut Petron. 102: *Interrogate audaciam vestram*. SCHVLT. Recte, ut puto; idem Petron. 128: *Interrogare animum meum coepi*; vide ad decl. 1, 2. BVRM.

Vtrum credibilius) *Verum cred.* Marg. Aerod.

Sollicitudo) *Solitudo*, Aerod. et Obr. et recte.

Ista instrumenta) *Et ista instrumenta sumpti parricidii? haec occasio? h. locus? h. tempus?* Ita *sumere bellum*, *coniurationem* et similia apud Sueton. et alios, quamvis et vulgata possit retineri; sed sequentia, *si abdicarem et ago*. Transposita videntur, et locanda post *vocabas*. SCHVLT. *Fuisti* (*ideo*) *reum p. ago*, Aerod.

Hoc quidem in genere nemo non defendi potest) Dele praepositionem. GRONOV.

Si dicerem, difficilius putasti) Immo *facilius*. Eventus, ait, non purgat animum tuum. Invenisti enim difficile, quum agendum esset, quod, quum decerneres, facile credidisti. GRONOV.

Scelera propius admota) Declam.

admota plus habent horroris: si dicerem, obstitit tibi vis numinum, et tacita quaedam illius solitudinis religio: nunc vero manifestum est, cur non occideris; distulisti hunc animum, dum heres fieres.

CCLXXXII.

TYRANNICIDA VESTE MVLIEBRI.

Tyrannicidae praemium. Tyrannus quum in arce duci iussisset cuiusdam sororem, frater habitu sororis adscendit, et occidit tyrannum: eodem habitu magistratus illi, praemii nomine, statuam collocavit: iniuriarum reus est.

DECLAMATIO.

Animus liber est, nec interest, quo habitu statua ponatur: varia gentibus consuetudo est: et hoc tibi honestius erat: inter multos tyrannicidas notabilis eris, in eadem re, in qua pro sorore venisti. Bella quoque in-

286: *Non obstupuisti propius scelere admoto?* Schvlt.

Vis numinum) *Ius minimum*, Aer.

Solitudinis) *Sollicitudinis*, Marg. Aerod.

In arce) An non *in arcem?* ut Francius volebat.

Animus) Al. *amictus*, Marg. Aer.

Honestius erat) Immo *erit*. Gron.

In eadem re, in qua) Lege: *in eadem veste, in qua pro sorore venisti.* Gronov. Non facile mutem: ita enim et Phaedr. II fab., 8: *Vir natus quod rem feminarum tetigerat.* Plura dicemus ad Ovid. II am., 3: *in autem*, ut *in hasta*, *in iaculis*, *in longa veste sacerdos*, et similia passim obvia. Bvrm.

Bella quoque insidias) *Quoque has insidias habent*, ut veste dissimulent se. Schvlt. Non satis haec capio; an, *vela quoque haec insidias habent*, ut per vela vestes fluxas et muliebres intelligat; an simpliciter laudet eius strategema, quod non aperte agressus tyrannum, sed in veste muliebri, eodem modo ut in bellis saepe insidiae maiorem laudem, quam aperta vis merentur, ne pudeat ergo vestis, quum in ea fortiter feceris, ut non pudet duces summos per insidias hostem interfecisse; *habent* vero est, continent in se, ut Schefferus ad Phaedr. Fab. XIX: *Habent insidias hominis blanditiae mali.* Bvrm.

sidias habent: statua ergo tua non transibitur: habitus faciet, ut interrogent transcurrentes. Iam illa tempora cogita, quibus senex aliquis narrabit fuisse te, qui inexpugnabilem arcem intrares pro sorore: puerum adhuc fecisse fortiter: debes igitur mihi beneficium, quod tyrannicidium tuum semper monstrabitur.

CCLXXXIII.

CYNICVS DISERTI FILIVS.

Disertus Cynicum filium abdicat. CD.

DECLAMATIO

In quacumque parte, non parentem iuste abdicarem: ideo enim vos sustulimus, ut nobis obsequamini: et certe nullus excusatius a patre non probabitur, quam qui non probat patrem. Scilicet nos stulti, qui forum, reipublicae dignitatem tuemur. Discede ab insipiente, ab

Non transibitur) *Non transibit, ut, al. monstrabitur*, Marg. Aerod.

Senex aliquis) *Senex aliis narrabis*, Schult.

Non parentem iuste) *Non parentem te abd.* Aerod. *Non parente isto*, Marg.

Et certe nullus excusatus) Vet. exemplar. *excusatius*, recte. Pith. *Accusatus*, Aerod. Al. *Abdicatus*, vel *exclusus*, vel *excusatus*; sed omnes frustra: Iustin. XXI, 1: *Excusatius facturus quod statuerat*, et XXXII, 2: *Excusatius sacrilegia commissurus*. Burm.

Quam qui non probat patrem) Fortes nascuntur fortibus; merito igitur hic abdicatur, quia Cynicus filius ad urbanum et facundum patrem pertinere non videtur; dissimilitudine morum non probat patrem. Et Varro quendam in testamento ita cavisse retulit. Si quis mihi filius unus pluresve in decem mensibus gignuntur, ii si erunt ὄνοι λύρας, exhaeredes sunto. Quintil. lib. IV, cap. 2. Sed in scholasticis quoque nonnunquam evenit, ut pro narratione sit propositio. Nam quid exponet, quae zelotypum malae tractationis accusat? aut qui Cynicum apud Censores reum de moribus facit, quum totum crimen uno verbo in qualibet actionis parte, satis indicetur? Aerod.

Reip. dignitatem) *Qui reip. d. intuemur*, Aerod.

insano. Sed non necesse habeo, iudices, diu commendare vobis officia civilia, in quibus iam diu satisfeci. Omnis mihi actio in dispicienda vita filii posita est: videte, ut alia taceam, habitum ipsum: ceteros enim, quos abdicant patres, sine narratione culpae abdicare non possunt: in hoc filio satis est ad odium, habitum ostendere. Quis est iste filii habitus? quae sordes? quid mihi hanc invidiam facis, ut quum habeas patrem, cibum ab aliis petas? Adversus fortunam te exerces: quid enim accidere gravius potest? frigus, famem pateris, ne quando accidant? et ideo aliquid pateris, ne quando patiendum sit? Vos vero novo genere ambitus, adorationem miseria captatis: inde illa impudentia, quod verecundiam inter crimina ponitis, et appellationem quoque passim nuper dedistis. Omnis vero philosophiae tractatus alienus moribus nostrae civitatis est: tamen utique placuerat: nonne aliae sectae iustiores? attenderes physicis: quaereres, utrumne ignis esset initium rerum; an vero minutis editus et mirabilibus elementis, perpetuus hic mundus, an mortalis esset. Viderint alii: ego in te hanc

Sine narratione culpae abdicare non possunt) Vid. Petit. ad Leges Atticas, II, tab. 1, pag. 137.

Cibum petas) Id est mendices. Ov. Ibin. 112: *Exiguumque petas ore tremente cibum.* Decl. 368: *Haec ei petit cibum seni, cui alieni porrigant*, et passim apud alios; ita αἰτεῖν ἄρτον Graecis V. Th. Mag. in αἰτοῦμαι. Burm.

Te exerces) Decl. 11: *Exercere se in furorem.*

Et appellationem quoque passim) Aerodius inserto vocabulo: *et timiditatis appellationem quoque.* Nihil agnosco sanius. Forte: *quod verecundiam inter crimina ponitis et appellatione quoque dudum pessumdedistis.* Assumpto scilicet Cynicorum nomine ab canum inverecundia. Gronov. *Appellationem q. passionum perdidistis*, Obr. *Appellatione q. ipsa passim, non nuper derisistis.* Schult. Forte: *appellationem quoque passim superbiae edidistis.* Burm.

Tractatus) Vid. ad lib. VII Inst., 1, et proem. lib. II. *Tractatus etsi a. m. p. e. e. tamen*, Marg. Aerod.

Mirabilibus) Al. *innumerabilibus*, vel *insecabilibus*, Marg. Aerod. *Minutis, et innumerabilibus*, mallet Munker. ad Fulgent. Myth. I, 2, et atomos intelligit. Aimel.

Viderint alii) *Viderint te alii*, Aerod.

Ego in te hanc patientiam corporis) Vel. Cod. *patiendum.* An *patienda*,

patientiam corporis ferre non possum: in alias te spes sustuli: de dignitate tua cogitabam. Quod si abdicationem ferre non potes, si carere hereditate malum iudicas; deprehensus es, damno pecuniae moveris, et detrimento famae: et homo, qui has ipsas opes quotidie incusas, tamen concupiscis: dignus es igitur. Verum fateamur ea, quae sentimus; nec nos extra rerum naturam ambitus ponat: cuius enim est hominis, pugnare cum moribus, et damnare se?

ut *fruenda* apud Ausonium? vix puto. PITH.

Ferre) Forte, *te in hanc patientiam corporum ferri, ferre non possum. Ferri* proprium de inconsiderato impetu; vid. ad lib. VI Inst. Orat., 4. BVRM.

Dignus es) *D. e. i. abdicatione*, Aerod.

Dignus es igitur) An, *malignus es igitur?* an, *dignius est igitur ut verum f. et ea quae*; an, *Diogenes esto igitur*. SCHVLT.

Extra rerum naturam) Leidensis editor omisit *naturam*, quae vox est in Pithoei, Aerodii et aliis editionibus; sed Obrechtus, ideo credo, correxit, *extra verum ambitus p.*

Et damnare) *Eius est damnare se*, Aerod.

CCLXXXIV.

ADVLTER SACERDOS.

SACERDOS VNIVS SVPPLICIO LIBERANDI HABEAT POTESTATEM. ADVLTEROS LICEAT OCCIDERE. Quidam Sacerdotem deprehendit in adulterio, et eum sibi ex lege impunitatem petentem, occidit. Reus est caedis.

SERMO

An sacerdos adhuc fuerit deprehensus, id est, an eo momento, quo deprehensus est, perdiderit ius sacerdotis? an si adhuc sacerdos erat, potuerit se postulare in hoc crimine? an occidi usquam, nisi in publico possit?

DECLAMATIO

Quod mihi sufficit, adulterum deprehendi: nec enim ulla excipitur persona; et turpius est adulterium in sacerdote. Legem, inquit, habuit: hoc tale est, quale si ignosci sibi velit dux proditor, vitiator pupillae tutor. Sed finge me ex suspicione egisse cum illo adulterii: nempe damnatus caruisset sacerdotio: adiice, quod lex

Et eam) *Et eum*, Obr. et Aerod.

An sacerdos) Meminit Quintilianus huius controversiae lib. V, cap. 10. Hoc genus argumentorum sane dicamus ex circumstantia, quia περίςαζιν dicere aliter non possumus: vel ex iis quae cuiusque causae propria sunt, ut in illo adultero sacerdote, qui lege, qua unius servandi potestatem habebat, se ipse servare voluit: proprium est controversiae dicere, Non unum nocentem servabis, quia te adultero dimisso, adulteram occidere non licebit. Hoc enim argumentum lex facit, qui prohibet adulteram sine adultero occidi. AEROD.

An eo momento) Scribe: *an non eo momento, quo deprehensus est, perdiderit ius sacerdotis.* GRON.

An occidi usquam, nisi in publico possit) *Optare usquam.* AERÓD.

Dux proditor) Qui quum ex lege praemii petendi ius habeat, pro praemio abolitionem petat: et quod tutori pro salario debetur administratae tutelae nomine, id sibi stupro acceptum ferat. AERÓD.

potestatem servandi concedit alterius. Scriptum est, ut qui civem servaverit, honoretur: numquid potest praemium accipere, qui se servavit? aut iniuriarum damnari, qui se pulsaverit? Praeterea lex adulterii prior est, quam sacerdotis: sacerdos enim optat in publico: quod si adulterum tetigerit, evasit. Quid? quod ille pro duobus petebat? nam adultera sine adultero non poterat occidi: et tunc utique caedem commisissem.

CCLXXXV.

IMPERATOR EXSVLIS FILIVS.

Praemivm victor imperator accipiat. Imperator, cuius pater in exsilio quinquennii erat, vicit: aliud praemium petit: reversus pater post quinquennium abdicat.

SERMO

Pater hic et honestus et miser est, ut qui exsul filium imperatorem habeat. Quaestio, an quinquenni illius, quo pater exsulavit, filio sit ratio reddenda?

Honoretur) Alii, *coronetur*. Pith.

Praeterea lex adulterii prior est) Lex, qua adulterum licet occidere, prior et potior est ea lege, qua sacerdos unius supplicio liberandi potestatem habet. Ideo quia adulterum in privato licet occidere: sacerdos usquam nisi in publico optare non potest. Et prius sit commissum adulterium necesse est, quam sacerdos alio postulante iure suo otator: hic ergo quia ipsemet adulter est, prius ex lege adulterii in privato occidi potuit, quam deductus in publicum, tum demum impunitatem ex privilegio suo peteret. Aerod. *Prior* hic recte pro potior capitur, ut apud Flor. I, 10: *Campani foedus sanctius et prius omnium suorum deditione fecerunt*. Sch. Infr. 304: *Vtra lex antiquior? belli utique prior.*

Quod si adulterum tetigerit) *Petierit*. Aerod. *Quod si adulter tetigerit*. Schvlt. *Adulterium tetigerit*, Marg. Aerod.

Imperator) Qui per imprudentiam hominem occiderant, quinquennium exsulabant; ita ergo filius excusat factum, quia proprie exsilium non est, quod temporale est. Igitur aliud ex lege viri fortis optare maluit, quam patris sui reditum, quia alioqui certus est. Aerod.

Vt qui exsul) *Exsul* deest Aerodio.

DECLAMATIO

Colorate affert quidem iste tale patrocinium, ut me neget exsulem fuisse: sed timuit ne, si ego essem revocatus, transferretur imperium.

CCLXXXVI.

ADVLTER FRATRIS EX SPONSO.

Abdicare et recvsare liceat. Rapta raptoris avt mortem optet, avt nvptias. Peregrinantis quidam fratris sponsam rapuit: puella, deprecante patre, raptoris nuptias optavit. Iuvenis, reversum fratrem, ut in adulterio deprehensum, quum pro illo pater deprecaretur, occidit: abdicatur.

SERMO

An omnia, quae adversus voluntatem patrum admissa sunt, debeant abdicatione puniri? an propter id debeat abdicari, quod lege fecerit?

DECLAMATIO

Feliciores patres sic irasci solent; Nihil non facere debuisti secundum meam voluntatem: obiicio tibi munus lucis: iactat se potestas illa patrum, etiam in magistratus, etiam in victores: non exigo tamen, ut facias, quod iubeo: peto, ut facias, quod rogaverim. Quod si certe

Ex sponso) *Sponsae*, Aerod.

Vt in adulterio) *Et in adulterio*, Aerod.

Occidit) In ipsis nuptiis videtur factum, ideoque raptum obiicit pater, eoque ait abdicasse. Est vero declamatio intricatissima. Schvlt.

Feliciores) *Faciliores*, Marg. Aerod.

Sic irasci) Vt nec abdicent in atrocissimo scelere. Schvlt.

Iactat se) Vide decl. 6. Schvlt.

Peto ut facias) *Vt patiaris*. Schvlt.

non sufficeret ad abdicationem, multum proficeret ista defensio: non dicit, tanquam patri, oportuit facere; sed, licuit mihi, tanquam alieno. Lex est, quae permittat adulterum cum adultera occidere. Sic agam hoc, tanquam caedis causam: quod si facerem, ignosceretur mihi. Maior sit eorum libertas, qui matrimonia iunxerunt, qui per vota venerunt: vos vero, qui nuptias facitis in poenam, ad quos uxores per lictorem deducuntur, id vindicare non potestis, quod sic impetratis. Sed ut omnia praetermittam, nihil praeter animum patris aestimare debuisti. Ceteris forsitan defendi legibus possis: ea, quae ad patris te obligavit voluntatem, exsui non potes: abdico te, vel quod unicum, vel quod alterum perdidi. Eligat ipse, qualem sortiri vellet patrem, mitem,

Non dicit) *Quod non dicit, quamquam p. o. p. s. l. m. quamquam alieno.* SCHVLT. *Non dicit, tanquam fratri*, Aerod.

Sic agam hic, tanquam caedis causam) Hic mihi suspectissimus locus est. Agnoscit qui abdicatur, non tantum hoc scelus fuisse, ut graviori scelere, videlicet parricidio, vindicandum esset. Dicit ergo pater, hic se tanquam caedis causam agere, et tanquam ob caedem filium abdicare, quem etsi revera huius delicti nomine accusaret, filii alterius obitum acerbe ferenti, merito ignoscendum esset. Patiuntur verba hanc interpretationem; sed sequentia tale quid desiderant, Lex est quae permittat adulterum cum adultera occidere: non possum igitur in fratre caedis causa esse, quae in alio perpetrata mihi non imputaretur. At maior sit etc. AERAOD. Forte, *non hic agam hodie tanquam senis causam, q. si f. i. m. sed maior* etc. SCHVLT.

Qui matrimonia iunxerunt) Fortasse: *qui patrimonia iunxerunt.* Vt decl. 247: *patrimonium iungendum.* GRON. Forte, *quorum matrimonia iunximus, eaque patrum voto inierunt. Vos v. q. n. habetis ut poenam*, vel *facitis poenam*; videtur respicere ad uxorium, et simul significat, quod vulgivaga venere amet explere libidines. SCHVLT.

Per vota) *Per nota*, Marg. Aerod.

Quod sic impetratis) *Quod sic imperatur.* SCH.

Vt omnia praetermittam) *V. o. praemittam*, Marg. Aerod.

Nihil praeter animum praesens aestimare debuisti) Hoc est, quum ita rapueris, et nuptias eius male impetraris, quae alii et fratri pacta uxor esset, quamvis postea adulterum cum adultera deprehenderis, animum potius quam factum aestimare debuisti, se quasi suo iure et legitime amplexantium, non ut tibi iniuriam facerent, thorum violarent. AERAOD.

Ea, quae) *Ea, quae ad praesens te obligavit* (*patris non obedientium*) *exui n. p.* Aerod.; *voluntatem*, Marg.

Eligat) *Eligas* et *velles* et *des*, et *custodias*, et *dederis. Cum adulterum*

an fortem: det mores, dum custodiat, quos dederit: quum adulteros occideris, necesse habes severum patrem sortiri. Abdico raptorem, necdum dico, cuius: hoc certe dico, rapuisti virginem, pacis faciem turbasti, fecisti, propter quod iuste occidi posses: adiisti me praeterea, et propter te sollicitus fui: quod erat gravissimum, necesse habui rogare. Si rapuisti fratris tui sponsam, non sufficit severitas, non sum iracundus, non est haec vulgaris libido, sed incestus. Tu expugnare absentem fratrem ausus es, et fecisti, ut videretur puella parum pudice fecisse: quid respondes? quid dicis? Solent ista sic defendi, iuvenis erravi, et amore lapsus sum: vis igitur ignoscam? nihil est gravius, impositam severitatem personae detrahi. Do vitiis veniam: habes patrem lenem, mitem; sceleribus ignosco: redde rationem, cur nunc tu occideris fratrem: quod tantum scelus inveniri potest, quod parricidio vindicandum sit? Vbi sunt illa praecepta, quibus monebam, ut concordes essent fratres? parum est dicere, voluisti occidere: potuisti? non diriguit mens? non soluta dextera est? non obstupuisti propius scelere admoto? Sed qua causa occidisti? violaverat matrimonium: adiice, frater, non contingeret tibi sic agere quasi marito: tu enim profecto nocens, qui sponsam abduxisti, sic amantem. Nunc intelligo, quantam

etc. SCHVLT. *Elige tu ipse q. s. velles p. m. a. f. det m. d. c. quos dederis; cum adulteros*, Aerod.; *custodias*, Marg.

Adiisti me) *Adii te.* SCHVLT.

Non sum iracundus) An, *non summa iracundia.* SCHVLT.

Sed incestus) *Sed incestum*, Aerod.

Absentem) Hoc verbum male insertum. An *adolescentem?* an *accubantem?* an *amplectentem?* SCHVLT.

Impositam severitatem personae) Coniiciebam: *nihil est gravius, quam impositam severitatis personam detrahere.* GRON. *Nihil est gratius; impositam s. p. detraho*, Obrecht.

Vt concordes essent fratres) Videtur fuisse: *ut concordes essetis fratres.* GRON. et ita Schultingius.

Non diriguit mens) *Non tibi horruit mens*, Marg. Aerod.

Scelere admoto) Vid. decl. 271.

Non contingeret) An, *Nondum*, an, *ne contingeret?* SCHVLT.

Nocens) *Noces*, Aerod.

iniuriam fecerim puellae, quae coacta est te habere maritum, quum altero carere non posset. Acrius incalescunt ignes legitimi, utique quum inciderunt in rudes animos. Deprehendisti in adulterio: si ullus in te pudor est, maritus fuerat, si per te licuisset.

CCLXXXVII.

FORTIS FILIVS PRODITIONIS REI.

Proditionis reus citatus est, qui duos filios habebat: ex quibus alter fortiter fecit, alter deseruit. Petit pater a filio, ut abolitionem iudicii peteret: ille fratris vitam petiit, et adfuit patri: absolutus pater abdicat filium. Ille CD.

SERMO

An quidquid pater voluit, filio facere necesse sit? an viro forti? an abdicari propter praemium possit?

DECLAMATIO

Duo haec, ut opinor, obiicis mihi pater, et quod desertoris vitam optaverim, et quod abolitionem iudicii non optaverim. Optavi vitam, puta, nocentis, sed fratris: alieni quoque iuvenis, aequalis mei, misertus fuis-

Quum altero) *Quum aliter non posset*, Aerod.

Acrius incalescit) Decl. 291: *Maiores habet vires ignis, qui legitimis facibus accenditur.* SCHVLT.

Rudes animos) Virgines nondum amorem expertas; vid. ad l. I Instit. Orat., 1; Propert. III, 13: *Illa rudes animos per noctes conscia primas Imbuit, heu nullis capta Lycinna datis.* BVRM.

Fortis filius) Vid. decl. 371, *Fortis filius (pater), prod. reus*, Aerod.

Citatus est) *Citatus est is qui*, Aerod.

Absolutus pater) *A. frater*, Marg. Aerod.

sem: subiisset illa cogitatio infelicis huius parentis: non tam reprehensione dignus est desertor, quam laude vir fortis. Post hoc obiicis mihi, quod de innocentia tua nihil timui; sciebam, quomodo vixisses, quomodo tuam causam egissem: ego enim domum nostram in acie defendi: accedit, quod qui semel delatus est reus, non potest absolvi, nisi accusetur: omnes dixissent, causae patris diffidisset vir fortis. Nihil aliud egissem quidem: et quid futurum erat? si impetrassem, damnareris. Adfui tibi: non imputo: neque enim tu ideo absolutus es: vicit causa, vicit innocentia: ego nihil imputo, nisi quod bene speravi de causa tua. Ecquid igitur, pater, gratularis tibi? omnes salvi sumus; nam de fratre noli desperare: saepe rediere virtutes: iam domi habet exemplum: in periculo mortis fuit: scit, quale sit deserere, quale fortiter facere: denuntio tibi, frater, tollas ignominiam.

Non tam reprehensione) *Non nego, nego tamen quod tam*; vel, *non quod tam reprehensione*. SCHVLT.

In acie) Lege, *iam ante defendi*. SCHVLT.

Causae patris diffidisset) Lege, *omnes dixissent, causae patris diffidit vir fortis*. GRONOV. Ita et Schultingius, vel, *diffidisse virum fortem*.

Nihil aliud) Forte, *nihil aliud egissem quidem; quid futurum erat, si impetrassem? damnareris*; nam qui petit abolitionem iudicii, damnationem metuit; si impetrassem perinde est, quasi mea confessione damnatus esses. SCHVLT.

Ecquid igitur) *Et quin igitur*, Aer.

Sit deserere) *Sit de sorore*, Marg. Aerod.

Tollas ignominiam) *Tollas istam ignominiam*, Aerod.

CCLXXVIII.

TYRANNICIDA FILIORVM DVORVM.

Qui duos filios tyrannos occiderat, petit praemii nomine, ut tertius in exsilium proficiscatur.

SERMO

Indvbitate pater hic timet, ne et ille tyrannus fiat: sed non debet illum facere suspectum: alioqui reus erit non mittetur autem in exsilium suspectus. Tyrannicida optet, qvod volet. Prima illa communia nihil excepit: illud proprium, plus deberi huic tyrannicidae, qui senex duos, et filios occiderit: invidiosum itaque erat, si quid periisset pertinens ad gratulationem.

DECLAMATIO

Tyrannos genui: nunc opto, ut filius exsulet. Quod mihi et citra praemium licebat, hoc et pro praemio peto, et pro ipso iuvene. Nihil dico de fato domus nostrae, non persequor rationem quoque metus mei: illud interim contentus sum, dicere, supervacui sunt metus, nihil imminet: sed et spectat ista plerumque sapientia gravior. Quid tu accidere credis illis, qui liberos habent? quid maritis? pater timeo. Sed rationem metus habent:

In exsilium susp.) *In exsilium nisi suspectus.* Schvlt.

Indubitate) *In dubietate*, Marg. Aerod.

Nihil excepit) *Nihil excipi.* Schvlt. Ita Aerod.

Qui senex) *Quod senex duos et filios occiderit*, edit. al.

Sed et spectat) Vetus codex, *sed exspectat*, et paulo post, *illis quae convenerunt.* Pith. *Sed exspectat*, Aer. *Sed specta*, Marg.

Gravior) *Graviora.* Schvlt.

Quid maritis) *Qui maritos.* Schvlt.

Sed rationem) *Sive rationem m. habeo*, Marg. Aerod.

sive, ut maxime vereor, fatum istud est domus nostrae. Ignosces enim quod filios meos ultra mortem persequor: nihil de illo timui, qui primus tyrannus fuit: iisdem praeceptis erat educatus, quibus tu: illo occiso timere non debui, ne quis ex vobis idem cogitaret: occupavit tamen arcem alter, non in totum sua culpa: difficile fuit obstare illis, qui convenerant tyranno priore, et velut ad heredem. Non potes tutus esse in ea civitate, in qua timeris: nihil cogitasti: timeo, dum innocens es: vereor, ne si quis te occiderit, videatur tyrannicidium fecisse.

CCLXXXIX.

AMATOR FILIAE.

Qvi cavsa mortis fverit, capite pvniatvr. Speciosam quidam filiam, de amore confessus, amico dedit servandam; et rogavit, ne sibi redderetur petenti: post tempus petit: non accepit: suspendit se: accusatur amicus, quod causa mortis fuerit.

SERMO

Cvstodienda est amici persona, ut quamquam de re nefaria, non tamen sine respectu amici loquatur, et actione tota misereatur illius: illud vero, quod periit, laudet, et magis desperatione eum fecisse dicat, quam cogitatione turpissimi amoris.

Sive, ut) *Siquidem moxime.* Schvlt.

Vereor) *Mereor*, al. *maxime reor*, Marg. Aerod.

Vltra mortem) An, *ultra morem.* Schvlt.

Qui convenerat tyranno) *Qui convenerant tyranni prioris velut od heredem.* Id est successorem, Iustin. X, cap. ult.: *Haereditas regni Ocho tradita.* Schvlt. *Quae convenerant cum tyranna priare, ut velut ad heredem (transierit affectatia tyrannidis)*, Aerod.

Non potes) *Non potest tuus esse*, Marg. Aerod.

Past tempus) Id est, paulo post; ut

DECLAMATIO

Antequam dico, quo crimine reus sim, dicendum est, cui dicar fuisse causa mortis. Periit amicus meus: non esse hoc vulgare nomen, ipse monstravit. Hunc igitur occidisse dicor nulla lucri spe, nam filiam relinquebat; nulla offensa, nam et ille mihi credidit, et ego nihil feci extra praeceptum: quidquid est igitur, quod obiicitur mihi, ex bona mente proficiscitur. Videamus tamen, an ubi animus accusari non debet, ius haereat: quaeritur quid sit CAVSA MORTIS. Accusator dicit, per quem factum sit, ut aliquis moreretur: si quis, quod natura mortiferum sit, adversus aliquem fecerit. Quae si sequenda definitio est, accusabitur et ille, qui alicui suaserit peregrinationem, deinde is aut naufragio perierit, aut latrocinio: ipsi convictus infamabuntur, ex quibus cruditas et interitus. Nihil igitur hic factum est, quod omnibus mortiferum: nam sicut telum omnibus mortiferum est, ita causa mortis est, quae occidit omnes: detrahe huic amorem, nihil erit propter quod moriatur. Volo tamen causam facere difficiliorem: non deposuerit apud me filiam, nihil praeceperit: tanquam melior amicus defendere filiam, in qua pater furebat,

Obsequens de Prod. 89: *Quod prodigium aruspicum responso seditionem, quae post tempora patuit, portendit;* ubi Schefferus, *post tempus apparuit;* non male. Phaedr. IV, 18: *Qui fert malis auxilium post tempus dolet;* vid. ad lib. XII Inst., 3. BVRM.

Quid sit causa mortis) *Quis*, volebat Francius.

Quae si sequenda) Fab. lib. VII, c. 4. PITH.

Definitio) *Diffinitio*, Aerod.

Accusabitur et ille, qui alicui suaserit) Iisdem fere verbis lib. VII Inst., c. 4: *Ne undecumque causa fluxit, ibi culpa est: ut si cui quis profectionem suaserit, ut ad amicum accedat trans mare, et is naufragio perierit: ad coenam invitarit, et is cruditate illic contracta decesserit.* AEROD.

Convictus) *Coniuncto*, al. *convictores*, Marg. Aerod.

Nihil igitur) *Nihil agitur*, Marg. Aerod.

Deposuerit apud me) *Dep. ad me*, Aerod.

In qua) Ita recte; non *in quam*; ita passim Ovidius, *ardere in aliqua*; et similia vid. VIII Met., 50; IX, 724:

volui: non enim amor erat, qui sic stimulabat. Abduxi, custodivi: nonne recipere non debuit, qui periit, quod non recepit? non reddidi: duxisset in ius, per iudicem peteret: hoc si fecisset, mea laus erat: sed libenter cedo: ipse, ipse fecit rem admirabilem, fecit, ut in laudem verteret hoc ipsum, quod turpiter amabat. Quem tum enim illi animum fuisse putatis, quum in illo furore tenuit tamen affectum patris, perduxit ad amicum, deposuit? At enim petivit postea: si animum illius metiri velimus, intelligemus, non fuisse petiturum, nisi quod sciebat non redditurum: sequutus est illum impetum animi sui. At enim petiit: adiice praeterea sanitatem, et non acceperat: sed ne peteret, deposuerat. Haec satis plena defensio esset, si qua ego divinatione colligere potuissem, utique periturum, si non reddidissem: decepit me, quod ante fortius tulerat: neque enim hoc dico, redditurum me fuisse, si periturum patrem scissem: optime partes amici custodissem, si non reddidissem.

VII, 21; Passerat. ad Propert. I, 13. BVRM.

Duxisset in ius) *Dixisset unius per iudicem petere*, Marg. Aerod.

Ipse, ipse) Semel habet Aerod.

At enim petivit) Alii, *At enim deposuerit, petivit postea.* PITH. *At e. deposuit, petivit p.* Aerod.

Illius metiri) *Illius postea* (al. *potius*) *metiri*, Aerod.

Me redditurum) *Non redditurum*, et paulo post, *utique periturum.* PITH. *Me*, Aerod. *Me non redditurum*, Sch. et Obr.

At enim petiit) *At en. prodiit*, Aerod.

Adiice) *Adiice pro cetera* (al. *certa*) *sanitate, et non acceperit*, Aerod.

Et non acceperat) *Si hanc acceperat*, Schult.

Si qua) *Et si qua*, Aerod.

Vtique periturum) *Vtique periturum, si non reddidisses*, Marg. Aerod.

Decepit) *Sed decepit*, Aerod.

CCXC.

ABDICANS REDVCTVM OB FVROREM.

Luxuriosus abdicatus, furere coepit. Reductus a patre, sanatus, abdicatur.

DECLAMATIO

Si conscius mihi, iudices, ullius culpae essem, propter quam iterum abdicarer, scitis mihi non defuisse tacendi verecundiam: sed facile fuit prius silentium; primum, quod sperabam fore exorabilem patrem; deinde, quod certum erat, propter quod abdicarer: nunc intelligo, in multas me mitti posse suspiciones, quum expellar ab optimo patre: nec mihi ullo modo poterat ignosci, si offendissem statim: tota igitur actione hoc mihi obiiciendum est, nihil me fecisse. Nec mihi, iudices, in animo est excusare vitam priorem, nec ut me dicam nunquam dignum fuisse abdicatione; sed ut me putem diu fuisse abdicatum, illa non narrabo, quam indulgens mihi ab aetate prima fuerit pater: quod fortasse etiam corruperit mores meos: nec illud error adolescentiae,

Sanatus) *Et Sanatus, iterum abd.*, Aerod.

Vllius culpae) *Illius*, Aerodius.

Poterat ignosci) *Poterit ig. si offendi illum statim.* SCHVLT.

Hoc mihi obiiciendum) An, *obtinendum.* BVRM.

Nec mihi, iudices) *Sed nec mihi i. i. a. e. e. v. pr. nec est in animo me dicam unquam d. fuisse ab.* vel, *nec item me dicam n. d. f. a.* SCHVLT. *Dicam unquam d. f. a.*, Aerod.

Sed ut me putem diu fuisse abdicatum) Forte: *sed ut me probem tacuisse abdicatum.* Vt vobis fides fiat causas habuisse illod meum *prius silentium*, qood modo appellavit. GRONOV. *Sed ut me faciam indigne fuisse*, Schult. *Sed ut. imputem, dici f. a.*, Obr. *Sed cur me p. d. f. a. illa narratio: quam*, Marg. Aerod. Ipse ut vulgo, praeterquam quod habet, *illa narro; scio quam ind.* etc.

Nec illud error adolescentiae) Coniicio: *nec ille, errore adolescentiae me, an aetatis natura, putarit luxuriosum fuisse. Ego tamen sanus eram, et defendendus quoque, si contradixissem.* GRONOV. *Et ille, quod error a. haec aetatis n. e.* aut, *nec illud*,

nec aetatis natura. Luxuriosum putat fuisse: ego tamen insanus eram, et defendendus quidem, si contradixissem: sed perseveraturum patrem negabant propinqui: sic factum est, ut dolorem silentio premerem, qui clusus atque intra cogitationes receptus, abstulit mentem. Ceterum tamen, si verum velimus loqui, mutus fuit. Quas hic ego patri gratias agam? reduxit me non sentientem; adhibuit curam, laborem: miserum me! sanatus sum: sacra maiorum, Deos penates non sentiens tenui: nemo gratulatus est amicorum: nunc expellor resipiscens. Felices, qui possunt omni vita sua parentibus dicere, quid feci? dicam tamen, quid postea feci? si luxuria intolerabile malum, ignovisti. Ego, inquit, te, quoniam demens eras, reduxi: ubi estis, qui me putabatis infelicem? ego vero dementiae gratias ago: non quidem sollicitudinem patris sensi, sed nec abdicationem. Quid mihi cum tam veloci remedio? pater optime, fallax ista velox medicina: ego scio, quos animi aestus intus feram. Crede, pater, iam aliquas similes rerum imagines video: redit igitur dementiae prior causa: quare mihi, si non ad praesens tempus, ad futurum tamen rogandus es. Succurre, qui soles.

error etc. SCHVLT. *Nec illud e. ad. nec aetatis. Natura luxuriosum putat fuisse; ego tamen sanus eram*, Obrecht.

Luxuriosum) *Luxuriosum putate fuisse, ego tamen insanus non eram.* Prodigi insani habentur; significat autem quum insanum reduxerit, non deboisse vel tunc, vel nunc sanum abdicari. SCHVLT.

Mutus fuit) Vgolinus et Aerod. *matus fuit*; nempe pater. Cl. Schultingius vero, *mutus fui*, nihil questus de patre, nec in furore, sum.

Amicorum) Forte, *amicorum adventum*. SCH. *Nemo non gr. e. a.*, Franciu.

Fallax ista velox) *Fallita*, Marg. Aerod.

Similes rerum) *Rerum* delet Vgolinus; mox lego, *redit iterum*. SCH.

Qui soles) An, *qui potes*; vel soles referri debet ad omnia ante actae vitae tempora. SCHVLT.

CCXCI.

ADVLTER VXORIS, QVA CESSERAT FRATRI.

Qui duos filios habebat, uni uxorem dedit: altero aegrotante, et dicentibus medicis animi esse languorem, intravit stricto gladio minatus se moriturum pater, nisi causam indicasset. Confesso amari a se fratris uxorem, frater petente patre cessit: ille in adulterio cum priore marito deprehensam occidit: abdicatur.

DECLAMATIO

Ingressurus actionem, interrogo, qualem patrem velis, gravem et severum, an facilem et ignoscentem? non dubito, quin adolescens vindicato modo matrimonio, malit me severe agere: talis igitur pater obiicit tibi, quod in amorem incideris cuiusquam: non est istud, nisi lascivientis animi. Iam si haec, quam adamasti, nupta est; tu alienam matronam aliter, quam leges permittunt, adspexisti: adiiciamus huc, fratris uxorem. Intelligo me, iudices fictae huic personae sufficere non posse, itaque tacebo: dic, te sequor: paullo ante dicebas, corrumpere fratris uxorem ausus est, istud incestum est. Sed forsitan dicet, amavi adolescens eam, quae domi erat, cuius conversatio continua etiam invitos ad se oculos poterat deflectere: ignoscamus amori: obiicio igitur tibi occisos a te homines ex eadem causa, qua tu amasti. Nullus est tam vilis hominis sanguis,

Adulter uxoris) Calp. Flac. decl. 46. SCH.

Iam si haec) *Iam scilicet haec, q. a. nupta est.* SCHVLT.

Adiiciamus huc) *Adi. nunc*, Aerod.

Dic, te sequor) Vgolinus *dic, dic te*; alia editio, *dic, dic, quid si dicerem, et sequerer, quod paulo*; forte, *dic te sequor, quod paulo a. d.*; vel, *sed te in eo sequar, quod paulo.* SCH.

Nullus est) *Nullius est tam vilis.* SCHVLT.

ut non manus inquinet: deinde hanc ego severitatem aliis permiserim; tu quod et ipse amasti, nonne tibi, quum deprehendisses, imaginem cernere visus es tui casus? quid diutius differo dolorem? fratrem occidisti. Scio, iudices, quorumdam scelerum eam esse magnitudinem, ut augeri verbis non possint. Fratrem tuum occidisti, servatorem tuum, qui, ut tu viveres, matrimonium solvit: et, quod gravius est, non longe erat; in eadem domo futurus tradidit tibi uxorem, qua carere non poterat. Et hoc adulterium vocas? ita est adulter ille, et tu maritus! istud ego adulterium quondam manu mea iunxi; ipse auspices adhibui: optavi longam concordiam. Maiores habet vires ignis, qui legitimis facibus accenditur, non est tam facile desinere, quam cedere: nunc intelligo, iuvenis, quantum mihi praestiteris: amabas. Coibant ergo furtim, et flentes, ut satisfacerent invicem: ita tu, quum hoc videres, non erubuisti? non deprehendi visus es, quasi adulter? non mehercule ferrem te tantum querentem: vides enim liberorum causam, amabas, matrimonium cogitaveras. Adulteros tu dices iacentes in geniali toro? duri mehercule viderentur, si cito oblivisci coniugii potuissent. Occisus est iuvenis, dum rem facit boni mariti. Non

Tu quod et ipse) *Tu quoque et ipse amasti*, Cauchius; an, *quoniam*, vel, *quod ipse*.

Cernere visus es) *Imaginem tui cernere visus? vi* (*qui* Marg.) *casus, qui diutius est*, *differo*, Aerod.

Quum deprehendisses) *Nonne tibi quum eum deprehend.* SCHVLT.

Quid diutius differo) *Q. d. est differo*, Vgolinus; forte, *etiam*. SCHVLT.

Non possint) *Non possit. F. t. o. observatorem t.* Aerod.

Manu iunxi) *Manum vinxi*, Aer.

Vides enim liberorum causam) Forte: *Vides enim miserorum causam*. Vt mox, *de innocentia miserorum*. GRON. *Vide enim miserorum causam; amaverunt, matrimonium cogitabant*, vel *quod amabant, m. cogitaverunt*, vel *amabant, matr. cogitavere; amabas* videtur ex praecedentibus manasse. SCHVLT. *Vides enim: liberorum causa amabas; m. cogitaveras*, Obrecht. *Non m. ferentem tantum quaerentem* (*vides enim liberorum causam*) *amabas*, Aerod. qui in Marg. al. *ferente me tantum, sed querente*.

erubescam, iudices, post gravissimum dolorem, descendere in hanc quoque causae partem, ut obiiciam, quod uxorem occideris bene meritam, quam sic amasti. Sic de innocentia miserorum ago, tanquam hic de capite quaeratur: non sufficit dolori meo, quod mihi filium abstulisti, qui tibi assedi, qui ad languentem cum gladio sollicitus intravi. Ego eosdem cibos, eadem mensa qua tu, capere non possum, nec illam manum videre, quae fumare mihi adhuc filii mei sanguine videtur. Semper mihi armatus videris, nunquam solus occurris. It ante oculos laceratus filius: hunc iuxta nurus optima, nurus obsequentissima: clamare videntur; Tu nos occidisti, tu, qui nos iniuria prius distraxisti: quid necesse erat solvere matrimonium? obreptum est credulitati tuae: non amabat, qui potuit occidere.

Miserorum ago) *Agam*. SCHVLT.

De capite quaeratur) *De capite* (*sententia*) *feratur*, Aerod.

Armatus videris) *Amatus* (*armatus*, Marg.) *filius*, *hunc iuxta nurus* etc. omissis aliis, Aerod.

Credulitati tuae) An *meae*, ut verba sint patris et soceri. SCHVLT. *Crudelitati*, Marg. Aerod.

CCXCII.

LAQVEVS OLYNTHII SPECIOSI.

Victis Olynthiis quum ab Atheniensibus publice dividerentur hospitia, specioso puero quidam obtulit hospitium: ille se postero die suspendit: accusatus hospes quod causa mortis fuerit.

SERMO

Duplex quaestio est, iuris, et facti: nam etiamsi vis illata est, quaeritur, an causa mortis sit; sequens potior, an propter vim perierit. Circa ius illud est, ut finitione tractetur. Is enim causa mortis argui debet, qui mortem intulit: quum vero quis sua manu perierit, non debet hoc reus tantum fecisse, ut quis mori velit, sed ut necesse habeat.

DECLAMATIO

Vim dicor attulisse: quis queritur? quae proclamatio? impunitum reliquit eum, propter quem moriebatur: si erubuit indicare, multis tamen aliis generibus queri potuit. Propter hospitem morior: nec credibile est, eum

Specioso puero) *Formoso*, Cauchius; et ita in declamatione. SCHVLT.

Nam etiamsi vis illata est) Idem lib. IV, cap. 2: *In causis, in quibus non de culpa quaeritur, sed de actione, etiam si erunt contra nos themata, confiteri nobis licebit, pecuniam de templo sustulit, sed privatam: non ideo sacrilegus est. Virginem rapuit, non tamen optio patri dabitur. Ingenuum stupravit, et stupratus se suspendit, non tamen ideo stuprator capite, ut mortis causa punietur: sed decem millia, quae poena stupratori constituta est, dabit. Olynthiis a Philippa victis Athenienses civitatem decreverunt, et hospitia publice assignarunt. Hic quia privatim et soli puero obtulit, stupri causa fecisse accusatur.* Ex hoc themate illius quoque declamationis et controversiae sumpta occasio apud Senecam lib. III, declam. 8, et lib. VI, contr. 34. AEROD.

Proclamatio) *Clamatio*, Aerod. male; vid. ad Petron. c. 9.

Potuit. Propter) An, *potuit, propter hospitem moriturus?* SCHVLT.

pepercisse hospiti, qui sibi non pepercit. Sed suspicionibus agitur: formoso, inquit, hospitium pollicitus es: viderint isti, qui prodigis omnes oculis intuentur: mihi tempore illo nullus Olynthius formosus visus est, scilicet enim sollicitabat lacrymis, squalore. Male sentitis de puero, si adversa fortiter tulit. Cur tamen obtulisti? Atheniensis sum. Assignentur fortasse invitis civibus, qui cum liberis, qui cum coniugibus veniunt, qui secum habent comitatum: miserabilior est puer solus. At cur eadem nocte suspendit? utrum hoc re admirabile videtur, an persona, an tempore? miratur aliquis Olynthium potuisse hoc Athenis? illud enim est tempus doloris. Saepe ad retinendam vitam prosunt ipsa pericula: redit metus, posteaquam desivit instare hostis; tunc cogitatio fortunae; tunc vacat dicere, est iam qui sepeliat. Ipsa mehercule officia admonere illum potuerunt fortunae prioris: patuit quidem domus, sed non sua: excepere servuli, sed alieni: forsitan et illa cogitaverit: semper ergo alieno munere vivendum est: interim sive illud Olynthii factum fuit, sive impatientia ipsius, nullius maior iniuria est, quam mea; perdidi beneficium, et adhuc suspectus sum: habiturum me putabam, qui veniret in locum liberorum.

Suspicionibus agitur) *Susp. Augetur*, Aerod.

Sollicitabat) *Sollicitabar*, Aerod.

Si adversa) *Qui adversa*. SCHVLT.

Invitis civibus) *Multis civibus*. Aer.

At cur) *At cur*, Schultingius et Obr. *At cur se tandem susp.?* Aerod.

Potuisse hoc) *Potius se Ath*. Marg. Aerod.

Ipsa pericula) *Ipsa pericula metus. Postea quam d. i. h. tunc redit cogitatio* etc. Marg. Aerod. qui *desiit*.

Fortunae) AD, *Fortunae subit*. SCH.

Olynthii factum) Legendum videtur, *fatum*. PITH. et ita Schultingius.

CCXCIII.

TYRANNVS VICTAE CIVITATIS.

Viro forti praemium. Quidam fortiter fecit : petit praemio tyrannidem victae civitatis.

DECLAMATIO

Omnia danda esse viris fortibus dico; nec immerito danda, utique ex victis. Non aerarium inquieto, non sacerdotium rapio: peto, ut sint hostes in mea potestate. Ac primum omnium interrogo, quis est iste, qui prohibet? iuste peterem etiam eversionem hostium. Ac tum, nescio quis iste non stetit in acie: illi si vicissent, tyrannide se vindicarent. Sic agere volo, tanquam futurus crudelis: meruerunt: vindicari potestis sine invidia: de me querantur, cui aliquid iam irascuntur: tyrannidem imponere volo. Asperiora narrabo: plurimos ex illa civitate manu hac occidi. Sed numquid vobis videor avarus, libidinosus? aliter crevi: eadem ergo ratione hoc peto, qua fortiter feci: sic praesidia imponemus: tamdiu tyrannus ero, quamdiu poterunt rebellare.

Viro forti) Et ositata in schola haec quaestio foit; vide Quiotil. lib. V, cap. de argumentis, ubi de eo loquitur, quod Graeci καθ' ὑπόθεσιν appellant, et lib. VII, cap. 2; Seneca lib. III controv., 12: *Latro eleganter dicebat, quasdam esse quaestiones, quae deberent inter res iudicatas referri, tanquam an quidquid optaverit vir fortis, aut tyrannicida accipere debeat, quasi iam pronuntiatum esset, non debere.* Aerod.

Omnia danda) *Omnia damna*, Aer. Marg.

Nec immerito) *Non imm.* Aerod.

Rapio) *Opto*, Marg. Aerod.

Ac tum) *Nescio quis sit iste: non stetit in acie: Ac tamen illi, si vicissent* etc. Schvlt. *Ac tum n. q. iste; num stetit in acie, si ille vicisset, peteret tyrannidem et vindicaret*, Aerod. *Vicissent tyrannidem, et v.* Marg.

Meruerunt) *Meruerunt vindicari: potestis s. i.* etc. Aerod.

Aliter crevi) *Aliter credidi*, Aer.

CCXCIV.

DIVES PRODITIONIS REVS.

VIRO FORTI PRAEMIVM. Dives, proditionis accusatus, fortiter fecit: petit praemii nomine accusatoris mortem: ille non recusat; sed postulat, ut ante peragatur iudicium.

SERMO

Accusator sic agere debet, ut manifestum sit, illum tantum reipublicae causa postulare: non quia non sit illud verum, ut si damnaverit, vivat: sed quia difficilius impetraturus est, si intellectus fuerit nullo iure adiuvari posse.

DECLAMATIO

Si te proditorem postea dixissem, quam tu mortem meam optasses, viderer tamen et rem utilem postulare, et non contra legem tuam desiderare. Quid enim optasti? mortem accusatoris, de qua lis non est: nihil est, quod ad praemium confugias: nihil est, quod utaris legis tuae potestate. Non recuso, quo minus accipias, quidquid optasti: nihil petiisti praeter mortem: si exigis, ut accusator statim occidatur, alterum praemium petis. At haec voluntas fuit tuae petitionis: nihil interest, si illam, qui dabant praemium, ignoraverunt: et ideo tibi nemo contradixit, quod videbatur purgasse contume-

VIRI FORTIS PRAEMIVM) Sic Thaddaeus. Aerodius forte rectius: *Viro forti praemium.* Nam Pithoei, *Vir fortis dives, p. a. fortiter fecit*, cui potest placere? GRONOV.

Accusator) *Accusatus*, Marg. Aer.

Vivat) *Non vivat*, aut *pereat*, Sch.

Rem utilem) *Rem non inutilem*, Aerod.

Utaris) *Vitaris l. t. potestatem*, al. *nitaris*, Aerod. Marg.

Nihil petiisti) *Si nihil petiisti*, Sch.

Praemium petis) *Praemium pensi ad haec*, Aerod. Marg. *sed haec*, Aer.

Purgasse) *Purgare te velle c. t.* Aerod.

liam tuam: nihil tibi lex profuisset, si abolitionem petiisses. Nunc duo vindicas praemia; ut nec causam dicas, et hominem occidas: ergo non utique comprehensum in praemio est, statim occidere: et quoties nullum praefinitum est tempus, incipit esse in potestate dantis. Si abolitionem petis, alterum praemium est: et cuius tandem iudicii petis abolitionem? non privata disceptatio venit in quaestionem, non pecuniae lis: quamquam tunc quoque leges commendarem, et morem iudiciorum. Ne agaris reus, postulas: ad summam remp. pertinet: dico proditum populum, dico tempus constitutum: quantulum est, ut neges? Si maxime festinas, apud hos ipsos agi iam potuit: ac eadem hac mora, qua reiicimus, potuit pronuntiari. Nihil est, quod timeas, si innocens es: accessit tibi magna pars patrocinii: fortiter fecisti: super illam potentiam divitiarum, venit nova gratia: nec potuisti magis experiri, quantam tibi gratiam fecerit ista militia: mortem accusatoris accipere potuisti: quid est istud, quod non putas eadem gratia impetrari posse tuam salutem?

SERMO

In summum aperte paene irate dicit hic accusator: nam subinde interponit.

Ergo non utique) *Ergo hoc utique.* SCHVLT.

Disceptatio) *Disceptione*, Marg. Aerod.

Pecuniae lis) *Pecunialis*, Marg. Aerod.

Ne agaris) *Reum. p.* Al. *sed ne fias proditionis reus postulas: quod ad summam*, Marg. Aerod. *reip.* Aerod.

Est, ut neges) *Et tu neges*, Aerod. *Et ut neges*, Marg.

Qua reiicimus) *Quam reiicemus*, Aerod.

In summum) *Ad summum*, ut saepe; an, *omnia summum* (id est tandem) *aperte ac paene irate dicit. Omnia* inserendum propter id, quod sequitur, *nam subinde*; an, *a parte sua irate.* SCHVLT. *In summam apertae poenae i. d. h. a. n. s. interponitur*, Aerod. *In summa in aperta poena*, Marg.

Interponit) Dictum, ut *interiungere.* SCHVLT.

DECLAMATIO

Si vultis, si vestra interest, quid ad me, qui periturus sum? Vos, suadeo, caveatis: et suadeo permittatis, dum volo: merueratis enim, ne vellem. Caputne meum tam cito donastis? tam facile innocens occisus est in ea civitate, in qua sibi putat aliquis tam facile posse contingere, ne reus fiat? Quid est ergo? nondum omnes exsuimus affectus: faciam vobis hanc invidiam, ut sciatis a vobis occidi bonum civem. Neque enim quisquam exspectet, ut hoc iudicio dicam, quomodo prodiderit, quo pretio, quo tempore, quo loco: si vultis haec audire, date diem: si ne hoc quidem impetro, non meruistis. Et hoc me mea causa non facere, qui non possit esse manifestum? expediebat alioqui mihi vivere, expediebat suspenso ac sollicito transigere haec tempora. Fortius est, quod differo mortem, quam quod mori non recuso.

Qui periturus) *Qui rursum vos suadeo*, Aerod.

Alioqui vivere) *Alioqui non vivere expediebat non suspenso*. SCHVLTING.

Mori non recuso) *Mortem non recuso*, Aerod.

CCXCV.

DEMENS EX VINCVLIS FORTIS.

Dementiae damnatus a filio, et alligatus, ruptis vinculis fortiter fecit. Praemio petit restitutionem: quam quum filio contradicente accepisset, abdicat filium.

SERMO

Flius optabit, ut pater sanus sit: dicet id genus furoris fuisse, ut intermissionem haberet.

Dementiae) Frequens hoc, aut tale est argumentum, apud declamatores, ut videre est ex hoc nostro Quintiliano hic, et in Instit. passim, sed praecipue lib. VII, cap. 5, at ex Seneca libris tum declamationum, tum controversiarum, atque ex iis etiam declamationibus, quaa sub nomine Quintiliani circumferuntor. Filio vero certum est, nullam actionem fuisse adversus patrem, nisi dementiae. Declam. 346 infra. Quod item in filiis emancipatis observabatur: quia non tam iura potestatis vetuit Praetor, parentem in ius vocari absque permissu suo, quam ob reverentiam debitam iure et natura. At enim Quint. lib. II, cap. 1 quum de decoro tractat: *Quod de matre dixi* (inquit) *de utroque parente accipiendum est. Nam inter patres etiam filiosque, quum intervenisset emancipatio, litigatum scio;* quasi raro id admitti soleret. A Graecis petita est haec actio quae Platoni lib. II de leg. ἐκ τῆς παρανοίας appellatur; cuius verba, quia omnem hanc formulam explicant, operae pretium erit hue transferre: ἐὰν δέ τις τινὰ νόσος, ἢ γῆρας, ἢ καὶ τρόπων χαλεπότης, ἢ καὶ ξύμπαντα ταῦτα ἔκφρονα ἀπεργάζηται διαφερόντως τῶν πολλῶν, καὶ λανθάνῃ τοὺς ἄλλους πλὴν τῶν συνδιαιτωμένων, οἰκοφθορῇ δὲ ὡς ὢν τῶν αὐτοῦ κύριος. Ὁ δὲ υἱὸς ἀπορῇ καὶ ὀκνῇ τὴν τῆς παρανοίας γράφεσθαι δίκην, νόμος αὐτῷ κείσθω. Πρῶτον μὲν πρὸς τοὺς πρεσβυτάτους τῶν νομοφυλάκων ἐλθόντα, διηγήσασθαι τὴν τοῦ πατρὸς ξυμφοράν. Οἱ δὲ κατιδόντες ἱκανῶς, ξυμβουλευόντων ἐάν τε δέῃ γράφεσθαι καὶ ἐὰν μή, τὴν γραφήν. Ἐὰν δὲ ξυμβουλεύωσι, γιγνέσθωσαν τῷ γραφομένῳ μάρτυρες ἅμα καὶ ξύνδικοι. Ὁ δὲ ὄφλων, τοῦ λοιποῦ χρόνου ἄκυρος ἔσω τῶν αὐτοῦ καὶ τὸ σμικρότατον διατίθεσθαι. Καθάπερ παῖς δὲ οἰκείτω τὸν ἐπίλοιπον βίον. At quae in foro, petendi curatoris patri furioso vel prodigo: haec in schola, dementiae ratio est: *Quae dementiae* iudicia (ut Fabius ait Quint.) *aut propter id quod factum est, aut propter id quod adhuc fieri, vel non fieri potest, instituuntur: et actor in eo quod factum est, liberum habet impetum, sic tamen ut factum accuset, ipsius patris tanquam valetudine lapsi misereatur, et novissima dementiam rationi queratur obstare, non moras, quos quanto magis in praeteritum laudarit, tanto facilius, probabit morbo esse mutatos.* Eo colore, querela inofficiosi testamenti movebatur: unde et

DECLAMATIO.

Coeperam gratulari: ecce, iterum sollicitor: iam irascitur pater. Quod ad me pertinet, non alia ratione contradico, quam ne pater domi sine custode sit: non aliter itaque hanc causam agam, quam proxime egi, etiamsi in illa nocuit antea ratio. Diu ego tuli valetudinem patris, donec tam manifesta esset, ut damnarem etiam invitus. Tradita est curatio mihi: quam diligenter hoc egerim, aestimate: videtur hoc esse sanatus: nec illud argumentum sanitatis est, quod rupit vincula: saepe faciebat hoc ipsum: quod in hostes impetum fecit, quod praemium petit, ago gratias fortunae: visus est sanus. Quid obiicis? egisti, inquit, mecum dementiae. Si non tenuissem, tamen licuerat: datum est hoc ius contra patrem: legum lator prospexit senectuti: ideo medicinam filius imperavit: quum vero sanaverim, poteram videri impius, nisi detulissem. Non est indulgentia permittere sibi furorem. Sed alligavi: hoc si iniquum esset, non liceret. Deinde obiicies, quod non custodivi: testor Deos, non recessi a custodia, donec me bellum avocavit. At contradixi praemio tuo: hoc simile est ei, quod defendis: et non dicam: recentia tua fecerunt merita, ut obtineres: an debuerim, apparebit. Non desi-

hae formulae, materiae officiorum dicebantur. Maximum enim officium est, ut patri mente capto et prodigo, filius curatorem petat, quod Sophocli accidit: ut etiam iure, cura patris ipsi filio concedatur, et id Divus Pius rescripsit. AERОD. *Fortis dementiae damnatus*, Aerod.

Coeperam gratulari) Victoriam et sanitatem patri; an est, *Coeperant*. SCHVLT.

Medicinam filius) *Med. filius imperavi*, Aerod. *Filiis imperavit*, Marg.

Non est indulgentia) *Non erat indulgentia p. tibi furorem*. SCHVLT. *Non tibi*, Marg. Aerod.

Et non dicam) Dele *et*, aut lege, *Etsi non d.* SCHVLT.

An debuerim) Forte, *an debuerint*, scilicet cives vel magistratus tibi praemium; *an debueris*, Aerod. BVRM.

Non desinam) An, *non desinam deos rogare, u. h. d. p. malam faciant*, te sanum faciendo vel per me vel per

nam optare, ut hanc causae meae partem malam faciam. Ducet ista animi tui quies: scias, quibus irascaris, scias, quos ames.

CCXCVI.

EXSVL TACE.

Exsvlem intra fines deprehensvm liceat occidere. Imprudentis caedis damnatus ex lege in exsilium quinquennium missus est. Intra fines a fratre ad coenam vocatus, cum parasito fratris litem, fratre iam dormiente, conseruit; et a parasito clamante, Exsul tace, ex lege interfectus est: quo comperto parasitum abiecit adolescens: a patre abdicatur.

alios, quum furor rursus totus erit. Schvlt.

Vt hanc causae meae partem molam faciam) Immo *focias*. Pium est votum. Vt magis indies osteudas te dementem non esse. Gronov.

Ducet) *Doceut*, vel *docebit, tu scias*. Schvlt.

Quos ames) *Quos non ames*. Sch.

In exsilium quinquennium missus est) Sic veteres loquebantur, *Vsus auctoritas fundi biennium* esto, ut non sit meo iudicio, eur nonnulli hoc genus dicendi, tam insolens atque etiam ineptum existiment. Nam certum est pleraque huinsmodi scripta fuisse in 12 tabulis, quae iam Ciceronis temporibus uou capiebantur: atque item alia, quae in aliam dicaudi rationem abierant, quibus tamen tum ntimur, quasi legum vocibus utentes maiestatis et vetustatis cuiusdam gratia, qunm in legum mentionem incidimus. Magis igitur hoc priscum, quam ineptum dici oportuit: quamquam nec congruitatis ratione caret: regit enim *aucturitas* duos gigneudi casus, quorum alter ab altero regitur. Boëtius, Ita namque ait, *ut quoniam usus ouctoritas fundi biennium est: sit etiam aedium*. Hic aedium usus auetoritatem dixit eo modu, quo fuudi usus auctoritatem. Quin etiam existimu, veteres coniuncto verbo pronuntiasse, *ususauctoritas*: sicut *ususcapiu*, *pignoriscapio*, *capitisminutio*; huius exsilii memiuit Vlpian. leg. 4, ff. de Sicariis. Aerod.

Comperto) *Comperto quod parasitum habuerit* (*obierit*, Marg.) od. o. Aerod.

A potre) *Ipse o potre abdicotur*. Schvlt.

DECLAMATIO

Obiicimus adolescenti ante omnia, quod parasitum habuerit. Abdicationi hoc satis erat, ut si quid pater nollet, nunquam emendet; quare nihil est, quod dicas mihi, nunquam istud obiecisti: quid enim hoc colligis aliud, quam ut te abdicet indulgens pater? quid enim est parasitus, nisi comes vitiorum? turpissimi cuiusque facti laudator? unum tamen videbatur esse solatium, quod eiusmodi vita, ad homicidium usque non perveniret. Obiicio tibi, quod fratrem intra fines invitasti: fuerit quantalibet causa convivii, melius ea certe ipse ad fratrem isses. Manet hoc ipsum inter causas abdicationis: obiici tibi potest, quod tam impius es: quod fratrem post illam miseram fortunam non videris, nisi ad te descendentem. Nam illi ignosci potest, vel cum periculo venienti: nihil tibi vero quis ignoscat, qui quum sine periculo ad illum ire posses, in id discrimen adduxeris fratrem tuum, ut eum etiam parasitus posset occidere. Obiicio tibi, quod adhibueris coenae tertium: si hoc factum pietatis est, opus est secreto: obiicio, quod para-

Adolescenti) *Adolescentia in te*, Marg. Aerod.

Quod parasitum habuerit) Plutarch. περὶ παιδῶν ἀγωγῆς. Οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν κόλακας καὶ παρασίτους ἀναλαμβάνουσιν ἀνθρώπους ἀσήμους καὶ καταράτους, καὶ τῆς νεότητος ἀνατροπέας καὶ λυμεῶνας. Aerod.

Vt si quid) *Quod si quid pater nolit*. Schvlt.

Facti laudator) *Facti. Laudatio unum*, Marg. Aerod.

Perveniret) *Pertineret*, Aerod.

Melius ea) *Eo* Vgolinus, sed omittit, *ad fratrem*, ut et Aerod. *Ea* delet Latinius, sed retinet, *ad fratrem*.

Impius es) *Impius es frater, qui fratrem* etc. Aerod. *Tam ipsius est*, Marg.

Cum periculo venienti: nihil tibi vero quis ignoscit) Sic Pithoeus. Thaddaeus, *mihi tibi vero*. Aerodius, *nunc tibi vero*. Quin tu omnes illas nugas exstirpa, et mecum lege: *Nam illi ignosci potest vel cum periculo venienti: tibi vero quis ignoscat* etc. cum interrogationis nota. Gron. Delet et *nihil* Schultingius, Latinius et Obrecht.

Occidere. Obiicio tibi) *Occidere obiicio tibi quod parasitum adhibueris: hoc enim vacabat misero huic exsuli ut coenaret cum par.* omissis reliquis, Aerod.

situm potissimum adhibueris: hoc enim vacabat misero, hoc exsuli: coenabat cum parasito. Cetera iam intelligo non pertinere ad abdicationem: altiora sunt crimina et suis legibus digna, non tamen debent ideo lucrifieri, quod in patrem inciderunt. Obiiciunt tibi occidendi fratris consilium. Si accusator essem, si te in culeum peterem, illa dixissem: persona crimini idonea est: habes parasitum, et causa occidendi manifesta est; coheres es fratris; occasio adiuvit consilium, intra fines occidi potest: minister non defuit, parasitus in tua potestate est. Cetera vero cui non etiam manifesta sint? parasitus sine tua voluntate conviciari fratri tuo auderet? homo in adulationem natus, homo, cuius famem tantum tu propitius differebas, non fecisset utique, quo te putaret offendi. Dormis: hoc tibi in praesentia credatur? non putabat tibi posse nuntiari? et tamen incredibile est, te dormisse hoc tempore, hoc loco: convivium erat, et quale convivium? frater invitatus: ita ille conviciari ausus fuisset, si te amantem fratris vidisset? Credo parasitum etiam insultasse fortunae filii mei: tace, dixit, exsul: parasitus, homo, puto, qui contumeliam non ferebat, tace, exsul: parum enim eum graviter torquebat sola fortuna, parum enim graviter irascebatur errori, nisi etiam parasitus obiecisset: non fecisset hoc ergo te

Coenabat cum parasito) Scribe: *Hoc enim vacabat misero, hoc exsuli, coenare cum parasito.* Vel, *ut coenaret cum parasito*, ut et Aerodius. GRON. An, *huc enim vocabat miserum, huc exsulem, ubi coenabat c. p.* vel, *hoc enim vacare est misero h. e. coenare c. p.* SCHULT.

In culeum) Alii, *in equuleum*, Marg. Aerodii.

Famem t. t. propitius differebas) Vix haec capio; an legendum, *cuius famem tantum tu prodigus differebas*; hoc sensu, quem tua profundendo alebas, et ita differebas eius famem, quae illum pressura erit, quum tu omnia prodegeris, nec amplius quid habeas, quo eum pascas. BURM.

Sola fortuna) Quia imprudens fuerat homicidium, καὶ μὴ ἐκ προνοίας, quod etiam postea, errorem appellat. AEROD.

invito. Puta tamen cadere hanc in animum parasiti indignationem: illud certe in casum non cadit, quod gladius in triclinio fuerit. Multa quae singula accidere possunt, universa extra casum sunt, ut conviciari incipiat, cuius occidendi ius habuerit: adiice his, ut tu dormias, quum fratrem invitaveris: ut visurus fratrem post longum tempus, nihil sis loquutus, praesertim nondum exacta nocte, quum adhuc vigilaret ille miser exsul: et fortasse accidere somnus hic potuerit inter plures: tres estis, et omnis sermo in angusto est. Incredibilius hoc faciet ortum inter fratrem tuum parasitumque iurgium: ad latus tuum iacet ille, qui clamat, exsul tace. Quomodo fieri potest, ut ne ipsius quidem caedis tumultu excitatus sis? fieri non potest, ut gladium frater tuus non viderit? non te excitaverit, quum periclitaretur? His omnibus manifestum est, hoc tantum quaesitum patrocinium esse, quod parasitum in praesentia dimisisti: glorieris enim licet, quod non tecum interfectorem fra-

Hanc in animum) *Hanc* ignorat Aerod.

Occidere) *Accidere*, Latinius, Obr. et alii.

Vniversa extra causam sunt) Thaddaeus, *universa extracta subsunt*. Vnde acute, quod ad sententiam, doctissimus Aerodius: *universa si exstent, suspecta sunt*. Sed levi coniectura iuvanda Pithoeani codicis lectio: *Multa, quae singula accidere possunt, universa extra casum sunt*; id est, ut universa congruant et concurrant in idem tempus, non casus, sed consilii videtur. GRONOV. *Intra causam sunt*. SCHVLT.

Incipiat) *Ei incipiat*, SCHVLT.

Cuius occidendi) *Qui occ.* Aerod.

Fratrem invitaveris) *Imitaveris*, Marg. Aerod.

Vt visurus) *Et vis.* Aerod.

Nihil sit) *Nihil sis*, Aerod. recte; et ita Schult. et Francius correxerant.

Vigilaret) *Exsularet*, Aerod.

Fortasse occidere) *Accidere*. Latin. *Accidere somnus hic potuerit inter plures: tres estis*. SCHVLT. et Obr. *occidere in somniis h. p. i. plures?* Aerod.

Fieri non) *Fieri ne potest?* SCHVLT. *Fieri num potest?* Latinius, Obr.

Hoc tantum quaesitum patrocinium esse) Lege: *patrocinio*. *Quaesitum* est comparatum, de industria factum. Vide ad superiorum declamationum duodecimam. GRONOV. Sed et *quaesitum patrocinium* retineri potest, et explicari ex industria comparatum, captatum, affectatum, ut et falsum, ut millies apud alios, ut Propert. III, 24: *Cum tibi quaesitus candor in ore foret*. Vid. ad decl. 264.

tris habeas, itane hoc tandem satis fuit dimittere impunitum, dimittere inviolatum? magni affectus iura non spectant. Sed ne dimisisti quidem bona fide: nam et sustineri absens potest: nec dubito quin exspectetur mors mea. Vt ergo non solum iustae, sed etiam miserabiles causae abdicationis sint, filium perdidi eo tempore, quo miser erat: non licuit saltem in patria, non in domo sua, extremum illi spiritum effundere: sed quod est contumeliosissimum, manibus parasiti, et impune occisus est, quem indignum erat impune saltem male audisse.

CCXCVII.

MERETRIX AB AMATORE FORTI CAECATA.

QVI EXCAECAVERIT ALIQVEM, AVT TALIONEM PRAEBEAT, AVT EXCAECATI DVX SIT. Meretricis amator fortiter fecit: occurrentem sibi meretricem excaecavit: petit illa, ut eodem duce utatur. Recusat ille, et offert talionem.

DECLAMATIO

Si quis, iudices, lege adversus eos, qui excaecaverunt, ita composita, ut aut talionem patiantur, aut aliquatenus solatium iniuriae praestent, litem esse audiat, altera parte similem fortunam exigente, altera mitiorem partem legis amplectente, profecto existimet hanc mulierem id postulare, ut excaecetur is, qui sibi oculos eruit; illum autem virum fortem fiducia meritorum er-

Iura non spectant) *Ad causam non s.* Aerod. *Curam n. s.* Marg.

Saltem male) Pro *vel*, ut Flor. II, 6: *Delibasse saltem oculis.* SCHVLT.

Talionem praebeat) Forte, *debeat*; vid. ad Ovid. Ep. VII, 177.

ga rempublicam sperare, posse fieri, ut contra voluntatem quoque eius, quae vindicatur, oculos defendat: nam et hic dolor gravissima passae convenisset: et illud naturale est, ut bona oculorum intelligant etiam, qui eruerunt. Id omne diversum est: haec quae excaecata est, cui erepta lux est, cui omnis vita in tormentis agenda est, miseretur quondam amatoris sui: ille, qui excaecavit, vult istam nimium vindicari: idque si faceret poenitentia, utcumque consolandus nobis esset: nam et poteramus suspicari, hanc istius postulationis esse rationem, quum excaecaverit meretricem, quam amavit, nunc oculos offerat, causa ambitus fieri. Negat fas esse, ut vir fortis manum meretrici praestet, ut iter demonstret. Apparet illam esse caecatam: atque id tamen praetenditur modo, iudices: ceterum causa postulationis istius manifesta est. Videt miseram feminam durare in hoc non posse, ut excaecet: neque id agit, ut graviorem patiatur poenam, sed ut neutram: oculos haberet, quos haec eruere noluit: ducis opera fungatur, quod iam recusat. Nos tamen necesse habemus his re-

Gravissima passae) *Gravissima parte*, Marg. Aerod.

Id omne diversum) *Hic o. d.* Sch.

Cui erepta) *Cui rapta lux est*, Aer.

Miseretur) *Misereor*, Marg. Aer.

Idque si) *Id aeque si l. p. utique c.* Aerod. *ideoque*, al. *Id aeque si faceret poenitentiam utrinque*, Marg. Aer.

Causam ambitus fieri) Lege: *hanc istius postulationis esse rationem, quod, quum excaecaverit meretricem, quam amabat, meos offerat oculos, causa amoris fieri.* Aerodius quoque viderat τὸ *quod* interponendum. Gronov. *Quam amabat, et ei nunc oculos offerat causa ambitus fieri.* Schvlt. *Causa* etiam Obrechtus; *nunc quod oculos offerat c. ambitus fieri*, Aerod. *Auferat causam*, Margo.

Negat) *Negant*, Aerod.

Id tamen) *Id tandem*, Aerod.

Durare) Supr. ad decl. 279.

Oculos haberet, quos haec) Aerodius, *habere*, et *opera ne fungatur.* Malim: *sed ut neutram; oculos habeat, quos haec eruere noluit, nec ducis opera fungatur, quod iam recusat.* Post τὸ *neutram* intelliges, quasi additum esset: *id est, ut.* Gron. *Vt oculos haberet, et nec ducis.* Schvlt. *Oculos habere;* et, *opera ne fungatur quoniam recusat*, Aerod.

Quod iam) Vel. cod. *quum.* Pith.

spondere, quae proponuntur, et adversus aliquem sic agere, tanquam excaecari noluerit: illa etiam, quae ab ipso iactata sunt, nos quoque referemus, fuisse istum virum fortem, pugnasse pro republica, plurimum nobis profuisse manus eius atque oculos. His enim omnibus profecto hoc efficitur, ut illum excaecari non necesse sit: neque ei nocuit illa honestissima militia: propugnator fuit civitatis, quoniam partem aliquam voluptatis in hanc impenderat: sed fecit illum arrogantiorem ipsa virtus. Neque tamen nobis adhuc persuaderi potest, ut vir fortis, qui amaverit aperte, qui non erat laesus ulla meretricis iniuria, oculos volens erueret: fortunam illud putamus fecisse, ut si lex permitteret neutram ultionem, forsitan totum ius remitteremus? nunc oculos eius servamus, qua possumus. Lex ita scripta est, VT IS QVI excaecaverit, aut talionem patiatur, aut ducis opera fungatur: inter has duas res, quaestio est. Antequam comparo, illud interrogare volo, cuius causa scriptam legem esse putas? Dubitari non potest, quin scripta sit ei, quae vindicanda est: nec illud quidem in dubium veniet, ultionem quidem harum duarum, ut ita appellem, poenarum esse in potestate exigentis. Quid enim aliud co-

Adversus oliquem sic agere, tanquam excaecari noluerit) Legendum: *adversus callidum sic ogere, tanquam excoecari voluerit;* tanquam hoc sentiat, et serio agat, quod simolat. GRON. *Adversus oliqua ogere, ut odversus resistere.* Nepos Pelop. SCHVLT. *Adversus tolionem sic ogere*, Obr.

Neque ei nocuit illo honestissimo militia) Aerodius refert aliorum, *illi honestissimoe nulitiue.* Sensus flagitat: *His enim omnibus profecto hoc efficitur, ut illum excoecari non necesse sit; non, ut huic noceot illius honestissima militio. Huic*, meretrici: cui nocebit; si propter eam impune habebit excaecasse. GRONOV. *Neque huic nocuerit i. h. m.* SCHVLT. *Militia* (*propugnator enim fuit civitatis*), Aerod.

Quoniam) *Quum iam.* SCHVLT.

Tamen nobis) *Tamen vobis*, Aer.

Fortunam illud putamus fecisse) Forsan, *Fortuna elatum putamus fecisse.* GRONOV. *Fortuitum illud fuisse.* SCHVLT. Sed cur non, *fortunam illud fuisse?*

Vltionem) An, *electionem?* SCHVLT. *Optionem* Latinius et Obrechtus.

Nec illud quidem) *Ne illud quidem*, Aerod.

Poenorum) *Pugnorum*, Marg. Aer.

gitasse legumlatorem putamus? illum utique, qui excaecasset, credidit esse puniendum, adeo ut ne illi quidem ipsi, qui vindicabatur, permiserit totam legem remittere. Illa igitur fuit cogitatio: meruit quidem, qui eruit oculos, ut et ipse perdat: si tamen habuerit misericordem, si inciderit in eum, qui aliquatenus reddere irae suae rationem posset, gratiam referat. Haec postea: eligi ergo ab ea poena debet, quae gravissimam iniuriam passa est. Puta istud esse asperius, quod recusas: fortasse propter hoc ipsum pati debeas: oculos eruisti mulierculae sine dubio, et adiice, si vis, meretrici; tamen quos eruere non licebat: non es dignus, qui patiaris, quod vis. Haec dicerem, si tecum asperius contenderem: nunc ante omnia reipublicae causam tecum ago. Aequum est salvos esse hos oculos et incolumes, multa afferunt casus: frequens bellum est. Detegemus tibi etiam huius misericordiae affectus, quo magis te rem tam gravem fecisse poeniteat. Haec excaecare te non potuit: meminit temporum superiorum, meminit illarum, quas aliquando communes habuit, voluptatum: meminit amoris tui: digna est, cui manum commodes: nam id quoque lex iustissime constituit, praestet oculos, qui eruerit, et in vicem erutorum luminum ipse succedat. At enim forti viro turpe est hoc officium subire. Scilicet illa honestiora, debilitatem pati, et ferre infestos numinibus

Qui aliquatenus reddere irae suae rationem) Hoc ad misericordiam non sufficit: nam hoc casu et immisericors irae suae rationem reddere potest. Lege potius: *qui aliquatenus temperare irae suae ratione posset.* Vel: *coërcere iram suam ratione.* GRONOV.

Gratiam) An, *veniam?* ita *bona gratia*, *pace*, pro iisdem, et *venia*; dein: *haec potest eligi e. a. c. p. et debet, q.* SCHVLT.

Sine dubio, et adiice) *Sine dubio amicae, et adiice*, Aerod.

Si tecum) *Si caecum*, Marg. Aer.

Huius misericordiae) *Huius mulierculae*, Edit. al. recte, iudice Schult.

Qui eruerit) *Qui eruit, vel in vicem erutorum*, Aerod. et *in vice meritorum*, Marg.

Ferre infestos numinibus oculos) Lege, *omnibus*; quibus qui occurrat malam scaevam sibi obiectam putet.

oculos: non erit talis ista debilitas, qualis esset, si illam in acie passus esses. Tu, qui recusas dux esse meretricis, non cogitas futurum, ut tibi oculi propter meretricem eruantur? verum meretur hic ipse pudor tuus, propter quem parcamus oculis tuis *.

CCXCVIII.

RVSTICVS PARASITVS.

Rusticus parasitum filium abdicat. CD.

DECLAMATIO

Non ignoro, iudices, quamquam non a forensi contentione solum, sed ab universa civitatis conversatione, longe remotus, hoc praecipue fieri miserabiles eos, qui paternae animadversionis notam deprecantur, quod periclitari de praeterita dignitate videantur, de qua certe sollicitum esse filium meum incredibile est: quantulum est enim, quod abdicatus erit, qui iam parasitus est? Quem ego, iudices, tam obstinate non praeceptis solum meis, sed etiam precibus resistentem, utinam possim dicere contumacem! nunc hanc licentiam concepit animo servitutis: multum enim illi, ut res est, fiduciae

Sic superiorum primae *ominosam calamitatem corporis* restituimus. GRON. An, *defectos luminibus?* an, *perdere infestis numinibus oculos?* vel, *infestos hominibus oculos?* SCHVLT.

* Nulla alia, ut videre est, mendosior et magis depravata fuit declamatio; in cuius emendatione, ut alias plerumque, si audacius aliquanto ab ipsis verborum notis, quae apparent, videbor recedere: subeat identidem haec cogitatio, nos nullo prorsus vetere exemplari adiutos, sed sola ingenii nostri (quod sentio quam sit exiguum) coniectura et divinatione. AERÒD.

De praeterita dignitate) *De pr. vitae dignitate*, Aerod.

Parasitum) Cat. de R. R. cap. 5: *parasitum ne quem habent; nedum sit*; nempe villicus. SCHVLT.

Abdicatus erit) *Est.* SCHVLT.

facit gratia adolescentis locupletis et prodigi, qui non aliter, quam si de proprio mancipio ageretur, in hoc vires suas ostendit. Infelix et ille: tam turpem enim filium habeo, ut etiam ipsi obiiciatur. Nec me praeterit, unde haec frequentia: concurrerunt ad spectandos duos rusticos, et hi forsitan haec ipso indicante. Merito, si iste ridetur, cuius nomen equidem nec intelligo, nec interpretari possum; quod vocatur, unum nescio quid esse turpius, quam luxuriam puto. Quo magis autem hac eius vita erubescam, fecit memoria nostri: mihi rus paternum erga labores gratissimum, non frugalitate tantum suffecturum, sed et delectatione, si coleretur a dominis duobus. Hoc quum diu evenisset, ne haec quidem ducendae uxoris, et educandorum liberorum onera recusavi, ut relictum a parentibus meis relinquerem filio meo; de quo ipse non questus sum: nam videbatur laboriosus: misi in civitatem, delicatior venit, et redire properavit. Et primo quidem deformavit tantum dili-

Infelix et ille) *Infelix et ille, et ego cum eo: turpem*, Aerod.

Haec frequentia) *Haec fr. concurrerit*, Aerod.

Et hi forsitan haec ipso indicante) Scribe, *hoc ipso*. GRONOV. *Et hi forsitan huc ab ipso invitati*; vel, *huc ab ipso invitante*. SCHVLT.

Si iste) *Sic iste*, Aerod.

Nec interpretari possum; quod vocatur) Adiicit Aerodius *parasitus*. Nimirum non percepit genus loquendi, de quo diximus ad Senecae Epist. 93. GRONOV. *Possum: quod vocabulum nescio quid esse turpius q. l. puto*, Obrecht.

Vnum nescio) *Verum nescio*, Latin. et ita coniecerat etiam Schulling. vel, *unum scio, nescire quid esse* etc. *putem*. *Vnum hoc scio: nihil esse turpius q*. Aerod.

Fecit memoria nostri) Aerodius *memoriam*. Lege: *Quo magis autem hac eius vita erubescam, fecit memoria nostrae*. Nempe vitae. GRON. *Fecit memoriam nostri*, Aerod. Schult. capiebat *nostri*, pro *mei, et filii*, vel *filii* tantum; ut apud Terentium et Plautum *noster* passim de filio dicitur.

Gratissimum) *Gravissimum*, Aer.

Si coleretur) *Ni col*. Aerod.

Hoc quum diu) *Hoc cur dico! quia convenisset, ne hoc quidem educandae uxoris et e. l. onerare, curavi tamen ut*, Aerod.

Nam videbatur) *Non vid*. Aerod.

Deformavit) Id est, *deformatus* est. Barth. ad Claud 154, et ad Gratii Cyneget. p. 41. ALMEL.

Deformavit) *Deformavit t. diligentiorum cultum*, Aerod.

gentior cultus: dehinc procedente tempore, saepe fragrantem mero vidi, redolentem unguenta, et iam plura perditae vitae signa: quum interrogarem, respondebat, esse locupletem amicum. Despiciebam etiam amicitiam, dicebamque: quamdiu iste locuples erit? donec res redit, ut etiam de salute eius timerem. Ad domum divitis veni (non enim nomen inter non agnoscentes requisivi): parasitus inventus est. Et placet rustico patri? erubui, nondum te invenissem. Ad comparationem voco utriusque vitae: in praesentia hoc uno contentus sum, suscipere laboris tui partem; satis in te laboravimus; iam deficit aetas, iam quietem poscit senectus: et ego delicatus sum. Abdicant me licet boni mores, tamen clamo: ego te mihi genui: non ergo cogitabis, quid mihi

Flagrantem) *Fragrantem* volebat Francius: scio quid pro utroque verbo dici possit; et passim ea commutari videbis apud Drakenborchium nostrum ad Sil. XV, 117. Ego tamen Francio accedam, quia *redolentem* sequitur; et ita Martial. I, 88: *Ne gravis hesterno fragres, Fescenia, vino, Pastillos Cosmi luxuriosa voras.* Et ita ille saepius hac voce utitur. BVRM.

Etiam plura perditae vitae signa) Divide vocem: *redolentem unguenta, et iam plura perditae vitae signa.* GRON.

Esse) *Esse se*, Aerod.

Despiciebam etiam amicitiam) Scripsit: *Despiciebam eam amicitiam;* nempe locupletis, quam meruerat filius. GRONOV.

Diu iste) *Diu vero iste*, Aerod.

Res redit) *Res eo redit.* SCHVLT. *Donec resedit*, Marg. Aerod.

Ad domum divitis veni) Cicero scripsisset: *Domum ad divitem veni.* GRON.

Inter non agnoscentes) *Inter nos agnoscebam*, Aerod.

Et placet rustico patri? erubui, nondum) Forte: *Et placeat rustico patri? Erubui; mallem, nondum invenissem. Te ad comparationem.* Aerodius, *utinam nondum te.* GRONOV. *Et placeat rustico patri? Erubui. Nondum te iuvenis ad comparationem voco utriusque vitae: Erubui, quum nondum te invenissem.* SCHVLT.

Vtriusque vitae) *Vtriusque vitam*, Latinius.

Suscipere) *Suscipe*, Latinius et Aerod. *in praesentia non diutius contentus sum suscipere.* SCHVLT.

Satis in te laboravimus) Aerodius: *satis in iuventute laboravimus.* Lego: *satis in rem laboravimus*; id est, rei familiaris caussa. Vide ad Senecam de tranquil. an. cap. 1. GRONOV. *Satis pro te*, vel, *tibi*, Schultingius. *Satis sine te laboravimus*, Obrecht.

Abdicant me) *Abdicas tute me. Licet* etc. *quid mihi debeas terrae gratia referre*, Aerod.

debeas? illae terrae gratiam referunt: nec quidquam inveniri potest in rerum natura, in quo labor pereat. De abdicatione tu quereris? prior patrem reliquisti: quando enim videre te mihi licet? quantum absum ab orbitate? Impono, iudices, affectibus meis, qui nihil adhuc inter querelas habeo, nisi desiderium: iam irasci necesse est: nondum tamen ad ultimam tui contumeliam venio: obiicio tibi luxuriam: si hoc tantum diceremus: vivis inter meretrices et lenones, dignus es abdicatione; etiam, si parasitum habes: inter aliena servitia numeraris, et tibi luxuria obiicitur, etiam non tua. Omitto interim ex quo genere vitae in istud transieris, sub quo institutus patre. Dissimulata et remota persona mea, parasitum abdico: num me irasci putas? misereor, ubi haeserunt tibi vitia civitatis: videtur habere hoc primum odium rusticitas. Si bona paterna consumpsisses, iure abdicareris: libertatem et ingenuum pudorem consumpsisti. Qui melior ille, cui servis? pudet dicere, quo pretio hereditatem emancipaveris: gulae servis, et, sicut muta animalia, obiectis cibis in istam cecidisti servitutem: iuvat autem cibus post opus. Multa quidem video diversa genera vitae, nec probabilia omnia: ceterum tamen hoc novum est et inauditum,

Nec quidquam inveniri potest) Ἀνόσιμον πρᾶγμα καὶ τελεσιουργὸν ἐπιμέλεια καὶ πόνος ἐςὶν, inquit Plutarchus. AEROD.

Qui nihil adhuc) *Quod adhuc*, vel, *quando*, aut, *quamdiu*. SCHVLT.

Etiam, si parasitum) *Etiam iam parasitus haberis*. SCHVLT. *At iam te parasitum habent*, Aerod.

Vbi haeserunt) *Abi. Haeserunt tibi vitia civitatis*, Obrecht. *Miserior utique: haec fecerunt t. v. c. quae videtur*, Marg. Aerod.

Habere hoc odium) *Habere nunc odium*. SCHVLT. *Odium rusticitatis*, Marg. Aerod.

Qui melior) *Neque melior*, Schult.

Hereditatem) *Libertatem*, al. *mancipaveris*, Aerod.

Obiectis cibis) Vide Herald. ad Tertul. Apologet. pag. 167.

In istam) Haec usque ad *post opus*, omisit Aerod.

Genera vitae) *Generari vitia*, Aer. *Generavit te*, Marg.

Ceterum) *Certum*, Aerod.

contumelias in quaestu habere, et iniuria pasci. Iuvat illa te residua potio, et ex locupletis coena, nescio quid intactum: caedentis manus oscularis, et ferrum portas, fame periturus, si ille nihil malefecerit: alios enim fortasse parasitos ars aliqua commendet: tu quid potes, miser, nisi vapulare? Habent hoc quoque deliciae divitum: malunt quaerere omnia contra naturam: gratus est ille debilitate, ille ipsa infelicitate distorti corporis placet: alter emitur, quia coloris alieni est. Haec, ut res est, accessit nova elegantia inter perversas delicias, habere rusticum: ridiculum hoc, quod durus, quod inhabilis, quod filius meus. Qualia, Dii deaeque, damna! Intelligo cum quo mihi filio res est: non commendabo illi laborem honestum, et bonam quotidie conscientiam, et operam, etiam civitatibus servientem: agam causam per vices anni, non numerabo fructus: luxuriosum filium ad delicias voco paratas. Ingentis pecuniae concupiscis feras? demus: ipse venare. Avibus onerari fer-

Contumelias) *Contumeliam quaestu habere*, Aerod.

Nescio quid intactum) *Nescio quid non intactum*, SCHVLT.

Cedentis manus oscularis) Plutarchus περὶ παίδων ἀγωγῆς, de parasitis loquens, πρὸς δὲ τὸ τῶν πλουσίων ζῶντας, τῇ τύχῃ μὲν ἐλεύθεροι, τῇ προαιρέσει δὲ, δοῦλοι. ὅταν δὲ μὴ ὑβρίζονται, τότε ὑβρίζεσθαι δοκοῦντες, ὅτι μὴ μάτην παρατρέφονται. GRON. *Cadentis*, Leidensis. *Caedentis*, Obrechtus, quod verum puto.

Ferrum portas) *Ferculum p. f. p. quid si illi nonnihil mal.* Aerod.

Ars aliqua) *Pars aliqua*, Aerod.

Divitum: malunt quaerere) Vetus codex, *divitum malum*. PITH. ita Aer.

Haec, ut res) *Haec (ut res est) accessit*, Latinius. Francius volebat, *ad haec. Vt res est.* Id est ut tempora sunt, *ut nunc res est.* Terentius, Cicero et alii saepe, *haec (ut res est) ac. novae elegantiae*, Aerod.

Rusticum) *Rusticulum*, Aerod.

Dii deaeque) *Dicere*, Aerod.

Civitatibus) *In civitatibus*, Aerod.

Agam causam per vices anni) Dictum ut apud Stat. I Achil. pr. *ire per omnem Heroa.* SCHVLT. Et idem Stat. Theb. V, 151: *Exire per annos*, ubi vide Barth. *sic agam causam. Per vices an. n. n. f.* Aerod.

Non numerabo) *Annumerabo*, Obr.

Paratas) Vid. ad Petron. cap. 15 et 88. *Inemptas dapes* vocat Horatius. Aerod. ita distinguit, *voco. Paratas ingentis p. c. f. damas ipse venabere.* in Marg. *demens ipse venire.*

cula gaudes? fructus nostros, nisi succurris, infestant: quidquid illic lautum est, nos misimus: et fructus curvatis ramis ad manum paratos habemus. Compara, si videbitur, vestros nivibus meis fontes: compara inclusis intra parietes aquis perennes fluminum lapsus: quae tanta vobis nemora? quid est istic admirabile, nisi ruris imitatio? ad has te delicias pater voco: ipse durum desidia solum sulcis aperiam, et aratro senex incumbam: tu tantum impera: non misereris paterni avitique fundi, obsiti sentibus? circa beati fructus. Nos desidia male audimus: quot iam perdidimus annos? tu vivis aliena liberalitate. At si te nulla horum miseratio tenet, ignoscas mihi: ducimus quendam adversus ipsas terras consuetudine affectum: non vendes tu agellum meum: non paternos avitosque cineres, et ossa alicui pretio coenae unius addices? Quatenus infeliciter filium sustuli, quaeram aliquem, qui colat.

Nisi succurris) *Nisi succurreris*, Aerod.

Paratos habemus) *Paratum h. e. parare videtur*, Marg. Aerod. *Paratos h. quum parare videbitur*, Aer.

Vestros nivibus meis fontes) Aerodius *rivulis meis*. Lege: *compara, si videbitur, vestris nivibus meos fontes.* Nam divitum sunt nives adservatae ad potiones refrigerandas. Seneca IV nat. quaest.: *Invenimus, quomoda stiparemus nivem, ut ea aestatem evinceret, et contra anni fervorem defenderetur.* Et rursum: *Quid illi, si vidissent reponendae nivis officinas.* Tum, *non sorbere solum nivem, sed etiam esse, et frustra eius in scyphas suos deiicere inter ipsam bibendi moram.* GRANOV. Vid. ad Petron. 31.

Compara inclusis) *Compara inclusi sunt: est intra parietes aquae perennis f. lapsus*, Aerod.

Sulcis etiam) *Aperiam* Edit. aliae et Aerod. *teram* Obrechtus, quod an recte dicatur vehementer dubito, sulco atteri aratrum et vomer Poëtis dicitur, sed non ipsa terra, quae scinditur, finditur etc. quare *aperiam* magis placet, ut Ovid. III Met., 104: *Presso sulcum patefecit aratro.* Et hoc τῷ *dur a solo* apte respondere videtur. Francios volebat, *durum diffindam solum, sulcis etiam et aratro s. incumbam.* BVRM.

Tu tantum impera) *Tu tamen im misereberi*, Aerod.

Circa beati) *Citra beatas fructus*, Schult. et Aerod.

Nos desidia male audivimus quam iam) Thad. et Aer. *audimus quod iam.* Scribe: *Nos desidia male audimus. Quot iam perdidimus annos?* GRON.

At si te ulla horum) Immo *nulla.* GRON.

Non vendes) *Num vendes?* Aerod.

CCXCIX.

OSSA ERVTA PARRICIDAE.

Parricidae insepvlti abiiciantvr. Sepvlcri violati sit actio. Decedens pater mandavit filiae ultionem, dicens, se duorum filiorum veneno perire. Puella reos postulavit: inter moras unus se occidit, et sepultus est in monumentis maiorum. Alterum quum damnasset, et insepultum proiecisset, eius quoque qui sepultus fuerat, ossa eruit, et abiecit. Accusatur violati sepulcri.

SERMO

An utcumque sepultum eruere non liceat: an ei non licuerit, quae potuit prohibere: an etiam non iure fuerit sepultus. Hinc speciales quaestiones, utrum lex damnatum tantum parricidii, an revera parricidam prohibeat sepeliri: an ille parricida fuerit. In hoc probativae duae, altera παθητικὴ, altera πραγματικὴ, id est, affectus et iuris quaestiones. An damnatus sit sua sententia, qui sibi manus attulit: an et de illo iudicatum sit, quum frater eius convictus sit: an non possit quisquam mortuus damnari: etiam ut alias nemo possit, an is utique potuerit, qui in reatu periit. Vltima peragitur qualitas, in qua totius controversiae vires sunt: quale huius factum; utrum venia dignum, au damnatione sit, in qua tractatione παθητικῶς pro republica indignandum.

In hoc probativae duae) Quintilian. lib. V, cap. 12 de usu argumentorum: *His quidam probationes*, inquit, *adiiciunt, quas πατητικας vocant, ductas ex affectibus*: πραγματικὸν autem genus causae lib. III, cap. 6 ex Apollodoro diffinit, *quod in rebus extra positis, consistit*: περὶ ἐννοίας, *quod in opinionibus nostris*. Cicero libris de Oratore *negotialem statum* appellat, in quo quid iuris ex civili more et aequitate sit, consideratur: *cui diligentiae*, inquit, *praeesse apud nos Iurisconsulti existimantur*; apud Graecos *pragmatici* dicuntur, qui oratoribus ministri et adiutores dabantur. Hinc Quintilianus hic noster, facete lib. XII, cap. 3, eos *ad arculas sedere*, ait, *et tela agentibus subministrare*. Aerod. *Probationes* idem legit.

An de illo iudicatum) An non, *praeiudicatum?*

Etiam ut alias) *Etiam ut filios*; Aerod.

Vltima peragitur qualitas) Vet. cod. *ultimae pelagi qualitas*. Pith. Thad-

DECLAMATIO

Sepulti ergo essent, et aeterna quiete conditi iacuissent parricidae. Manes iuxta patris latus, ut, quod diis hominibusque videatur indignum, tumulo tectus videretur, cui leges terram negant; in cuius cruciatus, quum omnia commenta sit antiquitas, citerior tamen est poena, quam scelus; cuius statim ora, oculosque a iudicio lex iussit obduci, ne hunc iucundum caeli adspectum pollnerent tetri oculi; cui lucem vivo, fluctuanti mare, naufrago portum, morienti terram, defuncto sepulcrum negat? quem in poena sua iubet vivere, huic tumulum et exsequias persolvi fas fuit? Adeone omnia perierunt, ut ex duobus meliore loco habendus sit manifestior parricida? Tu vero, puella tam honesti affectus, quidquid tacita pietate suggeris, vel his audientibus refer: mihi crede, modo approbasti, nihil te de fratribus tuis solere mentiri. Dies, inquit, noctesque miseranda patris umbra circumvolat, qualis erat, quum mandatum daret, modo minax atque effera, repente summissa, his me vocibus, ut sciatis, appellat: Tu quidem, filia, parricidam postulasti; eodem crimine, iisdem argumentis, commu-

daeus et Aerodius: *Vltima pelagi qualitas.* Pithoeanus codex, *Vltimae pelagi.* Scribe: *Vltima e specialibus qualitas.* Dixerat, *Hinc speciales quaestiones.* GRON. *Vltima parricidii qualitas* in Margine Franciani libri, sed alia manu. *Vltimae* etiam Aerod.

Parricidae. Manes) Aerod. et Obrechtus tollunt distinctionem, et legunt, *iacuissent parricidae manes i. p. l.* etc. non male.

Citerior) Eleganter pro minor; ut ita *citra* saepe in his declamationibus, et de quo agemus ad Albinovani elegiam in Drusum vers. 50.

Cuius statim) *Cui statim ora*, Aer. *abduci*, Mar.

Lucem vivo) *L. vivo fuit. At in mane*, Mar. Aer.

Quem in poena) An, *inter poenas*, ut sunt gallus, simia, vipera etc. SCHVLT. *In poenam suam*, Francius volebat; *superstes parens ad poenas*, lib. VI Instit., prooem. *residuus poenae*, decl. 13, 23.

Exsequias persolvi fas) *Exsequias persolves? At sepultus fuit. Adeone*, Aerod.

Habendus) *Habendum*, Aerod.

Tacita pietate) *Pietas*, Schult. et Obr. *Pietas suggerit*, Francius.

nibus utrique legibus iudiciisque, qui supererat, damnatus est: nunc unus superest dolor, quod parricida sepultus est: quod aeterna quiete compositus sepulcro meo parricida, patrem premit. Aude nunc aliquid puella fortius, et ab hoc utique me vindica, quem ego occidi: expulsus sedibus meis contactum illius fugio. Quid agis, infelix puella? ecquid agnoscis alterum patris mandatum? itaque ut primum accessi ad tumulum, sponte resoluta lapidum compage, impios cineres in editum terra suggessit: onerosa etiam inferis monstra, in lucem redundare visa sunt. Dii boni! post haec quisquam queretur, cur ex duobus parricidis neuter iacet tanquam pater, uterque tanquam frater?

CCC.

ADVLTERA APVD FILIVM IVDICEM REA.

Apud communem filium iudicem, ream adulterii fecit maritus uxorem: matrem absolvit adolescens. Pater eandem detulit in iudicium publicum, et damnavit: abdicat filium.

SERMO

De anteactis temporibus tantum est, quod adolescenti nihil obiicitur, sed etiam quod proxime iudex placuit patri. Quorum ratio quum constet, poterat non improbi, vel non manifesti erroris peti venia: sed prius iure defendendus est.

Quod aeterna) Francius volebat, *quod aeterna quiete compositum in sep. m. p. patrem premit.*

Ab hoc) *Ob hoc*, Marg. Aerod.

Quem ego occidi) Ideo dicit se filium occidisse, quod conscientia sceleris filius ipse sibi manus attulerit. Aerod. *Per quem ego occidi.* Schvlt.

Expulsus) *Expulsum*, Aerodius.

Quid agis) *Quid ais*, Aerod.

Accessi) *Accessit*, Aer. et Franc.

Redundare) *Eructari*, Francius.

Ream fecit) *Ream egit*, Aerod.

Sed etiam quod) *Sed e. quo pr. i.* aut delendum *quod.* Schvlt. *Proxime, ut videre (est) placuit patri*, Aerod.

DECLAMATIO

Obiicis sententiam; non dico, qualem: iudex pronuntiavit: dispiciendum tibi fortasse fuerit, ad quem venires: diligentius excutiendi mores. Nulla iudici libertas est, nisi pronuntiare licet, utrum voluerit. Fortasse erraverim in dispiciendis causis, minus prudentiae habuerim iuvenis: ego nihil aliud debeo, quam fidem: an tu ea conditione litigabas, ut pronuntiare pro te necesse esset? hoc dicerem, si in quocumque iudicio sententiam tulissem. Aliquanto fortius est, quum iudex a te sim electus, hanc, quam nunc eripis, claritatem in iudicio dedisti. Quid tamen pronuntiavi, et in qua causa ream absolvi? non dico, quam ream, nec cuius criminis; hoc dico: male audire plerumque iudicum nimia severitas solet: nec unquam in convicium nisi asperae sententiae veniunt: ideo absolutos publica illa acclamatio prosequitur: a damnato tristes recedunt, et victricis quoque partis silentium est. Absolvi: si hoc invidiosum, si hoc criminosum est, quomodo me putem potuisse defendi, si damnassem? Absolvi matrem meam: hoc non eo pertinet fortasse, ut debuerim crimen remittere: multa ignorantes patimur: mihi mater innocens visa est: obiiciebas adulterium. Nihil necesse est

Pronuntiavit) *Pronuntiavi.* SCHVLT.

Iudici libertas) *Iudicis*, Aer. *videre*, Marg.

Aliquanto fortius) *Aliquanto hoc fortius est, quum iudex a te sim electus.* SCHVLT. Male *aliquando* editiones Parei et aliae.

Quam nunc eripis, claritatem) Forte: *caritatem.* Nam qui abdicat filium, se carum illi negat. GRONOV.

In iudicio) *Iudicio*, Aerod.

Iudicum) *Iudicium* in editione Pith. quod Cl. Schultingius ut *principium*, pro *principum*, de quo Bernec. ad Iust. I, ult. vid. ad decl. 11 pr. et alibi.

Nec unquam) *Nec in iniquam coniecturam, nisi asperae*, Aerod.

Si hoc invidiosum) *Sic hoc inv. sic hoc cr.* Aerod.

Matrem meam) *Matrem ream*, Marg. Aerod.

Multa ignorantes) *Sed m. i.* Aer.

Mihi mater) *Mihi matre innocens ius est*, Marg. Aerod.

tractare de causa, praesertim quum nihil sit ablatum defensionis: mihi tamen omnia, quaecumque in matrem meam dicebantur, incredibilia sunt visa. Respuebat illa: magis apud me agebat causam mater mea, dicens; scis quomodo te amaverim, quomodo educaverim; nihil obiectum est in aetate prima; nulla fabula ante partum sequuta est: ream facit annum, et iuvenis matrem. Tu me iudicem faciebas, illa testem: accedebat his illud etiam, quod non existimabam tam asperam illam dissensionem, nec veram esse litem, quae ad filium ducebatur: videbamini mihi quaerere intercessorem: aliud fortasse fuerit, quod te postea concitarit: illo tempore nihil facere melioris mariti, nihil indulgentioris potuisti: ad eum iudicem perduxeras uxorem, qui damnare non posset. At enim postea hoc crimen probavi: non iam respondeo ista, quae dixi, aliis muneribus acciperet iudex extraneorum naturam: qua fortasse iratior existi. Non semper erroris odium penes cognoscentes est: aliquando causa profertur negligentius, interim defenditur. Si matrem meam nunc audias: dicit se ad illos iudices venisse securam, et obstitisse sibi fiduciam prioris sententiae: utitur in defensione claris ac nobilibus exemplis; damnatos mihi Camillos, et Rutilios narrat: verum

Apud me) *Apud me dum agebat*, Acrod.

Quod nan existimabam) *Quod existimabam tametsi asperam*, Acrod.

Aliis muneribus acciperet) Restitui iubet Aerodius: *alienis mulieribus accidere: vides extr.* Vel, *alienis m. a. iudices* etc. Cogitabam: *aliis auribus accepit iudex extraneus: utrique fortasse iratior existi*. Extraneus iudex non tam propitiis auribus accepit matris defensionem, quam ego domesticus acceperam. Et fortasse et mihi et illi iratior, eoque vehementior in causam, prodiisti in forum. Gron. *Respondeo ista, quae dixissem aliis; muneribus accipere iudices extraneorum* (non iudicavere eo affectu quo filius) *naturam: nec quod fortasse iratior exstiteris*, vel, *ne qua f. iratior existas*. Schvlt. *Quae dixi, aliis auribus acciperet iudex extraneorum causam, qua f. iratior exstitisti*, Obrecht.

Vtitur in defensione claris ac nobilibus exemplis) Melius forte, *in defensionem*. Gronov.

quicumque iste exitus fuit, habuerit suum finem: si crimina in me explet, neque vereor, plura confitebor, quam obiicis: et quum damnata esset mater mea, flevi, et graviter tuli.

CCCI.

RAPTA A DIVITE PRO ANCILLA.

Pauper divitem invitavit ad coenam: erat in ministerio puella pauperis. Interrogatus pauper a divite, quaenam esset, dixit ancillam. Discedens a coena dives eam rapuit: educta ad magistratus puella ex lege raptarum nuptias optavit. Dives accusat pauperem circumscriptionis.

SERMO

Etiam si reus est hic pauper, non tamen mihi videtur aspere et concitate contra divitem acturus. Non tantum ac-

Habuerit) *Habuit s. finem: si crimina in me expues, neque verebor, et plura confitebor.* Schvlt.

Explet) *Exples*, Aerod.

In ministerio) Id est inter ministrantes, ut passim hac declamatione; de cuius verbi proprietate vid. ad Petron. 31.

Dives accusat pauperem circumscriptionis) Sic Abimelech Abraam et Isaac accusavit, qoi Saram et Rebeccam uxores soos, sorores esse dixerant, Qoare imposuisti nobis etc. Circumscribere, et laedere et fallere est, ut ex edicto Praetoris minores circumscripti, si postulant, restituuntur; et circumscriptio adolescentum lege Lectoria vindicata. Hic vero circumscriptio, pro ea deceptione et fraude sumitur, quae sub specie legis involvitur; ut ex hac et 343 decl. infra, et ex his verbis Senecae manifestom est: Obiici (inqnit lib. VI, declam. 3) oon potest, quod lega factum, imo uou nisi quod ex lege factum est. Circumscriptio semper crimen sub specie legis involvit. Quod apparet in illa, manifestum est: quod latet, insidiosum. Semper circumscriptio per ius ad iniuriam venit. Nos fraudem legi fieri dicimus. l. contra legem, l. fraus, ff. de Legibus. Ad haoc legem circumscriptionis, ioquit Fabius infra, nunquam recurritur, nisi quum rectum ios nequitia exclusum est, idque adeo, non ipsa legum pugna inter se et commissura (ut ita loquar) sed facto et cavillatioue eius qui accusatur, dum salvis verbis legis καὶ τῷ ῥητῷ, μὴ δὲ διανοίᾳ fallit, decipit. Noo recte igitur hic pauper circumscriptionis accusabatur: ideoque ait. Aerod.

cusator dives illi, sed gener est, et nos non sumus iracundi. Rapta nuptias optavit.

NARRATIO

Si alio accusante dicerem causam, sciebam, et expertus proxime eram, esse nobis aequam, etiam adversus divites, libertatem: sed me, quamquam indignissime petar, non tam lex, quam ratio prohibet a conviciis. Ego hunc amicum semper optavi, etiam antequam essem socer, et colui, et aliquid etiam supra vires facultatum mearum, in excipiendo eo, ausus sum. Atque id me fecisse ante omnia confiteor, ut potiorem haberet filia mea: nunc vero eum mihi fortuna ipsa generum dedit, quem maxime diligebam: tota itaque haec, quae pro innocentia mea adhibetur, non tam defensio erit, quam satisfactio: fortasse detrectet: sed tamen audebo, ne nos fastidiat. Non sum quidem locuples, sed quotus quisque? inops censu, sed integer, sine crimine, sine fabula: non indignus aliquando huic diviti visus, qui amicus vocarer: ad cuius mensae quoque societatem abundans et locuples accederet, et existimaret fore hoc quoque inter causas amicitiae, si coenulam diviti pauper fecisset, non illam beatam, nec qualem

Et nos non sumus) An, *in quas non sumus?* an, *et noxium, si nunc sumat iracundiam*, ut decl. 305, *sume carnificis animum.* SCHVLT. *Iracundi, quia rapta*, Aerod.

Si alio) *Sic alio*, Aerod.

Et expertus) *Et* deest Aerodio.

Rapta adversus divites) *Divitem*, Aerod.

Essem socer) *Esses*, Edit. aliae.

Vt potiorem haberet filia mea) Aerodius, *ut potiorem me haberet*: ad alios refert: *ut potentia eius maritum potiorem haberet.* Vide an non sit tutius: *ut patronum haberet filia mea.* GRONOV. Ita etiam Schultingius coniecerat; *ut protectorem*, Obr. quod minus elegans et parum latine.

Sed tamen audebo) *Sed iam audebo*, Edit. aliae.

Sed quotus) *Et quotus*, Aerod.

Sine fabula) Vt decl. praeced. *Nulla fabula ante partum sequuta est*, et 306: *Cur in fabulas eat.*

Abundans) *Si abundans*, Aerod.

Coenulam faceret) Et hoc proprie, vid. ad Petron. 26.

hic potest, non instructam ministeriis: unde enim nobis omnia proferenda sunt in medium, quum praesertim iste nos propius cognoverit? quidquid illud fuit, ne dedignaretur dives, maxima parte curavi, ipse composui, et post securitatem, modo conviva serus accessi. Sed opus erat ministerio: hoc paraveram mihi non pecunia, non emptione; sed uxorem ducendo, educando hanc puellam. Admiratum credidi, quod hic sexus ministraret: eoque magis pudore mihi fuit, confiteri esse filiam meam: nam neque erat is cultus, et notitia nobis adhuc nova: et tamen, si me quoque interrogasset, respondissem, servuli tui sumus. Non persuadeo tamen mihi, ut crediderit: neque enim irritare tam delicatas

Nobis omnia proferenda) *Vnde enim nobis? omnia proferenda* etc. Obrecht. sed Schultingius (*undique enim nobis o. p. s. i. m. c. p. i. nos propius non cognoverit*) et certe primam *fuisse* coenulam, quam diviti faceret pauper, ex sequentibus apparet; *notitia adhuc nova*. Bvrm.

Curavi) Et hoc inter culinaria verba. Terent. Andr. I, 1: *ut haec recte curentur*.

Composui) *Coenam composui*, Aer.

Post securitatem, modo conviva serus) Id est, posteaquam ita mecum actum existimavi, ut secure possem divitem ad coenam vocare, sic ut eam omnino non fastidiret, nec dedignaretur, modo conviva charus accessi etc. Aerod. Aerodius, *modo conviva charus, accessit*: alios ait legere: *et post hanc curam tantummodo conviva charus accessi*. Quomodo ausus movere illud tam liquido probum, *serus*? ἀντὶ τοῦ *securitatem* haud dubie scribendum *sedulitatem*. Pro *modo*, potes *demum*, vel *tunc*. Nisi mavis: *et post sedulitatem dominus convivae serus accessi*. Nam *dominus*, qui excipit, *conviva*, qui excipitur. Gronov. Et *post saturitatem modo convivae senis accessi*. Obrecht. nescio an *securitas* hic moveri debeat, quum respondeat apte praecedentibus, *ipse curavi, ipse composui*; ne qua diviti periculi aut veneni suspicio posset oriri: vide supr. decl. 15, 6, et hinc saepe divites, apud pauperes coenabant, quia ibi erant secura convivia, et ut Horatius, Maecenatem vocans, ait III, Od. 29: *Plerumque gratae divitibus vices, Mundaeque parvo sub lare pauperum Coenae, sine aulaeis et ostro Sollicitam explicuere frontem*. Vt autem noster convivator serus accedit propter curam coenae parandae impensam, ita et Trimalchio per insolentiam ultimus recumbit ap. Petron. 31 et 33, et ut noster hic, ita Fortunata cap. 67 etiam abest, convivii omnia curans. Bvrm.

Pudore mihi fuit) *Pudori*, Aerod. Obrecht.

Nam neque erat) *Namque erat is*, Aerod.

eius cupiditates potuisset ancilla: nec fecit, quod adversus hanc conditionem fieri fortasse potuisset: rapuit tanquam ingenuam: ideoque quum educeretur ad magistratus, nihil recusavit, nihil iuri nostro opposuit: nisi forte hoc quoque in causa erat, quod ducebatur securus: unde enim nobis adversus istum tantus animus, ut vindicaremur? quomodo hanc invidiam potuisset ferre paupertas, si occidere filia mea voluisset iuvenem inter principes civitatis? Non tamen usque in hoc, iudices, valet, ut non dederim beneficium. Vbi ergo circumscriptio est? quam quidem legem arbitror propter eos maxime latam, qui circa forenses insidias aliquem scripto callidiore cepissent. Ceterum ut longius interpretatio veniat, non tamen erit dubium circumscriptionem esse inevitabilem fraudem, id est, in qua factum eius demum aestimetur, qui accusatur: singula ergo aestimemus. Invitavi ad coenam; quae hic circumscriptio est? pauper divitem: venisti: ago gratias: habuisti honorem; et illud humile limen intrasti; et adisti mensam, ad quam quum venire coepimus, Deos invocamus. Alioqui ius in me humanitatis est nostra frugalitas, quae

Conditionem) Servilem scilicet. Iustin. VI, 3: *Populo restituta dignitate conditio servilis eripitur*. Burm.

Rapuit tanquam ingenuom) Vide Cl. Schulting. ad Senec. Controv. XI, p. 159.

Quod ducebotur securus) Sciens non mortem, sed nuptias propter amicitiam optatum iri. Aerod.

Non tamen usque) *Non tamen usque id iudices valet, ut quod dederim, beneficia sit; sed circumscriptionis lege accusot. Quam quidem*, Aerod.

Scripto callidiore) *Collidiore* Aerodius non habet.

Aestimetur) *Existimetur*, Aerod.

Invitavi ad coenam) Francius ita distinguebat, *invitovi ad coenom (quae hic circumscriptio est) pauper divitem.*

Habuisti honorem) *Habuisti mihi honorem*, Aerod.

Alioqui ius in me) Thaddaeus: *ius me*. Aerodius *ius meoe*, et mirificum addit aliorum, *deus meae*. At tu lege: *Adeoque iustoe humanitatis est nastra frugalitas, ut vobis utique velut refectionem quondam et quietem praebeat. Iustae*, id est, sufficientis, qua instum accipit natura. Gron. *Alimonia eius in me humanitotis est nostra frugalitas*, Obrecht. *Aliquod ius in me humonitati est. Nostra frugalitas quo-*

vobis utique velut refectionem quandam et quietem praebet. Inter vestras quoque epulas non semper illa ponuntur peregrinis petita litoribus et silvis: aliquando haec vilia, quae rure mittuntur, adhibetis, quae emere nos pauperes possumus: coenasti tamen hilaris, et, ut vis videri, etiam liberalius bibisti. Quare tamen invitavi? quoniam promerenda nobis est vestra potentia: si qui me detulisset reum, defenderes: si quam iniuriam timerem, rogarem te per ius mensae communis: non est igitur in hoc circumscriptio, quod ad coenam invitavi: cetera utique ad crimen legemque non pertinent. Sequitur ergo, ut sit proximum crimen, quod in ministerio fuerit filia mea: iterum accusabitur paupertas. Quid ergo nos facere iubes? emere non possumus: etiam, si quid ex quotidianis supererat laboribus, educatio exhausit: mutuemur ergo, et alienis ministeriis lautitias vestras imitemur, quantum potest quis: apud vos illi greges ministrorum, apud vos aurum et argentum: ministerium ergo fuit ex meo. Non istud deforme pauperibus: nam et si in aliud diei tempus incidisses, tum quoque tibi videretur ancilla: vidisses pensa facientem: filia igitur ministravit, sicut mihi solet: nisi veritus essem, ne tibi invidiam fieri putares, nisi me frequenti humanitate in honore posuisses, ego ministrassem. Hinc quoque remove, quod tu fecisti: non est circumscriptio, quod interrogatus verecunde respondi:

que vobis utique etc. SCHVLT. *Quae nobis utique*, Aerod. *Quae vobis utique, quae velut*, Marg. — *Est nostra frugalitas*) Vel. cod. *fragilitas*. Et paulo post, *rogassem te prius mensae communis*, corruple. PITH.

Quae rure) *Quae rare*, Marg. Aer.

Per ius mensae) *Prius mensae communis socium. Non*, Aerod.

Exhausit) *Exhaurit*. SCHVLT.

Mutuemur) *Intuemur*, Aerod. et *imitamur*.

Quantum potest quis) An, *potest quidem*, ul saepe apud Plautum, an *quisque*. SCHVLT.

Quod tu fecisti) Remove raptum, quem lu fecisti; *si* tu non rapuisses, non deceptus fuisses. SCHVLT.

et quum mihi tecum coepisset novus usus, erubui videri sine ancilla. Hoc mali habet ambitus: peccasse me fateor: dicendum fuit verum: sed hac poena potes esse contentus: non impune feci. Et quae a me facta sunt, haec sunt; hic me circumscriptionis accusa, nihil ipse feceris. Num enim, si tu nihil concupisses, non rapuisses, poterat mihi obiici circumscriptio? hoc ergo exigis, ut ego nocens sim, non ex meo facto, sed ex tuo. Age, res quidem ipsa crimine caret, sed animus suspectus est: quid est igitur? me credibile est circumscribendi mente fecisse? invitavi, ut raperes? Neque enim poterat dubitari, quin quaereres, quae ministraret: et quum interrogasses, certum erat fore, ut protinus cupiditas aliqua in animum tuum descenderet, et quum concupisses, ut raperes: quae si nulla ratione, nulla divinatione praevideri potuerunt; apparet non propter id factum, quod sperari non potuit. Quid enim in causa fuit, cur raperes? cultus videlicet te illexit: hic enim adiici solet ad speciem: talis ministrabat, ut necesse esset ancillam esse mentiri? Tu porro (permitte etiam aliquid mihi libertatis) rapiebas, velut ancillam: tu raperes ancillam eius, apud quem paullo ante coenaveras? Sed non credidisti, ancillam esse: possis tu fortasse huc usque descendere, ut non fastidias pauperes; nunquam cupiditas tua usque ad mancipia descendet. Ac si forte oculos tuos petisset, quid opus erat vi? non munusculo sol-

Erubui) *Quod erubui*, Aerod.

Nihil ipse) *Si nihil ipse feceris*, Aerod.

Tu porro) *Tu porro permittis etiam a. m. libertatis. Rapiebas, vel ancillam t. r., ancillam*, Aerod.

Rapiebas, vel ancillam tu raperes) Haec partim male interpunguntur, partim leviter corrupta sunt. Scribe: *Tu porro etc. rapiebas velut ancillam.* Per occupationem proponit colorem adversarii: et ei iam respondet. *Tu raperes ancillam eius, apud quem paullo ante coenaveras?* Gron.

Ancillam esse) *Ancillam meam esse.* Aerod.

Forte oculos tuos petisses) Thaddaeus et Aerodius: *Ac sic forte cepisset oculos, petisses.* Pithoeus delevit *cepisset*. Ego malim inducere alterum·

licitasti? non, si contumacior esset, pro tua illa comitate a domino petisti? Potuisti ergo scire, etiam antequam rapere inciperes: in ipso vero raptu non apparuit tibi, ancillam non esse? non tanquam libera repugnavit? non proclamavit patrem? nullam vocem meam audisti? fieri non potest, ut non eruperit ingenuitas, quae aditura erat magistratus. Aut ego fallor, aut de hac tota causa iudicatum est: nam si quid feceram fraudis, apud magistratum agere debuisti. Circumscriptus sum, ancillam putavi: necessitatem raptoris agnovisti. Non puto te obiicere, quod nuptias optavit: sed nec ego imputo; sicut ne gratulor quidem hoc matrimonio: mihi magis convenisset gener, cum quo mihi par convictus, apud quem, si forte coenarem, uxor ministraret. Tu tamen quid circumscriptione ista perdidisti? uxorem non habes locupletem; nihil enim magis, quam pecuniam desideras. O te dignum, qui duceres parem! tunc scires, quae discordiae, quae contentiones, quam frequens mentio dotis, quam erecta ex aequo cervix. Vtique in his tuis

Vt sit: *Ac si forte cepisset oculos tuos, quid opus erat vi? non munusculo sollicitasses? non, si contumacior fuisset, pro tua illa comitate a domino petisses?* Haec, inquit, potius fecisses, si ancillam credidisses. GRONOV. *Petisses quod opus erat. Vi, non munusculo sol*, Acrod. *Oculos tuos petisset*, Latinius, et Schult. qui etiam *petissem*: nempe vestitu et cultu nitidiore. Forte legendum *oculos feriisset*, de qua locutione vide Lips. ad Senec. Epist. 33, et Drakenborchium ad Sil. III, 694. Lucret. IV, 218: *Corpora quae feriunt oculos, visumque lacessant. Ferire* vero et *petere* saepe a librariis confusa deprehendi; vide Virg. IX, ecl. 25; Lucan. IX, 865; Claud. Gigantom. 91 et alibi; et hoc de puella eleganter; unde *oculorum dolores* dicti ἀλγήδονες ὀμμάτων, ut Alexander formosas Persidas vocat apud Plutarch. p. 676.

Esset, pro tua) *Esset, vi rapuisses pro tua illa comitate. At omnino petisti*, Aerod.

Nullam vocem) An, *nullum nomen meum audisti?* nisi *vox* pro nomine. SCHVLT. *Vocem mei*, Marg. Aer.

Necessitatem) Duxisti optantem nuptias tuas domum. SCHVLT.

Hoc matrimonio) *H. matrimonio mihi: par convictus non est*, Aer. *Par pari coniunctus non est*, Marg. Aer.

O te dignum) *Et te dignum existimas, qui*) Aerod.

Erecta ex aequo cervix) Vt Fortunata Trimalchionis, quae ex *aequo ius firmum approbabat*, Petron. 74,

deliciis, in his cupiditatibus tibi liceret amare aliquam ancillam, deperire aliquam ministrarum. At nunc habes uxorem non ambitiosam, non exacturam comitatus, sed quae tota ex tuo vultu pendeat: laborare consuevit, habebis ancillam. Tu tantum, etiam si quid ego offendi, mihi irascere: nihil illa fecit, nihil peccavit, iussa fuit: in ministerio patri paruit; ad illam hoc tantum pertinet, quod optavit.

CCCII.

AVCTORATVS OB SEPELIENDVM PATREM.

Gladiator in qvatvordecim gradibvs ne sedeat. Quidam ut patrem sepeliret, auctoravit se: die muneris productus sub titulo causae, rudem, postulante populo, accepit: postea patrimonium statutum per leges Equitibus acquisivit: prohibetur gradibus.

ubi vid. et ad decl. 251. *Cervix vero erecta*, quae iugum mariti excutit, quae, ut Horat. II, od. 5, licet paulo alio sensu, *non subacta cervice ferre iugum* vult; ut ita saepe Cicero *Cervices* pro audacia ponit; vid. Hott. ad Cic. III Verr., 59. Dictum vero, ut *tollere vultum, supercilium*: et similia; de quibus vid. ad Petron. 30. Burm.

At nunc habes) *At* deest Aerodio.

Iussa fuit) *Visa fuit in ministerio? patri paruit*, Aerod. *Iussa fecit.* Sch. Ita decl. 306: *Nemo tibi mortalium posset ignoscere, nisi iussa fecisses*, Virg. I Aeneid., 302: *Et iam iussa facit*; et ita saepe.

Auctoravit) *Se auctoravit, sed die*, Aerod.

Sub titulo causae) Patris sepeliendi ergo, non quaestus causa, sed virtutis et humanitatis. Aerod.

Patrimonium statutum per leges) Quod erat sestertium quadringentorum millium. Hic ordo Equestris ius habuit Romae in quatuordecim ordinibus spectandi, lege Roscia theatrali: Senatores in Orchestra, quum ante S. Aelium Petum, et C. Cornelium Cethegum Censores, omnes in cavea promiscue sederent spectarentque. Sicut autem aucto patrimonio, haec praerogativa sedendi in quatuordecim acquirebatur, ita si qui decoquerent aut inter infames haberentur, quales sunt ii, qui artis ludicrae pronuntiandive causa in scenam prodissent, ius id amittebant. Seneca lib. II, declam. 1: *Senatorium gradum, gradus ascendere facit. Census Romanum equitem a plebe discernit: census in castris ordinem promovet: censu in foro iudex legitur* etc. Aerod.

DECLAMATIO

Postea dicam, qua causa paene gladiator factus sit; postea hoc, quod obiicitur, in laudem vertam: interim incipere libet ab ipsa lege. Ius certe sedendi implet ingenuitas et census: quaerendum est ergo, an hic gladiator sit, aut fuerit. Non sumus magni legis interpretes: non ludum, nec arenam, nec armorum scientiam complexa est, sed gladium: cui dubium est, id exigendum esse in eo, ex quo nomen gladiatoris ductum est? gladiator igitur est, qui in arena populo spectante pugnavit. Nam neque orator est, qui nunquam egit causam; neque accusator, qui reum in iudicium non deduxit; neque reus, qui causam non dixit. Videamus et ipsius periculi causam. Quaero, an si creditor post datam pecuniam, operas remisisset, diceres eum gladiatorem fuisse? In ludo fuit: fuerunt doctores, et medici, et ministri: neque tamen in illo nomine tenentur. Productus est, et alii multi, spectaculi gratia. Sed affuit pugnae: sed animum teneris: quum praesertim hic ordo ex laude militiae hoc nomen acceperit: non ergo pugna per se turpis est, sed inhonesta pugna: dedit enim et familiis

In laudem vertam) *I. l. veram*, Aerod.

Magni) *Magnae legis*, Aerod.

Scientiam) Alii, *inscientiam*. PITH.

Post datam pecuniam operas remisisset) Quas ut debitor in arena pugnaret, locaverat, Caius leg. 3, de iis qui not. infam.: *Qui operas suas locavit, ut prodiret artis ludicrae causa, neque prodiit, non notatur, quia non est res adeo turpis, ut etiam consilium puniri debeat: nisi si cum bestiis esset pugnaturus*, l. 1, §. bestias, ff. de postuland. AEROD.

Neque tamen in illo nomine tenentur) Tolle praepositionem. GRON. Delet et Latinius; sed minime tollendam censet Cl. Schulting. ad Senec. contr. lib. IV, cont. 29, p. 290.

Et alii multi) Francius legebat, *ut alii m.*

Sed affuit pugnae) Vet. cod. *pugna*. PITH.

Sed animum teneris) Lege *tuere*; ut alloquatur adversarium; aut *intuere*. SCHVLT. *Sed animum tenetis*, Aerod. Alii, *sed quo animo? turpene id existimatis, quum praesertim etc.*

Hoc nomen) *Hoc* non habet Aerod.

Dedit enim et) *Dedit enim ea fam.*, Aerod.

nomina: hinc Corvini, hinc Torquati, hinc Opimi. Illum ergo maiores prohibuerunt theatro, qui utilitate, qui gula se auctorasset: mutuatus est pecuniam, ut patrem sepeliret; mutuatus, unde potuit: et quo turpius putas esse sic mutuari, hoc honestius fecit: vidit enim, quid sibi accidere possit auctorato: sed illud crudelius putavit, si pater insepultus iaceret: gladiatores sepeliuntur. Isti accusatores, et Cimoni illi, qui patris corpus vicario corpore redemit, crimen darent. Sed indicavit populo, quare venisset in ludum, non pugnaturus; tunc ut notius fieret exemplum, tum te, popule, iudicii tui poeniteret. Quomodo postea vixit? quam frugaliter acquisivit? quam parce? quam laboriose? ausim dicere, neminem sic ex hoc ordine, nec ex alio.

Hinc Torquati, hinc Opimi) *Opimios* novimus, sed pugnam aliquam spoliorum opimorum iis hoc nomen dedisse legimus nusquam. Forte: *hinc Coriolani, hinc Torquati, hinc Corvini.* Gron.

Qui utilitate) *Qui vilitate*, Schult. et Aerod.

Qui gula se auctorasset) Vide Herald. ad Tertul. Apolog. p. 167, qui etiam *vilitate* legit.

Putas) *Putatis:* nam subiungit de accusatoribus. Schult.

Et Cimoni illi) Cimon filius fuit Miltiadis, cuius damnati peculatus, et in vinculis mortui, cadaver obligatum pro multa vicario corpore redemit ut sepeliret. Hunc Cimonem Callias postea redemit, et ei filiam suam collocavit, quam cum Cimon in adulterio deprehensam occidisset, ingrati eum Callias accusavit, Seneca lib. IX, declam. 1; et lib. V controv., 25. Sed haec paulo aliter narrantur a Plutarcho in vita Cimonis. De sepultura Seneca alio loco, lib. VIII, declam. 4: Quid est miserius in vita, quam velle mori? quid in morte, quam sepeliri non posse? Omnibus natura sepulturam dedit: naufragorum, idem fluctus qui expulit: suffixorum corpora crucibus in sepulturam suam defluunt: eos qui vivi uruntur, poena uruntur, poena funerat etc. Aerod.

Qui patris corpus vicario corpore redemit) Lege: *Isti accusatores et Cimoni illi, quod patris corpus vicario corpore redemerit, crimini darent.* Sic Livius: *Crimini maxime dabant, in Numitoris agros ab his impetum fieri.* Quod ex eo imitatus Trogus Pompeius. Gron.

Non pugnaturus) *Ludum; num pugnaturus?* Schult. *Alias non pugnaturus*, Aerod.

Tunc ut) *Tum ut notius f. e. tum ne te p. i. t. p.*, Obrecht. *Tunc ut n. f. e. cum te p. i. t. p.*, Schultingius. *Tunc ut notius aliis* (*illis* Marg.) *fieret exemplum, rude donasti; nunc te*, Aerod.

Quam frugalitate acquisivit) Francius volebat, *rem quaesivit:* nihil opus; vid. ad decl. 6; et lib. I Inst. Orat., c. 12,

CCCIII.

PRODITIONIS REI FORTES.

Proditionis rei cavsam de vincvlis dicant. Qui rei facti erant, ruptis vinculis fortiter fecerunt. Praemio petunt, ut soluti causam dicant.

SERMO

An reis dandum praemium, an proditionis reis, an his, quos non civitas armavit; an contra legem dandum sit, et hanc legem, et hoc tempore: an tollatur summa legis, etiamsi vis extenuetur: qua mente petant; quid utilius?

CCCIV.

TRIA PRAEMIA DIVITIS SACERDOTIS.

Sacerdos tria paemi aaccipiat. Viro forti praemivm. Dives sacerdos inimici pauperis filium sacrilegum, uno praemio liberavit. Eundem in adulterio damnatum, secundo praemio absolvit. Bello patriae, pauper fortiter fecit: filius ille deseruit. Vult eundem tertio praemio sacerdos liberare: petit praemio vir fortis pater, ut occidatur.

DECLAMATIO

Vtra lex antiquior? belli utique prior. Sacerdotium pacis res est: tua ad unum pertinet, haec ad omnes. Mihi lex debet, tu legi: utrius legis hoc tempus? ego dignior sum praemio, quam tu: me viro forte contigit

Ius extenuetur) *Vis exten.*, Aerod.

Inimici pauperis) *Filium amici pauperis sacril.*, Aerod.

Damnatum) *Deprehensum et damnatum*, Aerod.

Prior) Vid. decl. 284.

Tu legi) *Tu lege uteris; legis, hoc tempore, ego*, Aerod.

Forte) *Forti*, Aerod.

victoria; te sacerdote admissum sacrilegium. Hactenus de personis: transeamus ad optionem: ego hodie primum opto, tu bis optasti; et ego melius opto desertoris mortem, quam tu vitam sacrilegi: sacerdos, castra vindico; disce tu vindicare templa. Quid, si contra legem petis? unius vitam iam ter optasti. Comparavi publicas personas: num comparem? tu optas nunquam, nisi de alieno; ego de meo. Quamquam quid mihi cum lege? dum ne veniat adulter ille, ille sacrilegus, ille desertor in penates meos? sciet, quanto meliore patre natus sit, quam inimico. Armiger, da gladium; vindicabo ergo illum maritum, vindicabo templum: legem habeo et viri fortis et patris. Innocentem filium habui, ante huius sacerdotium: sub isto primum expilata templa: furorem hoc iuvenis mei putabam; fiducia erat. Multum est, dices, colere templa: plus * tamen sustinere, incendere hostium templa. Cur enim, si quidquam tua vota proficiunt, cliens tuus deseruit? Mihi debetur praemium, quod petiero: possum et tuam mortem; possum tibi auferre sacerdotium.

Ad opinionem) *Ad optionem*, Aer. Schult. et Obrecht.

Primum opto) *Praemium opto desertoris mortem; quid tu? vitam sacrilegi*, Aerod.

Et ego melius) *Ego miles o. d. m. tu vitam sacrilegi sacerdos. Castra* etc. Obr.

Comparavi publicas personas: num comparem) Aerodius: *nunc privatas comparem.* Scribe potios: *nunc comparabo rem;* quam scilicet uterque praemio petit, Declamat. 274: *Nondum rem comparo.* Gronov.

Tu optas nunquam) *Tu optas tanquam non sit nisi de alieno.* Schult.

Sciet, quanto) Al. *sciat.*

Da gladium) *Det gl.*, Aerod.

Vindicabo ergo) *Ergo* deest Aerod.

Plus tamen sustinere, incendere) Aerodius: *sustinere impetum hostium.* Tamen male cohaeret, quod sequitur. Forte: *plus tamen sustinere, ne incendant hostes templa.* Cronov. *Plus certamen sustinere*, Obrecht. *Plus tamen ea sustinere, plus incendere;* vel, *plus tamen nostra sustinere.* Schult.

CCCV.

EXSVLES A DIVITE PVGNARE INTER SE COACTI.

Exsvlem intra fines deprehensvm liceat occidere. Duos pauperes dives inimicos suos imprudentis caedis quinquennii exsilio damnatos, intra fines deprehensos, dimicare inter se, datis gladiis, coëgit: commortui sunt: accusatur iniusti supplicii.

DECLAMATIO

Nisi praecipua, iudices, impotentiae voluptas divitibus videretur, ut sceleribus suis etiam glorientur; fuerat tanti miserrimorum civium perire vindictam, si possit tacere, qui fecit: haec enim est exacti iniusti supplicii manifesta iniuria, quod excogitavit, quomodo ab inimicis mors exigeretur, et ipsis imputaretur. Homines innocentes, quum damnarentur quoque, confestim inter

Imprudentis caedis) Lib. VII, c. 5: *In coniecturam quoque eadem species cadit, quum perpetuo, an quinquennali sit exsilio multandus, in controversiam venerit: num prudens caedem commiserit, quaeritur.* Omnino copiose de his legibus, qui exsulem intra fines deprehensum possint occidere, quem, et quando, Plato lib. IX, de legibus. Aerod.

Quinquennii) Alii, *quinquennali.*

Commortui) *Ambo mortui*, Aerod. alii, *invicem m.*

Nisi praecipua, iudices, impotentiae) Non hic tantum parum intellecta est illa ratio loquendi, *est tanti*, quemadmodum alibi diximus. Sed si eam bene ceperis, facile intelliges non posse stare, quae a fronte est, particulam. Quin scripsit auctor: *Quum praecipua, iudices, impotentiae voluptas divitibus videatur, ut sceleribus suis etiam glorientur; fuerat tanti* etc. Gron. *Nisi pr. i. in potentia voluptas*, Aerod.

Haec enim) *Nec enim.* Schvlt.

Et ipsis imputaretur) *Et* non habet Aerod.

Homines innocentes, quum damnarentur quoque) Aerodius: *quum damnasset, utrosque confestim.* Alios ait velle: *quum damnarentur, eos quoque:* alios, *innocentes condemnatos, utrosque.* Ego in his non haereo. Intelligo enim *innocentes quoque, quum damnarentur*, qui caedis imprudentis sunt damnari. Quatenus enim voluntas abfuit, erant innocentes. Sed me offendit τὸ *confestim.* Hoc enim acerbe postea exprobrator, quod quidquid factum est, non est factum confestim. Infra: *Quod vultum tuum diutius vi-*

se concurrere coëgit: quos etiam in calamitate fortuna coniunxerat, iussit, ut invicem se occiderent, quod gravissimum illis fuit, scientes: aestimate, iudices, quid timuerint, qui hoc fecerunt. Quamvis autem, iudices, adiicere invidiam sceleribus numerus soleat, nos tamen confitebimur, inter solatia doloris nostri esse numerandum, quod ambo perierunt. Sic miseros commisit, ut si unus vicisset, post quinquennium redire non posset. Sive igitur constare vobis, iudices, debet ultio: nulla unquam res sic contra leges excogitata est, ut intra fines deprehensum exsul exsulem occideret: sive crudelitatis exigere debeat poenam vestra iustitia, non satis habuit, quod adversus miseros lex irata conscripserat. Quanto enim gravius tulerint supplicium, quam meruerant, vel sic aestimate: hoc inimicus elegit, et inimicus pauperibus iratus: haec enim odia altissime sedent, quum aliquis iis, quos contempsit, irascitur. Innocentiae fiducia contra opes istius steterant; non tamen futuri pares, nisi duo fuissent: contra gratiam armaverunt misericordiam sui, donec ambo in periculum capitis adducti: testes enim non defuerunt: quantum enim valuit innocentia, constitit inter omnes non potuisse illud, nisi ab imprudentibus fieri. Incredibile est, iudices, quanto difficilius finibus careant, qui exsilium non meruerunt:

dent. Et, *non licet tibi gladium supra cervices diu tenere.* Forsan: *Homines innocentes, quum damnarentur, quoque, infestos inter se concurrere coëgit.* GRONOV.

In calamitate) *In calamitates*, Aer.

Numerus soleat) *Nostris soleat*, Aerod.

Sive igitur constare) *Sive igitur manifestae iniuriae constare* etc., Aerod.

Deprehensum exsul occideret) *Deprehensum exsulem exsul occideret.* AEROD.

Habuit, quod) *Habuit eo quod*, Aer.

Armaverunt misericordiam) *Se misericordia sui*, Aerod. an, *amaverunt m. sui.* SCHVLT.

Testes enim) *Testes tum n. d. sed tantum eorum valuit in.* SCHVLT.

Quantum enim valuit) Aerodios: *Quantum autem.* Ego malim: *Quantum tamen valuit.* GRON.

amplectebantur miseri pio furto extremum patriae solum, non mehercule scio, an alicuius insidiis perducti, an aliqua humanitatis facie impulsi: nihil probare possum: ambo perierunt. Si tamen intueri naturam volueritis, apparebit profecto, non casu eos in eum locum potissimum venisse, in quo ab inimico deprehenderentur: deprehendit enim, tanquam exspectasset. Minus quidem miserrimos cives confuderat istius adspectus: iugulum contumaciter parabant: iampridem mortem contempsimus, nec inimicitias adversus te suscepimus, nisi lucis vilitate: occide: numquid plus potes? Risit animos: et, adhuc nescitis, inquit, quantum opes virium habeant: efficiam vos inimicos. Tradi utrique gladium iubet, et custodiri in primo impetu manus: circa flagella et ignes, et omnes tyrannicae crudelitatis apparatus: quantos enim fuisse creditis metus, qui effecerunt, ut

Perducti) An non *producti*. Id est longius, quam putaverunt, aut voluerunt, ducti ab insidiatore, quum nescirent se iam intra fines esse. *Producere* enim fraudis et insidiarum verbum, et praecipue in bello, Iust. I, 8: *Refugiens Cyrum ad angustias usque produxit*. Front. I, 1, 11: *Furius exercitu producto in locum iniquum*. Vbi et male *perducto* alii: ita et lego apud Curt. VIII, 1: *Vt improvidum ad insidias praeda produceret*; et ita alii saepius. Burm.

Iugulum contumaciter parabant) Ovid. VI Metam., 653: *Iugulum Philomela parabat, Spemque suae mortis viso conceperat ense*. Gaux.

Pio furto) *Pro furto*, Aerod.

An aliquo) *In aliquo*, Marg. Aer.

Eos in eum) *Vos e. l. p. invenisse*, Marg. Aer.

Iam pridem) Deest hic *dicentes*, vel simile verbum, quod saepe omittunt scriptores; ita Horat. III, od. 2: *Suspiret: Eheu ne rudis agminum* etc. Id est dicens secum matrona *eheu* etc. Liv. I, 9: *Misit legatos, qui peterent connubia; urbes quoque, ut cetera, ex infimis nasci*; c. 27: *Redire in proelium iubet. Nihil trepidatione opus esse*; et ita Phaedro hoc familiare Gudius ad I, fab. 29, et alibi docuit; vide et Cl. Periz. ad Sanctii Minerv. IV, 4. Rivium ad Sallust. Cat. 21; ita ignorantes librarii apud Val. Max. V, 9, 4, interiecerunt verba, *sed diceret*, quae absunt a codicibus et emendatis editionibus. Burm.

Lucis vilitate) *Lucis vilitate occidere*, Marg. Aerod.

Risit animos) *Risit animo*, Aerod.

Quantum opes virium) *Q. opus virium*; debetur haec emendatio Brixio; nos sic etiam, *quantum ego plus virium habeam?* Aerod.

In primo impetu) *In primo impetu manus consererent circa* etc., Aerod.

Creditis metus) Ante *metus* asteri-

concurrere illis expediret? O misera conditio! magna necessitate victa libertas est: tunc rogaverunt; donec iste crudelis lanista, concurrite, inquit, et istas innocentes manus committite prudentes; non continget innocentibus mori: quae miserorum inter binos metus cunctationes? occidere coacti sunt eos, quorum miserebantur. Quid ego faciem tristissimi illius temporis narrem? quid vulnera? quid sanguinem? quid gemitus? tu saltem fortuna melius: uno uterque fato iacet. Te tamen, dives, interrogo, quid de illo facturus fueris, qui superfuisset? hoc est, puras manus habere? hoc nobis pro innocentia imputas? nocentem fecisti ipsam infelicitatem: et tanquam parum esset exigere poenas, supplicia infamasti, id denique coëgisti, quod defendere non potuissent, nisi coacti. Iniusti supplicii ago: non est mihi lex interpretanda: omne iniustum supplicium est, quod non est exactum secundum legem: da igitur ius mihi, quo perire debuerint. EXSVLEM INTRA FINES LICEAT

scus est in editionibus aliis, quasi aliquid deesset; sed recte Cl. Schultingius nihil deesse notat, sic pr. decl. *aestimate, iudices, quid timuerint. Credis*, Marg. Aerod.

Tunc rogaverunt) Quintil. lib. IV, ex Cicerone in Verrem. Summum virum ostendit, qui quum virgis caederetur, non ingemuerit, non rogaverit: sed tantum civem se Romanum esse, cum invidia caedentis et fiducia iuris clamaverit. AERОD. Lege: *Diu rogaverunt.* GRON.

Et istas) *In istas i. manus*, Aerod.

Committite prudentes; ne contingat innocentibus mori) Haec ut nos restituimus, irridentis sunt divitis, et in aliena miseria lascivientis: quasi dicat, Innocentes manus hae fuere: quin imprudens homicidium fuit. At nunc prudentes in vos mittite et conserite manus; huiusmodi sunt ea quae sequuntur: et ideo cum interrogatione legimus. AEROD. *Mitis prudentes non continget*, Marg. Aerod.

Inter binos) An, *inter diros?* SCH. *Inter bonos, metus cunctatio; nec occidere*, Aerod.

Cunctationes) Vetus exemplar, *cunctatio? nec occidere.* PITH.

Tristissimi) *Tristem*, Aerod.

Vno uterque fato) Imitatio Ovidiana lib. III Trist., 10: *Quum cecidit fato consul uterque pari.*

Tanquam) *Quamquam*, Marg. Aer.

Supplicia) *Supplicio* alii.

Id denique coëgisti) Francius volebat, *ad id*; sed nihil mutandum esse facile censebit, qui legerit ea, quae notat Gronov. ad Liv. IV, 26: *Idemque coëgisti eos se occidere, qui offendere*, Aerod.

OCCIDERE: quod satis est, non occidisti: quidquid aliud factum est, contra legem est: sit aliquid mitius, sit aliquid clementius, non licet, nec tibi licebit ignoscere. Exsulem intra fines liceat occidere. Neminem, iudices, eorum, qui iura condiderunt, tam asperum et trucem existimo fuisse, ut tantum scelus crederet posse fieri. Metu sine dubio fines nostros clusit exsulibus: magnam tamen illis, qui deprehendissent, imposuit difficultatem. Exsulem intra fines deprehendisti? occide, si potes: sed occide tua manu, sume carnificis animum: sequetur quandoque te ista conscientia: et quamquam impunitus sanguis, manabit tamen usque ad animum. Quae sunt istae deliciae, ut tu velis inimicos tuos imprudentibus manibus occidere? Exsulem intra fines liceat occidere. Si deprehensos detinuisses, iniustum supplicium esset: nemo inter poenas exsulis constituit mortis exspectationem: istud quod nutum tuum diutius vident, quod arrogantiam ferunt, iniustum supplicium est: non licet

Vt tamen scelus crederet posse fieri) Multa enim in legibus aliquando apponuntur, non tam revera puniendi, quam absterrendi gratia, ut illa ex 12: *Ternis nundinis partes secanto: si plus minusve secuerint, sine fraude esto.* Acerbitas enim plerumque ulciscendi maleficii, bene atque caute vivendi disciplina est: et tam atroci poena constituta, ne in eam incidant mali vel tracti, vel inviti, reformidant. Sed dum lex permittit exsulem intra fines deprehensum occidere, quum tamen neminem speret hac nimia licentia abusurum: nonne tamen idipsum est homines ad facinora liberius invitare, dixerit aliquis, et licet iniquum et inhumanum, at tamen legitimum quoddam, quod privato liceat, homicidium invenire? Sane non omne quod licet, honestum est: qua tamen utile est, ius est. Sed propius intuenti apparebit, tum quom permittit lex gravius quod delictum puniri, quam par sit, ut vel exsulem intra fines occidere, vel debitorem discerpere, nectere; sit vero maior alia lex a natura orta, quae recta ratio appellatur, prohibens tantam hanc hominum inter homines saevitiam et inhumanitatem; non illam ferri, ut contra hanc committatur: sed ne exsul iis se committere et commiscere audeat, quorum laesit coniunctionem atque societatem. Ergo legis quaedam quasi tergiversatio est. AEROD‑.

Metus) *Metu*, Aerod.

Imprudentibus) *Imprudentis caedis exsules, suis se manibus occ.*, Aerod. an *innocentibus?* ut et supra *innocentes manus* dixit. SCHVLT.

Nutum tuum) *Vultum t.* alii, Aer.

tibi gladium supra cervices diu tenere: non licet iugulo necem admovere lente. Tu eos detineas intra fines, quibus venire non licuit? occide, vel statim: vel, si differre potes, miserere: nondum dico, concurrere: praestantis alterius cervicem ferire coëgisti: iniustum supplicium est. Mori debent: qua lege? in qua scriptum est; cito occidat. Putate, indices, huius furoris ad vos causam referri. Ex duobus exsulibus intra fines deprehensis, ab altero occisus est alter; statim cum hoc agere iniusti supplicii volo. Quis tibi gladium dedit? quomodo potest fieri, ut is debeat occidere, cui necesse est mori? nemo, ut opinor, absolvet. Fieri non potest, ut si damnanda fuerit audacia, non sit vindicanda necessitas: quum illorum crimen foret, si voluissent; tuum sit, necesse est, quia coëgisti. Si concurrissent, et viverent, iniusti tamen supplicii agerem: facile est vitae damnum: abstulisti miseris innocentiae opinionem, et ut pessimum gladiatorum genus perire iussisti: non potueras absolvi, si infelicibus missionem dedisses. Quos composuisti? homines eiusdem civitatis, eiusdem fortunae, eiusdem inimicos. Plurimum tamen adhuc ad dolorem pertinet, quod te spectante pugnaverunt: ille gravissimus dolor, quod ad inimici voluptatem satisfacerent. Misera con-

Iugulo) *In iugulum, necem*, Aer.

Concurrere: praestantis alterius cervicem) Aerodius *praestantes*, et alios ait legere, *alternis*. Ego malo: *Nondum dico, concurrere; praestontis alterius cervicem alterum ferire coëgisti.* Hoc est, Nondum dico, quod plus est, concurrere illos coëgisti, sit aliquid minus, dico aliquid minus; nimirum quum praestaret alter cervicem, alterum ferire coëgisti. Ne hoc quidem defendere potes; *iniustum supplicium est:* quanto iniustius illud, quod concurrere coëgisti. GRONOV. *Concurrere, at prostrati alterius.* SCH. *Praestantes alterius*, Obr.

Cito occidat) Hoc non video scriptum esse in lege. Forsan: *Liceat occidere.* GRONOV. ita et Schultingius.

Causam referri) *Crimen referri*, Aerod. *Tamen ref.*, Marg.; *deferri*, al.

Alter; statim cum) *Alter statim. Cum*, Aerod.

Debeat) *Debeas*, Aerod.

Abstulisti) *Sed et abst.*, Aerod.

Si infelicibus) *Etiam si inf.*, Aerod.

Quod ad inimici voluptatem satis-

ditio necessitatis! gloria infelicibus erat, facere quod velles: quam contumaciam vicisti! Proponite ignes, et constituite ante oculos illud crudele spectaculum; sedentem hunc altius, armatos circa servos: neque enim profecto sine praesidio magno, sine certa securitate ferrum commisit inimicis. Qui dolor miserorum, quod quemquam vulnerarent isto praesente? Certum habeo, et hortatus est, et laudavit illum, qui prior percussit: omnia licet feceris, neuter tamen amicum suum occidisset, nisi scisset expedire, ut uterque moreretur. Si bene miserorum innocentiam novi: non tantum tibi, quantum optaveras, contigit: concurrerunt lateribus nudis: omnia tu licet crudeliter excogitaveris, fecerunt tamen bonum exemplum.

facerent) Proprium verbum in gladiatoribus; vide II Observ., 2. Gron.

Gloria infelicibus erat, facere quod velles) Non loquitur de statu infelicium, in quo tunc erant: sed in quo fuerant ante exsilium, quum fortiter et contumaciter adversus divitem simultates exercerent. Igitur scribendum: *quod nolles*. Tum enim omnibus divitis voluntatibus adversabantur, atque eum oppugnare sibi gloriae ducebant. Hanc contumaciam eorum vicit dives, subactorum, ut tandem aliquid vellent, quod ipse quoque voluit: nempe ut alter alterum occiderent. Itaque cum nota admirationis accipiendum illud: *quam contumaciam vicisti?* Gron. *Non facere quod velles*, Obr.

Facere quod velles: quam contumaciam vicisti) Nam volebat eos mori: quod quum contumaciter non recusarent, vicit eorum contumaciam: dum huc eos adegit, ut essent ipsimet interfectores sui. Aerod.

Proponite ignes) Lege, *proponite igitur*: non enim hic, ut supra, agitur de carcere. Schult. Forte, *proponite, iudices* etc.

Commisit inimicis) *Inimicus*, Aer.

Contigit: concurrerunt) *Contigit ut concurrerent*, Aerod.

Eam licet crudeliter excogitaveris) *Eam*, sup. innocentiam, existimans te puras manus habere, si tuis manibus non occideres. Aerod.

CCCVI.

EXPOSITVS, NEGATAE MATRIS NUPTIAS PETENS.

Maritus peregre proficiscens, praecepit uxori, ut partum exponeret. Expositus est puer. Maritus peregre, uxore herede, decessit. Post tempus quidam adolescens, cuius aetas cum expositionis tempore congruebat, coepit dicere se filium, et bona sibi vindicare. Inter moras iudicii, bello idem adolescens fortiter fecit. Petit praemio nuptias eius, quam matrem dicebat, manente priore iudicio. CD.

DECLAMATIO

Non ita me prima frons causae callidissima optionis simulatione decipit, ut mulier ista matrimonio credat, quod hodie nemo peteret, si non recusaretur: illud magis vereor, ne iuvenis, qui eius, quam matrem esse dicebat, nuptias optat, videatur velle ad verum pervenire: ac vos latentium natalium credatis experimentum, quod mulier, quae post amissum maritum per tot annos, qui facere poterant ab infantia virum fortem, sic complexa est viduitatem, tanquam genus pudicitiae; hunc iungere sibi venere sera, et polluere complexibus non vult filii sui, si vixisset, aetatem. Intelligo itaque non tam multa mihi contra praemium dicenda, quam

Prima frons decipit) Phaedr. 4 prologo: *decipit frons prima multos.*

Matrimonio credat) *Cedat*, Obr. *Vt mulier istam matrimonii credat*, Schull.

Si non recusaretur) Nam si qui fortiter fecit, speraret optionem mulieri placere, neque forte ut ne per aetatem quidem a nuptiis abhorreret, certe matrimonium non peteret. Ergo cavillatio quaeritur, et in illam vel illam partem, causae praeiudicium. AERODIVS. *Si modo recusaretur*, Sch.

Post amissum) *Potest am.*, Marg. Aerod.

Sic complexa) *Si compl.*, Marg. Aerod.

Venere sera) Vt Tacitus de Germanis, an vero *effera*, qualis est in incerto? an *ferali?* an *iungere sibi virum*, *et seram polluere* etc. *aetatem?* SCHVLT.

contra argumentum: sic componenda actio est, tanquam nos audiant iudices illi: non tamen iuvenem pari captione ludemus. Fecisset, fecisset hoc astuta mulier, anus inverecunda, ut iuveni curioso offerret hanc fatigati corporis partem. Erat dignus, qui dum alterius patrimonium petit, perderet etiam praemium suum: sed mulier simplicissima, si quid mentiri posset, si non exposuisset, palam se nolle profiteretur: hoc pudori satis est: si quid iusseris, culpa cogentium est. Quid interim proficit adolescens ille? nam si praeiudicium est, quod haec recusat: et illud sit argumentum, quod hic optat: cuius quidem pudori, propter recentia merita, cupio consultum: magna tamen cupiditatis invidia inquinat laudem, si quum alienum patrimonium petat, non putat sua referre utrum hereditatem illud faciat, an dotem. Haec quidem minus sollicita fuit priore iudicio: tunc

Sic componenda) *Si comp.*, Marg. Aerod.

Tanquam nos audiant iudices alii) Ait enim postea, *Audite igitur tanquam alii iudices;* nempe ut causa hereditatis acta et transacta, nunc apud eosdem, ut causa diversa, et prorsus a prima seiuncta aliaque, ita apud alios iudices agi agitarique videatur. AEROD. *Iudices illi*, Marg. Aerod.

Hanc corporis partem) Vid. ad Petron. 112.

Si non exposuisset) Aerodius refert aliorum *etsi mentiri posset, se non exposuisse.* At tu lege: *Sed mulier simplicissima (si quid mentiri posset, non exposuisset) palam se nolle profitetur.* Dixerat mulierem simplicissimam et fraudis astusque expertem. Id obiter confirmat, si possit ullo modo fallere, nun exposuisset infantem: sed invenisset, ob quod ad id faciendum iussu mariti et suo promisso non teneri videretur. Et sane *profitetur* etiam Thaddaeus et Aerodius. GRON. *Simplicissima (si quid mentiri posset, filium exposuisset?) p. s. n. profitetur*, Obr. *Si quid mentiri posset, se non exposuisse, et palam tamen se nolle profiteretur.* SCHVLT. *Si mentiri posset se non exposuisse*, Marg. Aerod.

Si quid iusseris) Aerodius: *si quid viceritis;* alios ait velle, *vixeritis.* Scribe: *nam si quid iussus feceris, culpa cogentium est.* Excusat expositionem, cuius modo meminerat. GRONOV. *Si quid iuberis*, Schult. *Si quid iusseritis*, Obr.

Magna tamen) *Tamen* non habet Aerod.

Hereditatem illud) Legendum *hereditate, i. f. an dote.* Id est iure hereditario; vid. ad Vellei. Paterc. II, 4. BVRM.

enim pudor salvus: nunc totos necesse est proferre gemitus. Semel, inquit, infeliciter nupsi: peregrinabatur maritus: illuc ierat, unde non est reversus: tamen misera concepi: et quantum uterus crescebat, tantum accedebant exsequiae: convenerunt ad parientem consolantes propinqui: haec passa sum suasore marito, qui me fecit heredem. Quis potest illum diem referre sine lacrymis? vivum funus gremio tuli: quam paene exspiravit in manibus meis? Deinde periit ille, qui iusserat: quam paene potui non exponere? Quid mihi cum hac hereditate? efficit, ut filium magis desiderarem: falsas putate voces, si postea nupsit. Ille desiderabatur infans: sic, puto, effectum est, ut aliquis se filium diceret. Haec quidem fabula allata est, tanquam temere crediturae: sed postquam se perspici sensit iuvenis, differre coepit: nihil iudicium magis trahit, quam diffidentia petitoris: ante consummavimus bellum. Non fraudabo te, iuvenis,

Illuc ierat) Alludit ad illa Catulli cap. 3: *Qui nunc it per iter tenebricosum Illuc, unde negant redire quemquam.*

Et quantum) *Et quoniam uterus cr. tamen excedebant exsequiae*, Aerod.

Vivum funus) *Vnum funus*, Arod.

Manibus meis) *M. m. quam pene potui non exponere; deinde p. i. q. iusserat me herede relicta*, alii.

Falsas putavi) *Falsos putavi rumores; sic postea, non nuptae ille d. infans; vel, sic postea quia non n. i. d. i.* Schvlt. *Falsas hinc p. v. ipsa nupsit: illo desideratur*, Aerod.

Se perspici sensit, differre) Aerodius, *se perspiciens hic iuvenis, quis sit invenit, differre coepit.* Scribe: *postquam se perspici sensit, deferre coepit.* Hoc est, postquam vidit non temere mulierem credere, et intelligere, quis esset ipse, nempe planus et impostor, in ius vocavit mulierem. Idem vitium Decl. 275: *Alioqui si hoc putares esse pecuniam accipere, abdicari fratrem, statim detulisses.* Sic olim correxi, cum vulgo *putatis* vel *putaris*, et *distulisses.* Iam video et Aerodium dedisse, *detulisses.* Gron.

Nihil iudicium magis trahit, quam diffidentia) Ex narratione sententiam fecerunt. Scribe: *deferre coepit. Nihil magis iudicium traxit quam diffidentia petitoris. Ante consummavimus bellum.* Hoc quoque, *consummavimus*, ab Aerodio potuit admisisse Pithoeus. Coepit mulierem vexare lite lenta. Has moras invenit ipse, ut fatigaret: nam in ipsa causa nihil habebat spei. Sic factum, ut intervenerit bellum iudicio, et prius finitum sit quam iudicium. Gron. *Consummabimus.* Pith.

Ante consummavimus bellum) Sup.

gloria tua: tu fugasti hostes: felices, si qui tibi sunt parentes! utinam credibilia finxisses! effeceras, ut te cuperent agnoscere. Hic libet alloqui iuvenem: tu quidem fortiter fecisti: sed minor corporis virtus: plus est in animi moderatione, ne quid improbe petas, ne videaris isto animo litigasse. Licet, inquit, mihi optare, quod velim: nullum manifestius improbae optionis argumentum est, quam vim legi adhibere: quis enim dicit, necesse est? qui dicere potest, oportet. Non tamen hoc natura recipit, ut tam gravi servitute iuris obstrinxerit rempublicam, qui legem dicebat. Sibi sane tulerit iura simplicius aetas vetus: minorque fuerit verborum custodia, quum intellecturi non timebantur. Has enim primas rudibus illis, ac militaribus viris existimo placuisse leges, quibus inter continua bella praemium non avaris virtutibus dabatur: neque ego crediderim, optionem tunc illam respexisse ad onera reipublicae. Liberalis erat populus ex praeda: testis carminum antiquitas, ubi illi primi heroës canebantur: bellator huic currus, huic du-

quam prius iudicium de hereditate perageretur. AERON.

Hostes: felices) Francius, *felix et si* etc.; male: nam laudabant parentes ob filios fortes et egregios; vide ad Petron. 94, quibus adde Val. Flac. V, 384; et Lucae Evang. II, 27. BVRM.

Vt te cuperent agnoscere) Non accipio de veteris quibusvis parentibus, sed de hac ipsa matrona, quicum constitit, et lego: *Vtinam credibilia finxisses! effeceras, ut te cuperet agnoscere.* GRON. Ita Obr.

Quis enim dicit) *Quid enim dicit? necesse est? quid si diceret oportet, non tamen* etc.; aut, *qui potest, quae si diceret oportet, non tamen* etc. SCH. *Qui eam dixit necesse est id voluisse, quod licere oportet. Non tantum*, Acr.

Quum intellectus hi non timebantur) Vt sub specie legis, et verbis illius salvis, iniquum optare liceat. Alias *intellecturi:* et sensus est, nam quum verba captantur, nec a syllaba licet absque fraude recedere, tum harum formularum, et literae syllabaeque tendicularum peritiores, ut Appius ille ante Flavii Aedilitatem, sane caventur, timenturque, AERON.

Non avaris) *Non avarius*, Acrod.

Bellator currus) An *equus*, an *bellatori.* SCH. Ita *bellator Equus*, Virg. II Georg., 145, et alibi; Valer. Flac. II, 386; et *bellatrix gleba* eidem VII, 612. *Bellator campus*, Stat. VIII, 378. *Bellator ensis*, Sil. XIII, 376; et ideo potuit noster dicere iure suo, *bellatorum currum.* BVRM.

cum exuviae, nonnullis captivae forma praestantior, ultima sors habebatur, quamlibet nobilis peteret. Legistine circa decennis belli exuvias contendisse clarissimos reges? haec sacra sunt merita, haec coniurata virtus: hoc erat illud, quod volo. Si vero isto verbo immodico abuteris; respondebit tibi respublica; quid prodest vicisse, si adhuc aliquid negare non possum? sic mecum loqueretur victor hostis: quid si templorum incendia petas? legum obliviones? hoc modo et nuptias matris optares. Quanto iustius tibi mulier privata respondet: non pro me tamen militasti: appella rempublicam, appella magistratus: non potest a privato dari, quod ab omnibus debetur. Haec dicerem, si aliquid ex rebus meis concupisses: nunc matrimonium petis, quod tibi contingere non potest sine invidia captivitatis. Si tamen urbe capta invocaret manes mariti, non auferret hostis, et misereretur eius, quae amare defunctum

Captivae) *Captiva*, Obrecht.; sed et vulgata retineri potest, saepe enim *forma* in his declamationibus pro puella formosa occurril, et alibi; vid. decl. 15, 2. BVRM.

Vltima sors) *Quae ultima sors*, Schult.

Contendisse) *Contendere*, Aerod.

Haec coniurata) *Hoc.* SCHVLT.

Hoc erat illud) *Haec eligat illud quod volet*, Schult. Vid. ad Petron. 93.

Isto verbo immodico abuteris) Aerodius: *Sis vero istud verbum in modico habiturus.* Ego: *Si vero isto verbo immodice abuteris.* GRONOV. Ita et Obrechtus; parum refert: quamvis *immodico verbo* praeferrem, quod est superbum, magnum, ita *immodicae rixae*, Horat. I, od. 13; et ita homines *immodici*, ut Lucanus *Gracchos immodicos legibus* dixit VI, 795; et Val. Flac. V, 597: *Immodicum dictis.* BVRM.

Sic mecum) *Sic in ea l.*, Aerod.; *in eum*, Marg.

Legum obliviones) Fortasse melius, *abolitiones.* PITH.

Non pro me tamen militasti) Scribo *tantum;* hoc est, solummodo, nec enim negabat se partem civitatis, pro qua militaverat. GRONOV. Ita Obrecht.

Non potest a privato dari) Cur non, *privata?* GRONOV.

Concupisses) *Concupisceres*, Aerod.

Captivitatis) *Cupiditatis*, al.

Non auferret hostis) Quod pignus habet huius clementiae ac misericordiae hostium? Lege: *Si tamen urbe capta invocaret manes mariti, forsan ferret hostis.* GRON. Ego nihil muto; *non auferret*, id est non ferret, quod tu petis, sed remitteret matrimonium mulieri, quam tanto amore defuncti

videretur. Tibi cum hac quomodo potest convenire, cuius matrimonium non peteres, nisi cum ea litigasses? Vis scire quid sint nuptiae? adspice illam virginem, quam pater tradidit, euntem die celebri, comitante populo: non potest quisquam dare, quod constat duorum voluntate. Vtcumque tolerabile esset, si virginem peteres, quae nullo suspirat affectu, quae adhuc reipublicae matrimonium debet. Est praecipuum ius senectutis: quoniam non una subit omnis aetas: non perpetuo senatorem citat consul: est sua legationibus requies: quum hos habueris annos, iam non militabis. Cogis nos agere fortius: non omnibus praemium debetur; non petet servus, non petet peregrinus: tu hanc asserendo matrem, incertis te parentibus esse confessus es: ut optare possis, primum te necesse est filium probes: perseveras? sic agam, tanquam velit. Nuptiis tibi opus non est hoc tempore: militare debes, excubare, vigilare: ab hac te voluntate non debebat nec mater abducere: ac tu si

teneri videret; ita *auferre* pro impetrare, obtinere passim Cicero ponit; vid. Passerat. ad Orat. pro Quint. V, et Graev. ad VI, ad Fam. 12. Francina probabat Gronovii correctionem, nisi quod *invocarem* malebat. BVRM.

Potest convenire) *Potest re convenire*, Aer.; *uxore*, Marg.

Aspice illam virginem) Hoc pertinet ad l. 7, C. de Repud. l. 9, et l. 22, C. de nupt. 30 q. 5; Tertull. l. 11 ad uxorem. PITH.

Vtcumque) *Vtrumque tamen*, Aer.

Est praecipuum) *Sed est praecipuum*, Aerod.

Non una subit omnis aetas) Forte, *non omnia subit omnis aetas*. Qui locus a Seneca alicubi tractatur. PITH. Recepit hanc coniecturam Obrechtus, et probabilem puto; est enim color ductus ex illo Virgilii Georg. XI, 109: *Nec vero terrae ferre omnes omnia possunt*. De quo vide ad lib. V Inst., 10. Cl. Schult. legebat: *non una subit omnia aetas*; etiam non male. BVRM.

Non petet servus, non petet peregrinus) Nullum enim servis erat connubium, quin eis nec militare licuit. Rursus, peregrini ius connubii cum civibus Romanis non habuere. Non ergo omnibus praemium, nec quodcumque postulantibus praemium debetur. AEROD.

Primum te necesse est filium probes) Haudquaquam etenim si probasset, nec poterat optare, nec vellet, certiore via ad bona inventa. Sensus omnia iubet: *Vt optare possis, primum te necesse est non esse filium probes*. GRON. Et ita Scholtingius.

quietem mavis, duc uxorem parem: bene dictum; compositis aetatibus coacta matrimonia, tamen facile fastidiunt: sive non habet omne, quod licet voluptatem; seu eontinuis vicina satietas; sive durum est, quod necesse est. Quid si affert impares annos? in hac aetate ne olim quidem iuncti se amant: operies flammeo canos? ut inducta in cubiculum, quomodo blandiatur? quomodo appellet? nam tu matrem vocabis. Inter pares quoque annos, citius femina senescit: neque amatur anus uxor, nisi memoria. Tu fortasse nunc velis: illum annum exspecta, qui veniet: non eundem gradum ultima aetas facit: nec decedit suprema vita, sed corruit. Non ipsam petis: sed tua nihil interest, uxor sit an mater. Satis diu fictis respondimus· nunc ars aperienda est. Non conscientiam nostram tentat, sed verecundiam, ut huic expediat mentiri: audite igitur tanquam alii iudiees. Iam primum omnium apparet, nullam essegeneris, quod affectat, probationem: alioqui praemio opus non esset: non anus ulla, non index: hinc est illud; nubat,

Parem: bene d.) *Parem benedictam*, Aerod.

Compositis) *Compositis etiam aetatibus.* SCHVLT. *Fastidiuntur*, Obrecht.

Non habet omne) *Non habent omnem quoad l. v.*, Aerod.

Seu continuis) *Seu cum vicinis vicina societas*, Aerod.

Vt inducta) *Et inducta*, Latinius.

Nisi memoria) *Nisi me mori tu f. n. v.*, Aerod,

Illum annum exspecta, qui veniet) Quo nempe sum moritura. Nam certum est te non me decrepitam (ut a plerisque sit) sed divitias meas optare. Brevi autem me morituram argumentu est, quia mori seni naturala est. Ac qusmvis etiam iuvenes morimur, immo vero licet umnes in dies horasque deficimus, dum nostri particulae minimae commutantur, ut scripsit Alpheus traductum a Philosophis: gradus tamen ille, ac perpetua moriendi successio, numerosior est, et in adolescente viroque passibus dimensa certior, quam in sene: in qau iam nullus est modus, nulla certa declinandi via, nec hactenus proclive, sed praeceps: ut in pendentibus fructibus etiam immaturi, ruinam minantur: at ipsi iam ruunt maturi. In hanc sententiam Cicero de senect.: *Vitam adolescentibus vis aufert: senibus maturitas.* AEROD. *Excepta*, Marg. Aerod.

Vt huic) *Huic* deest Aerod.

Non anus ulla, non index: hic est) Nullus est qui γνωρίσματά τε καὶ πα-

nisi mater est. Vna calumniae origo est, quod hanc exposuisse constat: rarum igitur est, ut expositi vivant. Caducum circa initia animal, homines sumus: nam ferarum pecudumque foetibus est statim ingressus, et ad ubera impetus: nobis tollendus infans, et adversus frigora nutriendus, sic quoque inter parentum manus, gremiumque nutricis, saepius labitur: unde nobis tantam felicitatem, ut ad infantem mors arcessita non veniat? Vos ponite ante oculos puerum statim neglectum; cui mori domi expediret, inde nudum corpus, sub caelo, inter feras et volucres. Video moveri, mulier, lacrymas tuas: nemo tibi mortalium posset ignoscere, nisi iussa fecisses? alia tamen conditio est eorum, quibus obvium patrem quaerit exponentium paupertas: ille relinquitur loco celebri: tunc et libet custodire longe, et spectare fortunam. Aliter abdicatur, quem iussit exponi, qui relinquere poterat heredem. Sis porro sublatus; ille qui te educat, scit parentes: periisse patrem audit; cur tibi non petit patrimonium? cur istud tot annos tacet? an exspectat donec probare non possit? Age, quid futurum erat, si periisset et mater? et age, nollet filium mater agnoscere? nam huic quidem quanta fuerit materni no-

τρῶα σύμβολα afferat, proferat, unde filius agnosci possit. Illud vero unicum argumentum est, Nubat nisi mater est. Aerod. *Non patronus ullus, non vindex huic sit, sed illud, Nubat nisi mater est*; vel, *praemio opus non esset, non anu illa. Nunc non vindex sit hinc, sed illud.* Schvlt. *Non index hic est; illud, Nubat*, Aerod.

Caducum) *Caducumque*, Aerod. et mox, *ab ubere.*

Adversus frigora nutriendus) Malim, *muniendus.* Almel. Ita Aerod. vid. ad Phaedr. II, fab. 6.

Video moveri) *Video me movere*, Aerod.

Aliter abdicatur, quem iussit exponi) Qui exponit ob paupertatem, ideo exponit, ut quondam sive ipse ditior, sive provectiorem filium agnoscat: qui vero dives exponi iubet, abdicat: quod exheredatione maius est; ergo vel agnitus non posset contra tabulas bonorum possessionem petere. Aer. *Alter*, Obr.

Parentes) Edocavit, scil *parentes periisse; patrem audivit*, Aerod.

Et age, nollet) *Age, quid si nollet*, Aerod.

minis cupiditas, non illis tantum argumentis probabo, quod concepit, quod sustulit; sed quod maritus nunquam mandat exponendum, nisi educaturae. Date huic quem vultis affectum: si voluit habere, facile agnosceret: si noluit, sic exposuisset, ne educaretur: et tamen fuerit fortis adversus infantem: plura blandimenta robustior aetas habet. O quantos haec ex alienis liberis cruciatus tulit! blanditur aliquis puer? talis esset meus: laudatur aliquis vultu speciosus? talis fuit ille, quem perdidi. Crescit quotidie dolor: iam in foro conspiceretur, iam militaret, iam illi uxorem quaererem: nunc vero propiores admovet stimulos vir fortis: haec suum negaret? te parentes liberis suis monstrant. Scilicet timet, ne ad illam matronae conveniant. Si se matrem fateretur, aliquid fortasse in honorem ipsius optasses. Ego miror, quod tuo errore non utitur: et uteretur, si errare te crederet. Cur ergo non nubit? aetatem suam intelligit: quam impares sitis, videt: est quaedam etiam nubendi impudicitia: a viro iam suo secubaret utique, si aetatis huius filius interveniret. Haec si nubere in istis annis potest, quomodocumque dicam, mater ince-

Agnosceret) *Agnoscit*, Marg. Aer.

Et tamen fuerit fortis: adversus infantem: plura) Sic orationem suspendit Aerodius, et acquievit Pithoeus; nam Thaddaeus continuat omnia uno spiritu haec et sine distinctione. Voluit autem auctor: *Et tamen fuerit fortis adversus infantem* (hoc est, duraverit, non miserta infantis fuerit, non eo efficitur adultum quoque, si suum sciret, repudiaturam. Cur? quia) *plura blandimenta robustior aetas habet.* Plus est et efficacius, quod placet in bona indole adulta. GRON. *Sed tamen fiat fortis adversus infantem* etc. Id est dura, quia potuit exponere, magis fortis futura adversus iuvenem; haec est obiectio: respondetur *o quantos* etc. SCHULT. *Fortis* pro duro, etiam in decl. 4, 22: *Fortes ad scelus manus.*

Talis fuit ille) Francius malebat, *talis foret.*

Monstravit) *Libertis s. monstrent*, Aerod.

Nubendi impudicitia) *Nubentium pudicitia*, Aer.

Quomodocumque dicam, mater incesta est, et) Sic Pithoeus: nam Thaddaeus et Aerodius *incerta.* Scribe: *Haec si nubere in istis annis potest, cuicumque, dicam, mater incerta est, necesse est, umbra saltem sceleris laboret.* Hoc est, non dico tibi, sed cui-

sta est, et necesse est, umbra saltem sceleris laboret: cur in fabulas eat? cur habeant materiam maligni? vix absolvi nuptiae possent, si iam contra iudices illi pronuntiassent. Quid futurum est, si haec parata fuerit nubere, et illi matrem pronuntiaverint? Quid autem tu iuvenis, si tibi nuptiae adiudicatae fuerint, ducturus es? si non duxeris, non fiet sic generis experimentum: si ducturus es, factum est. Me miserum! anum ducis iuvenis: video, quid concupieris: mater est: nonvult: ergo mater, an uxor sit, nihil interest. Cetera iuveni audaci in promptu: nec in hac aetate mortem quisquam minaretur. Per fidem, iuvenis, bona potius opta. Consuevit frugalitati: sine marito diu vixit: inter gravissimas vitae calamitates, non sine solatio tamen, meruit maritum: et iam in fine vita est: nec de hereditate sollicita est, non habet filium.

vis alii matris incertae, non potest sine suspicione incesti esse. GRON.

Contra iudices) *Contra te iudices*, Aerod.

Anum ducis) *Anum duces*, Aerod.

Mater est) *Mater esse non vult.* SCHVLT.

Cetera iuveni audaci in promptu) Thaddaeus et Aerodius *audacia*. Addit alter, velle quosdam *iuvenili*. Dein Thaddaeus, *miraretur*. Aerodius, *mortem quisquam mihi minaretur*. Mihi succurrebat, *Ceterum iuveni audacia in promptu; nec in hac aetate temeritatem quisquam miratur*. GRON. *Miraretur*, Schult. et Obr.

Consuevit frugalitati) Aerodius: *Consuevit frugaliter vivere*. Thaddaeus: *Consuevit frugalitate*. Quod fortasse mutandum non fuit. Columella VIII, 15: *nam si modo captas aves, quae consuevere libero victu, custodiae tradere velis, parere cunctantur in servitute*. GRON. Ita et declam. 332, *Paupertate consuevi*. SCHVLT. *Frugalitate*, Marg. Aer. Vid. Freinsh. ad Flor. I, 1, et Gron. ad Liv. XXXI, 35.

Et iam in fine) *At iam i. f.*, Aer.

CCCVII.

CONSCIVS VENENO PRODITORIS.

CONSCIENTIAE SIT ACTIO. PRODITOR TORQVEATVR, DONEC CONSCIOS INDICET. Proditor bis tortus, pernegavit: quum futurum esset, ut tertio torqueretur, amicus ei venenum dedit: reus est conscientiae.

SERMO

Duo nobis efficienda sunt, ut conscium habuerit, ut hunc habuerit.

DECLAMATIO

Scio vos, iudices, posse mirari, cur ex hoc in iudicio quaeratur: prospexerat enim lex, ut conscius per tormenta potius quaereretur; sed quatenus nequitia obviatum est legi, reliquum est ut hic reus sit. Ac primum omnium nego fieri potuisse, ut proditor conscios non haberet. Intuemini naturam, intuemini magnitudinem sceleris: prodere populum, civitatem, exercitum, non est unius. In hoc mihi non est laborandum: nam lex, quae torqueri iubet, donec conscios indicet; non dubitat conscios esse: vidit enim, quanta esset inter se quodammodo sceleratorum fides, quam diu tacerent: itaque non sic scriptum est, PRODITOR TORQVEATVR: sed, TOR-

Conscius veneno) *Conscius veneni*; et deinde in argumento. *Proditionis conscientiae s. a.*, Aerod.

Vt conscius) *Vt in conscios*, Marg. Aernd.

Obviatum est legi) Non probae monetae verbum est, et intrusum a seculum soum sequentibus monachis, pro *obviam itum est*; idem fecere Ciceroni I, ad Ver. 41; ubi pro *obviam ire*, codices quidam *obviare*; vid. et commentatores ad Sallust. Iug. V. BVRM.

Quodammodo) Nam vera fides in sceleratos non cadit, secundum Aristotelicos. SCHVLT.

Torqueatur donec) *Sed donec*, Aer.

QVEATVR, DONEC CONSCIOS INDICET: adeo ille, qui nondum indicavit, adhuc non est pro torto: ergo ut maioribus nostris visum est, si conscios habuit, videamus, quos habuerit. Nullum factum deprehendi, nullum conscientiae signum: putemus mortuum esse, antequam torqueretur: quaeramus, quos conscios habuerit: nonne illud genus quaestionis praecipiendum est, quem habuerit amicum? Non temere debet indicasse tantae rei conscientiam: longa consuetudo, vetus amicitia facit, ut veniat quis in sceleris societatem: amicum igitur proditoris te fuisse negas. Iam si te interrogavero, quare dederis venenum, respondebis, tormenta tertio videre non poteram: meos artus, mea lacerari viscera putabam: iungit enim amicitias similitudo morum: nescio quomodo inter sese animorum numina vident et agnoscunt: nec quisquam amare in altero potest, nisi quod tacitus probat. Nec haec in nobis tantum comparatio: muta animalia si in unum conferantur, genera tamen coibunt. Amicus illius fuisti: cum illo tibi seria ac ioci: non potes videri non probasse, quem non ignorasti: amicus proditoris fuisti: plus est hoc, quam si dixeris, conscium te fuisse. At his tortus pernegavit: redde nobis rationem, quare illi amicus tantopere fueris. Dignum mehercule exemplum, quod fieret in re honestiore: tu, ne ille amplius torqueretur, periculum capitis subisti:

Si conscios habuit) *Iste conscios h.* SCHVLT.

Videamus) *Iudicemus*, Aerod.

Putemus) *Signum putemus*, *putemus mortuum*, Aerod.

Quaeramus) An, *si quaeramus*, SCHVLT.

Praecipiendum) Alii, *praeripiendum*, Aerod.

Indicasse) An *incidisse t. r. conscientia.* SCHVLT.

Negas) *Nega.* SCHVLT.

Animorum numina) Scio quid philosophentur veteres. Sed hic scribendum iudico: *nescio quomodo inter sese animorum ingenia vident et cognoscunt.* GRON. *Lumina*, Obrecht. *Intima*. Schult.

Tacitus) *Tactus*, Aerod. Marg.

Genera) *Genere*, alii.

ille, ne te nominaret, bis tortus est: qui non indicat, confitetur amicum fuisse. Bis tortus negavit: nihil dicam de varietate tormentorum: nondum erat tortus, qui torqueri poterat: illa, illa quaestio fuisset, quam timuisti. Difficile est contra dolorem aegris durare corporibus: et facile est integro sensu perferre, quam semel indueris, persuasionem: ideo ars inventa est: illae torquent nocturnae cogitationes, illa recordatio praeteritorum, illa exspectatio futurorum: illa est quaestio gravis, quum vulnera caeduntur; quum persuasum est animo, nullum esse finem tormentorum: non igitur peracta quaestio fuit. Ducit me indignitas rei: venenum proditori dedisti: nisi aliud crimen occupassem, veneficii accusarem: venenum paravit, habuit, dedit. Et primum hoc invadere libet: unde tibi venenum? ad quos casus parasti? sic illud habuisti, tanquam possis ipse torqueri: age, nondum invado tanquam proditorem: interim ago tecum magistratus nomine: cur in custodiam irrupisti? quibus suppliciis hoc venenum luere poteras? Proditor bene periit. Sed redeamus ad crimen: venenum dedisti, quum scires futurum, ut suspicaremur: quam valde confessionem timuisti, qui subire maluisti hoc argumentum! Amicus, inquit, eram: quid agis? amicus etiamnum patri bono iam filius non videretur: antea tibi poterat ignosci, quum ignorabas: etiamnum probas proditorem. Amicus ille! hoc de pro-

Indicat) *Indicatur*, alii.

Quam timuisti) *Q. prohibuisti*, Aerod. *Quivisti*, Marg.

Ideo ars) *Nec ideo a. i. e. illae torqueant.* Schult.

Poteras? Proditor) *Poteras*, *quo proditor bene periit*, *bene est* feliciter, ut *sis bonus o felixque tuis.* Schult. Alii, *quae supplicia hoc veneno luere parabat*, vel, *poteras: proditor bene perit*; sed Aerod. *proditor veneno periit.*

Suspicaremur) *Suspicemur*, aliae Edit.

Confessionem) *Eius confessionem*, Aerod.

Maluisti) *Noluisti*, et mox, *quid ais?* Aerod.

ditore non est misericordia: qui misereri proditoris potest, crudelis est: non ergo istud amicitiae tuae miseratione fecisti: iam tibi nuntiabatur suprema vox. Vis scire quam hoc non amicitia feceris? ne torqueretur, non dedisti: passus es, ut torqueretur: iam anne tertio torqueretur, minime ad ipsum pertinebat? Bene, quod magna scelera his ipsis, quibus occultari videntur, aperiuntur: dum hoc agis, ne amicus tuus fateatur, ipse confessus es.

Non ergo) An *cum*, an *num*. Sch.
Scire quam hoc non) *Scire quam demum*, Aerod. *Quid*, alii.
Vt torqueretur) *Vt iterum torqueretur*, Aerod.
Iam anne) *Iam* delet Latinius.
Minime ad ipsum) An, *maxime ad istum*. Schvlt.
Bene, quod) *Bene habet quod*, Aer.
His ipsis) *Ab his ipsis*, Aerod.
Aperiuntur) *Aperiunt*, Marg. Aer.

FINIVNT TRACTATAE,
INCIPIVNT COLORATAE.

CCCVIII.

DVO TESTAMENTA.

TESTAMENTA VLTIMA RATA SINT. INTESTATORVM SINE LIBERIS MORTVORVM BONA PROXIMI TENEANT. Quidam primo testamento instituit heredem amicum: secundo facto, alterum. Decessit: posterius testamentum damnatum est. Ambigunt de bonis, priore testamento heres scriptus, et propinqui.

DECLAMATIO

Et in more civitatis, et in legibus positum est, ut quoties fieri potuerit, defunctorum testamento stetur; idque non mediocri ratione: neque enim aliud videtur solatium mortis, quam voluntas ultra mortem: alioqui potest grave videri, etiam ipsum patrimonium, si non integram legem habet: et quum omne ius nobis in id permittatur viventibus, anferatur morientibus. Proximum locum a testamentis habent propinqui: et ita, si intestatus quis ac sine liberis decesserit: non quoniam utique iustum sit, ad hos pervenire bona defunctorum, sed quoniam relicta, et velut in medio posita, nulli propius videntur contingere. Nihil est ergo, quod nos onerare tentent nomine isto propinquitatis, iactatione

Posterius testamentum) *Prius t.* Marg. Aerod.

Et in legibus) *Et* omittunt Editiones aliae.

Fieri potuerit) *F. poterit*, Aerod.

Neque enim aliud) *Neque enim maius*, Aerod. alii, *maius datur.*

Alioqui) *Nec alicui p. gravius quidquam videri quam ipsum*, Aerod.

Integram legem) *Integram eam legem.* SCHVLT.

Et quum omne) Legit *ut.* Latinius et Aerod. *et si cum.* SCHVLT.

A testamentis) *A testamentariis*, alii.

Et ita) Francius, *sed ita.*

In medio) Vid. ad declam. 1.

Nulli propius v. contingere) *Proprius*, Aerod. an non, *nullos?* ut Albin. Eleg. in Drus. 9: *luctus contigit omnes.* Francius volebat, *nulli quam illi*, nisi, *nullos.*

sanguinis et naturae, homines binis iam tabulis exheredati. Et sane quoties quaestio iuris est certi, et a maioribus constituti, nihil necesse est laudare leges, quibus utimur, et ad quas vobis iudicandum est: quaestio igitur totius causae nostrae, ut opinor, in eo consistit, an amicus meus intestatus decesserit: in qua parte delector, nihil tam obscure, nihil tam clam esse factum, ut nobis probandum sit. Interrogo vos igitur, propinqui, an hic, quem intestatum decessisse dicitis, scripserit aliquando testamentum? interrogo vos, an hae tabulae, quae ex parte nostra proferuntur, testati sunt? Intelligitis a me signum: an omni iure conscriptae vel tabulis soletis damnare? non id agunt, utrum non fecerit testamentum; sed intestatum volunt videri eum, quia non semel fecerit. Scripsit, inquit, et alteras tabulas; apparet quam noluerit intestatus mori: neque ego negaverim, non uno genere fieri intestatos: aut enim is est intestatus, qui non scripsit omnino testamentum; aut qui id scripsit, quod valere non possit: vos eligite, quem velitis esse intestatum: si eum, qui non scri-

Binis iam tabulis exheredati) Nam priore testamento, amicum unum: posteriore, alterum instituerat. Atqui praeteritio suorum, quasi quaedam exheredatio est: nota vero non exigua. AERОD.

Ad quas vobis iudicandum est) Ita decl. 313: *Ad certa iura considere*; et 345: *Ad hoc ius, ad hanc legem consedistis*, quare male, *vindicandum* Aerod. *vivendum*, alii.

An tabulae) *An hae tabulae*, Aer.

Testati sunt) *Testantie sint*, Latinius; *intestati, sint*. SCHVLT.

Intelligitis a me signum) *Intelligitis autem signatum ac omni i. conscriptum, vultis tabulas solemnes damnare*, saepius in his declamationibus *vel* pro *volunt*; vid. declam. 370. SCHVLT. *Intelligitis anne signum? an omni iure conscriptae? vel tabulis voletis damnare*, Obr. *Conscriptas vos tabulis*, corrigebat Francius. *Interrogo legitimane signa? an civili iure conscriptas, unde tabulas soletis damnare*, Aerod. Marg.

Soletis) *Solet is*, Aerod.

Scripsit, inquit) *Inquiunt*, Francius et Obr. male; vid. ad Phaedr. praef. lib. III.

Quam noluerit) *Quod voluerit*, Aerod.

Scripsit omnino) *Scripserit*, Aer.

Quem velitis) *Qualem ex illis velitis* volebat Francius.

Si eum) *Si enim*, Marg. Aerod.

psit; non est hic, cuius de bonis agitur; bis enim scripsit: si eum videri vultis intestatum, qui vitiosum scripserit testamentum; hoc confiteamini necesse est, vitiosum testamentum esse pro non scripto. Hoc igitur supremum, quaero sitne testamentum? si confitemini esse testamentum, non potest videri intestatus decessisse: si non est testamentum (sic non est, quia non iure factum est) nihil obstare priori potest. Venio nunc ad meam legem: TESTAMENTA VLTIMA RATA SINT. Habet sine dubio (si verba tantum ipsa intueri velimus) hoc ius occasionem brevem calumniae: quid si enim unum aliquis scripserit testamentum? potest videri novitium, quod magis iure primum dixerimus. Sed quemadmodum inter plurima testamenta, ultimum valere oportet: ita haec manifesta legis voluntas est, ut id testamentum valeat, post quod nullum testamentum est. Neque est incredibile, sine dubio, etiam ante hoc testamentum, quo ego heres factus sum, scripsisse illum alia testamenta, hominem frequenter hoc facientem: ita et ultimum videri potest, si post alia scriptum est: et si primum scriptum est, quia nullum tamen est, quod vincat et potentius sit postea, pro ultimo habendum est: sublatum dicunt prius testamentum posteriore testa-

Esse pro non scripto) Si posterius testamentum pro non scripto habebitur (ut certe quidem) prius manebit firmum. Ergo excludentur propinqui, quibus succedendi locus non est ex lege 12 tabularum, quamdiu ex testamento defertur hereditas. AER.

Quaero sit ne) *Quaero an sit*, Aer.

Sic non est, quia) Conieceram: *ut non est, quia non iure factum est.* Nunc video et Aerodium dedisse: *sicut non est.* GRON. *Sicut non est*, Obr. sed Schultingius commode haec abesse posse indicat.

Non iure) *Non in iure*, Edit. aliae; *quia si non iure*, Francius.

Brevem) An *levem*. SCHVLT.

Potest videri novitium) Sic Pithoeus, nam Aerodius: *potest videri hoc ultimum.* Thaddaeus: *potest videri non vitium.* Scribe per interrogationem: *potest videri novissimum, quod magis iure primum dixerimus?* GRON. *Non potest videri novissimum.* SCHVLT.

Frequenter) Ita dicit Suet. Caes. 82: *Pompeius heredem a Caesare scribi solitum.*

mento: neque ego inficior, si iure factum sit testamentum, hoc est, si testamentum est, potentissimam esse defuncti proximam quamque voluntatem: sed nego ullum postea factum testamentum: quid est enim testamentum? ut opinor, voluntas defuncti consignata iure legibusque civitatis. Non dixerim ego testamentum, cui numerus signatorum deest: non dixerim testamentum, cui libripens et emptor familiae, et cetera iuri necessaria: tabulae erunt; fortasse et scriptum erit. Et hoc, ut paulo ante dicebam, vestra quoque manifestum confessione est, non esse velut testamentum: facto enim illo dicitur propinquum vestrum intestatum fuisse. Hoc propius colligamus: putemus enim factum esse unum hoc testamentum, quod damnastis: num dubium erit, quin ad vos bona pertinuerint, tanquam intestati, id est, quin ita heredes futuri fueritis, tanquam ille omnino testamentum non fecisset? quod si hoc pro non facto est, nec testamentum quidem videri potest. Fingamus fuisse ultimum testamentum: quando quaerimus? puto, quum res in lite est, quum in disputatione: nec pertinet ad nos quod fuerit ultimum, sed quod sit. Si ius utrique testamento constaret, fuisset illud ultimum, quod postea factum est: illo vero sublato incipit ultimum esse,

Inficior) *Non confiteor*, Aerod.

Et cetera iuri necessaria) *Iure*, opinor. GRON.

Iure necessaria deerunt) Vt quinque liberi cives Romani, testium signa, filiorum institutio vel exheredatio etc. Haec si desiit (inquit) tabulae quaedam esse poterunt, aut privata alis quidem scriptura: sed non testamentum, quia non conscriptum iure legibusque civitatis: non voluntatis suae iusta sententia, ut Modestinus ait lib. II Pandectarum. AERODO.

Et huc ut paulo) *Et hoc*, Aerod Scholt. Obrecht. et alii.

Non esse velut) *Non esse verum testamentum*, Obr. et alii; *est. Non esse vultis testamentum.* SCHVLT.

Vnum hoc testamentum) *Hoc* non habet Aerod.

Id est, quin ita) *Id est* omisit Aer. *si qui in vita heredes f. estis*, Marg.

Tanquam ille) Francius legebat, *tanquam si ille.*

Si ius utrique) *Vis utrique*, Aer.

Incipit ultimum) *Incipit omnino ul.* Aerod. *Incipit omnia ult.* Marg.

quod relictum est, ut in contentione cursus, qui proximus ab ultimo fuerit, si desistat ultimus, in nomen illius locumque succedit: ergo ut non fuerit ultimum meum aliquando testamentum, nunc ultimum est; et vos id testamentum fecistis, damnando id, quod postea factum erat.

SERMO

Hoc ad verba legis, illud ad voluntatem.

DECLAMATIO

Quid putamus sequutam esse legem, quae valere voluit ultimum testamentum? Plura valere non poterant: et in tam mutabili natura humanorum animorum, diversis heredibus, media lis relinquebatur: optimum videbatur esse, ut proxima quaeque voluntas duraret: hac vero sublata, necesse esse eam durare, quae sola est. Fecit amicus meus eo tempore, quo me instituebat heredem, legitimum testamentum: nam et constabat ei tum iudicium: quo minus erubesco ista mutatione heredis. In his tabulis alius legitur, quae ius non habuerunt, quae non lege conscriptae sunt, quae fortasse etiam propter hoc damnatae sunt, quod indignus heres videbatur. In comparatione summa non recusabo, quo minus vel propinquos istos amicitiae conferatis: per se mihi vel sanctius nomen amici videtur: hoc enim proficiscitur ab animo: hoc proficiscitur a proposito: istud dat casus,

Vt intentione cursus) Scribe: *ut in contentione cursus*. GRONOV. Ita et Schultingius et Obr. et recte; ut *cursu contendere*, Iust. XXXVIII, 4, et alii.

Vt non fuerit) Francius etiam legebat, *ut non fuit*, et *sic nunc* etc. est; *ut* omisit Aerod.

Et in tam) *Et quia in tam mut.* Aerod.

Proxima) *Postrema*, al.

Comparatione summa) *Summum*, id est tandem ut et alibi. SCHVLT.

Amicitiae) *Amicitia*, Aerod.

conditio nascendi, et quae non sponte nostra eliguntur. Me heredem esse, amicus meus, quod satis est, aliquando voluit, vos nunquam eo tempore, quo iudicabat, neque eo tempore, quo errabat.

SERMO

Illa iam communia pro omnibus testamentis.

DECLAMATIO

Non tantum ad heredem ista lis pertinet. Aliquem fortasse amicorum honoravit, aliquem fortasse servulorum manumisit. Vos poenam quandam propinquo vestro constituitis, ut intestatus decesserit, et bona tanquam relicta, tanquam deserta invadatis.

Eliguntur) *Leguntur*, Aerod.

Vos nunquam eo tempore) Lege: *vos neque eo tempore, quo iudicabat; neque eo, quo errabat.* Aarodius: *vos nunquam neque:* sed media vox supervacanea. Gaon. Schultingius cum Aerodio faciebat.

Poenam quandam servo) Rupto, iniusto, vel irrito facto testamento, et libertates cum legatis amittuntur. Ergo in poenam quodammodo servorum, testamentum ad intestati causam recidit. Quid si ita legamus? *Vos poenam quandam tanquam servo constituitis* etc. Aerod.

CCCIX.

RAPTOR CONVICTVS.

Educta ad magistratum adolescentis, a quo esse vitiata dicebatur, nuptias optavit. Ille negavit se rapuisse: iudicio contendit: victus est: non recusat ducere. Illa optare vult.

SERMO

Actio debebit adolescentis esse summissa: nam etiamsi nullo themate ad id alligatur, ut necesse sit eum raptorem videri; rei tamen iudicatae facere controversiam non potest: et videtur mihi hunc modum custodire debere, ut de raptu nihil neget; nihil tamen sciat.

DECLAMATIO

Non aliud, iudices, causae meae aptius, aut verecundiae necessarium magis est, quam ut puellae mitissimae clementissimaeque gratias agam: lege permittente omnem in me potestatem, optare nuptias etiam festinavit, nondum me rogante, nondum (indicare enim simpliciter necesse est) saltem confitente, ita facile, ita

Raptor convictus) Eiusdem argumenti declamatio est apud Senecam lib. VII, Declamat. ult. et lib. IV, controv. 4. Atque hinc facile, ut ex multis aliis locis, perspicere licet, quam in tractandis his quaestionibus, et colorata oratione vestiendis, hos omnes Quintilian. antecelluerit, quorum varios sermones collegit Seneca, libris illis Controversiarum. AERod. Vide Cl. Schult. ad Senec. controv. XXIII, p. 268.

Ad magistratum) *Ad magistratus*, Aerod.

Optare vult) *Optare non vult*, aut *mortem* inserendum. SCHVLT. *Illa iterum optare vult*, Aer.

Adolescentis) *Huius adolescentis*, Aerod.

Nondum me rogante) *N. interrogante*, Aerod. Merg.

Nihil neget; nihil tamen sciat) In hoc certe rectius et magis accommodate, quam et Latro, et Varius Geminus, qui uti vel negandum, vel confitendum omnino esset, ita pro eo dixerunt qui rapuit. Color igitur Quintiliani aptior. AER.

Iudicare enim suppliciter) Alias, *iudicare enim se supplicantem necesse*

celeriter, ut vix mihi verisimile videretur, illam iniuriam accepisse. Proxima, ab hac gratiarum actione, debet esse confessio: peccasse me, quod dubitaverim, fateor: quid enim mihi contingere optabilius potuerat, etiam si non rapuissem? Sed huius qualiscumque culpae meae spes omnis in animo istius est, quae ignoscere solet: quantumlibet contradicendo peccaverim, minus est hoc tamen, quam quod rapui: intelligo autem, iudices, hanc primam mihi in hac causa habendam esse rationem, ne me, quod negavi, fecisse callide ac maligne existimetis. Scitis quam multa faciat error, quam multa permisceat fortuna, quum praesertim accesserit

est, hoc est, condemnare se, et raptorem fateri, ut sint haec verba Quintiliani conversa ad discipulos. Aerod. Aerodius edidit: *nondum me* (*iudicare enim:* etc. *est*) *saltem* etc. et praeterquam, quod in notis ad marginem ait, alios legere, ut appareat legendum ex sequentibus: *advocare enim amicos suppliciter*. At tu habe: *nondum* (*indicare enim simpliciter necesse est*) *rogante*. Declam. 315: *Ego si melior essem pater, illud quoque simpliciter confiterer*. Gronov.

Dubitaverim) *Dubitaverimus*, Aer.

Fecisse callide ac maligne existimetis) Hanc divisionem sequutus est Passienus apud Senecam. Aerod.

Quam multa faciat error) Non habet haec Aerod.

Quam multa permisceri fortuna) Hic non tantum corrupta, sed et turbatus ordo verborum videtur. Tentabam: *quum multa permisceat fortuna, quum praesertim accessit et obscuritas noctis et paullum liberioris meri. Ignorantia haec me et frugalitas innocens fefellerunt: ita vixeram semper, ita custodire probitatis meae cupieram famam, ut me peccasse mirarer. Non est dubitare iam fas, quis enim alius vitiator est? Non confiteor* etc. Gron. *Quum praes. ad haec accessit, et obs. n. et aliquid paulo liberioris meri*, Aer. *Quum praesertim accedit et o. n. e. p. liberior mens mero*. Schvlt. *Quum praesertim adhaeret obscuritae noctis, et p. liberioris meri* (*quis enim aliter vitiator est*) *ignorantia. Haec*, Obr. sed quid est *ignorantia meri*, an quod adsuetus non erat, nec eius vires noverat. Vix puto hoc recte dici. *Vitiator est. Ignorantiam haec meam vitamque frugi et innocentem* (*non est dubitare*) *iam bis fefellerunt*, Aerod. *Quum pr. ad haec e. o. n. e. p. l. meri potus accesserit*, Latinius; ego legerem: *paulo uberioris meri* (*quis e. a. v. est*) *irrigatio: Haec*. Ita *liberior*, et *uberior* confuderunt Librarii apud Ovid. III art., 382, et I Met., 42. *Irrigatio*, ut apud Phaedr. IV, 14: *irrigatus multo venas nectare*; exprimere autem voluit illa Terent. Adel. III, 5: *Persuasit nox, amor, vinum*: et Ovid. I Amor., 6: *Nox et amor, vinumque nihil moderabile suadent*. Burm.

et obscuritas noctis, et paullum liberioris meri: quis enim aliter vitiator est? ignorantia haec me, et frugi et innocentem, non est dubitare iam fas, fefellerunt: ita vixeram semper, ita custodire probitatis meae cupieram famam, ut me peccasse mirarer. Itaque confiteor, actum de me erat, si in aliam incidissem: nam, ut dixi, neque ad genua procubueram, neque propinquos, aut amicos advocaveram: sed movit puellam ipsum, ut credo, ignorantiae meae periculum; persuaserat sibi, nihil me fecisse temerariae libidinis causa. Nec me malo hoc animo negasse, ex hoc apparere vobis potest: negavi, postquam ista nuptias optavit. Gratias ago et iudicibus: emendaverunt contumaciae detrimentum: amiseram puellae optimae conditionem, si vicissem: ergo quod superest, gratulemur. Ius esse raptae optandi adversus raptorem, hoc iam non negamus: sed illud quoque aeque conveniat necesse est, bis adversus eundem raptorem optandi non esse ius: et si hoc in confesso fuerit, illud quoque teneamus, optasse iam puellam.

SERMO

Haec sunt, quae inter utramque partem necessario conveniunt.

DECLAMATIO

Negat optionis expletum esse ius, quod ante optaverit, quam certum esset rapuisse eum, contra quem

Haec mea te) *Haec me et frugi*, Obr. quod laudo.

Contumaciae detrimentum) *Contumaciae meae detr.* Aerod.

Sed illud quoque aeque) *Sed aeque conv.* Aerod.

Non esse ius) *Non esse ei ius*, Aer.

Negat optionis expletum esse ius) Hoc est quod Fuscus dicebat apud Senecam, optionem eam esse, quae legitime facta sit; hanc nec legitime, nec iure factam: quia legem optandi habere non potest, quin prius confitentem raptorem habeat: at hic per-

optabat: ego autem in lege nullam animadverto differentiam: et hoc unum exceptum, ut rapta raptoris mortem optet: viderimus, an in controversiam res adducta sit postea; interim certum est hunc fuisse raptorem. Ergo quum et tu rapta esses, et hic raptor esset, et lex raptae optare permitteret, et tu optaveris, non video, quare non finitum ius sit. At postea tu negasti, te esse raptorem: ideo victus sum. Feci, si vis, improbe, differo enim istius rei defensionem, feci temere: quid tamen aliud quaeri potuit in illo iudicio, quam hoc, quam tu merito optasses? probasti raptorem fuisse me, hoc est, probasti te recte optasse. Volui rescindere optionem tuam: non contigit.

SERMO

Haec circa ius, illa circa aequitatem.

DECLAMATIO

Bis optare vis, quod etiam semel multum est: potestatem tibi vitae ac necis lex dedit. Vltra regnum omne, ultra tyrannidem omnem est, hoc diu licere. Fulmina

negabat: ergo repetendam optionem, quasi prior non suo die facta sit, l. optione, ff. de opt. leg. et uti iusiurandum, quod minus solemniter factum est, repeti debet, l. qui per salutem, ff. de iureiuran. Aerod.

Et hoc unum) *Sed hoc unum*, Aer.

Viderimus quae in controversiam res adducta sit) Nam quum raptor negaret, videtur id modo in iudicium deductum esse, an hic raptor, haec rapta sit: et an hinc nata esset optandi occasio; non autem, an haec aut illa res ex lege optata et electa sit. Aer.

At postea) *Ac postea*, Marg. Aer.

Differo) *Desero*, malebat Francius.

Quam tu merito) *Quod tu m.* Francius; *quam hoc? Quando me maritum optasses: probasti*, Aerod. *quando merito*, Marg.

Quod etiam semel multum est) Seneca, *Proponite supplicii faciem: hoc semel licere nimium est. Nihil tam civile, tam utile est, quam brevem potestatem esse, quae magna est.* Aer.

Vltra regnum) Ita declam. seq. *ne damnatione quidem compesci ultra omnia videbatur.*

ipsa velociter cadunt: habet finem aliquem exspectationis securis illa carnificis. Si mortem optasses, et nuptias optare velles, videreris etiam facere contra legem: et esset, qui diceret; ante deliberasses, ante dispexisses; emissa vox est, potestatem tuam ipsa finisti: nunc vero quum optaveris nuptias, mortem optare vis: quae ista ad crudelitatem poenitentia est? Intellexit et ipsa, quam saevum, quam crudele sit: plus enim postea mali feci? ignovisti, quod rapueram: ignovisti, quod abstuleram virginitatem: haec nuptiis aestimasti: morte aestimas verecundiam. Neque ego, quum me rapuisse negarem, nuptias tuas recusabam: volebam ducere, non tanquam raptor: quum me hoc modo putarem fore cariorem, si tibi iniuriam non fecissem, vel fallere animum tuum volui, ne irascereris. Sed et ipsi iudices hoc pronuntiaverunt, hoc spectaverunt: quaestionem enim fuisse putas, an ego rapuissem, quum ego dicerem: non rapui, non hi mores sunt mei, honeste semper vixi, frugaliter vixi: quae probatio huius criminis mei? quis testis? Dicebantur illa contra: periclitaris, et male tecum agitur; nuptiae sunt, de quibus litigas. Fecerunt

Ante deliberasses) *Si non ante deliberasses*, Aerod. *ante liberasses*, Marg.

Potestatem tuam ipsa finisti) Seneca ex Publio Aspernate, *optio* (inquit) *semel puellae datur, immutabilis est: semel emissa est. Iudex quam tulit de reo tabellam revocare non potest:* huc pertinet, l. apud Aufidium st. de optio. lega. l. servi electione, ff. de lega. lib. I, l. si quis, ff. de verb. obligat. Aerod.

Ignovisti, quod rapueram) Omisit haec Aerod.

Quae ista ad crudelitatem poenitentia est) Seneca ex Albutio, *Qui potest condemnare, possit semel: qui potest occidere, possit semel: aut si qua iteratio recipi potest, in poenitentiam mortis recipienda est.* Aerod.

Haec nuptiis) *Hanc nuptiis*, Aer., Schult. *haec nuptias*, Edit. aliae.

Ducere, non tanquam raptor) Hispanus Cornelius, *Non subducere illi* (inquit) *maritum volui, sed honestiorem dare.* Aerod.

Non rapui) *Non rapui?* Obr.

Quis testis) *Quis testis dicebatur? Illa, contra*, Aerod.

Et male tecum) *Nec male t. a.*, Schult.

Nuptiae sunt, de quibus litigas) Hoc est, non te raptorem esse abnegas, sed nuptiae displicent, Aerod.

iudices, quod parentes nostri fecissent: id pronuntiaverunt, in quo victus gratias ageret. Sed spe suspendit, et vult videri nunc quoque factura, quod fecit: si beneficium vitae repetere vis, dedisti: non possum plus debere, si repetis. Quam autem causam habes renovandae optionis, si optatura nuptias es? si vindicari vis a me metu, timui: si rogari vis, rogo: et rogo per illam clementiam tuam: rogo iam tanquam maritus: et intelligo, tota mihi vita hoc agendum, ut satisfaciam.

CCCX.

FORTIS BIS ADVLTERII DAMNATVS.

Bis adulterii notatus ignominiosus sit. Notatus adulterii, fortiter fecit, petit praemii nomine, ut iterum accusaretur. Impetravit: accusatus est iterum, et damnatus. Dicitur ignominiosus. CD.

DECLAMATIO

Quanta gratia prematur in foro, quam impudenti calumnia inimicorum suorum vexetur, et hoc ipsum iudicium argumento est: videlicet, contemnunt hominem militarem, nihil minus quam litibus idoneum: sed formulae inimicitiae tum valere possunt, quum de aliquo facto mentiri licet, quum testes subornare. Ceterum in

Sed spe suspendit) Potest intelligi, *me*. Sed malo, *spem suspendit*, et intelligere *meam*. Gron.

Vis a me metu) *Vis a me, mortem timui*, Aer. *Vis a me metum* l. Marg. *Vis deme metum, timui*, al.

Rogo iam tanquam) *Rogo iam, inquit, tanquam m.* Schulting. ad Senec. p. 259.

Quanta gratia) *Quantum*, Latinius; *quanta quis gratia*, Francius.

Formulae inimicitiae) Sic Demosthenes, δίκη φθόνος καὶ γραφὴ καὶ ἐκ περιουσίας κατηγορεῖν. Aer. *Quin formulae*; an, *formulae et inimicitiae*? an, *formulae inimicorum*? Schvlt.

his, quae ad intellectum iudicum pertinent, gratia sine vitio cognoscentium nihil est: nemo igitur nostrum negat, ita in lege scriptum esse: Qui bis adulterii damnatus est, ignominiosus sit: ne id quidem negabitur, bis in iudicium hunc descendisse, bis contra hunc latam esse sententiam. Sed si manifestum fuerit, legem non ideo esse conscriptam, ut hoc genus damnationis ignominiam faciat; si ne in cogitationem quidem cuiusquam cadere omnino potuit, aliquem ex eadem causa bis potuisse damnari, profecto manifestum est, non in aliud scriptas esse leges, in aliud valere. Quaero igitur ex ipsis adversariis, cur bis damnatum adulterii, ignominiosum esse voluerint? ut opinor, iudices, quoniam una damnatio habebat aliam et suam poenam: geminatio criminis afferebat ignominiam, neque immerito: semel enim errare sane tolerabile sit; in eadem vero incidere, ne damnatione quidem compesci, ultra omnia videbatur. Nihil enim verba faciunt: sed voluntas legis diversa atque

Ad intellectum iudicium) A Pithoeo vox *iudicium* addita est: Thaddaeus et Aerodius ignorant. Num voluit, *iudicum?* GRONOV. Sic supra *iudicium*, *pro iudicum*. SCHVLT. *Iudicum*, Latin. vid. ad lib. XI Inst., 1; omisit *iudicum*, Aerod.

Nemo igitur nostrum) *N. i. vestrum*, Aerod.

Sed si manifestum) *Si* abiecit Aer.

Si ne in) *Sive in cog. cuiusquam cadere omnino non potuit*) Aerod.

Compesci, ultra omnia videbatur) Sic et Thaddaeus. Aerodius: *compesci ultra posse crimina videbantur*. Asyndeton et neglecta distinctio impedierunt doctissimum virum. *In eadem vero incidere*, (hic intellige, quasi interpositum esset τὸ *et*) *ne damnatione quidem compesci*, (intellige, hoc vero) *ultra omnia videbatur*. Haec extrema linea putabatur insaniae GRONOV. *Nec damnatione*, Obr.

Nihil enim verba faciunt: sed) Pro *enim* in Thaddaeo et Aerodio video *ergo:* idque magis convenit, modo et restituas: *Nihil ergo verba faciunt, si voluntas legis diversa atque contraria est.* GRONOV. *Nihil ergo v. b. sed voluntas legis, si diversa a. q. c.*, Obr. Francius cum Gronovio faciebat. Schult. volebat, *autem*, vel, *vero verba f. si voluntas*; alii, *si quidem voluntas*.

Voluntas legis diversa atque contraria est) Non enim hic fortis bis accusatus est, quod bis deliquerit: sed quia loco praemii postulavit, prius illud iudicium repeti ac recognosci, ut an iure vel iniuria damnatus sit, altero iudicio appareret. Igitur haec duo iudicia, unius loco esse: ideo-

contraria est: est autem diversa, ut apparet. Atque ego, si descendere ad hoc genus actionum vellem, ad quod me pars diversa deducit, possem contendere, vim duorum iudiciorum in his non esse: quare? quoniam lex viri fortis intervenit: et praemium eam vim habuit, ut iudicium prius tolleretur: itaque etiamsi prius damnatus, et propter hoc bis, ignominia notatus, fortiter fecisset, et praemii nomine restitutionem quaesisset, nihil, ne duo quidem vera crimina valuissent: ergo eo tempore, quo optavit, ut accusaretur iterum, hoc optavit, ut esset pro damnato? Si ergo prius iudicium hoc illi praestitit, et merito praestitit, in summa quidem secundo iudicio quaesitum est, an hic adulter esset, quare accusatus esset? quoniam tanquam de innocente, et de dubio arbitrabatur, ac si prius iudicium non esset; altero damnari nihil attinuit: erat enim damnatus. Vel elige quod voles accusator: utique alterum ex duobus: nam si valuit, illud fuisse sententiam: alterum est

que non legis verba, sed mentem amplecti oportere. AERON.

Tolleretur) *Tolleret*, Aerod.

Si prius damnatus, et propter hoc bis, ignominia) Alii apud Aerodium *praeter*. Sed transponendae voces: *Itaque etiamsi prius bis damnatus, et propter hoc ignominia notatus, fortiter fecisset.* GRONOV. *et praeter hoc.* SCHVLT.

Optavit, ut esset pro damnato) Conieceram: *pro non damnato.* In eandem sententiam Aerodio placuisse video: *ne esset pro damnato.* GRON. Sed si per interrogationem legatur, ut Obrechtus, adidit, eodem redit.

Prius) *Ad prius.* SCHVLT.

Hoc illi praestitit, et merito praestitit, in summa quidem) Thaddaeus nescit prius *praestitit.* Aerodius: *illi vel merito praestitit in summa quidem.* Scribendum censeo: *Si ergo prius iudicium hoc illius meritum rescidit, et in summa idem secundo iudicio quaesitum est.* GRON.

Prius iudicium non esset) Id est nullum esset; ut mox, *non est ignominia.* SCHVLT.

Tanquam de innocente, et de dubio arbitrabatur) Forte, *ambigebatur.* GRON.

Vel elige) *Vel non elige*, Aerod.

Si valuit, illud fuisse sententiam) Hoc vult, arbitror: Si prius iudicium aeque latum sit, et pro iusta sententia haberi debeat: posterius non aliud quoddam iudicium est a priore separatum, sed idem cum eo quod confirmat: ut causam eandem, quia apud inferiorem, mox appellatione interposita, quia apud superiorem iudicem mota est, certa nemo dixerit variam

pro sententia. Prius utique illud sic colligite, non est impunitus is, qui semel adulterii damnatus habet suam poenam: ponamus hanc esse pecuniam: num igitur exigis alteram, quae priore iudicio aut debita, aut persoluta erat? atqui, si, tanquam singula iudicia publica, poenas suas non habent, non possunt pro duobus numerari. Supererat fortasse, ut causam quoque adhuc viri fortis agere tentarem: sane dissimulemus partem. Quaeratur saepius esse damnatus: erant alioqui, quae

et multiplicem esse. Sin prius iudicium non fuit, unicum erit ergo iudicium hoc alterum, non duplex. Quare hic vir fortis nullo modo ignominiosus esse potuit. Aerod. *Nam si valuit illud, fuit sententia, si alterum, perit prior sententia;* aut, *nulla est prior sententia*, aut, *non est prior s.* ut paullo ante, *non esset prius iudicium.* Schvlt. *Nam si voluerit, illud fuisse sententiam, alterum non est pro sententia*, Obrecht. *Si volueris*, Marg. Aerod.

Prius utique) *Prius illud colligit*, Aerod.

Semel a. damnatus) *Semel a. d. est habeat suam p.* Aerod.

Exigis) *Exiges*, Aerod.

Alteram, quae) *Alteram quam quae.* Aerod.

Atqui, si, tanquam singula iudicia) Vtut sint haec omnia corruptissima et obscura, sensus est: Haec duo utcumque sint iudicia, tamen unius loco sunt: et eo apparet, quod singula alia quaeque iudicia publica, suam poenam habent: hic duo iudicia esse oportet, bisque aliquem damnatum esse, antequam ignominiam subeat: unius ergo iudicii vim habent. Quod facilius (inquit) colligi poterit, si adulterum pecunia, non infamia multari posuerimus. Sic etiam hic locus restitui potest, *Atqui si, tanquam singula iudicia publica poenas suas habent, haec duo non habent, non possunt* etc. *v. posse.* Aerod.

Poenas suas) *Poenas duas non habent*, Obr.

Sane dissimulemue hanc partem) Sic fortasse emendari potest hic locus, *Sane dissimulemus hanc partem. Quaeritur an saepius est damnari, esse damnatum iterum: nam alio quoque argumento moveri non possunt.* Vel, *hanc partem qua quaeritur an saepius sit damnatus, qui est damnatus iterum.* Aerod. *Nisi dissimularemus h. p. quaereretur saepius esse damnatum; durant alia quoque, quae movere vos (vel nunc) possent*: vel lege, *sane ne dissimulemus, partim queritur se esse damnatum*; post haec omissum membrum: sive legendum, *non parum queritur s. e. e. d.* et dein, *erant alia quoque quae movere nunc* (aut *vos*) *possunt*: potest et ita legi ut omnia connectantur; *erant illa quoque* etc. nempe illa, quae sequuntur; sic nihil posset videri omissum. Schvlt. *Partem, quare saepius esset damnatus: erant alioqui, quae movere nos possent*, Obs.

Quaeratur saepius esse damnatus) Sic et Thaddaeus. Aerodius, *Quaeritur.* Lege: *Quare igitur saepius est damnatus?* Gronov.

Erant alioqui) *Erunt alio quoque moveri non possent*, Aerod.

movere non possent. Damnatus est adulterii; sed postea fortiter pugnando ostenderat, non eos esse mores suos, non suam vitam, ut in illo credibilia haec crimina forent: sed quum optare illi liceret restitutionem, illud optare maluit, ut accusaretur, ut de vero quaeri posset: hoc non sine bona conscientia fecit. Cur ergo damnatus est iterum? quia damnatus erat, non putaverunt illi, qui cognoscebant priorum iudicum rescindendam esse sententiam: ita homo, qui post praemium accusabatur, sic auditus est, tanquam nondum fortiter fecisset. Vos ergo, qui duobus iudiciis esse dicitis damnatum, explicate, quid aliud obiectum sit altero, quae differentia duorum iudiciorum fuerit: eadem adultera dicebatur, iidem testes producebantur, iisdem argumentis premebatur. Hac scilicet improbitate, qua unius causae vultis duo esse iudicia, potestis et illo modo aestimare iudicium, quam inique ipsa poena petatur a viro forte. Statuamus duos esse, adulterum, qui bis adulterium commiserit: adulterum, qui bis damnatus sit. De illo ea dico, duo cubicula irruisti, duobus maritis iniuriam fecisti, duas familias incerta stirpe confudisti: huic tu quid obiicis? indignatus es, quod damnatus esses: sententiae iudicum repugnasti: persuadere tibi ipse non po-

Illud optare maluit) *Illud optarem aliud ut acc. ut de vero?* (vel *ut denuo*) Marg. Aerod.

Qui duobus) *Quid vestris iudiciis e. d. d.* Aerod.

Quid aliud obiectum sit altero) Sic et Thaddaeus. Aerodius, *adultero*. Male. *Altero*, intelligo iudicio. Gron.

Hac sciet improbitate) Aerodius, *improbitas est*, et claudit periodum post τὸ *iudicia*. Lege: *Ex hac scilicet improbitate, qua unius causae volunt duo esse iudicia, potestis et illud modo aestimare, iudices, quam inique ipsa poena petatur a viro forti.* Gronov. *Haec scilicet improbitas est, quod u. c. d. esse vultis iudicia. Potestis et illo modo ae. iudices, nisi iudicium* collective positum accipimus. Schvlt. *Hac s. improbitate, q. u. c. v. d. e. iudicia. Potestis et illo modo aestimare iudices* etc. Obrecht.

Duos esse, adulterum) *Duos esse adulteros, unum qui b. a. c. alterum q.* Aerod. *hunc a. q. bis.* Schvlt.

Quod damnatus esses) *Qui damnatus esses*, Aer.

Sententiae iudicum) *Eo sententiae*

tuisti esse te nocentem. Egregiam, Hercules, gratiam viris fortissimis reddimus: hic si magistratus esse voluisset, honores gessisset: si sacerdos esse, templis praefuisset: hoc egit praemio suo, ut ignominiosus esset: detrahe illi, quod fortiter fecit; detrahe quod optavit; non est ignominia: nondum atrocitas erat: qualecumque crimen, donari meritis, donari virtuti potest.

CCCXI.

ADDICTVS MANVMISSVS.

Addictvs, donec pecvniam solverit serviat. Qui habebat domi addictum, testamento omnes servos manumisit: petit addictus, ut liber sit.

DECLAMATIO

Intelligimus nihil nobis in hac causa verendum magis, quam communem quendam omnium, qui in libertatem asserunt, favorem: contra quem non id modo a nobis intelligimus esse dicendum, ut praecipue ius tueamur: sed illud etiam, non minus pro eo esse, contra quem videmur agere, si tamen explicet fidem, quod nos conten-

i. repugnasti; persuadere t. i. n. p. e. te nocentem; ut paulo ante, *non sine bona conscientia fecit.* Schvlt. *Innocentem*, Edition. al.

Gratiam reddimus) Francius legebat, *redditis.*

Nondum atrocitas erat) *Non damnationis atrocitas erit*, haec sublata per optionem; an, *nondum atrocitas haec erit.* Schvlt. *Non tanta atrocitas rei erat*, Aerod. *nondum atrocitas res erat*, Marg.

Verendum) *Verecundum*, Marg. Aerod.

Asserunt) *Asseruntur*, Obrecht *se asserunt*, Aerod.

Non id modo) *Non ita modo.* Sch.

Si tamen explicet fidem) Hoc est si debitum solvit. Aerod. *Nihil minus p. e. e. e. q. v. a., nisi tamen explicet fidem, quam quod vos contenditis, explicare fidem*, ut *expedire nomen* Sueton. Gramm. Schvlt.

dimus. Id enim hodie quaeritur, an servus sit: de liberalitate eius, qui nos heredes instituit, nihil querimur. Servos manumisit: nunc cui controversia movetur? num inviti eos, tristesque in numero civitatis adspicimus? alia nobis ratio cum debitoribus, alia cum ingenuis: neque nos fugit, velut in contrarium ire litem: nam si quis ex nobis istum servum vocaret, multa habebat profecto, quae pro se diceret, per quae ingenuus videretur. Quid enim lex dicit? ADDICTVS DONEC SOLVERIT, SERVIAT: ut opinor, non SERVUS SIT: plurimum antem refert, an servire merito dicamus; et eos qui in piratas inciderint, et eos qui ab hoste sint capti. Id quod ingenuis natura dedit, nulla fortunae iniuria eripi potest: id quamvis nulli non vestrum existimo esse manifestum, quibusdam tamen confessis argumentis ostendere volo. Ante omnia

Id enim hodie quaeritur) *Id e. h. non quaeritur*, Aerod.

Nunc cui controversia) *Num cui*, Laliu. *nunc cur*, Schult.

Num inviti) *Non iniusti*, Aerod.

Serviat, non servus sit) Vid. ad Inst. Orat. III, 6.

Plurimum autem refert, an servire merito dicamus) A sensu non alienum est, quod quidam apud Aerod. *Plurimum autem refert, an servire, an servum esse dicamus. Servire merito dicimus.* Sed uimis inculcatur verborum: *Serviat, ut opinor; non servus sit. Plurimum autem refert.* Satis commode hic intelligi puto, utrum istorum duorum dixerit lex. Sequentia deleta particula, ut illi: *Servire merito dicimus et eos.* GRON. *Plurimum a. r. an servire indicamus; an servos esse; ut eos q. i. p. i., ut eos q. a. h. s. capti.* SCHVLT. *Plurimum autem refert. Nam servire m. d.* etc. Obr.

Iniuria eripi) *Iniuria er. ipsi potest*, Marg. Aerod. *eripi ipsis*, Aerod. *Eripi nec surripi potest*, alii: ita enim Cicero ult. parad. AERОD.

Ante omnia servus hic habet nomen) Haec, et quae sequuntur, omnino conveniunt cum his quae ab eodem Quintiliano tractautur lib. V, cap. 10, et lib. VII, cap. 4: *Aliud* est (inquit) *servum esse, aliud servire, qualis esse in addictis quaestio solet. Qui servus est, si manumittitur, fit libertinus. Servus invito domino libertatem non consequetur: addictus, solvendo citra voluntatem domini, consequetur. Ad servum nulla lex pertinet. Propria liberi, quae nemo habet nisi liber, praenomen, nomen, cognomen, tribum: habet haec addictus.* Igitur aliud est, servum esse, aliud servire aut in servitute esse: ut aliud in libertate esse, aliud liberum esse. Decl. 340 infra. Hinc Papinianus l. uxori usufructu, ff. de usu et usufr. lega. Scurpium servum meum Semproniae concubinae meae servire volo: non videtur pro-

servus hic habet nomen, est in censu, aut in tribu: quorum nihil, ut opinor, deprehendi in servo potest. At intervenit ea conditio, ut servire debeat, donec solverit: hoc ipsum servi non est, habere in sua potestate, quando desinat servire. Fingite enim, iudices, aut oblatam esse ab illo pecuniam: aut ex hoc testamento pronuntiatione vestra liberum fieri, num inter libertinos futurus est? Non, ut opinor. Atqui si illud in confesso est, eum, qui a servitute in libertatem veniat, non esse alio, quam libertini loco: hic solutus hac necessitate, tam ingenuus futurus sit, quam fuit: manifesto ne hodie quidem servus est. Alia quoque complura sunt, quae intueri licet, si velitis: servus aut domi natus est, aut relictus hereditate, aut emptus. Hunc ex quo genere servorum ponitis? domi natum esse se non dicit, ne emptione quidem, aut hereditate relictum. Pendet igitur omnis haec conditio ex foenore: quid sequitur? ut nomen sit. Haec ad ipsa testamenti verba: libet tamen scrutari etiam defuncti voluntatem, qua nihil potentius apud nos, nihil nostro animo sacratius esse debet: credibile est igitur, hoc eum sensisse, ut liberum esse vellet etiam addictum. Servos cur manumiserit, manifestum est: delectatus est officiis, referre voluit gratiam

prietas servi relicta, sed usnsfructus. AEROD. Expunge τὸ *servus*. Non enim concedit servum esse. Florus III, 16: *C. Gracchum hominem sine tribu, sine nomine*. GRONOV.

Aut in tribu) Francius malebat, *est in tribu*.

Aut intervenit) *At intervenit*, Aerod. Latin. Schult. Obr.

Desinat) *Desinet*, Aerod.

Hic solutus) *Et hic s*. Aerod.

Ingenuus futurus sit) *Futurus est*, Schulting.

Aut domi natus) Petron. 47: *Emptitius, an, inquit, domi natus es? neutrum, inquit cocus, sed testamento Pansae tibi relictus sum*. Vid. Cicer., I, de Invent., 45. BURM.

Ne emptione) *Non e*. Aerod.

Quid sequitur? ut nomen sit) *Et quod sequitur, ut nomen non sit*; vel, *ut nomine sit*; vel, *et quod sequitur ne nomen sit*, id est debitor, vel, *quid sequitur?* id est quaerit, *sequi* eius est, quae assequi non possumus; si liberetur, nec solvendum ei erit: ita nihil mutandum, nisi ut addatur *non*, *ut nomen non sit*. SCHULT.

obsequio: alius aegrum curaverat, alius peregrinantem sequutus erat, alius inter tot occupationes domesticas custodierat, alius hoc ipsum foenus exercuerat: voluit liberos esse, quos amaverat, a quibus amatum esse se crediderat: huic vero quid debuit, nisi iram? durum tamen videtur, et inhumanum, solum hunc esse in vinculis, et in servitute. Ante omnia si quid asperitatis in lege est, quae addictos servire iussit, donec solverent, num igitur exigitis, ut dicamus aliqua pro lege? non est nostrae mediocritatis, non officii, ea, quae prudentissimi maiores constituerint, tentare defendere. Verumtamen si intueri velitis, quid aequius constitui potest, aut quo alio custodiri patrimonia vestra, fortunae sustineri possunt? an vero pecuniam aliquis accepturus, per omnia vitia exhauriet, ut non alligetur ad aliquam solvendi necessitatem? Dura vincla alicui videntur, dura conditio servitutis: reddat, quod accepit: istic non servitus constituta est, sed illud, quod iustissimum est, reddendae pecuniae causa.

Quid debuit, nisi iram) *Quid debuit? misera malorum tamen conditio videtur, et inhum.* Aerod.

Ante omnia) *Ante omnia si quid est asperitatis, id* (aut ea) *in lege est.* Schvlt. *Ante omnia quid asperitatis in lege est*, Aerod.

Ea, quae prudentissimi) Francius volebat, *prudentissime*, et mox, *conari defendere.*

Constitui potest, aut) *Potest, aut est, quo*, Aerod.

Istic non servitus) *Ista non servitutis constituta sunt.* Schvlt.

CCCXII.

HEREDES DE DEPOSITO.

Quidam a commilitone eiusdem ordinis depositum petebat: negavit ille se accepisse. Quum res sine teste esset, occidit eum, a quo petebat, et se. Petitoris heres, petit ab herede alterius commilitonis.

DECLAMATIO

Si pecunia tantum in causa litis esset, parem videremur litigandi habere rationem: nunc illud quidem nobis extra ordinem accidit, quod litigandum est etiam propter ipsum, ne sine causa perierit. Plurimum autem fallitur, si quis eandem conditionem putat huius iudicii ac prioris: desiit esse sine teste. Ergo iam priori non erat satis pro se dicere: mihi non mediocre argumentum est: si quis enim testis idoneus fuisset, videretur huius fiducia calumniatus. Quid in causa est praeter veritatem, ut aliquis id petat, quod probari non possit? et inficiandi quidem depositam pecuniam manifesta ratio est, cupiditatis, lucri: petendi etiam non depositam, si quae probationis spes, eadem causa sit. Quum quidem aliquis dicit, Deposui apud te, scis ipse, quid aliud videtur advocare, quam Deos testes? dicite igitur causam, quare petierit, si non deposuerat? Habere pecu-

Nunc illud quidem) Scribe: *nunc illud quoque extra ordinem nobis accedit, quod litigandum est etiam propter ipsum*. Vel, *id ipsum*. GRONOV. *Ne illud*, Marg. Aerod.

Plurimum autem) *Plurimum enim*, Schult.

Desiit esse) *Desiit lis esse sine t.* Aerod.

Ergo iam priori) *Ergo quod iam pr.* Schult.

Quid in causa) *Sed quid in causa*, Aerod.

Cupiditatis, lucri) *Cupiditas lucri*, Schult.

Petendi) *Petendae*, Marg. Aerod.

niam potuit, manifestum est: et ipse reliquit heredes, et is, qui eiusdem ordinis fuit: multas deponendae pecuniae intervenire rationes inter milites manifestum est: longum iter incidit, periculosa expeditio: si deponenda sit, ubi credibilius est deponi, quam apud hominem eiusdem ordinis? nam praeter id, quod facilior speratur fides ex pari, est quaedam eiusdem ordinis coniunctio: nec apud inferiorem deponi solet, quum ideo deponatur, ut recipiatur: credibile est ergo apud hominem eiusdem ordinis deposuisse. At sine teste: de omnibus depositis loquar: misera hercule conditio mortalitatis, quando omnibus iam, quae agimus, videtur opus esse teste: ita parum facit veritas, ita nullum nomen est fidei: non satis videri potest probatum, quod duo sciunt: Veniamus tamen, ut dixi, ad probationem. Occidit eum, a quo pecunia negabatur: iterum quaero, qua ratione, qua causa? odium fuit: unde? ego quare occidere debuerit, dico: inficiabatur: tu ut hanc causam occidendi excludas, substituas aliam necesse est. Satis argumenti erat, si occidisset clam, si ea insidiis, si tanquam negaturus. Quae causa hominem in scelus egit? quid fuit, quod tantam rabiem concitaret, nisi illud, quod sciebat se dedisse? quum dicenti, Apud te pecuniam deposui, respondebatur, quis testis est? quae probatio est? quanti animi aestus agebantur? non vobis videbatur, quum feriret, illa dixisse: Ita non deposui? optime mehercule

Credibilius est deponi) *Cred. deponi potest, quam*, Aerod.

Facilior) *Facilius*, Aerod.

Non satis videri) *Nec satis.* Sch.

Ego quare occiderit) *Ergo*, Edit. aliae. *Ego qua ratione*, Aerod.

Inficiabatur) *Quia infic.* Aerod.

Nomen est fidei) Francius malebat, *fides*, ut Ovid. *nomen inane fides*, et infr. decl. 321, et passim Horatius et alii: sed forte scripserit *nudum nomen fides*; nam *nudus* et *nullus* confundi vidimus ad decl. 6, 12. Burm.

Concitaret) Francius volebat, *conciperet.*

Num vobis videbatur) Malim, *videatur*. Gron. Francius legebat, *num vobis videtur, c. f. illa dixisse: ita? non deposui.*

mihi videtur, ac militari facinore illa exclamasse, I nunc, et nega: i nunc, et alienam pecuniam converte in tuas cupiditates: non uteris tamen. Erat argumentum ergo tantum, quod occidit: quam ultra desideratis probationem? occidit statim moriturus. Frequenter iudicia huiusmodi exercentur, ut si res in notitia dicitur esse servulorum, torqueri mancipia videamus: si mos civitatis et conditio militiae pateretur, se in tormenta obtulisset, illum poposcisset: non tibi videtur praebuisse de animo suo quaestionem?

CCCXIII.

FALSO CAEDIS DAMNATVS.

QVI CAEDIS REVM ACCVSAVERIT, NEQVE DAMNAVERIT, IPSE PVNIATVR. DAMNATORVM SVPPLICIA IN DIEM TRICESIMVM DIFFERANTVR. Accusavit quidam et damnavit: in diem tricesimum dilata damnatio est: intervenit is, qui occisus dicebatur: petit reus poenam accusatoris.

SERMO

Non erit alienum, advocatum dare huic accusatori: fecit rem, ut parcissime dicam, poenitentia dignam: et fortius defendetur ab alio, et maiore cum verecundia patronus confitebitur, si quid confitendum est. Et quoties causa plus iuris habet, quam pudoris, ad eum transferenda est, qui non erubescit.

Non uteris) *Non uteris tamen ea*, Aerod.

Tantum, quod occidit) *Etiam q. o.* id est etiamsi alia non accederent. SCHVLT. *Tantum est q. o.* Aerod.

De animo suo) *De a. tuo*, Marg. Aerod.

In diem tricesimum) Haec lex postea ab Imperatore Theodosio renovata est, l. si vindicari. C. de poenis, quum apud Thessalonicam II, quaest. 3. AEROD.

Intervenit is) *Interim venit is*, Latinius.

DECLAMATIO

Reum capitis arcessitis in ea civitate, in qua hoc grave et indignum videtur: et reum capitis arcessitis, qui ipsi intolerabilem hanc crudelitatem vocatis. Conveniebat iis, qui temeritatem accusationis incusant, nihil nisi certum exploratumque deferre: ergo lege occidi vultis hunc statim, qui reum caedis detulerit. Hactenus agnosco: detulit enim, quem defendo, damnavitque: hoc iam ad nos pertinet: hic enim indemnatus est. Sequitur ergo, ut aliam legem afferamus, aut hanc mutes, aut hoc audeas dicere, ius aliquod tibi esse constitutum. Ad interpretationem nos vocas, et ex hac lege, qua litigas, aliam constituere conaris: non ista res iudicum, non horum, qui ad certa iura, et quidem iurati, consederunt: deflecti iura ne pro defensione quidem aequum est: legem vero mutare, ut occidas, et crudeliter interpretari ius, quod a magistratibus scriptum est, cuius

Conveniebat iis) *Conveniebat eos q.* Aerod. *conveniebatis qui*, Marg.

Nihil nisi certum) *Nihil missartum*, Aerod.

Qui reum caedis detulerit. Hactenus agnosco) Aerodius: *detulerit damnaveritque. Hactenus legem agnosco.* Cui subscribere non possum. Nondum enim additum voluit declamator damnasse, et de lege sufficit intelligi. *Hactenus*, inquit, *agnosco*, scilicet, quod est in lege, quodque de reo dicitur. Hocusque agnoscere cogor. Sed est proximum aliud, quo eadem lege apparet nos non teneri. *Detulit enim, quem defendo, damnavitque: hoc iam ad nos* (id est, hac parte) *non pertinet.* Sic recte Aerodius. Hinc apparet totam eam legem nobis aptari non posse, *Hic enim indemnatus est*; id est, hunc non pronuntiatum est iniuste detulisse. Vel etiam, *Hic enim damnatus est*, nempe quem detulit. Itaque miror, quid in mentem venerit Aerodio, quum faceret: *Hic enim indemnatus est, quia accusatus non est.* GRON.

Damnavitque) *Damnavit quoque: hic iam ad nos non pertinet.* SCHVLT. *Damnavitque si intervenerit is qui occisus dicebatur, hoc iam a. n. non pertinet*, Aerod.

Vt aliam legem afferamus) Immo *afferas.* GRONOV.

Detulit enim) *Detulit is enim*, Aer.

Indemnatus est) *I. est quia accusatus non est*, Aerod.

Ad certa iura, consederant) Sic *iudicare ad leges* dixit decl. 308, ubi vide.

Non pro defensione) *Nec pro d.* Aerod.

animi est? Ego legem habeo adversus eum demum scriptam, qui detulerit, neque damnaverit: non scrutor, quid voluerit legumlator: neque enim possum: saeva inquisitio in praeterita est: id sive voluit esse, quod scripsit, sive aliud aliquid cogitavit, hoc scripsit, hoc iure viximus, hoc spectavit: nihil minus ferri oportet in civitate, quam ut lex decipiat. Innocentem accusavi: satis est, quod damnavi: neque enim lex ista scripta est, ut qui innocentem accusaverit, capite puniatur; sed ut puniatur, qui accusaverit, nec damnaverit. Quomodo ergo nihil prodesset accusatori, si non damnasset, postea nocentem esse compertum eum, quem accusavit: ita ei, qui fortunam secundam iudicii tulit, non debet nocere, quod postea accidit. Lex talem conditionem iudicii facit, in quo caedis accusatur reus, ut utique adversus alium pronuntietur: aut reum damnari oportet, aut accusatorem: tu quid vis? ut uterque damnatus sit: an ut istud verum sit, ut damnatus sit reus et accusator: illud tamen lex voluit. Transeo, quod per-

Neque enim possum) Nempe illud est, quod Iulianus ait, Non omnium quae a maioribus constituta sunt etc. Demosth. κατὰ μειδ. Χρὴ ὅταν μὲν τιθῆσθε τοὺς νόμους, ὁποῖοί τινές εἰσι σκοπεῖν. Ἐπειδὰν δὲ θῆσθε, φυλάττειν καὶ χρῆσθαι, ὡς θέντων θεῶν, inquit Plato. Aerod.

Saeva inquisitio in praeterita) Nihil hic neque saevitiae neque crudelitatis. Lege: *Sera inquisitio.* Gron. An *saeva inquisitio et res praeterita est.* Schvlt. Ita *saeva* pro *sera*, ap. Ovid. III Amor., 6, 71.

Hoc iure viximus) Cur non, *vivimus.* Gron. Forte, *vincimus* vel *vicimus*, Francius.

Accusavi) *Accusavit*, Aerod.

Vt utique adversus alium pronuntietur) Aerodius: *nec utique ut adversus alium pronuntietur, sed aut reum.* Nihil hic mendosum, nisi vox *alium:* pro qua substitui oportet *aliquem*, vel *alterum.* Ceterum his verbis confirmatur, quod supra dixit: *Hic enim indemnatus est.* Gron.

An ut istud verum sit) Scribe: *At, ut istud verum sit, ut damnatus sit reus et accusator, illud tamen lex voluit.* Nempe, ut alter tantummodo damnaretur. Gron. *At ut istud v. s. ne damnatus s. r. sed accusator, illud t. lex noluit*, hoc sensu: si accusator sit damnatus, deinde non permittunt iura, ut possit damnari reus, ne utrasque pars damnetur: multo minus quum reus damnatus sit, poterit deinde damnari et accusator, qui caedem non commisit. Schvlt.

niciosum sit interpretari legem, et ad ingenia utriusque converti: id quod scriptum est, ne dubitaretur, dubium fieri, postquam scriptum est. Descendo ad hanc quoque intentionem: non quia necesse est, nec quia ad vestram religionem pertinet, nec quia solvit ista res iusiurandum: sed quia victori obtinentique causam facile est, et debet disputari. Recte fecit legumlator, qui ita scripsit legem, ut non puniretur, si condemnasset: quare? noluit accusatorem esse calumniatorem, noluit accusatorem dare aliquid odio: alioqui scimus, multa vera quidem non esse, credibilia tamen esse. Accusator quid debet tibi? ut eum deferat, adversus quem argumenta habeat; adversus quem testes habeat; alioqui nocentem an innocentem qui scit? Ipsi iudices hoc non pronuntiant: sed se ex animi sui sententia facere profitentur: quis autem miratur, si ea res accusatorem decepit, quae decipere iudices potuit? Accusator quum id effecit, ut reus damnandus videretur, reddidit rationem accusationis: nullus autem tam inimicus legislator fuit, ut errorem accusatoris punire vellet. Oportet esse in civitate et accusatores: alioqui omnia mittuntur ad manus, om-

Ad ingenia utriusque converti) Aerodius: *ad ingenia cuiuscumque converti.* Forsan, *ad ingenia ludibriaque converti.* Gron.

Id quod) *Et id quod*, Aerod.

Descendo ad hanc quoque intentionem) Forte, *contentionem.* Etsi nota sit apud rhetores *intentio* accusatoris. Gron. Alii, *interpretationem.*

Nec quia solvit) *Sed quin sublevat ista res iusiur.* ut Phaedr. III, 10: *Adiuvaret iurisiurandi fidem*; deinde et *quia v. o. c. f. e.*, *quum debet disputari.* Schvlt.

Facile est, et debet disputari) Scribe: *facile est de lege disputare.* Aerod.

Vt non puniretur) *Vt non is p.* Aerod. al. *ut demum p. qui non dam.*

Vera quidem) *Vera quidem non esse credibilia: tamen esse accusator debet qui tibi vel e. d.* Aerod.

Accusator quid debet tibi? ut eum) Aerodius: *tamen esse accusator debet qui tibi vel eum.* Potius: *Accusator quid debet reipublicae? verum deferat.* Gronov. An, *debet mihi*, an, *debet*, *nisi ut eum d.* Schvlt.

Tam inimicus legislator) Immo, *tam iniquus.* Gronov. Passim hae voces confusae; vid. ad decl. 7, 4, et Gron. ad Liv. XXVIII, 29, et infr. decl. 317. Bvrm.

nia mittuntur ad ferrum: per se difficilem rationem vindictae et ultionis facimus, paene licentiam grassatoribus et latronibus damus, quod nemo accusare sine periculo capitis sui potest. Sed tamen adversus haec illud remedium est, quod accusator cogitat, quid obiecturus sit: si ne hoc quidem prodest, vidisse aliquid in accusatione, motum esse probabilibus argumentis, in totum iudicia ista tollemus: hunc autem habuisse, quare accusaret, credite iudicibus, qui damnaverunt. Hic inimicus: quid illi, qui cognoverunt? quo vultis motos esse iudices, ut damnarent? non enim moti sunt auctoritate ipsius accusatoris, argumentis moti sunt: illis, credimus, testibus moti sunt: hos habebamus. Et mihi videtur ideo constituta esse lex, quae damnatum post tricesimum diem puniri voluit: quoniam videbat legumlator posse fieri, ut deciperetur accusator: itaque eius, qui non damnasset, praesentem poenam esse voluerunt: nulla dilatio est. Quid te movit? quid attulisti ad iudicem? hoc enim vult lex prius etiam approbari ipsi accusatori. Ergo etiam voluntas legis pro nobis est, et

Per se difficilem) *Per sane difficilem*, et ita Cicero in Epistolis. Sch.

Vindictae et ultionis facimus) Aerodius: *vindictae difficiliorem facimus.* Quid si: *Per se difficilem rationem vindictae et ultionis fecimus.* Gron.

Illis, credimus) Forte, *credidimus.* Gron.

Hos habebamus) *Quos habebamus*, Aerod. Sch.

Tricesimum diem) *Tricesimum demum diem*, Francius.

Quoniam videbat) *Quia modo videbat etc. accusator, modo ut calumniaretur statim eius quem damnasset p. p. e. voluerunt, eius qui non damnasset, nulla dilatio est*, Aerod.

Poenam esse voluerunt) *P. e. voluerat, n. d. e.*, et mox delet *etiam*, Obr.

Lex prius etiam approbari) Aerodius: *vult lex prius reum approbari.* Legemus: *Hoc enim vult lex, prius rem approbari ipsi accusatori.* Gron.

Approbari ipsi accusatori) Quasi dicat, Dum lex punit temerarium accusatorem, etsi demus hunc nostrum illa lege non comprehendi, quia reum suum damnavit, licet revera innocentem, ut ex post facto apparuit, non tamen eum punit, qui probabili ratione venit ad accusandum. Hoc enim in accusatore lex postulat, ut quod sit coram iudice, id apud se prius iudicet et probet, iusta ne causa vel dolore moveatur. Aerod.

non tantum scriptum, quod satis erat: nisi ita recedamus ab eo, quod propter te nostrum est, ut concessisse videamur. Sed ut transissetis, rursus, id quod dicebat, quum suspectus esset reus, boni erat civis accusare: neque aliter stare leges possunt, neque aliter civitas. Accusavi: quid postea? quoniam homo occisus videbatur: hic tamen perire potuit, et occidi potuit, et hoc indignum est. Primum omnium durum est, unam indici utrique fortunam, et occidi hominem, quia aliquis occidi potuerit: huius culpae ita magna poena est, causam edicitis. Deinde hoc non tantum accusatoris culpa factum est: fortasse ita vixeras: multa petulanter, multa temere, multa cruente commiseras. Turpissimi hominis argumentum est innocentem posse damnari: non enim dicit corruptum esse iudicium, non versatam pecuniam: ita non erubescis? homicida visus es. Tu porro tantum accusatori irasceris? non idem de te iudices senserunt? non omnium sententiae?

Nisi ita recedamus ab eo) Aerodios: *Nisi a iure recedamus*, *habeo*. Alii, *Nisi iura rescindamus*. Deinde: *Sed ut transisset lis*, *rursus id quod dicebam*. Mihi nascebatur: *Nunc ut recedamus ab eo*, *quod proprie nostrum est*, *ut concessisse videamur*, *tamen esset rursus ei*, *quod diceret*. *Quum suspectus* etc. Gronov. *Proprie nostrum*, etiam Schultingius, et, *sed ut transissemus*, *r. i. q. dicebam*. *Sed ut transisset is rursus*, *id quod licebat*, Obr.

Accusavi) *Accusavit*, Aerod.

Quoniam homo) *Quoniam* non habet Aerod.

Durum est, *unam indici utrique fortunam*) Sensus est, Atqui innocens occidi potuit, ni intra tricesimum diem poena dilata esset, quod certe indignum est. Sed illud indignius et acerbius, utrumque puniri, ac perire simul accusatorem et reum: occidique hominem, non quia aliquis occisus sit, sed quia legibus occidi potuerit, et quamvis, innocens, suspectus tamen, ideo damnatus et convictus. Aer. *Durum est non unam indici*. Schult.

Huius culpae ita) *H. e. si ita m. p. e. causam edicite*. Schult. *Si tam magna poena est*, *causam caedis dicitis*, Obr. *Huius culpae non ita m. p. e. quam in me dicitis*, Aerod.

Non tantum) *Non tamen*, Aerod.

Non enim dicit) Lege, *dicis*. Gron.

Ita non erubescis) *Ita* (*non erubescis?*) *homicida visus es*, Obr.

Non omnium sententiae) Francius Clarius putabat fore, si legeretur, *non omnium istae sententiae*.

CCCXIV.

EGO TE, PATER, OCCIDI.

Parricidii reus paribus sententiis absolutus, furere coepit, et dicere per furorem frequenter, Ego te, pater, occidi. Magistratus tanquam de confesso supplicium sumpsit: reus est caedis.

SERMO

Si qua erunt, quae a me in divisionibus controversiarum dicantur eadem, frequentius intelligite fieri: primum, propter interventnm novorum: deinde, propter conditionem divisionum. Nam hi, qui antea non audierunt, pertinentia ad plures controversias debent cognoscere: et ad praesentis materiae controversias nihil interest, quomodo ego diviserim. Est autem communis cura aliis controversiis huius materiae: illud, quod reus magistratus, de cuius personae dignitate haec ipsa res satis pronuntiat: videtur etiam de anteacta vita probari, eo modo, quo creatus est. Secundum illud aeque commune, quod nullas simultates exsequutus est, nullam spem ex caede eius, quem occisum accusator queritur, concipere potuit: et officio impulsus, etiamsi lapsus est, tamen, veluti leges, consilio deceptus est. Vt haec communia, ita illud iam proprium, ut si illum adversus hunc adolescentem habuisset odium magistratus, magis insania eius vindicabatur. Sic, quum ita praeparaverit causam, incipit de inre suo loqui.

Interventum novorum) Scilicet discipulorum. SCHVLT.

Illud, quod reus) *Vt illud q. r.* SCH.

Haec ipsa res) *Res* deest, deinde, *At videtur etiam haec ante acta vita pr. et eo*, Aerod.

Veluti leges, consilio) AN, *v. legis consilio*, quae confessos vult punire, ut reos; vid. initium declamationis. SCHVLT. Franeius volebat, *veluti lege, consilio deceptus est: velut legis consilio*, etiam Aerod.

Vt si illum) *Vt si ullum*, Aerod.

Vindicabatur) *Vindicabitur*, Aer.

Sic, quum) *Hic quum*, Aerod.

DECLAMATIO

MAGISTRATVS DE CONFESSO SVMAT SVPPLICIVM. Durum ministerium et iniucunda honoris huius necessitas: sed quis potius leges exsequitur, et hominum commissa, nisi qui rempublicam administravit? nemo istud faceret libenter, nisi necessitate: ergo non solum licuit mihi occidere confessum, sed etiam, si nollem, necesse fuit. Videamus, an ille confessus sit: testes praebeam vobis? tota civitate audita vox est: ne ipsos quidem accusatores negaturos esse confido, ipsius voce, ipsius lingua esse dictum, EGO TE, PATER, OCCIDI: et non semel dictum, ne casus videretur. At enim confessio habenda non est, nisi quae a sano proficiscitur: non video, cur ad hanc interpretationem deducatur vis istius verbi, quod lege comprehensum est: ego enim confessionem existimo, qualemcumque contra se pronuntiationem: nec me scrutari lex iubet, qua quis causa confessus sit: immo ea natura est omnis confessionis, ut possit videri demens, qui de se confitetur. Furore impulsus est; alius ebrietate, alius errore; alius dolore, quidam quaestione: nemo contra se dicit, nisi aliquo cogente. Quod enim genus confessionis exigitis? ut aliquis securus, quieta mente, nullo adigente dicat: EGO PATREM OCCIDI. Atqui ipsum verbum videtur habere vim coactae veritatis: quid ergo aliud intueri debes, quam vocem? si semel hoc audissem, lex tamen me iam appellaret: saepius dixit: in eadem voce perseveravit. Viderimus, an in aliis partibus demens fuerit: hic, tanquam sanus, perseveravit: de confesso ergo sumpsi supplicium: atque

Exsequitur) *Exsequetur*, Aerod.

Nisi necessitate) Francius legebat, *sine necessitate.*

Intueri debes) *Debeo.* SCHVLT.

Me iam appellaret) *Tamen me iubet de confesso sumere supplicium, iam ut apparet saepius dixit*, Aerod.

ad me non pertinet, an is, qui confessus est, nocens fuerit. Fingite enim esse aliquem, qui aliquo modo confessus sit, hunc a magistratu occisum: postea apparuisse aliquo casu falsum fuisse, quod dixisset; num agi cum magistratu potest? Lex, quae confessum puniri iubet, sententiam ipsi non relinquit: descendamus tamen eo, quoniam filius est, ut quaeramus, an ille etiam parricida fuerit: nec mihi necesse est dicere illa, quae ab accusatore dicta sunt: habuerit ille causas, propter quas deferret, habuerit testes suos, habuerit argumenta: et profecto creditis non sine magna fiducia delatum esse tanti criminis reum: mihi in argumentum sufficit genus absolutionis: paribus sententiis absolutus est. Hoc in alio genere causae dubium est, in parricidio vero, quod probare nemo voluit, quod falsum esse ad vota pertinebat, diversam habuit pronuntiationem. Obiectum est alicui mortalium, quod patrem occidisset: quod eum, cui lucem, cui haec beneficia rerum naturae debebat, sua manu trucidasset; et hoc pars iudicum credidit? Ego vero illos et probo, et miror, qui absolverunt: pars tamen iudicum pronuntiavit, factum esse parricidium; pars, incredibile esse: hos movit, quod probari poterat: illos quod negari: reus ergo suspectus, et in eam partem accipiendus, ut fecerit. Quid superest? per dementiam confessus est: at mihi pro causa mea summum videtur argumentum ipsa demen-

Qui aliquo modo confessus) Haud dubie, *alio*. GRONOV. *Qui alio quo modo*, Obrecht.

Sententiam ipsi reliquit) *Sententiam ipsi non relinquit*. AEROD.

Habuerit ille causas) Nihil est dubitabilis. Affirmavit igitur: *habuit ille causas, propter quas deferret; habuit testes suos, habuit argumenta*. GRON.

Dubium est) *Dubiam, in parricidio* etc. *diversam h. pronuntiationem; diversa* vero hic est certa. SCHVLT.

Nemo voluit) Francius legebat, *valuit*.

Accipiendus) *Accipiendum*. SCHVLT. Ita Terent. Eunuch. V, 2, 37: *Equidem pol in eam partem accipio et volo*

tia, etiam si confessus non esset. Non sine causa videlicet vetus illa et antiqua aetas tradidit, eos, qui aliquod commiserunt scelus, furiis agitari, et per totum orbem agi: ut nomina mentita sint, ut aliquid fabulae fingant; ab aliquo tamen exemplo ista experimenta venerunt: factum esse aliquid necesse est, ut hoc credibile videretur, sive istud Dii immortales, qui non iudiciis falli, non gratia circumveniri, non ignorantia decipi possunt, constituerunt. Ego vero gratulor mortalitati. Colite, homines, innocentiam, et nullam spem impunitatis ex secreto scelerum conceperitis: licet nulli hominum prospexerint oculi, licet nulla cuiusquam mortalium conscientia intervenerit; sub caelo tamen fecistis, et ille fusus per omnes rerum naturae partes spiritus affuit: erat illic potentior testis: non quidem apud iudicem dicet, nec oratorum interrogabitur artibus, sed loquetur ore vestro. Tu forsitan, quum miserum patrem trucidares, tollentem ad sidera manus risisti. Inane hoc supra nos, vacuumque cura caelestium putabas. Sunt illa vera, quae extremo miseri spiritu dicebantur, Dabis mihi, scelerate, poenas: persequar

Vetus et antiqua) Haec differre hic docet Barth. XLII advers., 18, non tamen addil, quale sil discrimen.

Vt nomina mentita) Lege, *Vt nomina mentita sint, ut aliquid fobula affingont.* GRON. *Ementita*, Aerod. an non, *mentitae?* scilicel fabulae. BVRM.

Exemplo ista) *Exemplo ista, et experimento venerunt.* SCHVLT.

Sive istud) *Sic ut istud*, Francius: quod minime opus; sed credidit vitiosum, quia τὸ *sive* non repetebatur. At hoc non insolitum optimis scriptoribus sciet, qui legit ea, quae Lamb. ad Horat. I, od. 3, et Gronov. ad Senec. Herc. Oet. 1260 notarunt. BVRM.

Intervenerit) *Interveniot*, Aerod.

Erat illic) An, *errat*, ut Genes. pr. an, *erit ille.* SCHVLT. *Erat, erot illic*, Aerod.

Non quidem artibus) An intelligenda tormenta? an legendum, *non quidem testibus.* SCHVLT. *Artubus*, Latinius. *Non quidem artibus, sed loquetur o. v.* omissis reliquis Pith. Ed.

Scelerate, poenos) Ex Virgilii IV Aen., 386: *Omnibus umbra locis adero, dabis improbe poenas* etc. Vbi videndus Cerda, qui hunc locum quoque ibi laudat.

quandoque, et occurram. Et quod ad me quidem pertinet, iudices, non aliam huius dementiae putem fuisse rationem, quae coepit post absolutionem: nec tamen illa mihi vana quorumdam videtur esse persuasio, qui credunt, non extrinsecus has furias venire, nec ullius Deorum impulsu hanc mortalibus incidisse dementiam: sed nasci intus: conscientiam esse, quae torqueat: animum esse, qui urat. Iterum gratulor: bene hercule factum est, quod etiamsi omnes fefellerimus, effugere non possumus nos. Ite nunc, et dicite: demens erat, quum confessus est. At mihi videtur demens fuisse, quum occidit. Ergo quodcumque illud furoris genus, aut poena a Diis immortalibus constituta, aut confessio quaedam nocentis animi videretur. Videamus tamen quomodo insanierit: si per praecipitia ferretur, dicerem: agit aliquis deorum: si in obvios occurreret, dicerem; Vltionis quaeritur materia. Nunc vox una, vox eadem ad iudices, et per totam civitatem: EGO TE, PATER, OCCIDI. Invenire liceat, quid factum sit: non est dementia: EGO TE, PATER, OCCIDI. Hoc si vos furorem vocatis, idem pars dixit iudicum: nihil variatum, nihil ex more aliorum insanientium mutatum est: Ego te, pater, occidi: longa confessio est: repetita toties confessio est. Ecquid concipitis animis imaginem illam, quae hoc coëgit? stabat profecto ante oculos laceratus, et adhuc cruentus pater: ostendebat effusa vitalia, to-

Has Furias) Vide Cicer. pro Ros. Amer. XXIV, et I, de Legib., 14.

Sed nasci) *Sed nobis intus, consc. esse*, Aerod.

Videretur) *Videtur.* SCHVLT.

Insanierit) *Insaniverat*, Aerod.

Agit aliquis) *Aliquis deorum hunc agitat*, Aerod. Nihil muta, sed vid. Heins. ad Ovid. II Art., 496, et nos ad Vellei. II, 31. BVRM.

In obvios occurreret) *Incurreret* Lat. et ita Schultingius; ita decl. 3, *incurrere in sexum*, et lib. XI Inst., 1, *Pestilentia incurrit in aliquem*, et alibi. BVRM.

Invenire etc. occidi) Haec omisit Aerod.

Hoc si) *Hoc si vos f. v. idem dixit, par iudicium*, Aerod.

Repetita) *Repetit: toties c. e.* Aer.

tus ille ante oculos locus, totum scelus mente et cogitatione perflexum. Non potest fieri, ut per dementiam videatur toties confessus, qui nunquam negavit: ite nunc, et paribus absolvite.

CCCXV.

FORTIS PATER DESERTORIS.

Vir fortis desertorem sva manv occidat. Eodem proelio, quo pater fortiter fecit, eiusdem filius deseruit. Petit praemii nomine, ut eum non ipse occidat.

DECLAMATIO

Fortis praemium petit.

SERMO

Illa communia nostis.

DECLAMATIO.

Scriptum est.

SERMO

Est illud commune.

Totum scelus mente et cogitatione perplexum) Alii apud Aerodium *perfixum*. Forte, *repetitum*. Gronov. *Perflexum*, Pith. *Perfluxum*, Edit. Leid. *Perpensum*, Latinius. *Perspectum*, Schulting. *Complexum*, Francius. *Reflexum*, Obrecht.

Paribus) An *pars?* in dubio ea dimidia accipitur: ut supra, *idem pars iudicum dixit*. Schvlt.

Scriptum est) *Scriptum est vir fortis optet quod volet. Est illud com.* Aerod.

DECLAMATIO

Merito scriptum est: magno labore, multis periculis consequutus sum.

SERMO

Est aliquid proprium controversiae huic.

DECLAMATIO

Peto praemium fortis, qui senex fortiter feci, qui in ea acie fortiter feci, in qua et filius meus fugit. Sed contra legem petis.

SERMO

Iterum illa communia. Omne privilegium contra reliqua iura esse: viris fortibus non posse praemia persolvi, nisi cum alia inclinatione legis alicuius. Haec iam prompta ut comparemus, etiamsi contra legem optamus: utram tamen magis servari legem placet? utrum eam, quae honorem dat benemeritis; an eam, quae constituit poenam peccantibus? Deinde specialiter, utrum eam, quae honorem viro forti dat, an eam, quae poenam desertori constituit. In utraque re speciosua et apertus tractatus est: nam describere possumus, quanta cum difficultate fortiter pugnetur, et quanto cum periculo; et excusare et dare veniam aliquam, ut natura di-

Merito) *Merito id scr.* Aerod.

Est) *Sed est aliquid*, Aerod.

Meus fugit) *Meus fuit*, Aerod.

Iterum illa communio) Haec tantum sermonis, reliqua, *omne privilegium*, ad *Haec iam prompta*, declamatinnis esse, et inde iterum sermonis credebat Schultingius.

Non posse praemia) *Non possunt*, vel *non solent*; et mox, *nisi cum alia inclinatione*, ut et Aerodius et Obrechtus habent, legebat Schult.

Et dare veniam aliquam) Hic quoque malehabitus locus. Fortasse: *nam describere possumus, quonto cum difficultate fortiter pugnetur, et quonto cum periculo; et excusare, et petere veniam aliqnam*, (vel. *et dandam veniom dicere*) *ut natura magnum sit et difficile fortiter pugnore, ita non*

gnum sit: et difficile fortiter pugnare, quam mirum esse aliquem, qui deserat: hic clamor ille utriusque exercitus, tela illa in nos et in oculos venientia, et cadens secundum latus commilito, tum gemitus vulneratorum; et fragor ille armorum et nitor ferri. Deinde quum comparaverimus leges, nihilominus et molliamus quaestionem.

DECLAMATIO

Non utique periit lex: quare? quoniam plurima accidere possunt, ut desertorem non vir fortis occidat. Haec enim sic dixi, tanquam impunitatem desertoris peterem: nunc de poena nihil detraho desertoris; de ministro tantum, de manu tantum quaeritur. Frequenter autem necesse est accidat, ut desertorem non vir fortis occidat: finge deseruisse aliquem, et neminem fortiter fecisse; incolumis erit desertor? Finge fortiter pugnasse aliquem, sed in ipsa pugna debilitatum, ita ut manum amitteret: numquid non necesse est subire aliquem hoc ministerium? Hoc de alienis: praeterea lex, quae desertorem a viro forti occidi iussit, nihil cogitavit de hac necessitate: quaedam, etiamsi nulla significatione legis comprehensa sint, natura tamen excipiuntur. An hoc cogitatum esset, ut pater filium occideret? ut frater fratrem occideret? nam id quidem profecto

mirum esse aliquem, qui deserat. GRONOV. *Et dare v. a. vel natura d. et tam d. f. p. quam mirum esse aliquem, qui d. tantus hic clamor*, Aerod. *Et excusare, et dare v. a. quomodo natura d. s. nec tam difficile fortiter pugnare, quam miserum* (aut *miserandum*) *esse, a. q. d.* SCHVLT.

Cadens secundum latus commilitorum) Scribe: *commilito, tum gemitus vulneratorum.* Vidit in parte Aerodius. GRON. Sequutus est Obrechtus; *commilito, gemitus*, Aerodius.

Molliamus) *Mulceamus*, Aerod. *Videamus*, al.

Haec enim sic dixi) *Haec non sic dixi t. i. d. p. nam de poena*, Schult. et Obr. *Nec enim sic dixi t. i. d. p. nam de poena*, Lalin.

Accidat, ut desertorem) *Accidat finge*, omissis reliquis, Aerod.

Subire hoc ministerium) *Obire huic ministerio*, Francius.

vix natura ipsa videbatur admittere, ut in eadem acie pater fortiter faceret, filius desereret. Itaque si illud non praemii nomine peterem, si aliter gratiam mihi retulissetis, recusarem; dicerem, Non utique occidere debeo: plus est, quod opto. Lex desertorem et virum fortem nominavit: mutata sunt omnia: filius deseruit. Ergo haec dixi: adhuc debetur mihi quodcumque praemium: dicetur vel contra legem. Mea lex utilior est reipublicae: non utique contra legem peto, quoniam multa accidere possunt, ut non vir fortis occidat: non contra legem peto, quoniam fieri non potest, ut et hoc voluerit, ut a patre filius occidatur. Renuntio reipublicae, non utor honore constituto: nemo queretur de iniquitate praemii mei, nemo me impotenter uti fructu virtutum existimet: non feci fortiter: erratis, commilitones: blanditus est mihi imperator: decepit te fama civitatis: ego fortiter, homo senex? ego fortiter, desertoris pater? At putate hoc me obtinere non posse: non utor honore virtutis, non subeo onera viri fortis: nolite mihi dare praemia; non occido desertorem tanquam vir fortis. Demittite me a merito meo: liberate me nomine:

Gratiam mihi) *Gratias*; Aerod.

Debeo: plus) *Debeo nunc plus est*, Aerod.

Nominavit) *Nominabit*, Aerod.

Mutata sunt omnia) *M. s. nomina*, Obrecht. Scholtingius retinebat, et Ovidiana illa adscripserat: *Omnia iam fient, fieri quae posse negabam.*

Ergo haec dixi) *Ergo haec ut dixi adhuc deberetur quodc. p. nam dicatur v. c. l. verum mea lex* etc. Aerod.

Dicetur vel contra legem) *Dicetis* (*vel dicet*) *contra legem?* SCHULT.

Vtilior est) *Est* non habet Aer.

Vt non vir) *Vt desertorem non vir*, Aerod.

Vt et hoc voluerit) *Vt lex h. v.* Aerodius.

Renuntio) *Renuntio praemio reip.* Aerod.

Existimet) *Existimabit*: Francius, *Existimet. Existimet me non fecisse fortiter*, Aerod.

Decepit te fama civitatis) Scribendum, *decepit te fama, civitas.* GRON. et ita Schult. et Obr.

Ego fortiter, homo senex) Haec desunt Aerod.

Non posse) *Nunc posse*, Schult.

Demittite) *Dimittite*, Schult. *demite*, alii.

Me nomine) *Me hoc n.* Aerod.

et sane quam habetis aliam vindictam? Lex occidi a viro forti desertorem voluit, tanquam inutilissimum, tanquam inimicissimum: neque enim poenam hanc viro forti constituit, neque imposuit recusanti, neque ullam necessitatem nolenti. Quid etiam facietis, si non occidero? quis est huius constitutionis exitus? legem nullam habetis. Sed vindicare vos vultis: adhibete carnificem, occidite utrumque: bene hercule exhortamini: est, quare arma senex resumam. Fortiter fecisti, plurimum reipublicae tuae praestitisti, velis nolis: quid igitur haec ad parricidium? et filium occide, et parum sit tibi perdere. Vehemens erat, si dicerem, nolo occidere: ignoscetis mihi dicenti, Non possum: manus illa, quae fortis dicebatur, defecit. Scio nunc me, iudices, reprehendi a bonis patribus, tanquam praemium optare nesciam: melior enim et indulgentior pater hoc diceret: donate meritis meis filium: ita ego quod fortiter feci, quod tantum hostilis sanguinis fudi, quod inter momenta victoriae fui, non est pro opera duorum? Ego, si melior essem pater, illud quoque simpliciter confiterer, deseruisse filium mea culpa: quid enim necesse fuit educere in aciem adolescentulum? quid necesse fuit rudes annos cum gravissimo hoste, acerbissimo proelio componere? aut certe si tantus gloriae amor, si tanta cupido laudum, recedere a filio meo non debueram: et feci, iudices, primum, et tanquam instituerem filium rudem militiae, non procul a latere reliqui. Decepit me ardor ille belli: ut primum signa canere coepe-

Quid etiam) *Quid autem*, Franc.

Huius constitutionis exitus) Forte, *contentionis*. Gronov.

Vindicare vos) *Vos* non habet Aer.

Bene hercule) Haec periodus commodius collocaretur ante illam, quae incipit, *vehemens eram*. Schvlt.

Sit tibi perdere) *Sit tibi filium perdere*, Aerod.

Vehemens erat) *Eram*, Francius.

Ego si melior) *Ego nisi melior*. Schvlt.

Decepit me) *Dein decepit*. Schvlt.

runt, primum totum animum percussit patria, sola virtus: adolescentulus interim rudis in illa nube pulveris, in illa confusione permixtarum utrinque legionum, virum fortem sequi non potuit. At ego infelix, etiam invidiam filio feci, et spolia retuli, quo minus illi ignosceretur. Quo me ducis, anime? quo me trahis, affectus? placet causa: sed aliud optavi: nihil est, quod ex meo favore speres, iuvenis infelicissime: nullam fiduciam ex hac quantulacumque operae meae gratia capias: moriendum est: debetur hoc sane disciplinae militari, debetur castrorum severitati. Infelix exeuntium omen, miseraeque primitiae! si alterum utique ex domo nostra destinabatis, cur non senem potius traxistis? Quid nunc tibi proderit, miserrime adolescens, quod modestus in pace, quod pius? et si contigisset felicitati felicior quies, optimus filius eras: moriendum est: quid tibi praestare infelix pater possum? quum duceris, flebo, plangam. Hos, quos sumpseram modo ex victoria publica laetos habitus, abducite: merui ambitiosus pater, scilicet, ne quid de militari severitate detraherem, ne viderer vir fortis desertori ignoscere: contentus fui post tot merita, favente tota civitate, ut tantum innocens essem. Et ecce, iam miserantes video iudicum vultus: quorumdam deprehenduntur lacrymae. Potui plus optare, potui: sic quoque ego te, fili, occidi. At tu

Sola virtus) *Et solita virtus*, Sch. Francio hic aliquid deesse videbatur. *Percussit patris sola virtus:* praeterea, *ut primum totum animum* etc. Editiones al.

Quo me ducis, anime?) Vetus codex, *ante me.* PITH. *Me ducis, quo trahis placet* etc. Aerod.

Si contigisset felicitati) Thaddaeus et Aerodius *felicitate.* Corrige: *Quid nunc tibi proderit, miserrime adolescens, quod modestus in pace, quod pius, et, si congisset civitati felicior quies, optimus filius eras.* GRONOV. ita et Schult. *et si contigisset tali aetati felicior q.* Obr.

Tum duceris) Ad supplicium, ut passim Suetonius, Seneca, Livius, Florus et alii.

Hos, quos sumpseram) *Vos q. s.* Francius.

Merui) *Metui.* SCHULT.

Potui: sic quoque) *Potui sic ego, a te quoque filio, occidi*, Aerod.

quisquis es, in quem transferetur hoc infelix ministerium, supremas audi patris miserrimi voces: hoc saltem fortunae meae praesta, Semel ferias.

CCCXVI.

FLENS LUXVRIOSI PATER.

Flens pater per publicum, filium luxuriosum sequebatur. Dementiae reus est.

SERMO

Hoc genus controversiarum paene divisionem non exigit. Illa communis fere, omnibus ex lege dementiae pendentibus controversiis, quaestio est; quod dementia sit; et an haec dementia sit. In eo quod quaerimus, quid sit dementia, et finitionibus utrinque positis, et omni tractatu hanc controversiam dividemus: ut quaeratur, utrum dementia ea demum accipi debeat, quae habeat aequalem mentis errorem, an etiam ex singulis vel paucis intelligi possit. Haec saepe tractata sunt: ad crimen ipsum veniamus. Intelligo et indignari posse hunc patrem, quod reus dementiae a luxurioso fiat, et eum multa graviter et aspere dicere contra filium posse. Recipit adversarii persona: sed videamus, an recipiat nostra: nam sic ut paulo ante praecipiebam vobis, ut personam intueremini eius, apud quem dicenda esset sententia: sic nunc quoque admoneam necesse est, ut intueamur personam, quam nobis induimus. Pater hic qualis est? non acer: luxuriosum

Quod dementia sit) *Quid d. s.* Sch. Obrecht.

Et omni tractatu) An, *et omnibus tractatis.* Schvlt.

Dividemus) *Divide*, Aerod.

Haec saepe) *Haec ubi satis tractata sunt*, *ad.* Schvlt.

Quod reus) *Quod et reus*, Aer.

Et eum multa) *Et eum multa gr. aetas praedicere contra filium docet*, Aerod.

Recipit) *Recipit hoc crimen adversarii personam.*

non abdicavit, non conviciatus est: etiam quum aliquid admonendi gratia faceret, tacuit tamen, non durus: flevit enim. Quidquid contra colorem talis animi dixerimus, quodammodo contra thema dicemus. Consilium itaque totius actionis ex his capere debemus, quae praecesserunt: quid aliud praecessit? mollis invidia. Ergo quum approbaverimus non uno facto dementiam esse convincendam, veniemus ad ordinem defensionis. Anteactae vitae ratio constet: hoc non propterea tantum dicendum est, quod sic defendi reus potest: sed etiam quod invidia redit ad accusatorem. Omnia quae pro se dixerit, in filium dicet.

DECLAMATIO

Quid feci dementer? iuvenis frugaliter vixi, patrimonium auxi, uxorem duxi, filium sustuli, hunc amo. Flens, inquit, me per publicum sequeris: poterant illa et separata defendi: nam neque admirationi profecto cuiquam mortalium esset, quod pater filium sequerer, et separatae ab hoc lacrymae poterant videri non ad te pertinere. Sed, ne ulla arte suffugere crimen accusatoris mei videar, totum hoc, quod obiicitur, iungam. Lacrymae sunt in culpa? fleo fortasse supervacua: sic me consolaris? sic lacrymas patris tui siccas? flendum mihi hodie foret; etiamsi hoc antea non fecissem.

Non conviciatus) *Non comminatus est*, alii.

Praecessit? mollis) *Praecessit, quam mollis*, Aerod. Schult.

Dicendum est) *Dicendum non est*, Aerod.

Quod sic) *Quia sic*, et mox, *quia invidia*, Aerod.

Quae pro se dixerit) *Quae pro se dixerit in filium, in se dicit*, Aerod.

Me per publicum) *Me* deest Aerod.

Ab hoc lacrymae) *A. te l.* Franc.

Fleo fortasse) *Reo fortasse*, Edit. al.

SERMO

Nolo quisquam me reprehendat, tamquam vobis locos non dem: si ampliare declamationem voletis, et ingenium exercere, dicetis quod ad causam huius nullo modo, ad delectationem aurium fortasse pertineat.

DECLAMATIO

Nondum privatas ac peculiares lacrymarum reddo causas. Interim quis miratur flere hominem? hinc infantia incipit: in hanc necessitatem plerumque fortuna deducit: quis enim est dies, qui non triste aliquid et flebile nobis minetur? Si nullam aliam rationem lacrymarum haberemus, conspectus tamen hominum, et ratio mortalitatis poterat elicere fletus: hae amicitiae, hae propinquitates, hi congressus, haec studia, laudesque intra breve temporis momentum occident, atque labentur: quotusquisque transit dies, quo non funus accipiamus? Flens me sequeris, et per publicum sequeris: non totum crimen obiicis: diu hoc antea domi feci. Quantulum temporis spatium est, quod talem me vides flere secreto, ubi cubiculum, et nox, et animus sibi relictus est. Flens sequeris: quod possum. Miror equidem illos fortissimos patres, qui hunc animi dolorem semel recidunt, et in universum flere definito aliquo temporis

Dem: si ampliare) *Dem: ampl. d. volentibus*, Aerod.

Dicetis) *Dicet is*, Aerod.

In hanc) *In hanc nos nec.*, Aerod.

Plerumque fortuna) *Plerosque*, Francius.

Et ratio mortalitatis) Non displicet; nec improbarem, si esset *cogitatio*, quod maxime frequens in hac re. SCHVLT.

Quod talem) *Quo talem*, Aerod. *qui*, Marg.

Vides flere secreto) *Flevi secreto*, Schulting. *Fleo te secreto*, Francius. *Flere in secreto non vidisti ubi*, Aer.

Quod possum) *Quid possum?* Suet. Neron. 45. *Ego quid potui?* SCHVLT.

Flens sequeris) *Flens me seq. facio quod possum*, Aerod.

Recidunt) Ita *amputare* Florus II, 18. *Abscindere*, Senec. Phoen. 196.

spatio semel queant. Flens per publicum sequor: quid ergo? non misereris? gratulor crimini meo, si movi, si haec tibi gravis videtur invidia. Quid opus erat accusatione? quid iudicibus? quid hac probatione dementiae? sanare me poteras. Exigis tamen causas lacrymarum mearum: non me pecunia movet; divites aliquando fuimus: non illos late quondam patentes agros desidero, non foenus, nec ingens pondus argenti: nuper in modo desideravi vernulam meum.

CCCXVII.

IMPERATOR PROVOCATVS A FILIO.

QVI PROVOCATVS AB HOSTE NON PVGNAVERIT, CAPITE PVNIATVR. Filius imperatoris ad hostes transfugit, provocavit patrem. Ille non descendit in certamen solus, sed acie commissa vicit hostes: in quo proelio et filius eius cecidit. Accusatur, quod provocatus ab hoste non pugnaverit.

SERMO

An quisquis ab hoste provocatus non pugnaverit, puniri debeat: an haec lex ad imperatorem pertineat: an hic ab hoste provocatus sit: an pugnaverit.

DECLAMATIO

QVI AB HOSTE PROVOCATVS NON PVGNAVERIT, CAPITE PVNIATVR. In omnibus quidem legibus solam spectari oportet scribentis voluntatem: verba enim ambigua,

Flens per) *Flens te per p. s.* Aer. Pith. Aerod. *sine modo*, Obr. et ita correxerat Francius.

Nuper in modo) *In domo*, Edit.

et in plures intellectus ducta sunt: scribendarum legum causa, voluntas fuit: ergo id unum spectari convenit, propter quod scriptae sunt. Huius autem legis manifestum est, hanc voluntatem esse, uti puniatur, quoties commissum est, propter quod constituta poena est: supervacuum supplementum est. Vt contra verba interpretatio sequatur, aliquid frequenter accidere potest, quum in aliis legibus, tum in hac praecipue: fingamus enim ab hoste provocatum aliquem aegrum: fingamus provocatum eum, qui proximo proelio debilitatus sit; fingamus esse provocatum, quem imperator in aliam partem expeditionis ire iusserit: profecto adversus neminem horum actio ex hac lege dabitur. Atqui mihi satis est efficere, ut alicui non pugnare liceat: nam si ulli potest dari haec venia, non dubitabitur, quin patri detur. Sed antequam naturam defendo, imperatoris volo defendere dignitatem: contendo hanc legem ad milites pertinere; primum quod inter hos fere provocatio sit; deinde quoniam legumlator nunquam profecto tam inimicus fuit, ut periclitari ex eventu pugnae unius civitatem, summamque reipublicae vellet: fingamus enim ab aliquo ultimo militum provocari ducem: idem discrimen, idem periculum, par eventus est: adiice, quod inter praecipuas virtutes est, imperatorem non pugnare aliquando: sic extrahitur hostis: sic impetus subitos partis adversae frangit mora: sic interclusos commea-

Ducta sunt) Sc. ab adversariis: an *ductilia?* an *dubia?* an *duci possunt?* Schvlt. *Adinventa sunt*, Marg. Aer.

Vt puniatur) *Vt quis puniat*, Aer.

Vt contra verba) *Quum contra, verba interpretatio sequatur; nisi aliter quid frequenter accidere potest; ut quum in aliis* etc. Schvlt.

Nunquam profecto tam inimicus) Lege ut sopra, decl. 313, *tam iniquus.* Gronov.

Vnius civitatem, summamque reipublicae) Suspicor scripsisse auctorem, *summamque rempublicam vellet.* Vide ad Livium lib. XXVI, 10. Gron.

Inter praecipuas) Lege, *inter pr. virtutes est imperatorum, non pugnare aliquando:* sive mavis, *imperatoris*, aut *imperatorias.* Gron.

tibus in deditionem venire fame cogimus. Itaque hercule militem legimus robustum, legimus iuvenem: imperatorem facimus senem: in illis enim vis corporum et manus sola spectatur, in his consilium et ratio: quae bona praecedentis aetatis in locum virium subeunt. Ipsum praeterea nomen imperatoris satis significat, non exigere manum ipsius: imperare enim debet et praecipere: in summam, ab eo, qui provocatus ab hoste non pugnaverit, supplicium optime exigit imperator. Ergo si hoc solum apud vos dicerem, Non pugnabit dux, non pugnabit senex, non fecit summae rei discrimen; satis tamen ista defensio videretur. Adhuc tamen propius accedere ad interpretationem legis volo; et, quatenus pars diversa scripto innititur, etiam ipsa verba scrutari: quid tandem dicit lex? QVI AB HOSTE PROVOCATVS NON PVGNAVERIT: ab hoste igitur, non a transfuga: nec unquam habuerim hunc ego perditissimo parricidae honorem, ut illum in numero ponam eorum hominum, qui pro republica sua, qui pro patria pugnabant. Et si verba ipsa intuemur, hoc satis est: si vero introspicere voluntatem voluerimus, ecquid manifestum est, non hoc sensisse legumlatorem, ut ulla necessitate posset cogi pater cum filio dimicare? an vero is qui scripsit, HOSTEM, non videtur scripsisse, ALIENVM? summa hac nominis utique minora complexus est: non ergo cogi

Imperatorem facimus) *Creamus*, vel *cupimus*, Francios.

Sola) *Solae spectantur*, Francius: et mox.

Consilium et ratio) Hinc etiam firmatur emendatio loci decl. 15, 13.

Non exigere) Scribo, *exigi*. GRON.

Praecedentis) *Procedentis*. SCHVLT. Obr. et Latin.

Imperare enim) *Imperator enim debet praecipere*, Aerod.

In summam) *In summa*, Aerod.

Non pugnabit) *Non pugnavit d. n. pugnavit s.* SCHVLT. et Obr.

Satis tamen ista) *Satis t. iusta*, Aerod.

Scripto innititur) *Scrutatur* (*scribitur*, Marg.) *innitar etiam ipsa v. scr.* Aerod.

Hostem) *Hoste n. v. s. alieno, in summa*, Aerod.

Vtique minora) An *mitiora*? SCH.

potest quisquam lege, ut cum filio suo pugnet. Hic tamen non defenditur affectus et pietatis simulatione: ego vero, inquit, pugnavi; sed quo modo pugnare oportebat vestrum imperatorem. Vnius sanguinem exigitis? exercitum cecidi: par gladiatorum simile postulatis? totius civitatis victoriam retuli: numerate captivos, numerate spolia: et aestimate, an damnari debuerim, quia plus praestiti: quae sunt enim, quae lex postulet? illa quidem pugnam tantummodo meam: verumtamen videtur tacitum hoc scribentis fuisse votum, ut et hostis occideretur: utrumque praestiti: et ego pugnavi, et ille occisus est. Sed non continget ea perditissimo iuveni, quam quaerebat, invidia, ut videretur scelere occisus, ut nobilem facinori suo exitum daret: iaceat in turba. Vos oro, qui illud pugnae genus exigebatis, utrum tandem eventum concepistis animo? vicisset iuvenis senem, vicisset sceleratus pium: quantum respublica detrimenti, quantum lacrymarum, quantum luctus amisso duce haberet, et fractis militum animis et inclinata in posterum spe? an vero imperator noster occidisset illum temerarium iuvenem et sceleratum? eratne tanti, ut publice commissum parricidium videretur? non iram numinum, non sterilitatem, morbosque, et alia, quibus magna scelera expiari solent, timeremus? ab hoc omine commisisset aciem?

Et pietatis) *Ex pietatis s.* Latin.

Gladiatorum simile) Potest exponi, postulatis duos, qui gladiatorum similes sint et pugnent; sed an non, *par gladiatorum simulemus postulatis*, id est referamus, exprimamus, repraesentemus, ut Ovidius III Met., 158: — *Simulaverat artem Ingenio natura suo.* Et Martial. II, 35: *Quum sint crura tibi, simulent quae cornua lunae.* SCHVLT. *Par simile* est aequals viribus, ut solebant componi paria.

An damnari debuerim) Lege, *debeam.* GRON.

Pugnam tantummodo) *Non pugn. t.*, Aerod. — *Sed non continget*) *Sed non contingit*, Aerod.

Iaceat in turba) *Iactatur in turba*, Aerod.

Sceleratus pium) Ovid. Ep. VI, 137: *Quid refert scelerata piam si vincit?*

Ab hoc omine) Francius legebat, *an hoc omine commisissem aciem?* in Marg. Aerod. *timeremus ab hoc homine quum misissem* etc.

CCCXVIII.

LEGATVM INTER LIBERTOS.

Testamento quidam instituit heredem amicum, et petiit ab eo, ut ex duobus libertis, quos relinquebat, utri vellet, decem millia daret. Vnus ex libertis petit, iudicio contendit; victus est: petit alter.

DECLAMATIO

Quae mihi iura, quam vetera cum patrono eorum fuerint, non est dicendum: heres sum. Quantopere his post libertatem satisfecerim, videlicet hac contumelia, qua mecum consistunt, aeque manifestum: neuter apud illum meruit, ut decem millia acciperet: quare ergo hoc testamento cavit, ut darem hanc summam, utri vellem? non poterat aliter efficere, ut mihi isti obsequerentur: excogitavit ergo optimus omnium amicorum, quomodo isti, tanquam patrono, mihi obsequerentur; quum alioqui praedivinaret hoc, quod accidit, nullam apud istos fore amicitiae summae, nullam nostrae coniunctionis reverentiam: ratio ergo testamenti talis est. Ne ius quidem dubium erat, etiam antequam veniret in dubium. Petis a me decem millia ex testamento patroni tui: interrogo, an dari iusserit tibi? quantaelibet sis impudentiae, non mentieris. Quare ne illa quidem tibi actio, quae invidiam facere solet lega-

Legatum) Vid. leg. 16, 17, §. 1, 24, 67; §. 17, 77; §. 25 de Legat. 2. Aꜱʀ.

Decem millia) *XX millia*, Marg. Aerod.

His post libertatem) *His post libertatem satisfecerint.* Sᴄʜᴠʟᴛ. *Huic post l. satisfecerint*, Aerod.

Fore amicitiae summae) *Fore amicitiae suae*, Obr.

Veniret in dubium) *Veniret in iudicium.* Sᴄʜᴠʟᴛ. Nihil muto. Terent. Adel. II, 2: *etiam de sorte nunc venio in dubium.* Ovid. Epist. XVI, 138: *In dubium Veneris palma futura fuit;* ubi vide quae notamus. Bᴠʀᴍ.

tum non solventibus, relicta est, ut dlcas: Quod ego merui, quod ego iure peto. Repetis, quod tibi non est relictum: verum hoc esse manifestum est. Petit alter prior, qui sibi magis dignus videbatur: quo petente tacuisti: non tamen obtinuit id, quod nullo iure poterat obtinere, ut acciperet legatum incertum. Sed hoc ipso apparet, inquit, deberi mihi, quod ille, quum iudicio contendisset, victus est: nondum diligenter verba testamenti legis: non enim hoc scriptum est tantum, ut alteri ex libertis darem: sed illud, quo mihi et plena, et, quo magis doleas, perpetua libertas relicta; darem utri vellem. Ergo si hoc non cadit in rerum naturam, ut ego illi malim dare, qui mecum contendit, sperares; aut si hoc probare potes, me tibi malle, forsitan iudicio quoque non inique contenderes. Siquidem neutrum horum tale est, ut contra me sit, satis sit utrique vestrum separatim dicere, Tibi nolo. Sic ergo respondebis semper? puta me dicere; Querere de te atque officiis tuis, qui non aliter meruisti: fortasse vexare vos voluit, et legatum sperare semper, et alternis desperare. Sic tueri

Vt dicas: Quod ego merui) Sic lege. Respicit hoc quodammodo formulam actionis; vide declam. 325; *meritum legati*, l. 9, D. pro soc.; *meritum hereditatis capiendae*, l. 16, in fin. D. de castr. pec. Pith. *Vt discas*, edit. aliae.

Repetis) *Iure petis*, Aerod. Obrecht.

Petit alter) *Petiit alter*, Aerod.

Obtinuit id) *Obtinuit* (*id q. n. i. p. o.*) *ut*, Aerod.

Nondum diligenter verba testamenti legis) Scribe, *legisti*. Gron. Ita et Schultingius.

Scriptum est tantum) *Scriptum in testamento*, Aerod.

Si hoc non cadit) *Hoc* non habet, Aerod.

Vt ego illi malim dare) *Mallem*, Aerodius.

Sperares) *Sperare potes, ut tibi malim?* Aerod.

Satis sit) *Satis est utrique v. satis est separatim tibi dicere, tibi dare nolo. Si ergo hoc respondebis, merui, semper puta me dicere*, Aerod.

Quaerere) Lege, *querere*. Pith. Aerodius supplet *volo*. Sed legendum: *Querere de te atque officiis tuis, qui non aliter meruisti*; id est, Temet ipse atque officia tua vel frigida vel infrequentia accusa. Vt apud Senecam III de benef., 11: *Cui des, elige, ipse tecum, si deceptus es, querere: dignum adiuva.* Vbi recte Gruterus, frustra Lipsius. Gron.

me volo, ut dicam semper: ante omnia enim testamento tempus non est cautum, quo solvam, ac ne caveri quidem potuit: nam qui dicit, utri malueris, et tempus non adiicit, manifesto illud quoque significat; quum volueris, solves: adhuc ergo ambo improbi estis, ambo calumniatores. Quam sapienter tacueras! si in hoc perseverasses, videreris mihi verecundior: sperarem futurum, diligentius servares pecuniam, quam non cupide acceperas: nunc incipit mihi videri minus ille peccasse: litigavit ante experimentum, litigavit ante sententiam: tu non credis iudicibus. Neuter ergo accipiet? quum voluerit patronus alteri dari, non potest ab altero hoc legatum peti ex voluntate defuncti; neuter vestrum dicere potest, hoc patronus dari mihi voluit. Habuit hunc honorem mihi, ut istud esset beneficium meum: me ergo emereri debet; et a me istud petere, quod a patrono non petiisset. Detegam vobis propositum amici mei: meliori dari voluit: hoc sciri ex praeterita vita vestra non potest: alioqui ipse scisset: et si ulla inter vos fuisset differentia, nominatim reliquisset. Hoc legato patroni vestri, necesse est utrique vestrum diligentius videre, utri dabo; uter vestrum pa-

Vt dicam semper) *Ita dicam semper.* SCHVLT. *Semper nondum cui darem constitui*, Aerod.

Tempus non) *Tempus* deest Aerod. deinde *quando solvam*, Aerod.

Verecundior) *Verecundior sperare in futurum ut dil.*, Aerod.

Alteri dari) *Alterutri.* SCHVLT. *Dare*, Francius.

Emereri) Puto, *promereri.* GRON. *Demereri*, Francius.

Emereri debet) *Debetis*, et mox, *a patrono non meruistis*, vel, *meruissetis.* SCH. *De me ergo et mereri*, Aerod. nihil muta; vid. ad Ovid. Epist. VI, 138.

Non petiisset) *Non petiisses*, Aer.

Reliquisset. Hoc legato) *Reliquisset hoc legatum patronus vester. Necesse* etc. SCH.

Ipse scisset) *Ipse fecisset*, Aerod.

Hoc legato) Id est, propter hoc legatum; vid. Munker. ad Hygin. fab. 34; Schult. ad decl. 1, 2; sed Aerod. leg. *hoc legatum p. v.*

Diligentius videre utri dabo) Scribe: *Hoc legato patroni vestri necesse est utrique vestrum diligentius vivere. Vtri dabo? uter vestrum patronum magis desideraverit: uter vestrum.* Eleganter, *Hoc legato*: ut apud Catullum: *munere isto Odissem te odio*

tronum magis desideraverit, uter vestrum frugalius vixerit, uter vestrum modestior fuerit: quid vos diutius traham? utri voluero: interim similes estis, eandem causam habetis: non magis ego de vobis iudicare possum, quam patronus vester.

CCCXIX.

ADVLTERA VENEFICA.

Qui uxorem adulterii ream detulerat, dixit communem filium testem fore. Inter moras iudicii adolescens, ambiguis signis cruditatis et veneni, decessit. Vult maritus agere cum uxore veneficii: illa postulat, ut praeferatur iudicium adulterii.

Antequam criminum facimus comparationem, sic agere possum: veneficii accuso: responde: occisum a te filium dico: defende. Sint paria, quae obiicio, non possunt uno iudicio cognosci: aequum est ream respondere ad id, quod obiicitur. Puta, omittere me, quod antea obiecerim; non perseverare in eo, propter quod detuli: de vita cogitari aequum est, de maiore re quaeri

Vatiniano. Gron. *Reliquisset hoc legatum patronus veter. Necesse est utriusque vestrum vitam d. videre*, vel, *utrumque v. d. videre.* Schvlt. Gronoviom sequitur, Obrechtus.

Desideraverit) *Desideravit*, Aer.

Quod vos diutius) Thaddaeus et Aerodius: *quoniam duos.* Lege: *quo vos diutius traham, utri voluero.* Gron. *Quid vos*, Schult. et Obr.

Occisum a te) *Quod occisum a. t. f. d. defendo: sint.* Schvlt. *Sunt paria*, Obr.

Sint paria) *Sint varia q. o. non possint*, Aerod.

Puta, omittere) *P. emittere*, Aer.

Quod detuli) *Quod te detuli.* Sch.

De vita cogitari aequum est, de maiore quaeri) Quidam apod Aerodiom: *de vita cognosci, de morte quaeri prius aequum est.* Ego illud, *de vita cogitari aequum est*, non mutem. Significat, quod clarius postea, et se suae metuere. Deio scripserim: *de maiore re quaeri prius.* Gron.

prius. Postea dicam, ex qua diffidentia praeferri iudicium adulterii velit: interim duo crimina apud vos proponuntur, adulterium, et parricidium: de utro prius cognosci oportet? hoccine aequum est, sceleris gravissimi, sceleris atrocissimi dilationem impetrari, quia et adultera est? Si nihil illi ante obiecissem, continuo rationem redderet: quoniam ad parricidium, prioris criminis diffidentia, venit, huc trahitur, propter quod occidit filium. Ab hac occisum esse dico: quamdiu, iudices, sinetis, hoc esse dubium? vivit interim in civitate, inter nos est femina inter prodigia numeranda, implet numerum civitatis; et vivit, dum bis rea sit: praesertim in hac civitate, in qua iudicia diu differuntur. De me utique mirari non potestis, si omnes moras odi, omnes dilationes: liceat vindicare filium, dum vivo; antequam ad accusatorem transeatur a teste. An hoc aequum,

Hoc inaequum est) Thaddaeus: *hoc mea aequum sceleris.* Aerodius: *Hoc ne a vobis aequum est sceleris.* Lege: *Hoccine aequum, sceleris gravissimi.* Gron. Ita et Schultingius, Latinius et Obr.

Huc trahitur) *Huc trahit*, ad crimen adulterii. Schult. *Hoc trahitur, illud praefertur propter quod occidit. Filium ab h.*, Aerod.

Quamdiu) *Quam id diu iud.*, Aer.

Vivit) *Vivet*, Latinius, Aerod.

Antequam ab accusatore transeatur ad testem) Hoc est, Dum vivo, malim filium víndicare, et extraordinarium ream parricidii agere, delata hac prius, licet tempore posterior sit, accusatione: ne si demum (inquit) ab accusatore me et uxorem adulterii postulante, ad filium, qui testis futurus erat, tantique parricidii quaestionem ordine transeatur, erepto adulterii teste, et causa ideo saepius ampliata, si interim moriar, pereat parricidii indicium. In summa, pater hic postulat, ut quemadmodum causis de vi, aliisque ob coniunctionem, primus agendi locus extra ordinem constitutus erat, etsi post multas alias delatae essent: ita prior hic sit parricidii quam adulterii cognitio, hoc maxime, quod parricidium propter adulterium commissum est, et quia caute uxor praeferri iudicium adulterii desiderat, sibi conscia futuram hanc sine teste accusationem: in qua, si ex vetere consuetudine (de qua Cicero pro Caecinna) ea mora adhibeatur, quae in omnibus aliis solet criminalibus causis, fore interim speret, ut moriatur accusator. Ex his aperta est eorum quae sequuntur interpretatio, *Causam dicere adulterii volo: hoc est, periit ille testis.* Aerod. *Ante quam ad accusatorem transeatur a teste.* Ita et Thaddaeus. Sensus: antequam me quoque veneno tollat mulier, ut filium. Ideo dixerat ante: *Cogitari de*

hoc cuiquam vestrum iustum videri potest, ut censeatis adulterium esse inter crimina, parricidium inter maledicta? causam dicere adulterii volo; hoc est, periit ille testis: mihi autem vacat hoc tempore curam agere lectuli mei? flens et orbus querar, quod uxor mea alium amaverit, alium mihi praetulerit? Egone priore quidem tempore istud crimen ad iudicem perduxissem, nisi quod sciebat filius meus? si amisissem tantum optimum iuvenem, excusate tamen, omnibus aliis causis renuntiarem. Verum confitendum est, Ego occidi, ego qui palam nominavi, qui omnem iudicii prioris fiduciam in hoc esse confessus sum. Tua porro quid interest? utere hoc argumento, quod tibi obiicere adulterium noluit. Pone hoc inter praeiudicia accusationis. Dum ego ago meo iudicio, dic legem, qua vindicari

vita aequum est. Fallitur Aerodius, qui, *ab accusatore transeatur ad testem.* GRON.

Causam dicere adulterii volo) Tu mulier dicis: *Causam dicere adulterii volo. Hoc* perinde *est*, quasi insulles mihi, et dicas: *periit ille testis* tibi unicus: iam damnare me non potes. GRON.

Ad iudicem perduxissem) Dissimulassem hanc iniuriam, vel intra privatos parietes vindicassem ex legibus Romuli et Numae. AERОD.

Si amisissem tamen optimum iuvenem) Vide an ita qualitercumque restitui possit, *Si a. ta. op. iuvenem ex alia causa quam tua, omnibus* etc. AERОD. Qui edidit, *si a. tamen* o. *i. ex causa te tamen* o. *a, c, renuntiarem.*

Adulterium noluit) *Nolui.* SCHVLT. *Qui t. o. a. voluit veneno mortuus est. Pone hic interpres indicia a.* Aerod.

Pone hic interpres indicia accusationis) Verbum, *interpres*, in textum e margine traductum est: sunt enim revera haec non declamantis, sed interpretis, ut alia pleraque, quae latiore intervallo adnotavimus. Filum igitur orationis, ut brevior sit, Quintilianus interrumpit, et locos dumtaxat discipulis ostendit; hic affectus (inquit) movere oportet: eo uti argumento: talia hic apponere: narrandis indiciis huius accusationis, ita quodammodo exordiri, *Dum ego ago meo iudicio: dum legem recito, qua vindicari potest adulterium:* vel, *dum cito testem, qui vindicare aut iudicare potest utrumque*, et patrem et matrem videlicet, reum alteram, accusatorem alterum etc. reliqua persequentur ex themate discipuli, hoc modo: *Dum ego ago* etc. *cum solus filius testis esset, inter moras adolescens ambiguis signis cruditatis et veneni moritur;* hunc locum ita, ut possum, elucido: si quis quid melius habeat, afferat. AERОD.

Ago meo iudicio) *Agam m. i. aut dic. Meo iudicio*, ut, *venio nunc ad*

potest utrumque. Nempe hoc inter alia dictum est, Quam causam dandi veneni filio meo habui? adultera non eram. Illic videbimus, illic reddemus rationem. Nec te hoc fefellit: sed naturalis improbis hominibus dilationis est cupiditas: hic infamiae vides poenam: quid autem fama ad te, aut opinio? sed occurrunt illae cogitationes: quaeretur de adulterio, et quaeretur diu, et extrahet iudicium, sicut adhuc extrahit, ut sequatur adulterii poenam alia subscriptio, alii iudices, et alia sortitionis fortuna: interim, ut nihil artes valeant, multum fata possunt: multum citra scelus quoque impedimenti per se ipsa mortalitas affert: ut nihil prosit, vixero: et tamen, quod mihi vita ipsa iucundius est, tamdiu superstes testi vixero.

meam legem, Decl. 308. SCHVLT. — *Dic legem*) *Dic lege qua* etc., Aer.

Cui debemus, illic reddemus rationem) Apud Quaestorem adolterii, quaeremus illud, an adultera fueris: hic vero non debemus, ubi de parricidio quaeritur. AERØD. Qui ita edidit.

Nec te) *Te non hoc fefellit*, Aerod.

Hic infamiae vides poenam) *Hic infamiae tantum vides poenam*. SCHVLT. *Poenam, illic mortem*, Aerod.

Sed occurrunt) *Et occurrent*. SCH.

Adhuc extrahit) *Extrahitur*. SCH.

Per se) *Pro ipsa*, Aerod.

Vt nihil prosit) *Nihil prosit si vixero, et tamen q. m. v. i. i. est si superstes t. v.*, Aerod.

Et tamen) *Et tandem*, aut, *vixero tandem, et quod*. SCHVLT.

CCCXX.

MVLTATI SOCIVS.

Sociorvm commvnia sint damna et lvcra. Ex duobus sociis alter in civitate erat, alter peregre. Quum bello laboraret civitas, decrevit, ut intra certum diem reverterentur, qui abessent: qui non venisset, multaretur publicatione bonorum. Exacta est pars a praesente negotiatore absentis. Reversus ille partem petit reliquorum bonorum.

SERMO

Saepe vobis dixi, quomodo ad inveniendum statum facillime perveniretis: qui sint, omnes novistis. Primum singulos repetite: sublatis his, quos certum erit non esse, inter residuos quaeremus: quaerendi autem via haec erit. Videamus quid proponat petitor, quid illi respondeat possessor, vel reus: ex eo quaestio nascitur: ea nobis demonstrabit. Neque hoc dico, quid primùm dicat petitor, quid ille respondeat; non enim ex prima quaestione ducendus est status, sed ex potentissima. Videndum erit, an post divisionem socii sint.

DECLAMATIO

Sociorvm damna et lvcra commvnia sint. Fortasse videri potest supervacuum, laudare legem: nam et apparet prudentissimos maiores et constitutores huius civitatis, sapienter rogasse: et quùm hoc iure civitas tam diu usa sit, iam approbatum est. Verumtamen

Saepe vobis dixi) Vid. Quintil. lib. III, c. 6. Aerod.

Quaerendi ante via) *Q. autem via*, Aerod. Schult. Obr. et edit. al.

Quid illi resp.) *Illi* deest Aerod.

Ea nobis demonstrabit) An, *quae cetera demonstrabit*; an, *ea cetera* (vel *omnia*) *dem.* Schvlt. *Nobis statum dem.*, Aerod.

causa exigit, ut aequitatem quoque legis intueamur: non ut vos religiosius iudicetis, sed ut appareat, quam improbe socius meus faciat. SOCIORVM COMMVNIA DAMNA ET LVCRA SINT. Sacra res est et quaedam fraternitas propositorum animorum: consortes enim potest facere casus: ceterum quidem quum duo homines omnes fortunas suas contulerunt, omnes casus miscuerunt, unum quoddam factum est; quid est iustius, quam compositum patrimonium habere conditione unius societatis? hoc enim est unitas: vides ergo et damna et lucra communia esse debere; et nihil non aequum est, quod utrique parti scriptum est: eventus nos diduxit: sed de sociis loquor idem agentibus: illud suo loco imputabo, quod hic domi semper et custos tantum pecuniae fuit. Ego

Et quaedam fraternitas propositorum animorum) Aerodius: *Socra res est unitas et quoedom froternitos propinquorum animorum.* Aliis dat *propositis*, ut ex margine eo fluxerit, quemadmodum loquitur. Scribe: *Socra res est et quaedam fraternitas coniunctio bonorum.* Vel *consortium bonorum.* GRON. An, *prope sociorum animorum?* an, *prope sic iunctorum?* an, *propior sociorum*, vel *sociotorum?* SCHVLT. *Fraternitas propositorum, animorum*, Obrecht.

Vnum quoddam) *Quum unum quodammodo fatum est*, aut an respicit *factum* ad patrimonium? SCH. *Vnum quiddam factum est*, Francius.

Habere conditione unius societatis) Forlasse: *quid est iustius quom compositum patrimonium hobere conditionem unius? Societotis* (*hoc est, unitatis*) *vides ergo et damna.* GRON. *Q. compositum p. hoberi conditione unius societatis* (quod nunc ille negat): *hoc enim est unitas.* SCHVLT. *C. p. habere conditionem unius?* (*societotis hoc enim est unitas*) Obrecht. sed in emendationibus, *conditionem unius. Societatis* (*hoc enim est unitas*) *vides ergo* etc.; sed valde metuo, ne illa verba, *societatis hoc enim est unitas*, interreptitia et spuria, quum sine his optime constet sensus. BVRM.

Aequum est) *Aequum esse quod.* Aerod. *Est q. u. p. s. est eventus deduxit*, Marg.

Eventus nos deduxit) Aerodius maiusculis literis, *Eventus deducito:* quasi scriptum hoc in lege aut pacto societatis fuisset. Ego tentabam: *et damna et lucra communia esse debere, et nihil non oequum esse utrique parti.* Sequitur obiectio partis diversae: *Sed de sociis scriptum est loco eodem agentibus: eventus nos diduxit.* Respondet: *Illud suo loco imputabo* etc. GRONOV. *Diduxit*, Schult. Obrecht.

Loquor) Alii, *lex loquitur.*

Idem agentibus) *Ibidem ogentibus*, Schult. Obr.

Hic domi) *Hic semper in civitate fuit et*, Aer.

sum ille, qui longas terras et ignotas regiones peragravi, ego ille, qui tam longe abieram, ut in patriam redire non possem: ex hac igitur lege postulo, ut communia sint, quae in bonis sunt; ut dividantur: quid ais? periisse patrimonii partem, et mihi periisse; adiicis mea culpa periisse: omnia haec interim confiteri libet: commune tamen damnum est. Negat hoc esse damnum; et poenae nomen imponit: ego porro, damnum existimo esse amissionem eorum, quae habueris: neque enim veniet in dubitationem, quin amiserimus aliquid ex his, quae habebamus. Hic poenam appellat: possum non negare, quum et ipsa poena damni genus sit: nam mihi ex hoc, quod plerisque criminibus pecuniae poena imponebatur, appellata etiam ipsa damnatio videtur. Ablatum est aliquid mihi, sane etiam confitear: quid interest, quomodo ablatum est? Ego perdidi; nam et si latro abstulisset, mihi abstulerat: et si in piratas ego incidissem mercator, ego amiseram; peribat hoc utrique nostrum. Quid si etiam poenae id genus est, quod casus attulit? sane enim feramus hanc tuam finitionem, ut damnum credamus esse fortuitam amissionem, putemus esse fortuitam rerum amissionem, damnum, quid tam fortuitum potest esse, quam quod accidit? non

Longas terras) An, *langinquas*. Schvlt. Sed nihil *apus esse*, docebunt notae Cl. Drakenborchii ad Sil. VI, 628.

Quae in vobis sunt) Lege: *quae in bonis sunt*. Aerod.

Quid ais) *Quid agis?* edit. al.

Amissionem eorum) *Amissionem banorum*, Aerod.

Hic poenam) *Hoc p. app.*, Aerod.

Appellatio etiam ipsa damnatio) *Appellata*, Aerod. Vel, *appellari*. Schvlt.

Ablatum est) *Esse*. Schvlt.

Nam et si) *Num et si*, Aerod.

Mihi abstulerat) Forte: *nam et si latro abstulisset, utrique abstulerat*. Gron.

Ego incidissem) *Non ego incidissem, sed tu mercator, ego amiseram*. Schvlt.

Id genus) *Hoc genus*, Aerod.

Quod casus attulit) Credo, *abstulit*. Gron.

Credamus esse) *Credamus esse fortuitam rerum amissionem: damnum quod tam fartuitum p. e.* etc. Aerod.

enim lege vetere, et ante profectionem meam scripta, et quam ego nosse possem, et in quam mea culpa inciderem. Quid fortuito accidit? bellum: quid fortuito accidit? ignorantia mea. Non est tale, quale si in furto deprehensus, quadruplo damnatus essem: tu enim diceres: noveras damnum, noveras legem: vitio tuo incidisti in hanc. Haec non eo pertinent, quo genere damni afflictus sim: nam si naufragium fecissem, diceres, vitio tuo; navigabas enim; et si spoliatus essem a latronibus, diceres, vitio tuo; parum diligenter custodiebas. Quotumquodque damni genus est, cui non applicari reprehensio possit? si mancipiorum mortes sunt, parum curasti, medicinam non adhibuisti: hoc habent gravissimum damna, quod vix ulla sine poenitentia sunt: ergo tunc quoque si vitio meo factum esset, si lege vetere, damna tamen communia erant.

Non enim lege vetere) *Non enim lex vetus ea*, Schult. *Non enim feci lege vetere*, Aerod.

Quid fortuito) *Quid non fortuito accidit? bellum, quid non fortuito* etc. SCHVLT. *Quod fortuito accidit, et ignorantia mea non est tale, quale* etc. Aerod.

Quadruplo damnatus essem) Cur non, *quadrupli.* Sed et bene, *damnari pecunia, capite.* GRON.

Tu enim) *Tum enim diceres*, Obr. *Tunc enim*, Aerod.

Nam si naufragium) *Etiam*, vel *iam si n.* SCH.

Diceres, vitio) *Diceres, vitio tuo navigabas. Et si sp. e. a. l. diceres, vitio tuo id accidit, parum d. c.* Aerod.

Et spoliatus essem) *Et si spoliatus*, Schult. Obr.

Quorum quodque genus damni) Lege: *Quotumquodque.* Debetur haec emendatio Brissonio nostro. AERODO. Vid. ad Ovid. Epist. XIII, 60.

Ergo tunc) *Quid ergo? tunc quoque* etc. SCHVLT.

CCCXXI.

INVICEM VENEFICI FRATER ET MEDICVS.

SERMO

Fratres consortes, inimici esse coeperunt: diviserunt. Alter ex his medicum instituit heredem: postea redierunt in gratiam. Is qui medicum amicum habebat, quum coenasset apud fratrem, et domum rediisset, dixit suspicari se, venenum sibi datum: respondit medicus, potionem se daturum remedii, et dedit: qua epota ille decessit: invicem se reos deferunt veneficii, frater et medicus.

DECLAMATIO

Etiamsi causa unius hodie agnoscitur, tamen quum eum, de cuius morte agitur, constet veneno periisse, idque inter duos litigantes conveniat alterutriusque eum veneno periisse: ita committenda utrinque causa est, ut non minor nobis defensionis, quam accusationis habenda sit ratio. Itaque etiamsi dolor fratris amissi et conditio iudicii, quo accuso, hoc videtur exigere primum ac paene solum, ut ea, quae obieci, probem: ignoscetis tamen mihi, si primam defensionis meae putavero habendam esse rationem; neque hoc eo tantum, quod pertinet ad pudorem hodie meum; sed eo etiam,

Fratres consortes) Vid. Cuiac. V Obs., 10, et Brisson. in Lexico. ALMEL. Vid. ad Vellei. Paterc. I, 10.

Daturum remedii) *Remedia*, Francius; sed in ipsa declamatione, *potionem dedisti aut remedii, aut veneni.*

Agnoscitur) *Cognoscitur*, alii.

Tamen quum) *Quum* omittit Obr. in emendationibus.

Alter utriusque) *Alterutrius*, Seb. *alterutrius quoque*, Francius.

Itaque) Huc usque Sermoni adscribebat Aerod. et legebat: *Itaque sic Fratri agendum erit.* Decl. *Etiamsi dolor* etc.

Hoc videtur) Lege *videatur*. GRON.

Si primam) *Si primum*, Aerod.

Neque hoc eo) *Neque eo tam, quod p. a. p. h. m. sed* etc. Aerod.

quod plus auctoritatis habiturum me in accusatione scio, si ad illam innocens venero. Quaeritur ergo, iudices, venenum ego fratri dederim, an iste alieno: non me fugit nomen, quo utitur, amicus: et rogo sciatis, iudices, de hoc ipso quaeri hodie, an amicus fuerit. Sine dubio etiamsi certa utriusque nominis fides esset, neminem vestrum praeteriret, quantum praeferri fratrem amico oporteret: nam quae potest amicitia esse tam felix, quae imitetur fraternitatem? certe quoties blandiri volumus his, qui esse amici videntur, nulla adulatio procedere ultra hoc nomen potest, quam ut fratres vocemus: adeo inane etiam nomen, et umbra quaedam naturae videtur, simile amicitiae nomen imponere. Quum vero me fratrem constet esse, si venenum, ut probabo, dedit, amicus utique non fuerit. Quae comparatio esse personarum potest? ac si tantum de amore quaereretur, iudices, multum natura vinceret: nunc plus est aliquanto, de quo apud vos agitur: quaeritur enim, an ego fratrem potuerim occidere? ergo inter homicidium et parricidium cognoscitis. Nondum de persona loquor utriusque, non de causa: interim quaero, iudices, utri parti faveatis, utrum verum esse pro civitate, pro temporibus velitis. Equidem, iudices, admirari me confiteor, aut constitutas esse de tantis sceleribus leges, aut ullos inveniri potuisse mortalium, in quos caderet ista suspicio. Fratrem suum potuit aliquis

Nomen, quo utitur) *Nomen quo utitur. Amicus fuerit sane sed rogo*, Aer.

Praeteriret) *Praeterire arbitrarer*, Aerod.

Vltra hoc nomen) *Hoc nomen* deesse possent, quum saepius repetatur. Schvlt.

Vt fratres vocemus) Vide Herald. ad Tertull. Apolog. pag. 162.

Simile amicitiae nomen) An, *similem amicitiae necessitatem* (vel *naturam*) *imponere*. Schvlt.

Iudices, multum) Alii, *iudicium*. Pith.

De quo apud vos) *De quaestione apud vos a*. Aerod.

Vtri parti) Hinc ad *admirari* desunt Aerod.

occidere? non obstitit tacita natura? non sanguinis ius? non sceleribus manus suas obiecit, quaecumque est illa, quae certe creditur esse, pietas? fratrem occisuro non succurrit communis uterus? non eadem causa vitae? non una primordia? non illa (quae alienos etiam ac nulla necessitudine inter se coniunctos componere et adstringere affectibus potest) consuetudo actae pariter infantiae, pueritiae studia, lusus, tristitia, ioci? Membra hercule inter se citius pugnaverint, et si qua in nobis natura geminavit, diversos ceperint affectus: nam quid est aliud fraternitas, quam divisus spiritus? et quae ad tuendos nos natura concessa sunt, multiplicata; eo quidem felicius, quod diversis etiam assistentibus locis, esse iidem, ac plura simul obire possimus. Huic necessitudini qui dare venenum potest, non oculos effodiet suos? non manus in viscera sua armabit? habet ergo hoc primum, ut parcissime dixerim, admirationem. Neque ego ignoro, iudices, quanto me onere premam: ipse confiteor nullis suppliciis, nullis poenis,

Non illa consuetudo quae alienos) Videtur vox *consuetudo* abundare, et scribendum: *non una primordia? non illa (quae alienos etiam ac nulla necessitudine coniunctos componere et adstringere affectibus potest) consuetudo actae pariter infantiae, pueritiae? Studia, lusus, tristitia, ioci?* Quod autem irrepsit in Pithoeanas *nulla consuetudine*, sciendum et apud Thaddaeum et ap. Aerodium legi *necessitudine*, ut illud operarum vitium esse videatur. Gron. Sustulit *consuetudo*, Obr.

Tristitia, ioci) Francius malebat, *laetitia, ioci.*

Geminavit) Vt brachia, pedes etc. quare male *germinavit* alii.

Ceperint affectus) *C. effectus*, Aer.

Divisus spiritus) *Divisus quidam spiritus.* Sch. *Divisus per duos spiritus*, Francius.

Et quae) *Vt quo*, Francius.

Felicius) Al. *facilius*, Aerod.

Diversis etiam assistentibus locis) Forsan: *diversis etiam ac dissidentibus locis.* Gron.

Assistentibus locis) Al. *existentes.* Pith. An, *etiam non assistentibus?* vel, *diversis etiam absistentes*, vel, *insistentes.* Schvlt. *Diversis etiam exsistentes. Locis*, Obr. Forte, *diversi etiam ac distantes locis*; de voce *diversus*, vid. ad Ovid. Ep. XII, 145, lege, *diversis etiam ac distantibus locis.*

Iidem) Al. *ibidem.*

Quanto me onere) *Quantum in eo me reprimam*, Aerod. *Quantum in eo me ne reprimam ipse*, Margo.

nulla me omuium hominum ira posse pensari, si feci. Vult detrahere fraternitati auctoritatem: discordes, inquit, fuistis. Nondum rationem huius criminis reddo: illud interim testor, hunc bonum amicum utrique maledicere: nunc mihi, frater, in quacumque parte naturae es, agenda causa et tua est. Aliquid ex summa fraternitatis gratia defuisse visum est aliquando, dum forsitan uterque alterius animum magis exigit fiducia sui. Bene hercule fortnna, quod uterque tunc incolumis, quod penates sine lacrymis fuerunt: nulla parricidii suspicio, tempore illo, quo minus amabamus: non tamen ista nostri animi culpa fuit, nisi quia vitium est humanae mentis nimia cupiditas. Hi sunt, qui coniunctos separant animos, qui summae concordiae virus suum interponunt, qui hereditates captant, qui se testamentis parant: qui ita demum spem aliquam in posterum vitae habent, si eos, quos amicos appellaverunt, carissimis pignoribus abduxerint: quis fecerit illud inter nos, sic quaerite. Nullam iste spem hereditatis habuisset, si nunquam dissedissemus: hoc igitur primum veluti mentium animique tentati veneno sumus; sed, Dii melius: neqne longum istud fuit: neque quidquam ex eo sequutum est, quod emendari non possit. Divisio sola, ut sciatis cui heres sit: sed postea, quod satis est,

Nulla me nmnium) *Nulla nec omnium h.* elc. Schull. *Nulla me* elc. *pensare*, Francius el Obr. *Nulla communi omnium hominum ira*, Aerod. *nullam communium h. iram esse*, Marg. Farte, *nulla, nisi omnium haminum ira posse pensori.*

Separant animos) *Sperant a.* Marg. Aer.

Quos amicos) *Quos alii amicos sibi apparaverunt charissimis pignoribus, abduxerint*, Aerod.

Quis fecerit) *Quis fecit*, Aerod.

Nullam iste) *Nullam isti s. h. habuissent*, Aerod.

Divisia sola) *Divino* in Edit. al. forte *divisimus solum, ut sciotis cur heres sit.* SCHVLT. *Divisio sola*, (*ut sciatis cui heres sit*) *sed*, Aerod. *ut sciatis cur hic heres factus sit*, Marg. *divisio sola, ut sciatis cui heres sit: sed*, Obr.

gratia, et rursus solida fraternitas, immo hercule maior arctiorque coniunctio post poenitentiam. Nesciunt homines, quantum boni fraternitas habeat, qui nunquam dissederunt: ut dulcius serenum post tempestates est, ita nostris animis laceratis, et domi castigatis, velut portus ille fraternitatis occurrit: amabamus etiam in praeteritum, nec caritas fuit illa, sed invicem satisfactio. Vtinamque hoc non palam, nôn manifeste fecissemus, ut videretur frater meus nullo modo mutaturus testamentum: personae igitur nullo modo comparantur; alienus et frater. Supervacua mentio discordiae, quum et illo tempore constiterit innocentia, et id tempus, quod in culpam deducitur, non solum sine discordia fuerit, verum etiam maior atque arctior caritas, post illam, de qua loquutus sum, poenitentiam, increverit. Proximum est, ut opinor, excutere causas: et quod ad me quidem pertinet, videor de his satis loquutus: nam si inimicitiae eo tempore non fuerunt, quo frater meus accepit venenum, mihi certe hoc faciendi ratio non fuit: qui si essem malus frater, uti tamen bonitatis simulatione debebam, usque ad mutationem testamenti: nam quid obstabat, quo minus non ultionem tantum, sed etiam lucrum consequerer? Si ego non habui rationem dandi veneni fratri, videbo an hic habuerit: heres est: hoc per se potens est. Omnia, quaecumque toto orbe terrarum committuntur scelera, circumspicite, iudi-

Fraternitas, imma) *Fraternitas. Imma laus reconciliationis in fratribus, hercule maior* etc. Aer.

Castigatis) *Fatigatis*, alii: non male; ut ita *lassae*, *fessae naves* tempestatibus passim occurrunt. Ovid. VI Met., 519; Claud. I in Ruf., 278; vid. Passer. ad Prop. lib. III, eleg. 20, p. 530. Bvrm.

Alienus) *Alienus est, ega frater*, Aerod.

Verum etiam) *Iterum etiam*, Marg. Aerod.

Increverit) Vid. ad. decl. 8 pr.

Nan ultionem) *In ultionem*, Marg. Aerod.

ces, pleraque ex cupiditate nascuntur: haec latrones facit, haec piratas, haec intra muros etiam, atque intra domos nostras, et templa, sicas percussorum acuit: inde nata sunt venena: ut mihi videatur rerum natura omnibus in hominem collatis bonis unum metum opposuisse: tolle pecuniam, bella sustuleris; sustuleris seditiones: hanc ergo causam habuisti. Et aliud est aliis pecunia: si de cupiditate sola loquendum mihi foret, dicerem, hereditatem concupisti, homo locuples, nunc hereditatem non cupisti, id solum habiturus, quod scelere acquisisses. Quid enim iam te metiri incipis, et longam domus nostrae patientiam calcas? ecquid scis, quid paullo ante fueris? nunc te circumfluens pecunia, nunc ista mancipia, et quidquid quaesisti scelere, ditabunt? Venenum dicor dedisse in coena mea: o Dii immortales! erat quidem honestius illa defensione patrocinari causae meae. Venenum aliquis inter lares suos,

Vnum metum opposuisse) *Summum metum*, Aerod. *Vnum pretium app.* Obr. Ego nihil muto; unum metum, scilicet a cupidis, propinquis, et qui se heredes fore sperant: nam *pretium*, ita simpliciter dici posse non puto. Schultingius non male legebat, *unum hunc metum*, scilicet ex cupiditate. Burm.

Et aliud est aliis) *Et aliis aliud deest, aliis pecunia*, Aerod. *Et aliud est, aliud pecuniae*, Francius: seorsum esse puto, non idem videri omnibus pecuniam; cupidi et locupletes appetunt pecuniam propter pecuniam, quia avaritia est insatiabilis: non tamen facile ideo ad homicidium feruntur; sed pauperes, ut hic medicus, ideo ut vivere possint, saepe scelesti sunt: nam necessitas ad scelera omnia impellit. Burm.

Scelere acquisisses) *Scelere concupisceres*, Aerod. *Scelere concupiscens homo locuples*; per ironiam: Marg.

Iam te metiri) *Te*, Aerod. Schultingius et Franc. ex hoc statu te aestimare: recte, ut puto: nunc ex ingenio et more locupletium, qui propter hereditatem alieni acquirendam non creduntur in homicidium faciles et proni esse, te vis aestimari, quum debeas aestimari ex paupertate praeterita, quum scelus hoc meditatus es. Horat. I Ep., 17, 98: *Metiri se quemque suo modulo, ac pede, verum est.* Vide plura apud Barth. ad Stat. XI Theb., 347, et ad Claud. II Rapt., 12. Burm.

Patientiam) *Planiciem*, Aerod.

Quidquid quaesisti) *Quod quaes.* Aerod.

Ditabunt) *Ditaverunt*. Sch. Forte, *ditarunt*.

inter sacra mensae, coronatis pariter, quos colebamus, Diis immortalibus, venenum aliquis hilaris hilari dedit? non hoc ipsum obstitit conatibus meis, quod non credebatur? venenum aliquis circumstante familia, praesentibus ministeriis daret, foedaturus continuo cadavere illud convivium suum? Vt severa nobis antiquitas tradidit, infestos animos placavere mensae: et homines, qui inter se armis atque exercitibus conflixerant, tuti tamen iacuere media coenae fide. Sic defendi decebat innocentiam, sed quatenus tanquam maligni loquimur, quatenus tanquam suspecti, in praesentia seponite mentem meam, seponite fraternitatem, seponite anteactam vitam: tanquam de veneficio loquor, quo minus loco, quo minus tempore dare fratri meo debuerim venenum. Neque enim quisquam dubitat, iudices, quin faciendi scelera consilium non unam viam intueatur, ut ad summam cogitati inchoatique perveniat; sed illam alteram, vel magis necessariam, et quae penitus in cogitationibus sedeat, ut scelus, quod commisit, neget. Venenum do: et unde scio, an exhausta potione statim concidat? venit ad mensam meam: inter convivas meos exspirat frater meus; in quem scelus translaturus? quem Deorum hominumque invocaturus! Non fuit ergo locus idoneus, non fuit tempus: adiice, quod ego daturus venenum potui timere, ne deprehenderer, ne praesentiret, ne intelligeret, ne colore venenum deprehenderet,

Media coënae fide) Id est, interveniente ut Flor. III, 1: *Media regis capite.* SCHVLT. *Iacuere: ita media coenae fides*, Aerod. *Mensae accubuere m. c. fide*, Marg.

Tanquam de veneficio) *Quum de v.* Aerod. alii, *quum*, vel, *priusquam.*

Quin faciendi scelera consilium) Aerodius: *quin faciendo quis scelera, consilium, non unam.* Ego malim: *quin faciendi sceleris consilium non unam viam intueatur.* GRON. *Qui in faciendis scelera*, Marg. Aerod. al. *Consilium hoc, namque viam*, Marg.

In cogitationibus sedeat) *Cogitationibus sedeat*, Aerod. *Cogitationibus insideat*, al.

ne qua vis odoris se ostenderet. Nulli venenum facilius dari potest, quam qui accipit utique tanquam medicamentum: ergo nullum consilium sceleris mei est. At tui quanta occasio? quamquam de hac postea loquar: paullum enim me interpellat ordo, ut illud defendendum existimem, quod fratrem meum ait suspicatum. Ante omnia, iudices, quod sit illud suspicionis genus, non intelligo: postquam biberat, fingamus cibos redundasse; fingamus aliquem sensum interiorum fuisse: haec tamen omnia accidere etiam ex innocenti convivio possunt: unde ergo suspicio est? unde illae simultates? unde illa discordia? Simul et illud vos, iudices, intueri oportet, epota huius potione, fratrem meum continuo periisse: non potest videri eo veneno periisse, in quo ante momentum mortis suspicio fuit. Verum haec ex huiusmodi causis orta suspicio, plenissimam defendendi veneni occasionem dedit: prima illa, quod habebas, cui obiiceres: altera illa, quod qualemcumque potionem accepturus erat frater, etsi illam tristem visu, etsi illam gustu asperam; bibendum est tamen, quum dicas remedium. Sed quid ego diutius? si venenum a me accepisset, tu sanasses: nam et pollicitus es. Habebas medicamentum, et tale medicamentum dicebas, quod prope reducere spiritum, quo vita reponi posset, quo

Me interpellat) *Me* deest Aerod.

Interiorum) *Intestinorum*, Franc.

Epota huius) *Cum pota*, Aerod. *Compota*, Merg.

Ante momentum) *Ante medicamentum*, Aerod.

Defendendi veneni) *Deferendi v.* Aerod.

Quod qualemque potionem) Scribo: *quod qualemcumque potionem accepturus erat frater, etsi illam tristem visu, etsi illam gustu asperam.* Gronov. *Qualemcumque* recepit Obr. sed *si et* retinuit.

Sed quid eo diutus) Francius legebat, *sed quid ego disputo*, vel, *diutius disputo.*

Medicamentum et tale) *Medicamentum ut dicebat, quo*, Aerod.

Quo prope reducere spiritum) Scribe: *quod prope reducere spiritum, quo vita reponi posset.* Gronov. Francius, *quo propere ducere*, Aerod.

venena fugarentur, quo transmitterentur: potionem dedisti, aut remedii aut veneni: si remedii dedisses, viveret; non id apparet; ergo venenum dedisti. Multa sunt, iudices, quae minus clare verbis atque actione exprimi possunt: utinam quidem fortuna praestitisset, ut frater meus viveret! ostendissem vobis medicum: hoc enim ante omnia dico, iudices, medicum: ostendissem potionem hanc non quotidianam, et qua omnes utimur; sed medicamentis permixtam et oneratam. Dat medicus medicamentum: qui acceptam bibit potionem, statim exspirat: qui tandem hic argumentandum erat? qui tandem hic probandum? non oculis iudicassetis, non continuo strictis faucibus rapiendus ad supplicium veneficus videretur, qui nunc etiam spolia occisi hominis tenet, et subito locuples, ait se tantumdem habere, quantum me, qui nuper divisi? Mihi quid relictum est, praeter luctus et lacrymas? ultimum ergo illud nobis, frater miserrime, convivium erat? siccine digressi sumus?

Iudices medicum: ostendissem) *Iudices, medicum ostendissem. Potionem h. n. q. e. qua omnes u., s. m. p. a. oneratam dat medicus in medicamentum*, Obr. *Med. ostendissem, ostendissem potionem*, Aerod.

Statim exspirat) Atque ita statim, Aerod.

Qui tandem) Quid tandem hic arg. e. Quid tandem, Aerod.

Oculis iudicassetis) Forte, *credidissetis*, Francius.

Tantumdem habere, quantum me) Insolentior constructio videri potest, pro *quantum ego*; sed haec et similia ellipsi expediri posse, *quantum me habere ait*, docet Perizon. ad Sanctii Minerv. lib. II, cap. 10 in fine; sic lib. IX Inst. Orat., 2: *Dic te digniorem quam Catonem*, ex Calvo. Et ap. Cicer. I de Nat. Deor., 24: *Nonne Deum videri Aegyptiis? tam hercle, quam tibi illam nostram Sospitam*; et c. 31: *et Metrodorum tam aperte loquutum esse, quam paullo ante te*; et lib. II, cap. 30: *et maiore vi praeditum, quam Deos.* Vbi minime auscultandum illa mutantibus contra codices, et soloecismi haec arguentibus. Caes. I de bel. Gal., 44: *Se prius venisse, quam Populum Romanum.* Vellei. Paterc. II, 37: *Praefatus neminem futurum fuisse, cuius se societati commissurus foret, quam Cn. Pompeium*, pro *Cn. Pompeii*. Vid. et Gifan. Ind. Luc. in *comparativis*. Burm.

in has spes discessimus? Habui occasionem moerendi: diu insidiatus essem: potui tibi venenum dare, de quo nihil suspicareris.

CCCXXII.

ABDICO TE, NISI DESINIS.

Stricto gladio et cruento processit adolescens in concionem: et dixit, occisum a se patrem, quod ab eo tyrannis affectaretur. Perduxit magistratum in domum: ostendit apparatum tyrannidis. Quum excuteretur corpus, inventae sunt tabellae ad filium: in quibus erat hoc, ABDICO TE, NISI DESINIS: ET SI CONTRADIXERIS, INDICABO CAVSAS. Reus est iuvenis affectatae tyrannidis.

DECLAMATIO

Quod circa probationem criminis huiusmodi difficillimum solet esse, certum est affectatam tyrannidem, certum est affectatam esse in hac domo: omnisque eo deducitur quaestio, ut dispiciatis, utrum a patre huius, an ab hoc sit affectata. Nihil de moribus huius adhuc dico: aetates comparate: senex ille, et aetatis exactae, quam rationem affectandae tyrannidis habuit? nisi forte propter filium hoc fecit. Hic adolescens est: omnes cupiditates, omnes impetus in hac aetate facilius convalescunt. Est quaedam praeterea ratio sceleris (si hoc tamen nomen ullum accepit scelus), id ten-

Occasionem moerendi) An, mentiendi? an, *mortem dandi?* an, *opprimendi?* an, *non habui oc. metuendi.* SCHVLT.

Moerendi) *Me vindicandi*, Aerod.

Convalescunt) *Coalescunt*, al.

Si hoc tamen nomen nullum accepit) Aerodius: *si senex hoc tentasset, ex hoc nullum emolumentum accepisset: iuvenis scelus id tentavit.* Nos mitius: *Est quaedam praeterea ratio sceleris. (si hoc tamen nomen ullum*

tavit, quo frui diu posset. Haec aetatum comparatio, illa animorum: pater modestus est: etiam si quid facere severius voluit, minatus est: hic contra, qualis adolescens? ut nihil aliud obiiciam, quam quod ipse confessus est, quam quod gloriae loco pro concione dixit, patrem suum occidere potuit: non quaero, an innocentem: erit huius rei procedente oratione nobis locus: interim occidere patrem potuit. Quid non cadit in hunc animum? quid non recipiat haec temeritas? minus est quod negat. Si componendus nobis esset aliquis, qui opprimeret rempublicam, qui libertatem patriae auferre posset, quam tandem mentem aliam existimaremus? fingamus hominem crudelem; hominem, apud quem nihil habeant iura naturae. Est quaedam scelerum ipsorum societas, adeo ut vel uno appellari nomine potuerit utrumque parricidium. Ergo ut ex aetatibus et ex moribus credibilius est affectatam ab adolescente, quam sene tyrannidem, cetera qualia sunt? ac primum te interrogo, si affectari tyrannidem a patre tuo existimabas, cur occideres, antequam criminareris? neque enim difficilis damnatio, nec longa iudicii mora sequebatur:

accipit scelus:) *is tentavit, qui frui diu posset.* Hoc nomen, puta rationis. Si in ullo scelere est ratio. GRONOV. *Vllum* et Schultingius et Obrechtus receperunt, sed reliqua intacta reliquerunt.

Gloriae loco) *Gloriae hoc p. c. dixit? An patrem*, Aerod.

Non cadit) *Non cadat*, Aerod.

Minus est quod negat) Aerodius: *negatur.* Quare? Quod adolescens negat, nempe tyrannidem ab sese affectatam, minus est parricidio, quod confitetur. GRONOV.

Si componendur) Id est fingendus, ut *compositae fabulae* Petron. Inst. IV, 1. SCHVLT. Vid. ad Petron. cap. 117, nam eo respicere Cl. virum puto.

Hominem crudelem) *Hominem cruentum, hominem crudelem*, Aer.

Apud quem nihil habeant iura naturae) Quidam apud Aerodium *valeant.* Forsan tamen scripsit auctor: *apud quem nihil habeat iuris natura.* GRON. *Valeant*, Schult. Obr.

Ipsorum) *Istorum*, Francius.

Appellare) *Appellari*, Schult. Francius et Obr.

Vtrumque) *Vtcumque parr.*, Aer.

Ergo ut ex) *Ergo et aetatibus*, Aerod.

Iudicii mora) *Iudicium m.* Aerod.

apparatus tyrannidis erat in domo. Deducendus tamen ad magistratus: et hoc certe non difficile fuit adversus senem ei, qui occidit eum, quem criminaturus erat, ut responderet sibi: non potest ergo videri reipublicae, gratia fecisse, cui plus aliter praestitisset. Nunc excutiamus, qua causa feceris: ante omnia gratias magistratibus ago, quod non deprehendisse contenti ea, quae ostendebantur, aliquid et ipsi viderunt: gratias ago etiam providentiae Deorum immortalium, qui nunquam ita opprimi veritatem voluerunt, ut non magnis suis vestigiis emineret. Recitentur hae tabulae; ABDICABO TE: non lego sequentia: nego hanc esse fiduciam eius, qui de affectanda tyrannide cogitavit. An ille in iudicium vocare ausus fuisset, et ignominia afficere adolescentem omnia scientem? non enim tyrannis convincenda vestigiis erat; neque argumentis eruenda: domi arma, domi apparatus: et si hanc causam abdicandi te non habuit, dicas oportet, quam aliam habuerit. Non consentiebas consiliis eius: hoc minus te debebat offendere: ille, si te tanquam indicem timuisset, potuit occidere: satis ergo plenum vel hoc erat argumentum innocentiae, severitas et vindicta. Quid tamen adiectum est? SI RESPONDERIS, CAVSAS INDICABO: quaerite nunc uter malae sit conscientiae. Ille minatur: cur taceri

Apparatus) Haec ad obiectionem, et novam periodum, ad quam respondetur sequentibus *deducendus* etc. considerat Schullingius.

Deducendus) *Educendus*, Gronov. ad decl. 348.

Quem criminaturus erat, ut responderet) Aerodius: *erat ad iudicem adducere, ut resp.* Ego vero: *qui occidit eum, quem criminaturus erat, ne responderet sibi.* Ideo enim occidit, ne responderet, quem criminaturus erat post mortem. GRONOV. *Ne responderet*, Schull. Obr.

Non potest ergo) *Non potes e. v. r. g. f. c. p. aliter praestitisses.* SCHVLT. *Plus alter praestitisset*, Ed. al.

Veritatem) *Voluntatem*, Aerod.

Abdicandi te) *Te* abest Aerod.

Vt non magnis suis vestigiis emineret) Lege, *ut non magis*. GRONOV.

Eruenda) *Argumentis. Cruenta domi arma*, Aerod.

Cur taceri) *Cur tacere*, Aerod.

voluit? quoniam pater erat, quoniam nunquam hi affectus in tantum vincuntur odio, ut non ad naturam suam tamen revertantur. Causas, quas ille se dicturum minatus est, tu ostendisti: haec arma detecturus erat, si respondisses: hos apparatus protracturus in medium. Satis apparere omnibus arbitror, affectatam ab hoc esse tyrannidem: ne quem autem vestrum securum faciat hoc, quod oppressa, quod deprehensa est tyrannis: apparatus enim iste testatur adolescentis mentem. Num latro innocentiam accipit, si quis illi gladium extorqueat? minatus aliquis moenibus flammas, num igitur facere securitatem civitati potest, si quis faces eius exstinxerit? non habet nunc arma, non habet apparatum; sed habet animum. Nec mihi hoc satis est approbare, iudices, tyrannum futurum, nisi illud quoque ante oculos vestros posuero, qualis sit futurus tyrannus: ullius hic parcet corpori, qui patrem trucidavit? ullius hic criminis aget verecundiam, qui parricidium professus est in concione? qui gladium illum cruentum stillantemque sanguine ostendere populo non recusavit? quid ille manibus imperabit alienis, tantum suis ausus?

Tamen revertantur) *Tandem*, Aer.

Minatus) *Minaturus*, Marg. Aer.

Stillantemque sanguine) *Stillantemque patrio sanguine*, Francius malebat.

Quid ille manibus) Francius volebat, *quid non ille* etc.

CCCXXIII.

ALEXANDER TEMPLVM DEDICANS.

QVI HOSTI OPEM TVLERIT, CAPITE PVNIATVR. *Alexander, bello Athenas quum premeret, templum extra muros positum incendit; pestilentia laborare coepit. Responsum est non posse finiri, nisi templum restituisset. Restituto templo atheniensis sacerdos, Alexandro pollicente discessurum se ab armis, si dedicaret, dedicavit. Discessit ab obsidione Athenarum Alexander: dicitur sacerdos hosti opem tulisse.*

SERMO

Quam potest maxima religione iudicum implendus animus est: nam etsi sacerdos reus est; et datur ei crimini, quod dedicaverit templum; et quod utilissimum, et causae etiam facile est, hoc tempore: nam et praesentia numinis eius, de quo agitur, approbata est.

DECLAMATIO

Deos immortales, omnes quidem, praecipue tamen numen et mihi maxime familiare, et, sicut proxime experti sumus, praesentissimum, iudices, invoco ante omnia; ut si respectu sacrorum, si pietatis, si religione

Pestilentia) *Exercitus pestilentia lab.* Aerod.

Quam potest) *Quam fieri potest*, Aerod. male; v. Heins. ad Ovid. VIII Ep.; V Remed., 325.

Et si sacerdos) *Si* delet Schult. et Aerod.

Quod dedicaverit) *Quod templum dedicaverit, et quod vetustissimum, et praesentissimum dedicaverit, ut iam facile est h. t. iudicare*, Aerod.

Causae etiam facile) An, *favorabile*. SCHVLT. Qui etiam deleto et legit, *Quod utilissimum.*

Praesentia) *Praesentia numinis, dedicatio eius templi, d. q. a.* Aerod.

Numen et mihi maxime) Forte, *numen proprium et mihi m. fam.* ut decl. 326 in fin. *quam illum mihi proprium deum.* SCHVLT.

Si pietatis) *Si pietate*, Aerodius et Francius.

sola ductus feci, quod obiicitur mihi, velit impunitum esse sacerdotis officium. Nunc (quod me aliquando sollicitum habet) ne aspere, ne irate hanc iudicii faciem intueri velit, in qua capitis periculo luitur, quod templum dedicatum est: oro igitur atque obtestor, si fieri potest, ne damnari me velint; si minus, ne vindicari; tueanturque civitatem in hac, quam modo habere coepimus, pace: immo vero hanc vestris animis voluntatem, hoc propositum mentis inspirent, ne eo tempore Deos laedere velitis, quo illis iam Alexander satisfecit: qui, etiamsi bellum contra nos traditum ac relictum a patre usque suscepit; etiamsi non tam propria, quam hereditaria nobiscum constitit contentione, omnia tamen alia impune faciebat, dum res intra caedem hominum stetit, dum intra vastationes agrorum (quamquam totius soli, ac venerabilis soli) secunda res tamen: ac ne illa numina quidem, quae semper excubare videntur pro nostra civitate, satis ad tuendam urbem profuerunt. Vt vero ignem sacris postibus, ut ferrum vetustissimae religioni admovere ausus est, intellexit sibi non esse bellum nobiscum. Libenter audio, quae ex diversa parte dicuntur; aegrum exercitum, praecipiti

Velit) *Velint*, Aerod. et mox, *intueri velint.*

Nunc quod) Potius, *tum quod me aliquondo.* Gronov. ita Schult. et Obr. *aliquanto*, Aerod.

Periculo) *Periculum*, Aerod.

Quam modo) *In qua mod. hab. c. pacem*, Aer.

Quo illis iam) *Quia illis iam Al.* Aerod.

Nobiscum constitit) *Nobiscum stetit*, Aerod.

Quamquam totius soli, ac venerabilis) Thaddaeus: *totius soli ac venerabilis secunda.* Aerodius: *totius sacri soli ac venerabilis.* Alios ait voluisse: *ac vetustioris soli.* Coniiciebam: *dum intra vastationes agrorum, quamquam totius soli aeque venerabilis se continuit: ac ne illa.* Gron. an, *totius nostri ac v. s.* an, *agrorum: quamquam eas toti intulit huic venerabili solo, secunda* etc. nempe passim in agro Attico simulacra deorum; v. Pausan. in Atticis. Schvlt. *Quamquam totius sancti ac v. s.*, Obrecht. Forte: *Dum intra vastationes agrorum (quamquam totius colendi ac venerabilis soli) nefanda res manebat, ne illa* etc.

morte consumptas copias: quis enim non videt omnia ista facta esse, ut rursus templum esset? ita illius quoque concitati, ut auditis, ac temerarii iuvenis motus est animus. Vidit non aliunde petendum esse, quam a diis immortalibus, praesidium: oraculum poposcit; quae hic culpa nostra est? accepit. Videlicet, Dii immortales, ut peccantibus graves, ita satisfacientibus faciles: si noluissent remedium illi pestilentiae concedere, non indicare potuerunt: restitui iussere templa. Gratias publice privatimque agamus: dedicare ipsi non permiserunt: divisum partitumque responso est, quid Alexander facere deberet, quid nos. Ille, quod debuit, fecit templum speciosius, quam fuerat, et cultius exstruxit animo regis periclitantis: partes supererant meae. Excuso me vobis, dii immortales, quod non statim ad conditionem dedicationis accessi: hoc enim ex responso et Alexandro satis erat, quod permittebant. Ego nihilominus magna mercede suscepi hoc officium: pacem poposci, impetravi: veluti ore ipsius Dei iussus promisit, praestitit: haec est criminum meorum, iudices, summa; et templum habemus et pacem. Hosti opem tulisse dicor: nondum causas facti mei reddo, nondum rationem legis ipsius excutio. Interim quid vos putatis opem ferre? neque enim id solum quaeritur hac lege, an aliquis hosti profuerit: multa enim quae utilia sunt hosti,

Videlicet) *Videlicet hoc responsum*, Aerod.

Debuit, fecit) *Debuit fecit, fecit templ.* Aerod.

Quod non statim) Forte delenda negatio, aut legendum, *non statim absque conditione dedicationi accessi.* SCHULT.

Alexandro satis erat, quod permittebant) Aerodius: *vel Alexandri.* At ego in his nihil vitii agnosco, sed in ultimo verbo leve, quod tamen omnino impediat sensum. Scribendum enim, *permittebat.* Diis iam satisfecerat Alexander, quum permittebat dedicari. Quod reliquum, nobis praestandum erat. GRON.

Rationem legis) *Rationes legis*, Aer.

Quid vos putatis) *Quid vos esse p.* Aerod.

et inviti et imprudentes facimus; ideoque hoc non complexa lex est: sed adversus eum se destrinxit, qui opem tulisset: illud, ut opinor, tale, qui auxilio iuvisset, qui armis, qui commeatu. Non sine causa haec ipsius verbi proprietas continet legem: quaeri voluit an is opem tulisset, quodam loco manum deprehendit, et ferentem coarguit. Causam autem huiusce iuris quis ignoret? animus, ut opinor, eius punitur, qui hosti prodesse voluit: adversus proditorem, adversus hostem reipublicae conscripta lex est. Quae si talia sunt, quid simile his commisi? templum dedicavi: viderimus an hoc hosti profuerit: ad causam meam pertinet sciri, quid ego fecerim, non quid ex eo factum sit. At enim hoc hosti profuit: si ideo feci, ut hosti prodessem; sane sim legi isti obligatus: si, quum aliquid facerem pro universa republica, utile etiam hosti fuit, non, ut opinor, damnis contendendum fuit. Videamus ergo an hoc pro republica fuerit: nondum dico, quae sequutura fuerint, si non dedicassem: interim cum pietate vestra,

Qui auxilio iuvisset) Vet. cod. *iuvessit*, verbo, ot puto, legitimo, quod novari non debuit. PITH. Sic Vlpianos et Callistratos ad legem Ioliam maiestatis: *Qui hostibus populi Romani nuntium, literasve miserit, signumve dederit, feceritve dolo malo, quo hostes populi Romani iuventur adversus Remp. cuiusve opera dolo malo hostes populi Rom. commeotu, armis, telis, equis, pecunio, aliave qua re adiuti erunt* etc. *Igitur profuisse non nocet, sed dolo malo profuisse, ut sit quis huic legi obligatus.* AEROD.

Non sine causa haec ipsius) *Non sine causa: haec ipsius verbi proprietas continet: Lex enim quaeri voluit, an quis opem tulisset: quo dolum molum reprehendit* etc. Obr. *Non sine causa haec i. v. p. continetur lege. Quoeri voluit an quis opem tulisset, quodammodo manum reprehendit.* SCH.

Quaeri voluit) *Quaeri noluit a. i. o. t. qui quodam modo profuit, animum repreh. et ferentem opem coarg.* Aer. *Quodam loco manum deprehendit*, Marg.

Vt hosti prodessem) *Vt h. profuisset*, Aerod.

Sane sim) *Sane sum*, Aerod. *Sunt lege*, Marg. alii, *lege ista.*

Damnis contendendum fuit) Vt satius fuerit vel nocere Reipublicae, quo hosti noceatur: quam Reip. prodesse, ne per consequentias id hosti prosit: quod certe foerit imprudentissimum. AER. *Comparandum.* SCH. *Contendendum erat*, vel *fuerot*, Fiaucius.

Athenienses, loquor : templum non illud vetus, non illud praesentissimae religionis, non illud, a quo totius civitatis nostrae petitur auctoritas; sed novum aliquod et adhuc inexpertum video: in finibus nostris est dicandum. Haec enim, priusquam dedicationis accipiant summam religionem, opera sunt tantum: dedicatio est illa, quae Deum inducit, quae sede destinata locat: hoc ideo facere non cuicumque permittitur, nisi castae manus, nisi familiaris sacris animus accesserit. Dedicatio solis, ut nunc comperimus, concessa Atheniensibus.

A quo totius civitatis) *Non illud, a quo toti civitati petatur anctoritas, sed novum oliquod et adhuc inexpertum videatis, in f. n. est dedicandum* (*haec enim* etc. longa parenthesi usque ad *accesserit*) *Dedicatio* etc. Sch. *sed n. oliquod et adhuc inexpertum Deo, in f.* etc. Obr.

Sed novum aliquid et inexpertum) Corruptus fuit hic locus, si quis alius, aliquem sane sensum attulimus. In dedicatione, qua quasi Dii evocantur, et domicilium mutant, videndum ne quid vitio fiat, ne quid non rite et legitime: quo nomine multa sacra, sacrificia et ludos saepius restauratos et restitutos esse legimus. Plinius lib. XXVIII, cap. 2. Vidimus certis precationibus, obsecrasse summos magistratus, et ne quid verborum praetereatur, de scripto praeire aliquem. Templum, quod a tuendo dictum est, (inquit Varro) locus est Augurii aut Auspicii causa quibusdam conceptis verbis finitus, quod a magistratu Pontifice praeeunte dicendo dedicatur. Hoc iam, ut apud nos sunt omnia, οὐδὲν πρὸς ἔπος. Quid enim amplius tota Gallia, sacri sancti et religiosi? At una omnibus maxime religio praetenditur. Iterum igitur ἔργον οὐδὲν πρὸς ἔπος, Aerod. qui legit, *sed novum aliquid et inexpertum video: templum i. f. n. e. d.*

Video) Post haec inserit Aerodius τὸ *templum*. Hoc non est necesse: sed totum ita legi necessarium est: *Si novum aliquod et inexpertum video in finibus nostris, est dedicandum*. Hoc mihi faciendum est tanquam sacerdoti. Gronov. *Inexpertum* est, de cuius sanctitate nondum constat, ubi praesentiam numen suum nondum ostendit.

Haec enim) *Hoc enim*, et *accipiat*, Aerod.

Dedicationis accipiant summam religionem) Priusquam his dedicatio, velut summa manus, imponatur. Hic locus confirmat lectionem, quam probavimus in principio institutionum: *quasi perfectis omni alio genere doctrinae summam eloquentiae manum imponerent.* Gronov. *Dedicationis accipiant summa religionem*, Schult. Ego mallem, *dedicatione accipiant summam religionem*: id est, per dedicationem plane sancta et religiosa fiant.

Opera sunt) *Operosa in tantum est dedicationis vis illa, q. d. i. q. sedi destinatae locat, ut hoc i. f. n. c. permittatur*, Aerod.

Concessa) *Concessa est*, Aerod.

Hoc ego fieri reor, iudices, quod quum ceterarum civitatum templa, in ipsis posita urbibus, frequenter cum totis ruere atque incendi moenibus viderimus, nulla vindicta, nulla religio, nulla eos qui fecerant, supplicia consequuta sunt: hic sacrilegium pestilentia vindicatum. Dedicationem destinabat, neque enim aliter saltem templum esse existimaverat, nisi dedicaretur. De quocumque templo loquor, hoc templum non dedicabo? Quam multa adhuc remitto? taceo quid Dii voluerint, taceo quid responsa praeceperint, humanis consiliis locum relinquo, non dedicabo? Procedere ultra volo: si Alexander ab obsidione tantum Athenarum recessisset, nonne aedificassemus, non restituissemus? Equidem ego omnibus nostris sacris crediderim inesse numen: debetur hoc Atheniensium civitati, debetur vetustissimo generi, debetur solo, de quo contendisse quondam Deos immortales non sine causa creditum est. Cetera tamen opinione credimus, et coniectura colligimus: in hoc numine sentimus momenta bellorum, hoc pars utraque cognovit, hoc numen scit esse Alexander. Adiice quod dedicari voluerunt: si a quocumque voluissent, occu-

Nulla vindicta) *Nullam vindictam*, Aer. Marg.

Vindicatum, dedicationem destinabat) Aerodius: *vindicatum est*. Vt hic finiatur periodus. Placet: sed non hoc solum mendosum. Forte: *Dedicatio solis, ut nunc comperimus, concessa Atheniensibus. Hoc ego significari reor, iudices, quod, quum ceterarum civitatum* etc. *viderimus; nulla vindicta, nulla religio, nulla eos, qui fecerant, supplicia consequuta sint; hoc sacrilegium pestilentia vindicatum. Dedicationem desiderabat*, (intellige Alexander, et merito) *neque enim aliter salvum templum esse existimaverat, nisi dedicaretur*. Gron.

Saltem templum) *Restitutum t.* Aerod. al. *sarctum*.

Dedicationem destinabat) Vet. Cod. *Destinationem destinabat*. Pith. *Pestilentia: pestilentia vindicatam destinationem*, Marg. Aerod.

Loquor) *Loquitur*, Schult.

Debetur hoc) *Debet hoc A. c. vetust. g. debet solo*, Aerod.

Cetera tamen) *Cetera tantum*, Obr.

Sentimus) *Sensimus*, Aerod.

Si a quocumque) *Si a quocumque voluissent dedicatum, licuit mihi cum A. s.* Aerod.

paudum fuit mihi, quum Atheniensis sim: totum enim hunc populum, iudices, puto sacerdotem. At enim sic effectum est, ut laborare pestilentia exercitus Alexandri desineret: non dico desiturum alioqui fuisse: periturus sit Alexander, perituri sint milites omnes, vultis uti hoc sacrificii publici beneficio? si quis vobis hanc poneret conditionem, Athenienses, ut omnium potiremur gentium, eversis exustisque templis; non profecto acciperemus: pluris nobis pietas, pluris nobis opinio, pluris disciplina civitatis fuisset. Moritur miles Alexandri: sed templum sine numine, sine religione: sed templum adhuc est inter praesidia hostium: sed non ire mihi, non colere, non agnoscere, non agere gratias licet. Vos porro cur perire exercitum Alexandri, cur perseverare istam pestilentiam vultis? nempe ne bellum haberetis: habetis pacem. Beneficium dedistis: ex illo, quem gravissimum hostem timebamus, habemus potentissimum amicum. Sint sane pertinacia odia. Alexander responso satisfecerat: quod ad ipsum pertinuit, templum restituerat: quod ad secundam quoque partem responsi pertinebat, fecerat potestatem dedicandi, mercedem quantam maxime dari poterat, reipublicae dedit. Tam iniustos vos creditis Deos immortales, ut non fuerint cogitaturi, cuius culpa templum vacaret? nam, ut dixi, si pestilentiam finiri Dii immortales noluissent, aut nul-

Totum enim ego hunc populum, iudices, puto sacerdotem) Athenienses αὐτόχθονας se appellarunt, et ideo noctuam insigne ferunt. Contentio Neptuni et Minervae omnibus nota est. Quod omnem populum Atheniensem sacerdotem esse ait, sumptum est ex Homeri Catalogo. Aer. Francius adnotavit hoc in Homeri Boeotia V, 56 non dici.

Sacrificii publici) *Sacrilegii p.* Sch. *Vlti veneficio si*, Margin. Acrodius.

Si quis vobis) *Si quis nobis.* Sch.

Potiremur) *Potiorem*, Marg. Aer.

Ne bellum haberetis) *Nempe bellum haberetur*, Aer.

Potentissimum) *Potissimum*, Aer.

Quantam maxime dari) Scribend. *quantam maximam dare poterat.* Gr. Vid. ad Liv. IX, 24. *Quanta maxima dari*, Schult. et Obr.

lum responsum, aut aliud certe dedissent: demonstrata satisfactio et in hoc valet, ut accipienda sit. Vereor, iudices, ne quid fingere ex necessitate periculi videar, verumtamen me religionis meae dissimulare, quae acciderunt non sinit ratio. Alexandrum apud me valuisse solum putatis, aut ullam mercedem? ego illum recessurum putabam, etiamsi non pacisceretur: Deus, Deus ille (testor ipsum et praesentissimi conscientiam numinis) ille adegit, ille iussit, ille in has preces misit: secundum hoc quodammodo fuit responsum.

CCCXXIV.

BONA SACRILEGI.

QUI REUM CAEDIS DAMNAVERIT, BONA EIUS POSSIDEAT. SACRILEGI BONA TEMPLO CONSECRENTUR. Damnatus caedis quum torqueretur, dixit et sacrilegium a se commissum. Ambigitur de bonis. Sacerdos templo vindicat: accusator sibi.

DECLAMATIO

Antequam leges comparamus, intueri personas libet: nos nullam habemus in litigando propriam cupiditatem: non acquirimus nobis: petimus bona templo, petimus honorem Deo: adversarius sibi vindicat, et in praemium operae suae deposcit: ostendit, quare accusaverit. Quemadmodum personas comparavimus, ita comparemus et leges: idem demus utrique tempus,

In has preces) Au, *partes*, an, *preces*, qui in dedicatione fiebant. Sch. Hinc aliquis vulgatam apud Ovid. Ep. IV, 37: *ignotus mittor in artes*, defenderet.

Ostendit) *Et ostendit*, Aerod.

eandem utrique legi causam: ipsae tamen etiam citra defensiones, non parem rationem habent: scripta est altera Deo, altera homini: aequum est priorem esse rationem religionis.

SERMO

Hic subiici poterat et locus, in quo laudemus hanc legem.

DECLAMATIO

Praeterea et alioqui iustius est sacrilegi bona pertinere ad templum, quam damnati ad accusatorem: quare? quoniam in sacrilegio, propria templi iniuria est; in damnatione rei, alienum crimen. Ita illic praemium est; hic solatium: illic datur ista pecunia; hic quodammodo redditur. Haec comparatio esset, si ipsas leges committeremus: nunc nostra et tempore prior est: ante enim commisit sacrilegium, quam caedem. Accusator hoc nititur, quod ante damnatus sit caedis, quam sacrilegium confessus sit: non est autem intuendum, quo tempore aperuerit se culpa, sed quo tempore commissa sit, quo tempore hanc poenam, de qua quaeritur, ille meruerit: id quum ipsa natura iustum est, tum etiam legibus apertum: in caede enim spectanda sit damnatio, in sacrilegio tempus ipsum intuendum: quare? quoniam lex tua ita scripta est, ut qui damnaverit, bona possideat; possidere non potes; lex

Citra defensiones) Fraucius malebat, *defensionem.*

Subiici poterat) *Subi. poterit*, Aer.

Propria templi) *Propriu templi*, Aerod.

Si ipsas leges) *Etsi ipsas l.* Schult. *Si* deest in Edit. aliis.

Tempore prior) *T. proprior*, Marg. Aerod.

Natura iustum est) *Natura manifestum est*, Aerod. *itaut*. Marg.

Possidere non potes) *Quae possidere non potes*, Francius. *possidere autem n. p.* Aerod.

mea ita scripta est, ut bona sacrilegi ad Deum pertineant. Statim ergo, ut fecit sacrilegium, devotus huic poenae est: et ante ista bona ad Deum pertinere coeperunt, quam lex damnaret. Vide quantum recedas ab intellectu iuris huiusce: si caedem ante sacrilegium commisisset, tamen quoniam postea caedis damnatus esset, ad Deum potius pertinerent: non enim prodesset tibi, quod prius caedis tempus esset; quoniam lex tua non ad caedem, sed ad damnationem pertinet: nunc vero quum sacrilegium ante commissum sit, quam caedes: non est dubium, quin bona ista templi sint. At enim praemium mihi debetur: meo enim beneficio et sacrilegium illud inventum est: immo hercule etiam illa caedes, beneficio suo: ex quo semel manus inquinavit, insequutae sunt illae protinus furiae, ut hunc hominem palam occideret, ut reus deferretur, ut damnaretur, torqueretur, ut confiteretur. An vero tu illum, quod sacrilegium a se commissum esse dixit, praestitisse ignibus, quos nos subiecimus, aut flagellis putas? nihil illa tormenta ad confessionem sacrilegii pertinebant; non de hoc torquebatur: numen erat profecto, numen illud, quod subiiceret faces, quod acrioribus stimulis agitaret: vos de caede torquebatis: ille de sacrilegio confitebatur.

Lex damnaret) *Lex damnaverit*, Aerod.

Tamen quoniam) *Tamen cum postea*, Aerod.

Etiam illa caedes, beneficio suo) Scribe, *beneficio sacrilegii*. GRONOV. Malo, *beneficio huius*, Schult. *beneficio quo?* Obr. *beneficio divino*, ante coniecerat Cl. Schultingius, sed iterum induxerat. Forte, *beneficio Dei*, vel, *beneficio numinis*.

Insequutae sunt illae) *Insertae sunt*, Aerod. *Insequutae sunt enim illum*, Francius.

Torqueretur) *Ut torqueretur*, Aer.

Praestitisse ignibus) *Praestitisse id ignibus*, Aer.

Non de hoc) *Nec de hoc*, Aerod.

Numen erat) *Erat profecto numen illud*, Aerod.

CCCXXV.

HEREDITAS FIDEI COMMISSA.

Pauper et dives vicini erant. Pauperi uxor speciosa : rumor erat adulterari pauperis uxorem a divite, conscio viro : delatus lenocinii reus pauper, et absolutus est. Dives decessit herede instituto bonorum omnium paupere, et elogio tali. PETO VT HANC HEREDITATEM RESTITVAS EI, CVI ROGAVI. *Petit a paupere uxor hereditatem, tanquam fidei commissam.*

SERMO

Quid dicimus, quomodo haec uxor et heres erit, et adultera non erit? quomodo si conscius nullius flagitii fuit maritus, illius potissimum fidei haec hereditas mandata est? invenienda est enim aliqua causa, propter quam heres sit. Numquid hic dives hanc speciosam adamavit; cum ipsa loqui

Speciosa) *Speciosa iunior erat adulteri*, Marg. Aerod.

Delatus lenocinii) Vide Iuven. Sat. I, 55, ibi Schol. unde patet hic argumentum ex vero sumptum. SCHVLT.

Tanquam fideicommissam petit) Videbitur fortasse prima fronte tale quid hic deesse, *uxori tuae restituas*. Sed revera nihil deest, praeterquam quod virgulis inclusum (ut quidquid aliud simile) adiecimus. Nam si dives ita specialiter pronuntiasset, *uxori tuae restituas*, semota esset omnis controversia inter virum et uxorem: omnique modo restituenda esset hereditas mulieri ex testamento divitis. Hoc ergo facit quaestionem, quod dives expresse quidem a paupere petiit, fidem eius sequutus, hereditatem restitueret, penes se non haberet: sed cui restitueret, de eo nihil dictum est nominatim. In hoc ambiguo certat uxor coniectura, et ex tacita fide et voluntate fideicommissum petit: eius enim in eo probatio est, ut l. quidam quum filiumfamilias ff. de haered. institut. ubi apud Africanum nihil testator quidquam verbo ab haerede petierat: hic minor dubitatio, quia restitui quidem, sed indefinite postulavit. Illud notandum est, uxorem hanc adulterii tantum suspectam fuisse, non damnatam, absolutumque pauperem lenocinii. Alias turpi personae fides tacita in fraudem legis accommodata diceretur, essetque fisci, non uxoris actio. Habet haec declamatio aliquid commune cum ea apud Senecam lib. III contro., 16. AER. Qui legit, *hereditatem restituas tanquam fideicommissam: uxor ex fideicommisso hereditatem petit.*

Quid dicimus) *Quid dicemus? quomodo*, Aerod.

nihil ausus est, loquutus est cum viro, et inde opinio? dum captat, fecit testamentum. Quaedam etiam si themate non continentur, natura tamen ipsa manifesta sunt. Matrimonium inter hos non esse, qui litigant, videatur mihi luce clarius: non enim ego intelligo litem fidei tacite commissam, nisi conscio. Hoc eo pertinet, ne quis iudicum manifestas exigat probationes. Non est causa, quae recipiat testem, non est causa, quae recipiat consignationem: scrutamur conscientiam eius, qui adversarius est. Totum ergo hoc iudicum opus est, ut inveniant veritatem: quae ita demum poterit esse manifesta in causis latentibus, et natura conditis, si nihil existimaverint exiguum, quo inveniri veritas possit. Sic ergo praeparandus est animus iudicum, ut etiam levioribus argumentis commoveri possit. Difficile est quidem natura probare tacitum fidei commissum: quomodo tamen probamus? Quaedam, etiamsi per se firma non sunt, comparatione vincunt. Hereditas aut ad pauperem pertinet, aut ad uxorem pauperis: si ad pauperem non pertinet, ad uxorem pertinet. Elogium scriptum est

Et inde opinio) *Et inde occasione capta, ita fecit test.* Aerod.

Manifesta sunt) *Manifestans matrimonium*, Marg. Aerod.

Matrimonium inter hos non esse, qui litigant) Immo erat, et id meminisse ac praeferre per totam orationem oportebat declamatorem. Hoc est, quod vult Fabius, et sic expressit: *Matrimonium inter hos esse, qui litigant, videatur luce clarius.* Hoc scilicet pudore abstineri a quibusdam, quae alioquin utiliter in causam possent dici. Aerodius, *videtur mihi luce.* GRONOV. *Videtur mihi*, Schult. *Videatur mihi*, Obr.

Non enim ego intelligo litem) Thaddaeus ignorat τὸ ego. Aerodius, *Neque intelligo haereditatem.* Scribe: *Neque item intelligatur haereditatem fidei tacite commissam, nisi conscii.* Hoc est, illud quoque, etsi non palam dictum et expressum, appareat tamen et intelligatur iudicibus, non facturum fuisse divitem, ut pauperis fidei committeret hereditatem sine nomine eius, cui restitui debeat, nisi hic pauper amoris erga uxorem conscius diviti fuisset. Talis est actio, de qua Quintilianus IX Instit., 2: *Ita ergo fuit nobis agendum, ut iudices illud intelligerent factum, delatores non possent apprehendere, ut dictum: et contigit utrumque.* GRONOV. *Non autem ego intelligo hereditatem fideicommissam, nisi consciorum*, aut *rem fidei c.* ut *l.* in *litem* ex *intelligo* sit repetitum. SCHVLT. *Non e. ego intelligo litem fidei tacite commissam nisi conscio*, Obrecht.

Et natura conditis) *Et natura reconditis*, Aer.

Tamen probamus) *Tamen probabimus?* Aerod.

Comparatione vincunt) *Evincunt.* SCHVLT. Vid. ad decl. 16, 10.

palam, certe, et manifeste: electus hic est ad transitum hereditatis: huius silentium et fides est utique de restituenda hereditate: ergo debet restituere alicui: si non huic, statim interrogo cui? Habent hoc incommodi controversiae scholasticae, quod quibusdam respondere non possunt: et quaedam incommoda huius generis, etiam in foro aliquando descendunt: et ideo difficultatibus quoque utendum est.

DECLAMATIO

Ergo tibi non debetur: superest, ut alicui debeatur. Non dicis; superest, ut huic debeatur. Fidei tuae commissa hereditas est: quam committendi causam putamus? necesse est infirmam esse personam, cui restitui oportet: quum infirmam dico, non statim infirmiorem

Palam, certe) *Palam: certe et manifeste electus hic est a. t. hereditatis. Silentium et fides est tanquam de rest. her.* Aerod.

Et fides) Fides pro taciturnitate Senec. Thyeste. SCHULT.

Statim interrogo) Franeius, *saltem interrogo.*

In foro) Lege, *in forum.* GRON. *Ad incommoda h. g. e. in foro a. descendendum.* SCHULT.

Et ideo difficultatibus quoque utendum est) Quintil. lib. X, c. 5: *Sua brevitati gratia, sua copiae: alia translatis virtus, alia propriis. Hoc oratio recta, illud figura declinata commendat. Ipsa denique utilissima est exercitationi difficultas:* ut illa, quam τῶν ἀπόρων quaestionem vocat Africanus, l. qui quadringenta, ff. ad leg. Falc. Ex illo capite Quintiliani, ut ex aliis locis supra Declam. 261 et 271 et 316, facile est iudicare, cur ex declamationibus, quae omnes Coloratae dici possunt, quasdam specialiter Tractatas appellet. AEROD.

Ergo tibi non debetur) Mariti argumentatio est, in qua supplere id oportet. Si me non rogavit, ut tibi uxori meae (quamvis parum ea sit uxor, cum qua non modo iurgium est, sed lis) hereditatem restituerem: ergo tibi fideicommissum non debetur. Quia tamen me restituere voluit, superest ut alicui iure debeatur: sed si quemcumque alium, te multo magis deficiet probatio. Quae sequuntur, sunt uxoris, aut eius advocati, argumentum illud mariti refellentis, et incumbentis in hoc maxime, ut probet divitem sui contemplatione, pauperem rogasse, non ullius alterius causa, Aerod.

Non te statim infirmiorem dico) Qui tacite nobis fidem accommodant (unde fiduciari, et fiducia dicuntur) ob id facere necesse est, quod minus tuto iis nominatim relinquere, aut restitui iubere possumus, quibus maxime volumus, vetante aut lege, ut Iulia Papia, Voconia, aut alia quavis honesta ratione, puta, ne liberalitas

dico, quam te: non est: vitavimus per te, ipsam fortunae imbecillitatem. Pauperem fecit heredem: ergo oportet inveniri personam, quae possit esse sub tutela tua, cui minus tuto relicturus fuerit hereditatem, quam tibi: ergo infirmam personam oportet esse feminae; et si quid ad hanc infirmitatem adiici potest, pauperis feminae. Adsum huic feminae: duxi ex tua persona argumentum, ducere ex nostra volo. Dico hunc animum fuisse divitis, ut hanc faceret heredem. Cuius fidei committit? maritum scripsit heredem: ergo si neque inveniri persona infirmior potest altera, quae tibi subiiciatur, quam haec; neque familiarior huic, quam tua; credibile est, idcirco sic scriptum esse testamentum. Quaedam argumenta etiam ex incommodis petenda sunt: fuerit necesse est ratio aliqua et causa, propter

nostra eum, in quem benefici *esse* cupimus, in invidiam trahat, aut parum honestam suspicionem. Sit igitur infirma oportet ea persona, cui relictum volumus: et utique generaliter infirmior eo, per quem hereditatis nostrae transitum et transmissionem destinamus: sed sane in hac causa non infirmior. Nam quicumque is sit, non potest infirmior *esse* paupere. Restat ergo ut aliquis sit eorum, qui sub tutela et manu sint pauperis: cuius generis certum est antiquis Romanorum legibus, et hodie nostris, uxorem fuisse. De personis, quae infirmae dicuntur Paullus l. civitatibus, ff. de leg. lib. 1. Hoc amplius (inquit) quod in alimenta aetatis infirmae (puta senioribus, vel pueris puellisque) relictum fuerit*:* ad honorem civitatis pertinere respondetur, et Vlp. leg. 3, §. item si is, de lib. exhib. AEROD.

Non est : vitavimus per te) Thadd. *non evitavimus.* Aerodius : *non te statim infirmiorem dico : quia in te non evitabimus hanc ipsam.* Immo tollendum illud prius *Non*, quod contra mentem et artem declamatoris est. Sic enim ille voluit : *Cum infirmam dico, statim infirmiorem dico, quam te: non enim vitavit per te ipsam fortunae imbecillitatem.* Testator nimirum. GRONOV. Tollit et *non* Schultingius, vel legit per interrogationem. Deinde, *non enim vitavimus*, vel, *nos enim vitabimus. Nonne vitavimus*, Obr.

Pauperis feminae) *Pauperi feminae.* Aerod.

Cuius fidei committit) *Heredem cuius mariti fidei committit, cuius maritum s. h.* Marg. Aerod.

Quam tua) *Quam uxor tua.* Aerod.

Sic scriptum esse) *Huic scriptum esse.* SCHVLT.

Quaedam argumenta e. e. i. p. s.) Videntur haec potius Sermonis. PITH. Illa e Cl. Schultingius censet.

quam dives non ipsam, ad quam pervenire volebat hereditatem, scripsit heredem: obstiterit oportet pudor; non ille praetereundi aliquem propinquorum; praeteriit enim: non ille scribendi aliquem extrarium; heredem enim scripsit extrarium: non ille bona sua in aliquem humilem demittendi; demisit enim: obstiterit oportet familiarior aliqua causa: non poterat salvo pudore hanc scribere heredem. Postea vobis causam verecundiae huius approbabo, postea scribentis animum: interim fuit aliquid, quod obstaret diviti, quo minus hanc scriberet heredem. Quo merito, inquit, tuo te scripsit heredem? vox communis est: iisdem verbis interrogare te possum: quid merueras, ut te scriberet heredem? quamdiu etiam tertium non exhibes, cui debeatur hereditas, inter nos quaestio est. Si nominasses, fortasse et illi dicerem, quo merito? sed neque nominas ullum extrarium, neque vindicare tibi potes hereditatem: proinde nobis responde: quo merito? nullo. Quis ignorat testamentorum fortunam? et esset fortasse in totum iniquum, requiri a nobis mentis alienae rationem. Sunt quidam irrationabiles impetus animorum, quaedam gratuita, ut vulgo vocantur, odia. Quoties audivimus filium dicentem, Quo meo merito pater me exhereda-

Non ipsam) *Nan ipsam aliquam*, Aerod.

Non ille reperiundi aliquem) Lege, *praetereundi*, Aerod. Ita et Schult. et Obr.

Aliquem extrarium) *Al. ex. heredem: scripsit enim extr.* Aerod.

Familiarior) *Familiaritatis.* Scн.

Quamdiu etiam) *Quamdiu enim.* Schvlt.

Quo merito) *Quad merito*, Marg. Aerod.

Tertium) *Extrarium*, Marg. Aerod.

Dicerem, quo) *Dicerem quamodo nunc dicebat, quo merito tuo*, Aerod.

Proinde) *Perinde*, Marg. Aerod. *perinde ut nobis*, al.

Qua merito) *Quo merita tua? nulla*, Aerod.

Fortunam) *Fortunam eam esse? et fartasse*, Aerod.

Iniquum) *Iniquum esse, requiri*, Acrod.

Gratuita odia) Id est, sine ulla causa suscepta, quae digna videri potest: vide Cl. Wass. ad Sallust. Catil. cap. 16.

vit? nullam rem frequentior admiratio sequitur. Sed tolerabile erat, si interrogaremur hic tantum de hereditate: altius convicium quaestio ista habet: quid? si non communis ista infamia fuisset? quid ergo? negem fuisse rumorem, qui adspergeret hanc feminam? tu scis an vera sint: et praesenti fortasse liti vel expediebat confiteri: nam si istud, quod intelligi vis, verum est; utique hereditas nostra est: sed pecunia potius periclitemur. Nullum meritum uxoris tuae adversus divitem fuit: quasi vero meritis tantum hereditates contingant. Interest, an ametur, qui amat? potuit hanc amasse feminam dives, salva huius conscientia: erat speciosa; erat: potuit in hunc affectum incidisse. Multi sunt, qui testamenta sic scribant, tanquam illud ad vitam eorum pertineat; sic quidam heredes scribunt eos, quos captant, tanquam intellecturos, quamquam secreto scriptos. Potuit ergo amor in causa esse, potuit ipsa pudicitiae admiratio in causa fuisse: serit virtutum intellectum rerum natura: nulla tanta vitia sunt, quae non meliora mirentur. Sed quatenus suspicamur, vi-

Frequentior) *Frequentius.* Schvlt.

Si istud, quod intelligi vis) Immo, *quod intelligi non vis.* Patronus mulieris volebat intelligi divitem amoris conscium fuisse: idque ex praescripto Fabii: dives aut eius patronus id intelligi nolebant. Gronov.

Dives, salva) *Dives: salva h. c. erat, speciosa erat,* Aerod.

Tanquam intellecturos, tanquam secreto scriptos) Non nemo apud Aerod. *tanquam in amicitiam allecturos, tanquam ad se attracturos secreto scriptos.* Auctoris fuit: *Sic quidam heredes scribunt eos, quos captant, tanquam intellecturos, quamquam secreto scriptos.* Sperant enim quocumque indicio, quacumque occasione id aliquando ad eos emanaturum, alcumque, quum scriberent, eos celaverint. Gronov. Ita et Schultingius et Obr.

Potuit ipsa pudicitiae admiratio) Latro in illa controversia apud Senecam: *Sic etiam qui impudicos quaerunt, pudicas honorant.* Aerod.

Serit virtutum) Vet. cod. *sedit.* Pith.

Nulla tanta vitia sunt, quae non) Forte: *Nulli tam vitiosi sunt, ut non meliora mirentur.* Gron. Cur non, *nulli tanta vitia sunt, ut n. m. mirentur*; licet et *mirentur* defendi possit. Burm.

Suspicamur) Id est, suspicionibus agamus, et secundum eas loquamur;

deor perspicere rationem, quare hoc tibi mandaverit: nondum illa opinio, nondum accusator videt: haec tanquam ab advocatis audies; ego de te suspicer: pauper eras; vicinus eras: huius noti mores, certa sanctitas. Argumento probavimus: quum rumor utrumque infamaret, tu reus factus es: a te lenocinium committi, dixit accusator, non ab hac adulterium: non ergo nova haec erit suspicio mea, neque ex me nata. Id quod accusator tibi obiecit, hodie credo; loquutum esse tecum divitem, egisse tecum, promisisse tibi multa; novissime etiam iactasse testamentum.

CCCXXVI.

LEGATI FILIVS VICTIMA PESTILENTIAE.

Qui pestilentia laborabant, miserunt legatum ad oraculum petendum: responsum est ei, filium ipsius immolandum esse. Ille nuntiavit civitati sacra desiderari, filio verum confessus est. Sacris finitis pestilentia non est finita: filius processit in concionem, et se ipse interfecit. Finita pestilentia reus est legatus laesae reipublicae.

DECLAMATIO

Aestimaveram, iudices, consequutum esse me hoc saltem, ut sanguine meo servata civitas, datae salutis grata meminisset: atque eo magis, quod filius meus non

vide Cl. Schult. ad Senec. contr. II, p. 91.

Quare hoc) *Propter quam h. t. m. n. illa, opinor, nondum accusator vidit: haec tanquam adhuc vocatus audies, quid eg. d. t. s.* Aerod.

Ego de te) *Quae ego de te*, Schult. Obr.

Pauper eras) *Pauper es*, Aerod.

Sacra desiderari) *Sacri desiderati*, Aerod. Marg.

Datae salutis gratiae meminisset)

necessitate immolatus erat, sed voluntate. Verum hoc adeo in contrarium cessit, ut inventi sint in hoc populo, qui, rem nescio indignatione magis dolendam, an vanitate ridendam, obiiciant homini pestilentiam; et remedium deberi Diis immortalibus putent. Si quid vero passi sumus tali remedio dignum, nostrae infirmitati assignabitur.

SERMO

Fere commendatio per haec petenda erit: quae illi difficillima est. Quod ad quaestiones pertinet, primae communes sunt fere omnibus controversiis, quae hac lege continentur. Quaerendum est enim, quid sit laedere rempubl. et paulo fortius in hac controversia, in qua tractatum esse pestilentiae malum, hoc nuntio manifestum est.

DECLAMATIO

Postea ergo causam ipsam defendemus, postea factum commendabimus: interim satis est, non esse me hac lege, qua deferor, nocentem. Sane credatis imputari mihi posse civium mortes? sunt iura, quae istud defendant. Non esse explicitam legationis fidem dicitis: ha-

Thaddaeus: *data salutis gratia emisset*, Aerodius: *data salutis gratia meminisset.* Scribendum: *datae salutis gratio meminisset.* Gron. *Emisset.* Marg. Aerod.

Nescio indignatione mogis dolendom, an vanitate ridendam.) Rei ipsius affectionem significat *vanitas*; non hominum. Talem igitur quoque vocem citerius positam credibile est. Ergo, *nescio indignitate magis dolendam, vanitate ridendam.* Gronov.

Tali remedio dignum) *Tali remedio, dignum nostra infirmitate adfirmatur*, Schult. *Adfirmobitur.* Edit. aliae.

Sermo) Praemittit hunc Aerodius declamationis initio, *Aestimaverom.*

Per hoec) *Per hanc*, Aerod.

In qua tractotum esse pestilentioe) Thaddaeus: *controversia in tractum.* Aerodius: *controversia, quia contractum.* Forte: *in qua tractum esse pestilentiae malum ab initio, manifestum est.* Vel, *hoc silentio.* Tractum, id est, diutius dilatum. Gron. *Tractandum esse.* Schvlt. *In qua tractum esse p. m., hoc initio menifestum est*, Obr.

bet haec quoque lex actionem suam. Neque est quaerendum apud vos, an alio iudicii genere damnari possim, interim, hoc ius ad me non pertinet: aut si Reip. lex est, haec nihil ad hominum mortes, nihil ad ea, quae privatim quoque vindicari possent. Obiicias oportet aliquid, quo publicum fuerit per me laesum: in hoc nihil obiicis mihi, praeter mortes hominum: quod crimen an verum sit, postea viderimus: interim, ut dixi, legi et iuri coniunctum non est. Mora tamen mea aliquid detrimenti civitas accepit: si hoc defenderem infirmitatem animi mei, satis defensionis esset, non odio me civitatis fecisse. Filium meum immolandum esse dixerat Deus: putate egisse me, ne immolaretur: hostias caedi mirabamini? quid? vos non maluistis? Exorare posse solemnibus sacris existimabamus Deos: quid? vos haec remedia non tentastis? Secum quisque cogitet,

Neque est) *Neque esset quaer.* Aerodius.

Interim hoc ius) Francius legebat, *dum interim alio iudicii genere:* actionem malae obitae legationis intelligit Aerodius.

Aut si Reip. lex est) *Nam si Reip. lex est;* dictum autem pro *reip. laesae lex*, ut lex maiestatis, pudicitiae etc. in quibus *laesae* subintelligitur. Sch. *Aut si reip. laesae lex*, Obr.

Quod publicum) *Quo publ.* Aerod.

Legi et iuri coniunctum) Thaddaeus: *legite iuri.* Aerodius: *lex huic iuri.* Scribe: *Quod crimen an verum sit postea videbimus: interim (ut dixi) legi huic coniunctum non est.* Gronov. *Legi: isti coni. n. est*, Obr. Nescio cur displiceat *legi et iuri:* quae saepe coniungi docuimus, ad decl. 15, 3, ita supra dixerat, *non esse me hac lege nocentem;* et deinde; *sunt iura quae istud defendant;* alios legere, *lex laesae reip. huic crimini coniuncta* notat Aerod. Burm.

Si hoc defenderem infirmitatem) Aerodius, *hic.* Lege: *si hoc defenderem infirmitate animi me, non odio civitatis fecisse, satis defensionis erat.* Gron. *Infirmitate animi mei, non odio me civitatis fecisse, satis defensionis esset*, Schult. at Obr. vulgatam servat, nisi quod *infirmitate* legit.

Putate egisse) *Putate id' egisse*, Aerod.

Hostias caedi) An, *hostiarum caedes indignabimini. Quid? vos.* Sch. *Quid vos an maluissetis*, vel, *non horruissetis*, Aerod.

Mirabamini) *Num verebamini*, alii.

Existimabamus) *Existimabam.* Schult.

Quid vos haec remedia) *Quid? non haec remedia tempectatis?* Aer.

quantum mihi impositum onus, qualis exacta vox: sed ne mentitus quidem sum; sacra exigi a Diis immortalibus dixi: non sacra exigebantur? non sacris placati sunt? alioqui nihil me fecisse surripiendae hostiae gratia, cui non manifestum est? indicavi filio maximi animi. Ergo ne hac quidem venia dignus est pater, si hoc filio voluit deberi, quod moriebatur? quod quidem neque consilii mei, neque voluntatis primum fuit. Credite eum, qui legatus missus sit, credite eum, qui responsum acceperit, renuntiaverit, nihil animo suo, nihil propria mente fecisse: hoc profecto quaerebatur exemplum, ut narraretur iuveni, qui pro Repub. mortem non recusavit, qui in conspectu civium visceribus suis ferrum immersit. Non potuisse aliter finiri pestilentiam, quomodo vultis approbem? sic finita est: non enim profecto Dii immortales poenam petebant, nec in supplicium filii hoc responsum dederant civitati: magna arcessebatur anima: debuit duci honesta via: quem igitur potius in fine actionis meae invocem, quam illum mihi proprium Deum?

Non) *Nonne sacra*, Aer.

Non sacris) *At non satis pl. s. sed alioqui*, Aerod.

Ergo ne hac) *Non ergo ne hac*, Aerod.

Quod moriebatur) *Quod monebatur*, Aerod.

Consilium) *Consilium ei neque voluntate pr. f.* Aerod.

Narraretur iuveni) *Iuvenis*, Aerod. Schult. ad Senec. contr. lib. IV, cont. 28, p. 283.

Magna anima) Horat. I, od. 12: *Animaeque magnae prodigum Paullum.*

Duci) Ad supplicium; vide supr. decl. 316.

Proprium) *Propositum*, Aerod. *Propitium* malebat Francius, sed nihil opus.

CCCXXVII.

STERILIS TRIVM NOVERCA.

Introducta tribus privignis, sterilitatis medicamentum bibit: repudiata, iniusti repudii agit.

DECLAMATIO

Quod primum pertinet ad pudorem huius feminae, non adulterium obiicitur, non aliqua adversus maritum licentia: necesse est plurimum eius moribus tribuat, ex qua liberos quaerit. Omnis repudii causa in crimine uno consistit: hoc quale sit, postea videbimus: interim unum est, in quo mortalium tanta facilitas, nec de femina loquor, cuius infirmior sexus est, sed in ipsis etiam, qui prudentia, sapientiaque gloriari solent, habet locum poenitentiae. Sed unum sit sane grave, sit scelestum, et hercule, credibile erit, in ea, quae tres privignos habuit: exspecto ex his aliquid novercalibus factis. Venenum paravit? insidiata est liberis tuis? vel, quod levissimum est, expugnare animum tuum voluit? nihil horum: novum et inauditum antea crimen, No-

Introducta tribus privignis) Lege: *inducta*. GRONOV. Ita Valer. Flac. II, 132: *Curasque toris inducere Thressas*. Tacitus XII, 2: *Longe rectius Lolliam induci*; et infr. decl. 347: *Qui ad domum meam inductus est*, et passim in his declamationibus: recte etiam *inducta privignis*, ut Plin. VI, 33: *Femina splendide nata exheredata ab octogenario patre, intra undecim dies, quam ille novercam ei, amore captus, induxerat*. BVRM.

Facilitas) Francius *felicitas* volebat.

Poenitentiae) *Poenitentia*, Aerod.

Sed unum sit) *Sed hoc unum sit grave, sit grave*, Aer. *Sed crimen sit sane hercule*, Franc. *Grave sit. Sit scelestum*. SCHVLT.

Et hercule) *Vel hercule*, Aerod. ut Schult.

Liberis tuis) *Suis*, Margo Aerodii.

Novum crimen) Ironia, et imitatio Ciceronis pro Ligar. c. 1: *Novum crimen C. Caesar, et ante hunc diem inauditum*; vid. ad Inst. IV Orat., 1. BVRM.

verca nimium dicitur amare privignos, sterilitatis medicamentum bibit. Si tu liberos non haberes, poteram tamen illa dicere, periculum timuit, documentis quarumdam infeliciter parientium mota est, fortasse male sensit de temporibus ipsis: vidit eam luxuriam, ea vitia, ut paene educare liberos amentis esset. Tu porro in uxore nihil aliud exspectas, quam fecunditatem? non parit; sed obsequium, sed fidem praestat. Sed iam tempus est propriis eam rationibus defendi. Bibit illud, quum tres liberos haberes: nec statim hoc amore et affectu defendo: interim tanquam ambitiosam tuebor: voluit effugere fabulas novercarum, voluit adversus casus etiam praeparare: illam nihil in domo habere, propter quod privignis invideret. Quid? si fecit hoc non modo novercae, sed etiam uxoris optimae animo? plenam invenerat domum, plenum testamentum. Quid mihi, inquit, cum partu erat? dederat mihi fortuna iuvenes: neque maritus eius aetatis est, ut concupiscere novos liberos possit: ne fraternitatis quidem eadem iura futura erant, inter tam dissonantes tamque discordes. At nunc expellitur: et quoniam bona fuit noverca, nec liberos habitura est, nec virum.

Vidit enm luxuriam) *Etiam*, Marg. Aerod.

In uxore nihil oliud exspectas) Potius, *nihil oliud spectas*. GRONOV. Ita Obrechtus, et millies ita peccatum fuit.

Illam nihil in domo hobere) Aerodius, *item in domo*. Scribe: *Voluit effugere fabulos novercarum: voluit adversus casus se iom proeparare: voluit nihil in domn hebere, propter quod privignis invideret*. GRON. *Praeporari illa. Nihil in domo*, Schultin. *praeparare illam: nihil in domo*, Obr. *voluit se adversus casus etiom praeporare. Item nihil*, Aerod. *Adversus cosus se etiam praeparare. Illo nihil in domn*, vel *proeparare illa. Nihil* etc. Best. de rat. emend. legus, cap. 14. §. 9.

Sed etiom uxoris optimo animo) Potius *optimae*. GRONOV.

Plenum testamentum) Id est, cui satis esset heredum; vide Cl. Schult. ad Senec. contr. II, 15, p. 203; vide ad decl. 1, 3: aliter *plena domus* etiam est dives, Horat. IV, od. 12. BURM.

Cum portu) *Cum porturiente*, Aerod.

CCCXXVIII.

DISCORDES FRATRES.

Filii familiae duo adolescentes fratres dissidebant: iuncta erant eorum cubicula. Quodam tempore audito tumultu in interiore parte domus, venit pater in eum locum, in quo clamor erat, invenit alterum ex filiis occisum. Cubicularium eius torsit, et occidit in tormentis: quid compererit, incertum est. Interrogavit illum filius quid comperisset: non indicantem accusavit dementiae. Absolutus est pater: iuvenis parricidii accusatur: adest illi et pater.

SERMO

Rei persona ante omnia infirmatur, et necesse est nos ab ea incipere. Prius ergo sumimus id, quod prius videtur esse in persona. Occidisse dicitur fratrem, hoc etiamsi non possumus efficere, ut in rerum natura non esse videatur, eo tamen perducemus, ut non facile credatur.

DECLAMATIO

Obiicitur reo discordia cum fratre, et hoc priusquam ad causas pertineat occidendi, ad crimina personae admittimus: discordia cum fratre. Ante omnia, commune maledictum est cum eo, qui vindicatur, et penes quem

Adsst illi et pater) *Adest filio pater.* SCHVLT.

Sermo) Hunc omisit Aerodius.

Ad crimina) *De crimine personoe praemittamus*, Aer. et *ad c. p. permittimus*, Marg.

Discordia cum patre. Ante omnia) Aerodius: *cum fratre.* Haud dubie recte. Dein, *commuue maledictum est omnibus qui accusantur. Sed penes.* Hoc probare non possum. Discordia, inquit, est commune maledictum: hoc est, quo tam laeditur mortuus, quam vivus, quando non constat, utrum fuerit culpa. Sic supra decl. 321: *Discordes, inquit, fuistis. Nondum rationem huius criminis reddo: illud interim testor, hunc bonum omicum utrique maledicere.* GRON. *Admittimus discordiam* etc. SCHVLT. *Discordia cum fratre?* Obr.

culpa fuerit, magis potest pater scire, quam accusator. Asperiorem esse autem adversus suos, interim et fiduciae argumentum est: et hoc adeo non valet ad probationem tanti criminis, ut contra sit; iam enim transimus ad causas. Dicitur occidisse fratrem inimicum, non dico illa, Non protinus, si causae sceleris sint, scelus quoque constat: utinam enim ita composita esset natura rerum, ut omnia facta causas superarent. Plures erant, propter quas non occideret; nam erat occidendi, quod inimicus est: non occidendi, quod frater est: non occidendi, quod periclitaturus: non occidendi, quod ipsa per se innocentia satis iustas rationes habeat. Ergo non continuo sequitur, ut si quis odio aliquo concitatus est adversus alium, hunc etiam ferro exstincturus sit: an vero innocenter inimicitias geri vel inter alienos, vel inter extrarios fas non est? quotidianis iurgiis forum strepere, assiduas lites videmus: quis non dies convicia, quis non maledicta affert? scelus ex natura mentis oritur. Huic vero etiam ad causas metuendi sceleris accessit, quod iurgium ei cum fratre palam fuerat. Cauta sunt huiusmodi scelera et circumspecta: neque enim est quisquam tam perditus, tam inutilis sibi, ut non ista committat proposito negandi. Et mehercule quam hoc ipsum repugnat, quod ab accusatore pro po-

Et hoc adeo) *Sed hoc adeo*, Aer.

Vt contra sit) *Vt contra eas sit*, Aerod.

Iam enim) *Iam etiam transeamus ad c.* SCHVLT.

Facta causas superarent) *F. causis superarent*, Obr. an, *causa superarent*; an, *causis suis ponderarentur*; aut, *causas spectarent*, aut, *causas suas sup.* SCHVLT.

Exstincturus sit) *Petiturus sit*, Aerod.

Ex natura mentis) An, *ex natura meriti?* id est, admissi, ut Iust. 1: *Meriti sui in Harpagum oblitus*; hic erat meritum, vel admissum in fratrem, quod non facile vindicatur caede. SCHVLT.

Vt non ista committat) *Vt in instanti omittat propositum negandi*, Aerod.

Quod ab accusatore) *Quod ab hoc accusatore pro compertissima* (*contentissimo* Marg.) *ponitur*, Aerod.

tentissimo ponitur, quod in cubiculo suo occisus est, quod in lecto suo? nihil minus commisisset percussurus, quam ut hoc ei obiiceretur. Latrones longe a receptaculis suis spoliant: ferarum quarumdam dicitur haec esse natura, ut procul a cubilibus rapiant. Fratrem discordem in domo, in cubiculo occidit, ut qui neget? Sed ne apud ipsum quidem accusatorem hae causae satis valuerunt: neque enim servi torquendi ratio erat, si fecisse filium existimarem: desinite ergo hoc uti argumento, et me testem citare contra eum, qui defenditur. Servum torsi: quis nescit hoc accidere nihil indicanti? servum torsi, cubicularium eius, qui occisus est: nihil in servo suspicatus sum alterius filii. Nec potest mihi obiici negligentia quaestionis; quaesivi enim: nec in hac diligentia, suspicio adversus filium alia: ipse demum, qui erat percussus, quaesivi. Quid ergo, inquit, in tormentis confessus est? dura est conditio interrogationis huius, quum id quaeritur, quod si respondeas, non creditur. Vis enim, accusator, voce mea stari? vis credere iudices, quidquid respondero? das etiam mihi fingendi libertatem: propter hoc ipsum

Vt qui neget) Aerodius: *ut nihil neget*. Idem sensus in altero exquisitiore genere loquendi. Sic Livius lib. XL: *Venena, gladios, volutabam in animo: ut quibus aliis deinde sacris contaminatam omni scelere mentem expiarem?* lib. XLIV: *sine ulla sede vagi dimicassemus, ut quo victores nos reciperemus?* GRON. *Occidit, ita quis neget?* SCHVLT.

Neget. Sed ne) *Neget. At servum torsit, ne apud*, Aerod.

Valuerunt) *Valere poterunt*, Aer. et mox *existimarent*.

Desinite) *Desine*, Aerod.

Qui defenditur) *Qu a me defend.* Aerod.

Nihil in servo) *Nihil nisi suspicatus sum, alterius filii cubicularium fecisse*, Aerod.

Nec in hac diligentia) An, *sed nec in hac indiligentia*, Sch.

Adversus filium alia) *Adversum filium alium, ipsum enim, qui erat percussor, quaesivi*, vel, *ex ipso enim q. e. percussoris q.* Schult. *In servo dominum, qui erat percussus, quaesivi*, Obr. *Ipse demum quomodo erat percussus quaesivi*, Franc. *qui erat*, Aerod.

In tormentis) Desunt Aerod.

Credere iudices) *Credere? vide quidquid respondero*, Aerod.

perdam necesse est fidem, quod mihi dicere licet, quidquid voluero. In alia, inquam, parte filio meo conferam, si qua potero: advocatus pro testimonio mihi remittet. At ne sic quidem filio indicasti: qui hoc colligis, noluisse me dicere, quod contra ipsum erat: quae ratio tacendi fuit? si filium meum fecisse credebam, quae ratio tacendi apud ipsum? nam sive irascor, vindicari possum hac voce, quam contra illum habeo: sive imputare indulgentiam volo, plus illi praestitero, si scierit se fecisse. Cur ergo non respondi? iam videor iudicibus reddidisse rationem: sic enim causam agebam, Non respondeo filio nimium curioso: quid est enim utique, cur indicare necesse sit? Non respondeo nunc, quoniam sic instat: adiiciebam huic: nihil respondeo, quoniam nihil certi scio: non respondeo, quoniam non credo aliquid dicenti: non respondeo, quoniam adhuc quaero: non respondeo, quoniam hoc inquisitioni meae non expedit: non respondeo, quoniam illum, ut interrogarem, torsi. An vero parum iustas saeviendi causas habebam adversus cubicularium? dominum suum non defenderat, non servaverat; nesciebat, quis dominum suum occidisset. Sed si argumentum ex his trahimus, non est maius contra filium meum silentium, quam pro ipso, quod accusavit, quod detulit. Irascor

In alia) *In aliam, inquam, partem.* SCHVLT.

Advocatus) *Et* (vel *ut*) *advocatus: porro testimonium mihi remittetur.* SCHVLT. *Advocatus pro eo cum sum, testimonium mihi remittet*, Aerod.

At nec siquidem) *At ne sic quidem*, Schult. *At nec id quidem filio*, Aer.

Fecisse credebam) *Flens credebam*, Aerod.

Sic enim) *His enim causam a.* SCHVLT.

Non respondeo nunc) *Non respondeo huic.* SCHVLT. *Nam respondeo nunc*, Marg. Aerod. et mox, *huic nihil respondeam.*

Dicenti) *Indicanti*, Aerod.

Illum, ut interrogarem, torsi) Vet. Cod. *illum interrogatum torsi.* PITH. Ita edidere Aerod. et Obr. sed Schultingius vulgatam ita explicat, torsi ut interrogarem, non ut alii dicerem.

Quod detulit) *Quod me dementiae detulit*, Aerod.

quidem huic eius pertinaciae: sed quandoque vindicabo, quomodo fas est, quomodo oportet? Verumtamen qua fiducia fecit, quod me non timuit offendere? Iudices, inquit, quum te absolverunt dementiae, hoc iudicaverunt, a filio fratrem videri occisum: nihil minus: nam si filius meus fratrem occidisset, patrem impie accusaret: demens eram, quod respondere tam furiose poteram, quam si vivere cum eo, quem cruentas manus habere sciebam? erit ergo adeo non damnatio ista filii mei, ut possit videri etiam absolutio. Haec ego de causa dico ipsius: permittetis mihi in summa parte causae uti etiam persona mea. Ego istum, si filium meum occidisset, defenderem? qualem me patrem indicatis? asperum; et ego pro filio mentiar? mitem, indulgentem; et ego non vindicabo illum, qui occisus est? inter liberos haec una differentia est apud animum patris, quod semper maiorem locum habet is, cuius miseremur. Neque hic sane meruerat, ut a me nisi innocens defenderetur. Reum me detulit, sordes mihi induit, ad iudicem vocavit, sentiet hoc quale sit, quum testamentum scribam: sentiet, quum tristitia indulgentiam meam requiret. Quid est ergo? mentiri, ne iratus quidem possum: est filius contumax, est patris sui accusator? sed fratrem non occidit. Neque ego istum in ulla alia parte absolvendum puto: nec hodie veni in hoc iudicium tanquam advocatus: nihil rogabo, nihil precabor: illud tantum

Huic eius pertin.) *Nunc eius pert.* Aerod.

Sed quandoque) Scribe: *Irascor quidem huic eius pertinaciae: et quandoque vindicabo.* Gron.

Impie accusnret) *Impie accusasset dementiae: si demens*, Aerod.

Quod respondere) *Tam quod respondere*, Obr.

Tam furiose) *Tam furioso*, Sch. *Tom euriosa*, Obr. *Tam juriase non poteram*, Aerod.

Non damnatia) *Condemnatio*, Aerod.

Vti etiam) *Vt etiam de persona mea dicam*, Aerod.

Vindicabo) *Iudicabo*, Marg. Aerod.

Nihil precabor) *Nihil deprecabor*, ut mox in sermone, Franc. et ita Aer.

meae pietatis gratia, meae tantum conscientiae causa faciam, ne videar istum silentio pressisse.

SERMO

Ne quem vestrum ducat illa species, ut videatur hic esse aliquid momenti habiturus apud iudices, si miserabilem se fecerit: si amisso altero filio deprecatus fuerit pro iuvene. Sunt ista in aliis causis potentiora: hic pater, nisi prior securus est in hoc iudicio: mentitur pro filio: non tam illi opus est opera advocati, quam fide testis.

CCCXXIX.

SEPVLTVRA TYRANNI, QVI SE OCCIDIT.

QVI TYRANNVM OCCIDERIT, IN FORO SEPELIATVR. In pestilentia responsum est tyrannum occidendum. Ipse sese occidit: petunt propinqui, ut in foro sepeliatur.

DECLAMATIO

Ingens calumnia! pudet mehercule me actionis: nunc ego negabo. Quid, si ostendero eum, qui civitati libertatem abstulerit, qui leges sustulerit, qui templa violaverit, qui iniuriis nostris iram Deorum immortalium commoverit, tyrannicidam non fuisse? Multum alioqui effecisse oratione mea videbor: interpretanda nobis legis

Meae pietatis) *Si ne pietatis*, Aer.
Pressisse) *Perdidisse*, Aerod. *Periisse*, Marg.
Potentiora) *Potentia*, Marg. Aerod.
Securo est) *Securus est*, Franc. Obr. *Prius securus*, Schult. *Nisi prior seducitur*, Aerod. *Nisi prior sequuturo*, Marg.

Me actionis) *Me hercule meaa actionis: num ego negnbo?* Aerod., *Novae actionis*, Marg.

Nunc ego negabo) *Quid nunc e. n.* SCHVLT. *Nunc ego negabo* (*quid si ostendero*) *eum, qui* etc. Obr.

ipsius voluntas est: quid spectaverit ille, qui constituebat, diligenter, ut res est, et alte exquirendum atque eruendum. Ego mihi arbitror, iudices, pauca pro legumlatore esse dicenda, ne tam obscure hoc occulteque scripsisse videatur. An non est hoc omnibus, qui modo ad intellectum sermonis pervenire possunt, lucidum atque manifestum, eum, qui legem ita composuerit, ut si qui tyrannum occidisset, in foro sepeliretur, loquutum de duobus? non intelligit aliquis alium esse eum, qui occidat, alium, qui occidatur? Argumentis scilicet agendum est, et in exemplum afferendae aliae quoque leges. Dicam nunc ego, QVI PVLSAVERIT ALIQVEM, INIVRIARVM TENEATVR: nemo tamen tenebitur, qui se ipse pulsaverit: nam illud quidem ridiculum, ut opinor, omnibus vobis futurum est, si in exemplum proximam similitudinem adduxero, ac negavero teneri lege ulla eum, qui se occiderit. Est porro hoc manifeste reprehendendum, si ad eos existimemus pertinere praemia, ad quos poenae pertinent. Bene scilicet de repub. meruit, quod aliquando finem imposuit harum calamitatum: illi scripta lex est. Non ille, qui componebat

Et alte exquirendum atque eruendum) Vet. cod. *erudiendum*, et paulo post, *si ad Deos existimemus pertinere praemia*. PITH.

Non intelligit aliquis) *Non intelligimus aliquem*. SCHVLT.

Proximam) Vid. ad decl. 13, 10.

Argumentis) *Argumentum*, Aerod. *Argumento*, Marg.

Lege ulla) *Lege illa*, scil. iniuriarum, SCHVLT.

Existimemus) *Existimamus*, Aer.

Poenae pertinent) *Poenae non pertinent*, Obr.

Illi scripta) *Illi scilicet scripta lex est*, Aer.

Non ille, qui componebat haec iura, sic loquutus est) Post haec verba inserit Aerodius: *Qui sese tyrannum occiderit:* quasi consilium fuerit auctori ponere aliquid, quod negare posset in formula legis haberi. At τὸ *Non* per interrogationem accipiendum, quasi esset *Nonne*. Quod autem loquutum legislatorem vult, id statim explicatur ab his, *Non est satis*, usque ad ista *tyrannicidae armentur*. Loquutus est autem ista vel apud sese, hoc est, cogitavit quum conderet legem, vel in concione ad populum, quum eam suasit. GRON.

haec iura, sic loquutus est? Non est satis ei, qui servitutem reipublicae detraxerit, qui monstra haec, quibus libertas laborat, qui homines adversus Deorum hominumque iniuriam natos, et in exemplum scelerum constitutos, quo magis ea odissemus, occiderit, dum vivit, tantum honorari: non sufficiunt magistratus, nec satis sunt tituli? habeatur aliquis etiam morti honor, et ad exemplum posteritatis ostendatur in foro sepulcrum ne quis audeat tyrannus esse: ut omnes homines monumentis huius sciant, quibus praemiis adversus tyrannos tyrannicidae armentur. Ita nunc hic tanquam bonus civis, ita tanquam liberator huius civitatis honorabitur? sic est hercule, iudices, sic est: si hunc civitas non habuisset, serviremus etiam nunc, et gravissima illa tempora, quae diu passi sumus, sustineremus. Exspecto mehercule, ut cuiuslibet impudentiae accusatores, sic quoque opus eius augere atque exaggerare conentur. Occidit tyrannum non hunc vulgarem, et usque ad nomen tantum nocentem: plus aliquid, quam ceteris constituamus. Occidit tyrannum crudelissimum, saevissimum, expugnatorem non pudicitiae modo et patrimoniorum nostrorum, et principum huius civitatis, sed templorum omnium et cerimoniarum, nec hominibus magis, quam diis immortalibus invisum. Vera sunt quidem ista, iudices: sed si velimus suum titulum red-

Non est satis) *Non est satis*, *inquit*, *ei*. SCHVLT.

Adversus Deorum) An non, *ad Deorum hom. iniuriam notos*: ita enim amant loqui veteres. Florus de Gallis I, 13: *Gens nata ad interitum hominum*; et supr. decl. 296: *homo in adulationem natus*; et ita passim alii. BVRM.

Morti honor) *Morti* non habet Aerod.

Armentur) *Ornentur*, Aerod.

Sic est hercule) *Siccine est h. i. sic est; sic* interrogative. SCHVLT.

Sustineremus) Vide ad Calpurn. decl. 15.

Accusatores) *Excusatores*, Aerod. *Actores*, Obr.

Et principum) *Et* deest Edit. aliis.

dere liberatoribus nostrae civitatis, illum Dii occiderunt. Non enim contenti et advocati partis adversae hac legis calumnia, etiam bene meruisse eum de repub. nostra dicunt: quod audito responso ipse se percussit. Ego porro etiamsi confiterer, plurimum eum Reipub. morte sua praestitisse, non tamen inter beneficia ducerem iniuriae finem. Nunc vero quis ignorat, quam multae eum necessitates ad exigendas a seipso poenas impulerint? Si tantum hoc dicerem, Quum salus esset proposita civitati hoc silentio, ut tyrannus occideretur, quis non nostrum in arcem rueret? quis non subderet faces? quis non concremare pestem illam reipublicae vellet? Vidit animos nostros, vidit impetum: non enim vulgaria sacramenta ducebant: nec sicut adversus alios tyrannos tenebant, iniuriae tantum dolore urgebamur. Incredibile est, quid non ausura fuerit libertatis et salutis necessitas: quid enim dicam, quam invisus ille Diis immortalibus fuerit? nos non ferebant, et patientiae nostrae irascebantur. Si hunc tantum vitasset impetum, nihil tamen ipsi deberemus. Age illud, quamquam demens

Bene meruisse) *Bene meruisse dixerunt. Quid enim de rep. nostra dicunt: quod audito* etc. Aerod.

Quum salus esset proposita civitati hoc silentio) Forte, *hac conditione.* Alii apud Aerodium, *hac consideratione.* GRONOV. *Hoc scilicet pretio*, Obr. *Hac pestilentia.* SCHVLT.

Quis non n. i. a. rueret) *Q. n. n. in arcem ruere, quis non subdere faces* etc. SCHVLT.

Non enim vulgaria sacramenta ducebant) Perperam vir doctus: *non enim tanti vulgaria sacramenta ducebantur.* Sacramentum ducit et adigit militem ad invadendum hostem. Ita, inquit, non tralaticiae et vulgares causae nos invitabant ad tyrannum oppugnandum. Sic decl. 305: *qui paulo ante arma minore sacramento tuli*; id est, non tam gravi causa bellandi; decl. 357: *Accessisse novum amori suo sacramentum.* Seneca de brevit. vitae c. 5: *tot nobiles iuvenes adulterio velut sacramento adacti.* Habes et apud Florum lib. III, 10 et 18. GRONOV.

Sicut adversus alios) Vet. cod. *adversos.* PITH.

Tenebant) *Tenebamur, quia ini.* etc. SCHVLTING. delet vero Obrecht. *tenebant.*

Si hunc tantum) *Igitur si hunc tantum evitasset*, Aerod. *Invitasset*, Marg.

Quamquam demens) *Tanquam d.* Aerod.

et sceleratus, et furiosus, non vidit effugere se non posse, quando eum Dii immortales mori vellent? Pestilentia innocentes rapiebantur: non mehercule aliam fuisse causam, iudices, existimo, quod huc deducti sumus. Quid? in illa labe totius civitatis, Dii immortales non tam tacite intelligi, quam publicare poenam tyranni voluerunt: parum existimaverunt, si illum alius occidisset: ne quis itaque existimet, ultionem tantum nostram ad animos hominum pertinere. Illam, illam ego, iudices, iam nunc video pestilentiam. Nam si fuit causa morborum, quod homo in civitate nostra, sua tamen mente, suoque proposito arcem occupasset, quod libertatem abstulisset; quo tandem modo ulciscentur Dii immortales id, quod nos fecerimus? Corpus illud omnibus, sibique ipsi damnatum, publicis scilicet exsequiis efferemus? Hoc agite, ducatur ingens funeris pompa; eat primus senatus, et ordo ille sanctissimus, quamquam recepta modo libertate laetus, vultus tamen habitusque ad moestitiam transferat: dum maxima multitudo quaeque, dum universus denique populus lustret atque ambiat rogum; adiiciamus et lacrymas. Perdidimus tyrannicidam, et vindicem reipub. et libertatis auctorem! tum domum reversi narremus liberis nostris; Haec virtus habet praemia. An aliquis etiam rostra conscendet, et (qui supremus claris civibus honor habetur) advocata populi concione, laudes eius, quem in

Ad animos hominum) *Hominum* deest Aerod. qui in marg. al. *ad nos, sed ad deos pertinere.*

Quo tandem) *Quo tamen modo*, Aerod.

Laetus) *Laetes vultus tamen* etc. Aerod.

Dum maxima multitudo quaeque) Fortasse: *tum maxima multitudo equites, tum universus denique populus.* Gronov. *Tum m. m. q., tum universus*, Schult. *tum m. m. eques, tum un.* Obr. Forte, *proxima multitudo eques*; nam *proximus* et *maximus* confundi vidimus ad Vellei. Paterc. II, 36: *Proxima*, secunda a senatu. Burm.

foro sepulturi sumus, concinet? Audient Dii immortales, qui nos pestilentia liberaverunt, qui gravissimos morbos propitii miserunt? Si ulla est dicenti fides, iam nunc in hac cogitatione, atque in hac rerum imagine versatur mens mea. Ex illo succenso tyranni rogo surrecturi mihi protinus morbi videntur: et quacumque feralis ille ignis in civitatem diros illos atque exsecrabiles diffuderit fumos, gravem quandam pestilentem nubem supra domos nostras ac tecta sessuram. Quae tunc responsa petituri sumus? quod auxilium homines, qui hanc quoque Diis immortalibus iniuriam facimus, ut videantur salutare illud Reipub. responsum pro tyranno dedisse?

Miserunt) *Emiserunt*, Aerod. malim, *remiserunt.*

In hac rerum imagine) Virg. VIII, 730, et XII, 665, sup. decl. 280, infr. decl. 337 : *Penates, qui mihi quotidiana imagine adhuc versantur ante oculas.*

Succenso tyranni rogo) Flor. III, 23 : *fax illius motus ab ipso Syllae rogo exarsit.*

Quandam pestilentem) *Quandam ac pestilentem*, Schult. Franc.

Pestilentem) Mallem, *pestilentemque*, vel *pestilentiae.*

Sessuram) Hinc confirmatur lectio scripta apud Livium XXII, 30: *Tandem eam nubem, quae sedere in iugis montium solita est, cum procella imbrem dedisse*; Ovid. I Met., 267: *Fronte sedent nebulae.* Burm.

Quod auxilium) Potest quidem repeti *petituri*: sed puto tamen commodius fore, si verbum intercidisse credamus, et legamus: *quod auxilium speraturi.* Burm.

CCCXXX.

ABDICANDVS QVI ALIT ADVLTERAM MATREM.

Crimine adulterii repudiavit quidam uxorem, ex qua iuvenem habebat filium: adolescens accessit ad patrem, et ait, amari a se meretricem. Dedit pecuniam illi pater: ille matrem egentem alere coepit, patre ignorante: comperit pater, et ob hoc abdicat filium.

DECLAMATIO

Non ignoro, exspectatione criminis me onerari, ex hoc praecipue, quod abdicans indulgens pater: itaque ne illa quidem dicere, quae initio defensionis solemnia ceteri habent, possum. Ecquid peccavi? numquid luxuriatus sum? numquid bona paterna consumpsi? numquid meretricem amavi? cum eo mihi patre res est, qui remissurus haec fuit. Vtinam profutura ista frugalitas esset apud patrem! nunc omnis iudicii scena, omne periculum meae dignitatis ex hoc oritur, quod pecuniam non meretrici dedi: in hoc enim, ut opinor, omnis criminatio divisa est patris, quod matrem aluerim, quod talem, quod patre ignorante. Quod sic matrem alui (blandior mihi adhuc, pater), erat quod in me laudari posset, si aliquid obiiceres: itaque defensionem huius partis iucundam praeteribo, ne quam quaesisse videar occasionem, qua de meis laudibus loquerer. Sed repudiatam tamen crimine adulterii alui: satis erat mihi

Quod abdicans indulgens pater) Aerodius: *quod abdicans indulgens pater est.* Cur non, *quod abdicat.* GRON. *An, abdicavit?* SCHVLT. *Abdicat*, Obr. *Abdicans i. p. est. Ita ne illa*, Aer.

Ecquid) *Et quid*, Aer.

Scena) An, *poena.* Franc. nihil muta; vid. decl. 9, 10.

In hoc enim) *In hac enim*, Aerod.

Si aliquid obiiceres) *Si alius obiiceret.* SCHVLT. *Ni aliquid aliud obiiceres*, Aer.

respondere, iudices; Istud qualecumque est, ad filium non pertinet: mariti mores excutiant, mariti severitatem desiderent: liberis satis est, quod nati sunt. Et hercule facilius mihi vindicandi potestas ab ipso crimine est, quod non est litigatum, non est quaesitum, non est pronuntiatum, maledictum fuerit, an crimen; constantia mater discesserit, an verecundia; una te suspicio, an certa aliqua probatio ad hoc duxerit: in utrumque me ratio ducit: aliquid audisse te credo: repudiasti: nihil certum manifestumque cognovisse te credo; tantum repudiasti. Qualecumque tamen istud est, non mediocrem habet morum suorum defensionem, vel ipsam egestatem: illa prostituta, quae se omnium amoribus permisit, fame iam periisset, nisi filium habuisset. Neque ignoro mea vel tarditate, vel verecundia factum, quod mihi causa matris meae hic agenda est, quod tam sero, quod nunc demum, postquam ipse, dum misereor, offendi. Vtinam adiicere apud te voluisset illa, quae mihi quotidie ait: Ita, ego adultera hoc tempore, in hac po-

Mores excutiant) *Mares uxorum exeutiant*, Aer.

Et hercule) *At hercule*, *faciliar mihi iudicandi* etc. SCHVLT.

Nan est pronuntiatum) An maler mes adultera fuerit, sed simpliciter, et quasi domestica iadicio hac nomine repudiata est, tanquam adultera, et causa adiecta impudicitiae: propter mores graviores, ut inquit Vlpianus tit. de datibus. AER.

Constantia mater discesserit, an verecundia) Scribe: *canscientia mater discesserit.* Quod culpae sibi conscia esset. GRON. Permutantar certe haec dua vacabala etiam in decl. 17, 9; et hic optimum sensam habet *canscientia*, quare et Obrechtus recepit, vid. ad decl. 1, 7.

Vna te suspicio) Vox *certa* quae sequitar requirit eantrariam, quae est *vana*, ut legeadum puto: nam *unus* et *vanus* passiai permatantur; vide Drakeaborchium nostrum ad Sil. V, 126; sic puta et apad Livium lib. XXII, 39 legeadum: *nec gloriandi tempus adversus vanum est*: ubi nunc *unum* circumfertur; apad Curtium quoque lib. IV, 14, scriba: *Nam Alexander, quantuscumque ignavis et timidis videri potest, vanum animal est, et si quid mihi creditis, temerarium et vecors*: nan *unum animal*; contra in decl. 10, 11, Obrechtus pro *vana ratio*, rescripsit, *una*. BVRM.

Neque ignoro) *Neque ingorantia mea, vel* etc. Aer.

Aducere) *Id dicere.* SCHVLT.

tissimum aetate, post filium, et post filium iuvenem: affirmat ideo se cibos accipere, ideo protrahere vitam, ut tibi de pudicitia sua liqueat: sunt ista, quae movere te quoque potuerint. Ego tamen in praesentia, omissa omni defensione, illud respondere contentus sum; Qualemcumque alui: quantulum est enim, quod praestiterim ego illi, etiam invidiosae pietatis filius? non plus in matrem contuli, quam quod patereris datum esse meretrici. Sed clam et ignorante te: unde mihi tantam felicitatem, ut hoc crimen sit? Volo itaque interrogare praesentibus his, quos habemus iudices, quid fieri oportuerit: rogare te debui? exoratus igitur fuisses, si petiissem? hoc responde, hoc adnue, et crimen confitebor. Aluisses ergo, si scisses? credo: quantulum enim erat quotidianam stipem, et hoc exiguum, quo anima in posterum diem prorogaretur, praestare filii tui matri? et si hoc animo fuisti, tu voluisti, tu dedisti. Nec enim cuiquam credibile videri potest, ignorasse te, an ego vere amarem. Me sine dubio et verecundia, et metus inhibuit aliquatenus, verum statim dicere: sed ut pecuniam acciperem, illae me subierunt cogitationes,

Praestiterim ego illi) *Praestiterim? Ego ille etiam i. p. f. non plus* etc. Aerod.

Vt hoc crimen) *Et hoc crim.* Marg. Aerod.

Oportuerit) *Oportuit*, Aer.

Si petiissem) *Si potuissem*, Marg. Aerod.

Hoc responde) *Hic responde*, Aer)

Hoc ad necem, crimen confitebor Fortasse ita restitui potest, *hoc annue, et crimen confitebor*. Sed cuiusdam haec verba esse potuerunt adnotantis in margine, hoc firmissimum esse argumentum, et necem ac iugulum afferre adversario. Nam pater in quamcumque partem respondeat, se exoratum iri vel non, factum filii non arguatur necesse est. Si exoratum iri, ergo voluntate patris factum est, quod a filio factum est: sin contra, recte et pie fecit, et eo magis quod patre inscio et ignorante, veritus eius offensam vel indignationem. Aerod.

Et si hoc animo fui, tu etc.) Aer. *vel si hoc animo fuisti, vel voluisti, tu dedisti, quum ipse dedi.* Nobis sufficit: *et si hoc animo fuisti, si voluisti; tu dedisti.* Gron. Ita et Schult. et Obr. *et si hoc animo fuit, tu,* Marg. Aerod.

Me sine dubio) *Me* ignorat Aer.

quam indulgenter, quam prudenter faceres, ut infelicem feminam aleres, nec videreris in gratiam rediisse. Tu tamen, inquit, mentitus es patri, et amorem meretricis finxisti: ita innocentior eram, si verum dixissem? Plena est huiusmodi artibus vita, plena sunt etiam theatra: circumscribuntur et servorum artibus patres, et mendaciis filiorum: et ignoscunt, quum meretricibus pecunia datur, quum aliqua a lenone redimitur ancilla. Dixi amorem esse meretricis: acceptam pecuniam matri dedi: innocentior ergo eram, si pecuniam matri petitam meretrici dedissem? Possit videri sine dubio durum et asperum, me, quum ipse sim in periculo, etiam pro alio rogare: quaecumque tamen occasio, quaecumque tamen necessitas, si iam ego offendi, si quid, quod parum simpliciter rogaverim, irasceris, illam commendo miseram; non ut reducas: fuit ista spes aliquando, et forsitan, si felicior essem, maneret: illud adhuc, quod egens et abdicatus necesse habeo deprecari, ut alas, etiamsi irasceris: qualem enim miserae illius existimas vitam, quum cibos quotidianos petit, et semper in posterum egens est? Equidem vereor, iudices, ne post hanc meam calamitatem, quam praesertim excepisse me propter misericordiam sui credit, finiat invisam diu vitam, et cibos accipere desinat, etiamsi dabis: nam si perseve-

Nec videreris) *Nec tamen videreris*, Aer.

Finxisti) *Confinxisti*, Aer. *Infinxisti*, Marg. Forte, *mihi finxisti*: nam ex *mihi* saepe *in* factum vidimus ad decl. 19. 6.

Necessitas) *Necessitas est*, Aerod.

Illud adhuc, quod egens) Scribe: *Illud adhuc, quamvis egens et abdicatus, necesse habeo deprecari.* GRONOV. *Monerem illud adhuc, sed quod egens*, Aerod. An, *illud adhuc est, quod egens.* SCHVLT.

Quam praesertim excepisse) Ita loquitur et Florus, lib. IV, 10: *Non minor ex aqua postea, quam ab hostibus excepta clades*; et supr. decl. 274: *poenas excipere in vita.* Vt et ICtus loquitur l. 38, §. 8, ff. ad L. Iul. de Adult. in quibus est pro *accipere.* BVRM.

Nam si perseverabit) An, *etiam si pater perseverabit*; vel, *utinam perseveraret! rogo tamen ignoscatis!* vel, *si tamen perseveraverit!* SCHVLT.

rabit (rogo, ignoscatis, etiamsi hoc forsitan apud animum patris mei asperum videri possit), haerebo miserae comes quotidiano labori.

CCCXXXI.

BIS DAMNATVS INIVRIARVM, TERTIO ABSOLVTVS.

QVI CAPITIS REVM NON DAMNAVERIT, IPSE PVNIATVR. QVI TER INIVRIARVM FVERIT, CAPITE PVNIATVR. Bis damnatus iniuriarum, tertio a quodam postulatus, absolutus est: agit cum accusatore tanquam capitis accusatus.

SERMO

Bis damnato huic, demus oportet patronum: nam etiamsi proxime absolutus est, bis tamen damnatus est.

DECLAMATIO

QVI CAPITIS ACCVSAVERIT, NEQVE DAMNAVERIT, IPSE CAPITE PVNIATVR. Lex haec est, qua iudicium contine-

Ter iniuriarum fuerit) *Ter iniuriarum damnatus fuerit.* Edit. al. sed Aerodius totum omisit.

Bis damnato huic demus oportet patronum) Qui edicto praetoris infamia notantur, licet pro se et certis quibusdam personis postulare non prohibeantur, melius tamen est huic patronum dari, qui iam bis iniuriarum damnatus est: quia non tam pro se agere, quam publicam videtur iniuriam exsequi. AERON.

QVI CAPITIS ACCVSAVERIT) Ex hac declamatione, si ex ullo alio loco, ita manifeste ostenditur, quid sit capitale iudicium, quid non (de quo inter viros doctissimos hactenus contentio fuit) ut nullus iam sit dubitandi locus. Et quamquam certum sit, capitis quoque ea iudicia appellari, quae laedunt famam et existimationem, Cic. pro Quintio, l. Licet, ff. de verb. et rer. significat. proprie tamen ea dicuntur, quae mortis vel servitutis poenam habent, l. 2, ff. de public. iud. l. 2, l. capitalium, ff. de poenis: nec quidem omnia rursus, sed ea quae, cum legibus publicorum iudiciorum contineantur, capitalia sunt, Macer de praevaricat. l. 3, §. 1: *Si ideo quis*

tur: haec est, qua ego istum accusem: haec est, quae utrumlibet horum occisura sit: ergo hac lege sola accuso. Nemo dubitaverit hanc legem esse iustissimam: sed quas causas habeat, postea dicam. Non accusavi te, inquit, capitis, sed iniuriarum: primum igitur hoc intueri vos oportet, si quid damnatione, si quid ultione dignum non habet, iustum debet iudex sequi, debet sequi proximum. Nulla tanta providentia potuit esse

accusetur, quod dicatur crimen iudicii publici destituisse, iudicium publicum non est: quia neque lege aliqua de hac re cautum est, neque per Senatusconsultum, quo poena quinque librarum auri in desistentem statuitur, publica accusatio inducta est. Ea publica iudicia, quae ex legibus publicorum iudiciorum veniunl, Iurisconsultus enumerat, l. 1, ff. de publ. iudic. inst eod. tit. Quae quum ideo suam habeant formam, suum iudicium, numerum suum, Quaesitorem suum, sua tempora, sua nomina (ut Quintilianus ait) snumque ordinem, qui durante poena legum in usu esse desiit, l. ordo ff. de publ. iud. si quoddam aliud reperiatur, cuius quidem poena sit mors, sed alia forma: non tamen capitale appellabitur, ad hoc, ut quod nominatim de capitalibus iudiciis cautum est, in eo locum habeat. Odiosa est enim in criminibus extensio, et ultra verba legis interpretatio; qua de re hic exemplum est. Nam iniuriae iudicium privatum est, licet infamiam irroget, l. infamem, ff. de publ. iud. Patet ex lege duodecim tabularum, in qua modo iniuriae poena fuit pecuniaria: *Si quis iniuriam alteri faxit, 25 aeris poena sunto*; licet quoque tandem pro qualitate delicti, extra ordinem puniri coeperit; Paulus lib. 5, sent. tit. 4: *iniuriarum actio aut lege, aut more, aut mixto iure introducta est* etc. l. ult. ff. de iniuriis. Ceterum eum gravius puniri, qui iam his damnatus sit, et ideo ob infamiam suam vel egestatem iniuriarum iudicium contemnat, aequissimum est, l. si quis iniuriam ff. eod. tit. Tanta enim petulantia, quae ne infamia quidem, qua *quis quasi civitati perit* (ut ait Quint. in fine huius declam.) coërceri potest, non iam ad privatorum, sed ad legum, quarum contemnitur auctoritas, ultionem et animadversionem pertinet. Τὴν μὲν γὰρ ὕβριν ὀλίγων, τοὺς δὲ νόμους ἁπάντων εἶναι, inquit Demosthenes. Aerod.

Accusem) *Accusem. Haec est quae utrumlibet horum est. Ergo*, Marg. Aerod. *Accusem, utruml. h. est. Ego h. lege accuso*, Aerod.

Igitur hoc) *Igitur intueri nos oportet*, Aerod.

Iustum) *Non habet lex manifestum, debet iudex sequi prox.* Aerod. An, *debet sequi optimum*, quomodo *aequum* et *bonum* iunguntur; vel, *iusto proximum*. Schvlt. *Non habet ius, tum debet i. s. pr.* Obr.

Debet iudex sequi, proximum) Iulianus lib. LXXIV Digestorum, *De quibus causis scriptis legibus non utimur, id custodiri oportet, quod moribus et consuetudine inductum est: et si qua in re hoc defecerit, tunc quod proximum et consequens ei est* etc. Haec nostris vulgaria sunt. Hic vero locus

eorum, qui leges componebant, ut species criminum complecterentur: nam et semper caventes nequitia vicisset; et ius ita multiplex atque diffusum esset, ut pro incerto haberetur ignotum: fecerunt ergo, ut rerum genera complecterentur, et spectarent ipsam aequitatem. Multa ergo invenientur frequenter, quae legum verbis non teneantur, sed ipsa vi et potestate teneantur: quale hoc est. Sane enim concedam in praesentia tibi, non fuisse illud iudicium capitis: si tamen eandem vim habuit, quam iudicium capitis, eandem poenam habere debet. Fingamus enim plura esse scelera, sicuti sunt, quae morte punienda sint: nam quum lex etiam eum, qui falso accusaverit, occidi velit: manifestum est occidendum esse eum, qui templa incenderit; occidendum esse eum, qui patriam prodiderit. Quo modo non interest, qua lege harum accusaveris: quoniam id demum iure, de quo quaeritur, comprehensum est, ut qui capitis accusaverit, poenam patiatur: ita nihil interest, quod genus iudicii fuerit, si eventus eodem rediturus fuerat. Num igitur dubium est, quin hic, pro quo loquor, si esset iniuriarum tertio damnatus, periturus fuerit? extra quaestionem est. Quid ergo? damnatum eum existimari oportet? cui damnato capitis

ratiocinativus appellatur, de quo vide hunc ipsum Quintil. lib. VII, c. 9: *In hoc genere* (inquit) *haec quaeruntur, An quoties propria lex non est, simili sit utendum: an id de quo agitur, ei de quo scriptum est, simile sit. Simile autem et maius est, et par, et minus* etc. In eandem fere sententiam et iisdem fere verbis infra, decl. 350. AERОD.

Ignotum) *Ignorantia.* Id est, propter ignorantiam; vide ad decl. 1, 2. SCHVLT.

Si tamen eandem) *Si tamen quia eandem* etc. Aerod.

Nam quum lex) *Numquid lex*; vel, *nunquam lex* etc. *volet: manifestum* etc. SCHVLT.

Qui patriam) *Qui capitis accusaverit, et causam perdiderit*, Marg. Aerod.

Lege harum) *Lege hanc*, Aerod.

Quid ergo? damnatum) *Quum ergo damnationem eam* c. o. vel, *quid non damnato eo*, vel *reo*. SCHVLT.

poena imminet, non pecunia multabitur, non ignominia, non damno iuris alicuius: quid ergo? futurum erat, ut occideretur: quid interest hoc qua lege? quid interest quo genere iudicii? Fieri non potest, ut hic capite periclitatus sit, et tu non capitis accusaveris. Praeterea quam putamus fuisse causam conscribendae legis huiusce? Hanc enim quum excusserimus, apparebit, in istam quoque partem satis esse cautum. SI QVIS CAPITIS ACCVSAVERIT, ET NON DAMNAVERIT, IPSE CAPITE PVNIATVR. Hoc, opinor, illi iustissimi legis huiusce latores spectaverunt, ne quis impune alteri periculum afferret: homicidii genus putaverunt, petere spiritum hominis, quem occidi non oporteret. Tu hoc fecisti: accusasti innocentem, si tibi creditum esset, periturus erat is, quem accusasti. Iudices eodem tempore de te pronuntiaverunt: non potest omnino ista circumscribi religio et severitas iudicii, ut non poenam det pars utralibet. Hoc absoluto, qui periturus fuit, continuo id quoque consequutum est, ut tibi esset poena patienda. At enim tertio tantum iniuriarum accusavi, et tu bis damnatus eras iniuriarum. Quid interest, quae res fecerit istud capitis iudicium? nam et tu crimen gravius obiecisti, quam priores obiecerunt: vis scire, quam hoc verum sit? semel iniuriarum damnato ignoscitur: illud morte dignum videtur, si is, qui bis iam damnatus est iniuriarum, fecit: iam hoc tale videtur quale hominem occidere: ergo tu id obiecisti, quod lex morte dignum putavit, quod lex capite taxavit: capitis ergo accusasti.

Homicidii genus) *Homicidium putaverunt*, Aerod.

Non potest) *Nec potest o. ita*, Aer.

Et tu bis damnatus) *Et tu bis iam damnatus*, Aerod.

Damnato ignoscitur) *D. ignoscitur. Iterum damnato ignominia inuritur: at illud*, Aerod.

Iniuriarum fecit) *Iniuriarum iterum* (vel *tertium*) *fecit*; latet hoc in fine vocis praecedentis. SCHVLT. *Est, iniuriam facit nam hoc*, Aerod.

Hoc loco iure depulsi, ad convicia confugiunt: bis tamen iniuriarum damnatus est. Poterat mihi satis esse, quod tertio absolutus est: sed animadvertitis quales inimicitias sortitus sit: scitis, illum non innocentem accusari solere. Sed facilius fuit, ut traheret aliquid gratiae, dum id fieri sine periculo videbatur. Ideo intentius, iudices pronuntiaverunt, posteaquam talis pugna commissa est, in qua perire alteri necesse sit. Omnia igitur eius tulit, qui reus capitis accusatur, periculum, sollicitudinem: debet consentire iis etiam ultio.

SERMO

Haec ab accusatore existimo satis dicta: contra illa.

Scitis, illum non innocentem accusari solere) Sic Pithoeus, quum Thaddaeus et Aerodius, *illum iam innocentem*. Si haec dicerentur pro illo, qui tertio postulavit, probarem Pithoeanum. Sed dicuntur pro absoluto: eoque legendum est: *Scitis illum etiam innocentem accusari solere*. Vt convicia adversarii diluat, et auctoritatem demat prioribus duobus iudiciis, nolite, inquit, ex duplici damnatione iudicare de moribus hoins: videtis quam graves habeat inimicos; ex tertio iudicio intelligitis periculum etiam innocenti ei solere inferri. Gronov.

Vt traheret aliquid gratiae) Scio Iustini vel Trogi, *ut ab utrisque parem gratiam traheret*. Sed hic sententia requirit: *ut daretur aliquid gratiae*: ut non tam meritis causae, quam gratia apud iudices inimici eius impetrarent damnationem in duobus iudiciis prioribus, dum nondum capite periclitatur. Gronov. *Sed difficilius*, Schult.

Sine periculo videbatur) Primo videlicet et altero iudicio. Aerod.

Omnia igitur eius) *Omnia eius*, Aerod.

Consentire iis) An, *consentire igitur*. Schvlt. *Debet igitur consistere ei similis et eadem ultio*, Aerod.

PARS ALTERA.

DECLAMATIO

Lex eum, qui capitis accusarit, neque damnaverit, capite puniri iubet. Capitis iudicia certa sunt, et vim suam habent: semper capitis iudicia sunt his legibus constituta, quibus nemo potest damnari plusquam semel: habent suam formam, suum iudicium, numerum suum, quaesitorem suum, sua tempora, sua nomina. Responde igitur mihi tu, qui accusatum te capitis esse contendis, qua lege fueris reus: iniuriarum? Hic iam ipsos interrogare iudices possum, an iniuriarum actio capitalis sit: sed quid habeo, quare interrogem iudices? ex te ipso quaero, iniuriarum damnatus utrum occidatur? non ut opinor, eius te futurum impudentiae, ut hoc contendas: alioqui dicam, damnatus es semel, damnatus es iterum: non esse hoc capitis iudicium, vel

Certa sunt) *Certam et definitam vim suam habent semper. Capitis iudicia* etc. Acrod.

Habent suam formam, suum iudicium) Haec omnia fere uno verbo Quintil. alibi complexus est lib. III, c. 12. In publicis iudiciis (inquit) Praetor (quem Quaesitorem hic appellat) certa lege sortitur. Habebant igitur a lege capitalia iudicia, sua propria nomina, quae Macer enumerat: suum Quaesitorem, Parricidii, de Repetundis, inter sicarios etc., qui omnes Praetores erant, sed per excellentiam Praetor Vrbanus, Praetor appellatur: hi, Quaesitores, sive Quaesitores. Habebant et capitalia iudicia numerum suum Iudicum 72, quorum sortitio et reiectio fieret. Sua tempora: nam 20 dies dabantur accusatori, reo totidem, Ascon. in Verrem. Sed saepius in hoc variatum est, ut in forma et ordine. Nova lege factum est (inquit Cicero de finibus) ut eodem die reus accusatori responderet: quae lex fuit Pompeii Magni: hac duae horae accusatori, tres reo dabantur. Forma autem iudiciorum publicorum erat in sortitionibus, subsortitionibus, reiectionibus, obsignationibus, interrogationibus, ampliationibus, comperendinationibus, primis, secundis, pluribusque actionibus. Aerod.

Non ut opinor, eius te futurum impudentiae) Dele particulam *Vt*. Gron. Ita et Obr. sed Cl. Schult., *non tu, opinor, eius es futurus impudentiae.*

Alioqui dicam) *Alioqui, qui damnatus es semel? qui damnatus es iterum?* Acrod.

ex hoc solo apparet, quod vivis. Sed idem, inquit, effectura res est, quod si capitis damnatus essem: et proximo iure utendum est, et similitudine quadam legis. Hic iam desinit privata esse lis: nam si accusatori licet constituere iura, et leges ferre; si quod antea fieri per populum, per Senatum licebat, constituitur inter subsellia pro dolore cuiusque, vel pro auctoritate, supervacua erunt suffragia, supervacuus tantus ambitus in constituendo iure. Non de eo quaeritur apud hos, an aequum sit: nos venimus in iudicium quaesituri hoc solum, an ego ista lege tenear. At oportet, et iustum est, ea, quae similia sunt, simili poena contineri. Adhibes senatum, adhibes populum: emendandum sit fortasse ius: hoc interim vivimus, hoc utimur: multa autem iura decipiunt, neque ideo conscripta sunt, ut ignorantia fallant.

SERMO

Hoc est illud commune, quod dicebam vobis, cum scripto et voluntate.

DECLAMATIO

Sed fingamus, ut has demus delicias, ut simili lege utendum sit. Quid hic simile dixit? iam illa lege aliud

Quod si) Francius volebat, *quam si capitis d. e.*

Quod vivo) *Quia vivis*, Aerod. *Qui vives*, Marg.

Et proximo iure) Vid. ad declam. 13, 10.

Si quod antea) *Sicut antea*, Aer.

Fieri) *Ferri*, Marg. Aerod.

Licebat) *Licebat: si ius constituitur*, Aerod.

Adhibes) *Adhibeas s. adhibeas populum*, Aerod.

Hoc utimur) *Hoc interim utimur*, Aerod.

Iura decipiunt) *Iura non decipiunt, neque ideo conscripta non sunt; ne i. f.* Schult. *Nulla autem iura dec.* Aer.

Vt has demus delicias) An, *fingamus et hoc demus, an, delictum ad istud simili.* SCHVLT. Nihil muto, sed *delicias* eo sensu capio, quo *delicatum scelus*, et similia passim in his declamationibus; vide ad declam. 1, 13. BVRM.

Vt simili lege utendum sit) Aero-

genus actionum, alium quaesitorem, non eadem tempora, non paria, sed periculum par: hoc si fit actione iniuriarum, sane aliquam similitudinem habere videatur. Interrogo enim te, an si ego, qui tecum iniuriarum egi, semel obiecissem tibi hoc idem crimen, et tu antea damnatus non esses: num capite fueris periclitaturus? non, ut opinor: non ergo ego feci, ut tu capite periclitareris; sed illi, qui te ante bis damnaverunt. Neque enim senectutem affert summus dies, sed longus ordo vitae: nec ebrietatem facit illa potio, post quam concidendum est, sed tempestivum convivium, et aviditas nimia: non ergo mea actione effectum est, ut periclitareris: sed illis actionibus, quibus iam damnatus es. Sed absolutus sum, inquit, tertio: viderimus, quantum hoc ad gloriam tuam pertineat: interim damnatus es saepius: etenim de petulantia tua hoc illi primi iudices senserunt, hoc secundi senserunt: nunc absolutus es. Nihil de religione eorum, qui pronuntiaverunt, querar: erant tamen, quae te adiuvarent: non illud dicebatur in iudicio; Non est hic talis, in quo petulantia credenda sit; modestos mores habet, nemini unquam fecit iniuriam: sed dicebatur illud: non iam iniuriarum petitur ultio: capite periclitaturus est: etiamsi quid commisit,

dius: *in simili lege an simili poena utendum sit.* Scribe: *ut in simili lege utendum sit. In simili*, puta, re, quae non est expressa in lege, sed ei, quam lex punit, similis est. Gronov. — *Quid hic simile dixit, iam illa*) *Quid hic simile dixit? primum* (aut *sane*, aut *nam*) *illa lege*, Schult.

Aliud genus actionum) *Aliud genus actionum, aliud Quaesitorum*, Schult. *simile? dixit iam i. l. aliud genus actionum, alium quaesitorem*, Obr.

Non paria) An, *millia paria*, an, *nulla paria*; deinde nova periodo, ut sit obiectio. *Sed periculum par*. Schul. *Non nomina eadem, tempora non paria, sed per. par.* Aerod.

Hoc si fit) *Hoc si fit in actione*, Aerod.

Periclitaturus) *Periclitatus*. Sch.

Tempestivum) Sic supra pro intempestivo. Pith. Vide ad decl. 260. Gronov.

Non iam iniuriarum) *Non tamen*, pro non tantum, Aerod.

satis tamen poenarum dedit: ipsa hac sollicitudine circumscripsisti misericordiam iudicum, si alterum occisuri erant.

SERMO

In summa parte aestimabitur, cui homini, et quanta ultio petatur.

DECLAMATIO

Vltio quae petitur? quae adversus homicidas scripta est, quae adversus eos, qui bis iniuriarum damnati sunt, scripta est. Neque ego ignoro, unde isti hic animus: non enim spes fecit hanc litem: homo alioqui petulans quaerit, quo modo impune occidat, quo modo manibus suis permittat omnia. Hoc ergo privilegium habeant, qui bis iniuriarum damnati sunt, ut tertio accusari sine periculo non possint: hoc aequum mortalium videri cuiquam potest? Vivit ille, qui semel iniuriarum damnatus est: qui duabus partibus periit civitati; quem petulantia sua morti iam prope admovit: hic occiditur, quia questus est. Vtinam mihi contingeret apud eosdem illos

Poenarum dedit) *Poenarum dedit ipsa hac s. circumscripsisti misericordia iudicium: sed alterum occisuri erant*, Aer. *Misericordiarum iudicium*, Marg.

Quae adversus eos, qui bis iniuriarum) Laborare locum vidit Aerodius; itaque fecit: *an quae adversus*. Sed non hac parte laborat. Scribe: *quae adversus eos, qui ter iniuriarum damnati sunt, scripta est*: hoc est, capitalis. GRONOV. *Non quae*. SCHVLT.

Quo modo impune) *Commodo imp.* Marg. Aer.

Qui duabus partibus periit civitati) Aerodius: *qui duabus paribus sententiis damnatus est, periit civitati: qui petulantiae suae mortem*. Sed scribendum: *Vivit ille, qui bis iniuriarum damnatus est, qui duabus partibus periit civitati, quem petulantia sua morti iam prope admovit*. Est haec descriptio adversarii bis iniuriarum damnati. Hi homines per partes civitati pereunt, si ter in idem crimen recidant, et singulis iudiciis perdit in eis quasi trientes civitas. GRON. *Vivit ille, qui semel et iterum iniuriarum damnatus est*, et reliqua ut Gronov. Obr. *Qui petulantia sua mortuum prope admovit. Hic occiditur*, Aerod. Marg.

Hic occiditur) *Hic occidetur*, Aerod.

iudices causam dicere, qui istum absolverunt, homines mites et misericordes, et qui turpissimos quoque cives tamen servare maluerint.

CCCXXXII.

DIVITIS ET PAVPERIS TESTAMENTA.

Pauper et dives amici erant. Dives testamento alium amicum omnium bonorum instituit heredem: pauperi iussit dari id, quod ille sibi testamento daret. Apertae sunt tabulae pauperis: omnium bonorum instituerat heredem: petit totam divitis hereditatem. Ille qui scriptus est heres, vult dare tantum, quantum in censum habet pater.

DECLAMATIO

Si ad votum meum, iudices, fata cessissent, optabilius fuerat mihi, ut is, de cuius bonis contendimus, esset heres meus. Ad hanc igitur petitionem invitus et tristis, et flens venio: viderimus enim postea de iudiciis: interim non dubitabitur, uter ex nobis illum magis amaverit. Postea iura excutiam, postea scriptum interpretabor; interim quod ad utriusque nostrum animum pertinet, non esset inter nos quaestio, si utrumque eodem titulo reliquisset heredem.

Maluerint) *Maluerunt*, Aerod.

Si ad meum votum fata cessissent) Ovidius in iudicio armorum: *Si mea cum vestris valuissent vota, Pelasgi.* GRONOV. *Fata coepissent*, Aerod. *Cecidissent*, vel *cessissent*, Marg.

Si utrumque eodem titulo reliquisset heredem) Si dives cum alio illo amico suo, quem instituit, pauperem quoque instituisset, his verbis, *pro ea parte*, aut, *in id quod* ille sibi testamento dedisset: nulla esset controversia, quin tota hereditas pauperi deberetur. Nam cum titulo heredis divitis bona caperet, pro ea parte, qua cum vicissim instituisset: sit vero hereditas iuris non corporum appellatio, certum esset, pauperem revera solum institutum videri, altero illo quasi sub conditione instituto, quae in eius persona defecerit. Cuius rei videamus, an simile sit exemplum apud

NARRATIO

Habet autem hoc incommodi paupertas., quod quo-

Pomponimm, l. 29, ff. de hered. instit. Hoc articulo, *Quisquis*, omnes significantur, et ideo Labeo scribit, Si ita scriptum sit, *Titus et Maevius quanta quisque eorum ex parte heredem me habuerit scriptum, heres mihi esto*: nisi omnes habeant scriptum beredem testatorem, neutrum heredem posse esse, quoniam ad omninm factum sermo referatur. Haec erat opinio Labeonis propter particulam *quisquis*. Sed quia singulariter loquutns est testator, *heres mihi esto*, non *heredes sunto*, et ad partes a se institutorum sibi relictas, institutionem suam retulit, ideo Pomponius ait, Sed humanins est eum qnidem, qui testatorem suum beredem scripserit, in tantam partem ei berc-dem forc: et per consequentias, in assem, ex l. si quis ita scripserit eod. tit. de ber. institut. Sed quid si unus pro parte, puta tertia: alter ex asse instituisset? Videretur hereditas defuncti in tot partes distribnenda esse, ut si ad assem redigatur, qui ex asse instituit, octo uncias: qui ex triente, sit quatuor habiturus, l. interdum eod. tit. Verum si talis hic esset institutio divitis, qualem supra diximus: totum ad pauperem pertineret, nec duos asses aut plures partes faceremns; quia fingimus, si dives utrumque eod. tit. reliquisset heredem, ita nuncupasse, *Titus heres esto: Maevius pauper amicus meus, ex qua parte me heredem instituit, ex ea mihi haeres esto*; non sic, *Ex qua quisque parte me heredem scripserit, heres esto*. Similior igitur esset baec institutio ei, quae refertur a Papiniano l. qui non militabat, §. ult. l. seq. l. quod si Maevius, ff. de hered. institut. Seius (inquit) Maevium ex parte, quam per leges capere potnit, heredem instituit: ex reliqua, Titium. Si Maevius solidum capere possit, Titius adiectus, aut substitutus non erit etc., quod si Maevins nullins capax sit, in totum substitutus admittetur. Haec si dives (ut ait Quintil.) utrumque eodem titulo et iudicio vocasset: nulla tum, aut certe non tanta esse controversia. Sed quum unnm titulo vocet institutionis, alterum legati; in hoc quaestio est, an voluerit dives comprehendi legato dumtaxat, quantum pauper in bonis habeat, qui ei omnia sua reliquit, sed heredis nomine: an vero fideicommissum universale esse interpretabimur, vel legatum, quo universitas continetur. Nam sicut singulae, ita universae res legari possunt; et qui ab herede recipit hereditatem, legatarii loco habetur; Vlpian. tit. de legat. et tit. de fideicom. quae omnis ex his verbis legis 12 tabularum proficiscuntur, VTI QVISQVE LEGASSIT etc. Quid dicemus? Quaestio est coniecturae et voluntatis, ut si ita senserit testator, quo modo sibi a paupere hereditas relicta est, sic ei sua restituatur: id omnino sequi oportent, salvo heredi iure Falcidiae aut Senatusconsulti. Sed in obscura testatoris voluntate, si quaeras de me quid sentiam, praesertim in hoc legati genere: respondebo me pauperi astipulari, sive divitis mentem verisimilem mutuumque amorem consideres, sive eius verba respicias, *id quod* etc., quae verba quia indefinita et generalia sunt, nemo dixerit ius per se, aut corpora continere, nisi pro eo ad quod

ties ad amicitiam superioris accessit, affert aliquid du-

referuntur. Hic vero quod relictum est a paupere, ius est: ius igitur et universale quoddam continent haec verba, non quantum quid et singulare. Plane si dives ita in testamento scripsisset, *Quantam pecuniam*, aut, *tantum quantum pauper mihi reliquerit, heres dato*, quia ipsa verba sui proprietate (quam hic, ut orator, Quintilianus perpetuo non sequitur) quantitatem demonstrant, non quotam portionem, l. Paulus respondit, ff. ad Trebell. census habenda esset ratio, nec ipsius hereditatis, quod ius est, sed eius quod in hereditate esset, l. qui concubinam, §. quum ita legatum, ff. de legat. lib. III. At haec verba, *id quod*, vel secundum ipsam Iurisconsultorum subtilitatem, nihil sui significatione demonstrant, nisi quod ad aliud facta relatione continent. Id ipsum ius est, ex quo ut individuum, quantitas nusquam deduci potest, l. cogi poterit, §. inde quaeritur, ff. ad SC. Trebellian. Ius ergo non pars bonorum legato continetur. Atque id omnino meo iudicio confirmat Scaevola, l. ult. §. Lucius Titius, ff. de legat. lib. II, l. Lucius Titius, ff. ad Trebell. Rogavit testator filiam suam, quam heredem ab intestato reliquerat, item et uxorem, ut quidquid ipsae haberent, inter eas commune esset. Confert in medium uxor bona sua, quae longe minora sunt filiae bonis, an uxor igitur ex bonis filiae hactenus capiet, quatenus confert vicissim ex suis? Respondet Scaevola dimidiam omnino percepturam. Iam vero si pauper divitem non ex asse, sed ex semisse aut alia parte instituisset: nemo dixerit, opinor, quia minus est in semisse pauperis, quam in eadem divitis parte, aestimationibus corporum, quae partibus continentur, rem ita moderandam esse: ut pauper e testamento divitis non semissem habeat, sed quanti suus esset semis. Igitur quae de parte ad partem, de toto ad totum una et eadem ratio est. Nec enim quis huic loco adaptabit, quod longis post temporibus a Iustiniano alis alibi ratione introductum est in dote et donatione propter nuptias, const. 92, de aequalitate dotis. Nec quod dicitur in l. Imperator, §. ult. ff. de leg. lib. II. Id enim eo fit, quia in maiorem partem nemo gravari potest, quam testamento acceperit. Age, si nihil esset in hereditate pauperis praeter ius ipsum, in quo nomen hereditatis subsistit, an diceremus inane et ridiculum legatum esse divitis et amici? quum multo magis verisimile non sit, divitem amicum beneficentiam suam, non uberiorem esse voluisse, quam pauperis esse potuerit erga se. Denique non video qua solutione evitari possint illa duo argumenta, quibus Quintilianus hic noster utitur. Prius in iure consistit; posterius in aequo et bono. Nam si posuerimus, inquit, eo modo testamentum fecisse divitem, quo pauper; contra pauperem, quo dives: si census, non iuris rationem habeas, an reposcet dives ab herede pauperis, id quod, vel tantum quantum ipse testamento suo pauperi dederat? atqui heredem ex asse instituerat. Nec igitur id fieri potest, nec verisimile est, pauperem tanto legato heredem suum onerare voluisse: quum si ad quantitatem bonorum, non ad titulum illum respiceret, primi vel secundi heredis, aut fideicommissarii, aut legatarii universalis, aut partiarii, (quae plena honoris

bitationis, fide an utilitatibus amet. Officia adversus se mea noverat dives: assiduum me haesisse lateri sciebat: tenuitas mea afferebat hanc ei dubitationem, ut posset quaerere, an istud amicitia fecissem: itaque quum sciret mortem esse, quae de animis diceret verum, testamenta, quibus omnem affectum fatemur; ita supremas tabulas ordinavit, ut adversus me dicere vellet animo meo. Bona interim sua apud istum deposuit, dum sciri possit, quid de illo ipso sensissem: dari mihi iussit id, quod ego testamento meo darem. Si cogitationem intra angustias facultatum mearum tenuit, praeter id, quod ingratus videri potest amicus, non multum eius interfuit, quid ego scripsissem. Lectae sunt tabulae meae: constitit fides amicitiae: omnium bonorum institutus heres erat: hoc plenior animus meus, quod sine exceptione. Igitur quod a me pertinet, aperui pectus, et conscientiam protuli; et qua rerum natura patitur, viscera paene mea in conspectu vestro sunt. Iste heres adhuc non ostendit testamentum. Sed scio non esse

sunt nomina) certo sciret, ut vel minima pars sibi a divite quocumque titulo relicta esset, hanc suas omnes facultates excessuram. Alterum argumentum (ut diximus) in aequitate positum est. Pauper nunquam mutavit testamentum. Sive auctae, sive diminutae fuissent eius opes et facultates, atque ante divitem decessisset, totum hoc ad eum pervenisset, eodem titulo, eodem testamento. Cur ergo non idem in legato divitis servabitur? Sed commentaria non edimus, nec huius loci est hanc controversiam tractare in utramque partem accuratius. AEROD.

Lateri sciebat) *Lateri suo se.*, Aer.

Itaque quum sciret) *Ita qui sciret*, Aerod. *Itaque quum sciret non vitam esse, quae de animis doceret, verum testamenta*, Marg.

Vt adversus me dicere vellet animo suo) Lege: *ut adversum se discere vellet animum meum.* AER. An, *adversus me iudicare v. a. m.* secundum animum meum, vel plurimum vel exiguum isti adversario meo voluit relictum etc. *Iudicia mea* mox, pro testamento; et *iudicare post mortem*. SCHVLT.

Videri potest) *Posset.* SCHVLT.

Non multum eius) *Non multi eius*, Aerod.

Animus meus) *A. m. erat*, Aerod.

Iste heres adhuc non ostendit) Supple, pectus suum, nec conscientiam suam et amicitiam erga divitem protulit, qua mereretur institui. AER.

praesentis temporis disceptationem, uter mereatur: satis enim voluntas defuncti comprehensa tabulis est: institutus es primo loco heres: non facio tibi istius honoris controversiam. Quaeritur hodie, quid debeas mihi: si iudicia mea adversus amicum intra legatum stetissent, legatum a te peterem: heredem omnium bonorum habui, hoc ut sim postulo. Vt scriptum non esset, iudices, iniquum erat offerri mihi, quantum habeo tanquam is, qui defunctus est, dari mihi iusserit, quantum ego illi dare possem: ingens autem horum differentia est: id mihi dari iussit, quod ego illi meo testamento darem. Non habet in hoc interpretationem modus, quantum pensatione constet; numerari potest, et recipit comparationem: quod reliquit, quantum fieri potest, dari voluit: eadem rei natura est. Itaque si illi pecuniam testamento meo legassem, pecuniam peterem, nec ferrem te dantem pro pecunia aliquid, quod esset tantumdem; si mancipium reliquissem, mancipium deberes; nec diceres mihi; Accipe quanto istud est: id mihi dari iussit, quod ego illi darem. Quid ego autem dabam illi? hereditatem; quid peto? hereditatem; quid scripsi? bona omnia; quid vindico mihi? bona omnia. Voluit simile esse iudicium suum meo testamento; et quodammodo invenit rationem, qua posset iudicare post mortem. Istud vero quale est, quod offers? reliquit mihi dives amicus paupertatem? Non statim de animo loquar: in-

Qui legit, *non ostendit: ostendit dumtaxat testamentum.*

Vter mereatur) *Vt m.*, Aerod.; alii, *an.*

Non esset, iudices) *Non esset; videnum*, Aerod.

Quod ego illi) *Quantum e. i.*, Aer.

In hoc) *Hoc*, Aerod.

Modus, quantum) *Modus. quod compensatione constat numerari potest, et.* SCHVLT. *Pensationi constet*, Aer. Obrechtus ita distinguit, *modus, quantum pensat. constet: numerari potest* etc.

Reliquit) *Reliqui*, Aerod. *Quid reliquit*, Marg.

Eadem rei) *Vt eadem r. n. esset* SCHVLT. *Cuius eadem*, Aerod.

Quanto istud est) Immo *quanti.* GRONOV. et ita Schultingius.

terim potestis permutata, ut sic dixerim, translataque invicem fortuna aestimare ius: fingamus enim, hoc aliquem pauperem scripsisse de divite. Quomodo causam explicamus? alium fecit heredem, iussit amico locupleti tantum dari, quantum ipse sibi testamento daret. Sit inventum tale testamentum, quale est meum; num ab herede tantam pecuniam peteret, quantam ipse possideret? non, ut opinor, nam ne posset quidem dari. Sed illud succurrit: dari tibi iussit, quod titulo testamenti dabas: dabas autem hereditatem, nihil ultra hereditatem petere debes: atqui ius idem est, verba eadem sunt: nec cum personis lex mutata est. Nunc ut animum quoque intueamur testantis; hoccine illum voluisse existimatis? ideo inquisivit meam fidem, ideo vitae experimentis credere parum putavit, ideo in ipsum irrupit animum, et penitus intuendam omnibus hominibus mentem dedit, ut mihi hoc relinqueret, quod habebam? est quare aperias testamentum, est quare omnem spem tibi in posterum excidas. Sciunt propinqui mei nullum alium mihi cariorem fuisse: sciunt, si qui alii fuerunt amici, totam mentem meam deditam uni fuisse: quid interest animi, quantum sit, quod totum est? omnium bonorum heres, quidquid habui, quidquid

Explicamus) *Explicabimus*, Aer.

Inventum tale) *I. divitis tale*, Aer.

Sed illud succurrit) *Sed illud succurreret. Dari mihi i. q. t. t. dabam; dabam a. h. n. u. h. p. debeo.* SCHVLT. *Quod tu illi testamento*; et, *nihil igitur ultra*, Aerod.

Atqui ius) *Atque si ius*, Aerod.

Ideo in ipsum) *Ideo tam in i.*, Aer. *Iam in i.*, Marg.

Mentem) *Mentem meam*, Aerod.

Omnem spem) An, *omnis spes t. i. p. excidat*; aut, *omnes spes t. i. p. excidant.* SCHVLT. An, *omnem spem t. i. p. praecidas?* ut Livius XLII, 5, loquitur: vel *incidas*, ut idem dixit lib. XXXV, 31; et XLIV, 6, et 13; et Virgil. Ceir. 176. BVRM.

Quid interest animi) Forte, *Quid interest, amice*, ut sit apostrophe, et mox, *omnium bonorum heres es.* SCHVLT. *Quid interest autem*, Aerod.

Bonorum heres) *Bonorum heres est*, Aerod.

servavi, quidquid longae frugalitatis superfuit: accessissent huic testamento subitae opes, idem erat. Neque ego nunc divitias peto: paupertate consuevi, frugaliter vivere scio, nulla mihi gravis necessitas est: illum, illum titulum amplector omnium bonorum. Si quid inferi sentiunt, cognosce animum meum, sicut voluisti; tibi vixi, tibi moriturus fui, nulli alii in hoc pectore locus fuit: hoc te omnium bonorum meorum heredem instituit; post hoc testamentum dicat aliquis, se mereri.

CCCXXXIII.

PAVPER IMPENSIS DIVITIS DISERTVS.

Patronvm optare liceat. Ingrati sit actio. Adolescentem dives pauperem impensis suis in Athenas misit: rediit ille disertus. Detulit divitem quidam reum proditionis, et optavit patronum pauperem illum, qui divitis impensis profecerat. Egit pauper: non tenuit. Accusatur a divite ingrati.

SERMO

Intelligitis huic adolescenti cum summo respectu divitis agendum: ita demum enim videbitur id, quod fecit, necessitate fecisse, si de illa queretur. Et in totum hoc servare in omnibus controversiis, quae ingrati lege continentur, debe-

Frugalitatis) Lege, *frugalitati.* Gron.

Paupertate consuevi) *Conservavi*, Aerod. Male; vid. ad Decl. 306.

Illum, illum) Semel tantum *illum* habet Aerodius.

Si quid inferi sentiunt) Vid. Brisson. Form. lib. VIII, p. 737; adde Rittersh. ad Phaedr. IV, Fab. 4. Almel.

Moriturus fui) *Fui* omittit Aerod.

Impensis suis in Athenas misit) Excidit vox. Scribe: *in studia Athenas misit*: Vt apud Velleium lib. II, 59, Caesar *Apolloniam eum* (Octavium) *in studia miserat.* Gronov. Sed nos ad illum Velleii locum verba illa, *in studia*, ut suspecta, expungenda esse censuimus. Burm.

Si de illa queretur) *Se queretur*, Marg. Aerod.

Et in totum hoc servare in omnibus controversiis) Eadem fere verba

bimus, ut hi, qui rei sunt, in ipsa actione ingrati non sint. Raro valde intervenient controversiae, in quibus hoc quaeratur, an is, qui ingrati reus est, acceperit beneficium. Pleraeque, sicut haec, devertunt eo, ut quaestiones habeant, An quisquis acceperit beneficium, et non reddiderit, ingratus sit; an omnia, quaecumque exigebantur, praestare debuerit: an potuerit. Gulosus figurarum ducet has species, ut hic pauper imputet diviti, tanquam praevaricatus sit. Id autem si intellexerint iudices, vel propter hoc illum damnabunt, quod praevaricatus; vel propter hoc, quod hodie certe, ubi patronus non optatur, accusat illum, quem vult videri praevaricatione dimissum. Ergo, quod ad meum consilium pertinet, hic invitus egit: ea quae dicenda accepit, pertulit.

DECLAMATIO

Est videlicet, iudices, hoc quoque in potestate fortunae, ut in contrarium bona ipsa convertat. Maximum me a divite accepisse beneficium, quod mihi consummare studia contigerat, quis negaverit? quum interim maximorum mihi malorum causam hoc ipsum attulit, quod videbar disertus: adeo ut si mihi exsuere hanc partem persuasionis liceret, amputare vocem, et velut

apud eundem Quintilianum lib. VII, cap. 5: *Ingrati quoque qualitatis actio est: in qua genere quaeritur, an is, cum quo agitur, acceperit beneficium: quod raro negandum est: ingratus enim est qui negat. An quantum acceperit, reddiderit: an protinus qui non reddiderit* (ita enim legendum est), *ingratus sit: an id quod exigebatur, debuerit: quo animo sit.* Quae omnia hic praecepta adeo servantur, ut nullus ism negaturus sit meo iudicio, has declamationes illius Quintilisni esse. Aerod.

Gulosus figurarum) *Periculosus.* Schvlt. Insolens locutio, quam explicare liceret, pro *avidus figurarum;* sed malim legere, *studiosus figurarum.*

Egit) *Egerit et pertulerit.* Schvlt. *Agit*, Marg. Aerod.

Me a divite) *Meae vitae*, Aerod.

Consummare studia) *Consummare eam studio*, Aerod.

Contigerat) Francius malebat, *contigerit.*

Quum interim) *Quum inter m. m. m. causam*, edit. aliae.

omnem usum loquendi perdidisse maluerim, quam cum homine de me optime merito iam bis consisterem: et prioris tamen iudicii manifesta excusatio erat: iussus loquebar, hodie quem modum teneam actionis, quibus vocibus optime, ut iam saepe dixi, de me merito satisfaciam, reperire non possum: vera sunt enim illa, quae dixit.

NARRATIO

Pauper ego natus, et contra facultatum rationem mearum, infelicis huius eloquentiae studiosus, huius liberalitate, huius opibus peregrina studia, clarissima exempla, otium, quo plurimum studiis confertur, sum consequutus: utinam non usque ad invidiam! Nam mihi cogitanti, cur integerrimum virum, optimum civem, calumniator ille proditionis reum fecerit, nihil succurrit aliud, quod sequutus sit, quam ut ego agerem: habebat enim ius optandi patronum, et hanc leges dederant potestatem: et forsitan quaerebat etiam contra absolutionem innocentis rei hunc colorem, ut videretur ideo dimissus, quia ego egissem: hoc ei certe non contigit. Reum offendi, non mehercule supervacua asperitate verborum (ab hac ego enim me, quatenus fides agendi permiserat, abstinuisse animum confiteor) sed

Malueram, quam cum homine) Scribe: *maluerim, quam cum homine de me optime merito iam bis consistere.* GRON. *Maluerim*, quoque Schult. et Obr. sed retinent, *consisterem.*

Loquebar) *Loquebatur*, Marg. Aer.

De merito) *De me merito*, Francius et Obr.; et ita edidit Aerodius.

Nihil succurrit aliud) *Nihil mihi succurrit aliud*, Aerod.

Ideo dimissus) *Ideo admissus*, Aer.

Abstinuisse animum confiteor) Forte, *abstinuisse nimium.* GRON. *Animum confiteor*, est declaro. Poëta: — — *Mors sola fatetur Quantula sint hominum corpuscula.* SCHULT. *Me* ignorat Aerod. Sed *abstinere animum* etiam recte dici puto, ut *abstinere manum* Terentius, et ita passim alii; vid. ad Petron. 112. BURM.

perferenda fuerunt mandata falsa, verum criminosa; conficta, verum invidiae tamen plena. Quod si quid esse in ratione dicendi videtur, si quis me infestam attulisse credit orationem, accedit hoc quoque gloriae optimi civis, quod me accusante absolutus est. Ingrati reus sum: de prima parte causae, iudices, non faciam controversiam, neque fas est: accepi beneficium, quantum maximum dare parentes liberis possunt: non enim si fortuna infelicissima ad hoc officia studiis meis dedit, non tamen ista animo praestantis aestimanda sunt. Accepi pecuniam, votum, spem futuram in posterum vitae, infeliciter, etiamsi mihi hic defendendus fuisset: accepi beneficium; ne illud quidem inficiabor, non reddidi: non tamen continuo sequitur, ut ingrati lege teneatur, qui acceptum beneficium nondum pensaverit, alioqui nemo est, qui non calumniae genus possit incidere. Nam ut huiusmodi omittam tempora, statim certe, ut accepit beneficium, accusari potest: nondum enim reddidit. Quod si non continuo ingratus est, quia paria non fecit, superest, ut illa nobis intuenda sint,

Falsa, verum criminosa) An, *falsarum rerum crimina sunt conficta*; sed et vulgata potest exponi. SCHVLT.

Invidiae tamen plena) *Tamen* non habet Aerod.

Si fortuna infelicissima) An, *infelicissimum me ad haec officia st. m. me coëgit*, officia accusandi primum patronum, dein se defendendi, quo nunc etiam poterat offendere; an, *ad haec pericula s. m. me deduxit.* SCH. *Si fortuna infelicissima adhuc officia studiis meis dedit*, Obr. *S. f. i. haec officia studiis m. d.*, Aerod. Forte, *ad haec officia studiis meis defuit, nunc tamen* etc.

Spem futuram) Lege, *futurae*. GRON. et ita Obr.

Continuo sequitur) *Continuo* omisit Aerod.

Qui non calumniae) *Qui non in calumniae g. p. i.* SCHVLT. et *Qui non in hoc cal. g. p. i.*, Aerod. *Non calumniae egens*, Marg.

Quod si non continuo ingratus, quia paria non fecit) Aristot. lib. VIII, de moribus: *Exigit* (inquit) *amicitia non quantum debetur, sed quantum praestari potest. Neque enim semper id fieri possit, ut erga Deos et parentes, quibus nemo parem unquam retulit gratiam: et tamen qui quoad eius fieri potest observat eos et colit, is vir bonus et gratus habendus est* etc. AER.

Quia paria) *Qui.* SCHVLT.

an omnia praestari iis, qui beneficium dederint, oporteat: an id, de quo cognoscitis, praestari oportuerit; ac postremo, an potuerit. Non omnia esse praestanda etiam parentibus dico: alioqui nihil est periculosius acceptis beneficiis, si in omnem nos alligant servitutem: nam etiam scelerum, si ita videatur his, qui nos meritis obligavere, afferunt necessitatem. Quapropter illa in confesso erunt, neque facturum aliquid adversus rempublicam ex voluntate eius, a quo beneficium acceperit, eum qui acceperit; neque impium erga parentes necessitate tali futurum, neque inhonestum, neque ea, quae fieri non potuerunt, praestaturum. Quod si luce ipsa, iudices, clarius est, iam intueamur, an hoc, quod me praestare debuisse dicit, praestari oportuerit. Fortior sic ageret: advocationem negare contra reum proditionis non debui. Oportebat non deesse legibus vocem; oportebat esse aliquem, qui in summis reipublicae, ut tum videbatur, periculis excuteret veritatem. Dicebatur proditor aliquis: clamabat delator; si mihi vox esset, si quid eloquentiae natura tribuisset, iam vobis ostendissem, quae cum hoste commercia, quod discrimen totius reipublicae, quam haec omnia, quae in conspectu sunt, in ultimo periculo essent. Hiccine eum,

Omnia praestari iis) *Omnia praestavit is qui*, Marg. Aerod.

Praestari oportuerit) *Precari op.*, Marg. Aerod.

Necessitate tali) *Necessitate talis beneficii*, Aerod.

Fortior sic ageret) *Fortius sic agerem*, Marg. Aerod.

Advocationem negare contra reum proditionis) Cicero pro Sylla, *Intelligebat hanc nobis a maioribus esse traditam disciplinam, ut nullius amicitia ad propulsanda pericula impediremur.* Aerod.

Deesse legibus vocem) *Oportebat non deesse aliquem, qui in summis*, Aerod.

Totius Reipb.) *Tôtius* deest Aerod.

Hiccine eum, qui accusari) Aerodius: *Hic me eum.* Polius: *Hiccine eum, qui accusare posse videbatur, tacere oporteret?* Gron. *Oportet.* Francius.

qui accusare posse videbatur, tacere oporteret? Mihi aliter agendum est: ego utilitatibus publicis contra stetissem? ego vero haec omnia supra me maluissem, quam tanta merita asperiore ulla voce violare: sed necessitati quid faciam? lex optandi patronum ius dabat: me delator optaverat; doce, quid faciam: delator ius habet: contra omnem meam deprecationem publica auctoritas nititur. Conscientia mehercule facere hoc viderer; ac timuisse, ne si illi causae vox contigisset, in medium scelera prodirent. Ego vero suscepi causam, nec timui ne vincerer: non igitur obiicere debes mihi, in quod coactus sum; illa, quae fuerunt in mea potestate, si deprehendisti, ostende; si vultus infestus, si vox incitatior, si quid ultra necessitatem: neque ista ego imputo; non enim poteram, neque erat adversus innocentiam tuam ingenio locus. Itaque discessi a iudicio laetior, quam reus ipse: et velut editis necessitate operis

Mihi aliter) Non tam fortiter agere audeo. SCHVLT.

Contro stetissem) *Contra restitissem*, Aerod.

Ego vero haec omnia supra me maluissem) Aerodius, *supra me esse maluissem*: aliis tribuit *supprimere*. Scribendum: *Ego vero hoec omnia supprimi maluissem*. GRONOV. *Ego v. h. o. supremo maluissem*. Obr. an, *ego codere hoec omnia supra me maluissem*. SCHVLT. Forte, *ego vero hoec omnia subire me maluissem*.

Violare) *Violarem*, Latinios.

Lex optandi etc. *faciam*) Haec omnia editor Leidensis omiserat; ut et Obrecht.

Publica ouctoritas) *Publica ouctoritate*, Aerod.

Conscientio mehercule fecisse) Hoc est, Delator ille et accusator, hoc conscientia sua qui calumuiose accusaret, fecisse videtor, ut ex lege, qua patroni in capitalibos caosis ob accusatore desideraolur, me disertum et eloqueotem a Praetore, aut Proconsole posceret: ideoque timuisse, ne si divitis caosae et defensioni vox mea aut cuiusdam alterius oratoris eloqeutissimi et solertissimi contigisset, detegeretur ac prodiret in medium calumniosa et temeraria eius accosatio. Quod tamen me accusante accidit: qua re laetor et gratulor. AERROD.

Facere hoc viderer) *Fecisse h. videtur: ac timuisse, ne si illius causoe vox mea cont.*, Aerod.

Nec timui ne vincerer) Lege *vincerem*. Sigoificat enim certum sibi fuisse fore, ut vinceretur ob innocentiam accusati. GRONOV.

In mea potestate) *In media pot.*, Marg. Aerod.

Editis operis) Vide Gronov. ad Liv. III, 63.

Necessitate operis) *Necessitati*, Aer.

ad gratulationem cucurri. Nec me ei in reliquum eximo tempus; debere confiteor: da, quem defendam; da, pro quo loquar: si quid adversus illum nocentissimum delatorem invenire possumus, impera, quod vis: in quantumcumque tua ista vox est.

CCCXXXIV.

PRODITORIS ACCVSATOR EX DEFENSORE.

Cvm damnato proditionis patronvs exsvlet. Affuit reo proditionis; absolutus est: ille petit ab absoluto pecuniam, quam pactus erat: non dantem detulit reum proditionis: damnavit. Petitur in exsilium.

DECLAMATIO

Cvm damnato proditionis et patronvs exsvlet. Damnatum esse proditorem certum est, et hunc fuisse patronum: quo modo tamen defenditur? quo modo proditorem defendit. Hoc sic persuaserat, etiam ante experimentum, nullam esse ingenio suo malam causam.

Ad gratulationem) Vet. cod. *gratulationem*, quod praetermissum noluimus. Pith.

Eximo tempus) *Eximere tempus debere conf.* Schvlt.

Da, pro quo loquar) *Da adversus quem proloquar*, Aërod.

Proditoris accusator e. d.) *Proditionis accusator*, Aerod.

Cum damnato) Quintil. lib. V, c. 10. Lex est: *Qui patri proditionis reo non affuerit, exheres sit*; negat filius, nisi absolutus *sit*; quid signi? Lex altera, *Proditionis damnatus cum advocato exsulet*, Cicero pro L. Sylla. Cap. 2: *Ceteris in causis etiam nocentes, viri boni, si necessarii sunt, non defendendos esse non putant. In hoc crimine non solum levitatis est culpa, verum etiam contagio sceleris, si defendas eum, quem obstrictum esse patriae suspicere*, Aerod.

Affuit) *Patronus ex pacto defensioni affuit: reus proditionis absolutus est. Ille* etc., Aerod.

Quo modo proditorem) An, *quo modo proditorem defendit, qui hoc sibi pers.*, Aerod.

Hoc sic persuaserat) *Hoc sibi persuaserat.* Schvlt.

Non fui, inquit, patronus eo iudicio, quo damnatus est: si verba legis intueri velimus, nihil hoc ad praesentem cognitionem pertinet: satis est enim probare et illum proditorem, et te patronum fuisse quandoque. Sed videamus, quid sequuta sit lex: non mehercule tantum putem providisse legumlatorem, quantum adversus te probamus: patronum enim voluit exsulare, non conscium. Illa prorsus loquutus cum advocatis videtur: Sane suscipitis alias temere causas, ubi privatae leges erunt, et ad unius commodum pertinebunt: quum vero de proditione agetur, diligentius intuemini: etiamsi vobis nihil ipsi confitebuntur: at hoc, si non satis momenti publica pericula habent, vestri respectu capitis, inquirite: hoc igitur quod de lege cautum est, proditor advocatum habuit, licet illi nihil profuerit. Nunc vero quam necessarium ex eventu ostenditur, proditor absolutus est: has illi artes timuerunt, hanc calliditatem advocatorum: constituit enim natura arma nequitiae, per quae abducantur iudicum animi. Sed ipso, inquit, iudicio, quo damnatus est, non fui patronus. Volo interim sic agere, tanquam nullam reipublicae iniuriam fecerit. Etiamnum hoc satis est: advocatus proditoris fuisti: fingamus igitur ampliatum fuisse iudicium, et

Cum advocatis videtur) *Cum advocatis is videtur*, Aerod.

Suscipitis) *Suscipiatis*, Aerod. et mox, *intueamini.*

Hoc igitur quod de) *Quo de* Schull. et Obr.

Licet illi nihil) *Ille*, Marg. Aerod. alii, *licet illi priore iudicio nonnihil profuerit: nunc vero.*

Abducantur) *Abdicantur*, Aerod.

Ipso, inquit) *Ipso in quo iudicio*, Marg. Aerod.

Etiamnum) *Etiam non*, Aerod.

Fingamus igitur ampliatum fuisse iudicium) Olim ita saepius causae ampliatae sunt, ut quaedam per octo patronos acta sit, immo ad duodenos perventum est, inquit Asconius; quod merito improbat Cicero in Bruto. Quid igitur si unus uno egerit, alter altero iudicio? in hac re divisione uterer; nam si iudices ex lege Acilia, Glaucia, Servilia, aliisque huiusmodi, Amplius pronuntiassent, quum iam nihilominus videretur reus damnandus esse: tum utroque patrono defendente, damnatum proditionis reum existimarem: quare ambos legi obno-

tantum primo iudicio patronum illum: nonne damnatio sequeretur, quod omnino patronus fuisset? Non ergo tempus intueri debemus, sed causam; si homo idem est, si crimen idem, si lex eadem. Putemus ab alio esse damnatum: non enim proderit tibi istud, quod imputas: tunc enim diceres, ignoravi: et idem me, quod iudices, fefellit: nunc proditorem sciens defendisti. Nihil dico de advocatione: testem perdidi. Tantane lucri cupiditas? sic proditores corrumpuntur: sic prorsus homo nocentissimus cum advocato suo loquutus est: Ego quidem prodidi: sed magnam pecuniam accepi: et tibi sufficit. Quaeritis, iudices, quantum promiserit petenti? non potuit proditor solvere: ergo quantum in isto est, proditor vivit, nec vivit tantum, sed etiam insidiatur, et ad hoc necessitate solvendi urgetur: addidisti homini nocentissimo pecuniae necessitatem. Vnde temporum mutata conditio est? pecuniam non accipiebas: ita nunc ille quod punitus est, merces huius vindicata est: pecuniam non acceperat.

xios; non autem si iden pronuntiaverint, quia iis revera non liquebat. Haec forma iam nullis nunc est cognita. Sed de hac re vide potissimum Ciceronem in oratione pro domo sua ad Pontifices. AEROD.

Patronum illum) *Patronum: illum* etc., Aerod.

Nonne damnatio) *Nonne damnatum sequetur*, scil. in exsilium. SCH.

Putemus) *Cur* (ut Marg.) *putemus*, Aerod.

Nihil dicam de advocatione) Hoc est, de pacto advocationis; et *testem perdidi*, nempe proditorem exsulem, qui de pacto testimonium dicat, quem de advocatione mercenaria, et patrocinii salario interrogem. AEROD. An, *de advocatione, qua tu rem prodidisti*; an, *fidem prodidisti*. SCHVLT.

Sic proditores corrumpuntur) Immo *corrumpunt*. GRON.

Et tibi sufficit) Francius, *id tibi sufficit*: male; verba sunt clientis, magnam pecuniam accepi, quae etiam tibi sufficit, si patrocinium meum suscipias.

Promiserit petenti) *Promiserit? petenti non*, Aerod.

Vnde temporum mutata) An, *unde tamen pactorum m. c. e.* SCHVLT. *Vnde tam duorum*, vel, *inde amborum mutata*, Marg. Aerod.

Pecuniam non cupiebas) Hic locus sic fortasse restitui potest, *Pecuniam cupiebas, pecuniam non acceperas. Ita nunc ille quod punitus est, merces huius vindicata est*. AEROD. Qui edidit, *pecuniam non cupiebas*.

CCCXXXV.

INFAMIS IN NOVERCAM, VULNERATVS.

Infamis in novercam, cum patre peregre profectus est: quum in latrones incidissent, fugerunt. Pater reversus adulteros inclusos in cubiculo deprehendit: occidit uxorem; adulterum vulneravit: is fugit: postea vulneratus filius venit. Interrogavit eum pater, a quo vulneratus esset; ille a latronibus dixit: curavit eum pater, et reddit causas mortis voluntariae: filius CD.

DECLAMATIO

Adversus mala et iniurias fortunae, et gravem plerisque vitam, unum natura remedium invenerat, mortem: nec quisquam potest tam crudelis legumlator fuisse, qui hominem innocentem vita puniret; quum et hoc ipsum sit calamitatis genus, mori velle: necessaria tamen vestra cognitio est, ut non, quia istud liberum esse innocentibus non oportet, sed quia multi sunt, qui sic conscientiam emittunt: et ideo adiectum est damnum sepulturae, ne se putent poenas effugisse. Ideo ego hanc

A latronibus dixit) *A l. dixit, cum pater, quod infamavit mori vult, et reddit c. m. voluntariae. Filius C. D.*, Aerod.; alii, *dixit quum pater fugeret; reddit* etc., Marg. *Pater: reddit c.* etc., Francius.

Innocentem vita puniret) Dum ei necis adversum se potestatem adimeret, tum cum mors ipsa, iam vita beatior est. Aerod.

Mori velle) *Mori nolle*, Aerod. al. *velle nec mori posse*, Marg.

Vt non, quia istud liberum) Lege: *utique non*. Aerod.; ita et Obr.

Conscientiam emittunt) An, *evitant*, an, *conscii animam emittunt*; ut decl. 4: *Quos sceleris conscientia, quos maioris cruciatus metus in suprema compelleret.* Schvlt. *Cons. amittunt*, Aer. Schult. ad decl. 1, 7, citat, *conscientiam remittunt*, corrigit vero, *qui sibi conscientia animam emittunt*; non male, si legatur, *sibi conscii animam em.*

Adiectum est damnum sepulturae) Lex enim erat, *Qui causas in Senatu voluntariae mortis non approbaverit, insepultus abiiciatur*; de qua infra. Aerod.

vitam olim invisam tam diu tuli, donec filius meus sanaretur, ne viderer aliqua conscientia mori velle. Mori volo: nihil me commisisse manifestum est; et iam satis rationem videor reddidisse: mori volo senex; habet suos vita terminos: dum membra sufficiunt, dum in officio vires sunt, quotamquamque partem habeo viventis. Quum adhuc haberem uxorem, matrimonio inutilis eram; nec mirum, si quem concupivit iuniorem: occidere adulterum non potui. Non miraretur me mori velle, si quis vidisset fugientem: quam tarde feci? felicissimus fuissem, si me latrones occidissent. Accedit illud, filium habeo: mori volo, dum salvus est, dum illum relinquere superstitem possum: paene illum nuper amisi. Quid futurum erat, si non potuissem sanare? bene, Dii, quod leve fuit vulnus! non accidet hoc mihi iterum. Ego scio, in quibus cogitationibus fuerim: si in maius periculum filius meus venisset, non exspectassem vos, ut perirem. Nondum de adversis loquor: haec ipsa me ad mortem ducunt, quae ex voto contigerunt. Ve-

Volo senex) *Volo: senex habet s. vitae terminos*, Aerod.

In officio vires sunt) Vide ad lib. VIII Inst. Orat., prooem.

Quotamquamque partem) Lege, *dum quotamquamque*, Aerod. Obrecht. per interrogationem legit: *sunt. Quotamq. p. h. viventis?* ut Ovidius Ep. XIII, 60: *Et sequitur regni pars quotaquaeque sui?* Vbi vide Heins. sic *quota pars* eidem ep. XII, 89: *Haec animum (et quota pars haec sunt?) movere puellae.* Vbi vide eundem Heinsium. Burm.

Habeo viventis) *Habeo iuventutis, mori volo. Cum*, Aerod.

Non accidet) *Non occidet*, Marg. Aer.

Non exspectassem vos, ut perirem) Hoc est, non exspectassem ut causas voluntariae mortis vobis Senatoribus approbarem. Aerod.

Quae mihi ex voto contigerunt) Contigit enim ut inveniret filium suum adulterum non esse, nec infamem in novercam. Id quum ex voto contigerit, ideo tamen mortis ei causam et desiderium attulit, quod filium interrogando de adulterio, videtur hoc ipso, si non crimine, at suspicione criminis non leviter eum aspersisse, Martianus l. 3, ff. de bonis eorum: *videri autem et patrem, qui sibi manus intulisset, quod diceretur filium suum occidisse, magis dolore filii amissi mortem sibi irrogasse, et ideo bona eius non esse publicanda, Divus Adrianus rescripsit.* Aerod. *Quam ex voto*, Marg. Aerod.

niamus nunc ad querelas; infelix sum: peregre proficisci volui; in latrones incidi; vivere me miror: accessit dolor, a filio meo diductus sum. Non queror de ipso; omnis mihi ratio adversus fortunam est: intervenerunt latrones: non stetit mecum filius, quum pro me pugnarem; feci aliquid et ipse scelerate; solus reversus sum, tanquam scirem, filium salvum esse: insequuta est alia fortuna; uxorem adulteram inveni. Quid accidere gravius huic aetati potuit? velut exprobrare mihi visa est fortuna; quare uxorem post iuvenem filium duxissem. Ex eo, quod deprehendi, illud quoque colligo, diu adulteram fuisse: paullo ante profectus eram; statim in cubiculo adulter, tanquam sciret, me non reversurum. Quantum hinc ceperim dolorem, deprehendi, quod ipsos adulteros puderet: tenebris absconderunt, tanquam nefas. Non est hoc ad mortem satis? adeo me laborasse iudicio, ut nescirem, quam ducerem? adeo me nescisse, quid in domo mea ageretur, ut non fuerim deprehensurus, nisi fugissem? Destituit me fides illa, quam speraveram fore solatium senectutis: demens ego, quum talem haberem uxorem, peregre profectus sum: abducebam mecum etiam filium. Mori volo, quia uxorem meam occidi: qualemcunque licuit; scio. Sed non semper ad animum pertinent iura: occidere adulteros lex

A filio meo deductus sum) In cursu latronum a filio meo separatus et seiunctus sum. AEROD. An, *accessit dolori, quod a filio, meo disiunctus*, vel, *distitutus sum.* SCHVLT. *Diductus sum*, Francius. Recte, ut puto; deinde malim, *omnis mihi Oratio.*

Scirem, filium) *Scirem istum filium*, Aerod.

Fortuna; uxorem) *Fortuna ut uxorem*, Aerod. *Adulteram inirem*, Marg.

In cubiculo adulter) *In cubiculo adulteri; tanquam scirent.* SCHVLT.

Ceperim dolorem) *Cepi interim dolorem: deprehendi quoque ipsos adulteros puduit.* SCHVLT. *Ceperim dolorem aestimate; deprehendi: Quod ipsos a. p. se tenebris etc.* Aerod.

Quam speraveram) *Quamquam sp.*, Aerod.

Abducebam) *Adducebam*, Aerod. haec verba saepe confusa; vid. Munker. ad Hygin. fab. 8.

permittit: ego mihi sic irascor, tanquam nefas fecerim; aut si quid in hac parte consolari vultis, mori volo, quod adulterum non occidi. Hoc tantum me dicere putatis, quod me non vindicavi, quod nescio, quis fuerit; et forte perstet hic mecum, et quod has manus evaserit, gratuletur, quod non occidi, vulneravi: ita ille et salvus est, et beneficio meo vivet. Poenitet, quod non ab adultero coepi; circa uxorem moratus sum, tanquam illa plus sceleris fecisset: interim fugit ille iuvenis et velox. Mori volo, quod adulterum non invenio: unde venit? quis hominum fuit? non inveniri in civitate hominem vulneratum? quos ego non domi medicos adhibui? omnes illos interrogavi: num quis alius? nemo erat, nisi quem latrones vulneraverunt: et nunc ille me deridet ubicumque, et fortasse iam sanus est. Mori volo: satis iusta moriendi causa erat, si calamitas mea hactenus stetisset. Accedit huc, quod fortuna nostra dedit malis suspicionem: nihil est hoc loco, fili, quod me suspicari putes; non habebam causam parcendi homo periturus: ego te vero innocentem puto; ac si hoc non credis, curavi, sanavi: alioqui te et hodie occidissem. Constat tibi innocentia: sed nunquam potest constare sibi fama: vis scire quae inimici nostri loquantur? ira actus me in latrones incidisse: solet fieri; summum est.

Quod adulterum) *Quod adulteros n. o.*, Aerod.

Hoc tantum) *Hoc tamen ne me d. putetis, q. m. n. v. sed quod n. q. f.* (*hic forte praestet hoc mihi*) *et q. h. m. e. ita gratulabitur, quod unam occidi, et alterum vulaeravi*, Aerod.

Et forte perstet) *Et forte praestet hic mecum*, vel, *praesens sit hic mecum*, Marg. Aerod.

Gratuletur) *Gratularetur quod mihi*, Marg. Aerod.

Meo vivet) *Meo vivit*, Francius.

Deridet ubicumque) *Deridet ubicumque est*, Aerod.

Accedit huc) *Accedit hoc*, Aerod.

Quod me suspicari) *Quod male me de te suspicari putent*, Aerod. *Putas*, Marg.

Constat tibi innocentia) *Sibi*, Latinius, et ita Aerod. edidit.

Ira actus) Sic vel. cod. cuius vestigiis malim ita legere, *loquantur irati: me in latrones incidisse, solet*

Sequens scio: sed nemo de hoc loqueretur, si uxorem non deprehendissem. Mirantur, quod patrem in illo periculo reliquisti: ego te puto fecisse sapienter; et si crimen est istud, utrique commune est; nam et ego fugi: non eramus pares: quid attinebat periclitari? utrumque nostrum fecisse summo consilio puto. In latrones incidimus, et recessimus, fugimus: nemo persequutus est: quid ergo est? ego gaudeo, qui non potui aliud maius beneficium dare, quam ut salvus esses. Sunt qui te putent pro me pugnare debuisse: querebar paullo ante de infirmitate corporis: mihi ne mentem quidem satis constare credo. Quum convenissem, uxorem adulteram occidissem, postea in domo viderem vulneratum, interrogavi, quis te vulnerasset. Sed dignus sum morte: infamavi te adulterio. In latrones incideramus; ego te interrogavi, quis vulnerasset; non, fili, maligne: sed quomodo excidunt multa his, qui expaverunt; perculsus illo metu ignoravi, quid facerem. Mali istud aliter accipiunt: irascor manibus meis, quod

fieri: summum est sequens, scio, sed nema etc. Pith. Aerodius de sententia Brissoni: *Mirantur me in latrones.* Quae ipsa veritas est: nec debuit Pithaeus aliud quid quaerere. Quad deinde, graviter affectum est. Aerodius: *summum viae periculum est. Sequens scia.* Fortasse: *solet fieri: non novum est, frequens est, scia, et nemo de hoc loqueretur.* Quod de ea loquuntur, indicium est mirari. Gronov. An, *iniuria tum actum* (vel *ductum*) *me*, vel *iniuria filii actum me;* ita *iniuria* et *contumelia* de stupris et adulteriis, Iustin. et alii, vel *ira actum me.* Sch. *Mirantur me in latr. in. s. fieri, humanum est: frequens, scia,* Obr. *Solet hoc fieri*, Aerodius; sed *hoc* minime est necessarium; vid. ad Petran. 49, et ad Quint. Inst. IV, 2; prò *summum est*, malim. *ad summum frequens est. Scio.* Burm.

Periclitari) *Periclitari utrumque nostrum? fecisse*, Aerod.

Qui te putent) *Qui te putant*, Aer.

Sed dignus) *Sed* omittit Obr.

Quum convenissem) Aerodius: *Cur quum venissem.* Malim: *Domum quum venissem.* Intelligitur particula causalis, non modo saepe, sed et eleganter sic amitti solita: *Mihi ne mentem quidem constare satis credo;* nam *domum quum venissem*, et ibi ista mihi contigissent, *interrogavi.* Hanc interrogationem fingit se accipere tanquam mentis parum sanae argumentum. Gron. An, *conscii quum fugissent, uxorem* etc. max, *videns te.* Sch. *Quum invenissem uxorem adulteram*,

adulterum tantum vulneraverim: nulla ad te pertineret infamia, si occidissem. Nunc congruere haec inter se videntur; falso quidem; videntur tamen: ego nescio, quem vulneravi; tu vulneratus es. Non prodest nobis, quod noverca est; hominum iniquitatem ne odio quidem defendimus. Ego, te nunc si non curassem, viderer filium occidisse. Hanc ego infamiam ferre non possum: tua aliqua ratio est; tibi longa vita superest: poteris approbare innocentiam, quum duxeris uxorem, quum fidem illi maritalem praestiteris, quum totius te vitae gravitas resolvet: ego enim si nolo mori, morior antequam adulterum inveniam. Vis adiiciam ad hoc causas moriendi? irascor tibi; nescio quem illum invenire non potes: debet istud ignosci meae senectuti: tu nec quaesiisti.

CCCXXXVI.

AGER COMMVNIS, ET NOVAE TABVLAE.

Pactus cum fratre maiore, ut agrum communem paternum ille susciperet, et omni aeri alieno satisfaceret: tabularum novarum lege lata partem agri petit: ille CD.

DECLAMATIO

Ager, quem communem nobis esse dico, patris nostri fuit: is duos liberos reliquit; aequum utrique ius; ea-

occidissem, postea in domo etc. Obr. *in domo mea te viderem*, Aerod. — *Non fili maligne*) *Non tamen f. m.* SCHVLT.

Hominum iniquitatem) *H. enim iniq.* Aerod.

Tua aliqua ratio) *T. alia r.* AER.

Resolvet) Scribe, *absolvet*. GRON.

Vulneraverim) *Vulneraverint*, Aer.

Morior) Francius, *etiam si nolo mori, moriar.*

Vis adiiciam ad hoc) *Vis adiiciam ad causas*, Aerod.

Tibi; nescio) *Tibi, quod nescio,* Aerod.

dem utrique onera aeris alieni; mihi, ut nunc est, nihil. Cessisti, inquit, mihi: si hoc sine ulla conventione fecissem, si nulla opponi huic tuae voci posset exceptio, dicerem; circumscripsisti fratrem, nec difficile fuit, minorem. Quod si nulla vi coactus, nullis insidiis, quod nobis solum pater reliquerat, tibi uni concessi, debes referre animo gratiam, ut hoc fratri bene diceretur: sed quatenus exsuis nomen istud, et nos ad ius solum vocas, sub conditione cessi, sic enim tanquam alieni loquamur. Stari voce mea sit aequum conventione pactorum: quod quale fuit? ut agrum possideres: ita, ut opinor, ut aes alienum, quod patris tui fuit, solveres. Nullam igitur huius agri habuisti adhuc propriam possessionem; quia quaecumque sub conditione traduntur, ita demum fieri possunt propria ac peculiaria, si conditio consummata est. Fuit igitur, usque ad tabulas novas, communis nobis ager: et ut facilius appareat, fingamus, te aes alienum noluisse solvere, egisse pacti huius poenitentiam; num dubium est, quin ego venturus

Quad nobis solum pater reliquerat) Forte: *quod nobis pater reliquerat, solidum tibi uni concessi.* GRONOV. *Id quod nobis*, Aerod.

Deberes) *Debes*, Marg. Aerod.

Vt fratri bene diceretur) Tò *ut* non est Thaddaea, atque Aerodio. Et certe supervacuum est. Scribe: *gratiam. Hoc fratri bono diceretur: sed quatenus ex suis namen istud, et nas ad ius, farum, vocat.* GRONOV. *Vt huic fratri bene d.* vel *hoc*, id est, *per hoc.* SCHVLT. *Gratiam. Hoc fratri b. d.* Obr. malim, *gratiam, et huic fratri bene dicere.*

Stari voce mea sit aequum) Thaddaeus: *Stari iure mea sit actum.* Aerodius: *Stari vero ei, quod sit actum, et conventiani pactorum aportet.* Forlasse: *Stari omnino est aequum conventione pactorum.* GRONOV. *Stari voci meae sit ae. conv. nacti, quod quale fuit?* SCHVLT. *Stari in re mea sit ratum con. pactarum*, Obr. *Stari iure mea sit actum conventione p. quod quale*, Marg. Aerad. *Stare* vero est in Edit. Aerodii.

Vt aes alienum) *Si aes al.* Aerod.

Quod patris tui fuit) Immo, *quod patris nostri fuit.* GRON. *quod patris fuit*, Obr.

Et ut facilius appareat) Lege: *Id ut facilius appareat.* GRONOV.

Num dubium) *Nunc dubium*, Mar. Aerod.

optimo iure in hanc fuerim possessionem? non quaeritur, ut opinor; nam etiamsi hoc inter nos convenerat, ut tu aes alienum patris solveres, cogere eo tamen te non poteram; una solutio erat pacti inter nos facti, ut rursus omnia communia essent, id est, ut et agrum possideremus, et aes alienum duo solveremus. Ergo convenit, ut ager tuus ita esset, si aes alienum solveres: non solvisti: quo iure vindicare potes eam rem, cuius pretium non dedisti? Ideo, inquit, non solvi aes alienum, quia novae tabulae intervenerunt: equidem querebar, quod non solvisti; ceterum nihil mea interest, qua causa non solveris, quum agrum ita demum habere potueris, si solvisses. Sive istud tua voluntate factum est, sive liberalitate creditorum, sive, ut manifestum est, publica necessitate, non solvisti. Quid si hae tubulae novae tam mihi factae sunt, quam tibi? nam, ut paullo ante dicebam, communem agrum constat fuisse. Pater noster contraxerat cum multis; non erubesco: non retinendum agrum habebamus: habes, namque ego, hoc ipso quod tibi cessi, dominum egi; igitur quum essemus heredes patris nostri, debuimus ambo. Id sic colligo: finge esse aliquem ex creditoribus petitorem; numquid petere a te totam summam potest? minime, ut opinor: duos enim pater noster filios reliquit; et necesse est, sicut bona, ita onera quoque esse communia: partem ergo tu debuisti, partem ego; quo

Non quaeritur) Alii, *non dubitatur*, Marg. Aerod.

Patris solveres) *Patri solveris*, Marg. Aerod.

Nam solvisti) *Non solvisti. Quo iure*, Aerod. Schult. Obr.

Quo iure) Vid. Guil. Forner. Select. I, cap. 8. ALMEL.

Equidem querebar) *Equidem quaero, an aliquid solvisti*, Aerod.

Sive istud tua voluntate) Malim, *tarditate*, aut aliquid tale. GRONOV.

Contraxerat) *Aes contraxerat*, Aer.

Habebamus. Habes) Lege: *non retinendum agrum habebamus ambo heredes*. AEROD. *Habebamus heredes. Namque*, Obr.

efficiebatur, ut partem solveres. Faciamus hoc manifestius: finge esse aliquem ex creditoribus, qui partem crediti sui a me petat: quid respondere possum? agrum fratri dedi; cum fratre meo convenit mihi, ut ille solveret: num dubium est, quin dicturus fuit creditor? Partem tu debes mihi: patri tuo credidi, cuius ex parte dimidia heres es; assem non possum a te petere, semissem petere possum. Ergo etiamsi conventione aes alienum transferebatur a te, iure tamen et veritate erat et meum. Igitur tabulae novae factae, tam me debito omni liberaverunt, quam te: id enim remiserunt, quod ex parte a me peti poterat, ex parte a te: sed animus tamen is fuit pacti huius, ut totum aes alienum meum fieret: spectemus ergo totum animum; neque enim ego negaverim id intuitos esse nos, et ita cogitasse, ut omne aes alienum tu solveres. Num alioqui dubium est, aut deduci omnino in controversiam potest? An ego tibi parte agri mei cessurus non fuerim, nisi si quod pretium soluturus videreris? Quin si ulla spes mihi novarum tabularum, et huius necessarii in civitate nostra remedii fuisset, recepturus fuerim, id quod retineo: ergo sive ius

Efficiebatur) *Efficiebat*, Marg. Aer.

Vt partem solveres) *Vt solum partem solveres*, Aerod.

Partem tu debes mihi) *Partem* ignorat Aerod.

Annon possum a te petere) Thaddaeus, *An possum*. Praeclare doctissimus Aerodius: *Assem non possum a te petere; semissem petere possum.* Nam quod τὸ *sed* interponit, ei condonandum. Gron. *An non possum* (vel, *a te*) *petere semissem? possum.* Schvlt. Gronovium sequitur Obr. *An possum a te petere. Semissem petere non possum*, Marg. Aerod.

Transferebatur a te) *A me*, vel, *ad te*, Schult. *ad te*, Obr.

Ex parte a te) Omisit haec Aerod.

Totum animum) *Solum an.* Aer.

Potest? An ego) *Potest an. Ego tibi p. a m. cessurus, fuerim*, Latin.

Nisi si quod) *Nisi quod de pretio creditoribus agrum soluturus venderes?* Aerod. *Nisi quod pretium soluturus viderem res, quin*, Marg. *Nisi tu hoc pretium*, Francius.

Recepturus fuerim, id quod retineo) Scribe: *retenturus fuerim id, quod repeto.* Gronov. *Accepturus non fuerim*; vel *recepturus non f.* Schult.

spectas, commune aes alienum fuit; tabulae novae utrique profuerunt; et tu non totam aliter possessionem habere debes, quam si aes alienum solveris: sive animum spectas, is utriusque fuit, ut tu venditione agri aes alienum solveres; ego aestimaram me onere a te liberari, cui agrum dabam: nunc id, quod tu mihi praestaturus eras, respublica praestat.

SERMO

Summae partes sunt aequitatis.

DECLAMATIO

Pater nobis idem fuit, eadem onera nobis, eadem bona reliquit; cur tu locuples es? apud te ager totus, pro quo nihil impendisti, nihil numerasti: ego nudus, ego egenus. Erat hoc tolerabile, quum viderer in hoc tecum positus. Aufers mihi civitatis beneficium, et me sic relinquis, tanquam pater praeter aes alienum nihil reliquerit: tum quoque invitus feci; aetatis meae infirmitati consului. Si hereditate ager iste venisset, inhumane cum fratre non partireris; non tantum sanguinis nos iura coniungunt: aliquid et ipsa necessitas, aliquid et ipsa societas.

Aes al. solveres) *Aes al. solveris*, Aerod.

Aestimaram) *Aestimarem*, Marg. Aerod. Francius. *Aestimabam*, Aer.

Erat hoc tolerabile) *Erat h. t. dum viderer et hunc tecum partitus.* SCH. *Erat h. t. si cui viderer nihil tecum potitus*, (al. *partitus*) Aerod. *Cur viderer in hoc tecum positus*; alii, *quum viderer in hoc aere tecum positus; nunc aufers* etc. Marg. Aerod.

Tanquam pater) *Tanquam mihi nihil pater p. ae. al. reliquerit*, Aer.

Infirmitati consului) Vetus codex, *infirmitatem.* PITH. sequutus est Obr.

Non partireris) *Non perpetieris*, Marg. Aerod.

Aliquid et) *Aliquid debet et ipsa*, Aerod. Francius, *aliquid est i. n. aliquid est ipsa societas.* Non male: ut sit dictum, quale illud Propert. IV, 7: *Sunt aliquid manes*; vid. ad lib. I Inst., prooem. BVRM.

CCCXXXVII.

SEDITIO POPVLI ET EXERCITVS.

QVI CAVSAS IN SENATV VOLVNTARIAE MORTIS NON APPROBAVERIT, INSEPVLTVS ABIICIATVR. Pauper et dives inimici; utrique domus, et uxor, et liberi. Dux creatus bello dives, quum bis acie victus esset, processit pauper, qui et disertus erat, et dixit prodi rempublicam a divite. Impetus in domum divitis factus est a populo, et domus incensa, et interfecti liberi cum uxore. Vicit tertia acie dives, et in potestatem hostes redegit: exercitus divitis domum pauperis incendit, et uxorem, et liberos interfecit. Vult mori pauper ratione in senatu reddita. Dives CD.

SERMO

Quoties hoc genus materiae dividam, necesse habeo id dicere, quod iam saepe dixi, me nullam voluntatem cuiusquam contra themata intelligere. Fortasse erunt aliqui, qui existiment a paupere id solum quaeri, ut invidiam diviti faciat: quod illi contingere etiam citra mortis propositum potest. Hic ergo pauper apud me mori vult: agere debet ut moriatur. Quid ergo est; non aliter invidiam diviti faciet maximam. Prima quaestio illa est: an causae mortis ideo tantum sint approbandae, ne turpes pateant.

Qui causas in senatu) In vulgaribus Quintiliani declamationibus simile est fere huic argumentum, declam. 2. Ceterum de hoc genere causarum idem lib. VII Instit., cap. 5: *Simpliciores causae iniusti repudii: sub qua lege controversiae illud proprium habent, quod a parte accusantis defensio est, et defendentis accusatio. Praeterea quum quis rationem mortis in Senatu reddit: ubi una quaestio est iuris, an is demum prohibendus sit, qui mori vult, ut se legum actionibus subtrahat.* AEROD.

Voluntatem cuiusquam contra themata intelligere) Hic locus sine ulla controversia ostendit, has vere Declamationes Quintiliani esse. Nam in Institutionibus haec eius propria sententia est, ut qui causas dicit voluntariae mortis, hoc non fictione agat, nec quo magis alteri invidiam paret, ut aliud dicat, aliud velit: sed revera id optet, quod agit. AEROD.

Diviti faciet maximam) *D. faciat m.* Aerod.

Ne turpes pateant) Aerodius, *petant.* Forte: *ne turpibus pateat:* nempe mors voluntaria. GRON. *Ne non turpes pateant.* SCHVLT.

DECLAMATIO

Mori volo. Nullam tam inhumanam quisquam crediderit esse legem, ut hominem innocentem et invitum detineat in luce. Sed ita scripta lex est, ut poenam mortis constituat: insepultus abiiciatur is, qui non approbaverit causas: irascitur ergo lex ei, qui non approbatis Senatui causis perierit: quae profecto non haec existimavit, quemquam mori velle sine causa. Sed quum duplex genus causarum sit, alterum ex iniuria fortunae, alterum ex mala conscientia, hoc ipsum voluit approbari Senatui, causas non esse deformes: graves enim esse manifestum est, quum homo mori velit; inde Senatui non de hoc cognoscendum est, hae graves causae mortis, an non? graves enim imputat ille, qui mori vult: hoc satis est. Sed de eo cognoscitur, turpes sint causae, an ex iniuria, ut dixi, fortunae proficiscantur: aliquis metu iudicii mori vult: dignus est, qui insepultus abiiciatur: aliquis conscientia turpis alicuius flagitii admissi, priusquam prodatur, mori vult? dignus est, qui insepultus abiiciatur: adversus hunc scripta lex est: hac cavetur de hoc. Ceterum quidem tu ei, qui tot lenocinia

Non haec existimavit) *Non hoc ex.* Aerod.

Hae graves causae) Francius, *hae graves sint causae m. an non.*

Graves enim imputat ille) Legendum: *Graves enim iam putat ille.* GRON. *Graves enim putat, im.* fluxit ex *enim.* SCHVLT.

Priusquam prodatur, mori vult Merito addidit *conscientia turpis alicuius flagitii admissi.* Nam qui rei criminis non postulati, manus sibi intulerint, bona eorum fisco vindicantur, nisi propter metum conscientiae postulationem anteverterint, ut Papinianus lib. XVI responsorum scripsit: *Qui postulatus est, omnino si sibi manus afferat, pro confesso habetur, sive revera nocens, sive innocens esset, quare et eius bona fisco vindicantur, et insepultus abiicitur. At qui nondum postulatus, mortem sibi consciverit, non prius sua confiscat bona, quam conscientia sceleris id fecerit: non si iustu causa, licet videret futurum iri, ut inique postularetur.* AERODIVS.

Hae cavetur) *Hoc cavetur*, Marg. Aerod.

haec constituta vitae contempserit, qui non detineatur his voluptatibus, dices; Non habes graves causas moriendi? respondebit; Odi vitam, relinquere volo; tu me nocentem probes oportet, ne sepeliri debeam. Si tamen de hoc quoque quaerendum est, an graves causae sint, videamus. Perdidi domum, fortuito incendio, quomodocumque; tantum domum perdidi; ecquid possum videri iustas habere causas moriendi? penates illos, in quibus natus sum, qui mihi quotidiana imagine adhuc versantur ante oculos, illos penates, in quibus sacri aliquid esse credimus, amisi: hospes in civitate victurus sum. Perdidi liberos, quomodocumque; tantum liberos: ecquid iusta causa mortis est orbitas? et orbitas non simplex, nec tantum geminata; verumetiam in unum tempus collata. Afferant aliquid fortasse solatii mala divisa; et sicut onera facilius subeas, si partiaris, ita hoc graves causas allevare possis, si non ingruant, ac semel veniant. Vno tempore plures liberos! quid si et coniugem? quod si per se grave est, et quod liberos amisi, et eodem tempore amisi, erant satis graves causae: adiice nunc, haec omnia simul amisi, et omnia haec iniuria amisi: exercitus me expugnavit, sicut urbem hostis: et haec ipsa causa satis iusta erat voluntatis meae. Odit me exercitus, pars populi fortissima, pars populi optime de republica merita: illi milites victores, illi hostium spolia referentes, non me occiderunt, sed

Haec constituta vitae) *Hinc c. v.* Fraucius.

Quomodocumque) *Quocumque tamen domum p. possum videri*, Aerod.

Perdidi liberos) *P. liberos impetu exercitus, quocumque tamen liberos*, Aerod.

Nec tantum) *Nec tamen*, Aerod.

Graves causas) *Graves casus*, Obr.

Si non ingruant) An, *congruant*, ut Terent. Eun. V, 9, 3. SCHVLT. *Ingravnnt ac simul inveniant*, Marg. Aerod. *Nec semel adveniant*, Aerod.

Plures liberos) *P. l. amisi.* SCH. *Quod si uno tempore pl. liberos, quod si et coni. quod per se gr. e.* Aerod.

Et quod liberos) *Et liberos*, Aer.

Et haec ipsa causa) *Et ipsa c.* Aer.

liberos meos, conjugem meam. Puta illos his aetatibus hostium pepercisse: illa modo victa civitas nihil, quod ad feminas pertinet, passa est, praeter captivitatem: domum meam incendit: stant illae, quas vicimus. Illud tamen inter omnia gravissimum est; quum haec fecerint, existimant se iure fecisse. Omnia, inquit, haec et ego passus sum. Scio, quo pertineat, ut videar ego merito passus: est et haec causa moriendi, si tantum peccavi, si eo me deduxit error, ut filios meos occiderem. Confitendum est de hac gravissima calamitate: domum meam incendit exercitus, populus non defendit. Omnia tamen eadem et ego passus sum. Possum dicere hoc tantum, ferre potius potes, gratulor animo tuo: sed ne mirum quidem est, quod tu ferre potius potes; locuples es. Quid horum, quae perdidisti, magnopere desideras? domum, opinor, hinc enim incipiam, perdidisti: infelix non habebis tectum, quod subeas? in publico tibi manendum est, et sub caelo. Fortasse etiam contulerint ista detrimenta deliciis tuis: novimus animos vestros, novimus fastidia: si non esset incensa domus, subinde diruere, subinde mutare vos iuvat, et

Coniugem meam) *Sed con. m.* Aer.

Puta illos) *Puto illos*, Schult. et Aerod. *Liberos meos, puto i. h. ae. h. pepercisse coniugem meam illa modo*, Marg. Aerod.

Quod ad feminas pertinet) *Quod afferamus pertinet*, Aerod.

Stant illae) *Stant quas vicimus*, Aerod.

Quum haec fecerint) *Quod quum h. f.* Francius.

Si tantum) *Si tamen*, Aerod.

Error, ut filios meos) *Error. Vt filios meos non occiderent*, (aut *occidissent*) *confitendum est hac gr. cal. quod* etc. aut *occiderem*, id est, causa essem ut occiderentur. Schvlt.

Omnia tamen) *Omnia tamen, inquit, eadem.* Schvlt.

Possum dicere) *Possum dicere, Hoc tamen ferre potius potes, gratulor*, Aerod. Legerem, *ferre fortius potes*, et hic et mox iterum: et ita paullo post, *fortius sustinebam*. Ovid. Remed. Amor. 463: *Fortius e multis mater desiderat unum.* Vbi vide Heins. et ad I Art. Am., 281. Bvrm.

Sed nimirum) *Sed nihil mirum.* Schvlt. *Sed ne mirum*, Aerod. Leid. et Obr.

aliquid scilicet experimentis adiicere. Domum perdidisti : gravis iniuria fortunae, novam habitare : sed uxorem perdidisti : ne in hac quidem tibi multum desiderii est : quomodo enim vos, divites, recipitis matrimonia? recipitis? aliae vos rapiunt voluptates, illa ministeria, illi imitati feminas pueri : inde fit, ut ne liberos quidem ametis. Ergo te possunt multa hortari : praeterea subeunt solatia; et uxorem tibi invenire facile est, et liberos tibi alios educare facile est : non relinquunt dolori locum tot circumfusae voluptates. Ego haec omnia passus sum pauper : si dicerem, Pauper domum perdidi : exutus tamen omni censu viderer : quomodo enim illa apud me remanserat? quia paterna erat. Pauper liberos perdidi, pauper uxorem perdidi : solus relictus sum, solus destitutus sum. Inimicum divitem habeo : adhuc odia illa, quae contra me quotidie acuit, fortius sustinebam spe liberorum; iam mihi iuvenes erant; iam patrem tuebantur : etiamsi quando me aemulatio nostra in foro fatigaverat, erat, quae exciperet, coniux. Si in hoc consisteret tota lis, an mihi grave esset vivere, vel uno argumento probare poteram : inimicus me vult vivere : hanc unam adhuc destinat odiis suis ultionem. Cur enim dicere aliquid ausus sum? cur mihi suspectum fuit, quod fortissimi milites vincerentur? cur indignatus sum eorum bis terga caesa, qui poterant

Aliquid scilicet) *Aliquid si licet*, Aerod.

Recipitis matrimonia) An, *decipitis?* SCHVLT. *Recipitis m. aliae vos recipiunt vol.*, Aerod.

Illi imitati) *Illi mutati in foeminas pueri*, Aer.

Hortari) Id est animum addere, solari; vide Bern. et Vorst. ad Iustin. XI, 9.

Inveniri) *Invenire*, Edit. aliae.

Educare facile est) *Educare est*, Aerod.

Passus sum pauper) *Passus pauper*, Aerod.

Destinat odiis suis) *Destinat, o Dii, ultionem*; Aer.

Quod fortissimi) *Quam fortissimi*, Marg. Aerod.

Indignatus sum eorum) *Indignatus sum? eorum*, Aerod.

etiam bis victi tamen vincere? Intelligo aversis auribus accipi hanc partem orationis: vicit enim, et bene etiam meritus de republica habetur: et hoc inter causas mortis est.

CCCXXXVIII.

LIS DE FILIO EXPOSITORIS, ET REPVDIATAE.

Quidam repudiata uxore, ex qua iuvenem filium habebat, aut videbatur habere, duxit aliam. Frequenter iurgia erant inter privignum et novercam. Quodam tempore asserere coepit iuvenem pauper quidam, et dicere suum filium: is, qui pater videbatur, torsit nutricem: illa primis tormentis domini esse filium dixit. Iterum torta, dixit expositum esse ab illo, qui asserit; et inter haec mortua est. Cedit illo pater: iuvenem repudiata vindicat sibi.

DE PROOEMIO ET EPILOGO.

SERMO

Prooemium propriam formam, propriam legem, proprium modum habet: neque narrationis forma cadit in prooemium, neque locorum. Vni parti declamationis solet esse simile epi-

Intelligo aversis) *Intelligo. Adversis auribus accipit hanc p. o.* Aer.

Quidam) Legatur Quintil. lib. IV Institut., cap. 1, et lib. VI, cap. 1. Facta omnium comparatione, licebit hic ipsum Quintilianum agnoscere: similiores tamen locos adscripsi lubens. AEROD.

Ex qua) *Et quia*, Marg. Aerod.

Cedit illo pater) *Cedit illi pater: repudiata non cedit. Pauper iuvenem vindicat sibi*, Aerod. *Cedit illi pater, iuvenem repudiant, vindicat sibi de prooemio* etc. Marg.

Neque narrationis forma cadit) *Nec argumentis autem* (inquit lib. IV) *nec locis, nec narrationi similis esse in prooemio debet oratio.* AEROD.

logo : ideo autem simile , quod utraque res frequenter extra quaestionem est : nam et prooemium rem praecedit , et epilogus finita re dicitur. Praeterea utraque res idem vult efficere , conciliare sibi iudicem : hoc differunt. Prooemia praestare debent , ut intentum iudicem faciant : haec pars oneris epilogo remittitur : dixit enim , praecedere interim solet epilogum , quo memoria iudicis renovetur. Ita prima parte efficimus , ut omnia audiat iudex : summa parte efficimus , ut meminerit eorum , quae audierit. Epilogus deinde inclinationem animi in se praestare debet: hoc illi cum prooemio commune est : plus miserationis , et plus libertatis habet pars summa : nam prooemium quum precari debeat iudicem , fatigare non debet ; nec epilogus quidem : nam et illud verissimum est , lacrymas celerrime inarescere. Prooemia ex per-

Vtraque res frequenter extra quaestionem est) *Prooemium* (inquit) *est pars ante ingressum rei de qua agitur. Ducitur tamen nonnunquam* (ut ait paullo post) *ex rebus , ex lite , ex causa et controversio ipsa.* Aerod. al. *utraque pars* , Marg. Aerod.

Finita re) *Finitam rem dicit* , vel *finitatem dicit*, Marg. Aerod. *Finita re incipit* , Aerod.

Praeterea utraque res idem vult efficere) *Cantraque est interim* (ait cap. de exordio) *Prooemii vis , etiam non in exordia. Nam iudices et in narratione nonnunquam , et in orgumentis , ut attendant et ut faveant , rogamus.* Aerod.

Dixit enim) *Dixi enim , praecedere : non item solet epilogus , q. m. s. renovatur.* Schvlt.

Praecedere interim solet epilogum) Forte : *repetere interim solet epilogus, quo memoria iudicis renovetur.* Gron.

Sed plus miseratinnis, plus libertatis habet) Miseratio quoque aliquando ex eadem causa venit , sive quid passi sumus grave , sive passuri. *Nec enim* (inquit) *sum in hac apinione, quo quidam , ut eo distare prooemium ab epilogo credam , quod in hoc praeterita , in illo futura dicantur : sed quod in ingressu parcius et modestius praetentanda est iudicis misericordia : in epilogo vero , licet totos effundere affectus* etc. et lib. VI de conclusione, iisdem fere quibus hic verbis : *Dividere igitur haec officio commodissimum , quae plerumque sunt (ut dixi) prooemio similia , sed liberiora plenioraque. Inclinatio enim iudicum ad nos petitur initio parcius : tum admitti satis est , et oratio tota superest. In epilogo vero est , qualem animum iudex in consilium ferat : et iam nihil dicturi sumus, nec restat qua servemur. Est igitur utrisque commune , conciliare sibi , avertere ab adversario iudicem , concitare affectus et componere.* Aerod. *Sed plus* , etiam Cl. Schultingius probat.

Lacrymas celerrime inarescere) *Nunquam tamen* (inquit) *debet esse longa miseratio : nec sine causa dictum est, nihil facilius quam lacrymas inarescere* etc. *Igitur non speremus fore, ut diu quisquam diu ploret.* Aer.

sonis ducenda erunt, aut nostris, adversariorum, aut ipsorum interim iudicum: nostris, ad conciliandum favorem: adversariorum, ad odium iudici faciendum eorum, contra quos dicimus. Iudicum personae raro incidunt in scholasticas materias, in foro frequenter: nonnumquam etiam de rebus permittitur dicere nobis, illa ratione, quia scholastica controversia complectitur, quidquid in foro fieri potest. In foro prooemium aliquando ducitur ex rebus; si iam singulae actiones propositae sint, iam causam iudex noverit. Quid ergo? iure facimus istud, quo illud etiam, ut narremus in iisdem declamationibus, et contradictiones ponamus etiam a petitore? Quod iam in foro non secundum meum consilium fiet: is qui primo loco dicet, et ponet causam, contradictionem ipse non sumet, nisi si quae testationes praecesserint partis adversae, ut exceptae fuerint. In summa, nunquam erit contradictionis loco sumendum, quod adversarius dicturus fuerit,

Ex persanis ducenda) *E. p. deducenda*, Aerod.

Nostris) *Cum nostris ad canc.* Aer.

Adversariorum) *Aut adv.* Schult.

Adversariorum, ad) *Adversariarum item, ad*, Aerod.

Prooemium aliquando ducitur ex rebus) *Benevolentiam* (inquit) *aut a personis ducimus, aut a causis accipimus*; et postea: *Vitioseque in schalis facimus, quod exordio semper sic utimur, quasi causam Iudex iam noverit. Cuius rei licentia ex hoc est, quod ante declamatianem illa velut imaga litis exponitur. Sed in foro quoque contingere istud principiorum genus, secundis actionibus potest. Primis quidem raro aut nunquam, nisi farte apud eum, cui res aliunde iam nota sit, dicamus.* Aerod.

Iam causam) *Et iam causam i. n.* Schult.

Iure facimus) *Eo iure f.* Aerod.

Contradictiones ponamus etiam pro actore) Neque hic locus absque illa restitui, in Institut. lib. IV, cap. 2, neque ille absque hoc facile intelligi potest. Ait enim eum marem esse Declamataribus, *ut statim post exardium, narrationem subiungant. Inde his etiam alia libertas, ut in eadem declamatione primum sua, secunda quasi partis suae loco narrare videantur. Nam quum pra petitare dicunt, simul et expositione, tanquam prius agant* (*nam declamatia, non vera actia est*) *uti solent: et cantradictione, tanquam respondeant. Neque id fit nan recte* (ita enim lego) *nam quum sit Declamatio, forensium actionum meditatia, cur non utrumque protinus locum exerceat? Cuius ratianis ignari, ex more, cui assueverunt, nihil in foro putant esse mutandum.* Aerod.

Quad iam in faro) *Quod tamen in foro.* Sch.

Et ponet) *Sed ponet*, Aerod.

Vt exceptae) Id est, notatae, animadversae. Schvlt. *Et exceptae*, Aer.

sed quod dixerit. Non est lis huic mulieri hodie cum marito suo: neque enim iudicium constitui potest inter eum, qui cedit, eamque, quae sibi asserit. Adolescens asseritur a paupere patre: ille cedit: mater non cedit.

DECLAMATIO

Etiam si lis huic mulieri, cui adsum, iudices, esset contra pauperem istum, infirmo loco pars nostra et dignior auxilio videretur; quia et per se imbecilla res est femina, et affert infirmitati naturali non leve pondus, quod vidua est. Huic etiam proprium illud accedit, quod in solitudinem conversa sunt, quae praesidia fuerunt: haec enim quamvis maritum habere desiisset, atque esset ea domo, in qua virgo nupserat, pulsa, non sine auxilio tamen videri poterat, quum haberet filium iuvenem. Quum vero hoc ipsum deducatur in litem, et hoc tempore nihil matri praeter sollicitudinem afferat; tamen hoc confiteor, non eam cum ipso, quem ex diversis videtis subselliis, litigare: altior gratia premit. Esset quippe haec mater in lite utcumque felicior, si maritus eius contentus esset filio cessisse: nunc adiecit testimonio auctoritatem, et infelicissimam nutricem,

Ille cedit) Nempe qui pater videbatur. AER. *A paupere. Pater illo cedit. Mater n. c.* SCHVLT.

Cui adsum) *Cui assumi vile esset contra p. istum infirmior loco* etc. *videtur*, Aerod.

In solitudinem) *In sollicitudinem*, Schult.

Ea doma, in qua virgo nupserat, pulsa) Scribe: *in quam virgo nupserat.* GRONOV. Malim, *in quam virgo innupserat*, vide Turneb. XXX adv., 29. Ovidius dixit, *denubere in thalamos*, XII Met., 196, et Tacit. VI Ann., 27: *In domum denubere: pulsa doma* illustravimus ad Ovid. Ep. XII, 135. BVRM.

Praeter sollicitudinem) *P. solitudinem*, Aerod.

Nunc adiecit testimonio auctoritatem) Sic Pithoeus. Thaddaeus et Aerodine, *veritatem*. Scribo: *nunc adiecit testimonii auctaritatem.* De elegantia τοῦ *adiecit* diximus ad Senecae Troades 206, et Livii lib. decimum. Decl. 352: *pia arma cepisse, privatas quoque adiecisse vires.* GRON. Nihil mutem: nam infra hac declamatione sequitur, *vola adiicere tormentis auctoritatem.*

quam bis torsit, quia verum dicebat, adversum nos mori coëgit. Cuius si vos auctoritas, iudices, movet, illud unum in prima parte causae dixisse contentus sum, vocem eius ab utraque parte recitari. Quod si vindicari filium mallet, satis eum vel sola expositio causae tueretur: fuit enim aliquando cupidus liberorum, et propter hoc duxit uxorem, et ad spem statim futuri partus gratulatus est: et natum educavit, et in adolescentiam, quod satis est, sine ulla dubitatione perduxit. Libentius in gravissima mariti iniuria, iudices, invehar in novercam: scio enim, quid vellet sibi, quum in domum senis iam et matrimonio occupatam, et in qua iuvenis filius erat, irrupisset: scit haec posse vacuari. Nolite quaerere, quo consilio, qua ratione fecerit: sola est: odia statim adversus adolescentem, nec haec occulta aut dissimulata saltem, sed iurgia. Quod ipsum mehercule pro summa probatione esse, iudices, potest: hunc iuvenem sic oderat, tanquam noverca. Nec huic libertas ex fiducia deerat, nec inveniri poterat ullum crimen in vita, quo abdicaretur: inventum est novum exheredandi genus. Vilissimum istud caput, et in quamcumque litem pretio venale, testimonium adversus se primum tulit: exposuisse se dixit; videlicet ne istum esse malum patrem puderet. Testor Deos, testor vestram, iudices, religionem: non satis putavit iste ipse, qui expellere filium volebat, quasi aliquid sui credidis-

Libentius in gravissima) *Libentius, etsi gravissima* etc. SCHVLT. *Lib. ingratissima*, Aerod.

Scio enim) *Scit enim*, Obr.

Scit haec) *Scivit hanc posse v.* SCH. *Scilicet haec posset vacare*, Aerod. *se ut h. p. vacari*, Marg.

Sola est) *Sola est odiosa. Statim*, Aerod.

Odia statim) *Orsa est odia statim*, Obr.

Sed iurgia) *Sed aperta iurgia*, Aerod.

Pretio vile) *Venale*, Schult. Francius et Obr. *Exh. genus, vilissimum et in quacumque lite pretio vile. Testimonium*, Aerod.

Quasi aliquid sui credidisset) For-

set: infelicissimam nutricem, nam illam quoque oderat, omni crudelitatis genere laceravit. Quaeritis, qua causa? scietis, quum iterum torquebit: fatigaverant prima tormenta, et in voce una manserat fides: exprobraverat isti sanguinem suum: revocatus est tortor, repetiti sunt cruciatus. Manifestum est infelicissimae feminae factum, futurum, ut tamdiu torqueretur, quamdiu idem dixisset. Ego tamen illi non irascor: dum aliquid virium, dum aliquid animi fuit, perseveravit: non est in mendacium coacta, nisi moriens. Victor his tormentis nihil aliud quaerendum putavit, nihil dubitavit. In tormenta, ut parcissime dixerim, paria non vindico:

tasse: *quasi aliquid inquisivisset* Ne videretur sine inquisitione facere. GRONOV. *Si alioqui id nulli credidissent*. SCHVLT. *Quasi aliquid huic credidisset*, Obr. *volebat, eo cedere, quasi aliquid nutrici credidisset*, Aerod. al. *novercae*, aut *sinistri*, vel *assertori*, Marg.

Nam illam quoque oderat) Velim, *illam haec*, aut, *illa hanc*, nempe noverca, in cuius gratiam omnia facta vult. GRONOV.

Fatigaverant) *Fatigaverat primo*, Aerod. quod probo, si *prima* legatur.

In voce una) Scil. dicens nutrix nihil aliud, nisi esse filium verum.

Exprobraverat) *Comprobaverat*, vel *probaverat*, Schult. alii, *est probaverat*, Marg. Aerod.

Manifestissimum est inf. f. factum) Celeberrimus Vir Anton. Schultingius, amicitia mihi coniunctissimus, legebat *fatum*: non enim de facto mulieris agitur, sed de fato, vel conditione, similesque lapsus observasse Viros eruditos in leg. 21, ff. de Evictíon. et leg. 12, ff. de Captiv. et post. notavit: et nulla certe familiarior librariorum aberratio; vid. Cl. Graev. ad Flori Praef. et Drak. ad Sil. I, 277, et XI, 9, et quos non?

Nihil dubitavit) *Nisi dubitatio*, aut, *nisi ut dubitaretur*, sc. de filio. SCH.

Victor his tormentis nihil aliud quaerendum putavit) Divitem intelligit: nam potius victor fuit in causa assertionis, qui omnem modum abdicandi filii investigabat, quam pauper, qui per calumniam, et praevaricatione divitis, filium alienum vindicabat; ait enim postea, *quo ne hoc quidem praestitit filio suo ut vinceretur*. Potest etiam dici victor ancillae fuisse, quam tormentis ita superavit, ut falsum dicere cogeretur. Post quod testimonium non amplius dubitavit filium suum non esse: obscurum et incertum quia id exquirebatur, pro comperto habuit: ait enim infra, *Magna, hercule, tibi contigit victoria, perdomuisti mulierem anum*; et, *dum tu victor et hilaris adversario tuo quid egeris nuntias*. AEROD.

Paria non vindico) Alii apud Aer. *nondum voco*. Forte: *nondum dico*. GRONOV. *In tormentis* (*u. p. d.*) *paria nobis vindico*. SCHVLT. *Imparia nondum dico*, Obr.

sed rogo, ut hoc velitis pertinere tantum ad ipsius causam: filium matri vindico contra eum, qui asserere coepit nuper. Ante omnia intelligitis, iudices, nullum onus probationis ad me pertinere. Iuvenem, de quo agitur, cum hoc homine inventum per tot annos, qui ad robustam usque aetatem perducere eum, de quo litigamus, potuerunt, nunquam dubitatur. Dicam nunc ego illa, quae leviora sunt. Nupsit, et concipere potuit: immo nisi concepisset, non credidisset illi maritus: totum igitur onus redundat ad diversam partem. Adversarius multa probare necesse habet; habuisse se uxorem, concepisse uxorem suam, peperisse, marem peperisse; eo tempore, quod ad aetatem eius de quo litigamus, congruat, peperisse, exposuisse, vixisse expositum: ab hoc, a quo repetit, esse sublatum, et contra subiectum: ab hac quod praecedit, aut sterilis fuerit, aut id quod pepererat, amisisse. Sterilem fuisse non dices; credidit maritus amisisse: non est satis dicere,

Sed rogo) *Et rogo ne haec velitis.* SCHVLT.

Iuvenem, de quo) *Iuvenem d. q. a. c. h. h. i. p. t. annos, quibus ad r. u. ae. perduceretur, etiamsi de eo litigare potuerunt, nunquam dubitatum;* possunt tamen et omnia retineri, si tollantur *de quo litigamus*, quae superflua et irrepsisse ex seqq. videntur. SCHVLT. Pro *inventum*, forte scripsit, *viventem.*

Nunquam) *Numquid dubitatur?* Obr.

Totum igitur) *Totum igitur onus probationis redundat in div. p.* Aer.

Peperisse, marem peperisse; eo tempore) Non aliter Aerodius, nisi quod *matrem.* Sed hac distinctione vacat, quod sequenti versu est *peperisse.* Sic igitur interpunge: *concepisse uxorem suam; peperisse; marem peperisse; eo tempore, quod ad aetatem huius, de quo litigamus, congruat, peperisse, exposuisse.* GRONOV.

Ab hac quod praecedit) Nihil hic sani. Forsan: *ab hoc, a quo repetit, esse sublatum; et contra subiectum ab hac, quae retinet, quod aut sterilis fuerit, aut id, quod pepererat, amisisset.* Sic mox: *ne hunc quidem retinendi.* GRONOV. *Aut contra subiectum ob hac, et quod praecedit aut sterilem fuisse.* SCHVLT. *Aut contra subiecti ab hoc, quod praeceps, out sterilis fuerit,* Obr. *Ab hac quod procedit, a. s. f. ant. i. q. p. amisisse necesse est,* Aerod.

Non dices) *Non iudices*, Marg. Aerod.

Credidit) *Nec credidit maritus: amisisse non* etc. Aerodius recte, ut puto, distinguit.

probandum est. Haec exigeremus in causa, iudices, si de mancipio, si de pecunia: filium matri eripere conaris, et partem viscerum avellis, et contra maternos gemitus, contentus es alterius parentis negligentia. Quid causae, inquit, habeo? cur assero alienum? ut nondum reddam rationem, qua litiges, quod proposuisti dicere, illud est: nam si tibi causa asserendi alienum filium non est, nec huic quidem retinendi: quinimmo facilius est istud pauperi fingere. Quid enim fortunae tuae interest, an heredem habeas? sed reddemus postea rationem, qua fingas: interim instrumentum excutere causae tuae volo. Testimonio, inquit, nitor eius, quem tu patrem dicis: putemus istud esse testimonium: unus est, iratus est, alterius maritus est. Vnus est, quum dico, succurrant vobis Catones et Scipiones, et tot clarissima civitatis nostrae nomina: quum dico, iratus est, succurrat vobis, quidquid non experimentorum in civitate, sed in scenis fabularum est, quam multa fecerit hic affectus; quam multos transversos velut tempestate quadam egerit. Quum dico, alterius maritus est, duo simul dico; et habet causam, cur nocere huic velit,

Si de mancipio) *Si sit de mancipio, si sit de pecunia.* SCHVLT. *Sive de m. sive de pecunia*, Obr. *Si d. m. s. de p. ageremus*, Aerod.

Parentis negligentia) Ita Terent. Andr. I, 1: *Cognatorum negligentia*. SCHVLT. Et Hecyr. IV, 4: *Quem ipsa neglexit, pater, ego alam?*

Cur assero) Lege, *cur asseram.* GRONOV.

Proposuisti) *Proposuistis dicere, nihil est.* SCHVLT.

Qua fingas) *Quia fingas*, Aerod.

Instrumentum excutere tuae causae) Paulus lib. II sentent. *Instrumentorum appellatione ea omnia accipienda sunt, quibus causa instrui potest: et ideo tam testimonia, quam personae, instrumentorum loco habentur.* Vlpian. in l. notionem, §. instrumentorum, ff. de verb. et rer. sig. AEROD. An, *firmamentum excutere.* SCHVLT.

Nostrae nomina) *N. n. quorum unico testimonio fides nunquam est habita*, Aerod.

Nomina) Quid si, *lumina.* FRANC.

Non experimentorum) *Non modo exper.* SCH.

quam repudiavit: et habet causam, cur praestare ei velit, quam duxit: haec dicerem, si istud testimonium esset illius. Testis tuus quid dicit? scire se aliquid: sequitur, ut interrogem, unde? ex nutrice illa: nutricis ergo testimonium est, non testis, qui credit. Dimittamus in praesentia maritum; reducemus illum loco suo: de nutrice dicamus. Si ab initio mentita esset (id, quod adversus hunc dicere audeo, magis auderem adversus nutricem dicere), sola est. Nunc diversae quaestiones duae: videamus utram verum dixisse credibilius sit. Torta tuum esse filium dixit: volo adiicere tormentis auctoritatem: anus torta: una quaestio adversus hunc sexum, adversus hanc aetatem non sufficit. Sufficientes iam per se distendis artus, lacerasque verberibus iam non cohaerentem cutem: et hoc dicis; Mentiris. Tamdiu potest mentiri contra tuam voluntatem? etiam quum robustissimi torquentur, etiam quum animos asperrimus dolor tentat, plurimum tamen interest, quid responderi sibi velit, qui torquet. Dura, non dico, contra

Cur praestare ei velit) Observat Barth. lib. XXIX adv., 6 sequiori aevo *praestare* absolute positum pro prodesse, ut hic sumi videtur; et Manutius ad Cicer. IV ad Fam., 8 notat *praestare* esse plus, quam *praebere*, cum hoc propensi animi sit, illud rem ipsam et actionem significet, et multos se *praebere*, nec tamen *praestare*: sed tunc addi solet, *se*, quod forte et hic deest, et legendum est, *cur praestare se ei velit*, sic Ovid. II Trist., 170: *Nunc quoque se praestet, notaque signa petat.* Apud Apulei. VI Met. Iuno, inquit, *praestare me non possum.* De simili locutione, *se praebere*, vide ad Ovid. I Amor., 6, 41. Burm.

Esset illius) *Esset illius testis, qui unus dicit scire se aliquid.* Aerod.

Qui credit) *Cui credit*, Obr.

Reducamus illum loco suo) Scripsit auctor, *reducemus.* Gronov. Ita et Schult. et Obr.

Id, quod adversus) *Sed id. q. a.* Aer.

Quaestiones duae) *Q. nunc duae voces*, Marg. Aerod.

Sufficientes) Lege, *deficientes:* Aer. ita Obr. et Schultingius, qui etiam *subsidentes* coniiciebat, ut apud Senec. Thyest. *animus subsidit.*

Etiam quum animos) *Etiam cum magnanimum asp.* Aerod.

Dura) *Duravit non. d. c. i., n. d. c. f. sed contrariam h. veritatis inquisitionem* (vel, *contra te, cuius haec veritatis inquisitio non est*) *quia te victurum non speras.* Schult.

ignem, non dico contra flagella, contra hactenus veritatis inquisitio est, qua victum te speras, si verum dixerit: quum vero repetas tormenta, quum reducas carnificem, quid aliud dicis, quam illud: Torque, donec mentiatur? Magna, hercule, tibi contigit, magna victoria: perdomuisti mulierem anum: expressa vox est iam fugientis animae: miserere; non est tuus: iam parce; verum dixisti. Hic iam, credo, tortor admonitus, instaret, perseveraretque, eamque adhiberet artem quaestioni, ut moreretur mulier, dum hoc dicit, dum tu victor et hilaris adversario tuo, quid egeris, nuntias. Rogo, quum mulier eadem in tormentis diversa dixerit, non est manifestum id te maluisse, quod credidisti? Cui non mortalium patet totus hic animus? quis non videt artes novercales, et pactum infelicis senis? miserebor enim, etiamsi nocet necessitate. Quaeritis, quo credat animo? quo matrem filii adolescentis domo expulit, quo longam matrimonii concordiam, nullo

Contra flagella, contra) Lege, *contra flagella, contra verbera.* AER. Qui edidit, *contra flagella, contra verbera dura. Contra flagella, contra catenas v. i. est, qua victum te feras, si*, Obr. an, *catoma*, vid. ad Petron. cap. 132.

Qua victum te speras, si verum dixerit) An, *sperare*, hic est, timere? Forte; *qua victum te apparet, et verum dixit.* GRONOV. Forte: *qua victurum.*

Perdomuisti) *Praedomuisti*, Edit. aliae.

Fugientis animae) Francius malebat, *fugienti.*

Verum dixisti) Alii apud Aerod. *dixi*, qui scilicet haec quoque verba tortae adscripserunt. Nec repugno. Possit tamen aliquis putare, esse patris ad tortorem, simulantis sibi esse satis factum, quum revera voluerit torqueri, donec periret. Ita legendum foret: *Iam parce, verum dixit.* GRON. *Iam certe verum dixisti*, Aerod. *Iam pro te v. d.* Marg. *Iam parce, verum dixi tibi.* SCHVLT. *I. p. verum dixi. Istic iam*, Obr.

Crudelis tortor) *Credi*, et alii, *credidisti tunc tortor*, Marg. Aerod.

Id te maluisse) *Te* omisit Aerod. al. *Noluisse*, scil. nutricem. Marg. Aerod.

Totus hic animus) Lege, *totus hic mimus*, ut supra decl. 279. SCHVLT.

Et pactum) An, *fatum*, an, *factum.* SCHVLT.

Quo credat) *Quo cedat*, Aerod.

Necessitute) An, *necessitatis*, ut referatur ad *miserebor.* SCHVLT.

maledicto, nulla suspicione dissolvit; quo adhuc in torum, uxoris prioris vestigio calentem, adducta est nova nupta: quo ne hoc quidem praestitit filio suo, ut vinceretur. Alia est videlicet horum ratio, quos brevis transitus voluptatis fecit parentes, quos liberis suis extra positae voluptates conciliant: aliter amant quae pepererint; quae memoriam decem mensium, quae tot periculorum, tot sollicitudinum recordationes ad vos, iudices, affert. Numerate huius adolescentis annos, breve nimium videatur: numerate omnes dies, singula temporum momenta: tamdiu mater testimonium dicit: nulla potest esse tam longa simulatio. Si leges sinant, permittatisque vos, se torqueri volet, se imponi ignibus, se verberibus lacerari postulet. Quid agis, mulier? temere facis: femina es, et anus; prima forsitan tormenta sustineas; vincet dolor, et ad suprema deficies. O admirabilem, iudices, vocem! torqueat, inquit, modo mater sim: aliud est nutrix, et ancilla, et torquente domino. Age, quum in hac voce supremum posueris spiritum, cui iuvenem redditurі sumus? Volesne illum ad hunc patrem reverti, et ad illam novercam!

In torum) *Interim*, Aerod.

Calente) Immo *calentem*. Gronov.

Horum ratio) *Harum ratio*, *quas b. tr. voluntatis* (nempe virorum) *f. parentes* etc. vel, *quas brevis transitus voluntatis fecit parentes liberis non suis*, *quas extra p.* etc. aut, *quas litibus levibus extra positae voluptatis con.* vel, *extra torum positae.* Schvlt.

Aliter amant) *Aliter amat quae pepererit*, Aerod.

Vincet dolor) *Tantus videlicet dolor*, *sed* (*et* Marg.) *ad suprema deficies*, Aerod.

Affert) *Afferunt.* Schvlt.

Breve nimium) *Si breve testimonium videatur*, Aerod.

Et torquente) *Et* delet Schulting.

Et ad illam novercam) Francius legebat, *an ad illam n.*

CCCXXXIX.

ROGATIO DEMOSTHENIS.

Rogationem fert Demosthenes, ne illi, qui apud Chaeroneam capti erant a Philippo, et gratis remissi, consiliis publicis intersint. CD.

DECLAMATIO

Priusquam causas rogationis meae persequar, Athenienses, succurrit mihi laudare vos, et adcognoscere. Post adversum proelium (quod quidem ipsi, qui rebus Philippi favent, dolore ac rumoribus in maius extollunt) non pacem petiistis, non de conditionibus ullis cum hoste tractastis: ipsos etiam repetendo captivos, hoc ostendistis, curam esse vobis, ut bellum geri posset. Id quum fecistis pro maiorum vestrorum opinione atque laude, servataque usque ad hoc tempus gloria civitatis, tum etiam, ut arbitror, ratione quadam, quod nos victos, non tam virtute hostis, quam eorum, qui pugnare noluissent, timore existimabatis. Quamlibet igitur obliquis actionibus pars diversa, dum tueri mille istos captivos videtur, pacem suadeat; animum virtutemque civitatis debilitare conetur: ego loquor apud eos, qui

Persequar) *Prosequar*, Aerod.

Et adcognoscere) Lege, *agnascere*. GRONOV. au, *et adeo agnascere, quod post*. SCHVLT. *Haec cognoscere*, Aer. *et agnoscere*. *Post*, Obr. apud Petr. cap. 69: *Adcognasco, inquit, Cappadocem*, ubi vide Heinsium.

Cum haste tractastis) Iustin. XXXI, 7: *Neque de redimenda filio unquam tractavit.*

Pugnare noluissent) *P. novissent, timore, aestim*. Aerod.

Naluissent) *Novissent*, Aerod.

Existimabatis) *Aestimabatis*, Aer.

Ego laquor) *Ego tamen loquar apud onimas, qui n. d.* SCHVLT. Sed et *deficere* ipsi viri dicuntur, quibus animus cadit. Flor. II, 2: *Nec deerant qui ipsa Punico nomine ac terrore deficerent.* Ovid. Epist. XIX, 8: *Deficiam, parvi temporis adde maram*; ubi minime *deficiar* legendum esse puto, XIV Met., 483: *Vltima iam passi comites belloque fretoque Defi-*

non defecerunt. Sed multa me dicturum, propter quod approbari possit rogatio mea, oratoriis artibus impedire pars diversa conatur: negat enim rogationem contra leges accipiendam, negat adversus singulos: quorum ego utrumque confiteor. Verum neque adversus leges esse existimo, quidquid pro opinione ac pro dignitate civitatis patimur, et cui nulla lex scripta ex contrario exstat: nam si quod est ius, quo contineatur hoc, ut mali et iam turpes cives utique consiliis publicis intersint, videor fortasse hanc rogationem contra leges scripsisse. Si vero nihil est, quod ex contrario cogat, non potest videri hoc adversus id scriptum esse, quod non obstat. Illud vero aliquanto minus existimare possum, adversus singulos scripsisse legem, quum certe mille sint, de quibus agitur. Quamquam rationem etiam, propter quod non liceat rogationem contra singulos ferre, illam video, quod peccata singulorum videantur habere leges suas. Homicidium fecit aliquis, sacrilegium, iniuriam, ceteraque his similia: suo iure punitur. Quum vero mille semel capiendos se alligandosque hosti praebuerint, haec, ut opinor, supersunt, ut aut nulla castigatione dignam rem, qui contra dicunt, putent: aut si castiganda sit, ostendant legem, qua castigari possit: aut si non ostendant, nihil aliud quam rogatio-

ciant. Val. Flac. IV, 35: *In duris haud unquam defice. Ego loquar*, et *defecerint*, habet etiam Aerod. BVRM.

Multa me dicturum, propter quod) Cur non, *propter quae.* Vt et mox: *rationem etiam, propter quam.* GRON.

Adversus singulos) Vid. decl. 254.

Civitatis patimur) *Facimus*, Marg. Aerod. *patimur et cum n. l.* Aerod. *Civitatis facimus*, (nisi Graeco more sumatur) *et huic nulla lex.* SCHVLT.

Si quod est ius) *Si quod est, in quo cont.*, et, *videar*, Aerod.

Et iam turpes) *Et tam turpes*, Aer.

Ex contrario coëat) *Noceat.* SCH. *Cogat*, Aerod. et Obr. et Leid. Ed.

Quod non obstat) *Quod non substat*, Aerod.

Illud vero) *Illum vero*, Aerod.

Certe mille sint) *Certe nullae sint*, Aerod. *multi sint*, Marg.

Iure punitur) *Iure puniuntur*, Aer

Aliud quam) *Aliud nisi*, Aerod.

nem superesse, fateantur. Primum igitur hoc apud vos, Athenienses, dixisse contentus sum, aequissimum quidem ac iustissimum esse, ut populo detur summa rerum potestas: consilium tamen non utique turba, neque tumultu, neque angustiis eorum, qui consulantur, constare. Vtinam quidem fieri posset, ut ex universo populo reiicere, ac seligere liceret eos, qui parum prudentes, parum digni consiliis publicis viderentur. Sed quoniam istud deprehendi, nisi experimentis, non potest, de his demum rogationem fero, qui experti sunt. Atqui si hoc apud vos non male constitutum est, esse aliquos, qui consiliis publicis interesse non debeant; iam multo facilius ac pronius erit, ut doceam, hos esse, qui etiamsi utiles consiliis futuri essent, indigni tamen propter dedecus proximae militiae erant. Ac mihi in haec dividenda videtur ratio istius orationis, ut pars ad ipsos, de quibus loquor, spectet, pars ad universam rempublicam. Adversus istos hoc dixisse contentus sum; Bellum adversus Philippum suscepimus pro libertate totius Graeciae, pro salute communi: nam etiamsi in praesentia amicam civitatem, nobiscum olim coniunctam, tueri videbamur, eventus tamen belli ad omnes pertinebat; et hoc nobis, Athenienses, vetus atque a maioribus traditum est, pro universa Graecia stare: sic contra Persas semel iterumque pugnavimus, ac privatis viribus defendimus publicam salutem. Iam igitur ex hoc apparet profecto vobis, nunquam maiore animo, nunquam conci-

Ac seligere) *At se legere*, Marg. Acrod.

Qui experti sunt) *Quos experti sumus.* Sch.

Non tale) *Non male*, Obr. recte.

Indigni tamen) *Indigni tamen sunt.* Schvlt. *Militiae erunt*, Acrod.

Videtur ratio) *Ratio* excidit in quibusdam exemplaribus edition. Leidensis; quum tamen in aliis reperiatur, et una tantum, quod sciam, sit editio. Deest et editioni Pithoeanae, unde Schult. faciebat, *orationis vis.*

tatiore spiritu fuisse pugnandum: non enim nobis cum hoste Graeciae aliquo res erat, ubi, quamquam victi, leges tamen similes, linguamque certe eandem pateremur; sed cum homine barbaro, cum homine crudeli, cum homine infesto. Quamquam quid necesse est ista diutius dicere? pugnare enim placuit et placet. In hoc igitur proelio, quod, ut dixi, pro universa Graecia susceperamus, nondum dico, quantum nocuerit istorum timor; interim cuius propositi fuerit animus, attendite. Longe felicissimum in bellis est vincere: fortissimum, si victoria non detur, pro causa mori: est tamen tertium aliquod inter dedecora; in patriam certe redire, et si vincere non detur, effugere: potest enim credi, qui hoc fecit, ad secundam se aciem servasse, et victum adversis animum reposuisse: ille vero, qui se in servitutem hosti dedit, qui abiectis armis parata in vincula praebuit manus, quam tandem nobis spem in posterum facit? Atque ego, Athenienses, eo tempore, quo recipi istos placebat, contradicturus fui, nisi quod poterat honestum ex his receptis exemplum fieri: sunt igitur digni poena aliqua, sunt ignominia, si hoc tantum ad ipsos referatur. Sed redeo ad publicam utilitatem: nihil esse, quo magis disciplina militaris confirmari posset, Athenienses, quam

Cum hoste Graeciae) Forte, *Graeco aliquo*. Gronov. *Hoste e Graecia*, Obr.

Aliquo res erat) *Aliquos referat*, Marg. Aerod.

Quid necesse) *Si necesse*, Aer. Marg.

Cuius propositi) *Cuius propositi fuerit, animos attendite*, Aerod.

Reposuisse) *Reipub. reposuisse*. Sch.

Inter virtutem hosti dedit) Cl. Bentleius ad Horat. III, od. 5, 33 legit, *ille vero, qui se in servitutem hosti dedidit, qui abiectis armis paratas in vincula praebuit manus*; sed ita iam Obrechtus ediderat, nisi quod *dedit* habet; et *illi*: sed et Schultingius ita iam emendaverat; *paratas* etiam Francius: in priorem emendationem, ut facilem et manifestam consentio; sed *parata vincula* non moverem, quae Philippus scilicet iam paraverat Graecis. Burm.

Abiectis) Vetus codex, *abistis*, Pith.

Si hoc tantum) *Ignominia. Hoc tamen si ad i. r.* Aerod.

Confirmari posset) *C. possit*, Aerod. et Francius.

exemplum adversus indignos, nemo dubitavit: quae enim spes in bellis in milite nostro residua est, si nihil potius fuerit, quam capi? certum habeo nunc istos male sentire de his, qui in acie ceciderunt.

CCCXL.

NOVITIVS PRAETEXTATVS.

QVI VOLVNTATE DOMINI IN LIBERTATE FVERIT, LIBER SIT. Mango novitium puerum per publicanos traiecit praetextatum: dicitur ille liber.

DECLAMATIO

QVI VOLVNTATE DOMINI IN LIBERTATE FVERIT, LIBER SIT. Quaerendum est nobis, quid sit in libertate esse: voluntate domini est in libertate, quo volente liber est. Nos finimus ita: voluntate domini in libertate est, qui ius libertatis usurpavit domino volente. Id primum scripto ipso colligemus: non enim difficile fuit ei, qui hanc legem componebat, id scribere: QVI VOLVNTATE DOMINI

Nemo dubitavit) Lege, *dubitabit*. GRONOV. *Nemo dubitarit*, Francius.

In milite nostro) *In militum numero*, Aerod.

Per publica rostra iecit) Lego, *per publicanos traiecit*. PITH. Ita emendavit Rubenius lib. I Elect., 16 approbante Ferrario part. 1, libr. III, de de Re Vest. cap. 24. Fraus autem hic facta *portorio*, de quo, et professionibus, ne fraus fieret publicanis, egi in dissertatione de Vectigalibus P. R. cap. 5. Cl. Schult. dubitabat, an legendum esset, *propter publica portus*, vel *portoria*; vel, *propter publicanos et portoria fecit praetextatum*. Putat autem declamationem sequentem huic praeponendam, et iungendam hanc declamationi 342. Aerod. edidit, *in publica rostra fecit* (*iecit* Marg.) *praetextatum*.

Voluntate domini est in libertate) *Voluntate domini est*, *inquit*, *in libertate*, *qui eo volente l. e.* SCHVLT. *Quid sit voluntate esse in libertate. Adversarius ita: voluntate d. e. i. l. qui eo volente l. e.* Aerod.

Qui hanc legem componebat, id scribere) Potius, *ita scribere*. GRON.

LIBER FVIT: nunc hoc scribendo, QVI IN LIBERTATE FVERIT, satis ostendit aliud esse, in libertate esse; aliud, liberum esse. Excutiamus etiam causas legis huius. Indignum putavit legumlator, eum, qui in fortuna aliqua reipublicae, qui in numero civitatis fuisset, redigere in servitutem. Sed hoc quoniam sibi nequitia interim asserebat, adiecit, ut hi liberi essent, qui in libertate VOLVNTATE DOMINI fuissent. Vis scire, quanto aliud sit in libertate esse, aliud liberum esse? eum, qui in libertate fuerit, iubet lex liberum esse: tanta rerum differentia est in causis libertatis: in libertate est igitur, quisquis caret forma servitutis: id, iudices, ex hac ipsa lege manifestum est: non enim legumlator putavit etiam eos, qui a dominis fuga abessent, esse in libertate, quod colligo scripto eius, QVI VOLVNTATE DOMINI IN LIBERTATE FVERIT. Apparet aliquos et non voluntate domini in libertate esse: quod si verum est, potest in libertate esse, etiam qui liber non est. Nihil ergo prodest tibi, quum dicis, liberum eum non fuisse: non enim quaeritur, an voluntate tua liber fuerit; sed an voluntate tua in libertate fuerit: si voluntate tua liber fuisset, quid nos postularemus? Depulsus hac pugna, transcendit eo, ut neget, liberum tunc saltem fuisse. Quomodo igi-

Excutiamus etiam) *Excutiamus et*, Aerod.

Fortuna aliqua) *Fortuna aliquatenus*. SCHVLT. *Qui in fortuna aliqua*, Aerod.

Sed hoc quoniam) *Sed quoniam sibi nequitin interim libertatem asserebant*, Aerod.

Quanto aliud sit) *Q. aliud scit in libertate esse* (*tanta rerum differentia est in causis libertatis*) *aliud l. e.* Aer. Qoi, inclusa parenthesi mox iterum seqoentia reiecit, et legit: *lex liberum esse. Igitur quisquis caret f. s. non ideo liber est, hoc ipsa* (*id videt et hoc* Marg.) *lege adhuc m. est.*

Qui a dominis) *Qui quia a dominis fugerant, abessent, e. i. l.* Aerod.

Fuga abessent) *Abiissent*, Franc.

Si voluntate tua liber non fuisset) Aerodius: *liber, non in libertate fuisset.* Ego nihil aliud quam particulam negantem deleo. GRON. et ita Obr.

Sed an voluntate tua) *Sed an volente te*, Aerod.

Vt neget, liberum tunc saltem fuisse) Forte: *ut neget in libertate tunc saltem fuisse. Quomodo igitur collige-*

tur colligemus eum, qui in libertate est, quibus argumentis colligemus esse in libertate? Signavit aliquis tanquam liber: si id voluntate domini fecerit, etiamsi maxime illum servum esse dominus voluit eo tempore, manifestum erit in libertate: sic quisquis aliquid pro libero facit: atqui hic puer non tantum pro libero, sed etiam pro ingenuo est, praetextatus fuit. Si talem illum ad iudices perduxissem, hoc insigne non tantum libertatis modo, sed etiam dignitatis esset: equidem paves, ne scelus feceris. Et alius fortasse tantum usurpaverit libertatem, hic et approbavit: quibus? publicanis: hominibus, ut parcissime dicam, diligentissimis: in summa

mus? eum, qui in praetexta est, quibus argumentis colligemus esse in libertate? GRONOV. *Quomodo igitur colligemus liberum? quia in libertate fuit, quibus argumentis colligemus fuisse in libertate?* SCHVLT.

Manifestum erit) *Manifestum erit fuisse in libertate.* SCHVLT. et ita Aer. edidit. *Manifesto erit in libertate*; vel, *manifestum erit esse i. l.* Francius.

Pro libero) Ita Sueton. Aug. 22: *Liberto suo addixit, ut relegatum in agros pro libero esse sineret.*

Non tantum libertatis modo) Delet *tantum* Schultingius, quia ex praecedenti versu repetitum est: Francius legebat, *tantummodo libertatis: non tamen*, Aerod.

Hic et approbavit) *Hunc e. a. cuius publicanis*, Marg. Aerod. *Hic et ap. unus e publicanis*, Aerod. Nescio unde illam lectionem, *unus e publicanis* hauserit; recte autem Obrechtus distinguit, *Quibus? publicanis: hominibus, u. p. d. diligentissimis.*

Vnus e Publicanis: hominibus) Hic novitius puer non hoc loco liber est, quod ut quilibet alius libertatem usurpavit, et in libertate fuit volente domino, dum ab eo in foro praetexta indutus est: sed hoc ipsum ut liber sit et ingenuus, unus e publicanis diligentissimus, quum apud eum professio fieret, id approbavit, cuius alioqui intererat ingenuum non esse: quia servi veneunt, non liberi homines, nec eius rei, quae in commercio non est, vectigal solvitur. Igitur hic puer et voluntate domini, et praeiudicio Publicanorum liber est. Quae ad hanc declamationem ex iure nostro pertinent vulgaria sunt. Vide Iustinian. tit. de latina liber. tollen. tit. Communia de successio. Vlpianum tit. de libertinis de praetexta, Budaeum ad l. ult. ff. senato. ad l. sed si togae, ff. de iure fisci. Noviliorum quoque ut variae sunt causae, varia appellatio est: si a mangone aut venalitiario veneant, aliter definitur, l. praecipiunt, ff. de aedil. edict. si a non negotiatore, ut quisque eum destinatum habet, l. ult. ff. eod. tit. aliter si apud Publicanos eum quis profitentur, l. interdum, §. quoties, ff. de publica. sunt igitur leges illae non contrariae, sed diversae. AEROD.

velim ostendere totum tuum comitatum, quis habitus servorum fuit. Ego tamen, inquit, non ea voluntate feci, ut hic liber esset, sed ea, ut publica non solveret. Saepius eadem dicenda sunt: etiam gratulamur, si invito te liber est: liberum esse noluisti, sed in libertate esse voluisti; nihil interest, qua causa hoc feceris, id est, ut propius ad verba legis accedam, nihil interest, qua causa in libertate esse eum volueris. Verum ista causa, quam praetendis, digna poena est: circumscribere vectigalia populi romani voluisti, specie praetextati imponere publicano voluisti. Postmodum dicam, quantum intersit huius pueri: interim dicam, tua quid interest? quod petieras, non contigit tibi: non fefellisti.

SERMO

Haec circa ius: illa iam circa aequitatem.

DECLAMATIO

Quae passurus est hic puer domino redditus, sine dubio novimus: istam negotiationem, et frequentissima in foro videmus iudicia talium iniuriarum. Fortasse

Velim ostendere) *Velim ostenderet*, Obr. *Velim ostendi.* Schult.

Ego tamen, inquit, non ea voluntate feci) Paulus l. 17, ff. Qui et a quibus: *Non fit liber, si mentitus dominus, ne a Magistratu castigaretur, dixit esse liberum: non enim fuit voluntas manumittendi. Publicum* autem pro vectigali accipi, nimis tritum est, et apud Ciceronem et apud nostros Iuriscunsultos. Cicero ad Quintum fratrem, et 6 Parad. Vlpian. l. 1, ff. de publica. l. ut in conductionibus, ff. pro socio, l. miles ex quib. cau. maio. l. fideicommissa, §. interdum de legat. lib. II. Arrod.

Sed ea, ut) *Sed ut publica*, Aërod. *Vt publicum*, Franc.

Quod petieras, non contigit tibi: non fefellisti) Contrarium vult acerba ironia: *Tua quid interest? quod petieras, contigit tibi: fefellisti.* Id agebas, ut fraudares publicanos: hoc contigit tibi, eos fefellisti. Gronov.

Illa iam circa aeq.) *Iam* non habet Aerod.

Sine dubio novimus) *Sine dubio est. Novimus* (*novissimus* Marg.) *istam*, Aerod.

Videmus iudicia) *Videmus: iudicat alium iniuriarum*, Marg. Aerod.

etiam natus est ingenuus: fortasse rapto ex aliquo litore praetextam fortuna reddidit. Illud est tamen, quod nos magis confundat: videtur mangoni puer pretiosus: timuit, ne magno aestimaretur: ista species in quacumque servitute miserabilis foret. Rogamus vos, iudicetis, quam multa facere possit adversus puerum mango iratus: aut illi fortasse pretium, excisa virilitate, producet: aut ob infelicis contumeliae annos venibit in aliquod lupanar. Res est nobis cum homine, qui non erubescit; nihil reservat; etiam periculose avarus est; quos cultus accipiet, qui praetextam habuit? Ego vobis allego etiam ipsum illud sacrum praetextarum, quo sacerdotes velantur, quo magistratus, quo infirmitatem pueritiae sacram facimus, ac venerabilem.

Quod nos magis) An, *vos?* omisit vero voculam hanc Aerodius.

Pretiosus) *Speciosus*, Aerod.

Rogamus vos, iudicetis) Francius legebat, *vos, iudices.*

Pretium producet) Id est, *extendet*, ut Iustinus XI, 4; ita Sueton. Aug. 102: *Producere legata ad vicena sestertia.* BVRM.

Excisa virilitate) Vid. ad lib. I Inst., 10.

Ob infelices) *Ad inf. contumeliam, etiamnum suae venibit*, Aerod. *Ob inf. c. eam nos venivit*, Marg.

Venibit) *Vendet*, Schult.

Nihil reservat) *Mire rem servat etiam periculose avarus. Quos*; vel, *mire res servat: etiam p. a. est.* SCH. *Et iam periculosus*, Aerod.

CCCXLI.

RES FVRTIVA IMPROFESSA APVD PVBLICANOS.

Qvod qvis per pvblicanos improfessvm transtvlerit, commissvm sit. Quidam rem furtivam transtulit per publicanos, non professus est: deprehensa res est Publicani cum domino contendunt: illi tanquam commissam rem vindicant: ille tanquam suam.

DECLAMATIO

Rem non professam apud nos tenemus: hoc ius quale sit, postea videbimus. Quod quis professus non est apud publicanos, pro commisso tenetur: ea res, de qua iudicatis, in professionem non venit; omni iure conditionis nostra est. Mea est, inquit; nihil istud contra ius nostrum est: alioqui nemo non hoc de re non professa dicere possit, Mea est: et is qui transtulit, alienam rem

Non professus est) Haec verba potest aliquis, non auctoris, sed interpretis, putare. Nam ipsum illud, *traiecisse, transtulisse per publicanos*, est non professum esse. Sic et decl. 359: *Publicanus noluit scrutari. Translatis manum iniecit.* Gronov.

Illi tanquam commissam rem vindicant) Quae huic pro Publicanis dicuntur, probabiliter et oratorie dicuntur. Ceterum alio iure utimur, vel si res furtiva non sit. Nam iniquum est, dominum re sua privari, absque facto et culpa sua. Paulus tit. de publica: *Dominus navis, inquit, si illicite aliquid in nave, vel ipse, vel vectores imposuerint, navis quoque fisco vindicatur. Quod si absente domino id a magistro vel gubernatore, aut proreta nautave aliquo factum sit, ipsi quidem capite puniuntur commissis mercibus, navis autem domino restituitur.* Idem a Iustiniano rescriptum est constitutio. 131, §. si quis domi snae a Constantino C. de falsa moneta ab Accursio notatum ad l. 2, C. de navibus non excusan. Causarum tamen et criminum habenda aliqua ratio est. Sed ubi res non professa, alio item vitio laborat, puta, furtiva est, aut servus fugitivus est, nulla iam dubitatio est, rem domino auferri non posse. Nam ex lege 12, Rei furtivae perpetua est auctoritas etc. de fugitivo servo a Divo Pio saepissime rescriptum est l. interdum, ff. de publica. Quid sit *commissum*, et unde fluxerit haec appellatio, vide Asconium. Aerod.

Conditionis) *Condictionis*, Obr.

Hoc de re) *Hae de re*, Aerod.

transtulit. Ante omnia, nulla lege comprehensum est, ut alienam rem non profiteri liceret: alioqui publicum eversum est, leges permutandae sunt, ut transferantur aliena: an furtum profiteri debuit? At iniquum est meam poenam esse, quum ille peccaverit: iterum dicam, Si quid iniqui habet lex nostra, postea viderimus: interim lex est: non adversus homines, sed adversus rem scripta est. Si ius accepissemus aliquod ab eo, qui non transtulisset, exigendi; sic quoque sine dubio esset nostra causa melior: sed tamen videretur de re ipsa esse contentio. Nunc lex hoc continet, ut rem teneamus, quae translata est, quae professa non est: quid interest, quis professus non sit? nobis res dedita est; haec de iure. Sed ius ipsum iniquum est: alio me vocas, de alio que-

Vt alienam rem non profiteri liceret) Licet institori, negotiorum gestori, procuratori, usufructuario, bonae fidei possessori, sed in fure nec omissio, nec professio nocet, aut prodest domino. AERОD.

Vt transferantur aliena) Thaddaeus, et Aerodius ignorant particulam *Vt*. Ego haec verba puto eius, contra quem agunt publicani, et sic constituo: *permutandae sunt. Transferebat aliena: an furtum profiteri debuit?* Respondet publicanus: *At iniquum est.* GRONOV. *Permutandae sunt. Vt transferantur aliena, an f. pr. non debuit*; vel *tamen furtivum profiteri debuit.* SCH. *Sunt. At transferantur aliena, an furtum pr. debuit?* Obr.

Sed adversus rem scripta sunt) Hoc de rebus solis vere dici posset. *Imperatores Antoninus et Verus rescripserunt* (inquit Papirius Iustus) *in vectigalibus ipsa praedia: non personas conveniri. Sed in rerum mobilium merciumque professione, factum etiam delinquentis attenditur, et error et ignorantia.* AERОD.

Qui non transtulisset, exigendi) Particulam negantem Pithoeus addidit. Vide an fuerit: *Si ius accepissemus aliquid ab eo, quod non transtulisset, exigendi.* GRONOV. *Qui transtulisset*, Obr.

Sic quoque sine dubio) Hoc est, Si ius accepissemus non tam adversus rem, quam adversus personam, exigendi videlicet ab eo, qui transtulisset, non etiam rei ipsius iure commissi retinendae: sic quoque etc. AERОD. *Si quoque*, Marg. Aerod.

Sed tamen) *Quod*, vel, *sic tamen.* SCHVLT. *Tamen* pro tantum capit Aerodius.

Quae translata est, ut professa non est) Scribe: *Quae translata est, quae professa non est.* Vel *aut professa.* Nam, ut diximus, idem uterque sermo significat, sed posterior simplicius et clarius. GRON. *Et professa non est*, Aerod. Latinius et Schult.

Quis professus) *Qui prof.* Aerod

reris: dic istud reipublicae, dic senatui, dic magistratui: aerarium P. R. vectigalibus iniquis repletur; et spoliantur provinciae, et sublatum commercium est: nos conduximus id, quod locabatur. Sed respublica quoque, cum qua queri poteris, habet quod respondeat; primum illud, necessaria esse vectigalia civitati; exercitus stipendium accipiunt; bella quotidie geruntur adversus barbaras et bellicosissimas gentes; defendimus ripas, et flumina, et litora: huc adiice et illud; templa exstruuntur: multum impendiorum sacra ducunt; aliquid et spectacula: opus est vectigalibus. Inter vectigalia porro quod aequius inveniri potest, et sine maiore hominum querela? quanto illud iniustius videri potest, quo partem hereditatis sibi vindicat? At plurimum in hoc vectigal confert negotiatio: quidquid est, de futuro lucro est. Praeter id, quod non potest videri iniquum, ad quod acceditur: et vectigal quidem ipsum necessarium, non iniquum; nam hoc iniusta poena est, in qua

P. R.) Non habet Aerod.

Adiice et) *Adiiciet*, Aerod.

Sacra ducunt; aliquid) *Sacra indicunt, aliquid et spectacula. Opus sit* v. SCHVLT. *Aliquod ad spectacula: Opus e. v.* Latinius. *Aliquid et sp.* Obr. *Aliquid ad spectacula opus e. v.* Aerod. *Ducunt* non moverem: quod verbum rationum esse ostendit Gron. II Ob., 10, vel capi potest hic pro sacra secum ducunt, id est, necessario exigunt multum impendiorum. BVRM.

Opus est vectigalibus) Postremam vocem pro spuria iudico. GRONOV.

Quod aequius) *Quid aeq.* Aerod.

Et sine maiore hominum querela) Fortassis: *et magis sine hominum querela?* Aut, *et minore hominum querela.* GRONOV. *Sine minore.* SCHVLT.

Quo partem hereditatis sibi vindicat) Vt lex Iulia et Papia et Memmia de vicesimis hereditatum, aliisque huiusmodi. AERОD. Vtrum subaudiri potest *respublica*, an scribendum, *quod partem*: nempe vectigal. GRONOV. Intelligi potest quidem vicesima hereditatium, de qua in dissertatione de vectigal. P. R. cap. 11; sed potius hic puto legendum, *quo partem hereditatis fiscus vindicat.* Ita ut intelligatur lex Papia Poppaea de caducis fisco vindicandis: quae, quum iniquissima esset, sublata a Iustiniano fuit: quae vero lex Memmia fuerit de vicesimis cum ignarissimo ignoro. BVRM.

At plurimum) *Ac pl.* Aerod.

Ad quod acceditur) Vide ad Senecae epist. 101. GRON. *Accedit*, Aer.

Nam hoc) *Non haec*, Aerod. *Num hoc*, Obr.

furta deprehenduntur, qua lex vindicatur, qua fraus transferentium detegitur? Aliter stare vectigal non potest: eodem revertimur iterum: hac ratione respublica locat, hac necessitate nos conduximus, et pretio vicimus. Et adversus quales homines conduximus? quamvis poena sit, quamvis in commissum veniant ea, quae quis professus non est, tamen fallere nos volunt, tamen mille artibus circumscribuntur: quotaquaeque res est, quae deprehendatur? Poteramus tibi etiam imputare beneficium istud, quod tibi extorqueri quereris, non apud nos perdidisti: interim, quod satis est, furem apud nos invenisti: ignorares, nisi nos fuissemus, translata in aliam provinciam furta, inter ignotos homines, inter alienos. In summa parte, quia lex secundum nos est, aequitas secundum nos est, illud quoque dicendum puto, qua sententia possitis parti utrique consulere. Quid est aequius, quam utrumque vindicari? Vnus furtum fecit duobus: habet suam quisque legem; nisi nos retinemus,

Vectigal non potest) *Non potest?* Latinius.

Eodem revertimur iterum) *Eodem revertimur iterum. Hac ratione* etc. Latin. Schult. Obr. *Revertimur. Ceterum*, Aerod.

Vicimus) Licitatores alios, ut Cicer. ad Att. XIII, 29: *Othonem vincas volo;* ubi vide Corrad. et ita capio illa eiusdem Ciceron. II Verr., 19: *Auctio facta est in qua cohors istius invicta dominata est.* Quam nemo licitando potuit superare. BVRM.

Qui professus non est) *Q. p. est, non tamen*, Marg. Aerod.

Circumscribuntur) *Circumscribunt*, Obr. *Circumscribimur*, Aerod. et Ed. al.

Ignorares) *Ignorantes, n. n. f. translato in a. p. furta*, Latin.

Consulere. Quid) *Consulere, siquidem* etc. Aerod.

Quia lex secundum nos est) Scribe: *In summa parte (quia lex secundum nos est, aequitas secundum nos est) illud quoque dicendum puto.* GRON. *Quae lex*, Latin.

Vindicari) *Vindicare*, Latin. et Aerod.

Nos nisi retinemus) Hoc iure nostro falsum est. Nam commissi persecotio competit, ut adversusquemlibet possessorem, ita adversus heredem l. commissa, ff. de publica, vectig. et com. Quid igitur adversus furem? tanti in eum actio dabitur, qoanti lis erit aestimata, arg. l. 4, §. ult., ff. de re iudica., l. si quis in tantam C. unde vi. Quod sequitur, ut dominos pro re pretium accipiat, cum

nulla actione vindicari possumus: ille etiamsi non ipsam rem acceperit, pro re tamen accipere poterit. Habet actionem de illa: nam et in quadruplum litigat: non irascitur furi, qui re contentus est. Adversus invidiam illius privata agi actione potest; a nobis, publica. Ille vobis commendat sarcinas suas: nos commendamus vectigalia vestra, commendamus reditus civitatis.

CCCXLII.

ANCILLA IN ARCHIPIRATAE NVPTIAS MISSA.

QVI VOLVNTATE DOMINI IN LIBERTATE FVERIT, LIBER SIT. Qui habebat patrem et sororem, captus est a piratis. Scripserunt piratae patri, ut mitteret vicariam filiam futuram archipiratae uxorem. Misit ille matronali habitu ancillam: remissus est adolescens. Illa ab archipirata heres omnium bonorum relicta, rediit in civitatem. Dicitur ancilla.

SERMO

Similes quaestiones sunt prioris divisionis; eadem finitio: dicit enim is, qui petit in servitutem, eum esse in libertate

quorumdam fuisse opinionem ait Accursius d. l. 2, C. de navibus, non excusan. quos movit, l. item si verberatum, §. 1, ff. de rei vindical. Sed verius et aequius est, dominum non delinquentem damno rei suae non affici, qua plus quam pretio ducitur. AERОD.

Pro re tamen accipere) *Pro re tamen pretium ac.* Aerod.

Actionem quidem de illa a natura) *Furtum*, inquit Paulus, *est contrectatio rei fraudulosa etc. quod lege naturali prohibitum est admittere.* AERОD. Qui, *de illa a natura*, *et in q?* in Marg. *quidem alia natura.*

Adversus invidiam) *Adversus invidiam illius, iudices, privata agi actione posset a nobis, sed et publica*; nam et aliquando iniuriarum actio publica datur. SCHVLT.

Matrimoniali habitu) Vide Ruben. lib. I, cap. 16, de Re vestiaria, ubi male hinc colligit libertas quandoque portasse stolas. SCHVLT. *Matronali*, Aerod. Pith.

Rediit in civitate) *Reditur*, alii *reducitur*, Marg. Aerod.

domini voluntate, quem liberum esse dominus voluerit. Nostra pars dixit, in libertate esse domini voluntate eos, qui aliquid pro liberis ex voluntate domini fecerunt. Repellenda est nobis finitio partis adversae; deinde nostra confirmanda. Finis partis adversae sic repelletur.

DECLAMATIO

QVI VOLVNTATE DOMINI IN LIBERTATE FVERIT, LIBER SIT. Si de his loqueretur lex, quos dominus manumisisset, et liberos esse voluisset, supervacuum erat: nam etiam hac lege sublata, non dubitabatur, quin manumissi liberi essent. Praeterea aliud esse, in libertate esse, aliud liberum esse, etiam ex eo manifestum est, quod eos, qui in libertate fuerint, liberos esse lex iubet. Ad quos ergo lex pertinet, ut ad nostram finitionem redeamus? Qui volentibus dominis fecerint aliqua tanquam liberi: ut puta, signavit aliquid volente domino servus? liberum esse vult: iniquum enim erit tabulas auferri, et

Finis partis adversae sic repelletur) Sic et Thaddaeus. Aerodius, *Finitio*. Sed ipsum illud *finis*. Quintilianus lib. IV Inst., 4: *Sed nonnunquam valde utilis est narratio, praecipue, ubi res defendi non potest, de fine quaeritur: ut pro eo, qui pecuniam privatam de templo sustulit.* Sic enim libri vett. ubi subiiciunt, *iure* aut *nomine*. Lib. VII, 3: *Ideoque in schola, ubi nobis ipsis fingimus contradictionem, duos ponere debemus fines, quales utrinque optimi poterunt.* Et mox: *Maximus autem usus in approbando refellendoque fine propriorum ac differentium, nonnunquam etiam etymologiae.* Ex quo apparet hic quoque scribendum: *Finis partis adversae sic refellitur.* GRONOV.

Nam etiam hac lege) *Nam et lege* Aerod. *Nam de lege* s. Marg.

Inimicum enim erit) Haec ratio non perpetuo vera est. Nam tabulae nonnunquam firmae et ratae manere possunt, et testis ille nihilominus in servitutem peti, §. sed quum aliquis in Institutio. de test. ordinan. Servi quoque nullum arbitrium est, ut Vlpianus ait ad edictum de receptis arbitris: et tamen possunt valere quae apud eum acta sunt, ut tamen liber non efficiatur, l. Barbarius, ff. de officio Praetoris. Sed quum utrumque volente domino factum erit, quaestio illa nascitur, an tacite ei dominus libertatem donasse videatur, ut quum eum tutorem dat, aut heredem instituit: quae non nisi liberorum sunt nomina. AEROD. *Inimicum*, Aerod. et alii legunt; vide Forner. Select. III, cap. 4, et ita supra bis terve commutari, haec verba vidimus ad decl. 313.

circumscriptum esse nescio quem, cui signatae sint tabulae. Iudex inter duos convenerit, et sententiam tulerit volente domino? liberum esse hunc voluit, ut ea res, quae iudicata erat, haberet suum finem. Denique neminem, qui in aliqua formula libertatis fuisset, nisi fraude et culpa sua redire in servitutem voluit. In libertate autem putavit esse legumlator etiam eos, qui non voluntate domini in libertate essent, sicut eos, qui absentibus dominis aliqua pro liberis egissent: et ideo adiectum est in lege, QVI VOLVNTATE DOMINI IN LIBERTATE FVERIT. Ergo etiam invito domino potest aliquis esse in libertate, invito autem non potest esse liber; aliud est in libertate esse, aliud liberum esse. Hanc igitur, de qua quaeritur, dico voluntate tua esse in libertate: hoc quomodo probo? quo non probari potest: fecit aliquid tanquam libera. Nondum dico, ad piratas pervenit: dissimulo et illud, qua causa volueris, eam in libertate esse: interim, et vidente te, et spectante, habitu matronae fuit. Hoc satis erat, etiamsi postea nulla essent consequuta: an vero maius in hoc putamus esse momentum, ut circumverteres mancipium, aut si una

— *Tabulas auferri*) Forte, *aboleri*. GRON. *Ei tabulas offerri*. SCHVLT.

Signatae sint) *S. sunt*, Aerod.

Iudex inter duos convenerit) *Cognoverit*, Obrecht.; sed nullam causam video: saepe enim *convenisse iudex* dicitur; vid. Vorst. ad Val. Max. II, 8, 2. BVRM.

In formula libertatis) An. *fortuna*, ut decl. 340: *in aliqua fortuna reipub.* et ita decl. 349 pro *fortuna*, *formula* reponenda. SCH. Ego nihil muto: ita enim saepe Livius, ut lib. XLIII, 6: *Lampsacenos in sociorum formulam referre Q. Maenius Praetor iussus:* et ita *formulam sui iuris, ditionis* etc. saepe dixit etc. vide ad lib. XXVI, 24; et XXXVIII, 9, et alibi; male ergo *forma* Aerod. vide tamen ad decl. 13, 9. BVRM.

Dico voluntate tua fuisse) *D. v. t. esse in l.* Aerod.

Quo uno) *Quo signo p. potest?* Aerod.

Circumverteres mancipium) Persius, *Vappa et lippus et in tenui farragine mendax. Verterit hunc dominus, momento temporis exit Marcus Dama.* Quum servus manumittebatur, imposita eius capiti manu vertebatur a do-

voce liberum esse iusseris, quam si habitum dederis, stolam dederis? quod ne manumissis quidem omnibus contingit. Hoc loco poni solet illud: num igitur, si in scenam misero, et mimi partibus, tanquam matrona, processerit, poterit videri mea voluntate in libertate esse? non est hoc porro simile, nam ipsa statim scena rem fictam esse testatur. Stola illa mimi erit, non hominis: at eadem si hoc habitu extra scenam fuerit, et in civitate processerit; eadem illa, quae solet mima esse, nihilominus erit in iure libertatis: ergo habitu satis testata est libertatem. Quid? si fecit aliqua tanquam libera? profecta est, parum est dicere, quasi ingenua, quasi honesta, quasi filia tua. Sed haec omnia, inquit, feci non ideo, quoniam eam in libertate esse volebam. Lex non ad causam nos voluntatis tuae mittit, sed ad ipsam: in libertate esse voluisti; quare volueris, nihil ad iudicem, nihil ad voluntatem pertinet. Tu tamen illam in libertate esse noluisti: ut parcissime dicam, ma-

mino, quo significaret eum iam liberum esse, ut ei quocumque liberet abire, liceat impune. Hunc morem notavit Appianus lib. IV bellorum civilium, atque ad hunc allusit Seneca ad Lucilium, *Philosophiae servias oportet, ut tibi contingat vera libertas. Non differtur in diem qui se illi subiecit, statim circumagitur.* AERROD. Qui legit, *momentum, si vindicta ferires, et circumv.*

Hoc loco poni solet) Est hoc sermonis. PITH. *Opponi*, Schult. et Obr.

In libertatem esse) Sic Cicero, *In praedonum esse potestatem.* Plautus, *Non vero mihi in mentem fuit;* vide Gellium. AERROD.

Hoc porro simile) *Hoc posito*, vel *proposito*, vel *protinus simile.* SCH.

Stola illa mimi erit, non hominis) Cur non *mimae?* Nam quod praecadit, *mimi partibus*, potest tolerari, ut mimus sit ipsa fabula. GRON. *Mimae* recepit Obrechtus; *mimi erat*, Aerod.

In civitate processerit) *In civitatem proc.* Aer.

Quasi honesta) Vet. cod. *quasi hosta.* PITH. *Immo quasi heres tua, quasi f. t.* Aerod. *Quasi matrona, q. f. tua*, Marg.

Fecit non ideo) Cur non *feci*, ut Aerodius edidit.

Sed ad ipsam) *Sed ad ipsam voluntatem, in libertate*, Aerod.

Tu tamen illam in libertate esse noluisti: ut parcissime) Aerodius *voluisti.* Melius Pithoeus: sed interpunctio obscurat locum. *Tu tamen illam in libertate esse noluisti*, hoc est, Tu dicis te noluisse: nam occupatio est. Respondet: *Ut parcissime dicam*,

ligne. Quid si credibile est, hanc etiam voluntatem tuam fuisse, ut illa in libertate sit? quid enim? esse illam voluisti ancillam. Cuius? non dubium est, quin hoć votum tuum fuerit, ut matronam approbaret, ut filiam tuam approbaret. Noluisti eam in libertate esse, de qua nihil magis timebas, quam ne illa tibi, tanquam ancilla, remitteretur? quamquam etiamsi remissa esset, iam tamen tua voluntate in libertate fuisset. Sed processit ultra: dicebam; Habitum matronae, te volente, sumpsit; iter tanquam matrona ingressa est; te volente ad piratas tanquam filia venit tua; te volente approbavit se liberam et ingenuam; te etiam volente in matrimonio fuit, tanquam libera; heres relicta est, tanquam libera. Horum omnium ius a tua voluntate profectum necesse est, qui voluisti dimittere, qui voluisti tanquam liberam dimittere. Haec dicerem, etiamsi piratae tantum vicariam petiissent: nunc vero quum adiecerint, ut eam vicariam mitteres, quae in matrimonio archipiratae esset, dubitari non potest, quin tu eam miseris, tanquam liberam futuram? Haec quod ad ius: illa quod ad merita. Digna est, quae sit libera, filium tibi restituit: si tantum filii tui pretium fuisset, videretur tamen bene meruisse. Nunc quam multa addit ad fidem? poterat et

maligne, nempe egisti, vel voluisti. Gron. delet et *illam* Aerod. — *Voluisti ut parcissime*) *Voluisti. Hoc* (*ut par. d.*) *maligne*. Schvlt.

Voluntatem tuam fuisse) *Tuam* omisit Aerod.

Ancillam, cuius non dubium est) Et hoc non intelligitur sine distinctionis facula. Scribe: *Quid enim? esse illam voluisti ancillam? Cuius? Non dubium est, quin hoc votum tuum fuerit, ut matronam approbaret, ut filiam tuam.* Gron. *Num dubium est.* Schvlt.

Vltra: dicebam) *Vltra ut dicebam*, Schult.

Te volente approbavit se) *Tuam te volente opprobavit, sed liberam*, Aer.

Profectum necesse) *Profectum sit necesse est*, Aerod.

Dimittere) *Demittere*, Aerod.

Hoec quod ad ius: illa quod od merita) Sunt et ista potius sermonis, et quod sequitur pagina sequente. *Quam causam* etc. Declamationis videtur. Pith. *Illa quo ad aequitatem, merita est quae sit libero*, Aerod.

Addit) *Addidit*. Schvlt. *Nunc*

remanere apud piratas, et obligare illos hoc indicii sui beneficio. Sed non confessione tantum effectum est, ut filia tua videretur: quemadmodum complexa est illa catenatum? quoties fratrem vocavit? quam veras lacrymas profudit? optime meruerat de te, et hoc ipso, quod reversa est.

SERMO

Hic parce quidem stringendus erit pudor patris, stringendus erit tamen, tanquam cupidi et avari, et hereditatem istam affectantis: hoc ideo non amare, nec districte, primum quod potest hic esse dominus illius, si ita iudicibus videbitur; deinde quod nobis res cum eo est, cui gratias agimus, cuius voluntate dicimus nos in libertate fuisse. In summa parte advocationis, advocamus etiam adolescentem illum, quasi advocatum, qui nostro beneficio redemptus est. Promittit praeterea, ista, quae in hereditate relicta sunt, illius esse. Quam causam revertendi habuit aliam? licuit illi, ignorante eo, in aliqua civitate subsistere.

quod multam habet fidem cognoscite, Aerod. *hunc q. multa ad te ad f.* Marg.

Quam veras) An, *quam crebras?* SCHVLT. Sed sic *falsa lacrymula*, Ter. Eun. I, 1, et saepe *falsae lacrymae*, et *verae* occurrunt. Vt persuaderet se esse matronam, debuit veras profundere; vel quae saltem viderentur verae. BVRM.

Quod reversa est) Vt tibi ius patronatus esset integrum. SCHVLT.

Hic parce) *Hic per se*, Aerod. *per te*, Marg.

Stringendus) *Stringendus sermo erit, et pudor patris stringendus erit, non tamen tanquam*, Aerod.

Advocationis) *Declamationis*, Marg. Aerod.

Advocamus) *Advocabimus*, Aerod.

Promittit) *Permittet*, Aerod.

Habuit aliam) *Habuit, h. aliam illi*, Aerod.

CCCXLIII.

CIRCVMSCRIPTOR PAVPERIS, DIVITIS RAPTORIS SOCER.

Circvmscriptionis sit actio. Pauper et dives eandem puellam petebant in matrimonium: capta est illa, quae petebatur: posuit conditionem petitoribus pater, eius esset, qui redemisset: pauper profectus est, et redemit virginem. Rapuit illam competitor dives: educta ad magistratus nuptias optavit. Circumscriptionis accusatur pater a paupere.

SERMO

Non tantum nobis in hoc laboraudum est, ut circumscriptus sit adolescens, quantum in illo, ut circumscriptus sit a patre. Esse enim iustam querelam eius, qui redemit et reduxit, quum praesertim sub pacto redemerit, manifestum est. Eximitur ex parte diversa rei persona. Quod factum est, ne duceret ille, non pater fecit. Rapuit dives, optavit puella, pater tantum promisit. Quomodo ergo fiet, ut hic circumscripserit, si probat omnia facta huius voluntate? alioqui, nisi hoc obtinuerimus, frustra plorabimus apud iudices.

DECLAMATIO

Circumscriptum esse me probare prius volo, quam ab isto circumscriptum. Pactus sum: hoc pactum non ser-

Circumscriptionis) Vide Sulp. Vict. Inst. Orat., pag. 259. Schvlt.

Accusatur pater a paupere) *A. pauper a divite*, Marg. Aerod.

Eximitur) An, *excipitur a parte?* an, *eximit tamen pars diversa rei personam?* Schvlt.

Quod factum est) *Quum factum est*, Aerod.

Pater tantum promisit) Forte, *permisit*, non curavit, ut raperet, non ut puella optaret: passus modo est haec fieri. Gronov.

Quomodo ergo) *Quo ergo f. u. h. circumscripserit. Si*, Aerod.

Plorabimus) *Orabimus*, Francius: nihil muto, et hinc forte posset firmari lectio MSS. apud Ovid. Ep. VIII, 21: *Si socer ignavus vidua plorasset in aula.* Burm.

vatur, nec potest repeti. Pecuniam impendi sub pacto; neque pecuniam repetere possum; neque id, propter quod impendi, habeo: navigavi, laboravi. Sic interim loquor; Quoniam promittebatur aliquid, hoc quod promissum erat, praestari non potest: circumscriptio est. Hactenus causa fundamenta cepisse: sequentia illa sunt, ut probem me et ab hoc circumscriptum esse, et indignissime circumscriptum. Animadvertitis, iudices, fiduciam circumscriptoris: alius rapuit, alia optavit; ideo circumscriptio est: neque enim unquam decurritur ad hanc legem, nisi quum rectum ius nequitia exclusum est. Si non alius rapuisset, ex pacto reprehenderem: sed nihil haec cavillatio proderit tibi, qua crimen in generum et in filiam transfers: nam si apparuerit iudicibus, omnia te volente facta esse, qui promisisti; manifestum erit, a te esse circumscriptum eum, qui tibi credidit. Igitur ab initio propensiorem te fuisse diviti, non suspicionibus probo, non eo quod credibile est. Capta filia tua, quam posuisti conditionem? eius futuram, qui redemisset: id elegisti discrimen inter duos petitores, quod facilius posset praestare dives: deceptus es in hoc; ego redemi, ego reduxi. Quo alio modo efficere potuisti, ne mihi nuberet, nisi hoc? Dico ergo tua voluntate factum esse, ut filia tua raperetur: hoc quibus colligo? rapuit eam, qui non amabat. Petierit sane, non redemit: sub conditione hac non redemit. Cur diutius moror? mihi

Hoc quod) *Si hoc q.* Franc.

Fundamenta cepisset) *Cepit.* Scn. et ita Aerodius: qui porro legit, *sed sequentia i. s.*

Decurritur) *Recurritur*, Aerod.

Rectum ius) Id est, directum; vid. Cl. Schulting. ad Senec. contr. 16, p. 221.

Qui promisisti) *Qui filiam prom.* Aerod. *Qui tibi pr.* alii, *qui id permisisti*, vel, *qui initio*, ut inf. Marg.

Id elegisti) *Id egisti discr.* Aerod.

Deceptus es in hoc; ergo) Aerod. *Deceptus es, ac ego: redemi ego, reduxi.* Scribendum: *Deceptus es in hoc, ego redemi, ego reduxi.* Gron. Ita et Schull. et Obr.

Quo alio modo) *Qui alio m.* Aer.

Petierat sane) *Petierit enim: sane non redemit*, Aerod.

cessit: non est ergo, quod illum cupiditate impulsum putes; carere illa poterat: adiicio non fuisse illum rapturum, nisi securum. Nihil loquor de patria severitate, nihil de lege, quae pro pudicitia minatur, quae mortem denuntiat. Ille rapuisset puellam alii destinatam, alii pactam, nisi fiducia tui? non est credibile. Sed ne illud quidem credibile est, filiam nuptias optaturam fuisse, nisi te volente; primum, quod in nulla virgine tantum audaciae, tantum confidentiae est, ut apud magistratum, et de re summa audeat optare, inconsulto patre: et illa utique non fecisset; et noveram puellam, et propius in itinere cognovi. Adiice, quod nunquam tam ingrata fuisset puella, ut nuptias optaret eius, a quo non erat redempta; relinqueret eius, cui debebat libertatem, cui salutem. Hoc dico, praeter illum iniuriae dolorem, quum id perpessa esset in civitate, quod non inter latrones, non inter barbaros illos: non est, ut dixi, credibile, ut aut rapuerit ille sine fiducia tua, qui non amabat, qui plurimum timere debuerat; aut haec optaverit sine auctoritate tua, et puella, et contra eum, qui de illa optime merebatur, et pro eo, a quo et contempta erat, et rapta. Existimo animum tuum fuisse manifestum: qui si apparet, a te circumscriptus sum. Iam venimus ad illam tertiam partem causae nostrae, in qua ostendam vobis, quam inique sim circumscriptus. Nuptias filiae tuae pactus sum: non dico, qua mercede: pactus sum. Fides supremum rerum humanarum vin-

Fiducia tui) *Fiducia tua*, Aerod.

Vt nuptias optaret eius) *Vt nuptias non optaret eius, cui debebat l. c. s.* Aerod.

Non est, ut dixi) *Est* omisit Aer.

Rapuerit ille sine fiducia tua) Lege, *tui*, ut paullo ante. Gron. *Tua (qui non amabat, num t. debuerat?) aut*, Aerod.

Existimo animum tuum fuisse manifestum) Immo *esse*. Gron. Ita et Schult. vel, *sic esse: sed, fecisse*, Obr.

Iam venimus) *Iam veniamus*, Aer.

Causa nostrae) *Causae nostrae*, Aerod.

Qua mercede pactus sum) Scribe: *Nondum dico, qua mercede pactus sim.* Gron. *Non dico qua mercede: pactus sum*, Schult. et Obr.

culum est: sacra laus fidei inter hostes, sacra, quod nuper comperi, inter piratas: tantae etiam apud malos auctoritatis, ut quum tradere mihi filiam tuam nolles, negare aperte non sustinueris. Et qua mercede pactus eram? ut redimerem: non dico a quibus; nondum dico, quo periculo. Scilicet male tecum agebatur, si cui coeperat plus debere, quam tibi: in summa qualis sit ista conditio, sic aestimandum est; tu posuisti: hoc ad meritum pertinet, illud ad pericula. Navigavi ad piratas, in quos incidere miserrimum est: quaesivi, omnes scopulos scrutatus sum, omnia litora excussi. Accedit aliquid ponderis huic merito meo: pauper hoc feci; rem diviti gravem, mihi necessariam. Et quare negata est? ut collocaretur ei, qui non redemerat, qui contempserat, qui piratis reliquerat? Tantumne pecunia valet? tantum ille fulgor divitiarum contra veritatem potest? nunc ille melior. Non tamen ego feci: quasi circumscriptio in hoc sit solo, quod non acta per testem: est in illo, quod promisisti; est in illo, quod me, donec ille raperet, distulisti. Non est hoc genus causae, in quo omnia crimina transferre possis: initium a te est; promisisti: si non erat in tua potestate, statim circumscripsisti. Scilicet ego stultus, qui virginem reduxi, qui tantam curam egi verecundiae, ut optare possem. Non

Sacra laus fidei) *Sacra inter hostes, sacra,* Acred. Francius malebat, *sacra res fides.*

Et qua mercede) *Et mercede pactus eram, ut r.* Aerod.

Hoc ad meritum) *Hoc ad commercium*, Aerod.

Qui piratis) *Qui apud piratas rel.* Aerod.

Nunc ille melior) *Num ille m.* Aer.

Nan tamen ego feci) *Nunc t.* Francius. *ego eieci* Aerodius.

Non acta per testem) *Quod non rapta per te; etiam est in illo* etc. Obr. *Rapta per temet.* Sch. *Non acta per testem est. In illo q. p. est: in illo* etc. Aerod.

In quo omnia) *In quod om.* Aerod.

Vt optare possem) *Posset*, Obr. An, *ut exspectare*, vel, *stuprare possem.* Schvlt. *Qui tamen curam e. v. nec rapui, ut optari possem*, Aerod.

in totum iactabo vobis, iudices, continentiam meam: sine dubio proferre volui ad patrem integrum munus, nec corrumpere, quod praestarem. Aliquid tamen fecerunt et mores puellae: severam videbam et asperam; ne me quidem tulisset.

CCCXLIV.

REDEMPTA MERETRIX A DIVITE PAUPERIS FILIO.

Inscripti maleficii sit actio. Pauperis et divitis filii eandem meretricem amabant: leno conditionem posuit, ei traditurum se esse meretricem, qui pretium prior attu-

Proferre) Lege, *perferre*. Gron. ita Obr.

Ne me quidem) *Non me q.* Aerod.

Inscripti maleficii sit actio) Quintil. lib. VII, cap. 5: *Praeter haec controversiarum genera, finguntur in scholis et scripti moleficii, in quibus aut hoc quoeritur, an scriptum sit: aut hoc, an maleficium sit: raro utrumque.* Sive *scriptum*, sive *inscriptum* legamus (sed huc malim) non satis liquet, quid sit id quod dubitatur, an inscriptum, an maleficium sit, an utrumque. In primis illud observavimus, inscriptum nunc simpliciter et separatim a maleficio dici. *Inscriptum*, inquit, *esse id quod obiicio non negatur*, et postea, *eo pertinet, ut appareat inscriptum esse quod obiicio*, et in Institutionibus eo loco, quem attulimus, *aut hoc quaeritur, an scriptum sit.* Nunc copulative, et adiectum quasi substantivo, *inscriptum* aut *scriptum maleficium* appellari: *inscripti maleficii sit actio*; hic, et apud Senecam lib. V, declam. 1, et supra prima declam. *Igitur et scriptum maleficium est adversus eum, cum quo agitur: et maleficium non solum confessum* etc. Necesse est igitur uno casu maleficium generalius accipi, quod tamen scriptum, aut inscriptum non sit; et rursus alio: *Inscriptum, quoddam moleficium esse, hoc est damnum, quod tamen maleficium non sit: nempe nec sceleratum, nec impium, nefandum, aut denique vindicandum legibus, sed damnum absque iniuria, fraude, et inimico animo.* At hoc cuicuimodi sit controversiae genus, scripti, vel inscripti maleficii, nusquam memini hac formula lege agi solitum, ut id omne revera existimem commentum fuisse Declamatorum, ducta nihilominus a iudiciis forensibus aliqua similitudine, ut de abdicatione et exheredatione, dementiae et tutelae controversiis antea diximus. *Nam praeter haec finguntur* (Quintilianus inquit) *in scholis et scripti maleficii.* Nec mihi propterea obiice, in scholis omnia fingi. Id enim verum quidem sit de ipsis controversiarum thematibus,

lisset. Pauperis filium in solitudine dives flentem stricto gladio invenit. Interrogavit causam : ille dixit , se mori velle ob amorem meretricis. Pretium ei donavit : redemit adolescens meretricem. Agit pauper cum divite inscripti maleficii.

summis et argumentis. Sed ipsa actio, si legitima est, ut tutelae, mandati pro socio, iniuriae, laesae maiestatis, non ipsa fingitur: at fictum ad eam genus facti accommodatur. Verum in scholis quaedam sunt actiones, quarum ipsae formulae nusquam a Praetore, aut lege ulla propositae sunt, ut abdicationis, dementiae, mortis voluntariae, ingrati, inscripti maleficii, in quibus omnia fingi, et ficta non facta recte affirmari possit, quamquam ex Graecorum aut aliarum gentium moribus, bonam partem earum liceat assumere. Igitur videamus quid sit inscriptum maleficium. Sane sic accipi potest pro eo maleficio, quod scriptum non est, ἄγραφον, non legitimum, nulla lege comprehensum, ut Quintilianus ait lib. III, cap. 8, alia esse scripta, alia inscripta: et Varro de re Rustica, *Inscriptum pecus professum ad Publicanos:* ut sit in scholis *inscriptum* (si quidem constet maleficium esse) quod in foro crimen Stellionatus, quum titulus criminis deficit, nullumque aliud crimen occurrat, cui legitimo crimini poena sit legitima, ut Vlpianus scripsit lib. VIII, de officio Proconsulis. Quemadmodum in proposita facti specie, numeratio pecuniae a divite pauperis filio facta, ut redimeret perituro meretricem, in nullam legem cadit, ut huic, vel illi obligatus dici possit. Et item apud Senecam, praecidisse laqueum suspendenti se, certum est maleficium non esse: aut si sit, certe non legitimum, non definitum ulla ad hanc rem lege lata ac proposita. Huic interpretationi astipulantur illa verba, *An eum, qui rem deformem aut inutilem effecerit, non esse maleficii lege comprehensum?* quamquam illic iam quaeritur, non an inscriptum, sed an maleficium sit. Fieri igitur potest ut quaeratur, an inscriptum id sit quod obiicitur (forte at eius poena relinquatur arbitrio iudicantis, si maleficium appareat esse) et quod arguitur, an idem maleficium sit: ut hic (nam inscriptum esse non negatur) aut contra: raro vero utrumque. Nam si reus negat inscriptum esse, fatetur scriptum esse maleficium: atqui fateri scriptum esse, et negare tamen maleficium esse, vix, ac ne vix quidem, accidere potest: plane sic, nec scriptum esse, nec maleficium esse: ut prima declamatione, in qua negabat dives scriptum esse maleficium, quia filium pauperis non stupraverat, nec ei videbatur maleficium esse, decem millia parasito dedisse. At si scriptum maleficium est (ut interpretamur) quod legitimum est, quod nominatim legibus publicorum aut privatorum iudiciorum continetur, quare actio *Scripti maleficii*, unde et simpliciter appellatur, non ex eius criminis titulo et nomine quod scriptum est? puta adulterii, parricidii, de vi etc. haec ratio facit, ut existimem illo loco Quintiliani, *finguntur in scholis et scripti maleficii, in quibus hoc quaeritur, an scriptum sit*, corrigendum esse ex hac declamatione, et illa

SERMO

De parte legis inter utrumque litigatorem confessum est.

DECLAMATIO

Inscriptum esse id, quod obiicio, non negatur. Qua lege comprehendi potuit hoc nocendi genus, quod rem gravissimam fecit specie liberalitatis? Omnia igitur ista, quaecumque ex adverso dicuntur, Donavi enim pecuniam, et servavi: et, quo iure prohibetur, eo pertinent, ut appareat inscriptum esse, quod obiicio. Hac parte finita et constituta, transeamus ad eam, quae reliqua

Senecae, *inscripti* et *inscriptum*, nt prima quoqoe declamatione supra sic legerem, *Igitur et inscriptum et maleficium est*, *adversus eum*, *cum quo agitur*; nam qood raro qoaeri utrumque ait, an inscriptum et an maleficium sit: illic quaerebatur utrumqoe. Quare ita concludit, *Igitur et inscriptum et maleficium est: et maleficium non solum confessum* etc. Quid si qoeqoe ioscriptum maleficium sic interpretemur? *Inscribere* nonnunquam est attribuere, et quidquid factum est in slium, aut aliam rem transferre et derivare. Sit igitur inscriptum id, quod licet trahi possit in quoddam quasi maleficium: tamen ex officio, obseqoio, pietate, liberalitate, actuque nec deformi, nec inutili profectum est: hoc est, quod nt maxime sit maleficium (sed de hoc quaeri solet) tamen ei iusta causa, aequa et speciosa praetenditor, et (ut Graeci dicunt) μετὰ κιβδήλου δικαιοσύνης ἡ ἀδικία ἀδικοῦσα. Veluti in hoc loco, si per se maleficium est dare pecuniam adolesceoti, nt meretricem redimat, non videtur hic esse, quia ceteroquin peritoro data est. Idem da aliis exemplis praedictis dici possit. Et in hanc coniecturam nos adduceot haec verba, *quod rem gravissimam fecit specie liberalitatis*: et quod passim uterque et dives et pauper attendi volunt qoo animo, qua causa id factum sit: dives a se bouo: pauper, malo a divite animo. AERODIUS.

De parte legis) *De parte legis utrumque litigatorum confessum est*, Aerod. restitue, *de parte lenonis utcumque litigaturus sit, maleficium confessum est*; vel, *ab utroque litigatorum maleficium confessum est*, Marg. Aerod.

Qua lege) *Quale compr.* debetur Aurato nostro haec emendatio, Marg. Aerod.

Ex adverso) *Et adversa*, Marg. Aerod.

Donavi enim pecuniam) Puto: *donavi meam pecuniam*. GRONOV.

Et, quo iure) *Id*, *quo i. p. eo pertinet*, Francius volebat; *hoc quo iure prohibetur?* Aerod.

Hac parte finita) *Ac per te finitum et constitutum. Transeamus a. e. q. r. sunt, ut ostendam*, Aer.

est, et ostendam esse maleficium. Nihildum de animo divitis loquor, nondum prodo causas, propter quas fecit: solum fuisse filium meum credite amatorem meretricis; huic redemptam esse meretricem: dico hoc esse maleficium, et quidem omnium maleficiorum gravissimum: levia sunt illa, quae patrimonium populantur; levia etiam, quae adversus corpus excogitantur: hoc non est legis viribus vindicandum, quod saevit adversus animum? Vtrum igitur dicis non esse deforme, non esse inutile, meretricem domi habere? an eum, qui rem deformem atque inutilem effecerit, non esse maleficii lege comprehensum? cuicumque mortalium grave erat, domi habere meretricem: hoc certe nomen suo loco tantum fortasse deforme est; translatum in domum, etiam periculosum. Dicam nunc ergo hic interceptam spem nepotum, inquinatam filii mei famam, futurorum quoque annorum spem esse sublatam: hoc igitur, qui fecit, non potest non admisisse maleficium. Sed periturus, inquit, erat, nisi id fecissem: scio, quae partes fuerint severioris patris: diceret ille, Mallem: levior ad me dolor pervenisset ex morte. Infelices quidem, qui liberos suos ad rogum deflent: summum orbitatis est malum, desiderare: hoc vero intolerabile est, lugere viventem; quoties occurrit, flere; plenas quasdam ducere exsequias dignitatis. Ego sane hanc tibi remiserim partem, qua colligis moriturum fuisse: utrum amore periisset, non diu disputabo. Vivunt qui amaverunt:

Et ostendam esse maleficium. Vtique, *et ostendamus.* GRONOV.

Hoc non est) *Hoc omnibus est legis*, Aerod. *Hoc enim*, Marg.

Dicam nunc) *Dico nunc.* SCHVLT.

Spem esse sublatam) *Speciem e. s.* Aerod.

Infelices quidem) *Felices qui liberos:* et mox *Summum quidem*, Marg. Aerod.

Malum, desiderare) *Malum est et mortuum desiderare*, Aerod.

Dignitatis) *Dignitati*, Aerod.

Periisset, non diu disputabo) *Periisset, an non, non d. d.* Schult.

itane? quid minus rationis habet, quam ut is mori velit, qui habet, propter quod vivat? Stricto tamen gladio in secreto deprehendi: iam mihi narras moras: ipsum illud secretum quaerere, et putare interesse, ubi pereat, non est ardentis in mortem impetus. Non fiunt ista, nisi subito: nec quisquam, praesertim nulla gravi praecedente causa, spiritum ratione deposuit. Et stricto tamen gladio, et in secreto, quid facientem vidisti? aptantem iam iugulo mucronem? iam incumbentem? iam paene admotam usque ad sanguinem manum? nihil horum. Flentem, inquit, mirabar: minus fuisse periculum crederem, si fleret, antequam stringere gladium coepisset: non est igitur, quod dicas te fecisse causa mea, quod ego non fecissem. Etiam hoc iudici satis erat, nisi et inscriptum et maleficium est: quacumque a te mente factum est, ego laesus sum: etiamsi non vindicta dolori meo deberetur, debeatur tamen solatium. Videamus tamen et quare fiat ista res: eandem meretricem amaverunt duo iuvenes filii nostri. Quaerebatur, utrius esset: volo te consulere, an quum scieris, pecuniam filio tuo dederis? volo scire, an quum vidisses filium meum, ut putas, mori volentem, tale aliquid de tuo timueris? filius meus propter amorem dicit se

Stricto tamen gladio in secreto deprehendi) *Quae duo instrumenta sunt* (Annaeus inquit Seneca) *alterum aptum morituro, alterum misero.* AER.

Vbi pereat) Francius malebat, *pereas. Vbi perierit*, Aerod.

Non est) *Non est, non est ard.* Aerod.

Non fiunt) *Non fuerit iste, nisi subito*, Aerod.

Et stricto) Francius legebat, *at stricto.*

Quid facientem vidisti) *Quid facientem? vidisti aptantem*, Aerod.

Admotam) *Admoturum u. a. s. manum?* SCH.

Minus f. periculum) Francius malebat, *periculi minus esse p.* Aerod.

Etiam hoc) *Et iam h. i. s. erat. Nisi et i. e. m. est, quacumque* etc. Obr.

Inscriptum) *Instructum*, Marg. Aer.

Etiamsi non) *Etiamsi vindicta d. m. non debetur, debeatur*, Aerod.

Debeatur tamen solatium) Lege, *debebatur.* GRONOV.

Volo scire) *Volo consulere*, Aer.

mori velle: amat et tuus: hic deprehendam patrem: tu, si periculum mortis putasses, tum vero ad filium tuum cucurrisses. Quae fuit ergo ratio? non tu filium meum servasti, sed tuum emendasti. Vna erat ratio, credo, illius ab eo, quo flagrabat, impetu si amor transferretur; si potestas illius deformitatis adimeretur: vivit itaque filius tuus, et honeste vivit, etiam sine fabula vivit. At tu mihi nurum meretricem dedisti, tu domum meam lupanar fecisti; et ne parum sit has iniurias intulisse, etiamnum vis affirmare iudicibus, filium meum, nisi redempta meretrice, non fuisse victurum.

CCCXLV.

PAVPER AD TYRANNICIDIVM MERCEDE CONDVCTVS.

Tyrannicida optet, quod volet. Dives adolescenti pauperi dedit pecuniam, ut tyrannum occideret: et occidit: de praemio ambigunt.

SERMO

Duo efficienda sunt diviti, ut sit tyrannicida, ut dignior sit praemio. Vt tyrannicida sit, non potest aliter efficere, quam si κατὰ συναθροισμὸν dignum se praemio probaverit, et pro eo sit, ac si occiderit.

Tum vero) *Tu vero*, Aerod.

Quae fuit ergo ratio) An, *Quod fuit ergo? Non tu* etc. Vt *ratio* manaverit ex seqq. SCHVLT. *Quae fuit ergo causa*, Aerod.

Filium meum servasti) *F. tuum s. i.* Marg. Aerod.

Illius ab eo, quo flagrabat impetu) Forte: *Vna erat ratio, credo, illius sanandi, quo flagrabat, impetus.* GRONOV. *Impetus* etiam Aerod.

Deformitatis) *Deformitas*, Marg. Aerod.

Etiam sine fabula) *Et iam. s. f.* Aerod.

Pauper) Eiusdem fere argumenti declamatio 382.

Optet, quod volet) *Optet id q. v.* Aerod.

Vt tyrannum occideret et occidit) *Occideret: is occidit* volebat Francius.

Κατὰ συναθροισμὸν) Κατά τινα αἰτίαν, Aerod.

Dignum se praemio) *Non indignum s. pr. p. et processerit*, Aerod. al. *et persuaserit se mereri ut si*, Marg.

DECLAMATIO

Quod primum dici oportet pro eo, qui praemium petit, Occidit tyrannum : num dubitari potest? num de hoc controversiam ullam saltem adversarius movet? Viderimus ergo, quae sit comparatio utriusque meritorum : interim, etiamsi maiora sunt divitis, alia sunt: sit ille optimus civis, sit egregie de republica meritus, hic tyrannicida est: hodie porro de eo praemio contendimus, quod lex tyrannicidae constituit. Isti fortasse, quod fecit, profuturum sit, quum petet magistratum: interim vos ad hoc ius, ad hanc legem consedistis: interim rempublicam hic, pro quo loquor, verbis legis appellat. Et mihi satis erat hoc apud vos approbasse, si tantum de eo quaereretur, an accipere hunc oporteat. Sed quatenus in hanc contentionem descendimus, videamus, quo modo se tyrannicidam efficiat adversarius noster. De libertate patriae cogitavit: nondum tyrannicidium est: hortatus est aliquem, pecuniam dedit, omnia fecit, ut hic tyrannicidium faceret. Simile esse

Vllom soltem) *Saltem* eiecit Aer.

Quae sit) *Quid s.* Marg. Aerod.

Etiamsi moiora sunt divitis, alia sunt) Scribe, *alieno sunt.* Ad haoc legem noo pertineot. Gronov. Sed mox dicit, *opparet oliud esse, quod simile est, etsi moioro*, Aerod.

Ad hanc legem consedistis) Hoc est, Non de meritis adversarii nostri, hic io universum quaeritor: sed de praemio, quod ei qui Tyrannum occiderit, lege coostitutum est. Aeroo. Sic et ad *leges iudicare*, decl. 308, ubi vide.

Interim rempubl. hic provoco) Sensns ėsl: Etsi tyranoicidio ipso satis approbaverim, me decipi, fraudarique praemio non oportere, ut maxime de eo quaereretor: tamen quia hoc quoqoe venit in controversiam, ipsom Remp. appello, ut sois legis suae verbis doceat etc. Placet vero hic audacior esse, et (ut mihi quidem videtur) inversum ordinem soo loco repooere, hoc modo, *interim remp. hic provoco, ut verbis legis opporeat, an decipere hunc oporteat. Et mihi sotis erot me eum esse, qui tyrannum occiderit, opud vos approbasse, si tamen de eo quaereretur. Sed quatenus* etc. Aerod. Qui edidit, *Int. r. hia provoco, ut verbis legis oppareat (licet mihi sotis erat apud vos opprobasse, si tamen de eo quaereretur) an decipere hunc oporteat.*

hoc tyrannicidio, ut confitear, hoc ipso tamen apparet aliud esse, quod simile est. Quis autem vobis permittit inclinare leges, et iura transferre? constituta sunt semel, finita sunt suis finibus, suis verbis continentur. Et fortasse utcumque tolerabile esset quaeri, an pro tyrannicidio habere deberetis voluntatem, si tyrannicida non esset: nunc ut sit istud tyrannicidio simile, ipsi tamen praeferri non potest, cui simile est: ergo lex nobis dat praemium, tibi non dat. Quod ad religionem iudicum pertinet, hactenus causam finiri satis esset: sed quare non iam etiam pactioni eius respondeamus? Quum illa quidem, iudices, prima confessione esse istum bonae voluntatis fatemur; cupidum libertatis concedimus; dum et ille fateatur, esse se parum fortem, fortasse vitio infirmitatis, vel naturali, vel quod ipsae per se solent afferre divitiae: simus voluntate contenti; non exigamus ab eo, quantum non potest, ut sciatis hanc esse inter duos differentiam, ut quidquid ille voluit, hic fecerit. Volo enim tecum loqui: quid ad hanc legem tu conscriptam audacter venis? tyrannicidium tuum,

Ipsi tamen proferri) *Si ipsi t. p.* Marg. Aerod.

Hactenus causam finiri) *Hactenus causa est: finiri satis est*, Edit. al.

Quare non iam etiam pactioni eius) Suspicor autorem scripsisse, *iactationi*. Infra: *desiisti fortunam tuam timere; desiisti odisse, quidquid iactas*. GRONOV. *Passionis, eius non*, Al. *sed q. n. iam tyrannicidio, verum etiam pactioni e. non resp.* Marg. Aer.

Quum illa quidem, iudices, prima confessione) Forte: *Quum illa quidem, iudices, primum conditione esse istum bonae voluntatis fatemur.* Quae est ista conditio? nempe, *dum et ille fateatur* etc. GRONOV. *Num illa q. i. prima confessione esse iustum et bonae.* SCHVLT. *Esse iustum*, etiam Ed. al.

Fatemur; cupidum) *Fatemur civem, et cupidum l. esse concedimus*, Aerod. *contendimus*, Marg.

Vel naturali) Restitue, *vel naturali divitum animo, qui sunt quod ipsae* etc. Aerod. in Marg.

Non exigamus) *Non* deest Aerod.

Ut quidquid ille voluit) Scribe: *ut quod ille voluit, hic fecerit.* GRON.

Volo enim) *Volo etiam.* SCHVLT.

Audacter venis) *Non audacter v.* SCHVLT. *Legem tu contra scriptam tam audacter venis?* Obr. *Ad hanc legem conscriptam tam audacter venis*, FRANC.

non dico, approba; ostende, quid fecisti. Pecuniam, inquit, dedi: ita, iudices, ista lex emi potest? ad summum in republica nostra honorem, non animus, non virtus, non manus mittit, sed arca et dispensator. Bene hercule negotiaris, sed excogitasti non mediocre, non dico famae atque opinionis, sed patrimonii etiam tui, quum alioqui abundaret, compendium: dic, dic quanti emeris? quid velis? Tu mihi dicis, pecuniam dedi, et ex otiosa iacente patrimonii parte aliquid numeravi; quum ego dicam, Arcem conscendi, satellites stravi, nefarium corpus repetitis ictibus trucidavi. Pecuniam dedi, de tyrannicidio loquutus sum: rem feceras periculosissimam, nisi in tyrannicidam incidisses. Satis sit vobis, o divites, hoc vestras praestare fortunas, quod per dispensatores foeneratis, quod familiam per procuratores continetis, quod pleraque possidetis absentes, quod ignorantibus vobis et quiescentibus, si quis est tantae felicitatis labor, per alienas manus transit: contingat istud

Tuum, non dico) *Tuum non esse dico a. o. quod fecisti.* Schvlt.

Ita videlicet, Lex nihil potest? ad summum) Ironice haec dicuntur, quae foedissima et mirum in modum depravata, ex his quae sequuntur, aliqua ducti coniectura emendavimus: *Ante istud, quod tu effecisse pecuniam putas, fecerat Respub. fecerat indignatio, fecerat ingenita virtus*; et postea, *Hic porro si quid avare, si quid cupide fecisset, tum potius pecunia, quam ipsa lege ad tyrannicidium conduceretur?* Aerod. In Marg. habet: *ita vide Lex enim potest.*

Sed arca) *Sed arcet. Dispensator bene h. negotiatur. Sed excogitavit is n. m.* Aerod. *Negotiari sed excogitatis.* Alii, *videlicet excogitavit*, Marg.

Abundaret) *Abundares*, Francius.

Quanti emeris? quid velis) Aliquid excidisse videtur, et fuisse integrum: *Dic, dic, quanti emeris, ut optes, quod velis.* Gronov. *Quanti emeris, quod velis*, Aerod. Schvlt.

Tu mihi dicis) *Tu m. dices*, Aerod.

Otiosa iacente) Ita Plin. X Ep., 62: *Pecuniae publicae etc. vereor ne otiosae iaceant*: nihil ergo sani in lectura, *et ex otiosa*, Aerod. *et otiose et etiam tacente*, Marg.

In Tyrannicidam) *In Tyrannicidas*, Aerod.

Per procuratores) *Per procuratorem*, Aerod.

Pleraque possidetis) *Plerique pos. absentis*, Marg. Aerod.

Felicitatis labor) Francius malebat *honor*.

delitiis vestris, contingat abundantissimae plerumque luxuriae: non dabitis tyrannicidiis cognitorem; nec ad vos alienis periculis veniet fama virtutis. Velim narres iudicibus, audiente populo, quem sermonem cum hoc adolescente habueris, qua exhortatione sis usus: Premitur tyrannide civitas nostra: quotidie gravia atque indigna patimur: opus est aliquo viro forte, opus est aliquo bono cive, opus est liberatore tantorum malorum. Si te haec quum maxime dicentem interrogem, cur non ipse facias; respondebis profecto, Non possum, non is animus mihi, non id virium est: et adiicies, Tu potes. Verum non contentus sibi acquisisse gloriam, etiam nobis detrahere conatur: negas enim hunc iuvenem ad tyrannicidium fuisse venturum, nisi pecunia conductus esset. O quantum erras, dives, ac falleris, qui putas virtutem posse conduci, et animum pecunia fieri! in omnia enim sane lucro trahamur; ducat nos spes ad laborem, ducat ad patientiam: nemo futuri temporis cogitatione periculum subit. Iturus aliquis in id discrimen, ex quo evasurum se non speret, pecuniam spectavit?

At non dabitis tyrannicidiis cognitorem) Sicut in aliis rebus privatis et domesticis, cognitores, amicos, procuratoresque gerunt vestra negotia, o divites, non sic de tyrannicidio mandabitis, alienisque tanquam procuratoris aut cognitoris manibus tyrannicidae efficiemini, ut honor et praemium per alias personas nobis acquiratur. Si cognitorem hic pro iudice, eove, qui de aliqua re cognoscit, generaliter accipias, sensus erit, Non dabitis tanquam Praetores iudicem de tyrannicidiis, qui de facto unius, et voluntate pecuniaque alterius, inter tyrannicidas iudicet. AEROD.

Qua exhortatione sis usus) *Qui exh. fisus praemittitur*, Marg. Aerod. *Q. exh. usus. Permittitur Tyrannidi c. n.* Aerod.

Viro forte) *Forti*, Francius.

Sibi acquisisse) *Hanc acq.* et mox, *conaris*, Aerod: *conatus negat*, Marg.

Conductus) *Ductus*, Aerod.

Sane lucro) *Sine lucro*, Aerod.

Periculum subit. Iturus aliquis) Lege, *periculum subiturus aliquod, ut in id discrimen, e. q. e. s. n. speret. Pec. speravit*, Aerodius. *Aliquis in id discrimen, et quo evasurum. Si non speret pecuniam*, Margo. *Subiturus aliquod fuit discrimen, ex quo evasurum se non speret. Pecuniam spectavit?* Obr. *Evasurum se vix speret*, malebat Francius.

scilicet, ut locupletior periret: ut si destitutum in illis cogitationibus manerent tormenta, si tyranni ira, haberet illud intra conscientiam suam, accepisse se pecuniam; et paullo ante gravem argento manum fuisse. Ante igitur hae versabantur in animo huius cogitationes; ante istud, quod tu effecisse pecuniam putas, fecerat respublica, fecerat indignatio, fecerat ingenita virtus. Nec tu, nisi hoc intellexisses, ausus esses loqui, aut committere tam periculosum alieno secretum: videras vultum, audieras, quum raperetur aliqua virgo, ingemiscentem. Veromtamen cur non reponamus hanc contumeliam? non pro republica dedisti: scimus tyrannidem praecipue ad divites pertinere: illa, quam dederas, pecunia redimebas fortunas, pecunias tuas, immo salutem: quandoquidem plerumque perire vobis in lucrum crudelitatis alienae, necesse est. Habes igitur satis magna istius liberalitatis tuae pretia: securus es, nunc dominus, nunc dives: desiisti fortunam tuam timere, desiisti odisse, quidquid iactas. Ego tamen, inquit, dedi, quod esset pro praemio: ideo ergo exigis, ut respublica non reddat? et, si quid tu privatus liberaliter fecisti, universam civitatem vis facere sordide? Quamquam ne remittis quidem istud reipublicae, sed in te transfers; ut ne voluntati quidem tuae obligati simus, si pecuniam ideo dedisti, ut praemium acciperes. Hic porro, si quid avare, si quid cupide fecisset, tua potius pecu-

Intra conscientiam) *Contra cons.* Aerod.

Gravem argento manum) Respicit illa Virgil. Ecl. 1: *Nonnumquam gravis aere domum mea dextra redibat.*

Quod tu effecisse pecuniam) Francius putabat et posse legi, *quod te effecisse pecunia putas.*

Quandoquidem plerumque perire) *Quandoque perire vobis, plerumque in lucrum,* Aer. *Pleraque* malebat Francius, et mox, *liberalitatis tuae praemia.*

Securus es, nunc dominus) Al. *Securus es in domo tua, nunc dives es,* Marg. Aerod.

Timere) *F. timere tuam, obedisse* (*dedisse* Marg.) *odisse, quicq.* Aero-

nia, quam ipsa lege ad tyrannicidium conduceretur? Tu illi dicis; Accipe pecuniam: respublica dicit; Opta quod voles: ut avarus sit et cupidus, utrum plus est? Verum hic se affirmat, ne praemia quidem ista spectasse, quum faceret. Oblitus sum, inquit, ante omnia salutis meae: commodum civitatis, universorumque spectavi, tum, si quid ad me proprie pertinebat, famam, ituramque in posterum gloriam huius, quae subinde obiicitur, paupertatis, siquidem facilius virtutem aluit.

CCCXLVI.

TVTOR FILII SVI IN ADOPTIONEM DATI.

ADVERSVS PATREM NE QVA SIT ACTIO, NISI DEMENTIAE. Quidam dedit filium in adoptionem: moriens ille, instituit patrem eius naturalem tutorem; ille tutelam gessit: rationes reddidit. Accusare ille vult patrem tutelae male gestae. Praescribit ille, quod actio non sit adversus patrem, nisi dementiae.

SERMO

Natura rei fortasse hoc fecerat, ut hic pater, quem filius reum vult facere, irascatur, atque eo magis irascatur, quod de filio bene meruit, non tantum generando, sed etiam dando in adoptionem. Sed non semper sequendi sunt affectus, et plerumque consilium his praeponendum est. Hic enim pater, etsi revera irascitur, dissimulare hoc debet, et agere mitem

Tum, si quid) *Non* (*si quid* etc. *gloriam. Huius q. s. o. paupertas*, Aer. *cum* al. *aut*, Marg.

Ituramque in posterum) *Ituramque ad posteros*, volebat Francius.

Hoc fecerat) *Hoc ferat*. SCHVLT. ita alios legere in Marg. Aerod. notatur, et recte puto.

Atque eo magis irascatur) Haec abiecit Aerodius.

Agere mitem) *Agere invicem in diligentem*, Aerod.

et indulgentem: nam quum praescribat hoc, approbare debet iudicibus; idcirco praescribere se, ne cum filio gravius contendat: alioqui si haec causa praescribendi non est, supererit, ut diffidentia videatur in causa.

DECLAMATIO

Cvm patre actio ne qva sit, nisi dementiae. Alio crimine me reum fieri manifestum est. Nemo dubitabit, quin id hac lege non liceat, si ego pater sum: atqui ne de eo quidem dubitari poterit, quin pater sim. An hoc negas, me esse, qui genuerim, qui educaverim? et, ut aliquod argumentum ex eo ipso, quod contra me ponitur, ducam, me esse, qui dederim in adoptionem? Si haec parum firma sunt, leges testamentum, quo tutorem accepisti; patrem tibi tutorem dedit: at enim dando in adoptionem, ius omne translatum est.

CCCXLVII.

ABSENTE MARITO RVMOR ET NVPTIAE.

Advltervm cvm advltera liceat occidere. Vxor peregrinantis mariti mortem rumore cognovit. Heres inventa, nupsit adolescenti cuidam, et domum in dotem dedit. Supervenit maritus nocte: utrumque occidit. Reus est caedis.

Approbare) *Hoc approbare*, Aer.

Leges testamentum) *Lege test.* Sch. et Obr. *Legas testam. quo* (*quod* Marg.) *tutorem a.* Aerod. *legas t. quo t. a. quod patrem t. t. dedit*, Francius.

At enim) *Etenim.* Schvlt.

Ius omne) *Non ius omne.* Schvlt. Reliqua desiderari notavit Aerod. qui et videri vult L. *adoptivum*, ff. de in ius voc.

DECLAMATIO

Adulteros fuisse in mantrimonio constat; nemo negat. Matrimonium duobus generibus solvitur, aut repudio, aut morte alterius: neque repudiavi, et certe vivo: sed rumor de morte venit; haec statim nupsit, alio marito: quid est hoc aliud, quam improbius adulterium? Meae igitur nuptiae manserunt, illae non fuere legitimae: legitimum porro matrimonium, nisi soluto priore, esse non potest: an opinione contenti sumus? Isto genere etiamsi caedis absolvar; omnibus tamen periclitor bonis:

Matrimonium duobus generibus solvitur) Paulus addit, *captivitate, vel alia contingente servitute.* Sed servitutem morti comparamus: et praeterea quod ad captivitatem attinet, exquisita potius et subtili ratione distrahebatur hoc modo matrimonium, ut Iustinianus ait nova Constitut. 22, eratque magis occasio quaedam bona gratia divertendi post quinquennium, aut certo de mariti morte accepto nuntio, quam ut perpetuus esset ille solvendi matrimonii modus. Licet enim uxor captivi, mutata mariti conditione, non sit quasi in matrimonio, ut Tryphoninus scripsit lib. IV Disputat., tit. de captivis, tamen ita nuptarum loco est, ut alii temere nubere non possit, l. uxores, ff. de divortiis. Sed sive hic maritus captivitate, aut servitute, sive militiae expeditione, aut longinqua alia profectione abfuerit, aut quatenus abfuerit, quadriennium, quinquennium, aut septennium: et vel iure Civili vel Pontificio utamur, haec nunc nihil ad hanc declamationem. Illa ex suis locis peti poterunt ex d. l. uxores, ex l. uxor. C. eod. tit. ex nova constit. de nuptiis, 22 et 117 io ex. cap. in praesentia de sponsal. et matrimon. At hic quaeritur (de quo ap. iuris nostri interpretes magna contentio est) quum accepta morte viri, liceat uxori alteri nubere, an ad hoc sola fama, vox communis et rumor sufficiat, ut hinc certa et sat probata mors mariti dici possit. Quae varie a variis tractantur in l. 2, §. si dubitetur, ff. quemad. test. aper. Sed me declamatio haec persuasit, ut eorum sententiam sequerer, qui illud amplius in rumore et fama considerant, an statim profecto marito, rumor ille ortus sit: an statim uxor alteri nupserit, nullumque reliquerit rumoribus tempus, *quo senescerent:* (ut inquit Tacitus) an nihil praeterea praetermiserit, quo aliunde certiorari posset. Ait enim hic Quintilianus: *Sed rumor de morte venit: haec statim nupsit alio marito;* et postea, *audita morte mariti, non inquisivit ubi periissem.* Quae iterum tam cito nubit, non sine probri suspicione nubit. Qua ratione Iulius Caesar quasdam nuptias diremit, etiam quum praecessisset divortium. Aerod.

Morte alterius) *Alterutrius*, Francius legebat; et mox, *nupsit alii marito. Nupsit, alio marito*, Obr.

Omnibus tamen) *O. tantum*, Marg. Aerod.

quippe testamentum meum lectum est, et uxor omnium bonorum heres inventa est: et ego scilicet testamento meo exheredatus? quod si ius domini post hanc opinionem retinui, retinui etiam mariti: mihi ad defensionem hoc satis est, licuit: possitis occisorum fortasse misereri, quod decepti sunt, quod illos spes sua fefellit: adulteri tamen fuerunt, etiamsi ignoraverunt. An ego, si ignorassem, quod liceret, non occidissem? utrum domum meam non fui intraturus? an me in alium cubiculum, iuxta adulteros meos collocaturus? an quum venissem in cubiculum, et iacentem cum adultero uxorem meam deprehendissem, excitaturus tantum? quid deinde? recepturus ne, an cessurus? si talem habiturus eram animum, dii, gratias ago, quod nocte veni. Vos profecto, dii coniugales, hanc illi mentem dedistis, ut domum in dotem daret, ut eadem familia excubaret; ut is ianitor esset, qui me admitteret; ut reversus denique nihil novi invenirem, praeter adulteros. Ergo uxor sic a me amata, testamento relicta heres, audita morte mariti, non inquisivit, ubi periissem, non aliquos certiores nuntios, non reversuros a supremis officiis servulos exspectavit:

Quod si ius) *Quid si ius*, Marg. Aer.

Mariti) *Mariti, uum mihi a. d. h. s. est?* Aer. *Maritum mihi*, Marg.

Licuit) *Licuit, dicitis, occisorum*, Aerod.

An si ignarassem) *An ego si ignorassent*. SCHULT.

Quod liceret) *Quomoda l.* Aerod. *diceret*, alii, *si ignorassent, quomoda dicebat, non*, Marg.

An me in alium cubiculum) Scribe, *in idem cubiculum*. GRONOV. *In meum cubiculum*, Obr. *in aliud*, Schult. *in illud cubiculum*, Francius.

Excitaturus) *Ne excitaturus tamen fui? Quid demum r.* Aerod.

Animum, dii, gratias aga) Hic malim: *Si talem habiturus eram animum, diis gratias aga, quod nocte veni.* GRONOV.

Nihil novi) *Nihil navum*, Aerod.

Ergo uxor) Pertinet ad hoc l. *uxor.* C. de Repud. PITH.

Non aliquos) *Nan alia quas*, Marg. Aerod.

Reversuros a supremis officiis servulas exspectavit) Porcius de Terentio: *Eorum ille opera ne domum quidem habuit canducticiam; Saltem ut esset, qua referret abitum domini servolus.* Quod male mutavit Scaliger: *qui referret obitum domini, servolus.* GRONOV. *Reversos*, vocabat Francius.

sed festinato quoque nupsit, et in novae libidinis amorem mea iudicia protinus transtulit, in eadem domo, in eodem cubiculo, in eodem lecto? adeo mariti prioris etiam memoria abierat. Desii ista mirari, quum adulterum vidi iuvenem, propter quem tamdiu vidua esse non posset, quamdiu peregrinari poteram ego, qui uxorem sic amavi. Temere profecto, temere in longius ituri iter coniuges nostras domi relinquimus: subito absentium obliviscuntur, et paene cum ipsis toris uxorum pectora refrigescunt. Mirer nunc ego, unde rumor? quae tam maligno mendacio causa? cui fingere istud expedierit? ille profecto in causa fuit iuvenis, qui ad domum meam inductus est: quaesitus est locus. Iam vero bonorum meorum dira populatio, sicut notissimo Graeciae duci Vlixi, qui felicior tamen, solam in adulteris ultus est gulae voluptatem. Scio, iudices, quam difficile sit alienorum malorum imaginem capere: sit tamen, quantum cogitatione permittitur: unusquisque se illo loco ponat: ac primum illa, quae intra animum meum volvo, mente concipiat; quum reverterer ex peregrinatione longa, quam mihi attulerit cogitationem primus adspectus.

Festinato quoque) *Festinato quae.* Marg. Aerod.

Et in novae libidinis amorem) Puto *auctorem. Mea iudicia*, id est, quod ego ei testamento reliqueram. Ne facias cum Aerodio, *mea iudicia eludens.* GRONOV. *Mea iudicia protinus eludens, transtulit moechum in eadem*, Aerod. *Transtuli me in eadem*, Marg.

Etiam memoria abierat) Credo e libro esse Pithoei. Alioqui non incommode Thaddaeus et Aerodius, *memoriam abiecerat.* GRONOV.

Ituri iter) *Iter* omisit Aerod.

Cum ipsis toris) *Cum ipsis horis.* Aerod. *Ipsi cs oris*, al. *cum ipso conspectu oris*, Marg.

Inductus est) *Ductus est*, Aerod.

Iam vero) *Quam vero b. m. depopulatio fuit, ut notissimo.* SCHVLT. *Iam urbanorum meorum*, Aerod.

Felicior tamen) *Felicior tamen. Solam in adulteriis ultus est Sylla voluntatem*, Aerod.

Scio, iudices) *Sero iudicium*, Marg. Aerod.

Sit tamen, quantum) Aerodius, *sic.* Malim: *Se tamen, quantum cogitatione permittitur, unusquisque, se, illo loco ponat.* Deinde, *volui.* GRONOV. *Sed tamen*, Obr. *Sic tamen*, Schult. *Sic tamen q. e. permittuntur unusquisque: si illo*, Marg. Aerod.

Volvo) Francius volebat, *volvi.*

CCCXLVIII.

CVM PRODITORIBVS CARCER INCENSVS.

IMPERATOR IN BELLO SVMMAM HABEAT POTESTATEM. Imperator proditionis suspectos in carcerem coniecit: ex transfuga comperit eadem nocte finitum iri proditionem. Incendit carcerem: perierunt illi, qui erant in carcere: hostes recesserunt. Accusatur, quod de indemnatis sumpserit supplicium.

DECLAMATIO

Si ratione defendi non possem, iure defenderer. IMPERATOR IN BELLO SVMMAM HABEAT POTESTATEM. Id quod obiicitis, ut nondum obiiciam, propter bellum factum est, in bello factum est: usus sum igitur lege; viderimus, quam utiliter constituta, et necessaria quoque. IMPERATOR IN BELLO SVMMAM HABEAT POTESTATEM. Ante omnia non id tempus, quo iudicia exerceri, quo leges retinere vim suam possint: ista pax spectat, et diligentiorem rerum inquisitionem securitas habet: non vacat in bello curam agere singulorum. Ad hanc rationem accedit illud quoque, quod administrare non potest bellum, nisi tantam potestatem habuerit, imperator: tot millia conscriptorum militum in aciem educere, assi-

Finitum iri) *Finem omnem et effectum proditionis*, Aerod. *Finitimum in proditione*, Marg.

Vt nondum obiiciam) Aerodius, *ut nondum proditionem obiiciam*; malim: *Id quod obiicitis, ut nondum diluam, propter bellum factum est*. GRON. *Obiicitis duci nondum obiectum*, Sch. *Obiicitis* (*ut nondum adiiciam propter bellum factum esse*) *in bello* s. e. Obrecht.

Necessaria) *Necessario*, Aerod.

Non id tempus) *Non id esse* t. Aer.

Ista pax spectat) *Ista pacem spectant*. SCHVLT.

Habuerit, imperator) *Imperator* deest Aerod.

gnare loca interim periculosa, tuendos cives, expugnanda hostium castella, non potest sola ratio; opus est et metu. Quid si pleraque accidunt, in quibus praesenti poena castigare necesse est eos, qui peccaverunt? ad haec igitur omnia provisum atque prolatum est, ut imperator summam potestatem haberet. Quid tamen a nobis exigi oportet? bonam voluntatem: erraverim sane, si id satis probationi existimavi, si hoc ad utilitatem civitatis pertinere credidi. Quis damnaverit eum, qui duabus potentissimis rebus defenditur, iure et mente? quid si etiam ratio hoc faciendi fuit? Forsitan et lente et nimium periculose fecerim, quod suspectos proditionis, tantum in carcerem duci iussi. Nihil egeram, non satis civitati prospexeram: hostis idem speravit: tamen hoc ne ab accusatore quidem reprehenditur. Iam igitur de his, qui in carcerem duci debuerunt, levius est supplicium, quacumque ratione sumptum est. Nunc quare sumptum? proditionis finis atque effectus omnis, in proximam nobis noctem denuntiabatur, puta falsum: quis non ignoscit rem tantam timenti? non enim discrimen

Tuendos) *Ad tuendos*, Aerod.

Non potest sola ratio) Francius corrigebat, *nil potest.*

Prolatum est) *Perlatum*, Latinius; *probatum est*, Aerod.

Oportet? bonam voluntate) *Oportet? bonam, bonam voluntatem.* Ed. al. *Oportet? Quoniam bona voluntete erraverim: sane si.* SCHVLT. *Oporteat?* Aerod.

Nihil egeram, non satis civitati prospexeram) Sensus est, quantum ex his verbis colligi potest. Si quid in eo peccavi, id fuit tum maxime, quum proditores non statim iussi interfici. Sed aliqua tamen adhuc huius facti excusatio est, quae tamen in maiorem accusationem venire possit, si ab accusatore reprehenderetur. Quia videlicet nullum tam diligentem delectum militum habueram, nec ita civitati prospexeram, ut viris et viribus undique, et adversus omnem proditionis metum tueri posset: debueram, inquit, statim de suspectis supplicium sumere, nec exspectare iudicium transfugae. AEROD. Qui edidit, *nihil legeram.*

Levius est supplicium) Delet *est* Latinius.

Rem tantam timenti) *Rem tamen t.* Aerod. *Rem talem t.* Marg.

paucorum capitum agebatur. Au aliquid esset haec civitas, an templa, an vetustissimae vestigium saltem urbis relinqueretur? an liberi vestri coniugesque traditam a maioribus per manus in hoc usque tempus libertatem semel perderent? Pro his animadvertere in paucos indignum est? et exercitus partem dicimus, et in

Capitum agebatur. An aliquid) Aer. *agebatur. Agebatur an aliquid.* Sensum procul dubio tenuit. Sed idem salvus est, nihil aliud quam mutata distinctione: *Non enim discrimen paucorum capitum; agebatur, an aliquid esset haec civitas.* Sic breviter et efficacius dicitur, quod integrum est: *Non discrimen paucorum capitum agebatur, sed agebatur.* GRONOV. *Agebatur, sed an.* SCHVLT. Gronovium sequitur Obrechtus.

An aliquid) Vide ad Prooem. Iust. Orat.

An templa, an vetustissimae) *An templa vetustissima, an vestigium.* SCH.

An liberi vestri) *A. l. nostri,* Aer.

Et exercitus partem dicimus) Videtur legendum: *et exercitus partem ducimus* (seu *decimamus*) *et in aciem ductis militibus certe innocentibus multum contigisse imperatori videtur, si etiam incruentam victoriam referat.* PITH. Multos adhuc torquebit hic locus, si restitutio nostra non placeat. Decimari vero olim exercitum, nemo est qui ignoret. Vide Plut. in vita M. Crassi. Cicero pro Aulo Cluentio. Statuerunt ita maiores nostri, ut si a multis esset flagitium rei militaris admissum, sortitione in quosdam animadverteretur: ut metus videlicet ad omnes, poena ad paucos perveniret. Nam miles; qui locum non tenuit, qui hostium impetum vimque pertimuit, potest idem postea et miles esse melior, et vir bonus et civis utilis. Quare ne in bello propter hostium metum delinqueret, amplior et mortis et supplicii metus est a maioribus constitutus: ne autem nimium multi poenam capitis subirent, idcirco illa sortitio comparata est. Quod autem hic dicitur, *Pro securitate* etc. eodem pertinet, quo illud declam. 253 sup. Atqui ego etiam si plurimi vitam esse civium in hac civitate spectarem, bene tamen redimi capite unius civis pacem putarem. AERoD. *Partem decimari vidimus, et in aciem eductis militibus, certe innocentibus multam contigisse, si Imp. videatur: etiamsi non incruentam victoriam referant.* Aliter Pithoeus, in quo cetera utcumque feras, sed tolerari non potest: *etiamsi incruentam.* Verum id alibi: immo laudabilius Spartae; ab hoc loco alienum. Hic enim paucorum supplicium in bello ita excusatur, quod bellum plerumque sit δημοβόρον: et rem magnam praestitisse imperatorem putare debeamus, etiamsi victor non paucos suorum perdiderit. Sed quid in hac parte attineat milites dicere *innocentes*, haud assequor. Itaque divinabam: *Et exercitus partem decimamus, sorte ductis militibus saepe innocentibus. Multum contigisse imperatori videtur, etiamsi non incruentam victoriam refert.* GRONOV. *Et exercitus partem dicimus, e. i. a. ductus multum c. etc. victoriam: si ferat pro hac* etc. Marg. Aerod. *Et exercitus partem decimamus, et in aciem*

aciem ductis militibus, certe innocentibus *, mpltum contigisse imperatori videretur, etiamsi non incruentam victoriam referat. Pro hac securitate si perierunt aliqui, ut parcissime dicam, non ignoscerem? Equidem intelligo, hanc esse conditionem omnium, qui administrationem reipublicae aggrediuntur, ut ea, quae maxime pertinent ad salutem communem, cum quadam sua invidia efficere cogantur. Quanta vi adversus me inimici consurrexissent, si istud sine causa fecissem? quid, si proditores fuisse, manifestum est? Putemus esse iudicium? et quatenus mavultis illos indemnatos dicere, quam innocentes, excutite causam. Sane non consummaverit primum suspicio, at certe transfugae hoc mentiendi causa quae fuit? homo, relicto exercitu suo, in civitatem nostram transgressus, quum rem periculosissimam fecisset, mentiretur? quum ad probationem rei caput suum obligaret, eadem nobis nocte denuntiat. Manifestum est autem fuisse hostibus propositum, civi-

ductis militibus certis, innocentibus, m. e. imperatori v. etiam si n. inc. victoriam referat: *certi* ut Virgil. I Aen. *per litora certos dimittam*, id est, quibus tuto credi possit, opposite ad proditores, declam. preced. *Certiores nuntii.* SCHVLT. *Et exercitus partem ducimus, et in aciem d. m., certe innocentibus* etc. *referat*, Obrecht.

Si perierunt aliqui, ut parcissime dicam, non ignoscerem) Lege: *non ignoscetis?* AEROD. *Non ignoscendum; vel, non ignosceretis.* SCHVLT. *Non ignoscere me quidem.* Al. *ut non perirent aliqui* etc. *Non ignoscerem, v. aliquid*, Marg. Aerod.

Et quatenus) *Et (quatenus mavultis) illos l. d. tanquam innocentes*, Aerod.

Non consummaverit primum suspicio) Lege: *Sane non consummaverint proditionem susceptam: certe transfugae* etc. AEROD. *Innocentes excutite. Causam sane n. consummaverit, primum suscipiat certe transfugae. Hoc*, Marg. *Sane non consummata*, vel. *confirmata, fuerit prima suspicio.* SCH. *Non consummaverit crimen suspicio*, Obr.

Relicto exercitu) *Imperatore relicto suo*, Aerod.

Mentiretur? quum) *Mentiretur, quum a. p. r. e. s. obligaret? Eadem* etc. Obr. *Quum approbatio rei caput s. obligaret? Eadem n. n. denuntiavit*, Aerod.

Eadem nobis) *Condictam nobis noctem denuntiat*, ut *condictus dies* Plauto. SCHVLT.

tatis nostrae per proditionem capiendae. Qui proditores fuerint, recedendo confessi sunt: quid enim est causae, cur qui ad illud usque tempus civitatis permanserant, post incendium carceris, post mortem suspectorum nobis civium, continuo discesserint? Hic ratio illa quoque est, quod sic exegi supplicium ab illis; si modo hoc est exigere supplicium. Miratur aliquis, si non timui educere, si quum tanta conspiratio in civitate nostra nocentium esse diceretur, ut prodere possent etiam ex carcere, vel cum tota sua custodia eos obrui malui? His illud quoque adiici potest, plurimum differre, utrum quis supplicium exigat ab indemnatis, an si aliquos securitatis publicae causa occiderit, supplicium vocetur, quod civitas praestitit. Si vero hoc pro salute communi fuit, non odio illorum factum est; imperatoris fortasse consilium reprehendi potest, factum certe damnari non potest.

SERMO

In summa parte controversiarum talium quaeri solet, ecquo animo fecerit hoc imperator? In hanc partem satis firmam causae fiduciam videtur habere: quid enim huic proferunt inimici, praeter odium commune omnium proditorum?

Qui proditores) *Quod pr.* Marg. Aer.

Ad illud usque tempus civitatis) Aerodius: *in absidione civitatis.* Lege, *in civitate permanserant.* GRONOV.

Miratur aliquis, si non timui educere) Aerodius: *miratur aliquis? exercitum simul educere.* Scribendum est: *si timui educere*, pota in forum, ut convincerentur apud iudices, et tum demum lege cum illis ageretur. Sic Decl. 322: *Educendus tamen ad magistratus.* Ita enim ibi quoque scribo: non *Deducendus.* Decl. 270: *Pater alteram eduxit ad magistratus.* GRON. *Sit exigi sup. mittatur aliquis si non timui*, Marg. Aerod. *Si hos timui educere*, Obr. *Si vas timuissem e.* Schult.

Obrui malui) *Obrui non maluisse*, Aerod.

Occiderit, supplicium) *Occiderit, supplicium vocetur, quod civitati praestitum.* SCHULT.

Quaeri solet, ecquo) *Quaeri solet id, quo animo*, volebat Francius, *Quaeri solet, ea quo a. f. i.* Aerod. *Q. solent ea, quo*, Marg.

Quid enim) *Quod non hic profecerit inimici odium propter c. n. p.* Aerod. *Quod non huic profecerunt*, Mar.

CCCXLIX.

RAPTORIS PATER, DEMENTIAE REVS.

Raptor, nisi et suum patrem exoraverit et raptae, intra xxx dies, pereat. Rapuit quidam: exoravit patrem raptae: suum non exoravit. Dementiae accusat.

SERMO

Non dubie pater hic intelligi vult, se filii sollicitudine esse contentum, et hanc xxx dierum moram pro ultione habere, sed hoc si palam indicaverit, perdet artem: et si liberare filium sollicitudine semel destinavit, brevius habet statim ignoscere. Varianda erit eius actio, ut filium dicat morte dignum: an posset ipse perseverare, dubitet. Non tamen praetereunda sunt illa, quamvis communia cum aliis controversiis generis huius, quae circa ipsam quaestionem dementiae versantur. Negabimus enim crimine uno posse deprehendi dementiam: et hoc propositum nostrum adiuvabimus finitione, ut dica-

Raptor) Similis huic et eiusdem argumenti declamatio est apud Senecam lib. II, declam. 2, et lib. III controvers., 17. Ex hac facies iudicium. Item in Sermone observabis eadem hic praecepta tradi, quae eodem lib. IX, cap. 2: *Est latens*, inquit, *et illa significatio, qua quum ius asperius petitur a Iudice, fit ei tamen spes aliqua clementiae: non palam, ne paciscamur: sed per quandam credibilem suspicionem, ut in multis controversiis, sed in hac quoque, Raptor nisi intra trigesimum diem, et raptae patrem et suum exoraverit, pereat. Qui exorato raptae patre, suum non exorat, agit cum eo dementiae. Nam si permittat hic pater, lis tollitur: si nullam spem faciat, ut non demens, crudelis certe videatur, et a se Iudicem avertat.* Aerod.

Brevius habet statim ei cognoscere) Hoc est, non exspectato legitimo tempore, quod fuit 30 dierum. Agit enim hic filius praemature, et mediis diebus accusat, ideo quia exorato patre eius, quae rapta est, statim suum exorari putavit oportere, si quidem sanae mentis esset. Verum pater differt ob eam causam, quod (ut Iunius Gallio dicebat) hinc iniuria est, hinc natura: et facilius est iniuriam donare, quam crimen. Aerod. Qui edidit, *statim ei ign.* sed in Marg. *cognoscere.*

Varianda erit eius actio) Id est, coloribus et ad speciem accommodatis verbis, exornanda erit eius actio et oratio. Aerod. Francius legebat, *varianda egitur eius.*

An posset) *An possit*, Aerod.

mus, dementiam esse ablatum rerum omnium intellectum: alioqui neminem tam felicem, qui non aliqua poenitentia digna faciat, qui non subiectus sit errori: et hoc proprium non dementis esse, verum hominis. Atque ad hoc, quod commune cum omnibus est, aliquid etiam proprie applicabimus, quod eius generis dicitur dementia esse, de qua iudicium est, ut emendari une verbo possit. Porro quum adeo confessum sit, dementiam non posse curari, ut ne illud quidem adhuc inveniri potuerit, quae causa faceret dementiam, ubi animus consisteret: profecto non poterit videri dementia, quae est in hominis potestate.

DECLAMATIO

Si exoratus fuero, statim non modo sanus, verum etiam bonus pater et indulgens ero. Vis scire, fili, quid sit dementia? deducere se in periculum capitis cupiditate: non intelligere pacem, nòn intelligere leges: et si quid super hac momenti fortuna praesens iudicium habet, accusare eum, qui exorandus sit: non est igitur dementia: nec refert ad praesens iudicium, neque ad vestram

Proprie applicabimus) Francius legebat, *proprii*. *Proprium*, Aer. *aliquid esse proprie applicamus*, in Mar.

Vt emendari una verbo passit) Seneca ex Gallione, *Tu non mecum agis, quod nan exorasti: sed quad non exoraturus es. Puta enim hodie me exorari demens, num ego demens videbor, qui uno me verbo sanare possim?* Ita enim restitui. Aer.

Vbi animus consisteret) Nempe illud est, quod ex Aelio Fusco ait Seneca, *Nan possum exarare: tamdiu nova more obiicit dementiae constantiam.* Aerod. *Consistere* proprie dictum de sanae mentis hominibus; Cicer. I Verr., 3: *Religiones etc. consistere eius animum sine furore atque omentia nan sinunt;* ad Q. Fratrem II, 3: *Vt neque mente, neque lingua, neque are consisteret.* Plaut. Poen. I, 11, 133: *Facta actutum constiterit lymphaticus.* Burm.

Quae causo faceret) *Quae facerent*, Aerod.

Cupiditate) An, *stupiditate?* Sch.

Et si quid supra hac) Lege, *At, si quid supra hoc momenti formula praesentis iudicii habet, accusas eum* etc. ita contra *fartuna* pro formula, decl. 342. Schult. *Supra hoc*, Aerodii Edit. et al. *super hac*, Obr.

Nec refert) *Nec te fert*, Marg. Aerod.

pronuntiationem, an ego durus pater, an ego nimium severus: non de hoc quaeritur: satis est, non esse furiosum. Non exoro te, inquit, quum rapuerim: miraris? hoc enim est, quod te in hoc impulerit: adhuc quid feceris, nescis. Non dico illa, quae fortasse tibi leviora videantur, quae ad materiam pertinent: Expugnasti domum, et virginis praetextam scidisti, et puellam usque in eam iniuriam traxisti, qua nihil gravius bella habent. Tu, qui in id te periculum demisisti, ut tibi exorandus esset pater, miraris, quod non exorasti patrem? Si incidisses in illos felicioribus seculis natos, cum quibus virtus magis commune bonum erat, non exspectassent legem, non exspectassent tricesimum diem. Nunc me merito contemnis: flentem aliquando vidisti: non auderes accusare patrem, si timeres. Tu, si incidisses in illum, qui laudatas filii sui cervices amputavit, si incidisses in illum, qui indiciis propinquorum atque amicorum contentus fuit, opinor, habuisses tempus querendi? habuisses tempus, non dico deferendi

Non exoro) *Nec exoro*, Ed. al.

Qui in id te periculum) *Qui inulte per.* Marg. Aerod.

Non exspectassent trigesimum diem) Quae mora ob duriores et severiores patres lege concessa, ut hoc intervallo mitiores fiant et indulgentiores. Aer.

Nunc me merito) *Me* ignorat Aer.

Si timeres) *Si timeres eum*, Aerod. *Si timeres tu, si incid.* Marg.

Qui laudatas filii sui cervices) Nic. Faber mavult, *laureatas.* Cui optimo et amicissimo viro lubens adsentior. Pith. Brutum, Cassium, Posthumium Tiburtum, Manlium Torquatum, Aulum Fulvium, et alios eiusdem notae severitatis intelligit. Aerod. *Laudati filii sui.* Schult. *Laudatam f. s. cervicem*, Francius. Sed *laudatae cervices* possunt exponi pulchrae. Ovid. Ep. XVI, 131: *Sed mihi laudatam cupienti cernere formam* etc. Vid. Heins. ad Ovid. V Met., 59, nisi hic pro olim laudatis, ob virtutem et fortitudinem praestaret capere, ut decl. 4: *Laudatae manus*, quia tamen hic ad Brutum respici puto, de cuius filii nec forma, nec virtute quidquam referunt scriptores, malim *nudatas filii sui cervices;* nam Livius lib. II, 5: *Nudatos* coniuratos, Virgis caesos, et securi percussos ait. Burm.

Qui indiciis) Ad Cassium respici putat Schultingius; vide Flor. I, cap. ult. et ibi comment.

Contentus) *Commendatus*, Aerod. al. *Condemnatus*, vel, *commentus*, Marg.

patrem, sed diutius rogandi? Illi vere fortes, et viri fuerunt, qui quum hoc meminissent, liberos a se reipublicae gratia procreatos, bene impendi crediderunt exemplo. Ego tacere contentus sum, quum exorari debeam. Sic agis mecum, tanquam etiam, si praestitero tibi, plus alii debiturus sis. Confutabit, opinor, indulgentiam meam ille melior, ille mitior: ego vero facilius frangerer, si ille irasceretur. Aliquis, quum filia illius rapta sit, tam cito exoratus est? quis est ille tam demens? quid est istud, quod ille se accepisse iniuriam non putat? quod omnia sic agit, tanquam exoratus ante tricesimum diem? Quid ergo, inquit, occides? debeo, si quid in me fuerit fortis animi: si quid virtutis incorruptae, faciam: duret tantummodo animus, non deficiam, non deflectar: etiamnum fortis sum; etiamnum posse videor: sed supersunt dies. Non blandior tibi: quotidie me hortor, et instigo animum meum, et totam sceleris tui deformitatem pono ante oculos: et illud nescio quid, quod persuasioni meae repugnat, volo perdomare. Bene facis, quod accusas: turpiter deficiebam, prodebamque necessarium civitati exemplum: iamque in eam venturus eram hominum suspicionem, tanquam me permittente fecisses. Hoc age: dic insanum, dic furio-

Sed diutius) *Sed dico ius rog.* Aer. *Sed d. plus r.* Marg.

Bene impendi crediderunt exemplo) Frontinus IV Strateg. 1, 33: *circumacta ad litus universa classe comprehensum supplicio affici iussit, et quens occisuri per ignominiam hostes fuerant, exemplo potius impendit.* Gronov.

Exorari debeam) *E. non debeam*, Aerod.

Sic agis) *Si agis*, Ed. al.

Quis est ille tam demens) *Clemens*, Obr.

Demens? quid) *Demens? Quid est illud, quod nobis nimium* (*minimum* Marg.) *convenit? quid est istud quod* etc. Aerod.

Occides) *Occidis*, Aerod.

Deflectar) *Deflectar etiam. Non fortiss.* Marg. Aerod.

Etiamnum) *Etiam nunc fortissimum, etiam nunc constantissimum vincere posse videor*, Aerod.

Et illud) *Sed illud nescio q. m. repugnat; volo perdonare*, Aerod.

Tanquam me permittente) Quintil: supradicto loco, *Nam si permittat hic pater* etc. Seneca lib. II, decl. 4.

sum, dic longe ab intellectu sanguinis sui positum: vide ne rogaveris: quid enim acturus ad genua provolvendo, adhibendo amicos, flendo in pectus meum? insanus sum, nihil sentio, ad illum patrem tuum.

CCCL.

AQVA FRIGIDA PRIVIGNO DATA.

Qui habebat filium, amissa matre eius, aliam uxorem duxit. Incidit in gravem valetudinem filius: convocati sunt medici. Dixerunt moriturum, si aquam frigidam bibisset: dedit illi noverca aquam frigidam: perit iuvenis. Noverca accusatur a marito veneficii.

DECLAMATIO

Veneficii ago: filium meum periisse, et ea potione, quam dederit noverca, periisse, non difficile probabo: nam et datam a se potionem non negat: et eam periculosam fuisse, quae praedicta sunt, ostendunt. Ne.

Putas me accusotori permissurum, quod filio negavi? ita enim legendum est, non, *promittendum*; et postea, *me miserum, quia pene permisi*, non, *qua pene*. Aerod. Qui, *me permittentem. Hoc oge:* edidit.

Flendo in pectus) An, *flendo durum pectus meum*, an, *ut flectas pectus meum*. Schvlt.

Insanus sum, nihil sentio) Seneca, *Ego moriar*, inquit, *hoc si reo dicis, non curo: si Iudici, videbo: ei dementi, non intelligo.* In iis, quae sequuntur, aliquid deesl. Aerod. Qui, *nihil sentio; enim illum ad p. t.* edidit.

Ad illum patrem) *Adi illum patrem tuum*, Schult. Francius et Obr. forte, *odi ad illum patrem*; ut saepe Cicero, Nepos et alii.

Perit iuvenis) *Periit magno iuv* Aerod. al. *continuo*, vel *magno omnium moerore*, al. *mogno frigore*, Marg.

Veneficii ogo) Vid. Torr. ad Hor. Epod. V, 73. Almel.

Ago) *Ego filium* etc. Aerod.

Non difficile probabo) Vell. Pater. II, 63: *Sibi difficile consentiens.* Sch. Ita in sermone decl. 352: *Non difficile persuasisse*: quare Francius frustra est, qui malebat, *non difficile probatu*.

Eom periculosom) *Ea periturum fuisse.* Aerod. *Eo periculo fuisse:* vel, *eam periculo fuisse*, Marg.

Quoe praedicta) *Iis, quoe proedicta sunt, ostenditur.* Schvlt.

Ostendunt) *Ostendit*, Marg. Aer.

ignorantia quidem defendi potest: id quod accidit, denuntiatum est: itaque non tam in defensione fiduciam habet, quam in lege: nec tam dicere potest, scelus se non fecisse, quam illud, impune fecisse: negat enim se teneri posse veneficii, quoniam non dederit venenum. Postea videbimus, et quomodo intelligendum sit venenum, et an hoc, quod datum est, illo tempore fuerit venenum: interim putemus nullam legem huic sceleri proprie esse constitutam: nonne proxima utendum est? Non ignoro esse frequentem huiusmodi in iudiciis minoribus dumtaxat contentionem, ut pecuniam, excidisse formula, ut aliter, quam potuerit, agere dicatur. Sed haec tunc valent, quum ostenditur ius aliud, quo agendum sit: itaque si dicis, qua lege alia accusare debuerim, merito excludis hanc, qua lege ago. Sed neque hanc actionem meam admittis, neque aliud demonstras, quo recedam ab hac lege depulsus: hoc contendis, ut istud, etiamsi scelus sit, facere licuerit. Atque hoc etiamsi non proprie conscriptum, consuetudine iudiciorum consequens est, quoties aliqua propria actio in rem non detur, uti proxima et simili. Nulla tanta esse potuit prudentia maiorum, quamquam fuit summa, ut ad omne genus nequitiae occurrat: ideoque per universum,

Se teneri) *Se tamen teneri*, Aer.

Nonne proximo utendum est) Haud dubie, *proxima:* nempe lege. Gron.

Vt pecuniam, excidisse formuln, ut aliter) Aerodius: *ut pecuniariis, an excidisse formula, qui egerit aliter.* Coniiciebam: *contentionem de pecunia, ut excidisse formula, qui aliter, quam potuerit, egerit, dicatur.* Gron. *Vt pecuniarum excidisse quem formula, ut vel aliter: ut* pro quod. Sch. *Vt petentem excidisse formula, ut* etc. Obr. *Vt petitor excidisse*, Brisson. de Verbor. sign. in verbo *cadere:* ego credo haec, *ut pecuniam*, adscripta a glossatore, ut explicaret illa, *iis iudiciis minoribus*, vel *contentionem*, quibus ut exemplum adscripsit, *ut pecuniae*, vel *pecuniariam:* et legendum, *contentionem, ut excidisse formula, si aliter, quam potuerit agere, dicatur.* Burm.

Qua lege ago) *Quam lego: sed neque huc*, Marg. Aerod.

Atque hoc) *Hoc* deest Aerod.

Consuetudine) *Consuetudini*, Aer.

Vt ad omne genus nequitiae occur

et per genera singula conscripta sunt iura. Caedes videtur significare sanguinem et ferrum: si quis alio genere homo fuerit occisus, ad illam legem revertemur: si incideret in latrones, aut in aquas praecipitatus, si in aliquam immensam altitudinem deiectus fuerit, eadem lege vindicabitur, qua ille, qui ferro percussus sit: igitur et alia similia. Lex de aqua frigida scripta non erat; redeamus necesse est tamen ad eam, quae venena coërceat, quum aqua frigida id effecerit, quod venenum. Haec, ut remittam non fuisse hoc veneficium, nunc vero venenum quomodo interpretari et intelligere possumus? ut opinor, potionem mortis causa datam. Non quaeritur qualis sit, sed quid efficiat: nam ipsorum venenorum plura genera, plura nomina sunt; diversi etiam effectus. Aliud ex radicibus herbarum contrahitur, aliud ex animalibus mortiferis reservatur; sunt quae frigore sanguinem gelent, sunt quae calore nimio vitalia exurant; omnia tamen haec sub unam legem veneficii veniunt. Quin illud etiam in rerum natura manifestum atque deprehensum est, alia esse aliis venena: quaedam mortifera nobis, etiam in remedium quorumdam animalium cedunt: quaedam, quae in voluptates etiam et luxuriam adhibentur, multis animalibus adferunt mortem: similis ratio et remediorum est. Cur igitur non sit differentia cum veneno, etiam temporis?

rat) Regula loquendi praecipit, *occurrerit*. GRONOV.

In latrones) Al. *latrinas*: fortasse rectius, vel *lautumias*. PITH. *Si occiderit in latrinas, aut in aquas pr.* OBR.

Igitur et alia) *Igitur et si alia similis lex*, ALT.

Venena coërceat) Vet. cod. *noceant*. PITH.

Haec, ut remittam) *Haec vult remittam*, vel *praemittam*, pro *praetermittam*. SCHVLT.

Vitalia exurant) *Sanguinem exurant*, Aerod.

Quin illud) *Quid? illud etiam*, Aerod.

Etiam in remedium) *Etiam remedio*, Aerod.

Quaedam, quae) *Quaeque in vol.* Aerod.

Adferunt) *Adferre*, Aerod.

nihil interest, quid faciat alias, nunc venenum est. Quomodo enim comparare ista possumus? ante omnia animo dantis, deinde effectu. Animus dantis qualis fuerit, non probavimus: interim de effectu constat: vultis aestimare? adeo certum fuit hoc venenum esse, ut praedictum sit. In summa, quid plus pati potuerat adolescens, si venenum bibisset? ponamus ex altera parte illam potionem, cuius tu nomen subinde iactas: pone ex altera potionem, quam tu dedisti: de utraque idem medici dicent: si nihil interest mortis, nihil interest criminis. Haec ad ius: sed ad ream legi suae applicandam, sane scrutemur et animum: non dico, quae sit quae dederit: interim hoc respondeo, Aquam frigidam dedit: sane medici non vetuerunt, non timuerunt: satis est, non permiserunt. Personam non onero, denuntiationem dissimulo: dedisti aegro, quod pater non dedisset. Si unus aliquis ex medicis nocituram tantum potionem

Qui faciat? alias) *Qui faciat alias, nunc venenum est.* PITH. *Quid faciat alias: Nunc*, Latin. et Francius. *Cur i. n. s. differentia eadem venenorum. Etiam tempore* (vel *temporis*) *non nihil interest. Quod sanat alias, nunc venenum est*, Schult. *Cur i. n. s. d. o. v. etiam temporis? nihil interest quid faciat alias, n. v. e.*, Obr. *Quum igitur tanta sit diff. c. v. an etiam temporis n. i. quo quis id capiat? alias nunc venenum est, nunc non est*, Aer.

Quomodo enim) *Quomodo autem.* SCHVLT.

Ante omnia) *An omnia*, Aerod. et, *affectu*, Marg.

Animus dantis qualis fuerit, non probavimus) Priores, *probabimus.* Scribe: *mox probabimus.* Mox enim: *sane scrutemur et animum.* GRONOV. *Nondum probabimus.* SCHVLT.

Interim de effectu) *Interim an de effectu constet, vultis aestimare?* SCH. *Existimare*, Aerod.

Venenum esse) *Esse* deest Aerod.

Legi suae) *Legi huic.* SCHVLT.

Medici non vetuerunt, non timuerunt) Aerodius: *hoc vetuerunt, hoc timuerunt.* Lege: *Sane medici non vetuerint, non timuerint: satis est, non permiserunt.* Pone, fac non vetuisse, non timuisse: satis peccasses, si dedisses illis inconsultis. GRONOV. In Aerodii editione est, *hoc metuerunt, hoc timuerunt*; in Marg. *Non met. sed non timuerunt: quod satis est, n. p.* SCHVLT.

Personam non onero) Non ergo quod sit noverca. SCHVLT. *Personam non vero den. dissimulo*, Aerod.

Dedisti aegro) *Dedisti ergo*, Aer.

esse dixisset; dicerem tamen, Fortasse moriturum non putaveris? nocere voluisti: hoc inter omnes medicos constitit, periturum esse, si aquam frigidam bibisset: dedisti, postquam certum erat. Velim scire, an aliquid tale in valetudine eius et ante feceris; nam sive fecisti, apparet, quomodo ad tantum periculum deductus sit: sive non fecisti, apparet fuisse causam, propter quam faceres. Non putavi, nec credidi medicis: adeone ignota medicinae experimenta sunt egenti vita bona?

M. F. QVINTILIANI

FINIVNT COLORATAE,

INCIPIVNT EIVSDEM TRACTATAE.

Moriturum) *Moriturum non putaverit, nocere noluit, tamen hoc inter etc.* Schvlt.

Et ante feceris) *Et sanitate f.* Aer.

Non putavi) *Non putavi nocere, dedi. Medicis adeone i. m. ex. sunt?* Aerod.

Egenti vita bona) An, *egisti vitam bene:* ut sit ironia alludens ad veneficium; vel *egisti invita bona:* nempe te poenitet, quod non ante noveris vim medicamentorum: ita necessitate bona fuisti. Schvlt. *Exigenti tribui: da bona*, Obr. Forte, *intelligenti vitae bona*: an tibi, qui sentis et intelligis bona et voluptates vitae, ignota sunt medicinae experimenta? Plin. XIV, 14: *Non intelligente bonum suum Italia.* Vide ad Petron. 175, Aerod. haec verba abiecit. Bvrm.

Eiusdem tractatae) Vet. cod. *Coloratae*, quod ordo ipse non patitur. Pith.

CCCLI.

EXSVL INDEX TYRANNIDIS.

Exsulem intra fines deprehensum liceat occidere. Ex suspicione tyrannidis sit actio. Exsul, apud quem dives fuerat hospitatus, scripsit senatui, se facturum indicium tyrannidis, si reditus sibi decerneretur. In curia quum ageretur, solus dives contradixit. Decreto tamen reditu, exsul ille intra fines est occisus. Dives tyrannidis reus est.

SERMO

Exsulem illum, qui occisus sit, dicemus, antequam damnaretur, fuisse civem seditiosum, omnibus sceleribus confessum: sed in illis quoque diu non fiducia innocentiae, verum audacia nescio qua omnia fingendi atque dissimulandi latuisse; et quemadmodum multos similes sui amicos habuerit, sic non pauciores habuisse inimicos: vix quidem illum, quamvis in manifestis sceleribus, nescio qua audacia repugnantem damnari potuisse. Expulsum autem (quod fere sceleratis pectoribus eveniat) graviter tulisse poenam: ac praecipue auctoribus eius fuisse infestum, quibus ut referre gratiam posset, quaesisse occasionem reditus: quod ut posset contingere, prius conterrere voluisse patriam, ut in communi servitutis metu, non tanti unius exsulis reditum, quanti securitatem omnium iudicaret. Dictitare igitur coepisse, apparari tyrannidem, instare patriae gravem servitutem, quaedam se comperisse. Has eius voces frequentes, quum forte eadem iter faceret, ad divitem perlatas: et protinus motum tali ru-

Dives tyrannidis) *Dives ex suspicione tyran. r. e.* Aerod.

Sceleribus confessum) *Confossum*, edit. aliae, ut *praeiudiciis confossus. Coopertum* Sallustius dicit. Schvlt. Puto respicere Clar. Virum ad Liv. V, 11: *Qui, tot iudiciis confossos praedamnatosque* dicit: sed an, *sceleribus confossus*, aut etiam *confessus* dicatur recte, dubito. Burm.

Auctoribus) *Actoribus*, al. *Exactoribus*, Marg. Aerod.

Conterere) Lege *conterrere*. Pith. *Prius eum terrere*, Aerod.

Ad divitem perlatas) *Prolatas*, Aerod.

more, certius aliquid ex ipso voluisse scire, quidnam exsul loqueretur; an arma aliqua apud eum, an vestigia saltem tyrannidis reperiri possent. Sibi quoque exsulem dixisse, apparari tyrannidem, sed nihil praeterquam inania verba se apud eum comperisse, illum autem hoc ipso accensum, quod fabulis suis iudicaret etiam a divite haberi fidem, non distulisse, quod diu cogitasset; misisse ad senatum indicii epistolam. Ad nuntium tam atrocis rei attonito universo senatu, divitem indicasse, quid ipse comperisset; quemadmodum sibi quoque eadem denuntiasset: intellexisse vanam illius, sine ullis argumentis, vocem: itaque dixisse nihil scire exsulem; supervacuo revocari. Ceteros autem, qui attoniti erant, decrevisse, tanti non esse unius exsulis reditum, ut diutius tali metu sollicita teneretur civitas. Hoc decretum senatus non omnibus fuisse notum: etenim festinatione quoque in eiusmodi metu, praecipitari solere omnia: legem illam, quae exsulem intra fines iuberet occidi, nemini fuisse ignotam: eum igitur, qui multos inimicos haberet, non omnibus decreto senatus, omnibus iure exsulis noto, intra fines occisum, non esse mirandum. Multum adiuvat in defensione personae divitem, quod est integer: in qua parte etiam gloriari potest, ut dicat se odisse etiam aliena scelera.

DECLAMATIO

Tyrannidem paro: vides enim: cum sceleratis mihi convenit: revocari exsules volo, non etiam ficta illorum consilia deprehendo. An ego, si hoc cogitassem, tam

Sed nihil) *Si nihil praeterquam apud*, Aerod.

Indicii epistolam) Francius volebat, *indicem epistolam.*

Nihil scire exsulem) *Nihil scire, exsulem sup. revoc.* Aerod.

Vt diutius) *Vt divitis tali*, Aerod.

Paro: vides) *Paro iudices: non cum scel.* Aerod.

Non etiam facta) Vet. cod. *ficta*, rectius. Pith. *Non enim facta illorum, non consilia deprehendo.* Schvlt. *Quin etiam ficta*, Aerod. *volo non; Quin*, Marg.

aperte omnia egissem? et ipse potissimum ad exsulem misissem? protinus me ac propositum meum nocenti aperuissem? non hoc ipsum timere debui? Adiecissem huic suspicioni sententiam meam, ut viderer timere indicem? nihil debui minus, quam in metu, ipsum metum prodere.

CCCLII.

REVS TYRANNIDIS, QVI DELIBERAVIT VICTOR ARMA DEPONERE.

Ex SVSPICIONE TYRANNIDIS SIT ACTIO. *Quaedam civitas, quae bello laborabat, quum duobus proeliis victa esset, adolescens dives, nobilis, cum servorum et clientium manu armata processit in proelium; fugavit hostes. Populus redeunti portas clusit, quum aperturum promitteret, si arma posuisset: respondit dives, se deliberaturum: triduo deliberavit, rediit in civitatem, positis armis: reus est tyrannidis.*

SERMO

Divitem hunc dicemus natum honesta domo, patre militari, forti viro: a primis statim annis assuevisse studio armorum, magnum per se militiae usum collegisse. Quum autem subito bellum incidisset, factum alium ducem non iudicio, sed quodam casu, et incerta populi aura, nec sane vacasse tam subitum delectum ducum agere: factum ducem, qui nullum

Et ipse potius ad exsulem misissem) Immo, *ivissem*. In Themat. *apud quem dives fuerat hospitatus*. GRONOV. Sed *mittere* simpliciter amat uti Cicero, et alius quisque optimus Latinae linguae auctor; vide praeter alios ipsum Gronov. ad Liv. VIII, 23.

Protinus me) *Protinus ne propositum m. n. aperuissem? Nam hoc i. t. d.* Aerod. *meae apparuissem? non*, Marg. mox, *iudicem*.

Deliberavit victor arma deponere) *D. v. an arma deponeret*. SCHVLT.

Tam subitum) *In tam subitis*. SCH.

militiae usum haberet, nec aliunde victam duobus proeliis urbem. Tum demum intellexisse populum, qualem haberet ducem: et ante omnes amicos paternos frementes venisse ad divitem, palam questos de duce: adiecisse, Pater tuus, si viveret, pro patria arma cepisset: non esset passus vexari rempublicam et hostium armis, et imperiti ducis consiliis. Accensum his vocibus, pro salute, ac libertate omnium, pia arma cepisse, privatas quoque adiecisse vires: urbe egressum, solutos laetitia victoriae hostes, et nihil minus, quam eruptionem timentes, oppressisse. Hac victoria accensum, quasi in aemulatione, gravi dolore exarsisse ducem, quum diceret malo exemplo militare privatos: et quum omnes amici divitis cum divite essent, non difficile persuasisse, ut portas cluderet. Milites autem confecto proelio ad gratulationem redeuntes, portas clusas obstupuisse: posteaquam vero iussi sint arma ponere, aliquanto gravius exarsisse, veluti parricidas se excludi, et armatis hostibus inermes obiici. Hanc seditionem volentem sanare divitem, tempus petiisse non magis deliberandi, quam rogandi; et triduo illo nihil aliud egisse, quam modo singulos, modo universos rogasse: illos quoque securiores fuisse, posteaquam ex toto recessisse hostem crediderint. Rediisse autem se a bello ad iudicium, et in conscientia maximi meriti gravissimum sibi crimen obiici, ut qui solus rempublicam defenderit, opprimere voluisse dicatur.

Nec aliunde) *Nec aliud. Devictam d. p. u.* Aer.

Non esset passus) *Non etiam passus*, Aerod.

Imperitis ducis consiliis) *Imperiti*, Francius, Obr.

Quasi in aemulatione) *Accensam quasi illi aemulationem: Gravi d. ex. ducem.* Schvlt. Malim, *accensum quasi in aemulationem.*

Quum diceret) *Quum duceret*, Aerod.

Divitis cum divite) *Divitis*, *divites essent*: et mox *cluderent*, Aerod. Forte, *persuasisse populo, ut p. cluderet;* in Marg. Aer. est, *ut parens cluderet.*

Posteaquam) *Postea qui*, Marg. Aerod.

Securiores fuisse) *Securiores fecisse*, Marg. Aerod.

Ex toto) Vt Plautus, *ex virili.* Schvlt. *Ex tota regione cessisse*, Aerod. *Ex tortore*, vel *exterritum*, Marg. Ego nihil muto: elegans enim usus ille praepositionis *ex* cum adiectivo: pro *omnino*: sic Ovidius Epist. XVI, 158: *Nec venus ex toto nostra fuisset iners.* Vid. Schult. ad Senec. decl. 7, p. 115; ita *ex alto*, *ex facili*, et similia. Burm.

Defenderet) *Defenderit*, Aerod. Schul. Obr.

CCCLIII.

DISPENSATORES TORTI.

Qnidam ab inficiante petebat depositum. Dispensatores utriusque torti, contraria dominis dixerunt: de integro lis est.

SERMO

Petitor necesse est infamet dispensatorem snum, et dicat ab adversario corruptum; et ea fiducia esse illum inficiatum, quum promitteret dispensator, negaturum se etiam in tormentis: itaque ab adversario natnm, quum lis esset, Dispensatores torqueamus. Alterum hunc dispensatorem sani propositi dicet, qui semper accepisse se palam dixerit, et statim quum datus sit in tormenta, hoc sibi proposuerit, Quid? ego quo praemio mentiar? confessum esse. Et hoc in locis valens est, Tuus dispensator accepisse se ait, meus dedisse negat: huius potentior vox est, potest enim etiam per alium numerata videri pecunia. Initio autem dicet hic sibi placnisse servum: et ideo supra rationes esse positum, sed postea et licentia sua et secnritate domini, qui illi plurimum crediderit, esse in vitia a multis corruptum, anteqnam ab hoc: et ideo se deposuisse. Hanc sibi deponendi fuisse causam, qunm videret in malo statu rationes esse. Hoc necesse est adiicere, quia urgetur per interrogationem, quam causam deponendi habnerit. Inficiator dicat oportet, dispensatorem suum finem tormentorum quaesisse; ideo confessum, nt dimitteretur.

Quum permittsrst) *Quod promitteret*: sed confuudit et Plautus. Sch, *Quum pr. d. adversarii*, Asrod.

Itaqus ab) *Itaque se ab adversario subornatum*, Asrud.

Dicet) *Decet* Lsidsnsis edidit. *Sani propositi* (*praepositi* Marg.) *esss dicet*, Asrod.

Quum datus) *Quum datum*, Marg. Asrod.

Hoc sibi proposuerat) *Proposuerit*, Aerod. Schvlt.

Confessum ssss) *Sic confessum esse*, Schult. *ideo e. esss*, Aerod.

Huius potentior) *Vtra potentior*, Aer.

Hic sibi) *Hunc s. p. servum*. Scn.

Supra rationss) Sust. Claud. *Supraiumentarius*. Vbi vide Casaub. Schvlt. Vid. ad Pstron. cap. 30.

Antequam ab hoc) *Ad hoc*, Marg. Aer.

Et ideo) *Et ideo nsgasse se deposuisse*, Aerod.

Adiicsrs, quia) *Adiicere, quod* (*qui* Marg.) *augetur per intsr., quam*, Aer.

CCCLIV.

MORIETVR, ANTEQVAM NVBAT.

Quidam nubilem filiam habens, uxorem secreto loquentem cum adolescente vicino formoso deprehendit; quaesivit, quid loquuta esset: respondit mulier, de nuptiis filiae se loquutam. Ei maritus filiam despondit: mater ait, MORIETVR ANTEQVAM NVBAT. *Ante diem nuptiarum puella subito perit: livores et tumores in corpore fuerunt. Mulier rea est.*

SERMO

Dicet haec mulier, iuvenem illum numquam sibi placuisse, et repugnasse se, quum videretur illi puella destinari: illum autem utique volentem hanc uxorem habere, ad satisfactionem venisse, tunc vero minus placuisse matri generum. Itaque quum desponsam audisset filiam, quotidiana consuetudine vulgi iratam dixisse, Morietur celerius, quam nubat. Ceterum de fato puellae, una cum accusatore queretur. Causam fati crudelitati fingitur.

Morietur) Vid. Calp. Flacc. decl. 39.

Nubilem) *Nobilem*, Marg. Acr.

Dicet haec mulier) Vide Senec. l. VI, decl. 5. AERОD.

De fato puellae) *De facto p.* Acr.

Causam fati crudelitati fingitur) Malim, *crudelitati affinget.* PITH. *Causa, facti crudelitate, fingitur*, Aerod. *Casus fati crudelitati affingatur*; vel, *causam nullam tantae crudelitati fingit*; an, *causa fati crudelitate finitur*, aut *finiatur*: ut velit finem fore declamationi, querelam de crudelitate fati. SCHVLT. Forte, *causa fati cruditas fingetur*; ita saepe cruditas et crudelitas confusa.

CCCLV.

TVTOR LENOCINII REVS.

Pupillus cum tutore agebat tutelae; tutor cum pupillo, adulterii: remiserunt invicem actiones. Lenocinii tutor reus est.

SERMO

Fuisse quosdam utrisque inimicos, hic tutor dicet, qui ab initio moleste tulerint, non ipsis potius relictam esse tutelam: et quoniam ab hac praeda exclusi sint, distulerint spes suas in diem ultimum tutelae, ut rudem et imperitam pupilli aetatem fraudibus suis circumscriberent. Se autem tutelae rationes, ut debebat, reddidisse: ceterum metuentem, ne dimissus a se pupillus fraudibus et insidiis inimicorum circumscriberetur, velut alteram eius tutelam gesturum, in domo retinuisse. Tunc vero consurrexisse illos, qui tutelam ipsis non commissam moleste tulerant, et graviter excanduisse, ne peracto quidem tutelae tempore, a domo tutoris pupillum dimitti: nullam occasionem ad despoliandum imperitum iuvenem dari. Cogitasse igitur, quemadmodum pupillum, ac tutorem mutuo dolore distraherent: nam si rationes tantum infirmarent, videbant futurum, ut optima conscientia tutor non exspectaret ultimam contentionem iudicii, sed per communes amicos, propinquosque pupilli, satisfaceret. Invenisse illos rationem, qua mutuo dolore distraherent: summisisse, qui dicerent, male tractatas a tutore rationes: non omnia nosse pupillum, qui taceat: si litigare velit, futurum, ut sua recipiat. Per alios inde internuntios sollicitatum maritalem animum, qui pupillum falso crimine adulterii inquinarent.

Lenocinii reus) *L. reus pupillus*, Marg. Aerod.

Tulerint) *Tulerunt*, Aerod.

Vt optima) An, *Vt non optima conscientia* etc. SCHVLT.

Vltimam contentionem) Quam sequitur sententia, ut *ultimum supplicium*, quod sequitur mors: sic decl. seq. *ultima ultio*. SCHVLT.

Qua mutuo dolore distroherent) Malim, *distraherentur*. GRONOV.

Qui taceat) *Qui tacet*, Aerod.

Maritalem) *Non maritalem animum, quo p. f. c. a. inquinarent*. SCH.

Se, utique maritum credulum, nihil tanti putasse, ut suspicioni suae satisfaceret. Diu hac fraude inimicorum, pupillum tutoremque deceptos: sed posteaquam veriores amici intervenerint, et se interrogaverint, quam actionis haberet fiduciam; pupillum item seduxerint, et querelae causas quaesierint: tum demum apparuisse mutuum errorem; et se quaedam certius etiam ab uxore quaesisse. Detecta igitur fraude inimicorum facile depositas, quae nullis fundamentis niterentur, actiones, et reditum in gratiam: sed tamen nondum inimicos effugisse, a quibus reus factus sit. Accusator autem non committet, si in pupillum dixerit: id enim crimen illi obiiciet, quod ille noluerit diluere. Dicet ergo, propter amorem adulterae illum in domo tutoris remansisse: nam ante quatuordecim annos, incredibile est crimen; remansisse ergo amorem, nec illam indulgentiam in retinendo pupillo fuisse tutoris, sed conscientiam, quum sciret male redditis rationibus, non esse offendendum pupillum: mulieri autem multa donata; quaecumque desideraverit, concessa. His sceleribus invicem cognitis, primo utrumque excanduisse: deinde tutorem ex conscientia rationum, omisisse potius matrimonii vindictam, quam mutuis caderet actionibus: sic pares acceptasque factas actiones.

Nihil tanti putasse, ut suspicioni suae satisfaceret) Si τὸ *suae* in codice suo reperit Pithoeus, admittimus. Nam Thaddaeus ignorat: Aerodius quasi ab sese interposuit, sic tamen: ut (*suae*) *suspicioni satisfaceret*. Sed alia hic fraus. Si enim intellexissent illud, *Est tanti*, quod alibi quoque male perceptum monuimus, vidissent utique scribendum, *nihil tanti putasse, ut non suspicioni suae satisfaceret*: id est, nulla re deterreri potuisse ab inquirendo. Vulgata contrarium significat, nempe nulla re perpelli potuisse, ut ob suspicionem aliquid faceret, aut inquireret. GRON.

Intervenerint) *Intervenirent*, Marg. Aerod.

Detecta) *Decepta*, Marg. Aerod.

Non committet) *Nihil committet*; id est, peccabit. SCHVLT.

Si in pupillum dixerit) Aut haec corrupta, aut aliquot verba exciderunt. GRONOV.

Noluerit diluere) *Noluerit crimen adulterii diluere*, Aerod.

Remansisse ergo amorem) Potius, *propter amorem*, aut, *ob amorem*. GRONOV. *Amore*. SCHVLT. Vid. ad decl. 1, 7.

Factas actiones) An, *rationes*, quod praefero. SCHVLT. Mallem, *sic pares factas, acceptasque rationes*, vel *actiones*: ut ita *paria facere* saepe in declamationibus, vide decl. 9, 16, et 12, 24 et alibi. BVRM.

CCCLVI.

FILIVS PRO MERETRICE PATRIS, SVAM REDIMENS.

Quidam luxurioso filio, amanti meretricem, dedit pecuniam, ut sibi emeret eam meretricem, quam ipse pater amabat: ille eam redemit, quam ipse adolescens amabat. Abdicatur.

SERMO

Hic senex dicet filium fuisse luxuriosum, et non sine maximo patrimonii ac famae damno amasse meretricem; cui malo voluisse mederi patrem; saepe obiurgatum filium; saepe secreto, saepe etiam palam castigatum. Quum iam nec sumptibus, nec verecundiae finis imponi posset, habuisse cum cognatis consilium, quidnam se facere oporteret. Abdicaret? sed tanto liberior fuisset luxuria: castigaret? sed nihil castigando profecerat. Succurrisse cognatis et amicis rationem, qua putarent iuvenem posse emendari, si simularet pater, amari a se meretricem, et daret pecuniam potissimum ipsi filio ad redimendam: quod si fecisset, futurum ut meretrix, redempta altera meretrice, deinde ab ipso adolescente redempta, indignaretur, et illum amare desineret. Nam initio statim dicendum est, et culpa meretricis iuvenem haesisse; et ideo quaesitam, quae avocaret; et illa ratione datam iuveni pecu-

Filius) Vid. Calpurn. decl. 36.

Quam ipse adulescens) *Quam ipse amabat, redemit suam quam amabat,* Aerod. *Quam ipse (adolescens) amabat*, ut ab alio sit inserta vox, *adolescens.* SCHVLT.

Nec verecundiae) *Nec inverecundiae.* SCHVLT.

Ab ipso adolescente redempta) *Ab ipso adulescente non redempta.* SCH.

Iuvenem haesisse) *Esisse*, Aerod. al. *haesisse*, vel *restitisse*, scil. patris et parentum monitis, Marg. Aerod. Sed proprium in libidinibus verbum, *haerere*, ut quasi laqueis captus, non potuerit se expedire, ut seq. decl. *Captum, ut revocari a cupiditate non posset;* Ovid. III Art. Amat., 543: *Nos facile haeremus, validoque perurimur aestu;* I Amor., 8, 24: *Haesit, et in vultu constitit usque tuo;* Propert. II eleg., 2: *Qui nullam tibi dicebas iam posse nocere, Haesisti, cecidit spiritus ille tuus.* Et ita passim Poëtae, vide ibi Passerat. BVRM.

Quae avocaret) Et hoc elegans, desumptum ex re militari: quae averteret eum, alienum a meretrice red-

niam. At illum protinus cucurrisse ad meretricem suam: patrem autem, quoniam nullo modo sanare filium potuerit, ad ultimam ultionem confugere: abdicare filium, quia emendare non potest.

CCCLVII.

VXOR NON RELINQVENS OB ADVLTERIVM CAECATVM.

Adulter excaecetur. Vxor virum in calamitate ne deserat. Quaedam patri de marito ter questa, et tacere iussa, postea ab excaecato ob adulterium viro quia non recedit, abdicatur.

SERMO

Haec mulier dicet acceptum a patre maritum, se ab initio amare coepisse: adolescentem, lenociniis adulterae illius usque eo captum esse, ut revocari a cupiditate non posset. Vt necesse erat, modeste se tulisse, et eo magis, quod maritum diligeret: voluisse ergo experiri, quid de adulteris pater sentiret; indicasse ei adolescentis errorem: respondisse illum, esse quaedam aetatibus concessa, nec reprehendi lusus in eiusmodi inventa debere. Tum vero cariorem sibi virum factum, posteaquam lusibus eius patrocinari etiam senex coeperit. Sed quum videret nequissimae mulieris illecebris maritum teneri, et iam vindictam adulterii, atque occasionem captare adulterae maritum; iterum ad patrem venisse, ut illius saltem auctoritate emendari adolescens posset. In eadem

deret, vide Gron. ad Liv. I, 6, et Tennul. ad Frontin. I, 4, 14. Burm.

Quia emendare non potest) Francius malebat, *emendari*, vel, *emendare non posset.*

Modeste) *Moleste*, Aerod.

Quod maritum) *Quo m.* Aerod.

Quaedam aetatibus concessa) Ita decl. 18 vocat, *iuventutis excursus*; et decl. 375: *Lusus, qui donari aetati possunt.* Schult. Et hic *aetati* malebat Francius.

Maritum teneri) Et hoc in amoribus verbum proprium, de quo vide Gud. et alios ad Phaedr. II, 2, vide et supr. decl. 14, 3. Burm.

voce illum perseverasse iterum, ac tertio: miserrimum ergo iuvenem fraude et insidiis deceptum, eam fortunam sustinere, quam illi semper uxor timuerit. Accessisse novum amori suo sacramentum, et iudicio patris factum iuvenis affectum. Hoc colore optime defendetur mulier, alioqui lege imbecilla. Nam ex contraria parte infinitum potens est illud, maritum esse damnatum.

CCCLVIII.

EXPOSITO PVLSATORI AMPVTATAE MANVS.

Talionis sit actio. Qui patrem pulsaverit, manus perdat. Quidam exposito, quem in locum filii sustulerat, pulsatus, tanquam pater manus incidit. Agnitus ille, advocato naturali patre, talionem petit.

SERMO

Hic adolescens iure infirmus est: nam quod lege agitur, non solet vindicari lege: cur enim potius ab educatore, quam a carnifice, petatur talio? Sed praeterquam lege agitur, etiam facto laborat, quod quamvis educatorem, tamen patris loco pulsaverit. Dicat tamen educatorem fuisse hunc ab initio crudelem, et hinc suspicatum iuvenem, non esse illum ve-

Et iudicio patris factum iuvenis affectum) Forte: *factum iuvenis excusatum*. Gron. Forte, *auctum iuvenis affectum*, vel, *iuveni*. Schult. Prius probo, ut *affectus iuvenis*, sit amor, quo iuvenem, auctore patre, magis amaret.

Lege imbecilla) *Lege, et imbecilla natura*, Aerod.

Infinitum) *In infinitum*. Schult. *Infinitum patris est illum m.* Aerod. *Inf. poteris*, Marg.

Exposita) Contrariam partem vide infra decl. 372. Aerod.

Pulsatori) Adde decl. 363 et 372.

Quidam exposito) Omnino, *ab exposito*. Gron.

Sed praeter quam) *Sed praeter quam lege, etiam f. l.* Aerod. An legendum, *praeterquam lege, etiam facto laborat:* lege laborat, qui ad illam infirmus est, nec ea quidquam potest obtinere, vel, *praeterquam quod lege agitur*. Schult. Francius legebat, *praeter quod lege agitur*.

Tamen patris loco) Notanda locutio, pro qui patris loco sit. Schult.

rum patrem: saepe amicis questum: quibusdam etiam mandasse, ut inquirerent, qui aliquando infantes exposuissent. Hac re validius offensum senem: itaque dedisse operam, ut se pulsandum praeberet: deceptum certe ab eo etiam tempore ipso iuvenem, incidisse in eum, quem minime provocatum iniuria vellet. At illum confestim tanquam de alieno non deliberasse sanguine: et quia redditurus esset expositum, debilitasse. Certe eum lege patris usum, qui sciret, nec se patrem, nec hunc filium. Adolescentem autem, quia nondum perspectum illo tempore patrem habuerit, certe quia probare non potuerit, tacuisse: nunc petere talionem.

CCCLIX.

LIS PVBLICANI DE VNIONIBVS.

Praeter instrvmenta itineris, omnes res qvadragesimam pvblicano debeant. Pvblicano scrvtari liceat. Qvod qvis professvs non fverit, perdat. Matronam ne liceat attingere. Matrona iter faciens, quum ad publicanos venisset, uniones habens cccc, in sinum abdidit: hos quum requireret publicanus, matrona scrutandi potestatem fecit, publicanus noluit scrutari. Translatis manum iniecit, et suos dicit.

SERMO

Quaestiones sunt, an instrumenta itineris videri uniones possint? an, etiamsi non possint videri, tamen quoniam ad

Vt inquirerent) *Vt* abiecit Aerod.
Infantes) *Infantem*, Aerod.
Certe ab eo) *Certum habeo*, Marg. Aerod.
Tempore ipso) *Ipsum* Francius volebat: sed *tempore ipso* de tenebris capiebat Schultingius, quibus in errorem deductus erat, ut decl. 364, *beneficio temporis* eadem dixit latere.
Debilitasse) *Deliberasse*, Edit.
Lege patris) *Eum non lege patris*, Aerod.
Perspectum) *Prospectum*, Ed. aliae. *Profectum*, Marg. Aerod.
Quadragesimam) De hoc vectigali egimus in Dissertat. de Vectig. P. R. cap. 5.

usum, et ornamentum matronae parati sint, in commissum venire potuerint? an in usum parati sint? an, si in usum parati sint, non ostensi teneri possint, quum ostensi nihil debuerint? an, quamvis scrutari matronam non liceat, et ipsa permittente et publicano licuerit, perinde sit scrutationem permisisse, ac rem ostendisse? an dimissa res peti possit? an haec dimissa sit? Dicit enim publicanus non rem, sed controversiam dimissam.

CCCLX.

LIS DE DOTIBVS, SOCRVS ET NVRVS.

Prima ratio dotis habeatur. Quaedam apud filium, amisso viro, dotem reliquit. Adolescens, ducta uxore dotata, decessit. Res solvendo non est. Contendunt socrus et nurus, utra primum dotem accipiat.

SERMO

Mulierem illam socrum nurus dicet, hanc ruinam patrimonii post mortem viri statim sensisse: non sumpsisse dotem, ne et filium decoloraret, et dotem quoque perderet. Itaque etiam dotatam filio quaesisse uxorem, quo facilius posset ruentis patrimonii rationem fulcire. Addat, donasse illam filio petitionem; hodie, quia decessit, retractare. Sed et praescribat.

DECLAMATIO

Sero petis; et aliud patrimonium est. Dudum heres mariti tui erat: a filio petere debuisti; ego ex bonis ma-

Parati sint in commissum) *Parati sint, videri possint: an si in usum parati sint, non ostensi*, Aerod.

Decoloraret) Id est, infamem redderet, ne posset uxorem invenire, si statim apparuisset, rem non esse solvendo. Ita *fama decolor*, Ovid. Ep. IX, 4, ubi plura dicentur. Burm.

Filio petitionem) *Filio petitionem, quam hodie retractare iniquum est; sed et praescribat*, Aerod.

Dudum heres mariti tui erat) *Tu*

riti mei repeto: nam duae mortes maritorum, diversas successiones habent. Bona mariti mei, morte eius facta sunt: dum viveret, patris fuerunt. Dos est, si a viro, aut ab herede eius repetatur: tu amisso viro, quum dotem non petiisti, fecisti creditum ex dote.

SERMO

Circumscriptam se nurus queretur: et in ultimo quaeret, in quem usum anus dotem desideret? Contra illa dicet, hanc mulierem ambitiosam et profusam fuisse, non minime propterea ad egestatem perductum virum.

DECLAMATIO

Nurus oportet a viro dotem repetat, socrus a patrimonio.

CCCLXI.

DEPOSITI RAPTI QVADRVPLVM.

Qvi depositvm perdiderit, ivret, et sibi habeat. Quidam quum depositum furto amisisset, iuravit: postea furem damnavit, exegit quadruplum: dominus hoc quoque petit.

DECLAMATIO

Meae pecuniae accessio ad me pertinet. Quid si enim cognitor meus, quid si procurator hoc idem respon-

dum h. m. t. erat, Aerod. *Eras*: nam dos herede uxore confusa fuisset Marg. Aerod.

Mariti mei, morte) *Mariti mei morte, eius f. s.* ita distinguit Aerod.

Fecisti creditum) At non crediti, sed dotis prima habetur ratio. Aerod.

Queretur) *Queritur*, Marg. Aerod.

Et in ultimo) *Et ultimo*, Aerod.

Anus dotem) *Ante dotem*, Aerod.

Non minime) An non praestaret, *non dubie*; *non mirum*, Aerod.

Perductum) *Productum*, Edit. al.

A patrimonio) At in patrimonio filii est patrimonium patris. Aerod.

deat? denique, quid si damnatus fur non totum solvisset? nempe meum damnum erat: an iacturam debeo sentire, accessionem non debeo? Ego enim a te recessi, quum iurasti; iam cum fure mihi negotium est: hic quidquid solverit, ad me pertinet.

SERMO

Contra, ille suo nomine egisse se dicet, investigasse, laborasse: illud praeterea potens est pro illo; non potuisse dominum illum furti agere. Itaque iudex quid pronuntiavit? nimirum mihi furtum esse factum.

CCCLXII.

INVICEM PVLSATORES PATRVM.

Qvi patrem pvlsaverit, manvs ei incidantvr. Duo adolescentes aequales iuraverunt, ut alter alterius patrem caederent: ceciderunt: petuntur manus: patres vindicant.

SERMO

Fuisse duos sodales: patribus ex austero indulgentibus, saepe coisse ad lusum, frequenter una fuisse. Quodam tempore, quum alter ex his serius in convivium venisset, dixisse alterum, Fortasse te, ut solet, ille senex retinuit, sed non

An iacturam debeo) *An i. debemus sentire*, Aerod.

Itaque iudex) Haec verba videntur esse declamationis, et separatim ponenda, ut saepe. Schvlt.

Ex austero indulgentibus) *Ex austero vix indulgentibus*, Schulting. ad Senec. contr. VII, pag. 115. Forte, *nec austeris*, *nec indulgentibus*, ut medium tenuerint inter duritiem et indulgentiam. Bvrm.

Senex retinuit) Francius volebat, *detinuit*; me non invito. Ovid. Ep. IV, 68: *Gnosia me vellem detinuisset humus.* Et vers. 110: *Illum Pirithoi detinet ora sui.* Et ita passim; vid. Broukh. ad Tibul. I, 1, 40. Bvrm.

feret impune: ego illum verberabo: hunc deinde respondisse, Et ego tuum caedam. Quum alternis verbis iactarentur minae, et uterque metueret, ne inultum haberet patrem, iurasse in ultionem magis parentum, quam iniuriam.

CCCLXIII.

VESTIPLICA PRO DOMINA.

Malae tractationis sit actio. Quidam pauper formosae maritus, a peregrino vicino negotiatore, ter de stupro uxoris, adiecto pretio appellatus, vestiplicam dominae habitu misit. Malae tractationis reus est.

SERMO

Maritus illo colore defendendus est, ut dicatur fuisse diligens custos pudicitiae uxoris; natura quoque sollicitus et sedulus. Quum esset de stupro uxoris appellatus, admiratum tantam peregrini negotiatoris audaciam: quum deinde etiam repetitus, suspicari aliquid etiam de uxore coepisse, quantum nunc appareat, suae naturae potius vitio, quam culpa uxoris. Quum vero tertio quoque instaret adulter, non potuisse dis-

Ne inultum) *Ne multum*, Marg. Aerod.

Vestiplica) *Vestispica* ex Varrone lib. VI de L. L. Aerod. Etiam apud Plautum Trin. II, 1, 22, et Nonium *Vestipica* legitur, et Pignor. de Serv. p. 416, videtur facile mutaturus *vestiplicas*, in *vestispicas*, vel *vestificas*: quales et fuisse ex lapidibus apud Gruter. 578, et Reines. IX, 70 apparet, et ipse quidem fuisse *vestificas* in familiis plures, quam *vestiplicas*, non negaverim: sed quo rariores *vestiplicae*, ita a communi sorte ancillarum magis exemptas et honoratiores crediderim, ut facilius *vestiplica* pro domina potuerit mitti, quam *vestifica*; Praeterea nihil mutandum docet lapis apud Reines. IX, 64, ubi Caesaris Germanici *vestiplicus* memoratur. Burm.

Male tractationis) Quae a Graecis τῆς κακώσεως, in foro *rei uxoriae* dicitur. Quintil. lib. VII Inst., cap. 5. Aerod.

Admiratum) *Admiratur*, Marg. Aerod.

Suspicari aliquid) *Aliquid* omisit Aerod.

simulare suapicionem et sollicitudinem suam: itaque quia putaret aliquid ante cum aua uxore loquutum adulternm per vestiplicam, advocasse illam, et quaesisse, num aliquid de adulterio sciret: illam respondisse, innocentem esse dominam, et ne notam quidem negotiatori: denique si dubitas, me uxoris tuae habitu mitte: videro, an possit discernere.

CCCLXIV.

CONVICIATOR PAVPER OCCISVS.

Pauper ad divitis domum nocte conviciari solebat. Quodam tempore, dives processit, et insanire eum dicens, decem servis imperavit, ut eum domum ducerent. Cum iisdem occisus, postero die inventus est. Dives caedis reus est.

SERMO

A parte divitis color ille introduci potest, ut dicatur pauper fuisse factiosus, aut turbulentus: habuisse huiusmodi furoris sui comites, quibus in insidiis dispoaitis, ipse tantum ad concitandam rixam se ostenderet; ceterum illos in praesidio haberet, si quid forte dives moliretur. Et hoc ipsa rei conditio monstrat; quum sit incredibile pauperem solum, et praeterea nocte ad convicium diviti faciendum venisse. Quare enim die tacuit? quare in foro non maledixit? Apparet illum noctem exspectasse, quo faciliua comites absconderet: paratum ergo ad rixam cum telo venisse. Divitem nihil tale suspicatum, magis insanire credentem, dedisse, qui deducerent. Tunc vero pauperem quasi custodia excanduisse: accessisse

Advocasse illam) Forte, *avocasse*, id est, seduxisse in secretum. BVRM.

Ne notam) *Ne totam*, Marg. Aer.

Denique si dubitas) *Denique, inquit, si dubitas.* SCHVLT.

Videro) *Videto.* SCHVLT.

Ipse tantum) *Ipso tamen a. c. r. si ost.* Marg. Aerod.

Quare enim die tacuit) *De die* Francius malebat.

Comites absconderet) *Comites se absconderent*, Aerod.

et ceteros eius conscios, qui dum eripere pauperem vellent, rixam concitaverint, et fortasse illum pauperem silentio occiderint, ne postea comprehensus pauper auctores facinoris cogeretur fateri. Et hoc dubie ponendum est; quae constitutio in reliqua quoque causae parte servanda est: nihil enim pro certo affirmare debemus; sed tantum suspicionem iudicum a nobis alio praevertere. Ergo ab illis videri factam caedem, qui adhuc beneficio temporis latent: divitem super damna patrimonii, et tot servorum caedem, reum esse.

CCCLXV.

DE VI SEPTEM IVDICES.

De vi septem ivdicent. Qvod maior pars ivdicvm statverit, revs patiatvr. Duo ignominiam statuerunt, duo exsilium, tres mortem. Petitur ad mortem.

DECLAMATIO

Qvod maior pars, inquit, ivdicvm statverit. Ego existimo maiorem partem esse, in qua plures idem sentiunt, eandem poenam pronuntiant, in eadem verba iurant: et hoc verum esse ab ipsis verbis legis disce, Qvam poenam. Non de pluribus suppliciis, sed uno loquitur: etenim nemo potest plura supplicia unus nocens

Qui dum) *Qui cùm*, Aerod.

Nihil enim) *Enim* abest Aerod.

Et tot servorum caedem) *Et tot servorum, caedis reum esse*, Schult.

De vi) *Divisi septem i.* Aerod. *Di-vi. s. i.* Marg.

De vi septem iudicent) Haec non habet Aerodius; sed post *patiatur* legit, *divisi septem iudices, duo* etc.

Quod maior pars) An, *quam poenam*, ut in declamatione. Schvlt. Controversiam hanc de septem iudicibus, diversas sententias pronuntiantibus, vide disceptantem Cuiac. XII Obs., 16. Bvrm.

ferre. Scrutare et alia verba, STATVERIT, inquit, nonne tibi consentientis per omnia partis illius videtur unam vocem includere? QVAM POENAM STATVERIT, id est, quod genus supplicii placere sibi pronuntiaverit, qua poena nocentem affici voluerit. Sed quatuor, inquit, iudices me noluerunt mori: tu nunc indicas, quam poenam transierint, non quam statuerint: lex autem certam illorum sententiam exigit. Quid enim aliud diceres, si nondum pronuntiassent? si negassent liquere sibi de supplicio tuo? numquid sententias illorum numerares? minime. Horum enim primum iam verba signavi: illorum quatuor quae signabo? dubitare illos? nescire, quid pronuntient? etiamnum ergo suspensos? cur dimitti postulas, si iudex deliberat? Plures, inquit, me mori noluerunt: quid igitur velint, pronunties oportet: illorum sententiam signare volo: accusator recitare his iudicibus volo, ut habeant, quod sequantur. Duo, inquit, exsilium mihi iniungunt: iam igitur aperte una plures facis: iam turbam istam, quae universa noceret, dividendo exstinguis: duo exsilium, duo ignominiam pronuntiant: vis ego illos iungam, qui se ipsi dividunt? Revertere nunc ad verba legis, ut paullo ante: QVAM POENAM, inquit, MAIOR PARS IVDICVM STATVERIT. Par-

Nonne tibi) *Non ne ibi censetis, per o. p. i. iudicum unam*, Aerod. *videre*, al. *pro uno parte legem illos opponere, unam* etc. Marg.

Nocentem) *Innocentem effici*, Marg. Aerod.

Numerares) *Numerosses*, Aerod.

Horum enim primum) *Horum enim trium*, Aerod.

Quid pronuntient) *Quid pronuntiarent*, Aerod.

Pronunties oportet) *Enunties* volebat Francius.

Ex una plures) *Nullos plures.* Schvlt. *Aperte una plures facis*, Ed. al. quod minime mutandum erat: trium enim iudicum sententiae si opponantur duorum, sunt *una plures*; ut egregie hanc locutionem explicat Gronov. ad Liv. V, 30; vide et Sch. ad Senec. decl. 27, p. 279. quia vero praecessit *duo*, mallem hic, *uno plures*, nisi *sententiae* subintelligantur. Bvrm. *Ex uno pluris*, Marg. Aerod.

Vt paulo ante) *Et paulo antequam*, Marg. Aerod.

tem intelligimus eidem numero applicatam, quemadmodum sententia coniunctam, sic turba: alioqui si miscere tibi et in genere dissentientes licet, cur hos tres separas? Quomodo enim hi ab illis quatuor discrepant, sic illi inter se pugnant: ergo non idem sentientes non potes iungere: idem sentientes compara. Ego, qui mortem pronuntient, tres habeo: produc illos, qui exsilium pronuntiant; vinco; produc qui ignominiam; aeque vinco: dubitari potest valentiorem esse partem, quae composita neutri succumbit, utramque superat? Quid si enim quatuor illi in totidem disputarent sententias; numquid illos pro una parte opponeres? Nemo sine dubio cum tribus meis staret, sed nemo alteri esset adiunctus: numquid ex quatuor sententiis unum corpus efficeres? minime. At quid interest, bini an singuli dissentiant? aeque numerari pars non potest, si in partes scinditur? Quid? si duo ignominiam pronuntiarent, duo exsilium, duo mortem, unus, ut plerumque evenit, taceret? sine dubio pares essent sententiae. Si ergo detracto uno, pares essent, adiecto, non sunt superiores? At enim, ut scias non utique duas partes legem exigere, verba inspice, QVOD STATVERIT, inquit, non utrum statuerit. Denique, iudices, breviter agendum est: reus

Eidem numero) *Eodem numero appl. Q. sententia coniuncta*, Aerod.

Si miscere tibi et in genere) *Si miscere tibi et iungere dissentientes licet*, Obr. *Iniungere*, Aerod. *Congerere*, vel *iniungere*, pro coniungere, ut supra Marg.

Enim hi) *Enim his*, *ab illis d. sic illi*, Aerod.

Et totidem disputarent sententias) Lege, *discreparent*. AEROD. An, *dispartirentur*, id est, dividerentur, an *dispararent*, ita Gell. XI, 11. SCHVLT. Vulgatam retinet Obrechtus, et certe Cicero saepe dicit, *disputare in illam partem*, *in illam sententiam*, sed an iudicibus conveniat vox dubito. BVRM.

Pro una parte opponeres) Aerod. *Opponas*, al. *apponeres*. Marg. scripsit forte, *pro una parti apponeres*. An quatuor dissentientes opponeres, tanquam unam sententiam efficerent, parti aliter sentienti, nimir. tribus? BVRM.

Efficeres) *Efficerem*, Aerod.

Aeque numerari) *Quae n. p. n. p. s. i. partem scindere licet?* Aerod.

Non utrum potuerit) Aerodius, *non*

damnatus, quam tandem poenam pati debet, si mortis poenam relinquit? quam? scilicet exsilii: ergo quum tribus sententiis quatuor non cedant, duabus quinque succumbent? At eadem est iniquitas: quid acturus es? poenarum controversia utrumque ferre non potes, sive ignominiam sustines, in patria morandum est, sive expelleris, patriam relinquis. Quid ergo, inquit, moriar, quum tres tantum me perire voluerint? quid enim autem iniquum est te mori damnatum, confessum, etiam tuo iudicio supplicio dignissimum? Cui enim te reservabimus? videlicet egregium exemplum civium futurus es, qui sic vivis, ut damnari potueris.

utraque pars statuerit. Immò: *Quod statuerit, inquit, non Vtrum statuerit.* Gronov. Et ita Schult. et Obr.

Si mortis poenam relinquit) Forte, *poena remittitur.* Gronov. *Relinquitis*, Obr.

Quid acturus es? etc.) Aerodius: *Quid igitur acturus es in hac poenarum controversia?* Valde corruptum agnosco locum, cuius sententiam tamen videor mihi exprimere posse: *Atque eadem est iniquitas in altera poenarum;* nempe ignominia, ut duabus quinque succumbent. *Sine controversia utramque ferre non potes: sive ignominiam sustines, in patria morandum est: sive expelleris, patriam relinquis.* Gronov. *At eadem iniquitas. Quid igitur acturus es in hac poenarum c. utramque n. p. At s. i. s.* Aerod. *Ac eadem iniquitas est, quidquid electurus es,* etsi scil. non eligas exsilium. Deinde, *Poenarum sine controversia utramque ferre non potes.* Schvlt. *At eadem est iniquitas, quidquid acturus es: est poenarum controversia: utramque ferre non potes*, Obr.

Morandum est) *Narrandum autem*, Marg. Aerod.

Relinquis) *Relinques*, Aerod.

Quid enim autem iniquum est) Lege: *Quid enim? an tam iniquum est.* Aerod.

Supplicio) *Supplicium*, Marg. Aer.

Exemplum civium) *Civibus* malebat Francius.

CCCLXVI.

LEGATVS FILIVS PRODITORIS OCCISVS.

Legatvs sacrosanctvs sit. Proditor cvm liberis exsvlet. Cuius filius legatus erat, proditionis damnatus est. Revertentem legatum quidam occidit: caedis reus est.

SERMO

Fatetur caedem reus, sed iure defendit.

DECLAMATIO

Exsulem, inquit, occidi. Exsul ille quando factus est? quis illum accusavit? quis damnavit? quis expulit? Atqui sic fieri exsulem, pater illius exemplo est: et inde exsul quoque dictus est, quasi ex solo patrio expulsus. Pater, inquit, illius proditionis damnatus est: lex autem exsulare et proditoris liberos iubet: ut omnes lex puniat, huic tamen ignoranti damnatio patris nocere non debuit: puta in privatum compendium peregrinatum: non ante exsul erit denique, quam scierit se esse exsulem. Aliquis poenam sustinet, quam ignorat, et eius est conditionis, cuius se esse nescit? Quem talem sacrilegum audistis, quem homicidam, quem veneficum? novi generis nocentem producis, tam securum, ut se ne nocentem quidem sciat. Sed quod paullo ante remiseram, nego: non omnes lex punit, sed conscios, sed participes sceleris: illis irascitur, qui cum patre peccant. Ne-

Fatetur eadem) *Fatetur caedem*, Aerod. Pith. et alii.

Fieri exsulem) *Fieri exsules* volebat Francius.

Non ante exsul erit denique) An, *N. a. exsul erit aliquis*. Schvlt. *Num exsul erit? Denique quando scierit s. e. e.* Aerod. *Quam scivit*, Marg.

que enim innocentes ulla lex punit: et hic non solum innocens, sed etiam honoratus fuit; legatus fuit: ut proditoris filium licuerit occidere, legatum non licuit. Quid enim lex ait? LEGATVS SACROSANCTVS SIT. An hoc dubium est, fuisse legatum? creatus est, missus est: atqui si fuit legatus, non potuit, antequam renuntiat legationem, desinere, tanquam magistratus intra suum annum, tanquam sacerdos. Patris, inquit, damnatione desiit esse legatus: ad alium forsitan filium pertineat paterna damnatio: ad legatum non pertinet: ante enim legatus hic factus est. Ita in eo iure fuit, in quo illum respublica ante iusserat: id est, ante legatus fuit, quam damnati filius. Sed puta licuisse, non oportuit.

SERMO

Hic de iniuria publica querendum, quod ignoretur, quid renuntiaturus fuerit: ultima descriptio erit, qua nihil tale merens occisus sit, etiam inter hostes tutus.

CCCLXVII.

LVXVRIOSI PATER FORTIS.

Luxuriosi pater fortiter fecit: praemium non optavit ex lege. Dementiae reus fit a filio.

DECLAMATIO.

Dementiae reo quid obiicis? usitata fortasse crimina; tractas per publicum vestes, non reddita salutantibus

Et hic non solum innocens) *Et hic non solum legatus*, Aerod.

Antequam renuntiat legationem) Vid. ad lib. VII Instit. Orator, 4. *Antequam renuntiaret*, Aerod.

Intra suum annum) *Intra suum animum*, Marg. Aerod.

Qua nihil tale) *Q. n. tale metuens*, Marg. Aerod. *Quod nihil tale meritus*, Schult.

nomina, non discretos ab inimicis amicos, aut dissipata luxuria bona, et aliena aetati vitia: habet hoc crimen domus nostra, si reum mutas. An vero desidiam obiicis? bellum non sentio? hostem non intelligo? patriam non vindico? Praemium, inquit, non optas: puta me rationem non posse reddere: non est unius criminis dementia. Vt hoc sit argumentum dementiae; infirmum est, quia solum est: deinde numquam in uno dementia deprehenditur, obiice et alia. Sed quid si ne hoc quidem obiici potest? Quid? tu liberalitatem, dementiam vocas? non expedit tibi, adolescens, hanc legem introducere: non optas. Age quisquis non est avarus, demens est? varii sunt mores: puta me nolle optare, non concupiscere praemium: non invenio, quid optare possim: deinde patriam onerare nolo bello afflictam: deinde gratuitae debent esse virtutes: deinde hoc est praemium, intueri debitorem populum. Licet differre: permittes et tua causa, uxorem tibi opto, honores opto: statim, inquit, opta. Ergo si facio, sanus sum: en crimen, quod statim tolli potest! Quid vis optem? opto statuas? vultum contrahit: dies festos? irascitur. Quid igitur? pe-

Si reum mutas) Id est, si tu ipse reus sis, et te ob luxuriam abdicem. AEROD.

Non sentio) Ambigua posset esse sententia: *bellum* enim *sentit*, qui mala et calamitates, quas secum trahit bellum, experitur, de qua significatione verbi huius egimus ad Petron. cap. 139, et Ovid. Epist. IX, 46. Sed quia sequitur, *hostem non intelligo*, explicari debet, imperitus sum belli: ita artifices et artium peritos *sentire* et *intelligere* proprie dici, vidimus ad Petron. cap. 52. BVRM.

Est unius criminis) *Non u. est criminis dementia*, Aerod. Vid. Serm. decl. 349.

Numquam in uno) *Numquam nisi in numero*, Aerod.

Afflictam) *Deinde patriam nolo bello afflictam praemiis ultra onerare*, Aerod. al. *Afflictam tam gravi servitute iuris obstringere*, ut supr. decl. 306, Marg. Aerod.

Permittes et) *Liceat d. permittes vel tua causa uxorem tibi optabo, honores optabo*, Aerod.

Opta ergo) *Opta, si facio sanus sum, id crimen est, quod*, Aerod. *In crimen*, Marg.

Optem? opto) *Optem? statuas*, Aerod. *Quid ius opta statuae*, Marg.

cuniam? et si hanc desideras, cur non fortiter pugnabas? descende in aciem: an ego pro te pugnavi? Si perseveras in foro potius militare, quam in proelio, absolutionem opto: tolle iudicium.

CCCLXVIII.

ALENS PATREM RAPTA ABDICATA.

Rapta invito patre nuptias optavit, ob hoc abdicata, tacuit: egentem patrem quia invito marito alebat, est repudiata; ingrati agit adversus maritum.

DECLAMATIO

Beneficium dedit, vitam donavit: magnum beneficium est, lucem dare: ideo sunt parentes carissimi; et illi vitam dant non sentientibus. Quid? quod beneficium dedit, quum accepisset iniuriam? iam non tantum vitam tuam donavit tibi, sed etiam ultionem suam: nec tantum non exegit supplicium, sed etiam concessit matrimonium. Quid his vis adiiciam? exorata est: solent dolere raptae: et contineri non possunt, nec a patribus. Dedit ergo beneficium: quid? si etiam contra patris voluntatem te servavit? illum offendit, ut tibi parceret: et quam graviter? etiam abdicata est. Quum tibi beneficium dat, ipsa accipit iniuriam. Donavit tibi etiam testamentum patris: accepisti ergo beneficium, non re-

Et si hanc desideras) Francius legebat, *quod si h. d.*

Abdicata, tacuit) *Abd. aluit egentem patrem. Quia i. m. a. r.* Aerod. *Et repudiata*, Marg.

Et illi vitam dant) Al. *at illi*, Marg. Aerod.

Contineri non p.) *Continere n. p.* Marg. Aerod.

Et quam graviter) *Et quam graviter etiam abdicata est?* Aerod. Francius legebat, *et quam gr.*

Donavit tibi etiam testamentum patris) Quidam apud Aerodium: *etiam*

tulisti gratiam: quid? si fecisti etiam iniuriam? Exspectatis, ut dicam: Cultus negavit, viduam fecit: quantum est vestis et ornamentum? Matrimonia sunt ab ipsa rerum natura inventa: sic mares feminis iunguntur, ut imbecillior sexus praesidium ex mutua societate sumat. Puta illam habere patrem, ad quem se recipiat: infamata est, nunc bis vidua est, mendico patre. Ergo maritum eripis, quem tandem maritum? quem tantopere dilexit, ut patri praeferret. Potuit tibi controversiam facere de nuptiis iuris sui, si ad ingratum reverti vellet: quid his obiicis? Patrem, inquit, alit: accusas, quod misereretur: patrem ali non solum oportet, verum etiam necesse est. Sed me, inquit, perire voluit: ecquid ignoscitis, iudices, si talem oderat, qui ante cognoverat? nam haec ignoravit. Perire voluit merito, rapueras: lex te occidebat, non huius pater. Sed non defendo illum, qui non ad te venit. Peccavit: idem te non rogat, filiam rogat, te uxor: nempe haec ei petit cibum seni, cui alieni porrigunt: nec multum est, quod detur, et haec misericors est: sed expellis, et cum patre men-

contra mentem patris. Sed hi non intellexeront vim τοῦ *donare*, de qua diximus alibi. Hoc dicit, in tnam gratiam caret hereditate patris. Sic decl. 360: *Addat donasse illam filin petitionem*: hoc est, in gratiam filii non petisse, petitionem remisisse. GRON. Quem vid. III Obs., 24.

Infamata est) Al. *infirma est*, Marg. Aerod.

Si ad ingratum) *Si ad ingrati crimen.* SCHVLT.

Si talem oderat, qui ante cognoverat) Sic et Thaddaeus. Aerodius: *quem ante non cognoverat.* Sed sententia est. An non videtur vobis pater raptae iure exosus fuisse hunc raptorem, et merito volnisse, nt rapta mortem optaret, qui sciebat, hunc tam pravo asse ingenio, quam nunc ostendit? Seqnitur: *nam haec ignoravit*: id est, huic tamen etiam ignoscendum raptae: nesciebat enim tam mali moris maritnm se optare. Aerodius: *nam hoc ignoravit*: et ad marginem: Supple, *a filia raptorem diligi.* GRONOV.

Filiam rogat) *Filiam rogat et uxorem*, Aerod. *Filia rogat te uxor nempe*, Marg. Aerod.

Haec ei petit) *Haec ei petenti c. s. negasset, t. a. p.* Aerod.

Sed expellis) *Sed ideo expulisti*, Aerod. *Expulisset cum patre*, Marg. Aerod.

dicare cogis, non es ingratus? ergo matrimonium eripis: quid? quod matrimonium? iuris sui: poterat iniusti repudii agere: vellet. Inimicum, inquit, meum alebat: miraris? misericors est: et hoc accusas? forsan non personam aestimavit, sed fortunam: est hoc vitium illius: nuper et raptoris miserita est. Sed quid tam valde iste peccavit, ut mori debeat? me, inquit, perire voluit. Imitaris, quod arguis: ergo peccavit, idem facis; crudelitatem et accusas et imitaris. Sed ille merito; quippe raptorem: puta peccasse: satisfecit, rogat, miser est: hostes quoque parcunt: denique haec meruit: hanc respice. Te quoque, inquit, abdicavit: relinque aestimationem ipsi doloris sui: sine ipsa vindicet. Sed cur vindicet? merito abdicata est: te servaverat, meruit exsulare. Sed puta iniuste abdicasse, pater est: non respicimus in eiusmodi fortuna, quid meruerit. Denique quid faciet mulier, quum ad iauuam venerit? et quantulum

Non es ingratus) *Nam es*, Aerod. *Non est*, Marg.

Quid? quod matrimonium? iuris sui: poterat) Non aliter Aerodius. Distinctiones omnem abolent sensum. Reforma: *Matrimonium eripis. Quid quod matrimonium iuris sui?* Vt paulo ante: *Potuit tibi controversiam facere de nuptiis iuris sui.* Tales erant, quas raptae optaverant. Deinde: *Poterat iniusti repudii agere: vellet.* Hic aut addendum, aut intelligendum τὸ *s*. Solet enim non ineleganter sic dissimulari. Tantum abest, ut totum huc inculcari debeat e superioribus: *si ad ingratum reverti.* GRONOV. *Matrimonium? iure suo poterat etc.* SCH. Distingue, *Quid? quod matrimonium? sui iuris: poterat;* sui iuris, ut ante, *nuptias sui iuris*, quia invito patre optaverat, et ita sui arbitrii et consilii erat hoc matrimonium, non patris, qui non elegerat generum: male distinxit etiam Obrechtus. *Si vellet* mallem; nam hic durior illa ellipsis videtur, quam alias agnoscimus; vid. ad Ovid. I Am., 4, 29. BVRM.

Hoc accusas) *Et hoc accusas forsan. Non personam*, Aerod.

Imitaris) *Imitaris, quid arguis ergo? peccavit*, Marg. Aerod.

Et accusas) *Cr. eius accusas: sed imituris*, Aerod.

Quippe raptorem) *Quippe raptorem lex punit, pudet* (*puer*, Marg.) *peccasse*, Aerod.

Abdicavit) *Abdicas*, Marg. Aer.

Sine ipse vindicet) Lege: *sine ipsa vindicet*: rapta dolorem abdicationis. GRONOV. Ita Schult. et Obr. *Ipse se vindicet*, Aerod.

Ad ianuam) Al. *Ad genua venerit;* supple, *pater*, Marg. Aerod.

est, quod praestat? quo nunc se misera conferet? cum patre nimirum mendicandum habet: facile tamen maritum inveniet: tantum ne impune laesa sit, solatium petit.

CCCLXIX.

ARMIS SEPVLCRI VICTOR.

Sepvlcri violati sit actio. Quidam arma de sepulcro viri fortis, suis consumptis, sustulit, victor reposuit: reus est violati sepulcri.

DECLAMATIO

Potui inficiari, quod obiicitur. Detracta arma dicis? nego: mentior? eamus in rem praesentem, annumerare volo: si quidquam defuerit, damnari volo. Sed non corrumpam gloriam meam, ut dissimulem, propter quod vir fortis honoratus sum: sed quid faciam? non licet mihi ista narrare: instat livor; et id, quo salvus est, odit. Sepulcrum, inquit, violasti: non, utcumque attingitur sepulcrum, violatur: alioqui nec inferre mortuos liceret, nec collapsa reficere, nec ornare: aut si utcumque attingitur, violatur, bis ergo peccavi, et quum sustuli, et quum reposui: sed non ita est: et mens absol-

Maritum inveniet) *Moriturum inv.* Aerod. al. *mortem*, Marg.

Sepulcro viri fortis) *Sepulcro viro forti*, Marg. Aerod.

Potui inficiari) Seneca lib. IV, decl. 4, non ita quidem diserte. Aer.

In rem praesentem) Familiaris Livio, Ciceroni et ICtis formula. Vid. Quint. VI Inst., 1, et Cl. Graev. ad Cicer. I de Offic., 10. Burm.

Id, quod salvus est) *Id, quo salvus est*, Aerod. Obr. et Edit. aliae.

Nec inter mortuos) Fortasse melius, *nec inferre mortuos*. Pith. Scribe: *nec inferre mortuos liceret*. Gron. *Nec inter mortuos licet collapsa reficere*, Aerod. *Nec orare*, Marg.

Bis ergo) Francius corrigebat, *bis ego*.

Sed non ita) *Non ita est; sed mens aspicitur*, Aer. Al. *observatur*, vel, *absolvitur*, Marg.

vitur. Sic Romani gloriose spoliarunt Iovem: sic Saguntini fecerunt parricidium. Si ergo mens in factis spectatur, meam inspicite: quare violo? inimici sepulcrum est; immo etiam commilitonis amici: credibile enim est similes propositis amicos fuisse. Deinde, ut etiam vivo nocere voluerim, mortuo tamen parcendum est: deinde, quo tempore? bello inter pericula odiis vacua. Sed quid sustuli? aurum credo, aut defossam pecuniam? arma: ista virtutis instrumenta, non sceleris sunt pretia, quibus praemia merui: nisi illa sustulissem, non accusasses; non haberes leges. Sustuli, confiteor; sed publicae salutis causa: miraris? ipsorum sepulcrorum ruina, si possem, hostem repellerem: tecta in subeuntes, et sacra, quin etiam templorum fastigia, desperantium tela sunt: certum est omnia licere pro patria. Denique vos interrogo, quid faciam? magna pars exercitus in me cessat: armati sunt interim etiam inertes, etiam mortui: solus nudus steti. Quamquam quod quaero, habeo: sententiis vestris honorastis, et sciebatis his me armis vicisse; nec sane aliud dedissetis consilium, quam locus et tempus. Visus est mihi emergere tumulo vir fortis.

Spoliarunt Iovem) Flor. II, 6; Liv. XXII, 57, qui *templis detracta* narront; omnibus scilicet, non unius Iovis. Sed idem Livius lib. XXIV, 21. Syracosanos ex Olympii Iovis templo spolia Gallorum et Illyricorum detraxisse narrat: *Precantes Iovem, ut volens propitiusque praebeat sacra arma, pro patria, pro Deum delubris, pro libertate se armantibus:* an ergo legendum *Syracusani?* Vide et de hoc more Lucan. I, 240. BVRM.

Quare violo) *Quare violem amici sepulcrum aestimate etiam com. a.* Aerod. al. *qua ratione violari in s. aestimatis, an etiam* etc. *fuisse*, vel, *quare volo in s. aestimo etiam com. a.* Marg. Aerod.

Similes) *Similis propositi in amicos f.* Aerod.

Sustulissem) *Sustulissem, non accusassem*, Marg. Aerod.

Non haberes leges) Libertatem perdidisses; vid. supr. ad decl. 267, et alibi.

Sunt pretia) Francius, *sunt praemia.*

Inertes) *Inermes*, Aerod.

Nudus steti) An, *stetissem?* SCH. Aerodius abiecit *steti.*

Sententiis vestris) *Vestris* ignorat Aerodius.

Tumulo) *E tumulo*, Aerod.

CCCLXX.

RAPTA COMPETITRIX DIVITIS FILIA.

INSCRIPTI MALEFICII SIT ACTIO. QVI INGENVAM STVPRAVERIT, DET DECEM MILLIA. Pauperis et divitis filiae petebant sacerdotium: rumor erat, pauperis filiam futuram sacerdotem. Eam parasitus sub diem comitiorum rapuit. Dives offert pro eo decem millia: inscripti maleficii reus est.

DECLAMATIO

Non est, inquit, inscriptum; quia certa lege comprehensum est: hoc diceret raptor, si cum illo agerem. Sed aliter mecum tibi consistendum est: rapere enim usitatum est; subiicere raptorem, novum: nunquam hoc timuere maiores.

CCCLXXI.

VIRI FORTIS PATER, REVS PRODITIONIS.

ABDICARE LICEAT. VIR FORTIS OPTET, QVOD VOLET. Qui proditionis patrem reum habebat, fortiter pugnavit. Rogante patre, ut optaret abolitionem suam, non optavit, sed in iudicio reo affuit. Absolutus pater abdicat filium.

DECLAMATIO

Quid peccavi, cur abdicer? num adversus patriam iners sum? luxuriae deditus? bella fugio? an adversus

Rapta) Vide decl. 252.
Diem comitiorum) *Diem mysteriorum*, Aerod.
Inscriptum) *Scriptum*, Aerod.
Subiicere) *Abiicere*, Marg. Aer.
Viri fortis pater) Adde decl. 287 et 375.
Qui proditionis) *Qui proditoris*, Marg. Aerod.
Reo affuit) *Reus affuit*, Marg. Aer.

patrem impius? reor. In qua parte filii cessat officium? non optasti, inquit, quod volui. Iam excedis legem tuam: pater filio debes imperare, forti non potes: potes peregrinationem, potes militiam; sed non sententiam iudici, non decretum magistratui, non praemium forti. Quid enim lex ait? FORTIS OPTET: me nominat, et aequum est hoc mihi contingere: pugnavi. Cum quo mihi res est? cum patre: non est contumaciter agendum: ego vero etiam viri fortis optionem remitto, si aequum petis. Quid petiisti? ut abolitionem optarem: memento non omnia, pater, nos posse petere: praemium accipimus, non regnum: nescis, quantum sit abolitionem petere, accusatori silentium indicere, reum eximere, leges tollere: nec pro te tenuissem, et praemium perdidissem. Sed cuius abolitionem? meam, inquit: animadvertitis quodammodo parricidii reum: agam potius causam: hoc praemium primum turpe est; deinde supervacuum; turpe: damnaberis tuo iudicio in perpetuum: quanto gravius est a se damnari? tamen alii possunt dicere, gratia victi sumus: deinde supervacuum: innocens eras. At enim dubia est iudicii fortuna; sed nobis non timenda: diluendum iudicium est: invidia tantum criminis fiducia erat et in timore tuo. Itaque

Reor) *Vereor.* SCHVLT. *Id certe non vereor*, Aerodius, qui in Margine, *reor*: an quia verbo illo usus non esset Fabius, quod horridum appellat? sed nos ad Instit. VIII, 3, de eo egimus; forte, *non reor.*

Legem tuam) *Legem tuam pater filio debes imperare*, Aerod. *Impetrare*, Marg.

Non sententiam iudicii, non decretum magistratus) Voluit auctor: *sed non sententiam iudici, non decretum magistratui, non praemium forti.* GRONOV. Ita et Obrecht. et Schult. ex decl. 257: *Vt sententiam iudices dicere velimus, ut testimonium non ad arbitrium parentum reddere* etc. Aer. habet *sententias.*

Si aequum petis) *Putas.* SCHVLT.

Abolitionem) *Absolutionem*, Marg. Aerod.

Tenuissem) Vide supr. ad declam. 263.

Invidia tantum criminis) Aerodius: *invidia tantum fuit: criminis fiducia.* Malim: *in invidia tantum criminis fiducia erat et in timore tuo.* GRONOV. *Diluenda in iudicio est invidia tanti*

apparuerunt iudicibus una omnia; et profuit tibi, quod abolitionem non optavi: apparuit certa innocentiae fiducia. Ergo advocatum tuum abdicas, participem laboris? de me facile est, inveniam patrem: sed tibi timeo; soles enim periclitari.

CCCLXXII.

PVLSATOR EDVCATORIS EXPOSITVS.

Qvi patrem pvlsaverit, manvs ei incidantvr. Talionis sit actio. Quidam expositum sustulit, pro filio educavit. Pulsatus ab eo, tanquam pater, manus incidit. Agnitus est adolescens: advocato naturali patre, cum educatore agit talionis.

DECLAMATIO

Sceleratissimus omnium, iudices, iuvenis, ingratus, vel quia lucem beneficio meo accepit; vel quia in patrem bis parricida est, semel domi, iterum in foro. Quam merito cruentas perdiderit manus, si quis adhuc dubitabit, adspiciat; iterum me in conspectu vestro pulsat; etiam truncus ac debilis, sola rabie integer, in miserum senem incurrit. Quid? si haberet manus? ac ne quis illum coërcitum poena putet, etiam audacior factus est: debilitatem meam concupiscit, et ei praeci-

criminis. Fiducia etc. Schvlt. *Diluendum indicium et invidia tantum criminis, fiducia erat: et in timore tuo itaque apparuerunt iudicibus sana omnia,* Obr.

Laboris? de me) *Laboris, periculi? facile et inveniam p. s. t. t. soles periclitari*, Aerod. Qui in Margine notat, licuisse ex Platone abdicatum sumere in adoptionem.

Soles enim) *Enim*, non habet Aerod.

Pulsator) Vid. decl. 358.

Tanquam pater) *T. patri*, Marg. Aerod.

pue corporis parti irascitur, per quam vivit. Fateor, iudices, fateor praecidendas fuisse has manus, sed quum istum tollerent. Nec erubesco, quod ab isto minimum est, male audire, et crudelitatis quoque reus fieri: sane crudelem me vocet, dum se ostendat: non timeo, ne istud in me crimen credibile sit, quum misericordiae meae adversarius ipse monumentum sit: nam quod pater parricidae adest, non miror: debilem non timet; aliquando crudelior, quum exposuit. Neque enim dubito quibusdam illum somniis et prodigiis commotum, quia videlicet istum parricidio defungi utique in patrem fatale erat, ut se metu liberaret, proiecisse. Ille ergo crudelis, iudices, quem solus iste carnificem vocat, accessi miti vultu; misertus sum: ad summam, alienus sustuli, quem proiecerat pater; nec contentus, filii loco habui. Quid hac indulgentia, quid profecerim quaeritis? effeci, ne deesset, qui pulsaret senem: ille, quem praesidio sustuleram, ille, quem vindicem etiam adversus

Carporis parti) *Corpori parte*, Marg. Aerod.

Praecidendas) *Non praecidendas*, Aerod. Et mox, *istum colerent*: ita apud Pomp. Melam lib. I, cap. 8: *ex uxaribus qui nascuntur, quas pro suis colant, formae similitudine ognoscunt*: ubi recte *tollant* repositum a Vossio.

Sane crudelem) V. c. *sane crudelitatem me vocet, dum ostendat*. PITH. Potius *ostendit*. GRON. *Ostendat* rectum est; *dum* enim hic notat, dummodo aperiat ingenium suum. Vid. ad decl. 17, 1.

Monumentum sit) Flor. XIV, 12: *Vt victariae Ramanae stans potius esset, quam incensa monumentum*. SCH.

Aliquando crudeliar) Forte: *aliquanto crudeliar*. Nisi malis: *At quanto crudelior, quum exposuit*. GRONOV. *Aliquanto*. SCHVLT. *Non minor debilem*, Marg. Aerod.

Istum parricidam) Scribe, *parricidio*. GRON. Ita Obrecht. et hoc prae aliis coniecturis probat Schultingius, ex Iustin. qui lib. I, 5: *defungi somnio*; et XII, 2, *oroculo* dicit.

Ille ergo) Malim, *ille ego*. Ovid. I Met., 757: *Ille ega liber; ille ferox*, et alibi saepius; sic, *ille tu*, de quo ad Petron. 126, et *ega ille*, ad Calpur. decl. 18. BVRM.

Quem solus iste) *Quem scelus iste*, Obr.

Alienus sustuli) *Alienum s.* Marg. Aerod.

Quid profecerim) Delet hic *quid* repetitum Francius.

Quem praesidia) *Qui praesidio*, Marg. Aerod.

alienos speraveram, tam aperte pulsaverat, ut ne inficiari quidem posset. Stultus, eadem indulgentia etiamnum perseverabam, et quaerentibus amicis, a quo essem pulsatus, mentiebar. Quid tu, inquiunt, exspectas, donec occidat? rapuerunt me in forum; ostenderunt verberati oris notas! iste fassus est: iudex damnavit: carnifex manus abstulit: nihil in illo indicio meum, nisi fletus, fuit. Dum iactatur tota civitate parricidium, invenit impietas originem suam: en, ut videtis, iterum pulsat: talionem, inquit, peto. Quid agis? crudelitatis arguis? quem saltem pulsavi? misereri soleo etiam alienorum. Ego te, quum meus esses, debilitavi: num per vinum? num per furorem? num iratus? talio, iniuriae ultio est. In hoc scripta est lex, ne quis impune petulans sit. Hoc ergo dicis, me iniuria abstulisse: lege incidi: nec ego, sed carnifex. Quidquid lege factum est, vindicari lege non solet: et qua lege? QVI PATREM PVLSAVERIT. Sed tu, inquit, pater non fuisti: puta: iudicia tamen iudiciis rescindi non possunt.

SERMO

Hic de sanctitate iudiciorum.

DECLAMATIO

Sera post damnationem innocentiae defensio est: istud, quod nunc dixisti, ante dixisses: sed non potuisti dice-

Rapuerunt) *Rapuerat me*, Marg.

Verberationi) *Verberationis*, Aer.

Dum iactatur tota civitate) Ovid. III Amor., 1, 21: *Fabula, nec sentis, tota iactaris in urbe.*

Quid agis) *Quid ais?* Aerod. Vid. ad Ovid. III Amor., 9, 57.

Quem saltem pulsavi) *Qui, si alter pulsavit, misereris*, Aerod.

Nec ego, sed) *Sed tamen incidit carnifex*, Aerod.

Puta) Scil. id verum esse. AEROD.

re. Pater tuus eram, iure praesentis conditionis: abdicare itaque potui; occidere potui; omnem potestatem, tanquam in filium, exercere. Miraris? nec ille potuit contradicere, qui pater erat. Non eras, inquit, naturalis: tanto igitur plus merueram: alienum sustuleram, quum essent, qui suos proiicerent. Sed ut non fuerim, tu tamen putasti patrem: lex autem mentem punit: ut scias verum esse hoc, impetravi. Sed tu, inquit, sciebas, non esse filium tuum: poteram quidem scire: sed meritis pater eram, sed tu tanquam patrem cecideras. Sed testor, nolui: expositum quoque collegeram: indignati sunt amici: ipse fassus est. Quid nunc facies? praecides manus, quae te sustulerunt?

CCCLXXIII.

ORNAMENTIS REDEMPTVS.

Abdicare liceat. Sepulcri violati sit actio. Amissa uxore, et defossis in sepulcro eius ornamentis, superduxit filio novercam. Captus a piratis pater, de redemptione scripsit. Morante filio, uxor a sepulcro prioris uxoris eruit ornamenta, et misit. Ob hoc a privigno sepulcri violati accusata, et damnata est. Pater redit, et abdicat filium.

Abdicare itaque potui) *Abd. i. potui; potui omnem potestatem, i. i. f. exercere*, Aerod.

Qui pater erat) Al. *Pater nondum erat: nec tu qui agnitus nondum eras. Non eras inquit* etc. Marg. Aer.

Verum esse hoc) *Verum esse: hoc impetrovi*, Aer.

Meritis pater erom) Vide declam. 278. Schvlt.

Exspositum quoque) *Exspositum quandoque*, Marg. Aerod.

Collegeram) Proprie: idem enim est quod *tollere*, *suscipere*, ita in L. 1, Cod. Theod. de Expositis, *quicumque puerum vel puellam proiectam de domo patris vel domini*, (ita distingue) *voluntate scientiaque collegerit*: et ita saepe eo titulo. Iust. XXIV, 4: *Parvulum recolligit*, et ita mox sermone declamationis 376. Bvrm.

Morante filio) Vet. cod. *orante*, male. Pith.

DECLAMATIO

Antequam parricidium, inertiam obiicio: non es peregrinatus, etiam me peregrinante: coactus sum tuas vices sustinere. Sed dices, non totam domum in periculum committi debuisse: remansisti, ut redimeres patrem captum; deseruisti; maximum crimen, immo parricidium: quantum in te fuit, occisus sum, et gravissimis quidem tormentis. Neque est, quod paupertatem excuses: impietas fuit: moraris: et quid facis? ut sciam non otiosum, accusas. Hoc vacat? et quam accusas? uxorem meam: sepulcrum, inquit, violaverat: quid ad te? mea iniuria est; ego vindicabo: sed ne ego quidem debeo: recte violavit. Vt scias, inquit, peccasse, damnata est: miraris, absente viro? Ego te, uxor, damnavi, optima feminarum: sed vindicabo.

Antequam parricidium) *Ant. parr. obiiciam, inertiam obiicio*, Aerod.

Remansisti, ut redimeres) *Ne redimeres.* Schvlt. *Rem auxisti. Vt concedamus* (*redeamus*, Marg.) *redime patrem: captum deseruisti*, Aerod.

Moraris: et quid facis? ut sciam occisum) Aerodius: *Moraris: sed ad quid hoc facis: ut scias me interim a piratis occisum. Quid postea? sepulcri violati accusas: hoc adeone vacat.* Anceps et periculosa haec corrigendi ratio. Fortasse: *Moraris: et quid facis, ut sciam te non otiosum? Accusas, hoc vacat?* Gronov. *Vt sciam non otiosum*, Schult. et Obr.

CCCLXXIV.

ABDICATUS HERES OB TYRANNICIDIUM.

Abdicatus de paternis bonis nihil habeat. Quidam hortatus est in tyrannicidium filium: nolentem abdicavit. Moriens scripsit heredem, qui tyrannum occidisset. Abdicatus occidit: petit bona.

DECLAMATIO

Abdicatus, inquit, ne quid de bonis patris capiat. Paterna haec esse bona constat: abdicatum te esse aeque patet: quae ultra quaestio est? Heredem, inquit, scripsit tyrannicidam; ego autem tyrannum occidi: nihil refert, an aliquod ius postea acquisieris; filii perdidisti: lex enim, quae abdicatis paterna bona negat, per

Abdicatus de paternis bonis nihil habeat) Huius legis meminit Quintilianus lib. III Institut. orat., capite, Quid sit status, ad finem. *Quoties*, inquit, *aliud alii petitori opponitur, dissimiles esse status necesse est, ut in illa controversia, Testamenta legibus facta, rata sint. Intestatorum parentum liberi heredes sint. Abdicatus, ne quid de bonis patris capiat. Nothus ante legitimum natus, legitimus filius sit: post legitimum natus, tantum civis. In adoptionem dare liceat. In adoptionem dato redire in familiam liceat, si pater naturalis sine liberis decesserit. Qui ex duobus legitimis alterum in adoptionem dederat, alterum abdicaverat, sustulit nothum: instituto herede abdicato, decessit. Omnes tres de bonis contendunt* etc. Diserte et paucis hanc controversiam illic tractat, et adeo ex harum declamationum more, genere loquendi, et modo et ratione legum, thematis, et locorum seu argumentorum, ut facile has Quintiliani declamationes esse quilibet affirmare audeat. Similis quoque est ille, lib. V, cap. 10: *Quum Thebas evertisset Alexander, invenit tabulas, quibus centum talenta mutua Thessalis dedisse Thebanos continebatur* etc. Illa item controversia (quae quasi ex hoc declamationum volumine, si omnes haberemus, transcripta videretur) de rustico et diserto lib. VII, cap. 3, et alia de eo, qui meretricem in matrimonium duxit, et ex ea natum abdicavit lib. II, cap. 1. Si ergo hos locos cum illis, et Quintilianum ipsum, cum aliis declamatoribus comparaverimus, apparebit, et quam sit hic sui similis, et reliquos quam longe superarit et vicerit. Aer.

Ne quid de bonis) *Ne quid et de b. patris*, al. *patriis*, Marg. Aerod.

omnia illos amovet: supervacuum namque erat, abdicatum submovere, qui alioqui perdiderat paternam domum. Igitur lex ista scripta est, ne qua lege reverti in domum posset: licet ergo sis tyrannicida, non prodest tibi: nec ulla lex reducit, quem aliqua exclusit: et semper, iudices, potentior lex est, quae vetat, quam quae permittit. NE QVID, inquit, EX BONIS CAPIAT. Hoc etiam in magistratuum potestate servatur: et plus potest, inquit, unus qui vetat, quam omnes qui iubent: in permittente enim, libera potestas; in vetante, poena est. Deinde haec lex publica est, ad omnes pertinet: testamentum privatum est; potentius est, quod in albo lego, quam quod in testamento. Sed pater, inquit, voluit me esse heredem, et ideo tyrannicidam scripsit, quia sciebat me facturum tyrannicidium: falleris; te namque minime voluit; nam si voluisset, scripsisset, Filius meus, si fecerit tyrannicidium, heres mihi sit. Nunc autem apparet dolentem, iratumque scripsisse; et adoptare in locum filii tyrannicidam voluisse, quia in virtutem tyrannicidae filium excitare non poterat: iratum timido fuisse: abdicavit. Nunquam leviter excandescunt patres: et qua causa? quod tyrannum non occideras. Vides, quemadmodum inertiam exsecratus sit, ne iudiciis quidem malis excitatam. Tantum abdicavit? immo non reduxit; passus est exsulare; ne mo-

Amovet) *Admonet*, Marg. Aerod.

Lex ista scripta) *Lex ita scripta* SCHVLT.

Licet ergo) Ante haec verba, legis verba, *ne quid ex bonis capiat*, ponebat Cl. Schultingius.

Plus potest, inquit) *Plus potest in his unus*, Obr.

In permittente) An, *a permittente*, an, *in permittendo*, et mox, *in vetando*. SCHVLT.

In albo lego) *In albo legitur*, Aer.

Quia in virtutem) *Qui in v.* Aer.

Iratum timido fuisse) *I. t. fuisse patet. Abdicavit.* SCHVLT. *Iratum tibi dico fuisse*, Aerod.

Ne iudiciis quidem malis excitatam) Lege, *ne publicis quidem malis excitatam*. GRONOV. Ita iam Aer. et Obr. *Ne iudicii quidem*, Marg. Aerod.

riens quidem miseritus est; etiam testamento exheredavit, etiam alios adoptavit.

SERMO

Vltimae partes aequitatis.

DECLAMATIO

Tamen, inquit, tyrannum occidi. Puta te meruisse: habes praemium a republica: illud, virtutis praemium debet esse, hoc, inertiae supplicium. Sed quando occidisti? testamentum te excitavit.

SERMO

In ultimo tuenda mortuorum iudicia: commendabimus iudicibus testamenta: nullam autem maiorem illi fieri posse iniuriam, quam si hunc heredem habuerit.

CCCLXXV.

FORTIS, FILIVS PRODITIONIS REI, FRATER DESERTORIS.

Proditionis reo patre, alter ex filiis deseruit, alter fortissime pugnavit. Rogavit pater, ut abolitionem suam optaret. Ille fratris impunitatem optavit: et in iudicio affuit patri. Pater absolutus abdicat. Ille C. D.

DECLAMATIO

Fateor, non possum lusus arguere, qui donari aetati possunt: non est luxuriosus, sed contumax: haec mi-

Miseritus) *Misertus*, Aerod. *Interfectus*, Marg.

Partes aequitatis) *Partes sunt aeq.* Aerod.

Testamentum te) *Cum te testam. excitavit*, Aer.

Fortis) Vid. Cur. Fortunat. Art. Rh. lib. I, p. 43, et decl. 287 et 387.

Non possum) *Non posse me*, Aer.

nus ferenda sunt vitia. Dicas licet fortissimum: quid mihi prodest, si magis patrem contemnis? Mea, inquit, lex est: quidquam tibi me vivo tuum est? Ego te in aciem misi, mea est virtus, mea lex, mea optio. Non iniquam rem postularem, si dicerem, Amicum reum vindica: quid si patrem, etiam innocentem? urget conspiratio. Sed turpis est, inquit, abolitio: quid ad te? ego meae conditionis arbiter sum. Sed, inquit, supervacua erat: innocens eras: quid autem? ego, quia nocens eram, petieram? verebar fortunam iudiciorum et exempla. Sed fratris, inquit, salutem optavi: iam ergo noli dicere; Supervacua abolitio fuit: alium enim mihi praetulisti, et innocenti nocentem, reo damnatum, qui certo perire debebat. Si misereris tuorum, eos saltem adiuva, de quibus iudex etiamnum dubitat. Quid ergo? inquit, periisset? si me interrogas, occupatus sum, non audio: si patriam, desertor est. Quaedam, iudices, comparatio minuit: per se crudele fuit, perire fratrem; sed comparatum mihi, tolerabile: quid ergo? ego periissem? Fratrem, inquit, servavi: itaque nunc frater te abdicat: ille beneficii gratiam debet, ego peccati poenam. Sed

Ferenda sunt vitia) *Ferenda vitia*, Aerod.

Dicas licet) *Dicas te licet*, Aerod.

Si magis patrem non temnis) Aerodius: *patrem contemnis?* Forte: *si magis patrem hoste temnis.* Nam fortis viri est hostem temnere hactenus, ut eum non metuat. GRONOV. *Patrem contemnis*, Schult. Obr.

Quid si patrem, etiam innocentem? Vrget conspiratio) Sic et Aerodius. Vt sensus appareat, distingue: *Non iniquam rem postularem, si dicerem, Amicum vindica: quid si patrem? Etiam innocentes urget conspiratio.* GRONOV. *Etiam innocentem, quem urget c.* SCHVLT. *Patrem? etiam innocentem urget c.* Obr.

Supervacua erat) *Supervacua. Eras innocens*; Aerod.

Quid autem) *Quid ad te? Ego quia innocens eram*, Aerod.

Etiamnum dubitat) *Etiam non dubitavit*, Aerod.

Quid ergo) *Quid ego? periisset*, Aerod.

Si patriam) *Tu patris desertor es*, Aerod.

Nunc frater) Vet. cod. *frater*; videtur leg. *pater*. PITH. *Nunc fratrem advoces*, Aerod. Forte, *Frater te alat.*

quid, si non pietati servisti, sed ut me occideres? quantum in te fuit, damnatus sum. Affui, inquit: alioqui abdicareris tantum.

CCCLXXVI.

EXPOSITVS IVRATVS OB NVPTIAS EDVCATORIS FILIAE.

Quidam moriens adolescenti, quem pro filio educaverat, indicaturum se veros parentes pollicitus est, si iurasset se filiam, quam relinquebat, ducturum uxorem: iuravit adolescens: ille decessit: post mortem educatoris, a naturali patre receptus, quia non vult orbam divitem ducere uxorem, abdicatur.

DECLAMATIO

Abdicat tam cito? si non eram idoneus, non eram recipiendus: tam exiguo tempore quid peccare potui?

Pietati servisti) *Pietate servasti.* Schvlt.

Alioqui abdicnreris tantum) Aerodius: *Affui, inquit, alioqui: abdicaveris tamen.* Rectius Pithoeus. Sensus: si non adfuisses, sbdicareris tantum; non etiom responderes: nihil foret, cur recusares abdicari. Gron. *Alioqui non abdicareris tantum*, nun solum bonis et domo, sed vits exturbareris. Schvlt.

Expositus) Quintilisnns lib. VII, cap. 2: *Quaedam in scholasticis controversiis ponuutur, ad coniungendom modo actae rei seriem: ut, Pater, expositum qui agnoverit, solutis alimentis recipiot. Minus dicto audientem filium liceat ubdicare. Qui expositum recepit, imperat ei nuptias locupletis propinqui: ille ducere vult filiam pauperis educatoris. Lex de expositis ad affectum pertinet, iudicium pendet ex lege abdicationis.* Aerod.

Ille decessit) Sup. pater educator: nam *duxit*, pro *dixit*, reponere omnino non possumus: quum ex sequentibus, et ex adducto illo o me Quintiliani locu, sppareat, uon id agi, ut *ea*, quae iam ducta sit, repudiata, orbam divitem ducat: sed pater unam ducere filium iubet, vult filius alteram. Aut vero ita legendum est, *Ille dotem dixit:* quantacumque videlicet a paupere educolore dici potuit. Vlpianus tit. de dotibus, *Dos aut datur, aut dicitur, aut promittitur* etc. Cic. pro Flacco, *Quoecumque sine tutore auctore dos dicta est, nulla est.* Aer. in margine, *ille dixit potest.*

Quia non vult) *Qui ante vult*, Aer. Marg.

etiam si quid peccavi, ignosce: nondum novi mores tuos: novitiis etiam servulis ignoscitur. Sed quid obiicias? uxorem, inquit, non ducis, quam volo. Quid tum? nescis nostri arbitrii esse matrimonia? affectus nostri vobis non serviunt: non potes efficere imperio, ut vel amem quem velis, vel oderim. Matrimonium vero tum perpetuum est, si mutua voluntate iungitur: quum ergo quaeratur mihi uxor, socia tori, vitae consors, in omne seculum mihi eligenda est: alioqui quid proficis invitum cogendo? repudiabo. At enim, inquit, lege cogeris orbam ducere: quid? tu illius patronus es? sine me illi respondere: si potest, lege illa cogat: interim noli mihi

Esse matrimonia) *Non esse m.* Sch.

Vobis non serviunt) *Nobis n. s.* Marg. Aerod.

Vt amem, quem velis) Immo, *quam velis*. Gronov.

Cogendo) *Cogendum*, Marg. Aer.

At enim, inquit, lege cogeris orbam ducere) Quintilianus lib. VII, cap. 5: *Huic parti subiungit Virginius causas abdicationis, dementiae, malae tractationis, orbarum nuptias indicentium.* Lex fuit Athenis, qua utroque parente orbata, cui opima et opulenta successio evenerat, eam, ut ordinum dignitas familiarumque salva esset, proximus agnatus, aut cognatus ducere cogeretur: lex item altera, ut si qua indotata et egens orba esset, eam aut uxorem ducerent agnati et proximi, aut dotatam alii collocarent. Quem morem conqueritur Aristoteles lib. II Politic., cap. 7, suis adeo temporibus vix observari, et orbam cuilibet iam, neque ex lege collocari. Gron. ἐπίκληρος καὶ ἐπικληρῖτις appellatur. Demosth. κατὰ ςεφάνου. Ο νόμος κελεύει ἐπιδικασίμν εἶναι τῶν ἐπικλήρων ἁπασῶν καὶ ξένων καὶ ἀςῶν, et postea, τῶν ἐπικλήρων ὅσαι τὸ θητικὸν τελοῦσιν, ἐὰν μὴ βούληται ἔχειν ὁ ἐγγύτατα γένους, ἐκδιδότω ἐπιδοὺς etc. Terentius in Phormione: *Lex est, ut orbae, qui sint genere proximi, Eis nubant: et illos ducere eadem haec lex iubet. Ego te cognatum dicam, et tibi scribam dicam* etc. Item act. II, sc. 1: — *Verum si cognata est maxime Non fuit necesse habere: sed id quad lex iubet, Dotem daretis: quaereret alium virum. Qua ratione inopem potius ducebat domum? G. Non ratio, verum argentum deerat* etc. Ex his apparet cor, Virginius has causas orbarum nuptias indicentium, *materias officiarum* appellaret. Hic vero iuvenis abdicatus respondet, se ab orba illa divite cogi non posse, vel quia proxima non esset, nec generis eiusdem aut familiae: vel quia, si orbae id ex lege possunt, non tamen inter eas, una maius altera privilegium habet: hic vero utraque orba est, licet non ambae divites: nec si privilegium habent, eo adversus eum utuntur, qui iam alii mulieri pactus est, aliisque nuptiis occupatus, qualis hic est, fide iam maritus et sacramento. Aerod.

patriam maiestatem opponere. Sed nimirum non potest cogere, et ideo non cogit: alioqui forsitan illi responderem, non habere orbas privilegium, sed vacuis indicere nuptias, non occupatis. Quid ergo, inquit, orbam non ducis? gaudeo, pater, quod misereri fortunae potes: et haec orba est, et haec patrem perdidit: fortuna similis, indulgentia propior est. In eadem domo educati sumus: novi mores, probo verecundiam, probo genus: quid, si mihi a patre commendata est? quid, si rogatus sum? quid, si etiam iuravi? vis me fidem non praestare? et cui? qui me sustulit, qui patrem egit, qui te mihi patrem dedit, quemadmodum rogavit. Non est quod dicas, Ego cogo: aeque tamen peiero: et quales futurae nuptiae, quae periurio iunguntur?

SERMO

Vltima comparatio puellarum; illam esse divitem, facile inventuram maritum; hanc, in totum destitutam, et nunc vere orbam, si eam hic quoque deserat: referendam esse gratiam expositos colligentibus.

Non habere orbas privilegium, sed vacuis) Aerodius: *sed agnatis indicere.* Praeclare *indicere.* Reliqua ita sunt concinnanda, ut aut deleatur particula negandi, aut pro *sed* scribatur *nisi.* Vtroque enim modo constat sensus, qui requiritur: *Non habere orbas privilegium, nisi vacuis, indicere nuptias.* Et, *responderem, habere orbas privilegium, sed vacuis, indicere nuptias, non occupatis.* Et hoc posterius magis placet. Fortasse et malis *indicendi.* Gronov. *Responderem non; non habere orbas p. s. v. inducere,* Obr. et *vacuis indici, nuptias, non occupatis,* Schult. *inducere,* quod retinuit Obrechtus, minime admittendum; ita enim Quint. lib. VII, 4 bis; ubi, *vindicare* antea malueram, sed nunc muto sententiam; vide de verbo *indicere* Gronov. ad Senec. Oedip. V, 17. Burm.

Peiero) *Peieravero,* Aerod. *Periero,* Marg.

Nunc vero orbam) *Vere orbam,* recte Schultingius.

CCCLXXVII.

VOCATVS A PATRE IN MILITIAM, VENENVM TERENS.

Parricidii sit actio. Pater filium in militiam vocavit: ille ornatus donis ad patrem rediit; adhibitis amicis petit a patre, ne se amplius mitteret: non impetravit. Iterum fortissime pugnavit: rediit: terens venenum a patre deprehensus est. Interrogatus, dixit se mori velle. Parricidii reus est patri.

DECLAMATIO

Parricidii reus sum: quaedam crimina ipsa magnitudine fidem non impetrant: parricidium aliquando legem non habuit, nec immerito. Quis enim facile vinclis naturae exsolvat? vos estis, qui nascentes excipitis: itaque ad tantum nefas, magna oportet serie parricida veniat, et per hominum Deorumque contemptum, ad ultimum nefas conscendat. Quid hoc est, iudices: maximum omnium reo crimen obiicitur, et solum: non circumscriptus amicus: cessant etiam familiaria adolescentiae crimina: et ne in scortis quidem reus male audio. Plus fortasse quam putatis, iudices, pollicebor: non quemlibet ex illis subselliis, sed accusatorem ipsum, laudatorem dabo: nunquam abdicavit. Quidni non ab-

Vocatus) Huic corruptissimae declamationi iunge Senec. lib. VII, decl. 3, et 4, et decl. 19. Aerod.

Vocatus) Vetus codex, *locatus*. Pith. ita Aerod.

Reus est patri) *Reus est patre accusante*, Aerod.

Exsolvat) *Se exsolvat*, Aerod. Schult. Obr. Francius volebat, *vincla naturae dissolvat*, vel *exuat*, ut mox: malim, *se solvat*.

Quid hoc est) *Quod hic est tanti criminis indicium? maximum o. r. c. o. solum*, Aerod. *Quid h. e. iudicium maximum*, Marg.

In scortis quidem reus male audio) Ita loquutus et Macrob. II Sat., 2: *Nam Plancus in Maevia Galla nupta male audiebat.*

Quidni non abdicaret) Francius legebat, *Quid si non ab.*

dicaret? cuius non solum innocentiam, sed etiam virtutem cognoverat? Facinus indignum! inter speciosa militiae opera, impietatis privatae reus sum, sponsor salutis publicae. Non sunt eiusdem pectoris vitia et virtutes: etiam pro alienis patribus dimicare soleo. Sed forsitan non solum puram, sed etiam speciosam innocentiam gravet in parricidium causa: nunquid abdicaveras, et exuere naturalem indulgentiam prior docueras? An etiam hereditatis cupiditate volebam te occidere? scilicet immensis luxuriae oneratus damnis. An infeliciter te iubente pugnaveram et inertiae poenam verebar? Immo, inquit, invitus militabas. Sic fit ergo, ut quisquis hostem timet, patrem occidat: ergo iners sum: atqui parricida non solum audax debet esse, sed etiam temerarius invitus. Quid ergo? rogare non possum, ad preces decurrere, non ad venena, iterum allegare ami-

Virtutem) *Virtutes. Parricida fuerim, qui tam pro alienis p.* Aerod.

Innocentiam gravet) An, *migravit in p. causam*, id est, transtulit; ut Gell. II, 29, an *urgebat*. An, *purae sed etiam speciosae innocentiae praegravaverit.* SCHVLT. *Innoc. desideras. Gravis* etc. Aer. *Innocentiam urgeat in parricidia causa*, Obr. Ego mallem, *innocentiam trahat in p. causa.* Quod elegans, quia invita innocentia trahitur a gravi causa, ita et apud Ovid. VII Met., 19: *Sed trahit invitam nova vis.* Vbi in plurimis codicibus est, *gravat*; unde videmus lapsum solemnem librariorum potuit et excidisse vox, et scripsisse olim auctor, *gravis trahat in par. causa.* BVRM.

Docueras) *Decueras*, al. *debueras*: supple ut causam parricidii haberes, Marg. Aerod.

Oneratus damnis) Id est impensis, sumptibus; vide Barth. ad Stat. VI Theb., 82, et Menag. Amoen. Iur. cap. 39, unde *damnosus*. Ter. Heaut. V, 4, 11, et Suet. Neron. 31, ubi vide Graev. BVRM.

Hostem timet) *Hostem timens, ne militet invitus, patrem oc.* Aerod.

Temerarius invitus) *Temerarius, impius.* SCH. *Temerarius. Invitus militabam. Q. e. amplius ragare n. p.* Aerod. *Temerarius. Invitus: Quid erga? ragare n. p. id est ad preces decurrere, n. a. v. iterum al. a. n. passum? sin denique perseveras m. n. p.* Obr. Forte, *temerarius, invictus*, vid. ad Val. Flac. I, 116, ubi similis permutatio, et ad Sil. Ital. IV, 679, et ad Calp. decl. 22. BVRM.

Ad preces decurrere, non ad venena) Sic Pithaeus. Nam Thaddaeus: *decurrere non advena iterum.* Aerodius: *nan ad preces decurrere, non ad genua.* Scribe: *rogare nan possum? ad preces decurrere nan audeo? iterum*

cos non possum? denique perseveras, mori non possum. Finge enim, qualem te velis esse; crudelem? et hunc iudex vindicabit: et propter hunc occidit filium. Sed melius ego de te iudico: puto te omnia indulgenter imperare filio: avida est gloriae paterna pietas: nostra tirocinia timidiora sunt: nunquid offenderis, si te laudo. Sed ne tali quidem patri parco: quemadmodum occidere volo? conducam percussorem? insidiabor peregrinanti? nihil horum est: meas manus inquino, et sic paro venenum, ut deprehendar? secreta sunt parricidarum scelera. Cur ergo, inquit, venenum habuisti? ó miseram liberandae adolescentiae meae sortem, et malis quoque ipsis tristiora remedia! Excusandum est, quod ne diluerem, mori volueram: et ultimae cogitationes revocantur ad iudicem: paulo minus, quam post fata arcessor reus. Sed ne fallam te, pater, respondebo verbis fortunae meae, respondebo quod soleo, id est, non alius reus, quam filius, mori volo. O quanto facilius tibi mortis causas, quam parricidii reddam? immo passim

ollegare non possum. Gron. Horat. III, Od. 29: *Non est meum, si mugiot Africis Malus procellis, ad miseras preces Decurrere.* Posset et legi, *non od preces decurrere, non accidere ad genua:* et, *denique si perseveros, mori nunc possum*, ut in fine declam. *si perseveras, venenum redde.* Burm.

Perseverns) *Si perseveros*, Aerod. et Franc.

Mori non possum) *Mori possum. Finge nunc q. t. v. esse crudelem*, Aer.

Hunc iudex) *H. i. vindicabis. Mitem? et petes hunc occidi filium?* Aer.

Si te laudo) Ostendit egregie se revereri patrem, dum metuit, ne laudando offendat; vide Calpur. decl. 30. Schult.

Nunquid off.) *Nunc quid of.* Marg. Aerod.

Occidere volo) *Si oc. v.* Aerod. *et oc. v.* Marg.

Conducam) *Conduxeram, et insidiabar*, Schult.

Tristiora) *Strictiora*, Aerod.

Poulo minus) Suet. Tib. 26: *Poulo minus quom privatum egit.* Schult. vide ibi Casaub. et supr. ad decl. 12, 18. Burm.

Verbis fortunae meae) Hoc est, ut dixit Eumenes apud Iust. XIV, 4: *Non miseros convicio decent.*

Soleo) *Solet*, Marg. Aerod.

Soleo, id est) *Soleo. L. non alius*, Aerod.

obiectas et publicatas, tantum non transibo. Mori volui: quaeris quare? quia natus sum ad miserias hominum, incendia, naufragia, bella: felices, qui suo arbitrio moriuntur. Scipio, inquit, bene habet; puto quia ultra pugnaturus non erat. Cato num et ille peccavit? idem feci, quod Cato: ad quietem hoc iter est, et dulcis quaedam ad securitatem via. Quare mori voluerim quaeris? en; quia vivam reus sum; quare mori volui: vides enim, ex voto adolescentiam egeram: nihil unquam me offendit: quamquam interim et secunda ad usum meum faciunt, quidquid rogavi te, pater, etiam solus, exoravi. Pace maiestatis tuae dictum sit, non omnes tam fortes

Tantum non) *Tantum nunc.* Sch. *Tamen nan*, Aerod.

Natus ad miserias hominum) Flor. I, 13: *Gens nata ad hominum interitum, urbium strngem.*

Scipia) Vid. Val. Max. lib. III, cap. 1. Aerod.

Bene habet) *Scipio ille peccavit? qui transfixus, quaerentibus ubinam esset imperator: Imperatar inquit bene se hnbet,* Aerod. Quae intrusit ex Flor. IV, 2: *Scipio, ubi esset, quodam requirente, respnndit hoc ipsum, bene se habet imperator*, ubi vide Freinsh. et alias; idem fere Epaminondae tribuit dictnm Inslin. VI, 8.

Cato num) *Cata et ille peccavit? idem hic fecit q. C.* Aerod.

Ad quetem hac interest) Lego: *Ad quietem hoc iter est, et dulcis quaednm ad securitatem via.* Gronov. ita Schult. et Obr.

En, quia vivam. Reus sum) Scribe: *Quare mari voluerim, quaeris? en! quia vivo, reus sum. Quare mari volui?* Neque enim fecerim cnm Aerodia: *vivam. Reus sum: Qunre? qua mori volui.* Gronov. *Ne, quia vivam, reas sim.* Schvlt.

Viles enim) *Iudex enim ex voto ad. aegram nihilum quam me off.* Aer. *Nihil unquam me hostis nff.* Marg.

Quamquam interim et secunda) Haec foedissima sunt contaminala. Sensum videa, verba an divinanda assequi possim, hand scio: *Quare mori volui? Vides enim: ex voto adolescentiam egeam: nihil unquam me offendit: quidquid incepi, secundavit eventus: fecit, quidquid rogntus est, pater: etiam salus exoravi.* Perpetna ironia est. Omnia enim contraria evenerant: et ideo causas mariendi sibi fuisse significat; τὸ *vides enim* illustravimns ad M. Senecae contr. 12. Gronov. *Quamquam et interim, et secundum ad u. m. f. quidquid ragavit: et p. e. s. exoravi (p. m. t. d. s.) n. o. tamen,* Aerod. *Nihil unquam me offendit: qunmquam interim et secunda adversum me faciunt (vel fecerunt), nec quidquid rogavi patrem, etiam potui exorare.* Schvlt. *Nihil unquam me offendit: (quamquam interim et secunda ad usum meum faciunt), quidquid rogavi te, pater, etinm sclus, exarawi,* Obr.

sumus, non omnes bella sustinere possumus: sed non quisquis occidere hostem non potest, continuo patrem potest. Varia sunt ingenia: alii otio delectantur: ego tecum volebam militare: en parricidam! sub iudicio tuo vivere volo, in hoc etiam ambitiosus apud te, pater, amicos adhibui. Sed postquam iussus sum, obsequendum est, inquam, patri, eamus in bellum: quid habeo quod pro me timeam, si de filio pater securus est? vidi alios sterni, alios fugari, universos exercitus caedi: dedi me periculo; subieci, tanquam vilis mihi, fortunae: et ideo puto, miser vici. Tum vero in aestimatione periculorum ac vulnerum, Quid hic, inquam, nemo vincere potest, nisi mori voluerit? Redii in domum patris; nulla erat missio, ne post victoriam quidem. Si necesse est, moriamur, inquam, sed domi: ibi certe pater sepeliet; inter haec tamen, paternam clementiam sperans, videat, inquam, pater, deprehendat; qui roganti non credidit, morienti credat: ipse me cum veneno obtuli, ut essem miserabilis. Sed, ut video, crudeliorem feci patrem: et nunc intelligo, filium perire voluisti, quum in aciem

Ega tecum volebam militare) Forte, *laborare*. GRONOV.

Iussus) Scil. in militiam ire. AER.

Exercitus caedi: dedi me periculo; subieci) Aerodius: *dedi me, me periculo subieci*. Ego hic nihil moveo: saepe enim exercitus integri in deditionem venerunt: sed sequentia non placent. Scribe: *me periculis obieci, tanquam vilissimae fortunae: et ideo, puta, miser vici.* Intellige: *tanquam vilissimae fortunae homa*, vel, *aliquis*. GRON. *Caedi. Dedi me pericula: subieci, t. v. m. fortunae:* Obr. Quae maxime placet lectio: non enim *vilis mihi* mutatum volo, id est, qui vitam non magni facio, in cuius morte nulla iactura: ita *viles animae*. Virg. XI, 372, ubi vid. Serv. *vilia capita*. Liv. IX, 9, et XXV, 6, decl. 388: *Mater non recipiat, quem tam vilem habet*, et ibidem, *vilitas sui*; ita *gens vilis martis*, vel ut Salmasius malebat, *marti*. Flor. II, 6, ut Lucan. IV, 506: *Marti faciles animas* dixit. BVRM.

Tum vero) *Iam vero*, Aerod. *Tam v.* Marg.

Quid hic, inquam) *Quid hoc? inquam*, Francius.

Inter haec) *Inter haec tamen pater: nam cl. sperat*, Aerod. al. *ne dementiam esse putaret*, Marg.

Et nan intelligo) *Et nunc intelliga, filium perire voluisti*, Schult. Obr. *Id non intelligo*, Franc.

misisti: si perseveras, venenum redde: liceat meis instrumentis mori. Sed miserere heredis, miserere viri fortis: iudicio impetrem, quod per amicos exorare non potui.

SERMO

Hoc est difficillimum in hac controversia, quod in eadem conditione et parricidii, et mortis, est militiae metus: quem si inficiamur, non habuimus, cur ipsi vellemus mori: si fatemur, habuimus, cur patrem vellemus occidere: medio igitur temperamento opus est.

CCCLXXVIII.

AVCTOR PACIS ABDICANDVS.

Victa duobus proeliis civitate, tertia instructa acie, pollicitus pacem adolescens, si permitteretur sibi cum duce hostium loqui, post discessum eorum, quia non indicat patri, abdicatur.

DECLAMATIO

Non esse privilegium parentibus datum mentior: datam esse video liberis respondendi potestatem, et de abdicatione iudicem cognoscere. Dico igitur certa esse, quae imperent patres, navigationem, militiam; quaedam excipi, senatoris, magistratus, iudicis sententiam;

Iudicio impetrem) *A iudicio imp.* Francius.

Exorare non potui) *Impetrare n. p.* Aerod.

Patrem vellemus) *Patrem* non habet Aerod.

Si permitteretur) *Si permitteret*, Aerod.

Mentior) *Mentiar: sed datum.* SCHVLT. *Datum mentiendi*, Aerod. *inficior*, *datam*, Obr.

Quae imperent) *Quae imperant*, Aerod.

et liberos esse, quia cives. Haec vero novam legem; Silentium crimen esse. Quum abdicetur procacitatis petulantia; sub hoc patre tacere non licet? Finge te quaerere, quid amico deliberanti suaserim, extorquebis? quare iudex reum damnaverim? quam rationem senator in sententia sequutus sim? Isto modo levissimis quoque causis expellemur, et utcumque delicatis visum fuerit, testamenta perdemus. Abdicas: amavi? potavi? et fortasse ista donasti: tanti supplicii quod crimen est? Non indicas, inquit, quid loquutus sis: finge nolle: licet: magistratus non exigit, patria non exigit; si proditorem putas, accusa. Sunt quaedam secreta, iudices, et animi parentum imperiis vacant.

Quia cives) *Qui cives*, Schult.

Procacitatis petulantia) Forte, *abdicetur, procacitatis postulatur.*

Suaserim, extorquebis) *Suaserim; dicam? extorquebis quare* etc. SCHVLT. *Et torquebas*, Marg. Aerod.

Delicatis) *Dedicatis*, Marg. Aer.

Sunt quaedam) *Sunt quadam secreta, iudices, nec animi parentum imperiis pateant.* SCHVLT. Forte: *sunt quaedam secreta, iudices, et animi: nec parentum imperiis patent.* Animi vel mentis secreta non omnia debent prodi, ubi imperant parentes: ita ap. Lucan. IX, 691, pro *Sideribus Phoeboque vacat.* In codice Thuanaeo legebatur *patet.* BVRM.

CCCLXXIX.

DIVES A PARASITO SACRILEGO REVS CAEDIS.

Pauper et dives inimici. Dives pauperem quodam tempore cum uxore occisum, adulterii crimine in publicum abiecit. Postea dimissus ab eo parasitus in sacrilegio deprehensus, e lege tortus, inter alia dixit, a divite pauperem illum inimicum iniuria occisum. Dives caedis reus est.

DECLAMATIO

Reo caedis quid obiicitur? petulantia, improbitas, circumscriptio? ista ne pauper quidem obiecit: nec potuit latere anteacta vita sub eiusmodi inimico, quem usque eo vehementem dicitis, ut mea manu esset iugulandus. Sed inimicum occidi: quem? pauperem, qui nihil in curia, nihil in concione poterat. Inimici sunt ex pari:

Occisum, adulterii crimine in p. abiecit) Nescio an haec recte se habebant; ega in ultima Syllaba τοῦ *occisum* latere praepositionem *sub* puta, et legendum, *occisum sub adulterii crimine i. p. a.* Suet. Neron. 25: *Occidit sub crimine adulteriorum*, et Tacit. II Hist., 26: *Quum fratrem eius Iulium Frontanem Othoniani sub eodem crimine vinxissent*, ex quibus olim Drakenborchio mea probavi, nihil apud Silium XIV, 288 mutandum. Ovid. VI Fast., 643: *Haec aequata sola est, nullo sub crimine regni.* Ita et ille, quem Pindarum vocant, Epit. Iliad. vers. 38: *Aut si, quam ut luerem sub acerbo crimine poenam, Inscius admisi.* Iuven. Sat. X, 69. *Sed quo cecidit sub crimine?* Ita declam. 385: *Reum sub hac culpa esse.* Et ita alii: si cui vulgata placet, *crimine* capiat pro criminatione falsa, ut apud Terent. Hecyr. V, 2: *nam si compererit crimini tua se falso uxor credidisse*, ubi apud Donatum legendum, *crimen proprie dicitur id quod falsum est;* vulgo *factum* circumfertur, vid. et Serv. ad Virgil. XI Aen. 122. In quo loco Donatus a Lindenbrochio editus legit: *Semperque odiis sed crimine Drances infensus;* Vt esset sensus, semper odiis infensus, sed *crimine*, id est, falsa odia fingens et praetexens, ut falsas causas, vid. Munker. ad Hygin. fab. 19. BVRM.

E lege tortus) Francius volebat, *et lege.*

Nihil in contentione) Malim, *concione.* PITH.

Ex pari) Dictum, ut ex *aequo;* de quo ad decl. 251.

sed puta inimicum fuisse, statim ad caedem confugiendum est? verborum contentiones armis finiuntur? etiam hostibus parcitur: Caesar Catoni voluit ignoscere. Deinde mea manu occido: tam efferati animi sum? non venenum est, non percussor, et dives sum? Deinde cum uxore? ne illi quidem parco. Deinde quemadmodum rapio? de publico: non clamat: non Quiritum fidem invocat: et tanti facinoris parasitum conscium advoco: et eundem postea eiicio: non timeo indicem. Quemadmodum ergo, inquit, uxorem corrupit? alieni facti rationem a me exigis: qui scio an hoc genere vindicare se voluerit, qui aliter non poterat? Pauper, inquit, fuit: quasi tantum pretiis mulieres corrumpantur, praesertim divites: immo illecebris et blanditiis magis capiuntur. Vtique si quis domesticorum adiuvit, per parasitum factum: et ideo eiectus, ideo a nullo receptus, quod eum laesisset, a quo liberalissime exceptus est. At enim dixit parasitus. Primum unus testis est; deinde parasitus. Tortus dixit: eo minus credo; mentiuntur plerumque torti: deinde hic habuit mentiendi causam, quod expulsus est, quod sacrilegium propter inopiam admisit. Adstiti praesens; inde ille exarsit validius, et fefellit; hinc reus factus sum.

Statim ad caedem) *Statimne a. c.* Aerod.

Tam efferati animi) Vet. cod. *offerenti.* PITH. *Tom efferacis animi sum?* Aerod.

Quemadmodum ropio) Obrechtus distinguit, *quemadmodum? rapio te publico? non clamat? non Q. f. invocat?* etc.

Quiritum) *Quiritium*, Aerod.

Pretiis) *Pretio*, Aerod.

CCCLXXX.

CRVX SCRIPTA SERVO NON DANTI VENENVM.

De iniusto supplicio tribunos appellare liceat. Aeger a servo, cui libertatem scripserat, venenum petit: nolenti dare crucem scripsit. Heredes volunt supplicium sumere, servus appellat tribunos.

DECLAMATIO

Testamento, inquit, cautum est: ideo tribuni cognoscunt, non utrum scriptum, sed quare scriptum sit. Crux scripta est: quare? quid commisit? anteactam vitam scrutemur: video, illi prius libertatem fuisse scriptam. Quid igitur tam subito peccavit? nunquid venenum dare domino voluit, quo citius libertate frueretur? in contrarium incidi; non periclitaretur, si dedisset. Petenti, inquit, domino non dedit.

SERMO

Quaestio an omnibus imperiis parendum, an aegro, an huic imperio: hic primum non debuisse; deinde non potuisse parere: ultima supplicii figuratio, sub eiusmodi titulo.

Incidi) *Incidit*. SCHVLT. et ita Acr.
An aegro) Forte, *an aegri*? GRON.
An aegri etiam huic imperio. SCHVLT.
An aegro adhuc imperio, Aerod.
Hic primum) *Hinc primum*, Sch.
Figuratio) Vid. ad decl. VI, 4.

CCCLXXXI.

NOVERCA TORTA FILIAM CONSCIAM DICENS.

VENEFICA TORQVEATVR, DONEC CONSCIOS INDICET. Quidam filio superduxit novercam, et ex illa aliam filiam suscepit. Amisso filio, ambiguis signis, uxorem ream fecit: confessa illa in tormentis communem filiam consciam dixit. Adest filiae pater.

DECLAMATIO

Vt sciatis, iudices, nocentes tantum a me veneficii reos fieri, et hanc non immerito praeteritam, profert a sinu nutricis ream. Non peccant hi anni, ne in novercis quidem: parvulae serpentes non nocent: ferae etiam mansuescunt. Persona, virgo est; causa, soror: quam valde a fratre dilecta est! quemadmodum mortuum flevit! Sed mater, inquit, consciam habuit: primum sceleratis naturale est, alienam conscientiam fugere: deinde si quaerant, adiutores quaerere: quod autem adiutorium in puella esse potuit? emit venenum, an confecit, ut fratri daret? Quid? ipsa privigno non potuit dare?

SERMO

Hic verba matris, appellantis filiam: illius, expavescentis timorem.

Noverca) Vid. Senec. lib. IX, decl. ult. et lib. V controv., 29. AERОD. Vide Calp. Flac. decl. 12.

Profert a sinu) Vet. cod. *proferre a sinu.* PITH. Lege: *profero.* GRONOV. *Proferte a sinu*, Obr.

In novercis) *In novercas*, volebat Francius: nihil opus; ita *in matre peccas*, Senec. Herc. Oct. 1028. *In ancilla delinquere*, Ovid. II Amor., 8, ubi plura dicemus. BVRM.

Sed mater, inquit, consciam habuit) Corrige: *Sed mater inquit: consciam habui.* GRONOV. ita Schult. et Obr.

Si quaerant) Francius volebat, *si queant.*

Illius expavescentis timorem) *Ti-*

DECLAMATIO

Ego certe interrogavi: quid est, inquit, venenum? cur ergo dixit consciam? ut me orbaret. Nihil dulcius est ultione laesae: et prorsus non frustra hoc cogitavit: certe si non aliud, iudicio patrem torquet.

CCCLXXXII.

TYRANNICIDA CONDVCTVS.

Cvivs opera tyrannvs occisvs fverit praemivm petat. Dives senex, adolescentem robustum in tyrannicidium pecunia data conduxit: occidit adolescens tyrannum: certant de praemio.

DECLAMATIO

Cvivs opera? inquit: operam puto laboris esse, proelii, armorum. Tu, quam dicis operam? consilii: atqui nemo, ut proposuit sibi tyrannicidium, continuo tyrannicida est: tuum ipsum consilium quid profuisset citra manum meam? Ergo operam lex desiderat: ideo tantum concedit praemium: atqui si haec opera est, ego pugnavi. Sed ego, inquit, conduxi: puta, nempe conduxisti, ut tyrannicida essem, tanquam si conduxisses,

mor, Schultingius, et *illius* explicat *huius*, ut mox decl. 383: *Illud iudicium vocari quaestionem*, pro *hoc*.

Quid est, inquit, venenum?) *Inquit* non habet Aerod.

Si non aliud) *Si non alio iudicio, ut p. torqueat*, Aerod. Vid. ad decl. 1, 9.

Iudicio patrem torquet) *Indicio*, Schult. Obr.

Nihil dulcius est ultione) Vid. Fornèr. Select. I, cap. 10. Almel.

Tyrannicida conductus, Vid. decl. 345.

Opera) Ita in legibus, *cuius ope, consilio* etc. l. 10, ff. ad L. Iul. Maiest. 14, ad L. Iul. de adult.

Concedit praemium) *Ei qui occidit dat praemium*, Aerod.

ut gladiator, aut histrio essem; si conduxisses, ut hominem occiderem: nempe et ego tenerer. Non tua sponte tyrannicidium fecisti. Age, si hortatus esses in tyrannicidium, praemium peteres? sed tu me propter mercedem tuam putas tyrannicidium fecisse? tantum meritum mercenariae operae imputas? Non est humilis pectoris libertatem publicam capere. Etenim si tua merces movere me potuit, multo magis praemium movit: et ideo ad me venisti, quia intellexisti a vultu cogitationem tyrannicidae. Cur ergo, inquit, mercedem accepisti? non cupiditatis causa, sed pignoris: quia tentari me putavi, et te a tyranno summissum. Quid ergo, duo praemia feres? ideo tyrannicida sum: ut tu, iam habes praemium, patrimonium, liberos, tyranni mortem desideratam.

Tantum meritum) *Tantum praemium*, Acrod.

Libertatem publicam capere) Id est, sentire, intelligere, quanti pretii sit libertas, Senec. Herc. Fur. 412: *Hoc ipsum placet, Animo ruinas quod capis magno tuas.* Vide Heins. ad Ov. Remed. 392, et Casaub. ad Spart. Ael. Ver. 4, ubi ex Iuvenali adducit Sat. XI, 167; *Non capit has nugas humilis domus.* BVRM.

Intellexisti a vultu) Francius malebat, e *vultu*, et ita Ovidium loqui notaverat: puto respexisse ad lib. I Am., 11, 18.

Sum: ut tu) *Ego tyrannicida sum. At tu tria iam habes praemia.* SCHVLT. et Obr. nisi quod ille, *at tu i. h. praemium.*

CCCLXXXIII.

RAPTA MALE TRACTATA.

Quae virum malae tractationis damnaverit, duplam dotem recipiat. Si indotata nupserit, litem aestimet. Rapta nuptias optavit, postea virum malae tractationis damnavit: litem morte aestimat.

DECLAMATIO

Nimio amore, et sollicita inquisitione hic offendit uxorem. Venit illa in forum gratiosa: ne nos quidem obstitimus, quo minus vinceret, ut sciremus, quanti dotem aestimaret. Iudices dixerunt: quid nos intercedimus? optime ipsis conveniet: haec tamen, ne sine causa in forum videatur venisse, ferat aliquid solatii: bene credimus illi eius patrimonium, cuius capiti pepercit. Veneramus hilares ad aestimationem: at ista, quid mihi, inquit, cum pecunia est? mortem desidero: putat se, ut occideret, vicisse, quae vicit, quia non occiderat. Obsequendum est tibi, adolescens: nihil in mulierem dicam; sed patiaris causam tuam defendi. Dicimus pecuniarias lites esse: litigatorem esse, non reum, non qui de capite sortiatur: illud iudicium, vocari quaestionem, quidlibet potius, quam litem. Aestimet, inquit: quam familiare, quam quotidianum verbum est! si quid commodatum non redditur, nota sunt verba po-

Hic offendit) Al. *Hic non offendit:* Vt a sequentibus incipiat declamatio. Marg. Aerod.

Mortem desidero) *Mihi mortem d. putassesne ut occideret. Obsequendum*, Aerod.

Non reum, non qui de capite) *Non reum hunc quod de c. sortiatur, illud iudicium v. q. et quid libet p. q. l. Sed aestimet, lex inquit. Quamlibet potius, quam litem. Litem aestimet*, Aerod. *Quodlibet*, al. *vocari quaestionem: hoc quidl. petatur. Quam rem sive litem*, Marg.

stulantium, QVANTI AESTIMET: ergo pecuniarium verbum est: huic tu mortem putas subiici? Veneficus exsulat, alii scelerati mitius puniuntur: malae tractationis damnatus occidetur? Mea inquit, aestimatio est: immo iudicum: tua, in una lege est, quam habuisti: et lex ubi perire vult hominem, aperte significat: DESERTOR OCCIDATVR.

SERMO

Vltimae sunt preces, ut exoretur mulier.

DECLAMATIO

Serves munus: nam removeas licet secures, si irasceris, morietur alioqui. Putas illum dilaturum nuptias tuas: denuntio, iterum rapiet.

Pecuniarium) *Pecuniarum*, Marg. Aerod.

Veneficus) *Venefici exulant*, Aer.

Tua, in una lege est) Malim, *tua, in bona lege est*. PITH. *Iudicum, non tua. Dotem, in lege est, quam habuisti*. Aerod.

Significat: desertor occidatur) An, *significat et diserte, ut occidatur*. SCH. Nihil muto, sunt verba ex alia lege, de desertore; vide similem legem declam. 315.

Serves munus) Id est, me, qui sum tui muneris, quum me rapta optavisti. ita Plancus Ciceroni lib. X Epist., 11: *Quod reliquum est tuum munus tuere*. Liv. XLV, 11: *Petentibus ut suum munus tueretur*. Calp. decl. 41, contra dixit, *fortunam ipsam suis muneribus invidere*: ubi vide; in Aerodii editione erat, *senes munus*, quod non intelligo. BVRM.

CCCLXXXIV.

VIRGO IMMOLATA PESTILENTIAE.

In pestilentia responsum est, virginem immolandam. Sorte ductam pater virginem negavit. Magistratus immolavit: non finiebatur pestilentia: iterum sortiti sunt: altera immolata est: sedata est pestilentia. Prioris patri magistratus reus caedis est.

COLORATAE

Sortem filiae tuae Deus inter virgines esse noluit: sed tanquam alienae turbae exemit.

CCCLXXXV.

LENONI REVS, QVI MERETRICI AMATORIVM DEDIT.

Damni iniuria dati sit actio. Adolescens quum amaret ancillam meretricem, et multa ei donasset, amatorium ei dedit: videbatur amare ancilla adolescentem: agit leno cum eo damni iniuria dati.

DECLAMATIO

Siquis utramque partem inspexerit, intelliget profecto, ex utra parte sit damnum: nam lenonis impudentiam satis admirari non possumus, qui non contentus in lupanari venditare ancillam, in foro venditat, quo plures amatores inveniat. Quod si aliquid valet amatorium, fateor, hic bibit.

In pestilentia) Vid. ad Petron. cap. 1. Aerod. distinguit, *Virginem immolandam sorte ductam. Pater.*

Alienae) Lege, *alienam*, vel explica, *alienae turbae*, nihil ad se pertinenti, ut sit magistratus oratio. Sch. *Aliena ex urbe eximitur*. Aerod.

Lenoni) Vid. Quint. lib. VII, c. 9. Aerod.

Hic bibit) Adolescens fraude lenonis. Sch. Al. *Haec*, Marg. Aerod.

SERMO

Rei gestae ordinem cui necesse est exponere, in eiusmodi persona necesse est erubescere. Quaestiones illae sunt, an leno damni iniuria dati agere possit; an impune illi iniuria fieri: an, quum suam iniuriam non possit vindicare, mancipii possit: an si mancipii non potest, prostituti possit. Quid sit damnum datum esse: quum quis non habeat, quod ante possederit. Etiamnum, ut in primo loco comparatio personarum, utrum credibilius sit, adolescentem intulisse damnum, an accepisse. Felicem esse aetatem, si servare possit sua: et lenonem circumscriptum quis crediderit?

DECLAMATIO

Quamquam ut fecerim damnum, merito relata tibi talio est, propter quem damna omnes faciunt: leno est publicum damnum. Atqui tuam ancillam habes: malo, inquit, exemplo datum est: quidni ait civitatem stare non posse, quia meretrix amet. Amatorium, inquit, dedisti: damni agis, et veneficium obiicis.

Non possit vindicare) *Non potest v.* Acrod.

Quia necesse) *Quidem necesse est, ex. sed in.* Sch.

An si mancipii non potest, prostituti possit) Potius, *prostitutae.* Gron. *Prostitui*, Marg. Aerod.

Vt in primo) *Vt primo loco sit comp.* Aerod.

Aetatem, si) *Aetatem hanc, si servare.* Sch.

Vt fecerim damnum) *Vt dederim.* Sch. Vid. Calp. decl. 10.

Propter quem) *Propter damna sua omnes l.* Aerod.

Atqui tuam) *At quia non tuam a. habes, et malo, inquit, ex. d. e.* vel, *at quia tu meam anc. habes.* Sch.

Quidni? ait civitatem stare non posse) Sic et Aerodius. Atqui uno spiritu continuandum: *Quidni ait civitatem stare non posse, quia meretrix amet.* Non enim hoc dixit Leno: sed adversarius illudens parum abesse ait, quin dicat. Gron. *Quid ni? At civitatem stare n. p., si qua meretrix amet.* Schvlt. *Quid ni? ais civitatem.* Aerod.

Veneficium) *Damni materiam et veneficium obi.* Aerod. Aliud hoc debebat esse iudicium, et quaestio. Sch.

SERMO

Hic an amatorium effectum habeat: quid enim si deformis det, si debilis, si caecus, si pro absente? nunquid enim mandata medicamentum accipere? et illud prius. Quomodo animum mutet, quod corpori non noceat, per quod transit? et mutat animum, ut indulgentiam praecipiat, isto modo lenonem divitias in manu habere. Cur ergo, inquit, dedisti? multa miseros etiam sine ratione tentare. Huic, quum tristis esset, supervenisse anum: monstrasse: hunc, antequam daret monstratam potionem, ne quid noceret, priorem bibisse: reum autem sub hac culpa esse, quod non tacuerit. Vltima figuratio, quemadmodum leno damnum aestimaturus sit: nimirum voluisse aestimare ancillam, et fortasse huic vendere. Supra etiam illud quaeremus, unde intelligat amare ancillam: quod saepius veniat. Hoc illam saepe fecisse dicet: nempe amat; sine illa non potest vivere: hoc est miseri iuvenis amatorium. Et illo loco dicemus, non posse alium aliquando damnum sentire, qui nullo labore tantos quaestus faciat: invidendum illi, nisi leno esset.

CCCLXXXVI.

IPHICRATES CVM GLADIO.

Reus est Iphicrates, quod vim iudicio fecerit, quum Cotyn Thracum regem in id adduxisset, et gladio cinctus ipse venisset.

DECLAMATIO

Non tulimus tabellas, sed fugientes proiecimus: non iudices reum absolverunt, sed reus iudices. Quid est

Hic an amatorium) *Hic quem am. poculum eff. h.* Aerod.

Mandata) *Mandatum m. acciperet? illud pr.* Aerod.

Hunc, antequam) *Hanc anteq.* Aer.

Hoc illam) *H. illum.* Marg. Aerod.

Nempe amat) Al. *Nempe illam amat iuvenis; sine*, Marg. Aerod.

Sine illa non potest vivere) Lege, *sine illo:* nempe adolescente: nam de meretrice loquitur. Gron.

Epicrates cum gladio) Immo, *Iphicrates.* Gron.

Vim iudicio) *Vim in iudicio*, Aer.

Thracum) *Tudrracum.* Vide Sen. Excerpt. contr. lib. VI, cont. 5. Aer.

Venisset) *Venisset, reus caedis est*, Aerod.

vis? haec fit alias patientia, alias metu, quorum alterum ad corpus, alterum ad animum pertinet. Si male iudicatum est, fuit aliquid, quod iudex timeret. Hoc sic probo, qualis in iudicium venis? Ego illum habitum reorum noveram: ad summam, id solent rei a iudicibus petere, quod nuper iudices petiere a reo, ut sibi parceret.

SERMO

Reus dicit. Non, inquit, hoc animo feci, ut vim facerem; ideo, inquit, gladium retuli, ut illo me, si innocens oppressus essem, interficerem.

CCCLXXXVII.

FORTIS ABDICANS SERVATVM.

Desertorem filium, cuius desertoris salutem ipse fortis optaverat, abdicat.

DECLAMATIO

Duas leges habui, viri fortis, et patris: viri fortis legem transtuli in patrem; patris, in virum fortem.

Patientia) *Potentia*, Obr.

Sic probo) *Sic probo quod talis.* Sch.

Noveram) *Non noveram.* Sch. Ita et Aerod.

Vt sibi parceret) *Vt sibi parcerent?* Aerod.

Reus dicit) *Reus dicet*, Aerod.

Non inquit) *Non inquam*, Francius legebat.

Gladium retuli) Lege *attuli.* Gronov. *Mecum tuli.* Sch.

Oppressus) *Suppressus*, Aerod.

Desertorem filium) *Servatum d. f.* Marg. Aerod.

Desertoris salutem) *Desertoris servari vitam ipse*, Aer. *Servatum ipse.* Marg.

CCCLXXXVIII.

AVIA TESTIS.

Qui habebat matrem, duxit uxorem, ex qua natum filium, aviae nutriendum dedit. Moriens heredem filium fecit: substituit uxorem: dispensatorem suum manumitti iussit. Puer reductus ad matrem, et ab ea in fundo maritimo, visis piratis, relictus, non comparuit. Post paucos dies cadaver confusis lineamentis, quod filius putaretur, in idem litus eiectum, mater ductis sepelivit exsequiis. Dispensator manumissus ab ea post aliquot annos negotiatum profectus, adolescentem, quem dominum diceret, apud venalitiarium repertum, iudicio afferens, evicit: cum eo revertit in patriam. Puerum agnoscit avia: negat suum mater.

DECLAMATIO

Causam, iudices, probatam peregre, probatam domi, propinquis, domesticis, libertis, aviae (facinus indignum!) matri tantum probare non possumus, usque eo se libenter credit orbatam, ut suos, non nisi mortuos, agnoscat. Quod si antea ignotum fuit, quantum pecuniae cupiditas possit, victrix etiam de natura triumphat. Mulier modo cadaver, tanquam filium, complexa, nunc filium, tanquam cadaver, fugit. Quae funus suum tantum sibi credidit, gratulationem nemini credidit, infelicem puerum sola non agnoscit ex propinquis: causam quaeritis? quia vivit.

Avia) Haec declamatio iam edita cum Quintiliani Institutionibus, et 19 maioribus Declamationibus Basil. 1548, in 8.° ALMEL.

Cadaver confusis lineamentis, quod filius putaretur) Omnino *filii*. GRON. Retinet *filius* Schultingius, ut paulo post, *cadaver, tanquam filium, complexa.*

Credit orbatam) *Credidit orb.* Aer.

Nunc filium) *Nec f.* Marg. Aerod.

Nemini credidit) *Credit.* Latinius, Schult. Obr. *Quae funus suum tantum signis* (*finis* Marg.) *confusis credidit*,

NARRATIO

Habuimus adolescentem optimum propinquum, mitissimum patronum, fidelissimum amicum; maritum vero nimium quoque uxorium; quod ignovimus. Filium sustulerat: puer continuo ad aviam translatus est. Scilicet ab illa matris indulgentia occupata est, et haec ablatum non indignata est: toto illi corpore innotuit: non tamen ulteriorem aviae notitiam profiteor, nepotem suum optime facie novit. Moriens igitur propinquus noster, testamentum scripsit breve et simplex: nam neque diu de primo herede cogitandum fuit, habenti filium; nec de secundo, habenti uxorem. Nec sane invidimus isti honorata viri iudicia, quibus utinam gratiam referret! neque avia captare testamentum eius fas putavit, cui destinaverat suum. Haec est nostra narratio: ista narret suos piratas: non insequar eam malignis suspicionibus, nisi quod suos libentius mortuos agnoscit. Habetis narrationem pueri, habetis et matris, audite liberti. Interposito tempore, libertus notae probitatis (Deorum credo numine, quod rebus humanis, etiam qua non apparet, intervenit) peregre negotiandi causa profectus est; quum forte videt puerum venalibus interpositum, simul et agnovit, et agnitus est. Quis,

infelicem p. s. nunc non agnoscit nec (*et* Marg.) *propinquis credit*, Aerod.

Ab illa) *Ad illa*, Edit. al. *et illa*, Aerod. *Ad alia matris indulgentia occupati haec hunc ablatum n. i. e.* Sch.

Toto illi corpore) *Toto illi* (sc. matri) *corpore non innotuit: hanc tamen.* Sch.

Vlteriorem) Al. *Interiorem.* Marg. Aerod.

Et simplex) Nam vulgariter tantum filio substituerat. Aerod.

Habenti uxorem) *H. priorem*, Marg. Aerod.

Honorata) *Honorantia.* Sch. Vid. ad decl. 261.

Referret) *Refert*, Marg. Aerod.

Nisi quod suos) *Nisi quo s.* Aerod. *Nisi qua s.* Marg.

Habetis et matris) *Habebitis*, Marg. Aerod.

Audite) *Nunc audite*, Aerod.

Etiam qua non apparet) Francius malebat, *etiam quum non apparet.*

Et agnovit) *Et cognovit*, Aerod.

inquit, vobis narravit, in quas terras delatus essem? num avia vivit? itaque habuit puer assertorem, assertor sponsorem, peregrinus advocatos, quum ipse vultus causam ingenuitatis suae ageret: filium istius, quid aliud dicam, quam agnoverunt? nec mirum: nihil erat confusum. Fateor multum absentium quoque profuisse nomina, quum diceremus, Habet matrem, habet aviam. In una re, iudices, mentiti sumus: affirmavimus enim futurum, ut hunc mater agnosceret.

ARGVMENTA

Bona paterna filio peto: sed ego, inquit, heres sum. Sed hic prior heres. Periit, inquit: quando? apud aviam valuerat; ad mortem arcessitus est? diutius captivi apud piratas vivunt. Visis, inquit, piratis, relictus, fluctibus obrutus est: quid ais? relictus? ulli metus filii memoriam tibi excutiunt? matrem non agnosco. Quaedam animalia ipso ore in periculis catulos suos transferunt: novasque illis indulgentia manus commenta est: noxios alioqui morsus, huic uni officio mitigant. Nidulorum, si infestantur, crebra mutatio est: nec quidquam usque eo ferum est, ut non cum progenie sua migret: adeo illis, quibus omnium rerum intellectus negatus est, hic tamen affectus relinquitur! Romani generis auctor, divisis inter patrem et filium pietatis officiis, quum utrumque ad fugiendum anni deficerent, alterum tulit, alterum traxit: Mater, disce fugere. Puto non miramini,

Vultus causam ageret) Simili fere modo, licet in alia re, Lucan. X, 105: *Vultus adest precibus, faciesque incesta perorat.*

Sed hic) *Sed haec*, Marg. Aerod.

Ad mortem arcessitus) Alii, *ad matrem*: ut inde incipiat matris narratio, his verbis interruptis, *Diutius* etc. Aerod.

Intellectus negatus est) *Int. deest*, Aerod. *Int. est*, Marg.

Mater, disce fugere) An, *mater discedens? fugiet?* Sch. *M. d. fugere; sed porta tuum gnatum: cur vero ma-*

cur mater non recipiat, quem tam vilem habet, ut tanquam cadaver relinquat. Primus, inquit, heres periit: nisi fallor, iudices, in hoc controversia est, utrum fluctibus submersus sit puer, an a piratis raptus sit. Si doceo non periisse, nimirum raptus est: si raptum ostendo, doceo etiam vivere: si vivit, nimirum hic est, quem invenit libertus, evicit assertor, iudex remisit, avia recepit. Verum, ut propositum ordinem sequar, nego in mari periisse. Litus amoenitate notum, nunquam elato alluitur mari, sed molliter devexum, aequali planitie, paulatim superveniente pelago, subsedit: longo spatio ingredientem fatigat, antequam destituat. Porro, tu tranquillo mari, an aestuante, progressa es? credibilius scilicet ad haec oblectamenta laetiores eligimus dies: horridus vero decidentium undarum fragor, et exaestuantis fluctus minax facies, et tibi opportuna secundum ipsa habitanti litora, non rapienda, sed exspectanda obsessio est: ita habitas, ut tibi etiam tranquillitates eligere fastidiose liceat. Sane tamen adversis tempestatibus, et saevientibus se undis offerre libuerit: ne hoc quidem periculosum: venientis enim fluctus, et

ter eum r. Aerod. qui in Marg. *puto non gnatum, cur mater non c.*

Doceo etiam vivere) Francius, *dico etiam nunc v.*

Subsedit) *Subsidit.* Schultingius et Francius.

An aestuante) *An iam aes.* Aerod. *Avia iam ae.* Marg.

Horridus vero) *Horridus enim vero desidentium.* SCHVLT.

Decidentium) Alii, *decidenti die*, et paulo post, *occasio est.* PITH. An, *horridus vero, decedente die, undarum fragor* etc. Vt Virg. IV Geor., 466: *Te veniente die, te decedente canebat.* Auget vero vespera et nox horrorem: *desidere* undae dicuntur in vorticibus, ut in freto Siculo. Iust. IV, 1. BVRM.

Facies, et tibi) *Facies. Sed tibi opportunitas secundum ipsa habitanti litora, non rapienda, sed exspectando processio;* vel *progressio*: an, *egressio*, an, *occasio.* SCHVLT. *Et aestuantis f. m. facies est? tibi opp. s. i. habitanti l.* Aerod. *facies et t. o. s. ipsi habitandi*, Marg.

Non rapienda, sed exspectanda obsessio est) Alii apud Aerodium, *insessio.* Forte, *oblectatio.* GRON. *Occasio*, Obr. *possessio*, Ed. al.

Se undis) *Te undis*, Aer. *secundis*, Marg.

consurgentis freti facies ante terret, quam decipit. Vtinam quidem eiusmodi tempestatibus productus esses, puer! tu potius matrem reliquisses. Denique quo tempore submersus? dum applicant piratae, an ante? necdum scis? tam secura es? hoc matri non credo. Cur enim nemo ex paedagogis vidit? si vidit, cur laboranti auxilium non tulit? Dum applicant, necesse est utique tunc fluctus vitaverit, et ipse quoque piratas fugerit. An vero eodem tempore et pirata applicat, et fluctus praedatur? rogo vos, qui ante adventum tutus fuit, adventu piratae periit? Cur ergo, inquit, nemo clamantem audiit? primum vicinus undarum saevientium fragor audientium auribus minorem excludebat sonum, deinde in tanto tumultu fugientium, praeteriisse vocem non mirum est. Quid ita non auditus est? ne quaeso, infelici puero vilitatem sui imputaverit, quod relictus, quod desertus est. Cur non audisti? longius fugeras; sed post paucos dies, corpus expulsum est: quid mirum, ubi piratae vagantur? Quid tu porro, impune saepe maria traiici putas? non minus possum dicere alienum fuisse, quam tuum filium: signa confusa sunt: immo credibilius est, naufragi fuisse (litus enim amoenum, non infestos scopulos habet) utique post paucos dies,

Freti facies) *Antequam fracti f.*, Marg. Aerod.

Tu potius patrem reliquisses) Supple quam matrem, inquit Aerodius. Immo lege, *matrem:* et supple, quam illa te. Tu conterritus tempestate citius illam reliquisses, quam illa te, ut rapereris a piratis. Gron. *Matrem*, Schult. Obr.

Dum applicant) *An dum app.* Aer.

Tam secura) *Et tam*, Aerod.

Vtique) *Vterque.* Schvlt.

Vitaverit) *Vitaverint*, et *fugerint*, Aerod.

Cur ergo, inquit) *Cum ergo interiit? nemo.* Sch.

Excludebat sonum) Val. Flacc. I, 318: *Obruat Idaeam quantum tuba martia buxum.*

Quod relictus) *Imputaveris, qui relictus, qui desertus est.* Sch. *Vilitatem suum putaverit*, Marg. Aerod.

Saepe maria) *Semper.* Schvlt.

Quam tuum filium) *Quam tu tuum f.* Aerod.

Fuisse) *Fugisse*, Marg. Aerod.

Non infestos) *Etiam*, vel *tamen*, *infestos.* Schvlt.

quum dicas expulsum: illum vero longo tempore non expulsum, sed advolutum. Quomodo autem potuit confusa facie agnosci? Aetas, inquit, conveniebat: hoc inter argumenta mea minimum est; statura: hoc in actione loci. Quare ergo mater sepelivit? nescio: hoc unum dico, non potuerat agnosci: festinavit in bona.

SERMO

Summovimus peregrinum cadaver: restat ut inducamus filium.

DECLAMATIO

Primus, inquit, heres sepultus est: hic ergo quis est? unde? qua fiducia? Aetas eadem est: quid? si solet quidem hoc argumentum apud te valere? sed cur ex aequalibus nemo alius hanc spem vindicat? hoc argumentum transeo: statura suffragatur: nec hoc me movet: et tu haec dicis. Sed haec valeant, ubi confusus est vultus, ubi lineamenta oris, oculorum, et coloris proprietas, capillorumque habitus, omnia staturae levia. At similitudo fecit illi animum: age, quid si ancilla cognoscit? Est quidem humilis persona, et ei fortuna gravitatem detrahit: sed saepe magnorum fides ex magnis venit? quid si frugi, probata domino? sunt etiam in his mo-

Hoc inter) *Hoc in te est arg. mea nimirum est statura*, Aerod.

Minimum est) *Minimum est, statura: hoc in actione, ut locus*: ut argumentum, quod nihili est. SCHVLT. *Hoc inane hic loci*, Obr. *Hoc in actione iocus*: id est, non est serium apud iudicem argumentum, sed ludus et iocus.

In bono) Malim: *in bona*. PITH. Delr. ad Senec. Medeam 276, legit, *non poterat agnosci. Festinavit; cui bono?* quod debet Aerodio.

Fiducia) *Qua fiducia venit?* Aer.

Staturae levia) Au, *plena*. SCHVLT. Francius coniiciebat, *omnia staturae levia. Omnia statuere levia*, Aerod. qui in margine legit, *haec omnia statuite levia*.

Fides ex magnis venit) Videtur potius legendum, *ex parvis*. PITH. *Ex indignis*, Obr. *Ex non magnis*, Aer. et Schult.

Sunt etiam) Francius coniiciebat, *sunt enim et in his*.

rum discrimina. Quid? (ad fontem causae per gradus venio) libertus paternus agnoscit: frugi servos, libertos facimus. Sortimur genus, non eligimus: nec ante nos nostri arbitrii sumus. Et nescio an maius sit facere genus: libertus viri tui, mulier, cuius iudiciis gloriaris, qui te filio substituit, hunc etiam a filio manumisit: quod tibi dedit, nulli abstulit: quod huic, etiam filio subduxit. Facilius est viro placere, quam domino. Sed per se mentitus agnoscit patronum. Servitutem sibi manumissus imponit? huic, inquit, debeo manus, operas, testamentum. Vindictam magno redimere solent. Colludit, inquit, cum avia: bene agis: dum evertere vis testem, alterum dedisti. Convenit, inquit, illis: proba convenisse. Speraverunt effectum mendacii. Qui potuit esse sermo? nepos meus periit fluctibus, et sepultus est: tu tamen vade, aliquem venalem adduc, ego agnoscam: perfectum est. Non timent deprehendi? non: omnia signa confusa sunt: si odit, testamentum potius dementiae accuset; dicat subiectum, dicat falsum, accuset te, quod filium ad mare duxeris: dicat, tua culpa periisse. Quare deinde tam sero, post annos consilium initum est eiusmodi? res inter initia urunt, et livor mora solvitur. Sed ad hoc proficiscitur, qua

Libertus paternus) *Libertos potronus*, Aerod.

Genus) *F. genus libertis, quam mulierem instituere, cuius*, Aerod. *Manus sit f. g. libertus: an mulier*, Marg.

Facilius est) *Et facilius viro*, Aer.

Per se) Al. *pro se*, Marg. Aerod.

Colludit, inquit) *Inquit* deest Aerodio.

Dum evertere) *Tu ev.* Aerod. *Agestum*, Marg.

Speraverunt effectum mendacii) Lege, *speraverint*. Sit ita, concedo, potuerit illis haec spes innasci. Gron.

Deprehendi non omnia) *Deprehendi? non: omnia s. e. s.* Obr. *Non o. signa confessa sunt?* Schult.

Post annos) *Post tot annos*, Sch. Obrecht. dubito an necessarium: est enim idem *post annos*, quod *post aliquot annos*, ut apud Iust. XLIV, 4: *Post dies ad corpus expositi requirendum misit*; et lib. XX, 5: *Qui ante menses Romam incenderant:* et alii saepissime. Vide ad Quint. Inst. XII, 3. Ita *post tempus* supr. decl. 289.

ratione alienum servum evincit: modo dicebam, libertum habeo; at iam praeiudicium habeo: si testis honestior iuraverit, conficitur controversia. At ego multos iudices iuratos dabo: causa cognita, excussa et absoluta est. Nego solvenda esse iudicia: hunc esse puerum, inventi sunt, qui iurarent. Peregre, inquit: illic dicis, ubi non gratia, ubi contra haec omnia nuda veritas stabat: hoc meum argumentum est. Quid? quod non tantum iudicatum, sed etiam peregre iudicatum est, ubi non propinqui, ubi vix quisquam erat, qui patrem huius nosset? At hercules, quale domi iudicium est? ibi solus libertus vicit: hic et avia defendit. Dedit, inquit, libertus pecuniam venalitiario, ut praevaricaretur: sane nec avia libertum timuerit, nec libertus venalitiarium. Proba libertum habuisse pecuniam, tulisse, dedisse: necesse est multum venalitiarius poposcerit: aestimavit enim non rem suam, sed spem nostram. Age deinde, non timet libertus, ne ille qui puerum vendidit, tibi vendat indicium? ne veniat, ne scribat? si corruptum iudicium non probas, vici. Agnoscit avia, quae maiorem temporum partem huius oblectatione consumpsit: filius meus, inquit, in hac aetate talis fuit. Digna est testis notitia, de nepote dicit causam: nullum testamentum captat, etiam suum pignoratur. Sero hoc placuit: hoc et tuum argumentum est: filium sustulit: pudicae ar-

At iam praeiudicium) *Etiam praei.* Aerod.

Solvenda) *Solvendo* al. *negat sequenda*, Marg. Aerod.

Stabat) Lege, *contra haec o. n. v. dabat*: Vt Sueton. Claud. 15: *Dare secundum praesentes*. SCHVLT. Nihil mutandum censeo: *stare* enim est patrocinari, ut omnibus notum.

Vbi vendat) Lege, *tibi vendat*. PITH. Aerodius, *ibi*: sed scribendum *tibi*. A te pecunia accepta omnem animum delegat. GRON. *tibi* etiam Obr.

Testis notitia) An, *testis*: *nutrito de nepote d. c.* SCH. *Testis: notitia de nepote dicit* (*dici* Marg.) *causam*, Aerod. *Testis notitia de nepote: dicit causam n. t. c. e. s. pignorat puero: hoc placuit*, Obr.

Suum pignoratur) An *suo* Schult.

Sustulit) *Sustulit pudice: arg. est*, Aerod.

gumentum est, hunc curiose educavit, in nullum litus duxit. Sed filius illam notavit: si merito, huius crimen; si immerito, illius. Dic quare? immo noli mortuum illius criminari filium: non queritur: sed sperat pecuniam: primum eius aetatis est, ut debeat contemnere. Odit me, inquit: quam habet iniuriam tuam? nihil queritur; nisi quod filium tuum in litus duxisti: ideo perierat: nimirum oscula sua venalitiarius inquinat. Non debeo, inquit, videri invita filium agnoscere: mater sum: in multis, nihil matris ultra titulum est: nec novercae omnes.

SERMO

In matrem et illa Cicero dixit: Mater enim a me, tametsi in hunc hostili odio, et crudelitate est, mater, inquam, appellabitur. Sub hoc tamen titulo insidiatam filio dicit quaesisse pericula, ut filii sui bona sector possideret.

DECLAMATIO

Nihil quidem ultra haec timendum fuit: et supra fidem laesus est: gratulari tamen tibi inter calamitates tuas, cruenta possum, quod avia secunda heres non fuit. Multa sunt, quae animum tuum sollicitent: ingentis patrimonii hereditas, et gravior possessionis,

Hunc curiose) *Nec curiose c. in nullum.* Sch.

Notavit) *Vitavit.* Sch. *Illam in ius vocavit*, Aerod.

Quare immo noli) *Quare in monili m. i. c. filium non queritur. Sed* Aer.

Aetatis est) *Aetatis non est.* Sch.

Oscula sua) Id est ora; Ov. I Met., 499: *Videt oscula, quae non Est vidisse satis.* Praeterea, *qui ideo perierat: nihil mirum, oscula.* Sch. *Nim. oscula sua venalitiario inquinat*, Aerod. Obr.

Nec novercae omnes) Francius coniiciebat, *et novercae omnes.*

Cicero) Pro Cluentio cap. 5.

Nihil quidem ultra) *Nihil quidem contra*, Aer.

quam spei iactura est: et diu cum ea fuit. Illa tecum, habeo certum, cogitas: si recipio, ducet uxorem, quam fortasse cariorem habeat, quam matrem: ergo sola obstat patrimonii cogitatio. A piratis dimissum, a fortuna, o te, liberte, inofficiosum! reduxisti, non ad imagines, sed ut propius amissam dignitatem adspiceret. Etiam, inquit, fortunam meam noveram: non est puer, quod cum liberto queraris: omnia tibi reddit, praeter matrem.

HABET HVCVSQVE CONTROVERSIAS NVMERO CXLIII.

Et diu) *Iactura, quod diu cum ea fuisti.* SCH.

Habet huc usque Controversias numero CXLIII) Sic vetustissimum et optimum exemplar S.T.R. quod Claudii Falceti V. C. doctiss. beneficio habuimus. Sequebantur vero in eodem exemplari declamationum Annaei Senecae libri decem, breviati illi quidem ut alias separatim editi sunt, sed aliquanto tamen meliores vulgatis, cum hac inscriptione, INCIPIT SENECA DECEM RHETORVM: quem etiam in aliis exemplaribus titulum fuisse vel illa Io. Salisberiensis ex lib. VIII Polycr. arguunt. *Legantur*, inquit, *et libri illi, quos Seneca decem oratorum sententiis, sub imagine declamationum scholarium, illustravit.* Esse autem illas declamationes non L. Annaei Senecae, quem Nero quinquennii magistrum habuit, sed patris ipsius, quem Marcum quidam praenominant, et nobis ante visum fuit, et ab elegantissimo diligentissimoque antiquitatis Lipsio nuper in Electis notatum est. Post has incipiebant, EX CALPVRNIO FLAC. EXCERPTAE X. RHETORVM MINORVM, quo ordine superior nostra coniectura de hac inscriptione nonnihil confirmatur. Sed nec illud dissimulare volumus, in illo optimo et vetustissimo codice Calpurnii Flacci vix superfuisse quartam partem: reliqua nos habuisse ex Italico exemplari, non adeo vetusto. Quis autem hic Calpurnius fuerit, alii fortasse dicturi sunt: mihi quidem nondum scire contigit. PITH.

CALPVRNII FLACCI
EXCERPTAE DECEM
RHETHORVM MINORVM,

CVM

PITHOEI, GRONOVII ET SCHVLTINGII NOTIS

CVRANTE

PETRO BVRMANNO.

CALPVRNII FLACCI

EXCERPTAE DECEM

RHETHORVM MINORVM.

I.

VXOR TYRANNICIDA.

Qvinqve cvm Tyranno proximae familiae pvniantvr. Quae habebat duos filios, et tyrannum virum, tyrannicidium fecit: praemio impunitatem liberis postulavit, meruit. Ex his alter occupavit arcem; eum mater occidit: petit alteri impunitatem: contradicitur.

CONTRA MATREM.

Occidam, inquit. Quanta nobis patienda sunt, dum occidere tyrannum femina possit, et mater velit! Non

Calpvrnii Flacci) Aetas huius viri, ut opinor, haud vulgaris cognosci potest ex l. 8. D. de ventre in poss. mittendo. *Si ventris nomine mulier missa sit in possessionem, D. Hadrianus Calpurnia Flacco differendam accusationem adulterii rescripsit, ne quod praeiudicium fieret nato.* Forte et l. 8, π. 2. D. de Manumiss. *Divus quoque Pius Calpurnia rescripsit.* Pomponius l. 34, π. 2, de Fideicommiss. liber. *Servus legatus erat Calpurnio Flacco, isque rogatus erat eum manumittere.* Gronov. Et l. 22, ff. de Minor. Almel.

Occidam inquit) Accipiendum quasi obiectum sit, non esse huic filio dandam impunitatem, qui patris et fratris exemplo grassaturus videretur: respondet illa, et istum tunc occidam. Schvlt.

Femina possit, mater velit) Ita nomina quandoque singula et sola ponunt ad exprimendum, et saepe quasi ad inculcandum circuitione nulla ingenium, munus aut et alia quaecumque adiuncta vel hominum vel rerum. Ovidius: *Pietatem publica causa, Rexque patrem vicit.* Frequens maxime in Decl. Quintilianus avus: Decl. 385: *Viri fortis legem transtuli in patrem: patris in virum fortem.* Alter Quintilianus decl. 1: *Secretum non filius accepit a patre, sed caecitas.* Decl. 19: *Querelas habet ista* (lex male tractationis) *non gemitus, et matre seposita solam complorat uxorem*; eadem declam.: *Ego iam possum suprema re-*

possum filii mei mortem videre. Hoc est ergo, quare illum velimus occidere.

PARS ALTERA

Petit praemium, non quod accipiat, sed quod accepit.

II.

NATVS AETHIOPS.

Matrona Aethiopem peperit: arguitur adulterii.

CONTRA MATRONAM.

Expers iudicii est amor: non rationem habet, non sanitatem: alioquin omnes quidem amaremus. Nonnunquam incredibiliter peccare, ratio peccandi est. Non semper, inquit, similes parentibus liberi nascuntur: quid

vereri, et post exitum unici revertor in patrem. Huc pertinet illud Poëtae: — *hominemque cruentus Exuit, et tenuem caesis invidit arenam.* Quod genus exemplum est in Declam. 12 Quintiliani eiusdem, non procul init. ubi haec sunt: *Ignoscite tamen violati manes meorum: hic vos alloquor: ignoscite, quod ora temeravimus, quod ab homine descivimus.* Rursus eadem, ubi agitur ipsissima de re, de qua apud poëtam: *Si quis adeo hominem exuit, ut ibi poenam quaerat, ubi sensus doloris non inveniat; nempe tamen cadavera feris obiiciet.* Ipse Calpurnius noster Decl. 9: *Qui fieri potuit, ut mala fuerit uxor, quae tam bona mater est? Ego feci. Non sceleris, sed matris ista confessio est.* Declam. 18: *Parentum illa deliberatio fuit, haec iam cunctatio parricidarum est.* Quae coniungere placuit, quia singularis sunt elegantiae, et multis declamationum locis lumen afferunt. SCH. Quem vide et ad Sen. contr. XXIX, p. 287, et Quint. decl. 1, 2, et 19, 11.

Non possum filii mei mortem videre etc.) Innumeris declamationum controversiarumque, quae ad nos pervenerunt, in locis illud legentibus in numerato habendum; obiectiones ex abrupto poni solere: quibus responsiones eadem ratione subiunguntur. Quod observatum et hoc loco difficultatem tollit. SCHVLT.

Matrona Aethiopem peperit) Iuven. Sat. VI, 599. SCHVLT.

Rationem habet, non sanitatem) Sensus vult, *non rationem habet, non sanitatem.* SCHVLT.

tibi cum isto patrocinio est, nisi ut appareat te peccasse securius? Miramur hanc legem esse naturae, ut in sobolem transeant formae, quas quasi descriptas species custodiunt? Sua cuique genti etiam facies manet: rutili sunt Germaniae vultus, et flava proceritas Hispaniae: non eodem omnes colore tinguntur. Ex altera parte, qua convexus et deficiens mundus vicinum mit-

Quas quasi) Vetustius exemplar, *quas quasi descriptas*. PITH. Lege, *quas quasi descripti in species custodiunt*. GRON. Illud *descriptas* accipio, definitas et certo cuique assignatas. Atque huc non male referas illud Iustini IX, 5: *Auxilia deinde singularum civitatum describuntur*. Item illud Suetonii Tib. 30: *de legendo vel exauctorando milite; ac legionum et auxiliorum descriptione*. Quibus locis patet, id quoque hac voce contineri, ut res referatur in tabulas, quo magis de illis constare, nec ita facile fraus iis, quae placuerunt, fieri possit. Qua de causa etiam illud *quasi* hic adiectum videtur. SCH. Vide de hoc verbo Gron. ad Liv. XXXIV, 56, et Graev. ad Cicer. I de Off. 5 et 11, ad Att. 1, et ad Famil. XII, 1; puto autem hic, deesse vocem *populi*, vel similem, *quas quasi descriptas species populi custodiunt*. BVRM.

Hispaniae) Alterum exemp. *Hesperiae*. PITH.

Non eodem omnes col. ting.) Lego, *et eodem*. Simile mendum Decl. 26. SCHVLT. Lips. ad Tacit. de Morib. Germ. cap. 4, legit, *Germaniae vultus et flava proceritas. Hispani an non eodem omnes colore tinguntur*; Obrechtus, *proceritas: Hispaniae non eodem* etc.

Ex altera parte qua conv.) Emendabam, *Ex altera parte quoque convexus et deficiens mundus vicinum inficit Orientem: et hic effusiora corpora, illic collectiora nascuntur. Diversa* etc. *Mundum* posuit pro caelo, ut et Quint. Declam. 10. Verba sunt magi: *Magis mihi laborandum est, quam cum sidera mundo revelluntur: quum iubentur hyberni fluviorum stare decursus*: et Princeps poëtarum quantum videtur I Georg., 240: *Mundus, ut ad Scythiam Rhipaeasque arduus arcis Consurgit, premitur Libyae devexus in Austros*. Sequitur enim: *Hic vertex nobis semper sublimis: at illum sub pedibus Styx atra videt, manesque profundi. Convexus* autem et *deficiens mundus* est, ubi nobis terminatur, et vergere incipit ad Antipodas: quorum caelum nostri respectu devexum est; vide versus cit. *Oriens* vero Asiam Asiaticosve populos notat: hos inter et Indi: quos, quia tingit et inficit Sol, inde poëtis, *decolor Indus*. Quemadmodum autem hic *tingere* et *inficere*, ita occurrunt et apud Propertium II, 18: *Nunc etiam infectos demens imitare Britannos: Ludis et externo tincta nitore caput*. SCHVLT. *Metuit orientem* Barthius legebat ad Claudian. Bell. Gildon. II, sed an non rectius, *vicinum nutrit orientem*: ut sol intelligatur, qui ut et sidera, quum occiderent, mari et humore pasci nocte et alii credebantur, ut orientibus novae ad cursum sufficerent vires. *Oriens* pro sole. Val. Flacc. III, 411: *Ergo ubi puniceas*

tit orientem, illic effusiora corpora, illic collectiora nascuntur: diversa sunt mortalium genera: nemo tamen est suo generi dissimilis. Quid ergo? inquit, amavit Aethiopem: est interdum, iudices, malarum quoque rerum sua gratia: est quaedam formarum voluptas. Miraris si aliquis non sapienter amat, quum incipere amare non sit sapientis? da mihi sanos mulieris oculos: nemo adulter formosus est. Periturae pudicitiae minima est in eo sollicitudo, quemadmodum pereat: proprium est profanae libidinis nescire, quo cadat. Vbi semel pudor corruit, nulla inclinatis in vitium animis ruina deformis est: is demum libidini placuit, in quem non posset mariti cadere suspicio.

ariens accenderit undas. Vt ibi legendum, sic apud Iul. Caes. de Bell. Gall. I, cap. 1: *Spectant in septemtriones et arientem*, ut est in MSS. teste Vrsino; addiderunt alii *solem*, quod tuetur Daviesius: *vicinus* autem dicitur eodem modo, ut apud Sextum Rufum in breviar. cap. 10: *Provinciae pasitae sub vicino sole*. De pabulo solis et siderum agunt ad eandem Val. Flacc. II, 62; Maser. et Alard. ad III, 411; et Drakenb. ad Sil. VII, 639. BVRM.

Illic eff.) Al. *Illic offusciora corpora, illic coloratiara*, male. PITH. De *effusis* corparibus ad Valer. Flacc. latius agemus lib. I, 762, quibus recte *collectiora*, id est, contractiora, sed magis firma appanit; vid. ad Quint. decl. 2, 11. BVRM.

Malarum rerum) *Rerum* omisit Obrecht. ut ad *formarum* referatur; et ita *bona* et *mala forma*, passim occurrit.

Quid ergo? inquit, amavit Aethiopem) Scribe, *amavi Aethiopem?* SCH.

Est quaedam farmarum voluptas) Forte: *Est quaedam infamiae voluptas*; vel, *deformium*. GRON.

Miraris si) Vid. ad Quintil. decl. 262, et mox decl. 4.

Farmosus) Fortasse melius, *non formasus*. PITH. Particulam negandi inserit Pithoeus. Nan inepte, si de perdita et proiectae libidinis foemina hoc efferretur: sed non separandum hoc membrum a praecedenti: *Da mihi sanas mulieris oculas: nema adulter formasus est*. Hoc est: Vxori bonae mentis nec Nireus nec Parthenopaeus placebunt: infra pudicitiam erit farma. Sic in contrarium nec moecha farmas distinguit, dum satiet libidinem. GRON. Dubitat de bis Pithoeus, et *nan* vellet insertum: sed nihil mutandum: nisi quis malit *erit*, quam *est*. SCH.

Quo cadat) *Quo cadat, ubi semel pudor corruit. Nulla*. PITH.

PARS ALTERA

Ita non maius est argumentum pudicitiae quod parere voluit, quam impudicitiae, quod infeliciter peperit? Vides partum laesis fortasse visceribus excussum: multum fortunae etiam intra uterum licet: vides sanguinis vitio perustam cutem: colorem putas; istud fortasse infantis iniuria est. Hoc ipsum, quod ita infuscatam cutem livor infecit, dies longus extenuat: nivea plerumque membra sole fuscantur, et corpori pallor excedit: quamvis naturaliter fuscos artus umbra cogit albescere. Tantum tempori licet: quantum putas licere naturae?

III.

MILES MARIANVS.

Miles Marii adolescens propinquum Marii tribunum vim sibi inferentem peremit. Reus est caedis. CD.

PRO MILITE.

Propinquus, inquit, imperatoris occisus est: macte virtute adolescens, et Marium vindicasti: ubicumque periclitatur pudicitia, suam legem habet. Quid agis, tribune?

Quod parere noluit etc. q. feliciter) Forte, *voluit*, *quam imp. quod infelicior*. Pith. Hic *parere voluit*; et mox, *quod infeliciter peperit*, legendum esse mihi dubium videtur nullum. Pertinet huc locus ex Quintiliani iunioris Decl. 18, cap. 3: *quae pudicitiae prima fiducia est, edidit partum, quem maritus agnosceret: non timuit, ne stupra furtivusque concubitus, parvuli vultus, aut crescentis infantiae similitudo* (malim *dissimilitudo*) *detegeret*. Sch.

Visceribus excussum) Ov. Ep. XI, 41: *Vt penitus nostris (hoc te celavimus unum) Visceribus crescens excuteretur onus.*

Calarem putas) *Putas?* Interrogative. Sch.

Miles Marianus) Vide Quintilian. decl. 3.

tibi nondum vir est, qui Mario miles est? Non longe ab eo est miles, ut promittat stuprum, qui rogatus tantummodo negat. Crede, imperator, male de te iudicasset miles tuus, si tribuno pepercisset. Hanc vim Virginius parricidio fugit: propter hanc Lucretia pectus suum ferro fodit. Pudet me, imperator: feminae exemplis militem tueor. Stuprum minatus est militi tuo? minus est, quod nobis Cimbri minantur.

PARS ALTERA

Miles tuus, imperator, iam aliquid impudici habet, quod ad impudicitiam placet. Tu gladium commilitonis tui cruore tinxisti, quem satis fuit minari.

IV.

PARRICIDA CARCEREM PETENS.

DAMNATVS PARRICIDII ANNO CVSTODIATVR. Qui sub noverca damnatus est, vult illum pater domi custodire: ille petit, ut publico carcere servetur.

PRO PARRICIDA.

Iubete quamprimum ad illas me impiorum tenebras trahi: liceat impetrare, quod non licet recusare: ego me unquam crederem tam infelicem, ut mihi aliquis etiam carcerem invideat? Parum est tibi in cruciatus meos annus et carcer, et vereris, ne quem gemitum miseri aures tuae perdant? ne non singulis tormentis

Qui Mario miles est) Al. *qui Mario iam miles est*. PITH.

Minus est) Florus III, 21: *Minus est, quod ad sacriportum septuaginta amplius millia Sulla concidit, bellum erat*. IV, 1: *Sed hoc minus est*. IV, 6: *Nihil in se minus habet*.

Minari) Vel. *Mirari*. PITH.

Liceat impetrare, quod non licet recusare) Delenda negatio, si sensui consulere velimus. SCH.

Recusare) Vel. *Excusare*. PITH.

Miseri) Alii, *Miseriae nostrae aures*. PITH.

meis paterni oculi fruantur ? ne laxata vincula desit, qui adstringat ? Non potes adversus damnatum iure patris uti : iam non larem habeo, non servum, non patrem ; ac ne damnatum esse poeniteat, non novercam. Video carcerem publicum, saxis ingentibus structum, angustis foraminibus tenuem lucis umbram recipientem : in hunc coniecti, robur Tullianumque prospiciunt: et quoties iacentes ferrati postis stridor excitat, exanimantur, et alienum supplicium spectando suum discunt. Sonant verbera, cibus recusantibus spurca manu carnificis ingeritur: sedet ianitor inexorabili pectore, qui matre flente siccos teneat oculos: illuvies corpus exasperat, manum catenae premunt. Quid est quod me lex anno reservat ? nescio quid adhuc cogitat : nimirum de parricidio, etiam quum creditur, non liquet ? Aestimate, iudices, quid fugiam, qui hoc postulo ? Quid hoc

Adversus domnntum) Demster. ad Rosin. lib. X, cap. 3. ALMEL.

Iom non lorem habeo, non servum) Dixi in Observatiooibus, legendum videri, *non sacrum*, sive mavis *sacra*, ut frequentios loqnontur : sed et bene *sacrum*. Seneca in Troad. *et quondom socrum Regni iocentis*. GRON. Ego retiueodum puto *larem*, ut plenius ostendam ad Ovid. I Amor., 8, 113. Larem vero hic carceri opponit. De voculis *iom non* vid. ad Inst. lib. VI, prooem. BVRM.

Robur Tullianum) Lege, ut io Vet. *Robur Tullianumque prosp*. PITH.

Aliemm supplicium exspectando) Lega, *spectando*. GRONOV. Lege, vel *spectando*, vel *et inspectando*. Posterios optimis frequens. SCHVLT. Forte, *inspectando*. ALMEL. *Spectondo* recepit Obrechtus.

Quid est, quod me lex onno reservat etc.) Ne fluctus excitem in simpulo, nolla circoitione dicam, qnomodo haec iudicem restitoenda. Rescribo itaque, *Quid est, quod me ex lege onno reservat ? Nescitis adhuc, quid cogitet. Nimirum de parricidio, etiamsi iom creditur, nondum liquet*. SCHVLT.

Adhuc cogitat) *Adhuc cogitot : nimirum de porricidio, etiom quum creditur, non liquet*. PITH.

Qui hoc postulo) Vult (nam hoc intelligit) tormeutis me sobigere pater ad fatendum falsum. His autem sana erunt omnia, si pervulgata aliarum declamationum ratione, quarum haec esse excerpta patet, legatur: *Quid hoc est, iudices ? a patre parricido non timeor. Quid ergo? dicam ne soevite, quum rogem ? dicam miseremini, quum carcerem rogem ?* Adde Declam. Quiutiliani 375 fin. et 376, medio. SCHVLT. Qui et pro, *ne saevite*, coniecerat *subvenite*.

est, iudices? a patre parricida non timeor? dicam, saevite, quum rogem? dicam, miseremini, quum carcerem rogem?

PARS ALTERA

Egone secretum isti conscientiae dabo? et ibi te patiar includi, ubi non erubescas? dignus es, parricida, dignus es videre patrem, si tam grave putas, ut vel carcerem malis. Debeo, iudices, debeo tandem agere mitius pater, si tam graviter sibi damnatus irascitur? Mirabar, si quis tantum sceleris auderet, qui contemnere carcerem posset: fugit, odit, avertitur, et limen patris exsecratur. Ignoras profecto sortem tuam, si putas aliud iudices debere respicere, quam quod nolis. Hanc crucem patere, si gravis est: hunc diem, si odisti, vide: nihil illi adversus patrem liceret, etsi parricida non esset.

Quum rogem) *Quum rogem?* PITH. et ita Obr.

Si tam grave) An, *si tam gravem putas*; nempe patrem gravem et invisum oculis tuis: ut mox, *si gravis est*, et, *si odisti*, sc. patrem. Iuvenal. VI Sat., 146: *Iam gravis es nobis, iam saepe emungeris, exi.* Suet. Ner. 54: *Sint qui tradant Paridem histrionem occisum ab eo, quasi gravem adversarium*; quem ferre non poterat. Vid. Passer. ad Prop. I Eleg., 1, 12, pag. 201. BVRM.

Qui contemnere carcerem) Omissa particula *nisi*: qua superstite esset, *nisi qui contemnere carcerem posset.* SCHVLT.

Hanc crucem) Forte *hunc lucem.* GRONOV. Ita *crux* pro quovis vel supplicio, vel cruciatu amant auctores. Omnium maxime id se prodit in illo Plautino, *Quae te crux agitat?* quo de plura ponemus ad Quintil. Decl. 2 init. Atque hoc observato cum aliis auctoribus in concordiam reduci poterit Florus II, 2. SCH. *Lucem* recepit Obrechtus.

Liceret etsi) *Liceret si parricida non esset.* PITH.

V.

LENO.

Iuvenes frequenter ad lupanar veniebant; quum his leno frequenter denuntiasset, accederent, foveam fecit, et complevit ignibus. Adolescentes quum venissent, exusti sunt. Accusatur a parentibus eorum leno laesae reip.

CONTRA LENONEM.

Denuntiavi, inquit: dii boni! quantum ausus est, quod ne post denuntiationem quidem creditum est! Fuit in illis summa pietas; placuere parentibus: summa frugalitas; displicuere lenoni. Tu te iure audes defendere? nihil ei licet, in quem nihil non licet. Denuntiavi, inquit: novimus lenonum venales minas. Iniuriam, inquit, faciebant mancipiis meis: quid enim aliud in his, quam iniuriam vendis?

PARS ALTERA

Vbi quid futurum est denuntiatum, culpa patientis est.

Quantum ausus est) Lege: *Quanti ausus est.* Hoc est, quantum ausos dicis, qui tuae scilicet denuntiationi non crediderunt. Gron. *Quantum ausi sunt*; ut decl. 9: *Tantum ausus est.* Sch. Mallem, *quantum ausus est, cui ne*: scilicet Leno; quantum et quam incredibile scelus fecit Leno, de quo omnia credibilia sunt, sed cui post denuntiationem etiam non creditum etc. Burm.

Culpa patientis) Vet. *Parentis.* Pith.

VI.

DECRETO DE REDITV OCCISVS.

Adolescens dives nobilis, hospitatus apud exsulem: exsul scripsit senatui, velle se indicare de affectata tyrannide. Senatus revocandum censuit, hoc divite contradicente: dum revertitur exsul, occisus est: accusatur dives affectatae tyrannidis.

CONTRA DIVITEM.

Intercepisse te putas indicium: ipse fecisti. Secundum sententiam divitis, pauper non est reversus: dicturum se de tyrannide pollicetur; quid vis suspicemur? tu nihil nuntias, sed inde venisti: venerunt epistolae consecutae. Sed cur de publico statu mandare hospiti noluit? Putatis illum contradixisse? confessus est. Sceleratis ingeniis, et plusquam civilia cupientibus, non dominari instar servitutis est. Iampridem te arci nostrae tua fortuna minatur: supra civilem hanc aequationem

Decreto de reditu) *Decreto reditu occisus*. Sch.

Adolescens dives) Confer Declam. Quintiliani 351, quae est eiusdem argumenti. Sch.

Dicturum se de tyrannide pollicetur) Fuit, credo, *pollicebatur*. Sch.

Intercepisse) Suet. Caes. 20: *Intercepisse indicem veneno*; et ita idem Claud. 1, Ner. 35.

Ipse fecisti) Scil. indicium. Ovid. Ep. XVI, 241: *Indiciumque mei ficto sub nomine feci*.

Suspicemur) Vet. *polliceemur*. Pith.

Sed inde venisti: venerunt epistolae) Scribe: *Tu nihil nuntias: sed, unde venisti, venerunt epistolae te consecutae*. Gron.

Arci nostrae) Vet. *archonta*. Pith. Forte, *te arci non impositum tua fortuna miratur*. Est certe aliquid scabri in vulgata lectione; divitiae tuae, quae ingentes animos faciunt, mirantur, te non dudum impositum esse arci, et tyrannidem occupasse; deinde malim, *supra civilem hanc certe te aequationem divitiae elevarunt: certe* pro saltem: periit illa vocula absorpta ultima syllaba a *te* sequenti, et prima, quae restabat, abiit in *per*, unde natum *peraequationem*. Burm.

Aequationem) Al. *peraequationem*. Pith. Haec ad statum liberae reip. pertinent: ubi omnibus aequum ius est, aut esse debet; ita ut solutus legibus sit nemo. Florus videatur III, 13. Sallustius B. Catilin. 37; Liv. lib. II init. Phaedr. fab. 2, quae iam vulgata

divitiae te elevarunt: non sine exemplo timemus. In Manlio quondam potuisse, damnatum est.

PARS ALTERA

Non intelligo, quemadmodum infamet mors sententiam meam: ego si auditus essem, ille non esset occisus. Inquieta res est homo, cui iam in deterius nihil superest. Egerat mecum illic multa de iudicibus, de ignominia sua. Prodam necesse est affectus hospitis mei: hoc tyranni videbatur.

sunt. Ceterum quod hic *aequatio*, id in Decl. 4 Quintiliani *aequitas* quomodo *dignationem* et *dignitatem* sensu eodem hoc seculum dixit. Verba Quintiliani sunt, *Relaturum me putatis illa optionum verba solemnia. Non capere magnorum pretia meritorum, solas aequitates?* Paulo post, *Sed securi estote de aviditate summae potestatis.* Vbi summa unius potestas aequitati opponitur. Nisi *aequalitates* quis putet legendum. Tacitus I Annal., 4, translatam ad Caesaris rempub. et libertatem perditam significaturus, *Omnis*, inquit, *exuta aequalitate, iussa principis aspectare.* Schult. Vid. Herald. ad Tertul. Apolog. p. 36.

Potuisse) Virgilius, *Satis est potuisse videri.*

Infamet mors) Alii, *infament ista.* Pith.

Cui iam in deterius nihil superest) Iustin. lib. XXII, 1, de Agathocle adhuc privato: *diu sine fide fuit: quoniam nec in fortunis, quod amitteret, nec in verecundia, quod inquinaret, habere videbatur.* Sch.

Mecum illic) Lege, *ille.* Gron.

Prodam necesse est affectus hospitis mei) Tacita haberem omnia, quae ex hospite meo audivi, et quid de illo indicem. Nunc mihi diversum imponit necessitas, eaque vobis prodo, ne ipse vobis diutius suspectus sim. Schult.

VII.

DIVES IMPERATOR.

Pauper et dives inimici : pauperi duo filii : dives imperator creatus. Rumor ortus est prodi rempublicam a pauperis filiis. Vtrumque torquens pernegantem necavit, corpora eorum extra vallum proiici iussit, quae hostes sepelierunt, et recesserunt. Pauper accusat divitem caedis.

CONTRA DIVITEM.

Nunquam, iudices, contra istum tutior veni: quidquid auferri potuit, amisi. Soli omnium torti sunt, donec mentirentur: ita laniatos miseros, ita confusis lineamentis proiici iussit, ut iam nec pater posset agnoscere. Miramini, si ab hostibus sepulti sunt? nullos sic ab isto esse tortos, nisi captivos, putarent. Proditores putas, quos tam misere, tamque crudeliter punitos hostis non vindicavit. Pauperes, inquis, erant; et ideo potuere corrumpi: age, quis nescit illos ideo perisse, quod divitias nimis oderant? Super ignem corpus extenditur, et irato imperatori tortor non sufficit: uritur, et flagella ignibus adiuvantur. Quaeritis exitum?

Vtrumque torquens pernegantem necavit) Ambigue dictum, quasi ex duobus, quos torquebat, alterum pernegantem tantum occiderit: quare mallem, *utrumque pernegantes necavit.* Vid. Heins. ad Ovid. III Amor., 1, 61. Burm.

Soli omnium torti sunt) Lego: *torti non sunt.* Sch.

Nisi captivos putarent) Scribe: *Nullos sic ab isto esse tortos, nisi captivos, putarunt.* Nempe hostes. Reddit rationem, quare ab illis sepulti sint: nempe suos putarunt. Gronov. Francius, *putassent* legebat.

Super ignem corpus extenditur) Mallem, *super equuleum.* Gronov. Ita et Schultingius coniecerat.

Vritur, et flagella ignibus adiuvantur) Forte: *Vrit, et flagella ignibus adiuvat.* Gronov. Iterat dicta. Simili ratione Decl. 13: *Vltio quidem illa, non quaestio. Tyrannus venenum quaesivit* (lege, *non quaesivit*) *sed vindicavit.* Sch.

pernegavit: tortor, inimicus tamen, quod quaerebat, invenit nos proditores, qui pro te, patria, etiam sub isto militavimus.

PARS ALTERA

Negas potuisse corrumpi? pauperes fuerunt: negas voluisse prodere? inimici. Non possum tibi proditionis argumentum afferre praesentius: quamdiu vixere, pugnatum est: quum mihi civitas mandaret imperium, quo malo laboraret, intellexit. Imperatorem me fecit inimicus.

VIII.

DEMENS TER TRIVMPHALIS.

Ter triumphalis, ter consularis, quum haberet liberos, aeque ter triumphales, ter consulares, suspendit se: liberatus a liberis, ab iisdem reus fit dementiae.

PRO PATRE.

Omnium calamitatum materia est homo diu felix: nesciunt stare successus, et quoties prodire felicitas non potest, redit. Mori volo, quid me iam fortuna custodit?

Pernegavit) Fort. leg. *pernegarunt torti.* PITH. Scribe: *pernegavimus: tortor inimicus tamen, quod quaerebat, invenit nos proditores.* Nam in persona mortuorum loquitur. GRON. Forte, *num invenit nos proditores.* SCHVLT.

Tortor, inimicus tamen) Obrechtus ita distinxit: *Tortor inimicus, tamen quod quaerebat, invenit, nos pr.* mallem, *tamen, q. q. non invenit nos proditores.*

Quoties prodire felicitas non potest, redit) Forte, *recedit.* Velleius lib. I: *Difficilis in perfecto mora est, naturaliterque, quod procedere non potest, recedit.* GRONOV. *Prodire* hoc sensu etiam Horatius posuit I Ep., 1, 32: *Est quodam prodire tenus, si non datur ultra.* Quare non opus est cum Francio legere, *porro ire*: huic contrarium est, *stare*, de quo vide ad Quint. decl. 3, 13. BVRM.

Quid me) Fort. *Cui me*, vel, *quo m. f. custodis?* PITH.

PARS ALTERA

Ter consulatum gessisti, ter triumphasti, licet iam velit fortuna mutari, in illius potestate non est, fuisse. Quis timeret fortunam, nisi prodesset?

IX.

PATER EXCAECATVS.

Cum luxurioso filio pater, abdita matre, secessit in secretum; excaecatus rediit: petit a filio talionem. Mater se fecisse dicit.

CONTRA FILIVM.

Invenit, iudices, pessimus adolescens, quomodo utrumque excaecaret parentem: quid te secreto fecisse credamus? matrem in foro excaecas. Non vis pro matre verum dicere, quum illa pro te mentiatur? In tantum iuvenis processit amentia, ut propter illum pater perderet oculos, mater odisset. Tu me, mulier, excaecare potuisti, quae nec parricidam potes? ut innocens sis,

Quando utrumque) Lego, *quomodo*. PITH. et ita Obrechtus. Vide ad decl. 14 in fine.

In foro) Quint. declam. 372: *Bis parricida, sèmel domi, iterum in foro*. SCH.

Vt propter illum pater ut perderet) Alterutrum *ut* est inducendum. SCH. An, *vi perderet*; vid. ad Phaedr. I, 12.

Tu me mulier excaecare potuisti etc.) Vt compendium fiat orationi, pariter atque insimul proponam, quomodo mediam hanc declamationem satis obscuram et turbatam restituendam existimem. Lego itaque, *Tu me mulier excaecare potuisti, quae nec parricidam potes? Non feci, inquit. Vt innocens sis; dum excaecaretur pater, exspectasti. Non feci. Non credam, nisi confitearis? Talis es adolescens, ut excaecare nolueris patrem, quum te excaecare velit pater?* Ita declam. 19 Quintil. *Dictus est occidere posse patrem: dictus est dignus, quem posset etiam pater occidere.* Sequentia porrò lege: *Quam sceleratus es! plus te odit pater, quam eum, a quo excaecatus est.* Potest et fuisse: *pater? qui tam sceleratus es, ut plus te pater oderit,*

dum excaecaretur pater, exspectasti. Non feci, inquit: non crederem, si confitereris. Talis es, adolescens, ut excaecare volueris patrem, aut te excaecare velit pater: quam sceleratus es! plus te pater odit, quam eum, a quo excaecatus est. Tantum ausus est integro patre: quid facturus est inter duos caecos? Quam miser est pater, cui verum dicendum est! quam misera mater, cui mentiendum! non eruit oculos, quisquis laborat, ut hoc fecerit. Cuius crimen est excaecare? excaecasse patrem! patronum! excaecare matrem! qui fieri potuit, ut mala fuerit uxor, quae tam bona mater est? Ego feci: non sceleris, sed matris ista confessio est.

PARS ALTERA

Si neganti, iudices, non vultis, quod proximum est, credite confitenti: sed si difficile est fateri etiam, quum feceris, damni paullum. *

quam eum, a quo excaecatus est. Excaecatus autem non ex vero, sed ex sententia et asseveratione matris et filii. Sch.

Exspectasti) Fort. *spectasti*. N. Pith.

Non crederem si confitereris) Tolle negandi particulam. Crederem te non fecisse, si confitereris, et ideo confiteri, ut matri parcatur. Gron.

Ut excaecare volueris patrem) Immo, *ut aut excaecare volueris matrem*, ut. Gron. *Nalueris*. Edit. Pith. et Leidensis.

Quam eum, a qua excaecatus est) Lege, *quam eam, a qua.* Ironia est: et loquitur ex sententia adversariorum. Gron.

Cuius crimen est excaecare? excaecasse patrem) Scribe: *Eius crimen est excaecasse patrem, cuius patronam excaecare matrem.* Eum credite patri oculos eruisse, qui potest pati, ut loco ipsius excaecetur mater, dum sceleri filii patrocinatur. Gron. Haec quoque corruptissima. Scribo, *Cuius crimen est excaecasse patrem? cuius est patronam excaecare matrem. Qui fieri* etc. Sch.

Ego feci) Ita scilicet loquitur mater, quod tamen non a conscientia, sed ab amore in filium proficiscitur. Quod innuitur sequentibus. Sch.

Credite confitenti: sed si difficile etc.) *Etsi difficile est*, accommodatius ad sensum esse, quivis facile videt. Praeterea corrigendum, *quum dederis damni paulum*. Simile mendum est declamat. 385. Legendum enim, *Quamquam ut dederim* (*fecerim* ediderunt) *damnum, merita relata tibi talin est, propter quem damna omnes faciunt.* Terent. Andr. I, 1, 116. Ita

X.

PATER RECEPTIS OCVLIS.

Cui erant tres filii, amissis duobus, flendo oculos perdidit; somniavit se recepturum oculos, si tertius filius perisset. Somnium indicavit uxori; illa filio prodidit; suspendit se adolescens. Pater recepit oculos: repudiat uxorem; agit illa iniusti repudii.

PRO MARITO.

Ante omnia hoc ad vos meae defero infelicitatis, quod videre coepi. Sic spectatores oculi tertiae redeunt orbitatis: qui calamitatibus cesserant, parricidio reverterunt. Mirabar profecto, quod in utriusque orbitate solus pater oculos perdidisset. Iussus sum videre, postquam orbitas tertia spectatorem non habebat. Nunquid discutiunt recti necessitatem, qui aliquid amore fecerunt? Cessate parumper, exhausti fletus: differ aliquantum, saucium lumen: decet esse oculos duriores,

legendum sit, *quod proximum est, credite confitenti, etsi difficile est fateri, etiam quum dederis damni paulum.* Cogitavi quandoque excidisse *confitetur*, ante *etsi difficile*. Sch.

Si spectatores) Fort. *sic spectatores*. Pith. Dele prorsus τὸ *si*. Integra sententia est: *Spectatores oculi tertiae redeunt orbitatis: qui calamitatibus cesserant, parricidio reverterunt.* Gronov. Acumina, ignorantiae vitio, errorum mendorumque esse causam haec demonstrat Declamatio: quam manifestum est elegantia sua tantum non periisse. Rem nos dedisse auctorem fatebuntur, qui iudicio suo, quae ad haec illustranda adduxerimus, perlustraverint. Huic loco medicinam facere facillimum est, non itidem et ceteris. Levissima enim mutatione haec ita concipienda, *Sic spectatores oculi tertiae redeunt orbitatis. Qui calamitatibus* etc. Sch. *Si* omisit Obr.

Solus pater oculos perdidisset) Nunc minus mirum mihi non flesse matrem, quae potuit et filium occidere, et me facere spectatorem orbitati tertiae. Sch.

Qui aliquid amore fecerunt) Respicit hoc ad istud, quod amatorum, quum inconsiderantia aut et violenta temeritate peccaverunt, nisi quotidiano tritum est, et magistri hoc amoris carmine expressum, *Non hoc iniuria factum, Verum amor est.* Sch.

Differ aliquantum saucium lumen) Succurrit sensui aptissimum, *sanum nunc lumen.* Sch.

qui scelere reverterunt. Nullum in tali calamitate ab uxore solatium: miserationem meam tum habuit: post coepi monere de filio, et horret referre animus, quod poenitet indicasse: nec remedia quaerenda sunt, ubi maior suppliciis sanatio. Gratulandum patri est, quod non filius somniavit: debet hoc sola mater audire, vel ut filio caveat, vel ne mariti doleat caecitatem. Arcesso coniugem: iam, inquam, caecus esse cupio. Etiam nunc apud me latet, quod sola tu nosti. Subito adspectu somnii in metum veni, et, fateor, de filio, quod est, timui, sed de matre non credidi. Nullum impatientius malum, quam invidia cum calamitate, qui, ut scelerate viderem, non recepi oculos, sed perdidi cae-

Miserationem meam) *Mei.* PITH. Hac ratione *expurgationem habere*, expurgare est Plauto Mercat. V, 3, quod mire dictum non esse concedet, si quis cogitet pervulgatum illud *orationem habere*, quid verbo uno denotet. Ceterum ut haec periodus cohaereat, refingenda est hunc ad modum, *Miserationem meam tunc habuit, postquam coepi monere de filio.* SCH.

Et horret referre animus etc.) Haec et sequentia aegra et prope deposita sunt; ut a prudenti tamen audacia aliquid auxilii accipere possint: qua esset, *Horret referre animus. Quam poenitet indicasse! Sed remedia quaerenda non sunt, ubi maius supplicium sanatio.* Ad postrema faciunt illa Declamationis 35, infra, *Vos cogitate, quanto sint mala illa graviora, quorum sunt etiam remedia crudelia.* SCHVLT.

Vbi maior supplicii sanatio) Velim *maioris.* GRON. Ita Obrecht.

Supplicii sanatio) Fort. *suppliciis*, PITH.

Quod non filius somniavit) Nihil in his sani. Lege, *quod non filio somnium narravit.* Sequentia distinguendo illustrentur. Ita talia erunt: *Debet hoc sola mater audire, vel ut filio caveat, vel ne mariti doleat caecitatem. Accerso coniugem* etc. Coniugi testatur indicandum somnium fuisse, ne mariti doleret caecitatem. Hoc enim somnio illa intelligere poterat, non omnem spem marito oculorum lumina recuperandi incisam esse. SCHVLT.

Etiam nunc apud me latet etc.) Vt continuo sub adspectum dem, quid hic erratum arbitrer, ecce quomodo his opem feram. Lego: *Etiam nunc apud me latet quod sola tu nosces: subito adspectu somnii in metum veni. Et fatebar de filio. Quidquid est, timui, sed id de matre non credidi.* SCHVLT.

Qui ut scelerate viderem etc.) Luxata haec ita repono: *calamitate. Non recepi oculos, sed perdidi caecitatem, qua tua scelera non viderem.* SCHVLT. *Vt scelera tua viderem*, etiam Francius: sed puto, *ut te, scelerate, viderem*, id est, infelix, vid. ad Quint. decl. 10, 6.

citatem. Vidi miser primum, quod ultimum videram: pendebat exstinctus, et contentus laqueus adolescentis colla tenuabat: proh nefas! haec in filium cum oculis meis venerant. O quam putasti, nec maritum posse sanari! iam tempus est fletus: immo iam tempus est caecitatis.

XI.

DAMNATI ADOPTIVI.

Pauper et dives inimici: pauperi tres filii: quodam tempore visi sunt amici. Petit dives a paupere filios in adoptionem, et accepit: unus in adulterio deprehensus est, et occisus; alius affectatae tyrannidis reus factus est, et damnatus; tertium pauper repetit: dives contradicit.

PRO PAVPERE.

Nihil iam praeter luctus meos gravius, quam quod, ubi odia nihil fecere, videatur amicitia plus nocere:

Quod ultimum videram) Per quietem nempe. Ita Sueton. de Augusto illius in vita cap. 91: *Ipse per omne ver plurima et formidolosissima et vana et irrita videbat, reliquo tempore rariora et minus vana.* Iustin. XV, 4: *Admirabilem fecit hunc visum et annulus* etc. Id est, somnium, quod *visum nocturnum* plenius dixit I, 7, ut et Sueton. loco cit. SCH. Non puto hic de somnio agi, sed vero visu. Vidi post receptos oculos primum filii tertii et solius superstitis funus, ut ante caecitatem videram ultimum duorum priorum funera: ideo dicit se perdidisse caecitatem, id est, fructum caecitatis, quae prohibebat adspicere filiorum mortes; haec vero mala iam simul cum oculis in filium ultimum venerunt; de verbo *perdere* vide mox ad decl. 13, et Quint. decl. 1, 10, et 5, 7. BVRM.

Exstinctum) Forte, *exstinctus*, vel *ex ligno*. PITH. Integra haec sint, si legas, *pendebat exstinctum corpus, et contentus laqueus adolescentis colla tenuabat*. Nimirum ita viderat in somnis: ita nunc res repraesentabatur. SCHVLT.

Haec in filium cum oculis meis venerant) Scribo, *in filium meum ob oculos meos venerunt*. SCH.

Nec maritum posse sanari) Et sic morte istius filii vacuam sine herede tibi domum meam futuram. SCH.

Nihil tam) Lego, *iam*. PITH. Ita Obrechtus.

Vbi odia nihil fecere) Legebam ob-

quidquid esse potuit in paupere, totum dives accepit: qui si bonum animum in adolescentes meos tenuit, filios ambo perdidimus. Novum audaciae genus, tyrannidem affectat pauperis filius. Vtinam sic filium perdidissem, ut queri de fortuna liceret: dolere integre non potest, qui urgetur irasci. Scio quales habuerim: et inimico et diviti placere potuerunt: divitiae inconstantium animorum: in summa, pernicies, vel velle ad me redire, vel nolle. Si vult, non delectat, qui te-

fuere: sed vulgatum sensu eodem exponatur. SCHVLT.

Qui si bonum animum etc.) Legendum videtur, *Qui sic bonum animum in adolescentes meos tenuit, ut filios ambo perdiderimus;* vel *tenuerat, filios ambo non perdidissemus.* SCHVLT.

Qui urgetur irasci) Forte: *Dolere integre non potest, qui cogitur irasci.* GRON. Melius, *non irasci:* scilicet, sed potius precibus agere adversus impotentiam divitis. SCHVLT. *Vrgetur* non mutarem: Quint. Decl. 329: *Iniuriae tantum dolore urgebamur.*

Divitiae incanstantium animorum) Intellige, *sunt.* Divites lasciviunt et facile variant animos. Deinde scribo: *Instat filio pernicies, vel velit ad me redire, vel nolit.* Nisi retinendum, *In summa, pernicies:* quoniam fragmenta haec sunt: et potest in omissis proximis verbum fuisse positum, quod commode hic subaudiatur. GRONOV. Exigua mutatione reforma, *potuerunt; divitiae inconstantia animorum: in summa, pernicies.* In quibus, *divitiae animorum inconstantia* eleganter dicuntur, quia causa inconstantiae sunt: quomodo et pernicies esse dicuntur. Eodem modo accipiendum illud decl. 50, infra: *Erravi, fateor, iudices, erravi, qui semper credidi immortalitatem esse, pro Repub. mori.* Tale est illud quoque Propertii lib. I, eleg. 2: *Non Idae et cupido quondam discordia Phoebo Eveni patriis filia litoribus.* Porro *in summa* hic positum, ut *denique* apud Flor. I, 16: *Nihil mollius caelo: denique bis floribus vernat;* id est, ut paucis dicam id, unde reliqua possint colligi. Ita eadem particula reperitur apud Iustin. IX, 5, 1, et in *l.* 13, *D. de adopt.* Eopse sensu Plautus *postea* Mercat. II, 3, 36, et Quintilianus Declamat. 12: *deinde; Nullus amoenus portus, nulla celebris civitas invisitata transitur. Mentior; etiam ad esurientes applicas. Dein si quam timoris iniuriam* (*l. quem timorem iniuria*) *quereris, non feram te morantem.* Sed haec in transcursu: plenius de his egimus ad declamationes primas. SCHVLT.

Incanstantium) Vet. *inconstantiae,* locus emendatione indiget, fortasse hac, *Divitiae inconstantium animorum summa pernicies, vel velit ad m. r. vel nolit.* PITH.

In summa, pernicies vel velle etc.) *Pernicies*, ut vidimus, ad antecedentem periodum pertinet. Quae sequuntur, corrupta itidem sunt, et restituenda hoc modo, *Vel volet ad me redire, vel nolet.* Nisi quis credat, quod et ipse suspicor, intercidisse voculam *fac;* ut sic scribendum, *Vel*

netur invitus: si non vult, iam timeo, quod divitias amare coepit. Permissae licentiae magna securitas est potestas cum moderatione. Recordare, quantis meis redemerim malis, ne adhuc redimerentur inimici.

XII.

VENEFICII REA.

VENEFICII REA TORQVEATVR, DONEC CONSCIOS INDICET. Amissa uxore, ex qua habebat filium, duxit alteram; et de ea suscepit filiam: adoleverunt ambo infantes: repente ambiguis signis perit adolescens. Pater uxorem accusavit et damnavit: quum torqueretur, filiam sibi consciam dixit. Petitur puella ex lege ad poenam; adest ei pater.

PRO FILIA.

Noverca filios nostros aut insimulatione persequitur,

fac velle ad me redire, vel nolle. Virgil. IV Aeneid.: *Quis me autem (fac velle) sinet.* Seneca Phoenissis 200: *Quis iam deorum (velle fac) quidquam potest Malis tuis adiicere?* Sequenti huius declamationis periodo, scribe, *non delectabit.* SCH.

Ne adhuc redimerentur inimici) Lege: *ne adhuc videremur inimici:* ut crederent homines nos in gratiam rediisse. Tacite significat, dubium an bona fide. GRON. Lego, *retinerentur inimicitiae.* SCH. Forte, *quantis meis adhuc red. malis, ne dirimeremur inimici:* ne reconciliata gratia, iterum in inimicitias discederemus; ita *redimo* et *dirimo* confunduntur in MSS. apud Ovid. XII Met., 535: *Partem fuga noxque redemit*; ubi *diremit* alii codices. BVRM.

Veneficii rea) Vid. Quint. declam. 381, et Senec. controv. 29.

Adoleverunt ambo infames) Alia editio, *infantes*, quod non placet. Sed nec haec satisfaciunt: in quibus malim, *adoleverunt ambo, fiunt infames. In* infamiam adducti ab noverca videntur, quasi patri necem molirentur. Quare in declam. est, *Parricidae adoleverunt ambo:* ex insimulatione scilicet novercae, et maligno rumore vulgi. His autem mendaciis id quaesisse noverca videtur, ut eos quum tolleret, vel in patrem facti invidia transferretur, vel et in ipsos adeo, quasi aegritudine ex offensa patris, vel dolore infamiae, vel et poenitentia destinatorum contracta decessissent, aut sibimet necem conscivissent. Sed contra evenit; quum his factis noverca se detexerit patri. SCH.

Filios nostros) Mox *parricidae ambo* de filio et filia. Tacit. XII Annal., 4: *fratrumque non incestum, sed in-*

aut veneno, quae scelus suum, et in domo veneficae, et in suppliciis docuit parricidae. Adoleverunt ambo, sed minor filia, et praeter sexum multo fratre simplicior. In uno utriusque mentem videris: quum periit adolescens, et patri venenum datum est, et sorori. O noverca! est alta crudelitas: amasset, et consciam putaremus? Proh nefas! conscia dicitur, cui frater perit? cur postquam adolevit puella, est interemptus adole-

custoditum amorem ad infamiam traxit; id est, fratris et sororis: est ita et Decl. 43, infr. Quae nota, sed hic cogitanda sunt. Sch. Vid. ad Quintil. Inst. Orat. IX, 3.

Et in suppliciis docuit) Lego, *didicit*. Vt velit iam olim arte illius et opera periisse alios, dum discit apud veneficam: qualis describitur Locusta a Tacito XIII Ann., 66. Sch.

Et praeter sexum multa etc.) Vt haec connectantur, lege, *et*, *praeter sexum, non multo fratre simplicior. In uno utriusque mentem videres. Simplicior*, ut *simplicitas* in illo Ovidiano, *Fallere credentem non est operosa puellam Gloria: simplicitas digna favore fuit*. Sch.

In una utriusque mentem) Puto, *In una*, puella scilicet. Gron.

O novercae est) Malim, *O novercae alta crudelitas! amasset, et consciam putemus*. Pith. Forte: *Cuius novercae est tanta crudelitas?* vel, *O novercalis crudelitas*. Gron. Ex his sensum exsculpere non potui: igitur tandem eo deductus sum, ut crederem vitio affecta esse; cui sic possimus mederi: *O noverca! tua est illa crudelitas*. Ex *illa* fecerunt primum *alta*, et mox transitu facili *alta*. Quintiliani Decl. 252 initio: *ut diceret, qua alia lege cum alio consistere potuerim*. Vbi cum *illo* tantum sensum et locum habet. Sequentia vero huius loci sine interrogatione sic ponantur, *Amasset: et consciam putaremus*. Quae intelligenda, quasi scriptum esset, *Si amasset*. Quod amant optimi. Manifestum est in illo Iuvenalis, *Graeculus esuriens in caelum, iusseris, ibit*. Et illa Virgilii, *Tu quoque magnam Partem opere in tanto (sineret dolor) Icare, haberes*. Quintilianus etiam eo exemplo, quo Calpurnius, Declamationis 332 fine: *Accessissent huic testamenta subitae opes; idem erat*. Sch. *O novercae stulta crudelitas*, Obr. *O noverca, quae ista crudelitas?* Francius. Forte, *O novercae et altera crudelitas*: prima in filium veneno interfectum, altera in filiam, quia consciam dixit; *amasset* vero de filia, quae fratrem suum dilexit (ut declam. 381) ideoque non potuit conscia putari. Burm.

Cur postquam adolevit puella, est interemptus adolescens?) Expungo interrogationem, et initia periodi pro *cur* reddo auctori *verum*, ut sit in his obiectio: ad quam indignabundus statim respondet. Sch. An non, *cui*, *postquam ad. puella*, *e. in. a.* ut antea frater sorori, quae amabat eum, opponitur, nunc adolescens puellae, cui, sorori periit frater, puellae adolescens est interemptus: ita capiendum. Burm.

scens? Tamdiu ergo fuit quieta novercae crudelitas, quamdiu aetas illius ad persuasionem conscientiae pervenerit: modum non habet iracundia mentiendi.

XIII.

MEDICVS TYRANNICIDA.

Tyrannicidae praemivm. Tyrannus suspicatus sibi venenum datum ab eo medico, quem in arce habebat, torsit eum: ille pernegavit. Misit ad medicum civitatis: dixit datum illi ab illo venenum, sed se remedium daturum: dedit poculum, quo exhausto statim periit tyrannus: contendunt de praemio.

PRO MEDICO ARCIS

Absit, sanctissimi iudices, ut hanc vos fidem tyrannicidii detrahatis, quam et medicus confirmaverit et tyrannus. Confingunt nocendi voluntatem, postquam sanandi remedium perdiderunt: poenas meas hinc cogitate, in quibus nec ira, nec natura cessavit. Tolerabilis

Tamdiu ergo fuit quieta novercae crudelitas) Intelligit nequaquam antea quietam novercae saevitiam fuisse: quae suis mendaciis filiis ipsius infamiam conflaverit. Vide nostra ad argumentum. Huic autem periodo addenda interrogatio, qua indignatio patris mente concepta, rectius exprimatur. Schvlt.

Pervenerit) Francius volebat, *perveniret*, vel *pervenisset*.

Modum non habet iracundia mentiendi) Lege, *inverecundia*. Schvlt. Nihil muta: sed construe, *iracundia non habet modum mentiendi*. Ovid. V, Fast., 304: *Iustum praeterit ira modum*. Bvrm.

Tyrannicidii) *Tyrannicidio*. Sch. et Francios.

Sanandi remedium perdiderunt) In voce maxime vulgari singulare quid se offert apud hos auctores: quod docebunt loca, quae subiiciemus. Decl. 1, de eo, qui accusabatur obtruncasse patrem, quum eodem tempore interficiendi novercam fuisset data copia, *Perdidisti ergo illud* (verba sunt ad privignum) *quod nihil senserat, quod nox, quod silentium, quod tempus superarat sceleris alterius*. Decl. 349: *Sed hoc si palam indicaverit, perdet artem*; adde supr. Declam. 10 et Sen. Thyeste 1097. Sch.

In quibus nec ira, nec natura ces-

vis est, ubi ad consuetudinem mali, causa necessitatis emergit. Praemium consequetur, qui ausus est et confirmare meum venenum, et suum remedium polliceri? Vltio quidem illa, non quaestio: tyrannus venenum quaesivit? sed vindicavit. O quam faciles gerunt persuasiones, illecebramque in contrarium transferunt! Vt virus serpebat interius, et artus omnes longa poenarum dilatione languebant, veneficium iam tyrannus

savit) *Ira* ad tortores et imperatoris crudelitatem, *natura* maxime ad ignes respicere videtur. Add. Decl. 7 supr. Sch. Ego *naturam* refero ad ingenitam tyranno crudelitatem. *Iram*, quae aucta et incensa fuit, et propter suspicionem veneni sibi dati vehementer mota, intelligo; deinde legam, *intolerabilis vis est*; vel, *nec tolerabilis*, vel *tolerabilius est*. Burm.

Consequitur) Malim, *consequetur*. Pith. Transpositione et corruptione haec laborant, et possunt ac debent hoc modo ordinari ac sanari: *Emergit. Vltio quidem illa non quaestio. Tyrannus venenum non quaesivit, sed vindicavit. Praemium consequetur, qui ausus est et confirmare meum venenum, et suum remedium polliceri? O quam faciles gerit persuasiones, illecebra quas in contrarium transfert!* Cogitavi et hoc modo, *O quam facile cedunt persuasiones, illecebraque in contrarium transferuntur!* potest et vertuat. Sensu semper eodem: significatur enim, primum facile medicum praemii spe induxisse animum ad opem ferendam tyranno; et nunc itidem facile traductum praemii itidem illius maioris et gloriosioris illecebra, ad prae se ferendum, quod tyrannum occiderit. Sch.

Venenum quaesivit: sed vindicavit) Aut scribendum: *Tyrannus venenum non quaesivit, sed vindicavit.* Aut, *Tyrannus venenum quaesivit? Se vindicavit.* Quasi esset, immo se vindicavit. Gron. Forte legendum, *Tyrannus venenum non quaesivit, sed indicavit*; nullum medico debetur praemium, quasi ille primus venenum dedisset Tyranno, qui iam confessus erat a me accepisse se venenum: non enim rogavit medicum, an venenum sibi esset datum, sed indicavit sponte: mox dicit, *veneficium Tyrannus agnoverat*. Burm.

O quam facile gerunt persuasiones) Forte, *facile errant*. Gron. Sequutus ista Obrechtus, sed legam, *O quam faciles gerunt persuasiones!* quod dictum, ut *iras gerere*, et *animum infirmum gerere*. Terent. Hecyr. III, 1: *Mixtum gaudio ac metu animum gerere*. Liv. XXXII, 11: *Cupiditatem*. Iust. XVII, 1, *Desideria*. Quint. declam. 10, *Gerere rixas*. Catull. 67; ubi vide Voss. et similia obvia; ubi pro *habere* sumendum est, vid. ad Phaedr. I, 13. Burm.

Vt virus serpebat interius, et artus etc.) Connecti melius languida haec poterit oratio huiusmodi lectione: *Huic virus serpebat interius, et artus omnes non longa poenarum dilatione languebant: veneficium iam tyrannus agnoverat* etc. Sch. *Non longa* necesse est legi, propter *instantem interitum*, et deinde *festinans*.

agnoverat, quia instantem interitum sentiebat: festinans medicum flagitabat. Vnde venenum tam celeriter praeparasti? dicis forte: Maior mihi dandi veneni fiebat occasio, quae ex ipsius voluntate veniebat. Notum hoc genus mortis est, ut ex sensu priore, ad cuncta cautior sollicitudo procedat. Nonne iam apud tyrannum cuncta suspecta praesens formido faciebat? medicum tota arce clamabat; quasi ego de tyrannicidio non negassem. In arce enecavimus: deseruit me venenum.

Vnde venenum tam celeriter praeparasti?) Vno protelo ponam, ut haec puto legenda: *Vnde venenum tam celeriter praeparasti? Dicis forte, maior mihi dandi veneni fiebat occasio, quae ex ipsius voluntate veniebat, et notum hoc genus mortis est. At ex sensu priorum ad cuncta cautior sollicitudo procedit.* Postrema in quibusdam sunt editionibus. Quum ponit, *notum hoc genus mortis est*, vult notum esse, qua ratione mors veneno inferatur. Ipsa etiam *mors* interdum est *mortiferum* quodcumque. Quintilianus Declamat. 13: *Paravit homo nefarius ante omnia tantum veneni, quod posset et divitis hortis satis esse, et linivit flores maleficis succis, et in venenum mella convertit. Sparsit omnibus floribus mortem.* Ita et alibi Tacitus *exitium* pro veneno dixit. Nepos, Dione, et Quintilianus avus Declam. 346, *sopor* pro soporifero medicamento, eo exemplo, quo *odores* pro odoriferis pervulgatum est. Alter Quintilianus Declam. 15, *odium* pro odii potione. SCH. Praeparari satis cito potest venenum, si adsit: quare legerem, *parasti?* tu qui in arcem vocatus deprehendebas venenum a me datum, unde tam cito tibi parasti venenum? vel *parare* potest etiam, si quis malit, sumi pro *praeparare*, ut Quintil. decl. 378: *Sic paro venenum, ut deprehendas.* BVRM.

Mortis est) Malim, *moris.* PITH. Coniiciebam: *Notum hoc genus timoris est.* GRON. Puto scripsisse auctorem, *notum hoc genus morbi est.* Vid. Pith. ad Quintil. decl. 252; ita ipse Gronovius ad declam. 14, 2, legit, *hoc solum insanabile genus morbi est,* pro *mortis*; et alibi hae voces commutatae: *timoris* edidit Obrechtus. BVRM.

Medicum tota arce clamavit) Malim, *inclamavit:* quod Festus ita interpretatur, *conviciis et maledictis insectatus est.* Plautus Cistellaria I, 1, 110: *Si me absente Alcesimarchus veniet, nolito acriter eum inclamare: utut erga me est meritus, mihi cordi est tamen.* SCH. Nihil muto; nisi ut *clamabant* legam. Tyranni nempe satellites, clamabant tota arce medicum, id est, me, tanquam auctorem tyrannicidii; medicum fecisse hoc scelus clamabant, quasi ego iam confessus essem, id est, non negassem, de tyrannicidio, quod indicabat ipse tyrannus. BVRM.

In arce enecavimus: deseruit etc.) Declamatorium esset, et sensu integrum, *In arce enecavi: non deseruit me venenum*; vel, *num deseruit me venenum?* sententia vividiore. SCH.

XIV.

ABDICATVS PATREM LIBERANS.

ADDICTVS FOENERATORI SERVIAT. ABDICATVS DE BONIS PATERNIS NIHIL HABEAT. LIBERTORVM BONA AD PATRONOS PERTINEANT. Quidam ex duobus liberis alterum abdicavit: addictum postea creditori patrem redemit et manumisit: quo mortuo ambigunt de bonis, abdicatus iure patroni, et filius, qui in familia permansit.

PRO ABDICATO

Equidem nec avarum me fuisse, nec impium docui: nam et redemi patrem, et manumisi. Abdicatus es, inquit: en, quem putes doluisse casum meum, filius dicit beneficio parentis se esse nutritum, eius indulgentia libertatem civitatemque sortitum. At haec ipsa patronus liberto suo contulit, quae filius a parente percepit: perinde beneficium hereditatis filio datur, patrono redditur. Addictus nunquam sperat libertatem: negligen-

Alterum abdicavit, addictum) Lege, *abdicavit, abdicatus addictum.* GRON.

Filius dicit beneficin parentis se esse nutritum etc.) In his filii nomen opposite ad *abdicati* accipiendum: quomodo dein ead. hac Declam. *Sistitur venalis pater: non festinat hic bonus filius? non denique metuit, ne illum redimat abdicatus? Filius incolumi dignitate non potuit explicare, quantum abdicans explicuit;* mox ibidem: *Vtinam licuisset addicto exercere ius patrium! esset hic abdicatus, hic filius.* De abdicatione, ultimo patriae potestatis fulmine, apud Graecos plura Aerodius ad Declam. Quint. 260, qua et in ipsa praeclare ad rem pertinentia occurront. Porro hsc in periodo argumentom filii adversus abdicatum huiusmodi est: si beneficio parentis sum nutritos, illiusque indulgentia libertatem sortitus et civitatem, ergo verisimile est, quod mihi sua relinquere bona voluerit: nec dubium est, quin illius pro me propensa fuerit, et nunc faciat voluntas; cuius praecipue hoc in negutio habenda est ratio. SCH.

Perinde) *Proinde beneficium hereditatis filio datur, patrono redditur.* PITH. Lego, *Perinde ut beneficium*: aut *Proinde* pro *igitur* legendum: quo usu frequens est. SCHVLT. *Proinde* edidit Obrecht.

ter enim et contumaciter servit, qui servire non novit. Quid mihi abdicatorum obiicies legem? ego, si quasi filius experirer, merito ut abdicatus expellerer. Vtor patroni actione, non filii: quid enim? si non esset manumissus, peculium servi mei peteres? Specta defuncti conditionem, quae fuit mortis tempore, non quae aliquando praecessit. Sistitur venalis pater, non festinat hic bonus filius? non denique metuit, ne illum redimat abdicatus? filius incolumi dignitate non potuit explicare, quantum abdicatus explicuit. Quoties se pater poenitere confessus est? quoties de huius simplicitate conquestus? utinam licuisset addicto exercere ius pa-

Non festinat) Vel legendum, *Num* vel delendae interrogationis notae. Gron.

Filius incolumi dignitate non potuit explicare etc.) Incolumem dignitatem hic isti filio pronuntiat, quod abdicationis ignominia non est notatus: Quintilianus Decl. 260, de abdicatis, *Illud parum est notari infamia? illud parum est, exsulem esse domus suae, Larium suorum?* Nepos de Themistocle illius in vita ad initium: *Quum minus probatus esset parentibus, quod liberius vivebat, et rem familiarem negligebat, a patre exheredatus est.* Vbi exheredatum pro abdicato posuit: quo exemplo etiam Quint. decl. 338: *Nec invenire poterat ullum crimen in vita, quo abdicaretur: inventum est novum exheredandi genus.* Adde Declam. 374, unde caussa patet, quare haec confuderint. Dionys. Halic. II, 27, de Graecorum legibus et legumlatoribus: *Poenas etiam in contumaces filios statuerunt non graves, permittentes patribus domo eos pellere, atque exheredare; praeterea nihil.* Totum hoc caput Dionysii si quis videat, intelliget, quomodo et paternae opes potuerint esse consumptae (vid. fin. Decl.) et ratione tamen huic filio obiicere abdicatus, quod non redemerit patrem. Nempe non ut Romanorum, ita et Graecorum consuetudine, quorum ad resp. retorquendus hic est animus, ubi de abdicatione agitur, filiorum habentia intelligebatur nulla, quin et parentum esset: nec continuo si ad paupertatem redigerentur parentes, eodem decidebant filii. Alia plane Graecis suos in liberos, eorumque in bona, potestas fuit. Quamquam inconsiderate satis contrarium Gothofredus statuat ad l. 3. D. *de His qui sui vel alien. iur. sunt*, usus auctoritate Dionysii: cuius libro, quem allegat, iura Graecorum et Romanorum in liberos diversissima fuisse, discere potuisset. Sch.

Explicare) Id est, pecuniam corradere, quod *expedire pecunias* dixit Sueton. Caes. 4 vid. ad Phaedr. I; Fab., 16; ita *explicare pecunias*, l. 31, ff. de re iudic. et passim; *explicare fidem* Quint. decl. 311. Burm.

Quoties de huius simplicitate conquestus?) Puto, *sua* legendum. Con-

trium! esset hic abdicatus, hic filius. Bona ipsa meo sunt labore quaesita, unde senex testari noluit, ne mihi quasi suum relinqueret, quod meum sciret. Tu illud prius consumpsisti patrimonium, illud amplum, illud quod vobis parabatur heredibus: ego postulo tenue, libertinum, quod vix sufficit ipsius funeri: hic enim quando sepeliet iacentem, qui noluit redimere venalem?

XV.

TER FORTIS DESERTOR.

Desertor capite puniatur. Ter vir fortis militia vacet. Praemium victor imperator accipiat. Ter virum fortem imperator coëgit ad bellum: coactus deseruit: imperator praemio impunitatem desertoris petit: desertor CD.

PRO DESERTORE

Aequo animo imperator ferat, si quem virum fortem senserat obsequentem, desertorem videat contumacem? nec poenam possum recusare post culpam, nec veniam sustinere post gloriam. Miserum me, cuius nec infamia

queritur, quod criminationibus filii credulus temere fuerit. Sch.

Illud quod vobis parabatur) Lege: *quod duobus parabatur heredibus.* Gron. Lege, *duobus.* Simile mendum est declam. 364: *Etiamsi forma iudicii unius est, apparet tamen vobis cum legibus esse litem. Quaero igitur ab istis, utram eligant, in qua malint consistere.* Legebam: *duobus cum mulieribus esse litem. Quaero igitur ab istis, utram eligant, cum qua malint consistere.* Sch. Vid. Quint. decl. 1, 10.

Quando sepeliet) Forte, *quomodo*, ut decl. 9, in principio.

Obsequentem) Atqui coëgerat eum ad bellum: quare puto addendam negationem, *senserat non obsequentem*: nisi dicamus coactum quidem militasse, sed dum militaret, obsequentem fuisse, donec desereret. Burm.

Nec veniam sustinere post gloriam) Tanquam de onere loquitur. Nempe vel in suspicionem mali facinoris adduci, grave est probis. Unde et apud Plaut. *stupri suspicionem sustinere.*

potest latere, nec gloria: non ante rempublicam, quam me ipse deserui; armis et telis honestissimum corpus oneravi; et, quod non sine piaculo factum est, consecrata iamdudum arma deposui. Sto et pugno pro legi-

Seneca Hippolyto 126: *Probris omne Phoebeum genus onerat nefandis.* Senex vero, si sibi veniam dari pateretur, criminis culpam agnosceret: quam eum omni facti invidia transmovere in imperatorem studet, qui ipsum senem et immunem militia ad bellum et infuscandam gloriam coëgerat. Sch. Quint. declam. 329: *Gravissima illa tempora, quae diu passi sumus, sustineremus;* ita Cic. VI ad fam., 6: *Quia non putat se sustinere causas posse multorum;* III ad Verr., 25: *Cuius mortis causam fugitivi sustinent;* V Verr., 39: *Tantum hoc crimen sustinere se nullo modo posse;* Phaedr. III, 8: *Nec gloriantis sustinet fratris iocos.* Burm.

Consecrata iamdudum arma deposui) Manifeste respicit ad ritum, quo post desitam aut artem, aut militiam, arma, instrumenta consecrabant. Igitur Horatius se emeritae militiae amatorem demonstraturus lib. III, od. 26: *Vixi puellis nuper idoneus. Et militavi non sine gloria: Nunc arma defunctumque bello Barbiton hic paries habebit; Laevum marinae qui Veneris latus custodit: heic heic ponite lucida funalia, et vectes et arcus oppositis foribus minaces.* Virg. Ecl. VII, 24; et Pers. Satyra II, 70; et ibi Casaubonus addendus; ut et Turneb. VI Advers., 9. Sed quid vult sibi illud *deposuit?* Cogitabam *opposui*. Deinde venit in mentem, *de poste sumpsi*. Plautus Trinum. I, 2, 108: *Mihi quod credideris, sumes, ubi posueris.* Milit. II, 2, 79, in re simili, *salva sumes indidem.* Porro arma maxime postibus suspendebant apud templa. Horat. lib. I Ep., 1: *Veianius armis Herculis ad postem fixis, latet abditus agro.* Virg. I Aen., 252: *armaque fixit Troia.* Vbi Servius: *quasi non necessaria consecravit. Figere enim consecrare hic debemus accipere; ut, Postibus adversis figo;* et *hoc significat, securus est, quia solent missi militia sive gladiatura quibuslibet templis arma suspendere, ut Horatius, Veianius armis Herculis ad postem fixis.* Mihi aliae ad hunc locum coniecturae nondum succurrunt: quamquam fateor posteriorem satis audacem esse. Sch. *Deposui* explico, iterum posui arma, quae antea *consecraveram*, et coactus militare detraxeram loco sacro; nunc vero desertor illis non usus sum contra hostem, sed deposui; piaculum autem in eo erat, quod consecrata detraxerat: vel posset etiam legi, *reposui*, id est, quae ante detraxi, quod non sine piaculo factum est, iterum fixi ad postes templorum; *consecravi* denuo: *reponere* enim, praeterquam quod sit ablatum suo loco iterum aliquid ponere, etiam consecrare notat: ut apud Val. Flacc. II, 286: *Thetidi Glaucoque repostam ratem* legimus. Ita accommodate ad hunc virum fortem, et emeritum Virgil. V Aen., 484: *Hic victor caestus artemque repono.* Et ita alii; hunc vero sensum affirmant sequentia: nam sto in iudicio, pugno pro legibus forensi certamine: aliter enim fortiter facere senex non possum. Burm.

Sto et pugno pro legibus) Nec sequi ceteros in hostem invadentes, senio

bus: aliter enim fortiter facere iam in hac aetate non possum. Grata sunt et crimina desertoris, apud quem nihil valuerunt privilegia viri fortis. Novum genus damnationis: ignoscere vos nolo: cur enim dubitem per infamiam senex emori, qui etiam iuvenis optavi saepe gloriam?

XVI.

RAPTA TACENS.

Lex raptarum. Rapta producta ad magistratus, tacuit et flevit: magistratus de raptore supplicium sumpsit: puella se interemit. Reus est magistratus, quod causa mortis fuerit.

CONTRA MAGISTRATUM

Reum caedis unius arcesso, qui duos pariter occidit. Aditus huic reo misericordiae clausus est: quid enim sperare poterit a lacrymis? iuvenis etiam facies libera-

fessus ac tardus, possem: ita desertor sum factus. Sch.

Grata sunt et crimina desertoris etc.) Lege, ei. Pith. Scribe, *Grata sunt ei crimina desertoris, apud quem nihil valuerunt privilegia viri fortis.* Quare quum is iuris et legum rationem habeat nullam, nihil mihi ab illo dari veniam moror, immo deprecor. Sch.

Novum genus damnationis) Vbi damnatus contendit, ne sibi remittatur supplicium, et precibus innititur, ut id sibi irrogetur. Sch.

Cur enim dubitem per infamiam etc.) Rescribendum, *post infamiam*, et mox, *qui etiam id iuvenis optavi saepe post gloriam.* Causa, quamobrem emori iuvenis optaverit post gloriam, est in illo Terentiano Eun. III, 5, 2: *Pro Iupiter! Nunc est profecto interfici quum perpeti me possum, Ne hoc gaudium contaminet vita aegritudine aliqua.* Sch.

Saepe gloriam) Lego, *saepe per gloriam.* Pith. Et ita edidit Obrecht.

Quid enim sperare poterit etc.) Obscuritas his nata maxime a distinctionibus pravis. Perspicua satis erunt omnia, si ita habeant, *Quid enim sperare poterit a lacrymis? iuvenis, etiam facie* (non animo tantum) *liberalis, qualem nemo non sibi aut filium optaret aut generum; is quum puellae peteret nuptias, ac diu peteret, et iam sperare coepisset, festinavit, ut amator, et quid dicam rapuit an du-*

lis, qualem nemo non sibi aut filium optat, aut generum? is quum puellae peteret nuptias, et diu peteret; et iam sperare coepisset, festinavit ut amator: et quid dicam, rapuit, an duxit? Virgo, quod solum potuit, nihil questa est: quis non inhorruit, quis tecum, puella, non flevit? Dicat nunc: libuit et licuit: cuius haec, an

xit? Nec tamen exprimit magistratum hunc, nihil motum lacrymis, cum iuvenem summo affecisse supplicio; sed tantum significat; quasi in hoc atrocitas rei includat vocem. Sch. — *Iuvenis etiam facies liberalis*) Lege, *Iuvenis etiam facie liberali, qualem nemo non sibi aut filium optet, aut generum; is, quum puellae peteret nuptias, et diu peteret, et iam sperare coepisset, festinavit, ut amator* etc. Τὸ *is* eleganter et ex more veterum παρέλκει. Gron.

Libuit et licuit. Cuius haec an regis oratio est?) Sensus erit, *cuius haec, nisi regis oratio est?* Odiosum autem Romanis libera rep. non minus regum nomen, quam tyrannorum. Latinus Pacatus in panegyr. cap. 20: *Eiusque* (superbiae) *impatientia sint coacti post bellatores Tullas, Numasque sacrificos, et Romulos conditores regnum usque ad nomen odisse.* Quintilianus propterea decl. 390: *regnum et tyrannidem* iunxisse videtur. Verba sunt: *Potestatem tibi vitae ac necis lex dedit. Vltra regnum omne, ultra tyrannidem omnem est, hoc diu licere.* Ceteroquin si rem putemus, satis magna inter reges et tyrannos intercedit differentia. Illi enim ita indicant; suum esse, quamquam legibus soluti sint, legibus tamen vivere: hi prius nimium cogitant, negligunt posterius, eoque ad immoderata et iniquissima omnia transeunt. Rex scit, quod libet, id sibi licere: tyrannus nimis avide id ius exercet. Ita detestabile illud in nomen iusto populorum odio adsciscitur. Etenim, quamvis non minus recte statuatur, quod libet, id iis licere, quam summa illos et absoluta in omnes et omnia sui regni potestate praeditos vivere; non continuo tamen et iustum erit, quidquid fecerint. Licere enim tantum impunitatem tribuit. Igitur Claudianus, Imperatorem informans, praeclare: *Nec tibi quid liceat, sed quid fecisse decebit, Occurrat, mentemque domet respectus honesti.* Inde et Cicero pro Rabirio Postumo iudices sic alloquitur, *Quid deceat vos, non, quantum liceat vobis, spectare debetis: si enim, quod liceat, quaeritis, potestis tollere e civitate, quem vultis.* Seneca controvers. 4: *An licuerit filio: An vindicare oportuerit: An, si licuit et oportuit, ignoscendum sit illi, si non potuit indulgentia repugnante.* Vide Grot. de iure belli et pacis III, 4, 2. Quare satis audacter Salmasio onomastix pro populo Anglicano post initium cap. 2: *Etenim quidquid regi libet, id iure regia licitum erit, quod teterrimus ille Antoninus non statim ausus est credere, nemo profecto est, aut unquam fuit, qui tyrannus dici debeat. Quum enim divina omnia atque humana violarit, nihilo tamen minus rex, iure regio insons erit.* Immo ille nefarius erit, tyrannus erit. Nec enim si impune ista commiserit, ideo et recte fecisse conse-

regis, oratio est? nec erat arbiter iudicii sui, sed minister alieni. Tacuit, inquam: o mira et muta sententia? omnes sciunt lacrymas ex uno misericordiae fonte manare, in amore vel maxime: nam iisdem oculis, quibus amatur, et fletur. Miser ille, quem nullo accusatore punisti: miserior illa, quam te vindicare simulasti: quis te, oro, poterit aut liberare flentem, aut flere damnatum?

XVII.

PAEDAGOGVS CRVCIARIVS.

CIVITATEM PEREGRINVS VSVRPANS VENEAT. Pauper et dives inimici visi sunt in gratiam rediisse. Pauper accusatus peregrinitatis, venit: emit eum dives, et paedagogum filio dedit. Adolescens in adulterio deprehensus, occisus est: agitur paedagogus in crucem: appellat tribunos de iniusto supplicio.

PRO PAEDAGOGO

Equidem, iudices, propitium mihi divitem semper optavi, totum me divitis fidei, et, antequam redimerer, addixi. Audio me subito peregrinum, quod nec pater ipse, nec mater aliquando prodiderat, nec denique unquam

quens est: quin et poena et contumelia dignus merito habebitur: sed quaerendus iudex est. SCH. Francius legebat, *huius haec, an regis oratio est?* Mallem, *civis haec, an regis oratio est? Cives* proprie qui non inciviliter se gerunt, nec tyrannidem affectant. Vide Heins. ad Vellei. Paterc. II, 31. BVRM.

Nec erat arbiter iudicii etc.) Commodius, *Non erat.* SCH.

Miser ille, quem nullo accusatore punisti) Altera editio, *punisti*, lege, *punivisti*. SCH.

Cruciarius) Adde declam. 23.

Accusatus peregrinitatis) Ita Suet. Claud. 15, *peregrinitatis reus*, qui accusatur, quod gerat se pro cive, quum civis non sit. SCH.

inimicus dives obiecerat. Filio me, luxurioso iam et petulanti, dedit: quamvis omnia et pater ipse curaret et regeret. Imploro auxilium, quod vestri maiores servis etiam natis reliquerunt. Vnum non est in servitute nasci, et libertate multari. Statim credidisti fidum, et idoneum iudicasti, sed non esse felicem iam tum scire potuisti. Occisus est, inquit, filius meus: si iniuria, interfectorem argue; si iure, leges. Ego illum adulterum

Dedit: quamvis) *Dedit quamvis.* Pith.

Libertate multari) Suetan. Iul. initio, *gentilitiis hereditatibus multatus*, cui ademptae illae multae nomine. At Florus II, 14: *Macedoniam servitute multavit.* Vbi est species pro genere, et accipiendum, *punivit.* Cuiusmodi locutia eo invaluit facilius, quod quondam pleraeque poenae erant pecuniariae. Quintil. Declam. 320: *Nam mihi ex hoc, quod plerisque criminibus pecuniae poena imponebatur, appellatio etiam ipsa damnatio videtur.* In quibus *damnationis* legendum, aut pro *appellatio*, vel *appellata*, vel *appellari.* Porro illius, quem dixi, moris vestigium superest in istis locutionibus *solvere poenam*, *dare poenam*, *exigere poenam*: quia solvendo, et dando multam, puniebantur; exigendo puniebant. Qua ratione Plaut. Menaech. III, 1, 9, *census capere*, dixit pro *pignora*: quod censura ista multam capiendo exercebatur. Nam *census* pro *censura* positum, ut eidem *tonsus* pro *tonsura*, Amph. I, 1, 288. Eodem autem ex fonte, quem vidimus, fluxit illud Sueton. Octavio 21: *multare poena.* Verba sunt: *Neque aut crebrius, aut perfidiosius rebellantes graviore unquam multatus est poena, quam ut captivos sub lege venumdaret, ne in vicina regione servirent, neve intra trigesimum annum liberarentur.* Vbi tamen Casaubonus notat, in optimis esse quibusdam, *ultus est poena.* Alioqui noverat vir summus, *multatus est* pro *multavit*, non esse mirandum. Quum tot similia principes apud auctores reperiantur; his, quae collegerunt alii. Vnum forte possim addere. Gell. III, 2: *Quintum quoque Mucium Iurisconsultum dicere solitum legi, non esse usurpatam mulierem, quae kalendis ianuariis apud virum causam matrimonii, esse coepisset, et ante diem quartum kalendas ianuarias sequentis usurpatum isset.* Vbi non incommode accipiatur, *usurpatam* esse, pro *usurpavisse* positum, id est, usucapionem interrupisse. *Paul. l.* 2, *Gaius l.* 5, *D.* de usurp. et usucap. Nisi quis putet legendum *usurpatum isse*, hoc sensu, quo Iuriscansulti statuunt eos nihil agere aut egisse, nihil facere aut fecisse, quorum actus iure nulli sunt. Inst. tit. *qui et a quib. caus. man. princ. Nam is, qui in fraudem creditorum manumittit, nihil agit: quia lex Aelia Sentia impedit libertatem*; *L. un. D. quando dies ususfruct. leg.* Denique Scaevola ait, agentem ante diem ususfructus nihil facere, quamvis alias, qui ante diem agit, male agit. Sed haec ὡς ἐν παρόδῳ. Schvlt.

Idoneum iudicasti) Declamat. 376: *Abdicat tam cito? si non eram idoneus, non eram recipiendus.* Sch.

feci, credo, luxuria mea, servus novitius, et pauper, antequam servus: multa largiebaris, indulgebas omnia, nihil unquam negabas.

XVIII.

ARMATI ABDICATI.

Abdicati ad curiam convenerunt armati, petentes revocari. Vnus ex patribus contradixit: filius eius se interemit. Idem suadet, ut recipiantur.

PRO ABDICATIS

Peto, ut indulgeatis irae domesticae, quum me videatis publice poenitere sententiae: nam sicut in vita nunquam errare, felicis est; ita errorem quamprimum emendare, sapientis: parentum illa deliberatio fuit, haec iam cunctatio parricidarum est. Aetate lapsi sumus, egestate correcti: in hoc vos exoramus loco, in quo etiam hostes superati non frustra supplicaverunt. Ergo ille tristis, et saevus, quum abdicarem, tamen

Nihil unquam negabas) Ita tua indulgentia, non mea negligentia, aut exemplis meis pravis praeceptisve corruptus est. SCH.

Peto, ut indulgeatis irae domesticae) Serv. IV Aen. Virgil. ad illa, *Indulge hospitio. Indulge*, inquit, *da operam:* ut, *indulgent vino, et vertunt crateras ahenos.* Quod et hic locum babet. Nam quid est indulgere irae, nisi illi quasi operam dare, illi animo addictum et volentem esse? Sed inde patet, emendandum esse, *Peto, ne indulgeatis irae domesticae.* Vult enim ne amplius infensi sint filiis, quos abdicaverant. SCH.

Publiee) Malim, *publicae*. PITH. Ita edidit Obrechtus.

Cunctatio parricidarum) Quia parricidium committimus, dum cunctatione nostra filios ad mortem adigimus. SCHVLT.

Aetate lapsi sumus) Lege, *sunt.* SCHVLT.

Ergo ille tristis) Scribe: *Ego ille tristis et saevus, quum abdicarem, tamen flevi.* GRON. Turbata haec sunt, et hoc ordine ponenda, *Egn ipse tristis et saevus, quum abdicarem, fui; et tamen semper ex eo, licet tacitus, ingemui: et opportunum ius* (an *tempus?*) *restitutionis optavi. Restituat vobis fi-*

fui, et semper ex eo, licet tacitus, ingemui, et opportunum ius restitutionis optavi. Restituet vobis filios auctoritas publica, tanquam alia natura. Vereor iam, P. C., ne sapientior videatur et certior ille abdicatorum senatus. Fateor, armatorum facie non immerito *, terremur enim sua morte. Quemadmodum possum te, fili carissime, vel in morte revocabo, inferam maiorum sepulcris, et elogio, quod optasti, nomen inscribam.

XIX.

ABDICATVS IMMOLANDVS.

In pestilentia responsum est finem futurum immolato eo, qui patrem non haberet: offert se abdicatus. Qui abdicavit, contradixit.

PRO ABDICATO

Amplexus sum mortem usque adhuc necessariam, nunc etiam gloriosam. Mori prohibes, et intervenis,

lios auctoritas publica, tanquam alia natura. SCHVLT. *Ego ille* mutari nolim: respicere enim ad illa Demeae verba apud Terent. Adel. V, 4, videtur: *Ego ille agrestis, saevus, tristis, parcus, truculentus, tenax* etc. Ita et *ille ego*, de quo ad Decl. 372; malim vero legere: *ego ille tristis et saevus quum abdicarem, pater tamen fui etc.* servavi, licet non profiterer, animum paternum; posset ei excidisse vox, et legi, *lacrymas tamen fudi; flevi* recepit Obrecht. BVRM.

Abdicatorum senatus) Plaut. Mostell. V, 1, 8: *Copio consilium, ut senatum congerronum convocem.* SCHVLT.

*Non immerito *, terremur enim*) Forte: *Fateor armatorum facie non immerito terremur. Terrent et sua morte.* GRONOV. Locus haud dubie affectus. Conieci: *Fateor, armatorum facie non immerito terremur: etenim sunt morituri.* Vi hoc dixerit ad movendos terrore patres, quibus desperata filiorum ab audacia immineret periculum, quo filii quidem haud dubie, forte vero et ipsi essent interituri. Flor. II, 18: *Non est permissa pugna morituris.* SCHVLT.

Et elogio quod optasti, nomen inscribam) Cohaerebunt, si scribas, *et elogium, quod optasti, et nomen inscribam. Quod optasti*, dum scilicet revocari postulabas. SCHVLT. Vulgata servata, hic sensus est: elogio, vel titulo sepulcrali inscribam meum

quo minus spiritum, quem fortunae meae debeo, patriae profundam. Quoties te video, toties scio me patrem non habere.

quoque nomen, ut appareat me, licet abdicaverim te, patrem tamen tuum fuisse: Nam more graeco, quia cognominibus carebant filii, patris nomen addebant, ut *Cimon Miltiadis* etc. Ita licet per abdicationem videaris ios nominis paterni perdidisse, legeris tamen in sepulcro meus filius. Et hoc moris in sepuleris fuisse docet Iust. III, 6, ubi milites *de sepultura solliciti, tesseras insculptis suis et patrum nominibus, dextro brachio deligant.* Et ita uxores mariti nomen titulo inscribebant: quod non videtur factum, si post mortem mariti pudicitiam violassent: unde Dido apud Ovid. Epist. VII, 193: *Nec consumpta rogis, inscribar, Elissa Sichaei.* Quia Aeneae se prostituerat, pudore et conscientia admissi mota, se non audebat Sichaei uxorem profiteri: idem ergo moris in abdicatis fuisse credibile est. Quia illi, ut seq. declamatione, patrem non habere fingebantur. BURM.

Spiritum, quem fortunae meae debeo) Quia abdicationis ignominia abs te sum notatus. Non dicit *naturae*, quippe iuvenis adhuc. Ita et Dido apud principem poëtarum, *Vixi, et quem dederat cursum fortuna, peregi.* In quibus *cursus*, ut praetereundo hoc dicam, exemplo Theocr. Idyll. XVIII, vers. 22, ponitur. *Fortunae* vero dicitur, ut natura hoc fieri negetur. Cic. in Philipp.: *Multa mihi imminere videbantur praeter naturam, praeterque fatum:* ubi *natura* et *fatum* casus excludunt fortuitos. Nam *fatum* intelligendum in istis, quod *denunciativum* gentiles appellaverunt. Theologi Christiani decretum Dei *absolutum* solent dicere: quorum nonnulli vehementissime propugnant ab eo diversum, quod conditionatum nominant; *conditionale* antiqui verorum sacrorum expertes; vid. Serv. ad IV Aen., 696. Observare autem licet, quum de utroque fato loquuntur, quod fatum denunciativum κατ' ἐξοχὴν appellent fatum; alterum vix nominent, sed rei significent nomine, quae illo continetur. Et praeterea hoc ad fatum, quod illius ingenio convenit, casus fortuitos referunt. Exemplis id demonstrari potest. Tacitus I Ann., 3: *Caium remeantem Armenia, et vulnere invalidum mors fato propera, vel novercae Liviae dolus abstulit.* Flor. I, 13: *Hinc sive invidia deum, sive fato, rapidissimus procurrentis imperii cursus parumper Gallorum Senonum incursione supprimitur.* Iustin. IX, 8, de Philippo: *Habuit et alios multos ex variis matrimoniis regio more susceptos, qui partim fato, partim ferro periere.* SCHULT.

Patriae profundam) Id est, illius in honorem. Notum est illo casu honorem exprimi. Sen. Troad. 117: *Tibi nostra ferit dextra lacertos, Humerosque ferit tibi sanguineos, Tibi nostra caput dextera pulsat. Tibi maternis ubera palmis Laniata iacent.* Patriae autem honoris gratia, et propter patriam, eodem recidunt. Quod notum est iis, qui Plautinos lepores degustaverunt. Inde Sulpicia in satyra sua, ——*Summa tyranno Haec instant odia, et nostro periturus honore est*; id est, propter nos. Dictum, ut apud Curtium, *Non luxuria laboramus, sed bello.* Seneca Suas. 7: *Non laudabo municipem nostrum bono ver_*

XX.

PROSTITVS EX GEMINIS.

Ex duobus geminis alter prostat, reddit alter in senatu causas mortis voluntariae.

PRO FRATRE MORITVRO

Vtinam quidem, P. C., mori vellet frater! homini verecundo, cui necesse est, ut ea de germano meo dicam, quae tanti habeo perire, ne videam. Nostis nos, P. C.: etenim pluribus noti sumus, quam et aetas et verecundia postulat. Raptus est mihi frater pessimis comitibus et perditis: duce namque luxuria et subremigante, seu potius velificante, nequitia in illos impudicitiae scopulos, et ipsa famae suae naufragia delatus.

su. Schvlt. Ita *patriae vincere*, Iust. II, at passim alii; est vero imitatus Declamator Velleium, qui lib. II, 35, dixit de Catilina, *fortissime dimicans quem spiritum supplicio debuerat, proelio reddidit*; et ita illa etiam alibi. Bvrm.

Homini verecundo, cui necesse est etc.) Lege, *Homini verecundo mihi necesse est, ut ea de germano meo dicam, quae, ante habeo perire, ne videam.* Quum autem hanc declamationem accuratius considero, facile induco animum, ut credam, hanc declamationem non ab eodem fluxisse ingenio, a quo harum pleraeque. Inter declamationes quoque, quae avo Quintiliano inscribuntur, aliorum nonnullae esse videntur. In quo si quis dubitet, is mihi eas videat, quae decl. 371, subsequuntur. Sch. Forte *Homini verecundo cur necesse est* etc. Ita contra *cur* in *cui* mutavimus supra decl. 12, et solent confundi; vel, *mori vellet frater homini verecundo, cui* etc. quod posset explicari in gratiam meam, mea causa et utilitate; ita *perire alicui* etiam supra decl. 12, occurrit; et declamatione praecedenti: *patriae spiritum profundere.* Curtius VI, 11: *Non enim sibi, sed hosti occisuros esse Alexandrum.* Bvrm.

Frater pessimis) Vtique *a pessimis.* Gron. Recepit hoc Obrechtus: verum ego nihil muto: raptus es mihi, id est, a me invito discessisti, ut morientes ante diem rapiuntur, pessimis te comitantibus et perditis nebulonibus; ita, licet non plane eodem sensu, Ovid. ep. XIII, 9: *Raptus es hinc praeceps.* Vbi et de navigatione, ad quam hic alludit declamator. Bvrm.

Subremigante) Explicat Graecorum verbum ὑπηρετεῖν, unde ὑπηρέται ministri et adiutores.

Ipsa famae suae naufragia) *Tuae* legendum. Schvlt.. Sed tum et *raptus es* legendum mihi videtur.

Proh deum atque hominum fidem! qua in civitate prostitui licet, mori non licet? an utrumque congruere aestimatis huic ordini, et vitam turpem permittere, et ab honesta morte prohibere? Vivere non sustinerem, si haec in mea vel sorore vidissem. Improbi flagitatores, qui detrimenta pueritiae suae mutuo dedecore compensant.

XXI.

PICTVRA VIRI FORTIS.

VIRORVM FORTIVM FACTA PINGANTVR. VIRI FORTES DE PRAEMIO ARMIS CONTENDANT. Fratres fortiter fecerunt: pater a minore petit, ut maiori cederet: non impetravit. Proelio interficit maiorem minor. Petit praemio, ne facta pingantur. Pater contradicit.

CONTRA FILIVM

Si quid precibus contra filium meum possem, domi monere, quam publice maluissem. Nihil audeo filio dicere quam quod ab ipso nuper audivi; leges uti valeant,

Promittere) Legendum, *permittere.* PITH.

Si haec in meo vel sorore vidissem) Quod tantum libidinis, quum istud sit impudicitiae. Quomodo distinguit Suet. Octavio 71: *infamiam impudicitiae facillime refutavit;* mox: *Circa libidines haesit;* quod iam ab aliis observatum. Vocabulis distinxerunt, quae rebus erant disiunctissima. Impudicitia etiam gladio puniebatur, quam et doctor gentium detestatur, epistola ad Romanos cap. 1. Libidines vero non ita gravibus obnoxiae erant poenis, nisi in viris, qui stuprarent; vid. Inst. *de publicis iudiciis* §. 4, ubi exponitur, quid cautum sit lege Cornelia de adulteriis: quam Suetun. vita eadem cap. 34, legem de *adulteriis*, et de *pudicitia* videtur appellasse; quae sententia est verisimillima Torrentii, quam loco Institut. citato stabilit. SCHVLT.

Mutuo) Vid. ad Petron. 81.

Nihil audeo filio dicere) An quia parricidiales illius metuit manus? an vero *habeo* in his fuit; vid. Gronov. ad controv. Sen. 1 fin. SCHVLT.

quam quidquam mali facere. Cede fratri, cede vel patri, victor eris, mihi crede, si cesseris. Didici salvis legibus parricidium posse committi: cetera iam non sunt narranda, pingenda sunt. Vana et inepta formido est, videre non posse, quod feceris, et colorem timere, quod per sanguinem; simuletur hoc factum, non tantum colore, sed aere, si possit, et lapide, et quacumque corporum nostrorum materia vel ars aemulata est. Infecta quemadmodum possunt esse, quae facta sunt? picta quidem interim non sunt, sed in omnibus pectoribus incisa sunt: in oculis, in animis, in ipsis denique tuis manibus. Tu victoria clarus es, ille innocentia.

Quam quidquam mali faceret etc.) Vitiosissima haec, et quibus succurrere non possum, si istas solas voces adhibeam in consilium; sed sensus hoc aut simile flagitare videtur, *Nihil habeo filio dicere, quam quod ab ipso nuper audivi, leges uti valeant: quum nequidquam mali faceret, dicerem, cede fratri* etc. SCHVLT.

Cede vel patri) Francius legebat, *Cede velut patri.*

Parricidium posse committi etc.) Haec quoque corrupta et sic refingenda, *Didici salvis legibus parricidia posse committi. Ceterum iam non sunt patranda; pingenda sunt.* SCHVLT.

Per sanguinem) Hic adiici debet asteriscus, qui corruptum locum notaret. GRONOV. Diu quis laborabit priusquam expulet, quid haec sibi velint. Restituta sensum habebunt: veluti si sic rescribatur, *et colorem timere. Quid si per sanguinem simuletur hoc factum, non tantum colore? sed et aere si possit et lapide, et quacumque corpora nostra materia ars aemulata est? Infecta* etc. Si *corporum nostrorum* est retinendum, *similitudinem* aliudve illi significatione cognatum exciderit. SCHVLT. *Et colorem timere super sanguinem. Simuletur hoc factum, n. t. c. s. ae. s. p. e. l. et quaecumque corporum nostrorum m. v. a. ae. est*, Obr. Forte, *et colorem timere, non vereri sanguineos. Simuletur h.* etc. vel, *non stupere sanguinem:* nam et stupere *rem* diei notum et obvium est. BVRM.

Corporum nostrorum materia vel ars) Fortassis: *et lapide, et quaecumque materia corporum nostrorum fila ars imitata est.* Lucretianum *fila corporum.* GRONOV. Nimis hoc eruditum est: excidisse puto aliqua, et legendum, *et quaecumque corporum nostrorum habitum materia natura vel ars aemulata est; natura* et *ars* passim opponuntur, et iunguntur in his operibus, quae ita demum perfecta sunt: ita millies poëtae et oratores. BVRM.

XXII.

PRIVIGNVS TYRANNICIDA.

Tyrannicidae praemium. Praemio cedere liceat. Qui novercam habebat, occidit tyrannum: cessit novercae praemio: illa privigni nuptias petit. Contendunt, quis contradicat, maritus, an privignus.

PRO MARITO

Cum suo parente contendit, ut mihi videatur melior adhuc privignus esse, quam filius: coepit et hic me sic habere despectui, ut qui novercae beneficium se dedisse laetatur, a me nec accipere dignetur. Ego primus in domo mea, fateor, erravi; qui uxorem duxi senex, quum iam esset in domo filius, et quidem iuvenis: dum nimium confido pietati, oculos mulieris incestos, et infanda desideria nutrivi. Novercae praemio cessit, quum haberet in domo patrem, cui nemo praeferret in tali honore vel matrem. Non privignum ante tentarat? quis,

Caepit et hic me sic habere despectui) *Hic*, id est, in iudicio. Forte autem pro *sic*, *sibi*; et mox, *me nec adspicere dignetur.* Sic autem ut per quod in his sit positum, quo nihil pervulgatum magis in declamationibus. Et in prima quidem Quintiliani iunioris: *Vt heredem filium scriberet; non est res, quae imputetur.* Ita enim ista distinguenda et legenda; paulo post ead.: *Iungunt his multo incredibiliora ut occideret patrem, pepercerit novercae* etc. declam. 8: *Non potest hinc tibi venire defensio, ut hoc sit pro alterius salute commenta*; est et eiusdem declam. initio. Alteri Quintiliano hanc voculam isto sensu placuisse patet ex declam. 265 in serm., et 295, quae hac observatione non uno loco illustratur; videatur ab initio Seneca contr. 1: *Lenocinatur, inquam, gloriae meae, ut videar etiam prohibitus aluisse.* SCHVLT.

Non privignum tentarat etc.) Malim, *Nisi privignum ante tentarat, quis, rogo, fructus est, impetrare nuptias hominis inviti?* Et in sequentibus: *At uter vobis actor utilior videtur, et verior, maritus, an caelebs?* Est autem haec declamatio quaedam divinationis species. SCHVLT. Non mutarem illud *inviti.* Sensus enim est, novercam iam ante tentasse privignum, et illum victum illecebris cessisse praemio: nam nisi certa esset de privigni voluntate, quis fructus

rogo, fructus est, impetrare nuptias hominis invicti? Vter vobis actor utilior videretur et verior, maritus an caelebs? filiusfamilias, an pater? senior, an iuvenis? qui repudiatur, an qui praeponitur? qui beneficium dedit, an qui accepit iniuriam? mea uxor abducitur, tu quis es? meum cubile deseritur, ad te dolor iste quid pertinet? Ego, inquit, praemio cessi: tu ergo non potes revocare quod dederis, eamque reprehendere, quam paulo ante laudaveris. Cavendum tibi est, ne si victus (ut sunt iudiciorum incerta) discesseris, dicaris iudicio, quoque sic cessisse, quasi praemio: sic est livoris ingenium: omnia suspicantur, qui nihil audiunt. Das amanti solatium: affers in amore vel iurgium.

esset, optare et impetrare a iudicibus nuptias hamiois invicti, qui nan posset adduci ad illas nuptias? ita passim *vinci* et *invicti*: ut Curt. VIII, 8: *Macedonas invictos ceteris, nec auro quidem vinei.* Vid. ad Petron. cap. 55; *invictum* vera et *invitum* confundi vidimus ad Quintil. decl. 377. BVRM.

Sic est livoris) Francius legebat, *hoc est livoris ingenium.*

Omnia suspicantur, qui nihil audiunt) Videtur intercidisse *etiam*, ut fuerit, *etiam qui nihil audiunt*: nisi pro *qui*, *quamvis*: *quamvis nihil audiant*; ita et declam. 27. SCHVLT.

Affers in amare vel iurgium) Sensus aliquis est, *affers pro amare volens iurgium.* Quamado declamatiane Quint. 271: *ubi mihi vindicandi sunt fratres, et duo fratres, non pugnabo? non volens* (*vel* unoc legitur) *discrimen vitae subibo?* Simile mendum insedit declam. 270; ubi sic editur: *Nunc illud utique inter me et partem diversam conveniat, necesse est, nan posse eum accusari, qui unus vel attulerit mortem nocentis, si erit unus ex his, de quibus paula ante loquebamur, vel accusator, vel testis, vel iudex, vel index.* Quae satis erunt clara et perspicua, si *unus* inducatur: quod ex sequentibus huc migravit: vel et pro *qui unus*, reponatur *quicumque* (sed prius magis placet) et porro legatur, *volens attulerit martem nocenti.* Ita mirum nemini, aut temeritatis culpae proximum debet videri, si hic ex *vel*, *volens* fecera. Cogitavi etiam, *qui inferre in amore velis iurgium. In amare* autem, ut declam. 26: *Has enim pueros in ipsis sacris deum et altaribus educavi*; quod per *inter* effert Iustin. VI, 8, de Epamin.: *Vt mirabile videretur, unde tam insignis militiae scientia homini inter literas nato.* SCH.

XXIII.

PEREGRINVS CRVCIARIVS.

Civitatem peregrinvs vsvrpans, vaeneat. Liceat in matribvs advlteria vindicare, et de inivsto svpplicio tribvnos appellare. Qui videbatur de civibus natus, quum absente patre, eam, quae mater videbatur, in adulterio deprehensam insequeretur armatus, ait illa, Non es meus: perseveravit et occidit. Postea iudicio peregrinus pronuntiatus, emptus est ab interfectae patre: ab eodem agitur in crucem. Reversus peregre is, qui videbatur, appellat tribunos de iniusto supplicio.

PRO PEREGRINO

Vix dum reversus in patriam, si tamen hanc adversarii vel meam patriam esse contendunt, parabam, tribuni, cognito filii mei casu, appellare vos de iniusto supplicio servitutis: sed quatenus socer saevit, ut nec generum vellet agnoscere, nec nepotem, det et mihi

Peregrinus) Adde declam. 17.

Eam quae mater videbatur) Quia matrimonium non intelligitur, neo iustus pater, aut mater iusta, nisi sint cives, qui nuptias contraxerint. Naturalia tamen iura nihilo secius tenent. SCHVLT.

Reversus peregre, is, qui videbatur) Lege, *qui civis videbatur*. SCH.

Vel meam patriam) Forte: *ni tamen hanc adversarii nec meam patriam esse contendunt*. GRON.

Esse contendunt) Fortassis melius, *concedunt*. PITH. Lege, *concedunt*: quod vidit et Pithoeus; sed dubitat. SCHVLT. Et ita Obrechtus edidit.

Socer saevit, ut nec generum) Lege: *quatenus socer saeviit, ut nec generum vellet agnoscere, nec nepotem*. Vel *saevit*, et *velit*. GRONOV. Non satis cohaerent haec superioribus. Rectius habebunt, si sit, *Scilicet quatenus socer saevit, ut nec generum velit agnoscere, nec nepotem, dabit et mihi veniam* etc. *Scilicet*, contrahere scribentes solent: unde et corruptum in dialogo de Oratore videtur. Verba sunt, *Tum mihi supra tribunatus, et praeturas et consulatus ascendere videor, tum* * *abire: quod si non in alto oritur* etc. Varie haec legunt. Mihi non displicet, *Tum mihi s. tr. et pr. et cons. asc. videor, tum in caelum* (nam haec videntur excidisse, aut *sublimis*, quod idem, Livius lib. I, aut illod idem significans) *abire: quod scilicet non ab alio oritur, nec in codicillis datur, nec cum gratia venit*. Vbi *si* in *scilicet* mutatum iam olim etiam Lipsius voluit. SCHVLT.

veniam doloris, si non desum filio, bene de me, bene de legibus merito, quum ipse vindictam quaerat exigere filiae, vel nocenti. Huius ego legibus filiam duxi, eamque praegnantem simul vidimus, et uteri decem menses ambo numeravimus, et natum ex ea pignus accepimus. Sed, quum me necessitas peregrinationis abduceret, commendavi avo filium meum, adolescentulo praecepi, in domo partibus fungeretur: et ut plus illis necessitatis imponerem, sententiam vestrae legis ingessi; denuntiavi postremo, futurum ipsius crimen, si non patri paruisset et legi. Adulteram, quae per insanam libidinem, stimulis tanti furoris exarserat, ut nec se iam agnosceret, interemit. Peregrinus esse filius meus post adulterium matris suae coepit. Occidit, inquit, filiam meam: grave est, tribuni, in servitute defendere, quod in libertate commiseris. Merito mulier suos iam negabat esse, quos laeserat: ipsa post tantum furorem, iam sua non erat: illa dixit, meus non est; at ego dico, meus es: mater armatum timuit, sed pater servientem, quod est maius, agnoscit.

Vel nocenti) *Vel nocentis*; Obrecht.

Huius ego legibus) Posset capi, quasi in leges et conditiones a socero dictas duxisset uxorem eius filiam; nisi quis *huius* cum *filiam* coniungat, et *legibus ducere* vellet capere pro legitime; ut leges iubent; ita apud Terent. Phorm. I, 2: *si uxorem velit lege, id licere facere.* Ita enim distinguendum, cum Perrenon. lib. I Animadv., 9; ita Lucian. tom. I, p. 192: νόμῳ γαμετῆς, et Aeschyl. Agam. 1216: ἢ καὶ τέκνων εἰς ἔργον ἤλθετον νόμῳ. *Non ad opus liberorum* (id est coniugium) *venistis lege?* quod Ovidius dicit II Art., 157: *Non legis iussu lectum venistis in unum, Fungitur in vobis munere legis amor.* BVRM.

Natum ex ea pignus accepimus) *Suscepimus*, vel *excepimus*. GRONOV.

In domo partibus fungeretur) Deest *meis*, vel *patris*. GRONOV.

Plus illis) An non *illi* praestaret?

Merito mulier suos iam negabat esse) *Metu mulier* scriptum fuisse videtur, paulo post, *Mater armatum timuit.* SCHVLT.

Meus es) *Meus est*, Obrecht.

XXIV.

INDEMNATVS CARNIFICEM RECVSANS.

Lege indemnatorum, interficiendum pater filium carnifici tradidit. Ille vult manu patris interfici: pater ipse, qui fuerat offensus, ultro se non posse facere, quod coeperat, confitetur.

PRO FILIO.

Quam morigerum sibi filium senex iste formarit, nolo aliud indicium, quam, quod, ne patrem laederet, nec mortem recusavit. Mori iussus adolescens, in primis adhuc annis, quo tempore et vita carissima est, et mors acerba, non quaero vitam. Si potest, feriat hostiam, quam diis penatibus vovit, satis sibi faciat meo sanguine, immo et ipse suo: dum non per manum vilem ius pietatis infuscet: quia nec iuris ratio permittit, ut adhibeatur adversum eum carnifex, in quem non fuit iudex: faciat vitae finem, qui originem fecit: non de morte cum patre, sed de mortis genere dissentio. Eri-

Lege indemnatorum etc.) Adde argumentum declam. 44, et hanc ipsam de hac indemnatorum lege. SCH.

Quod nec patrem laedere) Scribe: *quam quod, ne patrem laederet, nec mortem recusavit.* GRON. Lege, *Quod nè patrem laederem, nec mortem recusavi.* SCHVLTING. Francius legebat, *quam quod nec patrem laederet, nec mortem recusaret.*

Non quaero vitam. Si potest fieri, ad hostiam) Possis malle, *non queror*, expuncto τῷ *vitam*. Sic Decl. 27: *Hic vivere iubetur et queritur.* Sed quod sequitur non est arbitrarium. Lege: *Si potest, feriat hostiam, quam diis penatibus vovit. Satis sibi faciat meo sanguine, immo et ipse suo: dum non per manum vilem ius potestatis infuscet.* GRONOV. Cimmeriae hae tenebrae. Lux aliqua reddatur, si huiusmodi sit lectio: *Si potest ferire, adsum hostia, quam diis penatibus vovit* (quod inde colligo, quod pater quum sit, me filium privatum vult vita): *satis iis faciat meo sanguine, imo et ipse suo: dum* etc. SCH.

In quem non fuit iudex) Suspicor: *in quem non sedit iudex.* GRON.

Sed de mortis patris genere) Lego, *sed de mortis genere*, et paulo post, *quid per alterum petis ius quod tibi*

pere vis vitam, quam dedisti: non inficiabor; quid per alterum petis? ius, quod tibi vindicas, experire; nemo te prohibet: occide, si potes; confitere, non potes. Nemo unquam magistratum fecit vicarium, nec in alio militavit, nec sacra gentilitia insertiva stirpe corrupit. Vita mihi tollitur, sed manus paterna debet. Non potes, pa-

vindicas? Pith. Illud *patris* exturbandum; quod iteratum ex iis, quae antecedunt. Schvlt.

Quid per olterum petis? ius, quod tibi vindicos, experire) Male Pithoeus. Nullum ius petebat pater. Vitam petebat, tanquam creditum; inde illud, *non inficiabor*. At *ius experiri* proprium et signatum, diximus in Observationibus. Gron.

Non potes) *Si non potes*, Obrecht.

Sacra gentilitia insertivo) Scribe, *insitiva*. Deinde: *Vitn mihi tolli, sed manu paterna debet*. Gronov. Forte: *vita mihi tollitur, sed manus paterna debetur*.

Sacra gentilitia) De sacris gentilitiis commentatores ad Plaut. Captiv. IV, 1, 8: *Insertivam stirpem*, adulterio susceptam expono. Quo me ducit Phaedr. fab. 43, his verbis: ——*coniugem esse odulteram Et insitivos significari liberos*. Nam senso turpiore accipiendum ex ipso satis hoc loco patet. Ceteroquin et honeste de adoptivis dici posse nullus dubito. Maxime quum legam in vita Tiberii apud Suetonium, cap. 3: *Insertus est Liviorum familiae, adoptato in eam materno avo*. Si quis vero me interroget, quid hoc loco sibi velle Calpurnium, aut eum, ex quo haec excerpserit, censeam; paucis dabo, quod mihi ratio et auctoritas veterum suggerit. Quum igitur nihil prius neque antiquius duxerint in familiis, quam sacra gentilitia, eaque cum familiis fuerint coniunctissima, ut qui Suetonio in Iulio 83: *in familiam nomenque adoptatus* dicitur, is exemplo aliorum, *in gentem et sacra transisse*, non sine reconditioris scientiae specie possit dici: et *in sacris constitutus* sit, constitutus in familia, sive non emancipatus l. 11, C. *comm. de success.*; l. 6, C. *de bonis quae lib.* Quumque haec ipsa sacra una cum hereditate ad proximos de familia transferrentur et pertinerent: denique quum gentilitia haec et familiaria sacra caste, ut omnia, essent curanda et colenda; ex istis, auctoris haec verba manasse manifestum est, *nemo sacra gentilitia insertiva stirpe corrupit*; id est: Nemo vel ipse superstes, morbo aliave impeditus ratione, sacra ista insertivae stirpi administranda commisit: nec moriens ea ad id genus liberos pertinere voluit. Quippe quum nec de familia sint §. ult. Instit., et nec in bona, quibuscum coniuncta haec sacra, succedere possint. Praeterea (quod maxime huc facit) si his nefario concubitu susceptis committerentur haec sacra, necessitas erit, ut et ipsa sacra violarentur, et familiae gloria infuscaretur. Quae ut nunc etiam indelibata conserventur, minime indicat permittere patrem oportere, ut filio vilem manum admoveat carnifex; quum tantummodo fas sit, ut ipse filium destinatam diis penatibus hostiam immolet. Schvlt.

ter, legis eiusdem et irrogare supplicium, et denegare solatium. Placabo dexteram meam: cedo, tantisper exosculer. O manus olim mea, quae me parvulum saepe gestasti, quam saepe lacrymis puer lavi. Erras, pater, qui facilius existimas huiusmodi caedem videre, quam facere.

XXV.

FORTIS DVO PRAEMIA.

VIRO FORTI DVO PRAEMIA. RAPTARVM LEX: POENA RAPTORIS IN DIEM TRIGESIMVM DIFFERATVR. Ex duobus fratribus unus rapuit: rapta mortem optavit: poena dilata est: alter fortiter fecit. Primo praemio petit fratris incolumitatem; impetravit: secundo, raptae mortem postulat: frater contradicit.

PRO RAPTA.

Dum dies computo, et a rapta bonum nuntium spero, subito nuntiatur fratrem meum venisse victorem, petitam mihi et veniam, putavi pariter et nuptias. Nec dii sinant, ut converso iure, pro raptore rapta tenea-

Placabo dexteram meam) Lego, *dexteram tuam*, quae, spero, mihi incidere cervices volet. SCHVLT.

PRO RAPTA) Lege, PRO RAPTORE. PITH.

Petitam mihi et veniam) Videtur excidisse vox huiusmodi: *petitam mihi et impetratam veniam*. GRONOV. Forte legendum, *paratam mihi et veniam putavi, pariter et nuptias:* nam in MSS. librarii saepe haec verba commutant. Ovid. Med. Fac. 21: *Inductus collo lapides oriente paratos*; ubi alii codices *petitos*. Lucan. I, 282: *Par labor atque metus pretio maiore petuntur*. Alii *parantur*; vid. et Heins. ad Claudian. Bell. Getic. 628; et Scheff. ad Phaed. IV, 4; et nos ad Ovid. epist. VIII, 82. BVRM.

Nec dii sinant, ut converso) Scio τὸ *Nec* vetustissimis ἀντὶ τοῦ *Non* usurpatum. In hac tamen formula locis, quibus fidere possis, *Ne*, non *Nec* reperio. Habes apud Plautum Bacchid. III, 3, 64; Mercat. III, 4, 28; Trinummo III, 4, 119; ap. Liv. XXVIII, 28, in fragmento Corneliae Gracchorum matris. Quare et hic ma-

tur. Interdum praestat ad gloriam non certare, quam vincere. Ego, nisi rebus ipsis ostendo, quod amavi, confiteor iniuriam me fecisse, quod rapui. Lex dicit: RAPTOR AVT PEREAT, AVT DVCAT: ergo raptori si poena remittitur, raptae debetur?

XXVI.

TRIA PRAEMIA SACERDOTIS.

VIRO FORTI PRAEMIVM. VICARIVM POENAE LICEAT OFFERRE. SACERDOS MARTIS DAMNATVM LIBERET. Sacerdos Martis fortiter fecit; tres liberi eius deseruerunt; unum servavit privilegio sacerdotii, alterum praemio viri fortis; offert se pro tertio vicarium.

PRO SACERDOTE.

Facilius fuerat amittere filios, quam eligere: hos enim pueros in ipsis sacris Deum et altaribus educavi. Ea propter nimis fretus auxiliis deorum, in aciem duxi pueros adhuc teneros; quorum pater adeo iuvenis in-

lim, *Ne dii sinant*; et apud Petron.: *Ne istud, inquit, dii sinant, ut eodem tempore duorum mihi carissimorum hominum duo funera spectem*; et apud M. Senecam praefat. controvers.: *In hos, ne dii tantum mali, ut cadat eloquentia.* GRONOV. In Petronii tamen verbis cap. 112, *nec* legitur, ut *et* in simili formula 103, et 126. BVRM. — *Converso iure*) Ex manusc. *controverso.* PITH.

Nisi rebus ipsis ostendo) Ita malunt saepe optimi, quam *re ostendo.* Cic. *causam rebus a diis immortalibus iudicatam.* Liv. *promissa rebus affirmare.* Sen. ep. 89: *ipsis rebus cogi.* SCHVLT. Ovid. II Fast.: *Nil opus est verbo, credite rebus, ait.* Vid. et epist. XVI, 297; et XIX, 2; et ita ille saepe, et Terentius, aliique.

Raptae debetur) Haudquaquam. Scribe: *Ergo raptori, si poena remittitur, rapta debetur:* nempe ut ei nubat. GRON.

Amittere filios, quam eligere) *Eligere* id est, quem praemio viri fortis, quem alia servarem ratione, constituere. SCHVLT.

ventus est, ut et militare posset, et vincere. Resisto orbitati, non iure, vel sanguine. Dulcis est omnibus vita, et iucunda, vel miseris, huius lucis usura: nec invenio, quis possit vicarius esse, nisi filius: mihi videtur et ille, qui primus hanc condidit legem, nihil aliud cogitasse, quam patrem. Meum nunc sanguinem fundo, quem fundere in bello volui: num iniquum est, aeque ut patiar pro liberis meis, quod sum passus paene pro vestris? Magis religio polluitur funestato, quam mortuo sacerdote. Quod si religio vos tenet, etiam liberis sacerdotis, moneo, parcatis: ipsi quoque omnia semper in templo pro sacerdote gesserunt. Agricolae antiquas arbores exstirpant, ut novas inserant: horum virtus spectabitur, nostra delabitur. Melior quidem fama seniorum: spectata in minoribus maior est: recordatio veniae magnus est stimulus industriae. Non interest orbitatis, uno me vulnere feriant, an pluribus. Dedisti mihi liberos,

Resisto orbitati, non iure, vel sanguine) Scribendom forte, *et iure et sanguine; iure*, quo licet poenae se offerre vicariom; *non* pro *et* substitutum vidimus declam. 2. Mox: *dulcis est omnibus vita et iucunda vel miseris huius lucis usura: sed non invenio, quis possit vicarius esse, nisi pater.* Vos, inquit, gratam esse, et esse debere amuibus vitem allegatis, et mihi minime moriendum, qui rerum gestarum glorie vivus frui possom: sed filius capite periclitatur; cui nemo succurrere potest, nisi peter. SCHVLT. *Non iure, sed sanguine*, Obrecht.

Quis possit vicarius esse, nisi filius) Imma, *nisi filii.* Quis possit obire mortem pra altero, niei pater forsen pro filio. GRON.; et ite Obrecht.

Quem fundere in bella nolui) Legendum: *volui.* PITH.

Num iniquum est, aeque, ut patiar) Forte: *Nam iniquum est, quaeso, ut patiar.* GRON.

Delabitur) Francius coniiciebet *delebitur.*

Spectata in minoribus maior est) Lege: *exspectatio in minoribus maior est.* GRONOV. Legebam, *spes tamen.* SCHVLT. An non, *sperata in minoribus maior; et recordatio* etc.

Recordatio veniae magnus est stimulus industriae) Coniecci *senum*, pro *veniae*; vide Iustin. lib. XXIX, cap. 1. Cogitavi et *gloriae.* Nunc vulgatom expono, etimulum industriae esse datum facinoroso veniam, dum ille se videt dedecus euum ebalere et expiere non posse, nisi rerum praeclare gestarum gloria. SCHVLT.

Uno me vulnere feriant) Potius *feriat.* GRONOV.

Dedisti mihi liberos, fortuna, rapuisti etc.) Filum orationis ducit, ut

fortuna; rapuisti: concedit alios respublica: nec hos relinques? Quis me feriet carnifex innocentem? an commilito laureatum? ubi denique? hic, inter aras et altaria, ubi publica vota suscepi? an in campo, ubi nuper aquilas et signa protexi? Vos, duo liberi, omnibus in vita liberis, hunc et ipsi vitae meae praefero: factus est mihi suo periculo carior, sed et meo: vos mihi honorem praestatis, hic sanguine: si mihi non licet pro filio, peribo cum filio.

credam rescribendum, *Dedisti mihi liberos fortuna; rapies?* Id autem factura es, si hunc unum subducere poenae non possim: pro quo si mori non licebit, et ab iis, qoibus data venia, morte voluntaria divellar. Venit et in mentem, *Reddidisti*, non trucidatos ab hoste. Laboraui et sequentia: quibus sua magis constabit sanitas, si sit, *concedis alios, respublica; nec hunc relinques?* Nisi *duos* pro *alios*; mox: *Vos, duo liberi, omnibus in vito liberis, hunc et ipsi vitae meaa praefero.* SCHVLT.

Omnibus in vita liberis) Scribe: *vos, duo liberi, omnibus in vita caris, hunc et ipsi vitoe meoe praefero.* GRON. Delet τὸ *liberis* Obrechtus; an, *omnibus in vita deliciis*, vel, *laetitiis.* BVRM.

*Sed et * meo: vos mihi honorem*) Tolle asteriscum et scribe: *Factus est mihi suo periculo carior: sed et meo. Vos mihi honor proestot, hunc songuis. Si mihi non licet pro filio, peribo cum filio.* GRON. Expungendus asteriscus. SCHVLT.

Vos mihi honorem, etc.) Manca haec et mutila: vocula una inserta oratio erit expedita. *Vos mihi honorem praestabitis, huic ego sanguinem.* Grandis erit, nec commoda minus, si emendes, *Vos non mihi honorem praestate, sed huic songuini.* Filiis bis meis sanctissimis, quos in ipsis sacris deum et altaribus educavi; vid. init. declam. Virg.: *Proiice telo monu sanguis meus.* SCHVLT. *Vos m. honorem praestatis, hic sanguinem*, Obr.

XXVII.

FORTIS INIMICVM DIVITEM SERVANS.

VIRO FORTI PRAEMIVM. DESERTOR CAPITE PVNIATVR. Pauper et dives inimici. Belli tempore dives se promisit fortiter facturum, si sibi mors pauperis decerneretur: decreta est. Ambo processerunt in proelium: pauper fortiter fecit. Dives deseruit. Petit pauper praemio divitis incolumitatem: dives contradicit.

PRO PAVPERE.

Sero coepit hic miles, iudices, mortem contemnere. Ego tacui, quum peterer: hic vivere iubetur, et queritur. Exspectavi diu divitem, ut ille potius quod promisit, impleret. Ab ipso quoque divite inire debeo maximam gratiam: quod ille debebat, ego solvi: idem in praemio facio, quod in proelio: servo civem, commilitonem meum protego. Idem eris in aevum, qui supremo die fueris.

Exspectavi diu divitem) Nolens praeripere palmam, qua pauper poteram mori. SCH.

Quod ille debebat, ego solvi) Quare gratum se mihi praebere, non autem ita aegre ferre victoriam meam debet, ut propter eam nolit a me accipere vitam. SCH.

Idem eris in aevum etc.) Malim, *ideo meus eris, quamvis supremo die fungeris. Qui* in *quamvis* corruptum vidimus et declam. 22 f. SCH.

XXVIII.

DIVES FORTIS INIMICVS DVORVM.

Dives duobus pauperibus inimicus promisit se fortiter facturum, si sibi mors unius decerneretur. Decreta est: alter contradicit. Dives fortiter fecit: petit praemio mortem illius, qui contradixerat: alter CD.

PRO PAVPERE.

Ego quidem verba facturus in alterius periculo, nuper in meo tacui: quum praemium peteret iniustum, qui per leges necdum posset petere vel iustum: per tot innocentium capita grassatur: hunc relinquit, hunc arripit; hunc timore punit, hunc morte.

XXIX.

FORTIS DIVES INIMICI ALTERAM FILIAM PETENS.

Pauper et dives inimici: pauperi duae filiae. Belli tempore promisit se dives fortiter facturum, si in matrimonium sibi pauperis una filia daretur: populus, tacente paupere, decrevit: dives fortiter fecit: puella se interemit. Petit dives aliam: pauper contradicit.

CONTRA DIVITEM.

Priusquam fortiter faceret, postulavit; confisus id sollicito extorquere se populo, quod impetrare a victore

Quum praemium peteret iniustum) [illegible] ...rus alter nostrum, [illegible] ...imore futurus, [illegible] ...que eo tempore, quum nullum adhuc ab divite meritum in remp. profectum esset. Iustum potuisset petere praemium etiam ante victoriam, si agrum, domum, pecuniam, alia similia optasset. SCH.

Per tot) *Tot* de duobus, vid. ad Albin. in Drusum, 339.

non posset. Ducat dives aliquam, sed aequalem: ducat volentem: velis enim nolis, suspecta res est amator inimicus, squalor et moeror, gemitus et luctus, inimici. Filia talis adamatur? pauper et dives inimicum est matrimonium: ne pecora quidem iugum, nisi paria, succedunt. Ego autem quid faciam? laqueum filiae solvam, an flammeum superponam? facem nubenti praeferam, an rogum iacentis accendam? aliter enim merces in timore promittitur, aliter onus in pace praestatur: festinavit ad laqueum, properavit ad mortem, non creditis patri? credite vel sorori: si vicerit, ad patrem revertetur: si victa fuerit, ad sororem.

Pauper et dives) Steph. in Saxon. Gramm. I, pag. 60. ALMEL.

Inimicum) An non *iniquum*; ut saepe in declamationibus superioribus vidimus has voces confundi; vid. ad Quint. declam. 7, 4; et decl. 313, et alibi. BVRM.

Paria succedunt) Latinius putant, Schultingius, *ineunt*; Francius, *subeunt*: sed quum *succedere*, pro *subire* etiam ponatur, ut *succedere dominationi*, Iust. XII, 2, et tam accusativus quam dativus iungatur huic verbo, vid Serv. ad Virg. Ecl. V; et l. VIII Aen., 125; Gron. ad Liv. XXXI, 45; Heins. ad Ovid. XIII Met., 611; et nos ad Epist. IV, 23, nihil causae video, cur mutemus. Vtrumque verbum coniungit Cicer. I de Orat., 33: *Verbaque omnia sub acumen stili subeant, et succedant necesse est.* Ipsa autem sententia vulgaris, qua et apud Ovidium Deianira utitur, Epist. IX, 29: *Quam male inaequales veniunt ad aratra iuvenci, Tam premitur magno coniuge nupta minor.* BVRM.

Facem nubenti praeferam, an rogum iacentis accendam?) Iam igitur illam pro mortuo habet; declamat. 14: *Hic enim quando sepeliet iacentem, qui noluit redimere venalem.* Adde Senec. Octavia 264; Iustin. II, 1, 4. SCH.

Aliter onus) Fortasse, *honos*. PITH. Et ita edidit Obrecht.

Festinavit) *Festinabit* et *properabit*. SCH.

XXX.

NEPOS EX MERETRICIO SVSCEPTVS.

*Qui habebat filios, frugi, et luxuriosum, ab amore meretricis abdicavit. Abdicatus se ad meretricem contulit. Illic quum aegrotare coepisset, misit ad patrem, et commendavit illi filium de meretrice susceptum, rogans, ut eum in familiam recipiat, et obiit: *vult illum senex in familiam recipere. Reus est alteri filio dementiae.*

CONTRA PATREM.

Necesse est, me hodie in causa amplius dolere, quam dicere. Pius est sine dubio filius, qui in patre mentis errorem morbo potius assignat, et fato, quam moribus: miseranda potius in meo patre, quam accusanda dementia est. Multum potest abdicatio, quum timetur: post ex pudore iam liberius erratur. Vos interrogo, iudices, utrum sit sanus, qui et suos abdicat, et adoptat alienos: adoptio sancta res est quidem, quae beneficia naturae et iuris imitatur: in quo puero nescio quid sit indignius, utrum patris origo, quod est dubia; an matris origo, quod certa est. Dixit ille suum filium; dixit ut amator; dixit immo ipse, iam parum sanus.

Ex meretricio) Schultingius, *ex meretrici*, pro *meretrice*; sed et *meretricium*, ut *lenocinium* dixit Suet. Caligul. 40, *Ex meretricio susceptus* vero dictum, ut decl. 44: *De raptu puella concepit et peperit.* BVRM.

Et luxuriosum ab amore) Lego, *et luxuriosum*: *luxuriosum ob amorem.* PITH. Fuit, *hunc ob amorem.* SCHVLT. *Ob amorem* etiam Obr. Forte, *captum amore meretricis.* Vid. ad Ovid. Ep. XV, 63.

Morbo potius assignat, et fato, quam moribus) Simili prudentia utitur Germanicus ad milites tumultuantes. Tac. I Ann., 39, 1: *Feralem increpans rabiem, neque militum, sed deûm ira resurgere.* Apud eundem auctorem simile IV H., 72, 8. SCH.

In quo puero etc.) Scribe, *imitatur. In hoc puero* etc. SCH.

Quod certa est) Igitur sciunt omnes, hunc meretricis esse filium. SCH.

XXXI.

ADVLTERAE SOROR ET MATER.

Et matres et sorores in adulterio deprehensas licet occidere. Quidam quum sororem deprehendisset, occidit: furorem passus, resipuit: invenit et matrem; non occidit: abdicatur a patre.*

PRO FILIO.

Soror, insaniendum est: et mater adultera vivit, domo patria carendum est. Hic exitus venit, ut ex quo malo furor coeperat, ex eo sanitas nasceretur. Voluit me explorare fortunam gloria: quantum nobis honoris attulit, tantum virtutis exposcit. Innocentiam patris dum liberare quaeris, infamas: homini verecundo in huiusmodi crimine longe gravior est fama, quam poena. Vetus, iudices, dictum est, ut aurum igne, itidem innocentiam iudicio spectari solere: melius est, patri virtutum tuarum argumento te prodesse, quam praemio.

Soror insaniendum est) Probo coniecturam Neveleti mei, *Soror occidit, insaniendum est: mater.* Pith. Lege: *Soror adultera occiditur, insaniendum est: mater adultera vivit, domo patria carendum est.* Gronov. Neveletus, *Soror occidit: insaniendum est.* Probante Pithoeo. Idem videram, simillima ratione: nisi quod et incidebat, *Sororem occidi*: quod tamen non praefero. Schvlt. Asteriscum addidit Obrechtus.

Hic exitus venit) Puto, *invidetur*, scripsisse auctorem. Sch. Forte, *huc exitus venit*; ut decl. 331: *si eventus eodem rediturus fuit.*

Voluit me explorare fortunam gloria etc.) Haec quoque quasi deposita. Melius habebunt hoc modo: *Voluit me explorare fortuna: quantum gloriae, quantum nobis honoris attulit, tantum virtutis exposcit.* Sch.

Melius est patri) Emendo, *melius est, pater, virtutum tuarum argumento te prodesse, quam poena.* Sch.

XXXII.

AMATOR MERETRICIS DOMINAE.

Meretrix, servum suum amantem se, in crucem agit: appellat tribunos ille de iniusto supplicio.

PRO SERVO.

Miror quidem a muliere tam comi, crucis nomen auditum: quae nullum unquam, nisi amore, cruciaverit. Amor, animi peculiare secretum est: accusatur a vobis amor et homo, qui deum nostrum patitur? Esset meum crimen aut error, si te solus adamassem.

XXXIII.

RAPTAM PATER VINCVLIS TENENS.

Rapta raptoris mortem, avt indotatas nvptias petat. Raptam pater vinculis continet: raptor duci ad magistratus desiderat.

PRO RAPTORE.

Nihil equidem leges clementius paraverunt, quam de lege raptarum: non licet aliud iudicare: medius his nemo

Et homo, qui deum nostrum) Scribe: *Amor et homo, qui deum istum patitur.* Vel *vestrum.* Gron. Melius, *vestrum*, scilicet Cupidinem: dictum hoc, ut argumento declam. anteced. *furorem passus.* Sch. Ita *pati convicia*, qui invitus molesta sibi fert et obit, non lubenti animo, apud Val. Flacc. V, 571, ubi plura dicemus; mox declam. 36, *Pater, quod patior, ognoscit*, id est amorem. Burm.

Crimen aut error) *Crimen, ut error*, coniiciebat Francius: simili fere colore Helena apud Ovidium Epistol. XVII, 23: *Crimen erat nostrum, si delenita fuissem.* Vide mox decl. 39.

Nihil equidem leges clementius paraverunt) Puto, *comparaverunt.* Au-

est. Sum reus: sed exhibe iudicem meum. Proh deum atque hominum fidem! in qua civitate raptor solutus est, in ea rapta vincitur.

XXXIV.

MATER ET NOVERCA INVICEM REAE.

Repudiata est a marito, quae filium habebat: petiit assidue, ut reconciliaretur: non impetravit: postremo ait, vindicabo me: superduxit ille puero novercam: obiit puer signis ambiguis cruditatis et veneni. Reas se invicem faciunt, repudiata mater et noverca superducta.

PRO MATRE CONTRA NOVERCAM.

Totum noverca commisit, quae uno tempore et maritum miserae praeripuit, et filium. Comparate, iudices,

ctor ad Herennium lib. IV, 16: *Bene maiores nostri hoc comparaverunt, ut neminem regem, quem armis cepissent, vita privarent.* Cicero pro Quinctio 16: *Itaque maiores nostri raro id accidere voluerunt: praetores, ut considerate fieret, comparaverunt.* Gron. *Legumlatores* pro *leges* facile quivis praeferat. Sch. Forte neutra emendatio necessaria: nam *parare* eodem sensu, quo *comparare* etiam veteres usi, ita capio illa Terentii Eunoch. II, 11: *his ego non paro me, ut rideant*; et ibid. act. I, 1: *an potius ita me parem*, ubi alii *comparem*; Hecyr. I, 1, 11: *Quin ita paret se* etc. Et absolute Hecyr. V, 1: *Age iam, uxorem ut arcessat, paret*; pro paret se, comparet: ita decl. 11 ult. Quint. legendum credimus, *horridum, trucem debeo me parare.* Ovid. VI Met., 619: *In omne nefas ego me, Germana, paravi*; Cicer. I ad fam., 7: *huc te pares, haec cogita, ad haec te exerceas*; ut vero hic, *leges paraverunt*; ita Cicero pro domo 23: *ius a maioribus nostris ita comparatum* etc.; et ita ille saepe *rationem comparatam* etc. dixit: leges ergo clementer paraverunt de lege raptorum, id est, constituerunt de conditione, et optione, qua vel optare mortem vel nuptias possunt: si causa ageretur in regno, posset legi, *nihil equidem reges clementius paraverunt*; sed plerarumque declamationum scena est civitas libera. Burm.

Repudiata est a marito) Scribe: *Repudiata a marito, ex quo filium habebat, petiit assidue, ut reconciliaretur.* Gron.

non ante rerum argumenta, quam nomina. Quid matri deliquerat filius? neque enim temere sic filius de levi causa, quasi privignus, occiditur. Repudiata es, inquit: mariti haec culpa, non filii est: nec matris officium repudio deponitur, sed uxorium nomen amittitur. Dolor orbitatis facinoris arguetur: et si grave est amittere filios, longe gravius occidere. Nonne hoc dicit, sola dominabor, quum et hic veneno meo perierit, et illa mendacio? Iudicasti pater, qui et repudiatam non accusando absolvisti, et uxorem non defendendo damnasti.

Non ante rerum argumenta, quam nomina) Cogitare vult iudices alteram matrem, alteram novercam appellari. In illo autem, quam hoc nomine, infinitis partibus plus est, quod devinciat ad amandum. Ex eodem manant fonte illa Declam. 1 Quintil., 6: *Dicas necesse est, quae huic cum patre fuerint odia, quam violenta dissensio inter sacrorum infinita nominum pignora*; et eiusdem declam. 5, 7: *Liberi parentes alant. Pudet sacrorum nominum, pudet religionis humanae. Haec ergo lex erit?* De quibus latius iam egi ad declam. istas primas. SCH.

Matri deliquerat) Dictum ut illud? Terent. Adel. I, 2: *Quidquid peccat mihi peccat.*

Dolor orbitatis facinoris arguetur) Forte: *Dolor orbitatis facinore augebitur.* GRONOV. Malim, *non arguitur* Hoc sensu, ad quos dolor redundat orbitatis, ut sunt pater et mater, ii facinoris suspecti esse, aut argui non solent. Sequentia sint, *At, si grave est* etc. SCH. Obrechtus legit per interrogationem, *dolor orbitatis, facinoris arguetur?*

Et si grave) *At, si grave amittere.* Obrecht.

Vxorem non defendendo damnasti) Suelon. de Augusto cap. 56, illius in vita: *Quum Asprenas Nonius arctius ei iunctus, causam veneficii accusante Cassio Severo diceret, consuluit senatum, quid officii sui putaret: cunctari enim se, ne, si superesset, eripere legibus reum, sin deesset, destituere ac praedamnare amicum existimaretur.* SCH.

XXXV.

SPECIOSVS DESERTOR.

DESERTOR DVCI SERVIAT. VIRO FORTI PRAEMIVM. Pauper et dives inimici: dives creatus est imperator. Pauper sub illo cum filio specioso adolescente militavit. Pauper fortiter fecit, adolescens deseruit. Dives iure agit: pauper praemio petit, ut occidatur.

PRO PATRE.

Filium meum si liberare non licet, saltem liceat occidere. Creditis, iudices, quod filio meo bene inimicus velit, pater nolit? profiteor, mortem me filii mei non quidem velle, sed malle. Vos cogitate, quanto sint mala illa graviora, quorum sunt etiam remedia crudelia. O fili! morere constanter; fac hoc saltem, quasi meus filius.

XXXVI.

FILIVS MERETRICIS SVAE REDEMPTOR.

Diversas meretrices amabant pater et filius. Pater filio pecuniam dedit, ut amatam patris redimeret. Ille suam redemit: abdicatur.

PRO FILIO.

Rideri me, iudices, opinabar a patre, quum se quoque amare dicebat. Pater, quod patior, agnoscit: quid in

Iure egit) Lego, *agit*: nempe ut sibi duci serviat ex lege speciosus adolescens desertor. PITHOEVS.

Filius meretricis) Adde Quint. decl 356.

Quod potior) Malim, *patior*; et paulo post, *paria non sunt nobis*. PITH.

me pater reprehendat, ignoro: et amandam meretricem consentit, et emendam. Sciebas utique quid mallem. Paria sunt nobis in amore tormenta? primum, quod amor, velis nolis, in senectute frigidior est.

XXXVII.

DEMENTIAE REVS A TRIBVS FILIIS.

Ex tribus filiis duo patrem dementiae accusaverunt: et superati secundum legem puniti sunt. Tertius instituit accusare. Reddit pater causam mortis voluntariae. Filius contradicit.

PRO PATRE.

Quid tam potest esse adversum? eius hic ab eo mors impeditur, cuius in altero iudicio vita reprehenditur? In illis, P. C. iudiciis, gravior mihi fuit vindicta, quam poena: mors a vobis dabitur, sive dementi remedium, sive sapienti solatium. Natura mihi tres liberos dedit; fortunaque duos sustulit: videturne vobis iusta causa esse moriendi? immo iam sera.

Primum quod) Schultingius emendaverat, *primum quidem amor.* Obrechtus distinguebat, *tormenta? primum, quod amor* etc.

Quid? tam potest esse adversum me ius?) Fortasse: *Quid tam potest esse adversum? Eius hoc ab eo mors impeditur, cuius in altero iudicio vita reprehenditur.* Suam ipsius intelligit a filio. *Alterum iudicium* dementiae est. GRONOV. Credo librarios manum summi viri male expressisse, et illam dedisse illis, *Eius hic ab eo mors impeditur.* Ita, si supinitate operarum cogimur coniecturis sanare recentissimorum hominum scripta: quid miri, si plena omnia mendis et flagitiis librariorum sint per tot secula ad nos transmissa volumina? Sequutus est Gronovii coniecturam Obrechtus, et ego recepi.

Fortunaque duos) Francius volebat, *fortuna duos.*

XXXVIII.

FORTIS VIRI FILIVS TYRANNO DEDITVS.

Absentis viri fortis filium tyrannus petit sibi dedi, denuntians bellum: accepit. Regresso eo suadetur bellum tyranno indici: vir fortis contradicit.

PRO FORTI.

Profiteor me filium nec desiderare, nec habere. Nescio, an hoc bellum fuerit in tempore suo iustum, nunc certe coepit esse iam serum. At enim filius viri fortis est: quid? hoc non erat, quum dabatur? O fili! si tamen hoc nomen, quod natura dedit, fortuna non abstulit, agnosce te filium viri fortis; vince feliciter, id est, peri fortiter: haec est enim iam tua sola victoria.

XXXIX.

MORIETVR ANTEQVAM NVBAT.

Veneficii sit actio. Adolescens petit nuptias virginis a patre: pater virginis ad uxorem retulit. Illa respondit: Ante morietur, quam illi nubat. Pater eidem adolescenti despondit; et diem nuptiis dixit. Intra diem puella obiit dubiis signis cruditatis et veneni: quaestionem quum de familia pater haberet, ex ancillis una confessa est, adulterium cum illo iuvene matris intercessisse: pater accusat veneficii matrem.

CONTRA MATREM.

Quaeritur, filiam cruditate an veneno interfeceris: nam et cruditas virginis, crimen est matris: morietur,

Regresso eo suadetur bellum) Lege: *Egresso:* nempe ex urbe, quem petebat tyrannus. Gron. Et cur non *regresso* patre, qui absens fuerat, quum Tyrannus peteret filium? Burm.

Hoc non erat, quum dabatur) Forte, *debebatur*. Gron.

XXXIX) Eiusdem argumenti est Declamatio Quintiliani 354, et Senec. lib. VI contr., 6. Vid. et Sulpit. Victor. pag. 255. Sch.

Cruditas virginis crimen est matris) Quintilianus iunior Declam. 1: *Nam quod invisum fuisse filium patri ta-*

antequam nubat; et mortua est: o impiam divinationem, vel potius denuntiationem! o infelix puella! ego tibi parabam nuptias, mater exsequias! placuit in te sponso tuo similitudo materna. Ego te fateor, occidi, dum cum matre contendo.

XL.

RAPTA AB EPHEBO STVPRATA.

RAPTARVM LEX. Rapuit quidam virginem, et ephebo, quem amabat, tradidit stuprandam: rapta ad magistratus producta, mortem ephebi petit: offert se ille, qui rapuit.

PRO RAPTORE.

Ego, iudices, rapui, ego domum duxi, ego pariter inclusi, ego vim duobus feci. Perire mihi satius est, quam hunc videre pereuntem. Callide, puella, commenta es: unum petis, ut duos pariter occidas.

XLI.

ORBA CONFESSA SACRILEGIVM.

MAGISTRATVS DE CONFESSO SVMAT SVPPLICIVM. DE INIVSTO SVPPLICIO TRIBVNOS APPELLARE LICEAT. Quae quatuor liberos habebat, amissis tribus, et marito, detracta est a filio, quum laqueum induisset. Sacrilegium in civitate commissum est. Adiit ipsa magistratum, et dixit a se factum: vult de illa supplicium sumere. Appellat pro ea filius tribunos de iniusto supplicio. CD.

PRO FILIO.

Subito Fortuna, sicut solet, ipsa suis muneribus invidit. Alius, inquit, pro alio agere non potest: alius est

etat, crimen novercae erat, si confiteremur. Propert.: *Tam formosa tuum mortua crimen erit.* SCH. Vid. supr. decl. 22.

Callide puella conventa est) Legendum potius, *commenta es.* PITH.

Suis muneribus invidit) Fortuna eadem apud Petron. carmine de bello

ergo, qui filius est? Confessio voluntaria suspecta est: confessionem sceleris appellas, vocem doloris? misericordiae vestrae maximum munus est, servare nolentem.

XLII.

RAPTOR EXCAECATVS.

Talionis sit actio. Raptarvm lex. Quidam rapuit, et in raptu a puella excaecatus est: producta ad magistratus, mortem optavit: raptor exigit talionem.

PRO RAPTORE.

Imperare poenam meam, non agere debebas: nec esse eadem iudex et carnifex. Habet quisque nostrum suam legem; rapta, capitis; excaecatus, oculorum: tu enim puella, quid passa es? virginitate caruisti. Solemne in his damnum; ut non dixerim votum: erepta autem mihi lux est, antequam morerer. O oculi, quos ego primus adamavi! digna fortuna vos ulta est, ut qui me perdidistis, mecum periretis.

civili: *Omnia quae tribui Romanis arcibus, odi, Muneribusque meis irascor: destruet istas Idem, qui moles posuit, deus.* SCHVLT. Vid. ad Quint. decl. 383.

Voluntaria suspecta est) *Voluntaria est; sed suspecta.* SCH.

Solemne in his damnum) Melius fortasse, *inis.* PITH. Male mutat Pithoeus. *In his*, in sexu femineo, quae ad hoc natae sunt. GRONOV. Forte, *in vobis.* Latinius certe, quam *inis* Pithoei. SCH.

Quo ego) *Per quos ego.* PITH. Lege, *Quibus ego primum adamavi.* SCHVLT. *Hos ego primus adamavi?* Francius malebat.

XLIII.

SOROR INFAMIS IMMOLANDA.

Infamis frater in sororem virginem, occisus est lege indemnatorum. Lues orta est: respondit oraculum, virginem immolari debere: offert se illa, quae infamabatur in fratrem: pater contradicit.

CONTRA VIRGINEM.

Dilexerunt enim se mutuo fratres ultra meum votum. O fortuna crudelis! abstulisti mihi filium, relinque vel filiam: partiamur vel saltem liberos meos. Nemo de polluto grege hostiam sumit: quis hanc hostiam perimet? pater, sacerdos, an carnifex? quamvis haec fortasse desideret ipso illo gladio perire, quo frater occisus est.

XLIV.

INDEMNATVS RAPTORIS FILIVS.

Lex raptarum. Indemnatos liberos liceat occidere. Quidam rapuit et fugit: de raptu puella concepit et peperit. Reverso raptore, puella mortem raptoris optavit. Filium ille indemnatum vult occidere: rapta contradicit.

PRO RAPTORE.

Nisi forte moleste tulit, quod et non hunc ipsa damnavit; iam cum illo meo errore, vel facto, voluntaria pro-

Dilexerunt enim se mutuo fratres) Nisi aliquid desit capiti, pro *enim* malim *olim*. Sch.

Fratres) Id est frater et soror; vid. supra decl. 12.

Nisi forte moleste tulit) Corruptus locus. Cogitavi: *Nihil profecto moleste tuli, nisi quod et non hunc ipsa damnavit. Iam quum illo* etc. Sed incidit, et *forte* posse retineri, et signi-

fectione transegerim. Hic me, iudices, hic puer prodidit: si perseverat in mea poena, hunc mater occidet. Dicere me raptorem nemo debebat post intervallum, post exsilium, post reum filium. Non est, inquit, filius tuus: nuptiis enim solemnibus non est natus. Civis ergo, nisi faces accenderit, et fescennina cecinerit, pater esse non poterit: perquam es inhumana; non vis esse patrem, qui te fecerit matrem?

fications vocis *profecto*. Saltem *fortasse* ita accipi dubium non est. Quod minus audacter asseverarem, nisi auctoritate Quintiliani avi eam rem confirmatam dare possem, qui omnibus testis assiduus debet haberi: is igitur decl. 300 init.: *Dispiciendum tibi fortasse fuerit* (*fuit* scribe) *ad quem venires: diligentius excutiendi mores.* Eadem: *absolvi matrem meam. Hoc non eo pertinet fortasse, ut debuerim crimen remittere: multa ignorantes patimur.* Decl. 301: *Neque tamen* (*enim* lego) *irritare tam delicatos eius cupiditates potuisset ancilla: nec fecit, quod adversus hanc conditionem fieri fortasse potuisset. Rapuit tanquam ingenuam.* Decl. 337: *Afferant* (*Afferunt* lego) *aliquid fortasse solatii mala divisa, si partiaris; ita hoc graves causas allevare possis, si non ingruant ac semel veniant.* Sunt et loca plura, quae alias dabimus. Sch. — *Iam cum illo errore vel facto*) Lego, *iam cum illo meo errore vel fata* etc. Pith. Scribe, *transegerom*. Transactione iis liberamur, quibus tenemur. Ita *transigere cum facto*, est poena, ad quod factum obligat, se liberare. Simili quadam ratione *decidere*, quia transactione lis deciditur, finitur, exstinguitur. *Decisa negotia* Horat. ad finem perducta. Declamat. 12 Quintiliani: *Effuge raptores, effuge non dimissuros. Si aliud fieri non potest, decide cum tempestate, naufragia desertum litus impinge.* Declam. avi 252: *poterat brevi conditione decidi, ut diceret qua alia lege cum illa consistere potuerim.* Sen. contr. II: *Vnde scimus, an convenientibus pro virginitate, alio libidinis genere deciderit.* Vbi et alia exempla vide in not. Gron. Schvlt. Quem et vid. ad Sen. contr. I, p. 67; et ita Quint. VII Inst., 1, ut *pulchre fuerit cum materia, tumultu et clamore transactum*, vide declam. 8, 22, de *decidere* vid. ad Quint. decl. 12, 12. Bvrm.

Hunc mater occidet) Declamat. 39: *Ego te, frater occidi, dum cum matre contendo.* Sch.

Post exsilium, post reum filium) Conieceram *post genitum filium*. Quad sensu est commoda. Sed quum cogito, ad ea respectum, quae initio declam. sunt dicta; sic omissa particula supplendum, ac reponendum, *nisi post reum filium*. Suspectam hanc facit, quasi ex alio hunc filium susceperit. Ideo scilicet filium lubenti animo incolumem servare et alere, nec de hoc quaestionem movere, aut movisse: ipsum autem perditum cupere, quo altero potiatur. Sch.

XLV.

VIR FORTIS ET ORATOR.

Vir fortis et orator consulatum petebant.

PRO ORATORE.

Quam plus ad vestra iudicia cuiusque, iudices, proficiunt merita privata, quam publica? Postremo quod maxime voluntatem plebis offendit, rogare non nosti: orare et exorare nostrum est, qui hinc etiam nomen accepimus.

XLVI.

ADVLTER VXORIS.

Ex duobus filiis alteri uxorem dedit, alter incidit in adversam valetudinem; medici dixerunt animi esse languorem. Quaerenti patri, fratris uxorem se amare confessus est. Petit pater a filio, ut matrimonio cederet: impetravit: inventos in adulterio postea, fratrem et uxorem secundus maritus occidit: abdicatur a patre.

CONTRA FILIVM.

Sero me, sanctissimi iudices, abdicare patet: ius enim ad hoc redit, ut excusare compellar, non quod extrema

Quam plus ad vestra iudicia) Haud dubie, *Quanto plus*. GRON. Caput declamationis laborat. Vbi commodius esset, *Quid? an plus* etc. et mox, *cives*, non *iudices*. Petitur enim consulatus. SCHVLT. Nihil deesse puto, nec *quam* mutandum in *quanto*, quum idem valeat: mallem vero pro *proficiunt*, *faciunt*; ut ita saepe Ovidius et alii; vid. Heins. ad Ovid. Ep. II, 39, ubi et cum dativo construi docet. BVRMANN.

Adulter) Adde Decl. 391. SCHVLT.

Inventos in adulterio) Lego, *inventos in adulterio postea fratrem et sororem*. PITH.

non tulerim, sed quod illa priora toleraverim. Qui capitis poenas a suo fratre pro uxore dilecta petit, quid ipse meruerit, ostendit. Crimen superius huic imputare non possum: nam frater ignovit. Quantum tibi nuptiarum cessione praestiterit, adulterio probaverunt: tibi liberas et perpetes noctes, sibi furtiva commercia, et amorum pericula reliquerunt: ignosce amantibus, si vere amasti.

XLVII.

INFAMIS IN NVRVM.

ADVLTERVM CVM ADVLTERA LICEAT OCCIDERE. REVS CAEDIS ADVOCATVM, QVEM VOLET, ELIGAT. Erat infamis in nurum, invenit adolescens incertum quem adulterum, capite velato; uxorem solam peremit: fit reus caedis: advocatum patrem postulat: contradicit.

PRO FILIO.

Accusator obiicit, quod adultero pepercerim: pater dolet, quod nurum eius occiderim. Adulter occidi maluit, quam videri: habet adulter poenam suam: cruciatur conscientia, pudore torquetur: et si interim tectus evasit, inveniet illum postremo vel fama.

Pro uxore dilecta petit) Lege, propter uxorem dilectam. SCHVLT.

Inveniet illum postremo vel fama) Igitur quum poenam suam vel iam invenerit adulter vel inventurus sit, ego accusandus caedis non sum, quamvis eum una cum uxore deprehensum non interemerim. SCH.

XLVIII.

PAVPER IMPERATOR IMPERIVM RECVSAT.

Pauper et dives inimici. Belli tempore, dives est creatus imperator: qui quum bis fugatus esset, pauper legem tulit, ut qui ter fugatus esset, in crucem tolleretur. Tertio dives fugatus est, et in crucem latus. Filius divitis fert rogationem, ut imperium transferatur ad pauperem: pauper contradicit.

CONTRA PAVPEREM.

Habes, pauper, grande solatium; reliquisti superstitem legem. Procede legumlator ad bellum: muta stilum gladio, lorica togam. Iam fortunae satisfecimus, et hostes, vel dum vincimur, fatigavimus: in victoriam paene succedis alienam.

Reliquisti superstitem legem) Quae post te duratura et conservatura tuum est nomen: quod non idem contigit patri, quum sumeret expeditionem; quam sumpsit tamen. Accommodatius ad rem sit, *reliqueris*, aut *relinques*. SCHVLT.

In victoriam paene succedis alienam) Florus II, 16: *Fata rerum! quum Metellus dimicasset, ad victoriam Mummius venit.* SCHVLT.

XLIX.

RAPTOR DVARVM FILIVM NVTRIENS.

Lex raptarvm. Quidam duas rapuit : productae ad magistratus, altera nuptias, altera mortem petit. Magistratus humaniorem sententiam sequuti sunt. Post factas nuptias, illa, quod virgo perpessa est, quem conceperat, peperit; exposuit : raptor suscepit, qui tunc erat maritus alienus, et alere coepit. Reus est uxori, malae tractationis.

PRO MARITO.

Venit ad vos prava mulier, accusatura pietatem : infantem adhuc iussit feris, canibus, et diris alitibus exponi: puto, patris similis apparuit, unde matrem tam graviter offendit. Nam qui potest expositum praeterire? ignosce, non potui: tu me docueras, puella, misereri :

Illa quod virga perpessa est) Haec quid sibi velint, non asseqnor. Res ipsa iubebat: *illa, quae martem aptaverat.* Gron. Scribe, *Post factas nuptias altera quod virum perpessa erat, quem conceperat, peperit.* Schvlt. Farte scripserit, *illa quod virga compressa conceperat, peperit.* Ita saepe *compressa* Terentius; et praecipue ad hunc sensnm Adel. III, 5 : *Virga ex eo campressu gravida est facta*; passet et propius ad vulgatam lectianem legi, *perpressa*, at Ovid. I Art., 394: *Perprime tentatam, nec, nisi victor, abi. Quod conceperat*, vero eleganter et ex prisco usa; ita Plaat. Amph. I, 3: *Verum quod natum erit tallita*; quod imitatus Terent. I Andr., 11, 3; et III, 1: *Quidquid peperisset decreverunt tollere*; leg. 26, ff. de Stat. Hom.: *id quod natum erit*; et ita Graeci τὸ γενόμενον, Math. I, 20; Luc. I, 35; ita etiam *destituta* pro destitutis hominibus vidimus ad Quintil. decl. 1, 6. Bvrm.

Venit ad vos prava mulier) Malim, *veniat*; nempe nan haec mea, maxime misericors et pia. Schvlt.

Patris similis apparuit) Qui rapuit et vim intulit matri. Lege autem, *patris similis apparuit : inde matrem tam graviter offendit. Nam quis* etc., nisi *Num quis* censeas rectius. Schvlt. Vide de hoc declamatoria acumine Barth. Adv. XLII, 18.

Tu me docueras puella, misereri) Vxorem suam intelligit puellae nomine: quod minus mirum, quum et *virginem* appellent, non solum, quae virum passa, sed et quae iam mater est. Calvus in Io, *Ah! virga infelix, herbis pasceris amaris.* Quod Servius

de matre nihil meminit. O gratum infantis errorem! te existimat matrem. Disce, infelix puer, natalium tuorum disce fortunam: pariter nos ambos mulier afflixit: et pariter factum alia servavit.

L.

VIR FORTIS GLADIATOR.

Infamis non militet. Vir fortis in piratas incidit: rescripsit patri de redemptione: illo cessante, redemit eum lanista; et rudem ei in arena dedit. Reverso belli tempore denuntiat militiam imperator.

PRO VIRO FORTI.

Omnia fieri posse credidi, quum me fortuna servum ex libero, et gladiatorem de viro forti fecisset. Impe-

citat sd illud Virgilii Ecloga VI, de Pssiphsë, tres iam liberos Phaedram, Ariadnen, et Androgeum enixa: *Ah! virgo infelix, quae te dementia cepit?* Adde et Grotium ad Matth. cap. 1, 23. Sch.

De matre nihil meminit) Immo, *memini.* Quam crudelis illa erga me fuerit, oblitus sum: nec id in communi infante ulcisci possum. Gronov. Clariora haec, *De matre nihil meminerit: o gratum infantis errorem! te existimabit matrem.* Schvlt.

O gratum) Hic locus sic reponendus videtur Neveleto meo, *O gratum infantis errorem! te existimat matrem: disce, infelix puer, natalium tuorum fatum, disce fortunam. Pariter nos ambos mater afflixit, et pariter alia servavit*, acute. Pith. Discessero in sententiam illius, si quis malit, *Disce infelicitatem, puer, natalium tuorum, disce fortunam. Natales* ut sint, origo et familia; quomodo in vulgatissimis, *Restitui natalibus*, et, *natalibus non officere manumissionem.* Schvlt.

Alia servavit) Puto *servabit.* Sic loquitur mitius iam ageos cum uxore, quasi sperans ultro remissuram. Gron. Diu me haec habuerunt exercitum: et nondum pro certo scio, an viderim ea, quae scripserit auctor. Sensus tamen manifestus in his apparet, *et pariter factos alienos servabit.* Obtulit se etiam, *pariter forte nunc alienatos servabit.* His autem minatur, se hanc, nisi desisteret, derelicturum, cuius nunc teneatur matrimonio, et ad alterius, cuius e compressione hic illi erat natus filius, nuptias transiturum. Illud *alienare* ita apud Plaut. Amph. I, 1, 243: *Certe aedepol tu me alienabis nunquam, quin noster siem.* Schvlt. *Fatum*, Obr.

rator vobis ingerit militem, cuius operam non esse reipublicae necessariam, proxime non redimendo iudicastis. Veniam a vobis, iudices, postulo, quod gladiator infamis in iudicio loquor. Erravi, fateor, iudices, erravi, qui semper credidi immortalitatem esse pro republica mori; quum fama etiam viventium consenescat. Gladiatorem me fecit non pirata, sed patria: sed, o virtus in adversis comes, sola tu me sequuta in carcerem, tu in ludum; virum fortem tu sola non decipis. Scitis me, iudices, periculum contemnere; sed non contemno flagitium: virum igitur gladiatorem negat, negat aliquis infamem? an negat gladiatorem? utrumque mendacium est: neque enim conditione gladiatoria quidquam est humilius in vulgo, nec meo nomine quidquam nobilius in ludo. Fortunae, inquit, fuit: quousque fortunam facimus humanorum negotiorum ream? esto: fortuna fecit, ut caperer: quis fecit, ut nemo redimeret? Etsi victoria solita provenerit, post rudem triumphabo.

Immortalitatem esse) Cicer. pro Planc. cap. 37. ALMEL.

Virum igitur gladiatorem negat) Scribe: *utrum igitur gladiatorem negat aliquis infamem, an me negat gladiatorem?* GRONOV. Haud cunctanter corrigo, *Vtrum igitur gladiatorem negat aliquis infamem? an me negat gladiatorem? Vtrumque mendacium est.* SCHVLT. Recepit doctissimorum virorum coniecturas Obrechtus.

Neque enim conditione gladiatoria etc.) Pertinet ad haec Flor. II, 19; et III, 20 init. SCHVLT.

Quousque fortunam facimus, etc.) Sallustius graviter de his praefatione belli Iugurth. SCHVLT.

Facimus humanorum negotiorum ream) Heinsius in ora codicis sui Iuvenalis Sat. X, vers. ult. legebat hoc adducto loco: — — *Nos te, Nos facimus, fortuna, ream, caeloque locamus.* Sic et apud Apulei. V Metam., legebat, *en o rea et saeva et iniqua fortuna*, ubi vulgo, *en orba.*

Et si) Malim, *at si v. s. p. p. r. triumphabo.* PITH. Divellendum *etsi.* Forte et mutandum in *at si.* Et interrogatione periodus efferenda. Exprimere enim vult indignum esse, ut illi, qui gladiator fuerit et infamis, concedatur triumphus. SCHVLT.

LI.

INVICEM ADOPTATI.

Pauper et dives inimici visi sunt in gratiam rediisse. Dederunt invicem filios adoptandos. Dives occidit lege indemnatorum, quem acceperat. Qui est apud pauperem, reddit causam mortis voluntariae. Pauper contradicit.

PRO PAVPERE.

Vtinam, P. C., liberis nostris exire de vita sine nobis orbatis non liceret! Perquam indignum est, si utrumque pignus amittam, et quod dedit aliquando natura, et quod nunc substituit amicitia: amo enim iuvenem, quia non genui meo sanguine, sed redemi.

Sine nobis orbatis non liceret) Videtur potius delenda negatio. PITH.

Exire de vita) Ita *migrare de vita* dixit Vellei. Pater. I, 11.

Amo enim iuvenem, quia non genui meo sanguine, sed redemi) Quum illud necessitatis, hoc iudicii sit. Sch.

FINIS DECLAMATIONVM CALPVRNII,
ET SEXTI VOLVMINIS.

TABVLA

RERVM QVAE IN HOC SEXTO VOLVMINE CONTINENTVR.

QVINTILIANI DECLAMATIONES.

DECLAMATIONES COLORATAE.

DECLAMATIONES TRACTATAE.

CALPVRNII FLACCI EXCERPTAE X RHETORVM MINORVM.

TABVLAE VOLVMINIS SEXTI FINIS.